Cursus 5-4. Bijzondere vraagstukken uit de cultuurfilosofie,

Situering

5. Cursussen van 1987 tot 1990

5.1. Wijsg. denk- en methodeleer 87-88, (WDM1-WDM397, 453p.)

5.2. Retoriek, 1988-1989 (RH01-RH152, 147p.)

5.3. Filosofie van de levensloop, 1988-1989 (FLL1-FLL290, 258p.)

5.4. Vraagst. uit de cultuurfilosofie, 1989-1990, (KF1-KF351, 414p.)

5.5. Ideologie-analyse, 1989-1990, (IA1-IA59, 72p.)

Opmerking: *Deze cursus werd van een grotere spatiëring voorzien dan de tekst van de oorspronkelijke cursus. Verwijzingen in de oudere versie van deze tekst stemmen dus niet overeen met de huidige paginering van 'word'. Daarom wordt de oorspronkelijke paginering telkens weergegeven met de letters 'CF'. Ze staan voor 'Cultuur-Filosofie, en worden gevolgd van het oude paginanummer.*

Inleiding: De cursus geeft in 36 steekproeven een aantal vraagstukken weer met betrekking tot de cultuurfilosofie.

Inhoud: *Klik de tekst aan die je wenst te lezen.*

Cursus 5-4. Bijzondere vraagstukken uit de cultuurfilosofie, ... 1

1. Voorwoord (1/6) 5

a. Ontologie (werkelijkheidsleer) (1) 5

b. Harmologie (ordeleer) (1/2) 6

c. Logica, (denkleer) (2/3) - 7

d. Methodologie (toegepaste logica) (3/6) 9

II. - Platonisme. 10

Voorwoord 2 (7/11) 14

a. Wereld (Kosmos) (7/8) 14

b. De elementen van de wereld (8/11) 15

Steekproeven 1 tot 36 19

1. Primitieven (12/15) 19

1.1. Het eerste boek (12/14) 20

1.2. Het tweede boek (14/16) 22

2. Traditionele en moderne historiologie (16/18) 23

2.1. K. Adam-Ba (16/17) 25

2.2. Griotisme (17/18) 25

3. etnologie (19/25) 27
3.1. Het subject (19/20) - 27
3.2. Het object (20/25) 29
3.3. Ethnopsychiatrie. 33
4. Het primitivisme (26/32) 35
4.1. Natuur, resp. natuurlijk(heid) (26/27) 35
4.2. Modern primitivisme (27/32) 37
5. Negro Afrikaanse magie en puritanisme (33/35) 42
5.1. Het Angelsaksisch puritanisme (33) 43
5.2. Salem (33/34). - 43
6. Harmonieuze multicultuur (36/53) 46
6.1. Appl. model 1.- Angst om Afrika (37/42) 47
6.2. Appl. model 2: Frans lekenonderwijs en multicultuur (42/53) 53
7. Een miljard tweehonderd miljoen chinezen (54/62) 66
7.1. Gegevens voor toeristen 55/58) 68
7.2. De 'elementen' die aan het werk zijn (verklaring) (58/62).- 70
8. De marxistische rede inzake kinderrijkdom in China (63/77). 76
8.1. Een tegensteling 76
8.1.1. Traditie/ moderniteit (63). -- 76
8.1.2. Individuele reacties (63/64). 77
8.2. De metabletiek (64/77) 77
8.2.1. De 'nationale' staat (65/66) 78
8.2.2. De nationale staat systeemleerstellig (66/78) 80
9. Het element 'moderne economie' (78/90) 93
9.1. Een eerste vergelijking. - 94
9.2. Een tweede vergelijking. 101
9.3. Een derde vergelijking. 102
10. Elementen van economie (91/101). 109
10.1. Wat zou 'Rationeel' hier kunnen betekenen? (91/93) 109
10.2. Industrieel en postindustrieel tijdperk (93/96). - 111
10.3. Economische systemen (96/100) 115
10.4. De economie als wetenschap: enkele staakwoorden (101) 120
11. de rationaliteit van de economie (102/123) 121
11.1. De onzichtbare hand 102/103) 121
11.2. De avontuurlijke conquistadores (103/107) 122
11.3. De Kretek (107/109) 127

11.4. Het cynische denken (110/123) 130
11.4.1.Het archaïsche sacrale recht (110/111)..... 130
11.4.2. Het gedesacraliseerde natuurrecht (112/122)..... 132
12. De huidige triomf van het liberalisme (124/134)..... 146
12.1. De feiten (124) 146
12.2. Het waardeoordeel (124/134) 147
13. De eerste en de tweede industriële revolutie 135/142). 159
13.1. De middeleeuwse industriële revolutie (135) 159
13.2. De eerste industriële revolutie (135/136) 160
13.3. De tweede industriële revolutie - de informationele (137/142) .. 161
14. Japan als element van de wereld (143/151) 169
14.1. De groep der zeven (rijkste industrielanden) (143)..... 169
14.2. De Japanse expansie (143/151)..... 169
15. Communalisme binnen de indiase multicultuur (152/155)..... 179
15.1. De moord op Indira Gandhi in 1984 (152/153) 180
15.2. De communalistische scenarii in 1989 (153/155) 180
16. Het Fascistisch element (156/163). 184
16.1. De actualisering van het Italiaanse fascisme (153/158) 184
16.2. Leonardo Sciascia, over het feitelijke Fascisme (158/)..... 187
17. Het nazistisch element (164/174)..... 193
17.1. Italiaans Fascisme is geen Nazisme (164/165) 194
17.2. De geleide 'informatie' bij kind en jongeren (165/169). 195
17.3. Geleide informatie en Duitse intelligentsia (169/172)- 199
17.4. De 'onbewuste' rede van het Structuralisme (173/174) 204
18. Het fusionisme der jongeren (175/182) 206
18.1. Le Grand Bleu (175/178)..... 206
18.2. Het hoofdprobleem (178/182)..... 210
18.2.1."Iets tantristish" (178179/) 210
18.2.2. "Fusioneel leven" (179)..... 211
18.2.3."Euforische doodsdrang" (180) 212
18.2.4."Een geïdealiseerd wereldje" (180/181). - 212
18.2.5. Zelfingenomenheid (narcissisme) (181) 213
19. moderniteit als vrijheid 183/187)..... 216
19.1. Positieve, maar ook negatieve vrijheid (183/184)..... 216
19.2. De geschiedenis van het vrijheidsdenkbeeld in de USA (184/) .. 217
20. Modern rationalisme (188/191)..... 221

20.1. Het algemene rationalisme (188/190) 221
20.2. Het moderne rationalisme (190/)-..... 224
21. het cartesiaans rationalisme (192/196) 226
21.1. Autonomisme en traditiekritiek (192/193) 226
21.2. De cartesiaanse rede (193/196) 228
22. Het empirisch rationalisme van Joh Locke (197/205) 232
22.1. Het empiristische voorspel (197/) 232
22.2. Francis Bacon of Verulam (1561/1626; cf 194)..... 232
23 : het sadiaans rationalisme (203/222). 242
23.1. De twee vooropstellingen bij uitstek (206/212) 243
23.2. Het sadiaanse rationalisme (213/222) 251
24. moderniteit (223/228)..... 263
24.1. Karakteristieken van moderniteit (224/227) 265
24.2. Model van Hegeliaans - Marxistische dialectiek (228/229). 269
25. de wetenschappelijke revolutie (229/231)..... 270
26. De cynische rede (232/239) 274
26.1. Het antieke kunisme (cynisme) (232/234)..... 274
26.2. Het moderne cynisme (235/) 278
27. Modernisme (240/252)..... 284
27.1. Het artistieke modernisme (241/250) 285
27.2. De expressionistische 'hypothese' (251/252)-..... 297
28. modernisme en postmodernisme in de bouwkunst (253/261)..... 299
28.1. Het modernisme in de bouwkunst (253/255)..... 300
28.2. Het postmodernisme in de bouwkunst (255/261) 302
29. Postmoderniteit (262/266) 310
29.1. Het 'endisme' (262/263) 310
29.2. Het huidige Amerikaanse 'endisme' (264/)..... 312
30. Het postmoderne 'einde' van de metaverhalen (267/278)..... 316
30.1. Het metaverhaal ('métarécit') of het grote verhaal (267/277)..... 316
30.1.1. De mythe (267/268)..... 316
30.1.2. De heilige, gewijde of heilsgeschiedenis (268)..... 317
30.1.3. De grondstructuur van alle types van metaverhaal (269) 318
30.2. De inductieve basis (271/277) 319
30.2.1. Appl. model: de bio-ethiek (277/278) 326
31. Een veelheid van postmodernismen (279/281) 329
32: the beatniks als postmodern (282/313)..... 332

32.1. Het tweeledige hoofdkenmerk (282)..... 332
32.2. De uitingen van de hoofdtrek (282/313) 333
32.3. De tegencultuur (284/286) 335
32.4. Beatniks en muziek (286/288)..... 337
32.5. Rockmuziek als 'beweging' (288/289) 340
32.6. "Pop music" (290) 342
32.7. Beatnik's en Batman(ia) (291/292) 343
32.8. Beatnik's en Pop'art (293/296) 345
32.9. Beatnik's en drugverslaving (296/)298)..... 349
32.10. Beatniks en Neo-sacralisme (298/300)- 351
32.11. Nawoord. (305/313) 359
33: New Age en traditionele geneeswijzen (314/327)..... 370
33.1. De hypothese van het nieuwe tijdperk (315/319) 371
33.2. Analyse (A).- Druggebruik (319/320) 376
33.3. Analyse (B). Druggebruik als middel tot contact (320/322) 377
33.4. Analyse (C). Druggebruik als voorlopige methode (323) 380
33.5. Een waardeoordeel (324/327)..... 381
34. Persfragmenten omtrent 'New Age' (328/337) 386
35. Holisme(n) (338/341) 398
36. Neo-sacralisme(n) (342/350) 403
36.1. Het huidige neo-sacralisme (342/345) 404
36.2. Twee types van 'natuurlijke' religie (345/)..... 407
36.3. New Age en de hypothetische methode (350. -..... 412

CF1

1. Voorwoord (1/6)

Overzicht van het eerste en het tweede jaar. -- Wat wij, in het derde jaar, zullen zien, is een toepassing van de twee voorgaande jaren.

a. Ontologie (werkelijkheidsleer) (1)

-- 'Ontologie', d.i. de analyse van het 'zijn' en de 'zijnden', ontleedt het begrip 'werkelijkheid'. Welke hypothesen en factoren moet men vooropstellen, wil men "al wat werkelijk is, verstaan?". De ontoloog leert ons identificeren. Met name: de werkelijkheid 'identificeren' (op haar identiteit of eenzelvigheid ondervragen), d.i. nagaan of zij bestaat (existentie, feitelijk bestaan) en wat zij is (essentie, zijnswijze). -

Men onderscheidt streng het dagdagelijks woordgebruik van het ontologische: 'zijnde', al wat is, is alles wat niet-niets, dus 'iets' is. Wat was (verleden zijnde), wat is (huidig zijnde) en wat zal zijn (toekomstig zijnde), -- Dat alles is 'iets'. Maar het louter mogelijke (denkbare) is ook 'iets', niet-niets. Zelfs onze nacht- en dagdromen, de inhoud van een sciencefictionboek, het absurde (waarmee de wiskundigen werken om te bewijzen dat het onbestaande is), -- dat alles is 'iets', niet-niets. Onze idealen, onze wensdromen zijn 'zijnde'. Dit toont hoe uiterst gevarieerd en verscheiden 'zijnde' is. Toch vatten wij dit alles samen in de term 'zijnde' die 'transcendenteel' (omvattend) is.

Het taalgebruik van de ontologie, zoals dat van de tropologie (metafoor, metonymie, synecdoche), is identitief. In de zin "het heelal bestaat" of in de zin "nieuw links (radicale economie) verwerpt markteconomie en staatsbureaucratie" identificeer ik het bestaan, de feitelijkheid (existentie), van het heelal en van de verwerping van markteconomie en staatsbureaucratie.

Ik zeg immers, dat het zo is zoals ik het zeg. In zinnen als "a is a" of "a is rood" identificeer ik de zijnswijze (essentie, wezensvorm, wezen, wezenheid) van het onderwerp 'a'.

De eerste keer doe ik het tautologisch: ik zeg dat 'a' totaalidentisch is met 'a' ("a is zichzelf") (reflexieve of lusvormige identiteit).

De tweede keer doe ik het analogisch: ik zeg dat 'a' deelidentisch is met 'rood', waardoor 'rood' model kan zijn van het origineel 'a'. -- Vergelijk daarmee taalgebruiken als "ziedaar de leeuw van het schoolonderwijs" (metafoor), "de baard zei: "ik wil niet" (metonymie), "een appel valt niet ver van de boom"(synecdoche: alle appels vallen niet ver van hun boom). 'identitief' spreken is totale of gedeeltelijke identiteit vastleggen en uitspreken.

b. Harmologie (ordeleer) (1/2)

- De harmoloog leert ons, wanneer wij de dingen identificeren, ordentelijk te werk gaan. En dit volgens de vergelijkende of comparatieve methode. De vergelijkende ziet

CF2

betrekkingen, verbanden, eenheid in de veelheid. –Het verband dat de vergelijkende ziet, kan gelijkenis (basis van de verzameling, gesteund op gemeenschappelijke eigenschap) of samenhang (basis van het stelsel of systeem, gesteund op minstens een gemeenschappelijke eigenschap, nl. het behoren tot eenzelfde totaliteit) zijn.

De inwendige of reflexieve (lusvormige) vergelijking ziet iets van binnen in: “a is a” is gesteund op zo’n inwendige ‘betrekking’ (een term, die hier metaforisch gebruikt wordt). De uitwendige vergelijking ziet datzelfde iets van buiten uit: “a is rood” is gesteund op zo’n uitwendige, ditmaal echte betrekking tussen het rode a en al wat rood is (a is, dan, juist een exemplaar van rood).

Allebei de verbanden steunen, eigenlijk, op wat de summatieve inductie, die het vergelijken van een veelheid van elementen samenvat in een eenheid ervan, oplevert. - De ware vergelijkende methode is niet assimilistisch (concordistisch). De assimilist ziet eenzijdig al wat gelijkenis en samenhang is. De echte vergelijkende methode is ook niet diferentistisch (differentialistisch). De differentist ziet eenzijdig al wat verschil en kloof, tegenstelling, is. De echte vergelijking is analogistisch: zij ziet en gelijkenis en samenhang (assimilistisch aspect) en tegelijk verschil en kloof (differentistisch aspect). Analogie is immers het feit dat iets en gedeeltelijk identisch en gedeeltelijk niet-identisch is.

c. Logica, (denkleer) (2/3) -

De logicus, resp. logisticus leert ons ordentelijk redeneren. De denkleer is ordeleer op de redenering toegepast. Zij is, immers, de theorie omtrent de redenering, waarin termen (begrippen) en proposities, uitspraken (oordelen, stellingen) onderdelen van een betoog (argumentatie) vormen. Begrip, oordeel en redenering zijn de ‘elementen’ (vooropgestelde onderdelen, factoren), die het geheel van de logica uitmaken. -

De taalvorm bij uitstek waarin de logica zich uitdrukt, is de voorwaardelijke of hypothetische zin. Zelfs indien de formulering niet-hypothetisch is. Een voorbeeldje. “indien, bij vergelijking van a en rood, blijkt dat a rood is, dan is men, indien men objectief (werkelijkheids-getrouw) en eerlijk is, ertoe genoodzaakt te denken en te zeggen dat “a rood is”. Men kan, natuurlijk, hetzelfde ook categorisch (niet-hypothetisch) zeggen: “bij vergelijking van a en rood blijkt dat a rood is. Dus is men, indien men objectief en eerlijk is, ertoe genoopt te zeggen “a is rood”.

De ‘indien-dan-zin’ is zuiver logisch. De tweede zinnen-vorm is logisch onderbouwd, maar is meer dan dat (een stellingname). -- met Platon van Athene (-427/-347) onderscheiden wij twee hoofdtypes van hypothetische zinnen:

(a) de ‘sunthesis’ (voorwaartse dialectiek): indien voorzin (hypothese, vooropstelling), dan nazin (gevolgtrekking);

(b) de ‘analusis’ (terugwaartse dialectiek): indien zin (uitspraak), dan vooropstelling van voorzin, die van de zin een nazin maakt. -

In de taal van Jan Lukasiewicz (1878/1956):

(a) indien a, dan b; welnu a; dus b (deductie);

(b) indien a, dan b; welnu b; dus a (reductie).

CF3

Enkele voorbeelden.

Deductie: “Indien Marilyn over geest beschikt, dan is zij voor onderwijs vatbaar; welnu, Marilyn beschikt over geest; dus is zij voor onderwijs vatbaar”.

Reductie: “Indien alle kinderen over geest beschikken, dan ook dit kind (b.v. onze Marilyn) hier en nu, die kinderen daar ook (singulier, particulier); welnu, bedoelde kinderen (dit hier, die daar) beschikken over geest; dus alle kinderen beschikken over geest” (veralgemenende of inductieve reductie);

Reductie: “Indien Marilyn over geest beschikt, dan is zij voor schoolgaan vatbaar; welnu, zij is voor schoollopen vatbaar; dus beschikt zij over geest” (abductieve of gissende reductie).

Bekijk volgende economische redeneringen:

De liberale economist zal zeggen: “Indien markt en staatsbureaucratie, dan goedlopende ingewikkelde moderne economie; welnu, goedlopende ingewikkelde moderne economie; dus markt en staatsbureaucratie” (reductieve, abductieve redenering);

De radicale (nieuwlinkse) economist zegt daarop: “Indien markteconomie en staatsburocraten, dan grote ongelijkheid tussen de kanshebbers (rijken) en de kansarmen (armen); welnu, grote ongelijkheid tussen rijken en armen; dus markteconomie en staatsburocraten” (reductieve, abductieve redenering). –

Men ziet dat een economisch onderzoek twee zeer verschillende richtingen kan uitgaan! Bij de identificatie van - b.v. de economische - werkelijkheid is juist redeneren een noodzakelijk element: indien men juist, d.i. logisch, redeneert, dan identificeert men de gegevens (de werkelijkheid) juist.

d. Methodologie (toegepaste logica) (3/6)

-- Hier is het de bedoeling de werkelijkheid in ware kennis (juiste identificatie) vast te leggen. Kennis - of zij nu aan het gemene verstand (common sense) van het voorwetenschappelijk stadium of aan wetenschappelijke geest ontspringt - is gesteund op ordentelijke (harmologisch aspect) en logisch verantwoorde (logisch aspect) identificering van werkelijkheid. Dit is gnoseologie (kennisleer), -- inzonderheid epistemologie (wetenschapsleer), die het over waarheid heeft, d.i. overeenstemming tussen ons inzicht en de gegevens der werkelijkheid. -

Er bestaat een veelheid van methoden, d.i. toegangen, benaderingswijzen, tot de werkelijkheid. -

A. De beschrijvende methode is de weergave van wat gegeven is, zoveel mogelijk zonder subjectieve elementen. Denk aan de beschrijving, het verhaal en het verslag in de handboeken van retoriek. Eén merkwaardige beschrijvingsmethode is de fenomenologische van Edm. Husserl (1859/1938) en diens school.

B. De semiotische methode steunt op de logische verwerking van tekens (symbolen, zinnebeelden), toepasselijk in logica en logistiek, alsook in wiskunde.

C. De axiomatische methode deduceert uit axiomata een hele reeks stellingen (denk aan de euklidische en niet-euklidische meetkunden b.v.).

D. De reductieve methoden, toepasselijk in natuur- en menswetenschappen, geven weer (beschrijven) en verklaren natuur en mens (denk aan de verstehende methode (*W. Dilthey* (1833/1911: *Geisteswissenschaft*)) en aan de dialectische methode (G.W.Fr. Hegel (1770/1831)). -- Er zijn, natuurlijk, zeer vele deelmethoden.

CF4

II. - Platonisme. -

Het tweede jaar bestudeerde de levensloop. Als denkkader bij de identificering van wat levensloop eigenlijk is, namen wij het Platonische denken, -- niet enkel dat van hemzelf, maar ook dat van Platonisch denkenden of van Platonkenners. -- Twee aspecten vooral hebben wij naar voren gehaald.

(1) de Platonische methode.

A. Zoals reeds, even, vermeld, is zij tweevoudig: synthetisch en analytisch.

De 'synthetische', d.i. deductieve, methode kon Platon van de toenmalige paleopythagoreeërs afkijken. Zij stelden - in hun toenmalige wiskunde - als 'stoicheia', elementen (d.i. voorop te stellen factoren) - b.v. de eenheid (monas, de monade) en 'arithmos', getal, d.i. minstens twee monaden of eenheden. Of zij stelden punt, lijn, vlak en lichaam voorop. Zij formuleerden, daarmee, axiomata, basisuitspraken, die vooraan gingen. -- Vanuit dergelijke 'hypothesen' redeneerden zij door en kwamen zo tot stellingen, die zij deductief, 'synthetisch', opbouwden. Dit is de voorwaartse dialectiek: op grondslagen, die vooropgingen construeerde men een wiskundige wetenschap. -- Voor Platon zou dit de ideale methode, ook voor zijn filosofie, blijven.

De 'analytische', d.i. reductieve methode ontstond bij Platon, toen hij de vraag stelde naar de grondslagen van dergelijke, in zijn ogen maar zeer voorlopige grondslagen. Platon deed meteen aan grondslagen-onderzoek van de toenmalige wetenschap. Zo kwam hij in de eigenlijke filosofie terecht. Dit is dan terugwaartse dialectiek. De vraag luidt dan: "welke elementen beheersen de b.v. wiskundige elementen?". Twee elementen - ideeën geheten - stelde Platon voorop: het 'zijn' (zijnde) en het 'goede' (waarde). Een eenheid (monade), een getal (meer dan één eenheid), -- een punt, een lijn, een vlak, een lichaam, zij zijn alle 'niet-niets', iets, 'zijnde'. De vraag rijst dan: wat is 'zijnde' en 'zijn'? Al die dingen vertegenwoordigen, ergens, een 'goed', d.i. de belichaming van waarde. De vraag rijst dan: wat is dat goed of waarde? -- Men zou kunnen zeggen dat de Platonische filosofie draait rond volgende vraag: waarin bestaat die werkelijkheid die goed is zonder meer? Zijn hele leven was hij ergens op zoek naar dat zijnde (werkelijkheid), dat goed-zonder-meer was, en wou hij het zoveel mogelijk identificeren.

B. De hypothetische methode,

De hypothetische methode, met haar vooropgestelde en te zoeken hypothesen, wordt, volgens b.v. E.W. Beth (Nederlands logicus en wiskundige), gepreciseerd door de factorenanalytische ('stoicheiosis', elementatio). Zoekt de hypothetische methode naar 'archai', principia, vooropstellingen, de stechiotische methode zoekt deze beginselen in elementen (delen) van een geheel. Of omgekeerd: in het geheel, waarin elementen (delen) zich situeren.

(2) het Platonisme inzake menswetenschappen.

Leerkrachten houden zich met mensen, kinderen met name, bezig. Menswetenschappen - sinds + 1950 de nieuwe naam voor ethisch-politische wetenschappen - zijn dan ook schering en inslag bij opvoeding en onderwijs. Zo hebben wij de biologie (nl. de evolutieleer, volgens de Platonieker Vl. Solovief (1853/1900)) als theorie omtrent het organische

CF5

leven even onderzocht, -- niet volgens de 'biologie' van Platon, maar volgens de recentere biologie en haar begrip 'leven' en 'evolutie van leven'. -- Wij stonden zeer uitvoerig stil bij het psychische leven, zoals de wijsgerige psychologie van Platon dit identificeert: de 'ziel' - als levensbeginsel van het lichaam - vertoont 'strekkingen', -- met als prettige namen "het grote monster"(de behoeften aan rust en slaap, aan voedsel en drank, aan geslachtelijk leven, aan economische goederen), "de minder grote leeuw" (de behoefte aan geëerd worden, geldingsdrang) en "de kleine mens"(de geest, 'nous' (intellectus), d.i. verstand en rede alsook wil en gemoed, met de behoeften ervan).

De Platonische sociologie leerde ons het maatschappelijke leven kennen, zoals Platon het mettertijd zag: al naar gelang van de zeer individuele 'natuur', die ieder lid van de toenmalige polis of stadsstaat dekt, zichtbaar in de hem/haar eigen aanleg, krijgt ieder mens een plaats binnen de samenleving, waarin de individueel gekleurde 'ziel' zich kan uitleven. Opgevallen is, terloops, de discussie rond de ideale staat, een utopie, waarvan Platon zelf zegt dat zij nauwelijks verwezenlijkbaar is.

De Platonische culturologie (cultuurfilosofie) leert het culturele leven als een - op basis van het grote monster en de minder grote leeuw - doorzetten en tot volle ontwikkeling brengen van de kleine mens (geest) in ons aller zielen.

Tenslotte de Platonische historiologie (geschiedfilosofie): de hele kosmos of 'fusis' (natuur) vertoont 'kinesis', motus, proces (beweging, verandering), zoals Platon van zijn herakliteische leermeester Kratulos had geleerd. Zo ook ons aller sociaal en cultureel, maar ook ons psychisch leven: ons leven is een levensloop, een verloop of proces, binnen het kosmische proces, onderhevig aan ontwikkelingsfasen.

Terloops: Platon, als wetenschappelijk ingesteld denker van die tijd, werd geregeld getroffen door het universele (aan een veelheid van fenomenen gemene) en, meer nog, het hogere aspect (dat de fenomenen naar een ideaal model verwijst), in de fenomenen, die wij in en rondom ons vaststellen.

Dit deed hem vragen naar de mogelijkheidsvoorwaarde ('hypothese', vooropstelling) van die twee kenmerken in de natuur. Hierop antwoordt hij met zijn ideeën, d.i. onstoffelijke factoren (elementen), die het algemene en het hogere begrijpelijk maken. Zodoende ziet hij de kosmos en onszelf, in ons verloop, als onder meer beheerst door 'ideeën', die ons situeren in een algemeen en hoger kader.

Besluit. Niet een mode, niet een ideologie (met haar strakke, pseudowetenschappelijke aanspraken), maar een methode biedt ons het Platonisme. Inzake wijsgerig systeem is Platon nooit verder geraakt dan

(1) inductieve steekproeven in de totale werkelijkheid (inductieve reductie) en

(2) abductieve gissingen (abductieve reductie), een axiomatisch-deductief systeem heeft maar ook nooit iemand in zijn dialogen gevonden. Dit wordt door alle Platonkenners erkend. *V. Tejera, Nietzsche and Greek thought,* Dordrecht/ Boston/ Lancaster, 1987, onderstreept dit voor de zoveelste keer. Platon geeft geen systematische

CF6

traktaten, maar dialogen, die een (in beginsel eindeloos) proces van gesprekken weergeven. De gesprekspartners/ gesprekspartnerinnen uiten, op gegeven ogenblik, een mening, die zij, op een later ogenblik, terugtrekken; -- zij redeneren logisch, in beginsel, maar in de grond zijn dergelijke betogen, soms, louter welsprekendheid; -- zij spreken als ernstig overtuigden, maar meermaals niet zonder ironie.

M.a.w.: Platon ziet wel de systematische gestrengheid van de toenmalige wiskunde als ideaal, maar in feite verschilt het leven, in zijn verloop, te veel van wiskundige entiteiten om in een strak systeem te kunnen vastleggen. -

Men roept, tegen deze duiding, soms het feit in dat latere Platonici wel degelijk een gesloten systeem hebben trachten te construeren, waarin zij meenden de werkelijkheid te kunnen identificeren. Dat is juist, maar dit is slechts een gedeelte van de algehele Platonische traditie: was de zgn. Tweede academie (vanaf -265, met Arkesilaos) en de derde academie (met Karneades (-214/-129)) niet een typisch sceptische school? Was de zgn. Midden-Platonische school - in de dagen van Christus en daarna - niet soms een eclecticistische school, die zelfs geen echt logische samenhang bereikte in haar leerpunten, maar ze uit verschillende denkrichtingen haalde (wat echt eclectisch is). Ons besluit blijft: het Platonisme is een open denken.

Wat ook bevestigd wordt door een werk als dat van *Th. Szlezak, Platon und die Schriftlichkeit der Philosophie (Interpretationen zu den früheren und mittleren Dialogen*), Berlin, 1985, waarin beweerd wordt - niet zonder ernstige redenen - dat Platon, van meet af aan, afwijzend stond t.o.v. de volle weergave van filosofie en filosoferen in geschreven tekstvormen (hij hield het bij mondelinge doorgave), -- o.m. omdat geschreven teksten de ware toedracht van zijn denken verrieden, zoals o.m. De *zevende brief* het uitdrukt.

Opm.: retoriek. In de retoriek zagen wij hoe wij, sedert enkele jaren, een ware actualisering (herstichting) van de traditionele retoriek beleven. En als strikte welsprekendheidsleer (wat in het begin, op Sicilië, overwoog) én als algemene literatologie (literatuurtheorie, -- sinds keizer Augustus (-63/+14)) was de retoriek een communicatie- en interactietheorie. Zij ontleedde, klassiek, het informatieproces in vijf hoofdgeledingen:

Vinding (bij Herodotos (-484/-425) historia, onderzoek, dat het gegevensmateriaal oplevert, geheten)

Schikking (tekstvolgorde) en vormgeving (stilering) - bij Herodotos 'logos', tekst, geheten;

Temporisering en voordracht. -- Op die achtergrond hebben wij trachten te omschrijven waarin een degelijke verhandeling (eindwerk) bestaat. Als tekstsoorten, die in een verhandeling van pas komen, hebben wij de beschrijving, het verhaal en het verslag (als weergaven van gegevens) nader

trachten te bepalen. -- Daarbij hebben wij zoveel mogelijk rekening gehouden met de verworvenheden der recente tekst- en argumentatietheorieën.

CF7

Voorwoord 2 (7/11)
- Thematiek en problematiek van het derde jaar.

Vooreerst dit: het onderwerp (thema) van dit jaar is de culturologie. Maar dan toegepast op onze huidige wereld. In Platonische taal: de elementen van onze wereld.

M.a.w.: welke 'elementen' (stoicheia) moeten wij - als 'vooropstellingen' (archai, principia) - vooropstellen, willen wij de wereld, waarin wij nu leven, in 1989/1990, begrijpen?

Uitweiding. Zoals men weet, komt de uitdrukking 'elementen van de wereld' ook in teksten van St.-Paulus (+5/67) voor. Aangezien deze Paulinische zienswijze terzake o.i. - ook nu nog geldig blijft, veroorloven wij ons even stil te staan bij wat St.-Paulus zegt. Wij steunen ons vooral op *F. Prat, s.j., la théologie de Saint Paul*, II, Paris, 1937-20, 505/509. --

a. Wereld (Kosmos) (7/8)

Dat wij kunnen gedefinieerd, -- geïdentificeerd, worden als "in de wereld zijnde" moeten wij niet van M. Heidegger (1889/1976) leren. Reeds duidelijk stelt St.-Paulus dat wij "in de wereld" zijn. -- Wat betekent, nu, 'wereld' in zijn taalgebruik?

a. *'kosmos'* is een typisch antiek-Griekse term, die én orde (ordening) én tegelijk, schoonheid (wat bewondering afdwingt) betekent. Cfr. *1 Petr. 3:3*. -

b. *Beschrijvende betekenis.*

1.a. Kosmos is het heelal of de natuur, zoals deze zich in en rondom ons tonen.

1.b. Kosmos is, in dat alomvattend kader, de aarde als woonplaats - 'tehuis' - der mensheid.

2. Kosmos is, echter, ook al wat het heelal of deze aarde bewoont; zo b.v. de hoge, onzichtbare machten, die de kosmos beheersen; zo ook de mensheid. -- in die veelvoudige maar samenhangende zin is kosmos het feit dat wij, mensen, op deze aarde, ons in de kosmos, heelal, situeren, gebeurlijk beïnvloed door wat buiten de aarde leeft en geschiedt.

***c*. *Waardeschattende 'axiologisch-culturologische' betekenis*.**

Het valt, o.m. bij St.-Paulus, op dat 'kosmos', in de vorige betekenissen, niet altijd (wat op het 'goede' (waardevolle) karakter wijst) maar toch vaak pejoratief geduid wordt. De wereld, in de vorige betekenissen, is:

Ofwel als zelfstandig, 'autonoom' type van werkelijkheid, aan zichzelf overgelaten (wat reeds vervreemding van God behelst) ofwel als zowel ethisch kwaad als ethisch goed aanvaardend (de harmonie der tegengestelden) een door en door verdacht gebied binnen Gods schepping, waaruit ook Paulus' tijdgenoten zich zochten te bevrijden.

CF8

Ook tijdgenoten van heden voelen het leven "in deze wereld" als een - soms verstikkende - last aan en zoeken 'bevrijding' eruit. De talrijke cultuurkritieken, waarvan wij het bijzonderste zullen vermelden, overigens, spreken een zeer duidelijk cultuurpessimisme uit, dat sterke analogie vertoont met wat St.-Paulus zegt en insinueert.

Dit beschouwen wij als één geldige reden om, als 'motto' van deze cursus, het thema te formuleren als "de elementen van deze wereld".

b. De elementen van de wereld (8/11)

"Ta stoicheia tou kosmou" (lat.: "elementa mundi") veronderstelt eerst een semasiologie (betekenisleer) van de term 'stoicheion', element. Pater Prat omschrijft dit als volgt.

a. Stoicheion is al wat element, bestanddeel, onderdeel, lid, is in een geheel (verzameling of systeem), waarin het een plaats bezet zo dat het geheel pas begrepen wordt zo men het of de elementen ervan vooropstelt of omgekeerd. De configuratieve betekenis komt wel, soms, sterk door: een element neemt zijn plaats in, in een configuratie (cfr. Combinatoriek).

b. Voorbeelden daarvan zijn b.v. de hemellichamen, al of niet in eenheid gedacht met de erbij horende astrale godheid (godheden), -- waarmee wij de sterke, laatantieke astrologie ontmoeten, die sterk vanuit dergelijke 'hemelse' werkelijkheden ons in de wereld zijn duidde.

Dergelijke goddelijke hemellichamen/ godheden beheersen dermate ons leven dat men ze "de elementen bij uitstek" van onze wereld heette, -- dit,

zonder de andere elementen uit te sluiten. - Indien wij daarvan uitgaan, dan worden de Paulinische teksten perfect duidelijk.

B.I. De Galatenbrief.-

Volgens *het Nieuwe Testament, Boxtel*, 1980, 227, zijn de bestemmelingen, waarschijnlijk, de christenen van Galatia (de streek rond het huidige Ankara (Turkije), waar Kelten (Gallische stammen) woonden). Rond 50+ stelt Paulus vast dat - wellicht uit Jeruzalem komende - verkondigers, joods-christenen, Paulus gezag in twijfel trokken. Zij stelden als 'elementen' van het heil voorop (a) het farizaïsme, (b) als toegangspoort tot het christendom.

Gevolg: ook de heidenen, die christen werden, moesten eerst besneden worden en meteen ook de Joodse wet als leefregel huldigen. Waarop St.-Paulus reageert: "Ook wij, gedurende onze kindertijd, werden beheerst door de elementen van de wereld" (*Gal 4:3*). Volgens *la Bible de Jérusalem* Paris, 1978, 1682, kan dit als volgt geduid worden:

CF9

(1) Zijn 'elementen van de wereld' al de factoren, die als bestanddelen moeten vooropgesteld worden, willen wij deze (stoffelijke) wereld begrijpen. -- Hier toegepast: het element bij uitstek dat de Joodse wereld (cultuur) beheerst, is de wet, ingezet door het besneden worden. Cfr. *Gal. 4:10; Kol. 2:16.* -

(2) Er bestond een Joodse traditie, die beweerde dat de wet wel van Jahweh kwam, maar ons door bemiddelende engelen, hemelse 'machten' en 'heerschappijen' geheten, doorgegeven was. Volgens Paulus, nu, beheersen - en dus verklaren - dergelijke hoge geesten de Joodse wetscultuur: zij houden de Joden, vooral de traditiegetrouwe, aldus in hun greep (*Gal. 3:19; Kol. 2:15, 2:18*). Waaruit - volgens Paulus - men moest bevrijd worden, wilde men het ware, d.i. Christelijke, heil bereiken.

Besluit: de Paulinische (zoals de hele Bijbelse) culturologie (hier in de negatieve vorm van 'cultuurkritiek') ziet als cultuurelementen niet enkel de zicht- en tastbare gegevens, die zelfs de antieke sceptische filosofen aannamen (als onmiddellijk gegeven en dus onloochenbaar), maar ook de onzichtbare, slechts buitennatuurlijk en/ of bovennatuurlijk bereikbare cultuurelementen.

B.II. De Kolossenbrief.

Volgens het *Nieuwe Testament*, Boxtel, 1980, 243, stelde Paulus, +50 +, vast dat, in Kolossai en omstreken (het zuiden van Frygië, Kl.- Az.), een filosofie verkondigd werd. Deze vertoont de hoofdtrekken van de laatantieke theosofieën. Dit zijn filosofieën, die behalve de sceptische gegevens die niemand loochent, ook behalve de rationalistische gegevens (die een Platon of zeker een Aristoteles o.g.v. redenering bloottrekken) bovendien paranormale gegevens aannemen, die zij in het woorddeel 'theo' (met sofia, wijsheid, resp. wijsbegeerte, tot 'theosofia' gevormd) vastleggen. -

Ziehier dat wereldbeeld.

1. De kosmos, het heelal, bevat een gapende afgrond tussen de "volheid van de (onzichtbare) godheid" enerzijds, en, anderzijds, deze materiële wereld (de aardse werkelijkheden). Onze ziel, net als in het Platonisme centraal, situeert zich, als levensbeginsel van het 'aardse' (grofstoffelijke) lichaam, in die stoffelijke wereld en zijn verwijderding van "de volheid der godheid".

2.1. Christus, louter als mens gezien, zeker als gekruisigde, lijkt er volstrekt niet toe in staat de gapende afgrond te overbruggen.

CF10

Ten onrechte dus wordt hij b.v. door een Paulus als de 'middelaar' tussen God en de aardse mensheid, ja, de hele kosmos gepredikt.

2.2.a. Indien, dus, de aardse mensheid, ja, de hele kosmos "een volmaakte vereniging met de goddelijke volheid" wil bereiken, dan zal die mensheid en die kosmos wel genoopt zijn een toevlucht te zoeken tot een veelheid van onstoffelijke en half-onstoffelijke wezens - godheden, halfgodheden, helden, zielen van vermaarde gestorvenen (allemaal in het woorddeel 'theo-' samengevat) -, die dan de echte bemiddelende tussenwezens zijn tussen de godheid (hoe dan ook opgevat) en de kosmos, waarbinnen de aardse mensheid zich situeert.

Zij waren - in de heidense religies en in de heidense resten in Israël - de heelalheersers/ heelalheerseressen, die in de Bijbel tot Gods 'engelen' (boodschappende dienaars) herleid werden.

2.2.b. Om, dus, de zin van het "zijn in de wereld" te bereiken, behoort men die "elementen van de wereld" (onder verstaan: bij uitstek) ernstig op te nemen, -- b.v. door ze te vereren, door in een ascetisch (verstorven) leven "van deze verdorven wereld te vervreemden", alsook d.m.v. riten (liturgieën)

of magische handelingen. Pas zo bevrijdt de mensheid zich uit de greep van het miasma, de onreinheid, der stof.

Waarop Paulus, analoog met de Galatenbrief, maar nu in voeling met een heidense filosofie, reageert met toe te lichten dat Christus wel degelijk meer is dan een louter mens, die per ongeluk gekruisigd werd (waardoor zijn onmacht leek te blijken), dat hij de enige middelaar is, nl. als de verheerlijkte (hellevaart, verschijningen na zijn verrijzenis, hemelvaart, terugkeer op het einde der tijden). Christus is de ware bevrijder. Zo verstaat men de tekst: "Let toch op: dat niemand gevonden worde die u tot slaven/ slavinnen maakt, -- dit, d.m.v. het lokmiddel van een ijdele filosofie, die aan louter menselijke overlevering ontspringt, -- volgens de elementen van de wereld, niet volgens Christus" (*Kol 2:8*).

Paulus weidt daarna even uit over kwesties van "eten en drinken, jaarlijkse vieringen, nieuwe-maanfeesten, sabbatvieringen". In die dingen beheersen engelen (tussenwezens) al degenen, die zich aan dergelijke praktijken toevertrouwen; meer nog: die tussenwezens maken misbruik van hun tussenpositie en maken hun vereerders tot 'slaven'

CF11

i.p.v. ze te 'bevrijden'. Eigenmachtig, ja, eigenzinnig maken zij de machtspositie die de godheid toekende, tot het middel om zich in Gods plaats te stellen, -- zoals b.v. *Psalm 81(82)* - getiteld: "Tegen de heidense heersers" ('rechters') - het zegt.

De vorsten hielden zich voor Godszonen, d.i. als begaafd met een natuur, die dezelfde is als die van de door hen vereerde godheid. De psalmist ziet zich geconfronteerd met een situatie analoog met die waarmee Paulus te doen heeft: "Ik (*opm.*: God) heb gezegd: 'gij zijt godheden, zonen van de allerhoogste, gij allen. -- toch niet! Daarom zult gij, als de (sterfelijke) mens, doodgaan' (...).

M.a.w.: God had in het heelalbegin een aantal 'tussenwezens' (engelen of godheden) benoemd tot medeheelalbeheersers; maar hij stelt vast - wat Paulus precies beschrijft - dat zij van hun macht misbruik maken, - iets waardoor zij zich een vorm van 'doodgaan' op het lijf halen. Dat machtsmisbruik bleek o.m. in de machtsmisbruiken van de heidense

vorsten, die a.h.w. door hun godheden 'bezeten' zijn en analoge gedragingen vertonen.

Besluit.
(1) zowel een Joodse wetsvroomheid, met haar slavernij inzake 'praktijken' ter zaligheid, als heidense 'filosofieën', met haar slavernij inzake 'praktijken' om het 'heil' te bereiken, worden, door Paulus afgewezen, onder meer (niet enkel) omdat zij 'geesten' (engelen, tussenwezens) verraden, die zich in Gods plaats durven stellen. Daarmee betreedt Paulus het domein van de theosofieën van die tijd, maar situeert Christus daarin als degene die dat domein beheerst en op hoger vlak verheft ('catharsis').

(2) Zowel de Joodse wetsvroomheid als de heidense theosofieën (astrologie, theürgie) leven tot op heden voort; meer nog: zij worden hersticht, sedert enkele jaren, in wat men nu, meer en meer, aanduidt met de Amerikaanse naam 'New Age' (nieuw tijdperk (een naam die aansluit aan het astrologisch aquarius- of watermantijdperk). Paulinisch gezien is New Age een teken van het feit dat de elementen van de wereld, waarover hij het, in zijn tijd, had, volop hun heelalheerschappij en hun greep op (het onbewuste van) de huidige mensheld doorzetten. Dat is een tweede reden, waarom wij zo uitvoerig, als motto van onze cultuurfilosofie, de elementen van de wereld uiteendeden.

CF12

Steekproeven 1 tot 36

1. Primitieven (12/15)

Het 'element' primitieven (natuurvolken, 'wilden') in onze moderne wereld. I.p.v. een soort abstracte uiteenzetting te geven over het wezen van de cultuur der 'wilden' (eerste benaming), der 'natuurvolkeren' (door Herder, in 1784, ingevoerd), der 'primitieven' (de XIX-d'eeuwse naam), vertalen wij een artikel, dat ons "in medias res" (er midden in) werpt. -

Valérie Ott, s'Adapter à la modernité ou disparaître, in: Journal de Genève 11.02. 1989. -- Overal ter wereld zitten mensen, inwijkelingen of niet, geprangd tussen traditie en moderniteit en vechten voor een laatste sprankeltje cultuuridentiteit: hoe nl. 'anders' blijven, terwijl men leeft te midden van een wereld, die meer en meer door de logica van de moderniteit beheerst wordt? -

Opm. -- M.a.w.: Wij staan hier voor, misschien, de twee voornaamste factoren, die onze huidige cultuur mede bepalen en, meteen, voor een cultuurconflict.

1.1. Het eerste boek (12/14)

J. Fr. Held e.a., Les dernières tribus (Flammarion, Paris), legt heel wat scepsis aan de dag betreffende de aanpassingsmogelijkheden, waarover de laatste volksstammen van onze planeet beschikken. Het is, met name, één alarmkreet inzake de actuele situatie van de laatste 'sauvages' (wilden). Het werk behelst vijf analyses over vijf verschillende 'ethnieën' (volksgroepen), nl. de Peul (Niger), de Australische aborigines, de Pygmeeën, de Eskimozen en de Yanomami (Amazonië). – De auteurs willen de publieke opinie gevoelig maken aan het feit dat een heel stuk van ons cultureel erfgoed gevaar loopt te verdwijnen. Daartoe schrikken zij niet terug voor schokkende formuleringen, die weliswaar aan de ingewikkeldheid van de hele situatie voorbijzien, maar des te dieper treffen.

Onder dat oogpunt spreekt de inleiding van de hand van Held boekdelen: zij toont hoe moeilijk het is over primitieve samenlevingen te spreken zonder in 'miserabilisme' (ellendebeschrijving, 'elendmalerei'), idealisering of schuldgevoelens te vervallen. - Onze lezing zal niet overmand zijn door het soms aanvalsgezind fatalisme en bewondert de informatieve rijkdom van deze bundel artikels. -

Wij noteren de tekst van Landon over de Australische Aborigines: hij illustreert overduidelijk de spanning tussen traditie en moderniteit, waarin die stammenresten gevat zitten. Op het eerste gezicht lukken zij

CF13

er in beide te verzoenen in sommige van hun praktijken. Zo b.v. wanneer zij geschenken uitwisselen, niet meer in natura maar in geld of wanneer zij hun besnijdenis doorvoeren op medisch verantwoorde wijze of nog als zij hun mythen via schoolonderricht aanleren. Wat, kort gezegd, op een actualiseringsproces neerkomt.

Opm. -- Hierbij verwijzen wij naar wat *V. Ott, On est toujours le sauvage de quelqu' un*, in: Journal de Genève (17.06,1989), zegt over het bijzonder nummer van het tijdschrift *Autrement (Monde*), getiteld "*Les aborigènes: un peuple d'intellectuels*".

(1) In het hartje van Australië over de rode en gescheurde gronden, met hier en daar gele en stekelige kruiden, uitgemergeld struikgewas en uitgedroogde waterlopen, heen, lopen honderden onzichtbare paden. De etnologe Barbara Glowczewski, (1956°) een jonge onderzoekster, zegt dat de inboorlingen ze 'dromen' heten. Daar wonen de Warlpiri, de 'rêveurs du desert', wier portret zij schetst in de vorm van een getuigenis en een vraagstelling.

(2) Bij de eerste blikken die de blanken op deze mensen wierpen, identificeerden zij ze als getuigeresten van de prehistorische mens of zelfs als primaten. -- toen Jules Verne (1828/1905), de schrijver van de sciencefictionromans - zo wordt beweerd - ze zag, zou hij uitgeroepen hebben: "Apen! Maar dat zijn apen".

(2.a.) Ondertussen heeft men de rijkdom van hun kosmogonie (hun verhalen omtrent de heelaloorsprong) leren inzien. Met name: de Aborigines leven letterlijk in de sfeer van de 'droom' (in de hierboven geschetste zin), -- niet individueel, maar collectief. Die 'droom' is, tegelijkertijd, een soort 'tijd', die met de 'tijd' waarin wij onze menselijke geschiedenis situeren, gelijklopend is, en een soort 'ruimte', waarin mythische gebeurtenissen zich ooit afspeelden. Die sfeer is hun denkkader: zij wenden zich tot die 'wereld' om verleden, heden en toekomst te verklaren,

(2.b.) Op dat denkbeeld 'droom' steunt de hele stevigheid van hun dagelijks leven. En het houdt stevig stand. Toch vertoont het aanpassingen: inwijdingsrituelen worden, om het schoollopen mogelijk te maken, verkort; religieuze bedevaarten worden per vrachtwagen uitgevoerd.

Besluit: Dit bevestigt wat Landon terzake beweerde: de traditie, de primitieve, wordt gemoderniseerd. Zo overleeft een 'archaïsche' (oeroude) cultuur, enigszins.

CF14

Schrijfster, V. Ott, besluit haar weergave van het boek van Held e.a. als volgt: "De grote verdienste van het werk ligt in het feit dat het essentiële vragen omtrent de cultuurevolutie van de mensheid oproept. Want iedere keer dat een volksstam verdwijnt, verliezen wij een beetje verscheidenheid, -- met het gevolg dat wij meteen een beetje harder en eenvormiger worden".

Opm. -- Hier is het de plaats om *P. Feyerabend, Adieu la raison; Paris*, 1989 (// *Farewell to reason,* London, 1987), aan te halen. Het boek van de bekende epistemoloog (met Popper, Laketos en Kuhn één der vier grote wetenschapskritiekers) begint met de volgende tekst: "De essays, in dit werk bijeengebracht, hebben het over de culturele verscheidenheid en verandering. Zij trachten aan te tonen dat verscheidenheid een weldaad is, -- daar waar eenvormigheid verarmend inwerkt op onze vreugdebelevenissen en onze bestaansmiddelen (materiële, intellectuele, emotionele)".

Inderdaad: wanneer wij de primitieven langzaam maar zeker zien wegslinken in de oceaan van de moderniteit, dan is het duidelijk dat wij naar een zeer eentonige, 'uniforme' cultuur onderweg zijn. De moderniteit, met haar zelfzekere eigenmachtigheid, vernietigt, zwavelzuur gelijk, een weliswaar onoverzichtelijke maar enorme rijkdom aan culturen. Dit in naam van 'de rede' der verlicht-rationeel denkende mensen, op de eerste plaats.

1.2. Het tweede boek (14/16)

Simonne Henry Valmore*, Dieux en exil* (Gallimard, Paris, het boek werd verfilm), toont aan dat het praktiseren van magie een doelmatig middel kan zijn om de eigen cultuuridentiteit, in een modern milieu, te doen overleven.

Dit werk, van de hand van een Antillese ethno-analyste, zal al wie louter op zoek is naar tovenaarssecreten, (...), lotsworpvoorschriften, eerder tegenvallen. (...). Inderdaad: met grote soberheid leidt zij ons binnen in het leven van degenen die "woorden en zielen bewerken" (*opm.:* een omschrijving van 'magie'). Blijkbaar heeft S.H. Valmore - na zelf magische praktijken ondervonden te hebben - grondig het vertrouwen weten te wekken van dergelijke mensen.

Voor deze Martinikaanse, die als migrante in Frankrijk leeft, heeft haar onderzoek inzake Antilliaanse magie, die zich ook in Parijs situeert, twee betekenissen: haar etnologie is tegelijk een psychoanalyse.

CF15

De dag dat zij aan haar etnologische onderzoek begon, wou zij blijkbaar haar eigen 'roots' (bestaanswortels) bloottrekken. De mensen die zij ontmoet - tovenaars (sorciers), lotswerpers (quimboiseurs), genezers (guérisseurs) - confronteren haar met haar tweesnedige positie van Antilliaanse in Frankrijk en, meteen, met de twijfels daaraan verbonden. Elima, Léopold, Marie en

Pauline zijn de vier figuren, met wie wij, doorheen het hele verhaal, kennis maken. –

Elima, de genezeres, situeert zich nog op la Martinique. -- De drie laatsten weken uit naar Parijs en praktiseren er. - Léopold is de enige die er eerlijk voor uitkomt dat hij 'magie noire' (zwarte magie) pleegt, waarbij hij zich steunt op de voodoo-god van de dood. -- Marie en Pauline melden zich aan als "geestelijke helpsters": na een lange zoektocht groeiden zij uit tot begeleidsters-genezeressen.

In het feit dat zij lid worden van de 'société de parapsychologie' en zich ook van de media bedienen, vinden beiden een soort officiële erkenning. Op twee wijzen erkenning betrachten, nl. én als Antilliaanse inboorlinge, met op traditie gesteunde kundigheid, én als inwoonster van Parijs, verraadt, overduidelijk, de tweewaardige positie van deze twee migrantes, -- Meteen de onmogelijkheid om nog heel en al Antillaans te zijn of reeds heel en al Françaises. -

Terloops: Zij zien, in het feit dat zij haar woning hebben niet op de plaats waar zij praktiseren, een verregaande graad van wellukken. -

Besluit: Hoe individueel de levensloop van de vier figuren ook zij, S.H. Valmore toont aan hoe de magie, voor hen, uitgelopen is op een autoanalyse (...). Daarbij noteren we het feit dat zij, door op de rand van de 'déraison' (*opm.*: afwijking van de moderne 'rede') te leven, uitgerekend een 'hypersensibilité', (een hoger aanvoelingsvermogen) hebben ontwikkeld zo dat zij kunnen open staan voor hun medemensen. -

Een laatste vraagje: indien zij geen Negro-Amerikanen waren en, bovendien niet tot de klasse der armen behoorden, zouden zij dan wel psycho-analysten geworden zijn? Tot daar V. Ott.

Wij zijn verre van de vroegere etnologie, die, in rationalistische geest, minachtend neerkeek op de 'andere' culturen, -- die 'anders' zijn dan de onze, de moderne, die blijkbaar niet het recht heeft zich als de enig geldige op te werpen.

CF16

2. Traditionele en moderne historiologie (16/18)

Wij identificeren, geleidelijk, het wezen van “de wereld, waarin wij leven”, d.i. de cultuur van heden en haar ‘elementen’.

Wij gaan nu een applicatief model van de tweeledigheid ‘traditie/ moderniteit’ even uiteendoen en zien hoe de premoderne mens - hier in het griotisme, het bewaren van overgeleverde tradities, nader bekeken - de geschiedenis grondig verschillend duidt, vergeleken met de moderne mens. Zo zien wij beter in wat b.v. een Paul Feyerabend verstaat onder cultuur-verscheidenheid. Dit is des te meer noodzakelijk naarmate wij, in het westen, door te reizen of, gewoon, dat wij door het feit der migranten en hun kinderen of jongeren, vanuit onze moderniteit met premoderniteit geconfronteerd worden.

P. Hazen, l’Afrique à bienne : concilier tradition et modernisme, in : Journal de Genève (18.02.1987), schetst dit zo goed dat wij het niet beter zouden kunnen doen. -

De Negro-Afrikaanse geschiedenis terugbezorgen aan de volkeren, die ze gemaakt hebben, is de taak die de historica *Konaré Adam-Ba, l’ épopée de Segu*, ed. P.M. Favre (1987), op zich neemt. Zij verbindt nl. de vooropstellingen van de moderne historische methode met de symbolisch-mythische vooropstellingen van de traditionele geschiedenis zoals zij door de ‘Griots’ (vertaalbaar door ‘negertovenaars’) verhaald wordt.

Opm. -- In een aantal Afrikaanse landen - Mali en Niger - bestaat een kaste, die gesocialiseerd is in familiegeschiedenis, de zgn. ‘meesters van het woord’, les Griots.

(I) Sommigen onder hen leefden indertijd in de omgeving van hun ‘heer’, zongen zijn lof en verheerlijkten zijn moed. Geraakte zulk een machthebber in moeilijkheden, dan spraken zij hem moed in. Overigens vonden sommigen onder hen de dood op het slagveld, waar zij de vorst bijstonden.

(II) Maar het feit dat zij van zo’n machthebbers afhingen, wekte een zeker wantrouwen te hunnen opzichte. Van hen zegt een spreekwoord uit Sassali (Niger): “Zij planten noch ontginnen de grond. Een beroep hebben zij niet. Zonder zorgen kunnen zij inslapen, want zij leven van hun tong. Maar hoe kan men de waarheid zeggen, als men zijn tong nodig heeft om te leven?”.

2.1. K. Adam-Ba (16/17)

Hij stelde een feit voorop: de geschiedenis heeft niet dezelfde zin in alle culturen.

CF17

a. In Afrika b.v. wordt van haar verwacht dat zij een 1. waardenschaal (opm.: axiologische of waardeleerstellige rol) definieert en 2. een ethiek (ethische functie) biedt, die haar modellen uit de werkelijkheid haalt.

b. Maar b.v. de (moderne) indeling van de menselijke geschiedenis in een aantal fasen - oudheid, middeleeuwen, moderne tijden - beantwoordt niet aan wat Afrikanen verwachten of aan de eigen wezensaard van het Afrikaanse verleden. -- Zegt Konaré Adam-Ba: "Uitgerust met mijn universitaire vorming ben ik de afstammelingen van een groot vorst gaan opzoeken. Ik vroeg hun mijn beweringen omtrent de veroveringen van hun voorouder aan de gegevens te toetsen: die vraag zei hun niets. Wel wisten zij te vertellen dat hun voorouder het vermogen bezat zich in een gier te veranderen om zijn onmetelijk grondgebied te bewaken". - Hoe, in zo'n voorwaarden, geschiedenis schrijven zo dat zij bevattelijk wordt voor een groot publiek? Hoe historische werken of traktaten in nationale talen vertalen, als zij, eens dat zij vertaald zijn, het lezerspubliek niets zeggen? Voor K. Adam-Ba is dat een taak, die nog te volbrengen is. Tot nog toe bestaan - b.v. in Mali - enkel twee stromingen nevens elkander, de geschiedenis der 'Griots' en het taalgebruik van het moderne historische onderzoek.

2.2. Griotisme (17/18)

a. Men zou eens moeten van nabij beleven - aldus schrijfster - hoe de traditionele vertellers het gemoed van het publiek diepgaand raken: "De geschiedenis, zoals de Griots ze zien, is de enige die de belangstelling van de bevolking gaande houdt. Zij is eraan gewend b.v. ver uiteen liggende gebeurtenissen ineen te schuiven of nog gebeurtenissen gedeeltelijk weg te laten. Zo wordt een belangrijke figuur uit de XIII-de eeuw omgeven door helden uit de XVII-de eeuw of worden vorsten gewoon vergeten. - Voor de moderne historici is het, in die voorwaarden, niet gemakkelijk het juiste verloop der gebeurtenissen te reconstrueren en het, tevens, voor het volk genietbaar te maken. –

Dit is des te meer waar daar de negertovenaars hun 'wetenschap' via de radio en de tv verkondigen. "zij vleien - aldus K. Adam-Ba - hun publiek door in het collectief onbewuste (*opm.*: een term ontleend aan C.G. Jung) te putten.

Soms doen zij de doden uit hun eeuwige slaap ontwaken om de afstammelingen ervan aan het verstand te brengen dat zij de leden van een "groot geslacht" zijn en dat "een hoge zending" op hun schouders rust."

CF18

-- Zo hebben zij b.v. een koninklijke voorouder van Sékou Touré (de gewezen president van Guinea, in Conakry), Somomi geheten, letterlijk doen verrijzen: Somomi speelt op die wijze een rol in de hele samenleving. - Maar het omgekeerde heeft ook plaats: de treurige periode van de slavenhandel is zo goed als afwezig in het repertorium van de traditionele verhalers. -

Moderniteit. -- Het spreken, eigen aan de moderns geschiedschrijving vindt op de scholen zijn ruimste spreekgestoelte.

b. Welnu, de traditionele geschiedenisweergave en de moderne weergave ervan lopen uiteen. Toch is er mogelijkerwijze plaats voor een synergie (*opm.*: een term, die, letterlijk, 'samenwerking' betekent) van beide: "De negertovenaars krijgen niet de plaats, die hun toekomt, in de 'institutionele' geschiedenis. Toch zou het 'logisch' zijn op hen beroep te doen voor welbepaalde lessen in geschiedenis".

Konaré Adam-Ba heeft, desniettegenstaande, tussen het griotisme en de moderniteit - wat geschiedenis betreft - een broos brugje gebouwd: in haar laatste werk, *l' épopée de Segu*, brengt zij opnieuw de voorouders op het toneel. Zodoende is haar geschiedschrijving zowel een zakelijk verslag van de feiten als een voorraad levenslessen, geput uit de levensbronnen van een volk". Tot daar P. Hazen.

Besluit.

(1) Vatten wij onze steekproeven samen: cfr. cf13 (actualiseringproces), cf13 (gemoderniseerd) - een archaïsche cultuur overleeft; cfr. cf 4 (in een modern milieu overleven); en nu hier: de fusie van traditionele geschiedenisweergave en moderne geschiedwetenschap.

Ziet men de veralgemening (inductie cfr. cf3: veralgemenende of inductieve reductie) aan het werk? Gesteund op drie singuliere modellen kunnen wij, tot op zekere hoogte, een universeel of regulatief model formuleren: er zijn feiten, die aantonen dat traditionele culturen (ook zeer archaïsche, zoals die der Australische inboorlingen) wel de ene of andere

overlevingsvorm vinden binnen het planetair brede kader van onze moderniteit.

(2) Meteen wordt ons begrip 'moderniteit' onrechtstreeks verduidelijkt. De 'rede' (cf cf14: Feyerabend die 'afscheid' ('farewell', vaarwel) neemt afscheid van de rationalistische 'rede' (rationaliteit)), voor zover zij én eenzijdig én exclusief te werk gaat. Dat is een kenmerk van de moderniteit. Wat wij noteren.

CF19

3. etnologie (19/25)

(volkenkunde, culturele antropologie) De analyse van de culturen, die 'anders' zijn, premodern, traditioneel, primitief, is de etnologie. - Er bestaat een massa boeken en artikels ervan, sedert b.v. een Poseidonios van Apameia (Syrië, -134/-51; een stoieker, die het latere theosofische denken (cf 9) voorbereidt), op laatantieke wijze, de primitieven bestudeert, -- en sedert J.F.Lafitau (1670/1740), op herstichte wijze, vanuit de missionering, ze analyseert.

Ons interesseert, hier en nu, wat de huidige etnologie van zichzelf zegt. *V. Ott ; On est toujours le sauvage de quelqu' un,* in: Journal de Genève (17.06.1989), vat dit, o.i. zeer goed, samen aan de hand van *Mondher Kilani, Introduction à l'anthropologie* (Payot, coll. Sciences humaines, Paris). -

Dit boek - aldus Ott - is een epistemologie (cf 3) van de volkenkunde: het toont aan dat de geschiedenis van de volkenkunde, als denken, onthullend werkt zowel inzake de waarnemer (de etnoloog met zijn - hem eigen - waardenstelsel of zelfs ideologie) als inzake het waargenomene (het waardenstelsel van degenen die 'primitief' zijn). - Dit wordt nu uitgelegd.

3.1. Het subject (19/20) *-*

a. Singulier model. *-- V. Ott, s'Adapter à la modernité ou disparaître*, in: Journal de Genève (11.02.1989), haalt *Géza Roheim, l'Animisme, la magie et le roi divin* (Payot, coll.: Sciences de ll'homme, de Franse vertaling van een Engelstalig werk van 1930.

G. Roheim (1891/1933) was de eerste psychoanalist die etnologisch veldwerk verrichtte (*opm.*: vgl. Zijn *Psychanalyse et anthropologie (Culture, Personnalité, Inconscient*), 1967) en dit o.m. vastlegde in *Animism, magic and the divine king*, London, 1930. -- Ott zegt: Dit werk is tweesnedig.

(i) De begeerte om andere culturen te 'begrijpen' vanuit de er aan eigen vooropstellingen leidt Roheim ertoe een rijke inventaris op te maken van een verscheidenheid van magische en rituele praktijken.

(ii) de begeerte om uitgerekend deze gegevens te duiden vanuit de vooropstellingen van de freudiaanse psychoanalyse (denk aan de stadia van het seksuele leven van het kind b.v.) valt, echter, te eng en voor kritiek vatbaar uit. De rationalistische vooropstellingen van S. Freud zijn zo dat hij niet vat wat hij bestudeert.

Zo b.v. deinst Roheim er niet voor terug - aan de hand van een stel begrippen, eigen aan een welomschreven socioculturele context (opm.: de psychoanalyse, een moderne denkvorm) - fenomenen als de tovenaar te interpreteren. – Iets wat een methodische fout is. Men moet zulke culturen begrijpen vanuit hun eigen axiomatiek, niet vanuit een westers rationalisme.

CF20

b. veralgemening. -

Kilani veralgemeent wat Ott voor het ene geval Roheim vaststelt. - Voor Kilani is de antropologie niets anders dan een vertaling van de ene cultuur in de andere.

Opm. -- Ott wil zeggen: van de ene singuliere (niet-universele) cultuur (de archaïsche) in de andere singuliere (niet-universele) cultuur (de moderne). -- Degene die zo 'vertaalt' (versta: duidt, ja omduidt), doet dit vanuit vooropstellingen - Platon zou zeggen hypothesen (cf 4) -, die hem/haar persoonlijk, d.i. individueel, eigen zijn. "Anders gezegd: geen enkel mens is "sauvage en soi (opm.: op zich, objectief), maar men is altijd de "sauvage de quelq' un" (opm.: voor iemand die u als 'wilde' bestempelt, vanuit zijn, perspectief)".

Daarbij versterkt deze manier van duiden, telkens weer, het geloof dat de Westerse mens heeft in zijn eigen superioriteit. De moderne westerse zienswijze - met haar ideologie van 'de vooruitgang', met haar moderne ingreep in de natuur, die van een geheimzinnige, romantische werkelijkheid omgeduid wordt tot "een kapitaal dat moet opbrengen" - dringt zich meer en meer op aan de niet-Westerse culturen.

3.2. Het object (20/25)

Kilani legt er de nadruk op: het object van de etnoloog, de traditionele samenlevingen, ofwel verdwijnen helemaal ofwel wijzigen zich snel (cf 13, 14, -- 18).

Gevolg: Geen enkel gegeven kan nog als "rein etnologisch" beschouwd worden. M.a.w.: Niet meer zozeer het object zelf (de traditionele mens), maar de problematiek, die aan dat object vastzit, beslist over de eigen wezensaard (definitie) van de etnologie. Meteen wordt deze ertoe gedwongen de methoden, die zij zich, te voren, eigen gemaakt heeft, te wijzigen. Dit behelst o.m. dat de analyse van ieder plaatselijk primitief fenomeen slechts mogelijk is, voor zover men het situeert binnen de moderne industriële beschaving.

Opm.: -- Dat zagen wij, hierboven, in drie applicatieve modellen, duidelijk.

De a-b-c-theorie over de persoonlijkhied, etnologisch
-- wij verwijzen naar de cursus retoriek, 50v., verleden jaar. –
Punt '**a**' is het gegeven;
punt '**b**' is de (vaak onbewuste) duiding;

punt '**c**' is de reactie op het gegeven, beïnvloed door de duiding. –
Ziedaar het schema van Ellis en Sagarin.

CF21

Waar situeert zich de 'hypothese' van Platon? Natuurlijk ook wel in het gegeven zelf, maar ook - en soms als zeer doorslaggevende factor of 'element' - in de duiding, d.i. punt '**b**'. -

Het grondslagenonderzoek (cf 4) dwingt een toerist, op doorreis in een 'traditionele' cultuur, of een etnoloog of, ook, een kolonist-koloniaal of een ontwikkelingswerker ertoe zich de volgende (= typisch Platonische) basisvraag te stellen: "Beschik ik wel over de **(i)** noodzakelijke en - wat meer is - **(ii)** voldoende vooropstellingen ('hypothesen' in Platonische taal) om de 'andere' mensen, die ik ontmoet, vanuit mijn cultuur, in de hunne te begrijpen?".

Concreter: een Poseidonios, als antiek stoisch voorloper van een laatantieke theosofie, zal **a.** (de primitief van zijn tijd) vanuit zijn denkwijze (vgl. cf 9; zie cf 19), d.i. **b**, duiden en meteen in die zin reageren (= **c**). -

“De veroveraars - Spanjaarden in Zuid-Amerika, Engelsen en Fransen in Noord-Amerika, Russische Kozakken in Siberië - stelden er zich mee tevreden de inboorlingen uit te moorden om zich van hun gronden en hun vrouwen meester te maken.- De missionarissen, echter, met meer zin voor medemenselijkheid begaafd, trachtten de ziel van hun - als vreemd overkomende - doopleerlingen te doorgronden of tenminste noteerden hun levensgewoonten met zorg.

Zo b.v. bieden ons *Les relations des jésuites* (1633) een informatie, - die des te kostbaarder is naarmate deze berichten het vaak hebben over nu verdwenen Amerikaanse volksstammen”. (*G. Welter, les croyances primitives et leurs survivances (précis de paleopsychologie*), Paris, 1960, 20). -

a, de inboorlingen, worden, **b**, geduid (de bedoelingen van de veroveraars en die van de missionarissen), met als gevolg **c** (de reactie op die inboorlingen). -

Roheim (cf cf19) neemt de primitieven (a) waar, als psychoanalyticus (b) en schrijft verslagen (c), die zulks weerspiegelen. B, de hypothese, die men bewust of onbewust in zich draagt, beslist over c. Zo zijn er antieke, middeleeuwse, moderne en postmoderne hypothesen. De postmoderne benadering gaat ervan uit dat zij zelf niet de enige of absolute duiding is, maar één mogelijke onder verscheidene.

Henri Atlan, A tort et à raison (Intercritique de la science et du mythe), Paris, 1986, 11, begint met een postmoderne anecdote. -- “Ten onrechte of terecht! Zoals in een mop, die men vaak – waarschijnlijk

CF22

‘ten onrechte’ - aan de talmoed (*opm.*: een heilig boek der Joden) toeschrijft. In aanwezigheid van zijn leerlingen sprak een wijsheids-leraar recht n.a.v. twee aanklagers. De eerste zette zijn geval uiteen: na lang nadenken besloot de rechter ertoe hem gelijk te geven. Toen kwam de tweede: nadat deze zijn pleidooi beëindigd had, dacht de rechter opnieuw lang over na; hij gaf hem gelijk. De leerlingen waren erover verbaasd dat hun meester de twee tegenstrijdige versies van dezelfde feiten als evenwaardige beschouwde. Na een derde lang nadenken zei hij: “Inderdaad, gij hebt gelijk”. Onderhavig boek wil aantonen dat - wanneer wij de gegevens van onze zintuigen recht willen laten wedervaren - er vele ‘rationaliteiten’, d.i.

verschillende manieren van “gelijk hebben” bestaan, die én verantwoord én verschillend zijn”. Tot daar Atlan’s tekst.

Men ziet dat de hoofdstelling van *Kilani*’ s *Introduction à l’anthropologie*, in feite, op zo’n postmoderne interpretatie neerkomt, die de veelduidigheid benadrukt.

Applicatieve modellen (22/25)

Wij geven, nu, enkele exemplaren van duiding die aantonen hoe betrekkelijk Westerse duidingswijzen kunnen zijn.

De Bouéné.

Lafcadio Hearn *(1850/1904), escuisses martiniquaises*, Paris, 1924-6, 169/225 (La vérette). -- Wij zijn 1887, in Saint Pierre (Martinique), 15 februari (aswoensdag).-

“De laatste maskerade zal deze namiddag te zien zijn, want, op Martinique, duurt karnaval een dag langer dan elders.

(i) Op alle buitens - vanaf de eerste week van januari - vinden iedere zondag wilde vermakelijkheden plaats, dansen op de openbare wegen, begeleid door tamtamgeroffel, Afrikaanse dansen, die men in Saint-Pierre nooit te zien krijgt.

(ii) Toch waren er, dit jaar, in de stad minder vermakelijkheden dan de vorige jaren. Duidelijk is dat de natuurlijke blijheid van de bevolking geremd werd door de komst van een angstwekkende bezoekster, die men, tot dan toe, op het eiland niet kende, La vérette.

Deze kwaal kwam over langs een schip (...)”. -- Hearn vertelt dan dat een processie plaats vindt met twee naar elkander toe gaande stoeten, les Sans-Souci en les Intrépides, die karnavalliederen dichten en zingen. “(i) Kijk! Daar is de bende der Intrépides: zij spelen de bouéné. Dit is een eigenaardige en uitgelaten dansmelodie: degenen die erop dansen, gaan naar mekaar toe, kussen en omknellen mekaar en gaan, daarna, weerom uiteen om mekaar weerom stevig vast te pakken.

CF23

(ii) Het is een zeer oude dans, van Afrikaanse oorsprong. -- Misschien is het de dans, waarover pater Jean Baptist Labat (1663/1738; in 1693 zet hij

voet aan wal op la Martinique), in 1722, schreef: “Deze dans is strijdig met de zedigheid”.

a. Doch dat belet niet dat hij dermate in de smaak van de creoolse Spanjaarden valt en zo stevig tot de volksgebruiken behoort dat hij het kernstuk van hun ontspanningsleven uitmaakt.

b. Zelfs is die dans een bestanddeel van hun vroomheid: zij dansen hem zelfs in hun kerken en in de processies. Ook de kloosterzusters laten niet na hem uit te voeren : in de loop van kerstnacht, op een verhoog in haar koor, rechtover haar hekafsluiting, die geopend wordt zo dat het volk kan delen in de vreugde die die goeie zielen betonen n.a.v. de geboorte van de heiland”. (...)”.

Opm. -- Men ziet het: Westerse mensen spreken een taal die de inheemsen niet zullen gebruiken: “wilde vermakelijkheden”, “uitgelaten dansmelodie,” -- zeker pater Labat (een dominicaan, lid van de inquisitie, in 1687 prof van wijsbegeerte en wiskunde te Nancy, van 1693 tot 1705 op la Matinique en la Guadeloupe): “Cette danse est opposée a la pudeur”.

Het is evident - en pater Labat als missionaris en volksvriend ziet het wel - dat de bevolking andere ethische en seksuele vooropstellingen huldigt: zij zien *geen tegenstrijdigheid in principe tussen erotiek en religie*; zelfs de kloostervrouwen vinden de dans, op kerstmis, gepast. - Waarschijnlijk is de dans, in zijn Afrikaanse oorsprong, een sacrale dans, ter ere van de vruchtbaarheidsgodheden: om mooie kinderen te krijgen, opdat de man werk hebbe, opdat de “vruchten der aarde” weelderig zouden zijn e.d...

Het Bijbels-rationalistische westen, echter, ziet die danswijze vanuit de eigen sterk gedesacraliseerde zienswijze. Zij is in de grond niets meer dan een (a) heidense rest (Bijbelse visie) en (b) folklore (verlicht-rationele visie).

Maar voor degenen die hem dansen, is hij godsdienst, zoals zij ‘godsdienst’ duiden. -- Men vergelijke hem met de lambada, die, sedert de zomer van 1989, het Westen overspoelt (afkomstig uit Brazilië): misschien is de lambada, in zijn verre oorsprong niet enkel gelijkaardig, maar ook religieus en hebben wij, hier, een gedesacraliseerde vorm ervan.

CF24

De ‘bwene’ (bouéné) kan, nu, drievoudig geduid worden, net als de ‘lambada’ en andere dansen.

(1) Sceptisch. -- De behavioristen, een richting der experimentele psychologie, die zich beperkt tot waarneming en beschrijving van het zicht- en tastbare gedrag van dier en mens, met tussenhaakjeszetting van iedere introspectief-reflectieve methode, zijn wijsgerig gezien een type van sceptici: zij zullen van de bwene juist het voor ieder mens zichtbare bewegen noteren.

De rest - a. wat de dansenden innerlijk doorleven, b. gebeurlijke beheersing door vruchtbaarheidsgodheden (één soort 'elementen van de wereld', in de Paulinische betekenis (cf 9)) - wordt "tussen haakjes gezet" ('epochè', oordeelsopschorting) als niet-onmiddellijk gegeven.

(ii) Modern-rationalistisch. - Een cartesiaan, echter, die vertrekt van het cogito, ik denk, als introspectief-reflectieve ervaring, zal - natuurlijk - eveneens de uitwendige, voor iedereen zicht- en tastbare zijde van de bwene waarnemen maar hij zal, als aanhanger van de reflectieve methode, eveneens trachten te achterhalen wat de dansende medemens innerlijk doorlevend denkt. Is hij, in een ver gevorderde graad, 'kritisch', dan zal hij zich afsluiten voor wat Paulus, met een aantal van zijn tijdgenoten, "de elementen van de wereld" heet.

(iii) Theosofisch - (cf 9/11; New Age: cf 11). -- Wie, behalve de zicht- en tastbare opperhuid van de werkelijkheid (sceptisch) en het denkende innerlijk doorleven (modern-rationalistisch), ook nog het transrationele aanneemt (*A.A.Cournot* (1801/1877) in zijn *matérialisme, vitalisme, rationalisme (etudes sur l'emploi des données de le science en philosophie*) (1875), d.i. het buiten- en bovennatuurlijke, waarop de strikte vakwetenschappen geen vat hebben (o.g.v. hun vooropstellingen, natuurlijk), zal ook dit aspect aftasten, zoals in de late oudheid de theosofen deden. Pas de New-Agedenker zal ontdekken dat de bwene evidenterwijze in de religie op la Martinique thuishoort, omdat, principieel, erotiek ergens sacraal is en uitgeeft op de 'andere' wereld (en - zou St.-Paulus zeggen - op diens 'elementen').

3.3. Ethnopsychiatrie.

-- *Georges Devereux*, in Frankrijk, is de baanbreker van wat men heet 'ethnopsychiatrie' (gebeurlijk in de vorm van ethno-psychoanalyse).

CF25

Zijn werken zijn o.m. *Femme et mythe* (1982), *Baubo (la vulve mythique* (1983). In zijn lijn werkt b.v. *Fr. Laplantine, la culture du psy ou l' effondrement des mythes*, Toulouse, 1975 (een etnologisch-etnopsychiatrisch werk). Doch laten wij een tekst aanhalen van *Tobie Nathan*, bekend om zijn *La folie des autres* (1981), *Psychanalyse paienne (Essais ethnopsychanalytiques),* Paris, 1988. Hij is de leider van *La nouvelle revue d'ethnopsychiatrie*.

De etnopsychiaters, geconfronteerd met psychische problemen eigen aan traditionele culturen, werden ertoe gedongen, o.g.v. ervaringen, de begrensdheid van de moderne 'rationaliteit' (cf. 14: Feyerabend; 18; 22 (Atlan)), inzake etnopsychologie en etnopsychiatrie, aan te nemen. - "Laat ons de situatie klaar formuleren: de Westerse psychiatrie is er niet toe in staat gebleken de psychische gezondheid van de leden van traditionele samenlevingen veilig te stellen, -- dit, zowel in het thuisland als in de uitwijking. Dit is een vaststelling. Maar de gevolgtrekkingen - zowel vakwetenschappelijk als economisch - zijn omvangrijk. Zoals het nu is - zo kan men het redelijkerwijze stellen - nemen meer dan tachtig procent van de bewoners van onze planeet hun toevlucht tot traditionele therapeutische technieken, zoals b.v. het sjamanisme, de 'bezetenheid', de helderziendheid, de syncretistische genezers van verschillende strekkingen". (*T. Nathan, le sperme du diable*, Paris, 1988, 13). -

Opm. -- De term 'syncretistisch' (letterlijk: wat aaneengegroeid is) betekent al wat, insluitend (inclusief), ook andere technieken opneemt in de eigene geneeswijze. Denk aan cf15: magie die, in vreemd, modern milieu, tot 'autoanalyse' (een der mogelijke toepassingen van psychoanalyse) uitgroeit. Wat - zeker in de ogen van de rabiate verlicht-rationalist - een 'syncretisme' is.

Opm. -- Wat, smalend, 'syncretisme' geheten wordt, is in feite postmodern: de postmoderne mens heeft niet meer het hoogmoedig-exclusieve van de verlichter; hij/zij denkt en leeft 'inclusief', ja, conviviaal t.o.v. degenen die 'anders' zijn. Dezen worden, als evenwaardig - niet als minderwaardig - opgenomen in de leefwereld van de postmoderniteit.

Opm. -- Zou het feit dat de moderne psychiatrie voor meer dan vier miljard mensen vreemd blijft, niet o.m. kunnen een argument t.v.v. New Age (theosofie) zijn? (1) het zichtbare, (2) het innerlijk doorleefde, (3) maar ook het sacrale!

CF26

4. Het primitivisme (26/32)

Susan Sontag, primitivism, in: *Encyclopaedia Britannica*, Chicago, 1967, vol. 18, 531f., geeft ons een uitstekende inleiding tot én de begripsbepaling én de geschiedenis van het primitivisme, - term, die o.m. A. O. Lovejoy gebruikte.

Definitie. -- 'Primitivisme' is een mode, een ideologie of een methode, al naar gelang van de persoon of groep die zoiets voorstaat. De cultuur is er het object van.

(1) Het chronologisch primitivisme stelt een geschiedenis - en cultuurbegin voorop, dat beter, geïdealiseerd of zelfs ideaal is, vergeleken met wat later, vooral in het huidig tijdperk, aan cultuur aanwezig is. Wat na het begin komt, is verval, ontaarding, involutie.

(2) Het cultureel primitivisme - beter zou zijn: toekomstgericht - stelt een heilssituatie voorop, identificeerbaar als eenvoudige levensstijl. Wij behoren geschiedenis te maken en cultuur te stichten in de richting van versimpeling van de bestaande complicaties van het leven.

4.1. Natuur, resp. natuurlijk(heid) (26/27)

- Zowel de begingerichte als de toekomstgerichte primitivisten werken graag met het begrip 'natuur'. Zo is, voor de begingerichte duiding van die term, de begintoestand van de mensheid of van een onderdeel ervan 'natuurlijker, 'natuurnabijer', dan de huidige of is die begintoestand minder kunstmatig (artificieel) dan al het kunst- en vliegwerk, waarin wij, latere mensheid, leven.

Zo is voor de toekomstgerichte duiding 'natuur' al wat zonder menselijk initiatief, vanuit de natuur, ontstaan is, -- zonder afspraak of wetgeving; vooral - en hier komt het anti-intellectualisme naar voren - is 'natuur' al wat getuigt van afwezigheid van 'rationaliteit' (cf 25).

De 'wilden' of 'natuurvolkeren'. De idealisering van de archaïsche mensheid en haar cultuurtype dateert van de Griekse oudheid. De Skuthen (Scythen) -- om reden van hun vegetarisme, leven in 'commune' (communisme), simpele levensstijl en zin voor recht - golden als 'primitivistisch ideaal' (Euforion, Strabon, -- Cicero, Horatius, Vergilius, Ovidius).

De kuklops (cycloop) wordt reeds door de archaïsche Griek Homeros (Ilias, Odusseia) (IX-de of VIII-ste eeuw voor Chr.) en door de filosoof Ploutarchos van Chaironeia (+45/ +125; voorloper van de

CF27

Theosofieën (cf. 9)) verheven tot een type van 'natuurlijk leven' zoals ook de Hyperboreërs (Skandinavië en het mthsiche noorden) (Pindaros, Herodotos e.a.) en de Arcadiërs (Xenofon, Ploutarchos).

Opm. De overgrote meerderheid der vroege christenen wezen dergelijke 'onbeschaafde modellen' af als niet in overeenstemming met de Bijbel. Cfr. cf 23 (Labat; 'heidense rest'). -

Om nu een grote sprong te maken: volgens Susan Sontag treft men, in de etnologie, zoals zij recentelijk ontstond, klaarblijkelijk, twee tegengestelden aan:

a. Een evolutionisme inzake cultuur (althans bij die volkenkundigen die - meestal vroeger - nog in een evolutionistisch schema inzake cultuur geloofden, -- wat nu veel minder of niet het geval is), -- wat op culturele vooruitgang wijst,

b. Een romantisch primitivisme, dat al wat primitief is, gemakkelijk als ongekunsteld-kinderlijk stadium typeert. -

Zelfs S. Freud (1856/1939) vertoont, in zijn psychoanalyse, die tegengestelden:

a. De neuroticus/ neurotica (zenuwzieke) gelijkt op de primitieven en de kinderen (infantiel stadium = primitief stadium), waaruit hij/ zij pas geraakt via een primitivistisch aandoende methode;

b. Het doel echter is uitgroeien tot 'rationeel mens-zijn'.

Opm. -- wij verwijzen hier naar retoriek (tweede jaar), 60/65 (verhandelingstheorie (existentie/essentie), waar wij, kort, het tragische lot van Margaret Mead, *The coming of age in Samoa,* New York, 1927, geschetst hebben: een echt primitivisme, van het ideologische en modieuze type, ligt er ten grondslag aan en zorgde voor het succes ervan, totdat Derek Freeman, *Margaret Mead and Samoa (the making and the unmaking of an anthropological myth* (1983), het werk met de grond gelijk maakte.

4.2. Modern primitivisme (27/32)

Wij slaan de uiterst boeiende historiek van al de primitivismen over, sinds de antieke Grieken en Romeinen. Maar, met Susan Sontag, overlopen wij - heel even - wat de verlicht-rationele cultuur, vooral sinds halfweg de XVIII - de eeuw (preromantiek, sentimentalisme, -- later romantiek), aan primitivistische reacties begon uit te lokken.

a. Frans primitivisme (27/28)

Het XVIII-d' eeuws romantisme is vooral toekomstgericht ('cultureel' in Sontagts terminologie) primitivisme. -- de 'rationele' - versta: verlicht-rationalistische - beschaving, resp. beschaafdheid ('cultuur') wordt het tegenmodel van de romantische 'natuur'. Als voornaamste denkers in die richting wezen vermeld:

CF28

Montesquieu (1689/ 1755), *Diderot* (1713/1784; stichter en leider van de beroemde *encyclopédie*), -- vooral *J.J. Rousseau* (1712/1778), met zijn *Emile, confessions en rêveries d' un promeneur solitaire*, waarin beweerd wordt dat de 'beschaving' 'repressief' (verdringend, onderdrukkend) werkt en verslavend, terwijl het primitieve gelijkgesteld wordt met het spontane en het kinderlijke. Rousseau staat ten dele sceptisch t.o.v. het moderne rationalisme, dit o.m. uit onmacht om enige ordening te brengen in zijn eigen leven.

De primitieve mens en in zijn spoor Rousseau verdenkt de (moderne) 'rede' en is een model voor Rousseau. -- Menig schrijver dacht in dezelfde richting: Chateaubriand (1768/1848; één der grote romantici), Théohile Gautier (1811/1872; romantieker, bekend om de theorie van "l'art pour l' art"), Ch. Baudelaire (1821/1867; dandy, bekend om *les fleurs du mal* (1857)).

Special vermelding verdient le Marquis de Sade (1740/1814), bekend om zijn teksten die half porno half filosofie zijn. Hij spreidt een rauw primitivisme ten toon, is rationalist door en door, kent God noch gebod en vindt dat alles toegelaten is. Zijn ideeën leven heden o.m. voort in de hardrock. Zoals Rousseau zet hij de verlichting, met haar 'rede', door, maar veel grondiger: God is dood en dus alles is toegelaten, op de eerste plaats seks en doding. Hier is de terugkeer naar de 'natuur' (een centraal begrip bij de Sade) de ontmaskering van een schijncultuur, door de 'rede' opgebouwd. Zijn invloed

en nawerking is zeer groot, misschien nog het meest in de huidige seks- en geweld-videocultuur. Men zou dit het rauwe primitivisme kunnen heten.

b. Duits primitivisme (28/). -

Behalve S. Sontag's tekst steunen wij ons ook op *K. Rothmann, Duitse letterkunde*, Utr./Antw., 1581, 90vv.

-- a.-- de klassik. (28/29)

Gewoonlijk gesitueerd tussen 1786 en 1805. - *J.J. Winckelmann* (1717/1768), *Gedanken über die Nachahmung der Griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst* (1735), stelt de plastische kunst der antieke Grieken als toonbeeld, -- om reden van "de edele eenvoud en de stille grootheid". Zijn geïdealiseerde kijk op de Oudgriekse beschaving kende een grote nawerking.

Winckelmann situeert dit in een 'apollonische' schildering van het antieke Griekendom, als de harmonie van waarheid, waarde en schoonheid. Daarmee staan wij voor een naar een ideale, in het verleden gesitueerde periode der cultuur gerichte vorm van 'primitivisme' (in de bredere zin). Klopstock, Lessing, Wieland, Herder zijn de wegbereiders, Goethe (1749/1832) en Schiller (1759/1805) de topfiguren, Hebel, Jean Paul, Fr. Hölderlin (1770/1843), H. Von Kleist (1777/1811) zijn de verdere uitwerkers van het 'klassieke' ideaal. -

Een fragment van Hölderlin (hij inspireerde Heidegger)*, Hyperion oder der Eremit in Griechenland* (1797/1799)

CF29

Laat ons het type primitivisme even aanvoelen: "De mooie wereld is mijn Olympus. Hierin zult gij leven en - met de heilige wezens van de wereld, met de godheden der natuur, met hen samen - zult gij vreugde doorleven (...). Ik heb het gevoeld: het leven der natuur dat hoger is dan alle gedachten. Als ik een plant zou zijn zou dat dan zo erg zijn?" -- Men zou dit 'natuur-primitivisme' kunnen heten. Meer vindt men daarover in b.v. *K. Leese, Recht und Grenze der natürlichen Religion*, Zürich, 1954: Herder, in zijn "Bückeburger Zeit" (1771/1776) en *Schleiermacher*, in zijn *Reden über die Religion* (1799), overwinnen de 'natuurlijke' religie en theologie van het verlichte rationalisme.

Niet 'rede' en 'wet', niet 'aangeborene begrippen' en 'algemene waarheden' (= Aufklärung), maar bezielde intuïtie en levend gevoel van iemand die in het leven staat, vatten de 'natuur' in die romantische zin, die met de antiek-Griekse natuurervaring ineenloopt bij Hölderlin.

Men leze ook *M. Ambacher, les philosopies de la nature*, Paris, 1974, 79ss. *Les caractéristiques des philosophies de la nature au cours des temps modernes*), waar blijkt dat niet de wiskundige en natuurwetenschappelijke en technologische benadering (= verlichte rationaliteit) de ware wezenheid van de 'natuur' openbaren. Schelling en Bergson zijn, daarvan, misschien de zuiverste vertegenwoordigers. -- zie ook: *B. Velette, La nature*, Paris, 1978 (een reeks teksten); *Rol. De miller, Les noces avec la terre* (*la mutation du nouvel age*), *l'isle sur la sorgue*, 1982 (weerom een bloemlezing).- Een *Von Kleist*, in zijn *Ueber das Marionettentheater* (1810), gaat zo ver de vederlichte, los en vrij heen en weer bewegende marionet als het toonbeeld te stellen van de - door geen enkele 'rationaliteit' geremde - stralende tover en schoonheid.

-- b. De romantik (29/30). -

Gesitueerd tussen 1798 en 1830. -

a. Wilh. Von schlegel (1767/1845), diens broer Friedrich Von Schlegel (1772/1829; bekend om zijn *Philosophie des lebens*), Ludw. Tieck (1773/1853), Novalis (1772/1801), Clem. Brentano (1778/1842), -- met de filosofen Fr. Wilh. Schelling (1775/1854) en Fr. Dan. Schleiermacher (1768/1834) zetten de Duitse romantiek in. --

Ter illustratie een tekst uit Novalis' fragmente (1799/1800): "de wereld moet geromantiseerd worden. Op die wijze vindt men de 'oorspronkelijke' betekenis weer.

CF30

Romantiseren is niets dan kwalitatieve (*opm.:* staande tegenover het wiskundig-kwantitatieve model) vermeerdering van 'kracht'.

(i) het lagere 'zelf' wordt, in zo'n bewerking, met een beter 'zelf' geïdentificeerd,

(ii) door aan het gemene een hoge zin, aan het gewone een geheimzinnig aanzien, aan het bekende de waardigheid van het onbekende, aan het eindige een oneindige glans te geven, romantiseer ik het". -

Dat hiermee, ook, cultuurfilosofie gemoeid is, blijkt uit het door Susan Sontag opgemerkte feit dat Novalis de Bijbelse denkbeelden

'(heils)geschiedenis' en vooral 'zonde' wou uitgebannen zien t.v.v. zijn droom, nl. een gouden tijdperk, gekenmerkt door kinderlijke onschuld op een Griekse en oosterse achtergrond.

Let op het ineenlopen van Romantik en Klassik. -- S. Sontag zegt dat analoge denkbeelden voortleven en hersticht worden bij Henrich Heine (1797/1856; vriend van Karl Marx), Friedr. Nietzsche (1844/1900; de anti-Platonisch - anti-christelijke nihilist), -- in de XX-ste eeuw, bij Stefan George (1868/1933; symbolist, naar het manifest van het symbolisme (1886; Jean Moréas), -- net als Ch. Baudelaire overigens) en Thomas Mann (1875/1955; *Buddenbrooks* (*Verfall einer Familie* (1901); *Zauberberg* (1924) in de stijl van de neue Sachlichkeit (nieuwe zakelijkheid)).

c. Angelsaksisch primitivisme (30/32)

S. Sontag zegt dat

(i) het vooropstellen van een verleden (archaïsch of oud) ideaal cultuurtype minder aan bod komt in de Angelsaksische literatuur,

(ii) maar dat de verwerping van 'rationaliteit' en het benadrukken van de 'ontwijding' (onttovering, desacralisering) door de vakwetenschap, alsook de ophemeling van gemoed en gevoel en van de onschuld van het landelijke leven schering en inslag zijn. - Zo bij Will. Wordsworth (1770/1850) die zijn '*Arcadië'* (cf 27) meende aan te treffen in Lake District (daarvandaan de naam 'Lake Poets', die aan de romantische dichters gegeven werd), maar geleidelijk ontgoocheld werd in zijn primitivistische verwachtingen. - Zo Sam. Coleridge (1772/1834), die - om zich te bevrijden uit de 'rationaliteit' - drugs slikte (opium) om zijn 'creativiteit' te ontwikkelen. Met Rob. Southey (1774/ 1843) droomde hij ervan een "ideale gemeenschap" te stichten op de oevers van de Susquehanna (USA).

Besluit. -- Dit overzicht is onvolledig. Het is een stel steekproeven doch met voldoende inductieve waarde (cf 3) om een inzicht te geven.

CF31

Primitivisme in de xx-st' eeuwse kunst (31/)

Wij lezen, nu, een literaire kritiek van de hand van *J. Leenhardt: les modernes: souvent primitifs!,* in: Journal de Genève (30.01.1988). Zoals bij lezing zal blijken, ligt het zwaartepunt van de auteur in het preciseren van de wezensaard van de cultuurbeïnvloeding die met artistiek primitivisme gemoeid is. –

William Rubin,

(1). William Rubin, *Le primitivisme dans l'art du XXe siècle* (Flammarion, Paris), is een werk dat doorslaggevend is voor het goede begrip van de hele XX-ste eeuwse kunst. De paradox is onmiskenbaar: uit primitieve en exotische bronnen put onze rationalistische en technische eeuw de substantie zelf van haar vernieuwing.

Bijgevolg: men moet, tegelijk, de geschiedenis van de ontdekking der etnografie (*opm.:* het louter beschrijvend gedeelte van de etnologie), die van de kunstverzamelaars en van de kunstenaars, maar ook die van de wezensontwikkeling van de Westerse esthetica (schoonheids- en kunsttheorie) vooropstellen wil men de ontmoeting met de primitieve en exotische wereld begrijpen, die, rond 1900 en sedertdien, doorheen Paul Gauguin (1848/1903), Pablo Picasso (1881/1973), Georges Braque (1882/1963) e.a. plaats vond.

Met name: de primitivistische invloed mag men niet - zoals maar al te vaak gebeurt - beperken tot de ontdekking van de Afrikaanse beeldhouwkunst door de kubisten (*opm.*: artistieke beweging, rond 1907 ontstaan, die de geometrische vormen sterk laat uitkomen; Picasso, J. Gris, Braque, Gleizzes, Villon e.a.), want dit is maar één geval van vreemde beïnvloeding uit vele.

(2). -- Rubin's werk bevat een stel vergelijkingen: Het komt soms met treffende soms met eerder betwijfelbare parallellen voor de dag. Het doet dit, echter, zo alsof ons begrippenstelsel er nooit in gelukte de exacte wezensaard van de verhouding van de ene kunst (*opm.:* de primitieve, resp. exotische) tot de andere (*opm.:* de Westerse) te vatten en te verwoorden. - Denk, daarbij, aan een Picasso die de esthetische oplossingen (uitwegen) uitgediept heeft, waartoe de ontmoeting met het Grebo-masker, dat hij in zijn bezit had, hem noopte.

Beeld u een Max Ernst (1891/1976; surrealist) in die de vogelmens van het Paaseiland gezien heeft, -- een thema, dat hij zo dikwijls herneemt.

CF32

Denk eraan dat, in Frankrijk, Matta, Lam, Brauner, -- in Duitsland, de expressionisten (opm.: een stroming in de schilderkunst en de filmesthetiek; de voorlopers, einde XIX-de eeuw, zijn Edvard Munch (1863/1968) een Noor, die de wereld van de schizofreen schitterend weergaf, James Ensor

(1860/1949), Vincent Van Gogh (1853/1890); tot op heden actueel) die oplossingen (uitwegen) bedacht hebben, die hen des te sterker geïnspireerd hebben, naarmate zij uitgelokt werden door een wijze van waarnemen, die grondig van de hunne verschilde en, zodoende, in hun werken iets zichtbaar gemaakt hebben dat de westerse mens, toentertijd, trachtte te vatten.

(3). Rubin verschaft ons een ware documentatie die de verhouding van de ene kunst tot de andere belicht. Die betrekking kan noch met de term 'invloed' noch met de term 'analogie' exact weergegeven worden. De kunst van onze XX-ste eeuw tracht middelen te vinden om een zichtbare vorm te geven aan de radicale wijzigingen, die begrippen als waarneming van de ruimte, 'substantie' (*opm.:* dat wat, aan een veelheid van elementen, eenheid, samenhang, geeft), bewustzijn, tijd, ondergaan, wanneer iets uit een cultuur door een andere overgenomen wordt.

Applicatief model. - Misschien is het boeiendste voorbeeld er een, waarvan 'invloed' of, misschien, zelfs van 'ontmoeting' met zekerheid geen sprake is, nl. Carnaval d'Arlequin (1924/1925) van Juanmiro (1893/1983). Dit schilderij biedt ons een soort 'ruimte' met weinig of geen ordening en rangorde; daarin 'zweven' de 'vormen'. Het geeft eskimomaskers te zien. -

Ik, J. Leenhardt, zou er misschien sommige voorwerpen, eigen aan de Australische Aborigines (cf 12v.), die zo dicht bij de hedendaagse beeldhouwkunst staan, aan toegevoegd hebben. - Tot daar wat Leenhardt wringt. Hij eindigt: "Rubin's boek, ontsprongen aan de tentoonstelling van het metropolitan museum in New York, is een bundel vergelijkingen, parallellen, waarin het vlottend karakter van wat men 'invloed' heet, bijzonder sterk naar voren komt".

Besluit. – (1) 'parallel': vgl. retoriek (tweede j.), 29; 113/115); cf. cf1: comparatieve methode). (2) De auteur wil in woorden/ begrippen 'exact' uitdrukken dat wat men slechts intuïtief vatten kan door de gegevens zelf (hier: kunstwerken) waar te nemen. In die zin blijft de taal te vaag. Onmacht van de taal, verbeterd door de macht van het intuïtieve kennen.

CF33

5. Negro Afrikaanse magie en puritanisme (33/35)

Of: hoe een hyperbijbelse mens het primitieve niet kan verwerken en het verdringt en onderdrukt. Wij staan nu stil bij een intercultureel probleem:

het misverstand, ja, de kwaadaardige duiding van een fenomeen uit een te weinig of niet gekende, zeker niet vertrouwde cultuur.

Bernard Pivot - presentator van la Bibliothèque idéale (Albin Michel, 1988) - trok de aandacht op *Maryse Condé, Moi, Tituba sorciere...* (noire de Salem), Mercure de France, 1986. - Wij halen daaruit een paar uittreksels aan, die onze huidige cultuur, met haar 'elementen' (cf. 7), verduidelijken. Doch ter toelichting volgende informatie. -

5.1. Het Angelsaksisch puritanisme (33)

Puritanisme is een gestrenge vleugel van het presbyterianisme (de verzamelnaam van de Angelsaksische calvinistische kerken. Een puritein kan als 'fundamentalist' bestempeld worden: hij is, nl., uiterst gehecht aan één type van zgn. 'letterlijke' duiding van de Bijbel. Het Engelse puritanisme ontstond uit een rigoristische (= gestrenge) reactie tegen de losse - 'permissieve' - zeden ten tijde van koningin Elisabeth.

De Engelse revolutie van 1648 werd, grotendeels, door puriteinen veroorzaakt: de twee eerste Stuart's - Engelse vorsten van 1603 tot 1688 - immers vervolgden ze, met als gevolg dat velen naar Noord-Amerika uitweken. – O.m. de Zuid-Afrikaanse apartheid is slechts te begrijpen wanneer men rekening houdt met deze streng Bijbelse, calvinistische sfeer. Het had een grote invloed in Nederland, Frankrijk, Engeland, de V.S. en Zwitserland. Calvijn woonde in Genève.

Voor het goede begrip van één der teksten weze "de beruchtste onder alle Amerikaanse puriteinen", *Cotton Mather* (1663/1728) vermeld: één van zijn klerikale hoofdbekommernissen was de rol en de wezensaard van het buitennatuurlijke (cf 9 (theosofieën); 24) in het dagelijkse leven. Zijn denkbeelden ter zake kregen hun neerslag in zijn *Memorable Providences Relating to Witchcraft and Possession* (1689), een boek dat, minstens voor een deel, verantwoordelijk wordt gesteld voor de beruchte heksenprocessen van Salem (1692).

5.2. Salem (33/34). -

Salem is een oude zeehaven in New England (Essex County, Mass., ten n.o. van Boston), gesticht in 1626. Daar situeert zich nog het 'Witch house', waar rechter J. Corwin een gedeelte van de inleidende onderzoeken doorvoerde i.v.m. de "witchctaft hysteria" van 1692. Negentien personen - de

meerderheid vrouwen - werden veroordeeld en terechtgesteld om reden van …. “Occult arts”.

Het boek. -- het motto staat, o.c., 231: “Tituba, een slavin, afkomstig van Barbados en waarschijnlijk ‘hodou’ praktiserend” –

CF34

Abena, mijn moeder. Een Engels zeeman verkrachtte ze op Christ-the-Kingbrug, op een dag in 16… Het schip was onderweg naar Barbados. Uit deze agressie ben ik geboren. Uit deze daad van haat en misprijzen”. Ziedaar de aanhef van het boek. Op blz. 20 blijkt dat de bewuste verkrachting naar “klassiek zeemansmodel” geschiedde: “te midden van een kring van zeelui als schaamteloze gluurders”.

Tituba is de dochter van een slavin, die aan haar lot werd overgelaten. Gelukkig: Yao, ook een slaaf, nam moeder en kind bij zich “in een onmetelijke en uiterst zachte vertedering” (o.c.,17). Zoals primitieven dat kunnen. Later leert Tituba - zoals het ‘heksen’ past (‘magiërinnen’ ware een betere term) - de kruiden, het materiaal bij uitstek van de heks, kennen o.l.v. Man Yaya, ook een heks. Mettertijd verwerft Tituba de faam van heks op Barbados, één der Antillen (hoofdstad: Bridgetown). Verliefd op John Indien huwt zij hem. Beiden geraken, als slaven, in de verenigde staten, waar zij, als slaven, ‘gekocht’ worden door Samuel Parris, de dominee.

Met hem geraken zij in Boston en later in Salem, een dorp. -- In het gestrenge kader van het in Salem allesbeheersende puritanisme, ontstaat plots de beruchte heksenjacht, die uitliep op de even beruchte heksenprocessen van 1692.

En nog dit: De apostel Paulus acht vrouwen niet gelijk aan de man. Ook in Joodse teksten komen vrouwen niet tot hun recht. Dit maakt dat de feministische beweging niet erg Paulus-gezind is.

Uittreksel 1. -

O.c., 153. -- In de gevangenis ontmoet Tituba Hester, een jonge vrouw, beschuldigd van overspel. - “Ik heb vernomen dat zij u ‘heks’ heten. Wat verwijten zij u?”. Voor de zoveelste maal gedreven door de sympathie, die die onbekende in mij beroerde, kwam het in mij op het haar uit te leggen. - “waarom legt men in uw samenleving…?” Zij - een wilde gelijk - onderbrak

zij mij; “mijn samenleving is het niet! Ben ik er niet uit verbannen, -- net als gij? Opgesloten tussen deze muren?”.

Ik zei het wat beter: “… In deze samenleving, in het feit een heks te zijn, een bijklank van boosaardigheid? Een heks - als wij dan toch te allen prijze dit woord moeten gebruiken - zet recht, brengt weer op de rechte weg, bemoedigt, geneest”. Zij onderbrak mij met een schaterlach: “Ik zie het. Gij hebt Cotton Mather niet gelezen”. Zij zette een hoge borst op, werd plechtig: “de heksen verrichten bevreemdende en onheilstichtende dingen. Tot ‘echte’ wonderen, echter, zijn zij niet in staat, want deze kunnen enkel door “de uitverkorenen en de gezanten van de Heer” verricht worden”.

CF35

- Op mijn beurt schoot ik in een lach en vroeg: “wie is die Cotton Mather?”. - Geen antwoord. Maar, met de beide handpalmen, omklemde zij mijn aangezicht. “Gij kunt geen kwaad berokkend hebben, Tituba! Dat is zeker: gij zijt, als vrouw, daarvoor te mooi. Zelfs al beschuldigden allen u, nog zou ik uw onschuld staande houden”. Sprakeloos van ontroering waagde ik het haar het aangezicht te strelen. Ik fluisterde: “gij ook, gij zijt waarlijk mooi, Hester. Waarvan beschuldigen zij u?”.

Onmiddellijk weerklonk het: “van overspel!” Ik was ontzet. En bekeek ze, want ik gaf mij rekenschap van de ernst van zo’n fout in de ogen van de puriteinen. - Zij zei: “en ik zit hier te verrotten, terwijl degene die deze baby in mijn buik plantte, vrijuit gaat”. (…).

Uittreksel 2. -

O.c.,263. -- “Het lichaam van Ephigene was het eerste dat in de ijle lucht te bengelen hing, -- hangend aan een sterke balk. Ik, tituba, was de laatste die naar de galg geleid werd, want ik verdiende een uitgelezen ‘behandeling’. (…). Een man, bekleed met een indrukwekkend zwartrood kleed, somde al mijn verleden en huidige misdaden op: ik had het zwarte lot geworpen op de bewoners van een vreedzaam en godvrezend dorp. Om ze - als misleide razenden - in een onderling conflict te dompelen had ik Satan in hun midden opgeroepen. Het huis van een eerbaar handelaar, die niet met mijn misdaden had gerekend en met de dood van zijn kinderen zijn naïefheid had betaald, had ik in brand gestoken.

Op dat moment van het requisitorium stond ik op het punt het uit te schreeuwen: “Dat is vals! Dat is laster, kille en gemene laster!”. Maar ik bedacht mij: “Tot wat dient het? Over enkele ogenblikken bereik ik het rijk, waar het licht van de waarheid onvermengd met duisternis schittert”. Ik zat schrijlings op de balk van de galg. Man Yaya, Abena, mijn moeder, Yao, -- zij stonden mij daar op te wachten om mij bij de hand te nemen. Ik was, dus de laatste die naar galg geleid werd. Rondom mij stonden vreemd aandoende bomen vol vreemd aandoende vruchten”. -- met deze tragische woorden eindigt deze roman. -

Iedere toelichting, iedere commentaar zou nu, hier, vals klinken. Zo ’n mensonterende praktijken, door Bijbelfanatiekers gepleegd, lokken slechts zwijgen uit.

CF36

6. Harmonieuze multicultuur (36/53)

Harmonieuze Multi cultuur, ja, indien geen absurde situaties. Iemand zegt: “Multiculturele problemen willen oplossen met antiracisme gaat niet en is even erg als racisme.” Wij beginnen met een aanhaling: “Wie in ‘multiculturele termen’ over recht begint te denken, merkt al gauw dat de contradicties in het ‘nieuwe’ antiracistische betoog hier het duidelijkst worden. Het is eigenlijk eenvoudig: men kan niet tegelijkertijd en om volledige gelijkberechtiging en om respect voor het vreemde recht vragen. Het is het één of (*opm.*: in het Latijn ‘aut’) het ander.

Appl. model.-

Men kan b.v. niet tegelijkertijd om volledige gelijkberechtiging van de migrantenvrouwen vragen en om respect voor het Marokkaanse recht, dat het principe van de eenzijdige verstoting door de man erkent”. (*B. Govaerts, De multiculturele droom (Veel woningen maar één huis*), in: Streven,1989: 11 (aug.-sept.), 987). -

De logische reden is overduidelijk, -- althans voor wie, ook inzake cultuurfilosofie, logisch denken wil. Wanneer B. Govaerts zegt: “Het is het een of het ander”, dan wordt dit in het Latijn niet door ‘vel’ maar door ‘aut’ weergegeven. ‘Aut’ geeft weer wat in de ontologie - en dus ook in de logica - het beginsel van tegenspraak (contradictiebeginsel) heet (cf 1; 2).

Vanaf de Eleaten (Parmenides van Elea (-540/…) en zijn school) klinkt het: “Wat (zo) is, kan niet tegelijkertijd (soms voegt men daar onnodig, maar

ter verduidelijking aan toe: “en onder hetzelfde oogpunt”) niet (zo) zijn”. Indien men vooropstelt volledige gelijkberechtiging en tegelijk eenzijdig-mannelijke rechten, dan vervalt men in wat men in de wiskunde, sedert de Pythagoreeërs, heet ‘het ongerijmde’.

Want - in die ‘hypothese’ (cfr. 4 (Platonische hypothetische meth.)) - heeft de (Marokkaanse) vrouw niet gelijke rechten.

Besluit.

Voordat wij een paar toelichtingen doornemen, eerst nog dit: multicultuur - en de voorgaande bladzijden hebben - denken wij - meer dan voldoende bewezen (zij het inductief) dat wij, meer en meer, in een multicultuur leven - althans in de harmonieuze vorm, d.i. in de contradictievrije vorm, is maar denkbaar en, in de werkelijkheid, mogelijk, indien, bij vergelijking (cf cf1: comparatieve methode), blijkt dat geen enkele der deelculturen met enige andere in tegenspraak komt; m.a.w.: indien zich geen ‘absurde’ of ‘ongerijmde’ situaties voordoen.

CF37

6.1. Appl. model 1.- Angst om Afrika (37/42)

Aster Berkhof, Angst om Afrika, Antw./Utr.,1969, 207u.. -

De titel: “21. De tien gebreken van de Afrikaan”. Het scenario speelt zich of in Kongo-Brazzaville. Aan het woord een (behaviouristisch ingesteld) ingenieur uit Toulouse. -

1. Onhandigheid: geef hun een hamer en ze laten hemvallen; laat ze met een tractor rijden, en zij vergeten - telkens weer - hem van benzine te voorzien. Zij kunnen niets. -

2. Domheid: terwijl de Fransman naar zijn voorhoofd wees, zei hij “Zij hebben ‘t hier niet; met hun kop werken zij niet; -- de samenhang van hun werk verstaan zij nooit; gevolg: nu dit nu dat”.

3. Niet-creativiteit: in moeilijkheden staan zij daar hulpeloos; bij de minste afwijking van de routine zijn zij als van de hand Gods geslagen, onbekwaam als zij zijn er iets op te vinden. -

4. Traagheid (inertie): zij zouden al staande slapen, zo ‘lui’ zijn zij. -

5. Onverschilligheid: voor hun werk tonen zij niet de minste belangstelling; werken, zoals wij, Westerlingen, dat opvatten, “zegt hun niets” (cf 17 “Die vraag zegde hun niets”), -- zo ‘ongemotiveerd’ zijn zij. -

6. Onbetrouwbaarheid: men weet nooit - wanneer men een Afrikaan aanwerft, of men hem ‘s anderendaags nog terugziet, -- zo onstandvastig zijn zij. -

7. Aanmatiging: in het praten zijn het allemaal ‘superingenieurs’, zo ‘arrogant’ en verwaand zijn zij. -

8. Egocentrisme: ploeggeest bezitten zij niet; iedereen denkt enkel aan zichzelf, -- zo zelfzuchtig zijn zij. -

9. Veeleisendheid: voor iedere vinger die ze verroeren, moeten zij betaald worden.

10. Onbeheerstheid: het hoofd een seconde koel houden kunnen zij niet; gesprekken worden, in een oogwenk, ruzies; een probleem onderscheiden van de gevoelens, die dat probleem in elk van hen oproept, -- daartoe zijn zij niet bekwaam; vechten is het gevolg; zo vlug voelen zij zich, telkens weer, ergens beledigd of verontrecht. -

Ziedaar de bittere ervaring van meer dan één Westerling, wanneer hij, dag-in dag-uit, te doen heeft met ‘Primitieven’ in westers arbeidsverband. De vooropstellingen van Archaïsche culturen inzake arbeid en zin van leven verschillen dermate dat degenen, die zich als differentisten terzake aandienen (cf 2), zeker, voor een serieus deel, gelijk halen: het verschil is soms reuzegroot. Zo zelfs dat men geen oog meer heeft of hebben kan voor al wat er aan diepgaande gelijkenissen, niettegenstaande alles, aanwezig is. De ziel van de zwarten is anders.

CF38

1. Een mogelijke verklaring. -

In het Eerste Jaar (WDM 108/110) hebben wij “des Grosse’sche Prinzip” (het Grossiaanse beginsel), even, vermeld, dat beweert dat “Indien economie, dan hoofdfactor” (cfr. *E. Grosse, Die Formen der Familie und die Formen der Wirt(h)schaft,* Freiburg i. Br., 1896). -

Welnu, het zou kunnen zijn dat ergens de ene of de andere economische levensvorm - atavistisch (d.i. in de 'diepe' erfelijkheid werkend) - de in Aster Berkhof's boek weergegeven 'inerte' ('trage', d.i. door - in onze Moderne ogen - 'traagheid' beheerste) inboorlingen nog grondig bepaalt. Willen wij de Archaïsche culturen 'begrijpen', dan behoren wij, behalve b.v. psychologische en sociologische, ook economische 'stoicheia', factoren, voorop te stellen. Wij menen ze o.m. te kunnen aantreffen in *Marshall Sahlins, Age de pierre, âge d' abondance*, Paris, 1978 (// Stone Age Economics (1972)), waarvan wij een der hoofdstellingen, heel even, aanraken.

1. Heel wat economisten bestempelen de primitieve economie als een "ellende-economie" Sahlins repliceert daarop niet met een 'theorie', maar met feiten.

Opm. -- Merk op: 'feiten' zijn steeds en noodzakelijk ook duidingen (wij zullen zien dat Sahlins een aan Susan Sontag's begrip 'Primitivisme' verwante stelling verdedigt). (Cfr. cf 26vv.).

2.1. De levensvoorwaarden

Sahlins neemt de 'feiten' (het zijn waarlijk gegevens), zoals zij zich voordoen bij ethnieën, waarvan de levensvoorwaarden a. onherbergzaamneid van het leefmidden, b. schaarste inzake hulpbronnen, c. ondoelmatigheid inzake technieken verenigen.

Zo b.v. de verzamelaars- en jagersnomaden in de woestijnen van Australië en Zuid-Afrika, die - in de ogen (= duiding) van etno-economisten als Herskovits (zie diens *Melville J. Herskovits, Economic Anthropology*, New York, 1952) - het boegbeeld van de 'Primitieve ellende' vertegenwoordigen. -

De monografieën, waarin de Aborigines van Arnhemsland (cf 12, 32) en de Bosjesmensen van de Kalahariwoestijn geanalyseerd worden, zijn een met cijfers gestaafde weergave van 'feiten' (zo b.v. werd de tijdsduur, in beslag genomen door economische productiviteit, gemeten). -

Vaststellingen. -

Verre van gedurende hun hele leven aan een koortsachtige zoektocht naar misschien onvindbaar voedsel prijsgegeven te zijn, besteden deze 'miseriezaaiers' gemiddeld maximaal vijf uren, vaker tussen drie en vier uren per dag aan economisch productieve arbeid.

Met als resultaat: voldoende bestaansmiddelen voor een in primitieve zin behoorlijk levensonderhoud. Met dan nog volgende preciseringen:

1. zelden is deze dagelijkse arbeid ononderbroken; frequente rustpozen spreiden hem;

2. nooit worden alle leden van de groep er tegelijkertijd in betrokken:

a. kinderen en jongeren nemen er slechts weinig of zelfs niet aan deel; b. zelfs niet alle volwassenen zijn, tegelijkertijd, met het plukken of het jagen of vissen bezig. - Meer nog: Sahlins stelt vast dat deze recente gekwantificeerde gegevens de vaststellingen van reizigers uit de XIX- de eeuw bevestigen.

Besluit. -

De primitivistische stelling van Sahlins luidt: deze Primitieven - één greep uit de totaliteit dezer Archaïsche culturen - vertegenwoordigen een type van overvloedseconomie. Wat verstaat een Primitivist onder de term 'overvloed'? "Indien arbeid binnen een kort tijdsbestek en indien arbeid van het type 'lichte inspanning' dan leidt zulks tot de infrastructuur van een behoorlijke bestaansvorm". Ziedaar in Platonische, 'hypothetische' termen uitgedrukt de wezensdefinitie. Hieruit blijkt overduidelijk dat Sahlins afrekent met de hedendaagse, 'Moderne' kapitalist als de enige norm van stichter van overvloed. -

2. 2. De domestische productiewijze (dpw). -

Sahlins breidde zijn diepgaand onderzoek uit tot de neolithische agrarische culturen. Deze zijn - binnen de grenzen van de huidige situatie (cf 20: het object) - heden nog waarneembaar in Afrika, Melanesië, Vietnam, Zuid-Amerika.

Terloops: *J. Lizet, Economie ou société? Quelques thèmes à propos de l' étude d' une communauté d' Amérindiens*), in: *Tijdschrift van de Vereniging van de Amerikanisten*, ix, 1973, 137/175 - een analyse van de cultuur der Yanomami (Venezuela) - bevestigt perfect wat Sehlins beweert.

Een opvallende analogie. -

Zoals wij zagen (cf 2) is analogie én verschil én gelijkenis. --

(1) ***verschil.*** -- De oerwoud- of woestijnnomaden, hierboven even geschetst, en de sedentair-agrariërs van het neolithicum, die, zonder het plukken, het vissen en het jagen te laten, hoofdzakelijk leven van de producten van hun moestuin, verschillen, op het eerste gezicht, grondig van elkaar. --

(2) ***gelijkenis***. -- Zich steunend op een heel stel inductieve steekproeven, meent Sahlins de hoofdkenmerken van de nieuwe agrariërs als volgt te kunnen samenvatten:

CF40

1. Overheersing - binnen het 'huisgezin' (daarvandaan de term 'domestisch') - van de seksuele arbeidsverdeling:

2. Overheersing - binnen de samenleving, die de gezinnen omvat - van 'politische' (in de Antiek-Griekse zin: de maatschappij ordenende) denkbeelden:

a. op verbruik gerichte productiesegmenten (d.i. afgezonderde eenheden);

b. zelfstandige toegang tot de productiemiddelen (de afgezonderde eenheden werken autonoom inzake natuuruitbating);

c. middelpuntvliedende betrekkingen tussen de productie-eenheden (de afgezonderde gezinnen wensen 'zelfgenoegzaam' (in het Grieks 'autarkisch' (opgelet: niet 'autarchisch')) te werk te gaan). De termen 'segment', 'zelfstandig' en 'middelpuntvliedend' betekenen, in de grond, juist hetzelfde, een vorm van primitieve privatisering. -- Wij leggen dit even uit.

Treffend feit. -- De hoofdkenmerken, die het economisch systeem van de Neolithische agrariërs - die brandcultuur pratikeren (een stuk bos of veld platbranden, om aan grondverbetering te doen) - definiëren, definiëren ook de samenlevingsordening der vroegere culturen. Anders gezegd: een rondtrekkende nomadengroep - net als een sedentaire stam bestaat uit productie- en consumptie-eenheden, nl. 'haarden' en 'huisgezinnen', -- met twee kenmerken:

a. binnen het gezin overheerst seksuele arbeidssplitsing (= vrouwen doen ander werk dan mannen);

b. binnen het geheel der gezinnen functioneert iedere economische 'eenheid' (= gezin, haard) als een zelfstandig segment. Zelfs als een of andere ruilregeling de rondtrekkende groep structureert, dan blijft hij, in wezen, opgedeeld in zelfstandige economische eenheden. -

Besluit

1. De verschillen tussen eerste en tweede economische fase zijn werkelijk (andere lifestyle (levensstijl)), met o.m. andere sacrale denkbeelden en rituele geplogenheden).

2. Identisch, desalniettemin, is de basisstructuur.

Het autarkisch ideaal. -

Hippies, Radicale Nieuwlinksen durven zich wel eens inspireren aan het 'communeleven' van de Primitieven (vgl. cf 30: ideale gemeenschap). Toch lijkt ons dit een vergissing.

CF41

a.1. ***Uitwendige autarkie.*** -- Iedere Primitieve gemeenschap - wat betreft het economisch proces (= van productie tot consumptie) - streeft, voor zover de soms barre omstandigheden, eigen aan een Primitieve situatie, het toelaten, naar uitsluiting van alle betrekkingen met naburige gemeenschappen, voor zover deze afhankelijkheid zouden behelzen. M.a.w.: zij willen autonoom leven.

a.2. ***Uitwendige autarkie.*** -

Binnen zo'n autonome gemeenschap produceert men het minimum dat aan alle behoeften voldoet. Men versta dit zo: de dpw (domestische productiewijze) staat vijandig zowel tegenover overproductie als tegenover onderproductie. Dit, om de anderen niet nodig te hebben. Wat behelst dat b.v. het inrichten van marktbetrekkingen radicaal uitgesloten zijn. Markt impliceert, immers, dat én verkopende én kopende, de ene actief, het andere passief, afhankelijk zijn van elkander.

Inwendige autarkie. -

In Sahlins taal "middelpuntvliedende organisatie". Ieder gezin (of haard), d.i. iedere productie-eenheid, doet noch aan over- noch aan onderproductie, -- om niet af te hangen van de andere gezinnen. In een leuze omgezet: "ieder voor zich". Wat op duidelijk waarneembare privatisering wijst. -- "Het gezin bleek de burcht van het private belang, nl. dat van de huiselijke groep, -- een burcht, die - in crisistijden - zich van de buitenwereld afzondert en alle sociale ophaalbruggen optrekt, -- als zij niet zover gaat de moestuinen van de verwanten te plunderen.

M.a.w.: zolang niets ernstigs het dagdagelijkse leven dezer mensen verstoort, blijven zij, als middelpuntvliedende eenheden, de verwantschaps-banden eerbiedigen", aldus P. *Clastres, Préface*, 17s..

Ethisch-politisch aspect. -

'Ethisch-politisch' betekent, sedert de Antieke Grieken, het feit dat iedere menselijke samenleving ergens deugden en gebreken ontwikkelt;

daarvandaan de grote zorg van dezelfde Antieke denkers om ergens een ideële-utopische - 'polis' (samenleving) te ontwerpen. - Uit een gesofistikeerde analyse van de Mazulu (Valley Tonga) verklaart Sahlins de onderproductie van sommige gezinnen: zij waren er zeker van dat solidariteit van welgestelder huisgezinnen in hun voordeel werkt indien sommige productie-eenheden "tekort komen" is dat omdat zij erop rekenen dat "de anderen" - uit solidariteit - ze wel zullen uitredden. In Zuid-Nederlands: de plantrekkers rekenen altijd op de anderen, "die wel zullen opdraaien". Privatisering voorkomt, m.a.w., inertie (traagheid), de "zevende hoofdzonde".

CF42

Algemeen besluit. -

Herlees, nu, met in het achterhoofd, wat Sahlins e.a. opgemerkt hebben inzake Primitieve arbeidstypes, cf 37. Wat de ingenieur uit Toulouse interpreteert als 'traagheid', b.v., is wellicht niets anders dan de atavistische rest, in het collectief on(der)bewuste actief aanwezig, die het onbewuste leven van dergelijke inboorlingen bepaalt. - Maar -- tegenover het moderne arbeidsethos gezien -- is de tegenstelling zo groot dat zij, zo goed als 'contradictorisch' is en een dilemma (een ofwel-ofwel - uitspraak) voortbrengt.

Men verstaat, nu, wel beter waarom *Valérie Ott,* cf 12, betitelt: s*' Adapter ou disparaître* (Zich aanpassen of verdwijnen). Een cultuurconflict is, in zo'n voorwaarden, onvermijdelijk. Men kan niet tegelijk Archaïsch-autarkisch leven en Modern-kapitalistisch. Beide willen 'verzoenen' in een 'synthese' (de zgn. harmonieuze multicultuur) is ongerijmd.

6.2. Appl. model 2: Frans lekenonderwijs en multicultuur (42/53)

Wij bespreken het conflict "traditie/moderniteit" dat wij nu illustreren, in twee stappen.

'Look' in het Frans lekenonderwijs en multicultuur. *--*

'Look' is het Angelsaksische modewoord voor de verschijningswijze die de huidige mens zich verschaft o.g.v. mode. -

A. Bosshard, Blouses grises, voiles blancs, in: *Journal de Genève* 24.10.1989, bespreekt, vanuit het aspect 'look', uitzicht, het cultuurconflict, dat, ondertussen, ook in ons landje uitbrak, tussen de Vrijzinnige gelaïciseerde Franse cultuur en de Rechtgelovige ('Orthodoxe') islamitische cultuur. Wij laten de journalist eerst aan het woord, terwijl wij, hier en daar, historische preciseringen (die het artikel niet bevat) inlassen.

-- 1. Jules Ferry (1830/1893)

Hij was een Frans politicus en meer dan eens regeringslid. Befaamd werd hij, zeker, als voorvechter van het staatsonderwijs als verplichtend, kosteloos, maar laïcistisch.

Alle jongens en meisjes - zo redeneerde hij - van welke oorsprong of cultuur ook hebben recht op kennis. 'Publiek' heette Ferry een school voor zover zij de co-existentie - uitgedrukt, gedurende een zekere tijdsspanne, in de voor iedereen gelijke grijze kiel - verzekert voor Katholieke, Protestantse, Joodse, Islamitische en Agnostische kinderen.

"Een gemeenschappelijke inhoud werd, in beginsel, aan iedereen opgedrongen, nl. de Franse Verlicht-Rationele moderniteit ('les Lumières').

CF43

Dit cultuurtype had zijn 'god', nl. de rede en de kennis. Het had zijn 'priesters' nl. de leerkrachten. (...). Zijn 'Messiasgeloof' was de culturele zending van Frankrijk (in zijn kolonies). Zijn Jakobinisme bestond erin de lokale culturen binnen de 'Zeshoek' (opm.: 1' Hexagone is de metafoor voor Frankrijk) af te vlakken".

Bosshard zou gelijk kunnen halen: luisteren wij naar Alain Minc, *La machine égalitaire*, Paris, 1987, 29: "De gelijkheid op zijn Frans komt neer op eenvormigheid, beregeling en normen (cf 14: Feyerabend). De gelijkheid op zijn Amerikaans komt neer op verschil, vaagheid inzake regels en markt. - Natuurlijk is er geen enkel gelijkenismodel dat, op zich, het beste is: hoogstens is het, in mindere of meerdere mate, aangepast aan de omstandigheden en de context (...).

De Franse school is een topmodel van de Franse 'democratie': "de gelijkheid beogend ('egalitaire'), het eenheidstype benadrukkend ('unitaire'), betuttelend ('tutélaire'). Dit is radicaal contradictorisch met de individualistische en pluralistische vooropstellingen in de USA en Engeland'. - Minc herhaalt dit, o.c., 188: de integratie, d.i. de insluiting van niet-Franse elementen (b.v. vreemde culturen), in de Franse cultuur verschilt van de integratie "op zijn Amerikaans". O.c., 112:

"De verschillen platwalsen, iets 'Frans' fabriceren op hetzelfde patroon - gisteren om een soldaat te maken, vandaag een scholier of een belastingplichtige - dat zijn gewoonten, die zwaar doorwegen en moeilijk te

bestrijden zijn". Men ziet het: Minc spreekt in zeer gelijkende zin. "Gelijkheid op zijn Frans bepaalt tot op heden de inwijkingspolitiek. Zij wordt verwoord in "Tous unis, tous pareils" (Allen één, allen gelijk). Dat is onze specialiteit geworden. De assimilatie (cf 2) verwezenlijkt zich dankzij de identificatie met het nationale model, waarbij de school als smeltkroes werkt en de cultuurverschillen weggewalst worden". (O.c. 187). O.c.,189 spreekt van "système identitaire", "identitair stelsel") O.c., 29 spreekt ook van "syncrétisme Français" (ineen smelting). Op p. 28 stelt ook Minc Jules Ferry uitdrukkelijk verantwoordelijk voor de assimilistische rol van de Franse school. -

Besluit:

De eigen 'identiteiten' der andere culturen worden niet als een verrijking voor de Franse gezien, maar als zovele remmen op de assimilatie.

CF44

Opm. -- De Verlichting - in de Angelsaksische landen 'Enlightenment', in Duitsland 'Aufkärung', in Frankrijk 'Lumières' - is de dominante in de USA. Zij is dat ook in Frankrijk. Maar de mentaliteit van de Amerikaanse 'Verlichte geesten' is - zichtbaar in het verwerken van al wat 'anders' is - anders dan de Franse 'moderniteit' - dat stellen wij, nu duidelijk vast - vertoont varianten.

In Frankrijk komt, vooral, tot uiting het revolutionaire element en het assimilisme: de 'rede', ooit als 'godin' vereerd, is in alle mensen dezelfde. Varianten als b.v. de Islamitische of de Baskische worden uitgebannen als "la barbarie des siècles passés" (Abbé Grégoire, de bestrijder van b.v. de streektalen, in naam van "la Raison universelle", waarbij 'universeel' moet geduid worden als eenvormig (uniform), niet als analoog). Wat assimilistische taal is.

-- 2. Bosshard

Hij ziet twee grote contradicties opdagen, die het Franse Verlichtings-assimilisme bedreigen. -

2.1. De Franse school had als geloofsbelijdenis - grosso modo - de 'figuur' (voorgrond), die het Rationalisme was, op haar 'achtergrond', die de Joods-Christelijke religies uitmaken. -

Welnu, de ene en eenvormige verplichting voor alle mensen om - op Joods-Christelijke achtergrond (die het overwonnen 'verleden' uitmaakt), - de moderne rationaliteit als hoogste waarde te huldigen, wordt o.m. in de Unesco, een multicultureel systeem bij uitstek, opgedeeld in een veelheid van culturen. En wel zo dat men, op dat planetair vlak de niet-Joodse en de niet-Christelijke, alsook de niet-Verlichte culturen niet meer als minderwaardig ("*la barbarie des siècles passés*"), maar als evenwaardig behandelt. -

2.2. De tweede contradictie situeert zich in de grote economische systemen - op de eerste plaats de euromarkt -- zeker na 01.01.1993, -- en de inwijking op grote schaal, die er gedeeltelijk mee ineenloopt. Zij versterken onrechtstreeks (CF 38: indien economie, dan hoofdfactor (Grosse)) de multicultuur.

De jongeren. -- Ondervraagt men - aldus steeds Bosshard - iemand onder onze jongeren, dan zal hij het belachelijk vinden dat men, van hogerhand, zijn kameraden verbiedt zich op school te kleden (CF 44: look) zoals zij dat graag hebben.

De jongeren zien in de look de uiting van emotionele bindingen en affiniteiten. Met name: de behoefte om de eigen identiteit d.m.v. kledij te benadrukken is, onder de jongeren, nog nooit zo sterk geweest; de eerbied voor de verschillen is nog nooit zo 'evident' geweest.

CF45

Gevolg: in zo'n zaken van hogerhand druk uitoefenen - al of niet in naam van "heilige principes" - lijkt te jongeren iets typisch voor de oudere generaties. "Refuser le voile à ces jeunes Maghrebines (ou Turques), voilà le scandale, voilà l'anachronisme". Ziedaar de woorden, waarmee Bosshard zijn artikel beëindigt.

Opm.: De term 'Mag(h)rebijnse (meisjes)' komt van de term Maghreb (Arabisch: al-Maghrib, de ondergaande zon), waarmee men de landen tussen de Atlantische Oceaan, de westelijke middellandse Zee en de Sahara aanduidt, nl. Marokko, Algerije, Tunesië (Atlaslanden).

-- 3. Franse laïciteit en integratie van 'integrismen':

- Eerst een paar termen.

a. integrisme. - Onder die term verstaat men de levenshouding en de leer, die een traditioneel systeem - liefst een religieus stelsel - gaaf (in het

Latijn 'integer', ongeschonden, onverminkt) wil bewaren. Het is een vorm van behoudsgezindheid of conservatisme. Zo gewaagt men van Katholieke 'Integristen'.

b. fundamentalisme. (fundationalisme). -- Daaronder verstaat men die levenshouding of doctrine, die de grondslagen ('fundamenten') van een systeem gaaf wil behouden. Dingen als grondslagenonderzoek of grondslagencrisis worden, dan ook, niet geduld. -Men ziet dat de Integrist meteen ook Fundamentalist is: roer niet aan de ('heilige') grondslagen! -- Men ziet het probleem: een integristisch of Fundationalistisch systeem dat zich gaaf wil houden - in een multicultureel systeem beland, riskeert in contradicties te komen met het multicultureel systeem.

Alain Rollat, La France laïque est en moi, in: *Journal de Genève* 24. 10.1689, zal ons als leidraad dienen bij de analyse. - Voorop merkt de auteur op dat de Islamitische religie, in Frankrijk, de tweede grootste is, gezien het grote aantal praktiserenden. -

Het dilemma. -

De recente polemieken rond het dragen van de 'tsjadoor' (gewijde sluier) door jonge Islamitische meisjes, zoals het heilige boek, de koran, het verplichtend maakt, schept een dilemma: ofwel laïciteit, d.i. neutraliteit inzake religie of zelfs wereld- en levensbeschouwing o.g.v. scheiding van staat en religie of wereld- en levensbeschouwing, ofwel verdraagzaamheid.

CF46

De aanleidingen. -

Rollat ziet er twee.

a. Bewust dilemma werd acuut: het volstond dat twee jonge meisjes van Islamitische huize, in het College te Creil, waar zij eerst aanvaard hadden voortaan, in de klas, geen tsjadoor meer te dragen, op aansturen van haar vaders plots van gedachte veranderden.

b. Bewust dilemma werd nog acuter: het volstond dat enkele honderden Islamitische integristen - ofschoon afgekeurd door de meerderheid van de islamitische verenigingen - op een recente zondag, in Parijs, betoogden "in naam van het recht op sluierdracht". Frankrijk, als gelaïciseerde republiek staat meteen voor een multiculturele contradictie.

De verdeeldheid der politici. -

Zelfs de Socialisten zijn het onderling niet eens. Zij, met de andere partijen, worden uiteengetrokken tussen:

a. het beschermen van de rechten der kinderen, neutraliteit inzake religie, het publiek (cf 42) karakter van de school, die alle 'fanatismen' buiten haar domein weert,

b. de verdraagzaamheid als ideaal, het recht op verschillend zijn,

c. de 'xenofobie' (vreemdelingenafkeer; denk aan extreemrechtse partijen als die van Le Pen), die daardoor aangewakkerd wordt, het ontstemmen van de Islamitische gemeenschap.

De Vrijmetselaarsloges. -

Het dilemma werd van acuut en acuter acuutst: de voornaamste tak van de Franse Vrijmetselarij, le Grand Oriënt (de Opperste Raad van de Franse Ritus van dit type 'Geheim genootschap; dat men 'Loges' heet), is - sedert de historische rol van de Loges in de revolutie van 1789 - een doorslaggevende factor geweest in de doordrijving van la laïcité, scheiding tussen staat en religie. Welnu, op initiatief van le Grand Oriënt kwamen vrouwen tussen.

a. Mevrouw Danièle Mitterand lokte deze nieuwe wending van het debat uit. De echtgenote van Francois Mitterand, de President (en socialist), nodigde de verdedigers van de laïciteit ertoe uit alle religieuze uitingen te verwelkomen.

b. De leidende figuren van 'le Grand Oriënt de France' werden, onmiddellijk, door protesten bestormd, die, meestal, uitgingen van de vrouwen, die

(i) actieve vrijmetselaarsters zijn en

(ii) bovendien bijzonder talrijk onder de leerkrachten: zij eisten een onmiddellijke rechtzetting! –

CF47

In de loop van een Republikeins banket', te Créteil, Val-de Marne, geschiedde de geëiste rechtzetting. De woordvoerster van de 'obediëntie' (afdeling), die in Frankrijk bijna vierhonderdduizend leden sterk is, verplaatste de discussie naar het terrein van de vrouwenontvoogding.

(i) Men kan, dagdagelijks, voor de Franse tv, politici van allerlei kleur, ook niet-socialistische, als volgt horen betogen: wij zijn een gelaïciseerde republiek, met haar 'publiek' onderwijs; wie in onderwijsverband b.v. een religieus kenteken draagt, pleegt een vorm van vrijheid, die een aanslag behelst op de vrijheid van we onderwezen wordt, want hij/zij dringt, op die indirecte wijze, zijn/ haar mening op aan medestuderenden.

(ii) De maçonnieke dames, echter, voegen daaraan een typisch feministisch argument toe: wie de tsjadoor draagt in onderwijsverband, draagt het zinnebeeld van 'aliénation' (letterlijk: ontvreemding, d.i. wat van iemand anders is, zich toe-eigenen), het best vertaald door 'verontrechting' - deze nl. gepleegd door de klerikale machtsgreep van de Islamintegristen. -- Wij preciseren, nu, het betoog.

Het Feministisch betoog. -

Dit vervalt in twee, methodisch goed uiteenhoudbare gedeelten.

(A). -- De drie grote, 'hogere', monotheïstische religies. -

Het totale probleem luidt als volgt: het dragen van de Islamsluier is van een zeer gelijkende aard, als men het dragen van de kippa of het kruis ermee vergelijkt; m.a.w.: een globale aanpak dringt zich hier op.

(B).-- De deelproblematiek. -

(1)a. Islam. -

Achter de tsjadoordracht - wie ziet dat niet? - gaat de 'aliënatie' (verontrechting) van de vrouw schuil. Eens dat men toegeeft inzake de sluier, zal - voor vrouwelijke studerenden – a. de lichamelijke opvoeding, b. de les in natuurwetenschappen, c. de seksuele voorlichting – allemaal verboden voor de vrouw binnen het Integristisch Islamverband, te berde gebracht worden. De drie genoemde punten zijn, volgens de wens van de geestelijke gezagdragers aan mannen voorbehouden. -

(1)b. In Algerije, in Egypte

Daar b.v. bestrijden Islamitische vrouwen de tsjadoordracht in het kader van haar bevrijding o.g.v. ontvoogding van de vrouw.

Opm.: - Madbouli, de bekende uitgever van - in Islamverband niet gedulde - literatuur in Cairo, publiceerde, behalve vertalingen van Sartre, Camus, Beckett, Ionesco, de boeken van de Egyptische feministe Nawal el-Sadawi, die de clitoridectomie (= kittelaar-uitsnijding) op Islamitische vrouwen gepleegd aanklaagde.

CF48

Resultaat: Madbouli werd in de hele Islamwereld geboycot (Cfr. *L. Deonna, Les écritures du Caire*, in: *Journal de Genève* 04.11.1989). M.a.w.: de Franse maçonnieke dames weten waarover zij spreken.

(1)c. De vraag van de Franse Vrijmetselaarsters

Deze luidt dan ook: "Behoort men, in naam van een of ander differentialisme (cf 2;37), in ons Frankrijk, de kittelaaruitsnijding wettelijk toe te laten? Behoort men, op dezelfde gronden, de vruchtafdrijvingspil bij wet te verbieden? Behoort men, o.g.v. differentialistische vooropstellingen, vrouwen het recht te ontzeggen om volgens haar persoonlijk geweten te beslissen?".

Opm.: Degene, die wij nu vermelden, is wel geen rein gezag, maar - in dit verband gezien - is hij van gewicht. De overtuigde Islamiet Kolonel Kadhafi, leider van Libië, zei heel onlangs, voor het Algemeen Volkscongres (parlement van Libië), over Libische Integristen: "Deze nieuwe ketters zijn gevaarlijker dan de kanker of Aids".

Ten andere: hij heeft er gewapende problemen mee: een groep gewapende Fundamentalisten heeft zich, ten Zuiden van Benghazi (O.-Libië), verschanst en dreigen op iedereen te schieten die nadert. Noteren wij dat Libië, b.v. in februari 1987, Integristische oprispingen met geweld heeft menen te moeten onderdrukken. -

Besluit:

Wat de Franse Vrijmetselaarsters zeggen, is gesteund op degelijke informatie.

(2) Jodendom. -

Wij hebben het zo-even horen vernoemen om reden van het dragen van het kenteken bij uitstek, misschien, de 'kippa' (het kalotje). -

De Franse maçonniekerinnen beweren: wat de Integristische Islamieten aan b.v. jonge vrouwen opleggen, kan geduid worden als van dezelfde aard als het verbod, in Israël, dat aan een Joods Falaskameisje, dat voor tennis uiterst begaafd was, werd opgelegd doordat "de rabbijn" haar het dragen van een short en de kompetitie op sabbat (zaterdag) verbiedt, zal zij nooit haar enorm talent kunnen waarmaken. -

3. Katholicisme. -

Redeneren de Franse Vrijmetselaarsters: “Waar situeren zich de vrijheid en de gelijkheid van de vrouwen en de mannen - d.i. de moderniteit, als men weet dat de druk, die door het Vaticaan werd uitgeoefend, tot gevolg had dat, in heel Latijns-Amerika, de politieke systemen, die vijandig staan t.o.v. het recht op vruchtafdrijving, voorbehoedsmiddelen en echtscheiding, standhouden?”.

CF49

Besluit: --

De geestelijke erfgenames van de revolutionaire vrouwen van 1789 hebben de alarmklok geluid tegen - wat zij bestempelen als - “la bastille integriste” (*opm.*: la Bastille was ooit de staatsgevangenis te Parijs; zij werd mettertijd het zinnebeeld van de willekeur der Franse vorsten van het Ancien Regime (= Absolutisme), o.m. doordat men er kon in opgesloten worden o.g.v. een simpele “lettre de cachet”; dit zette er, op 14 juli 1789, manifestanten toe aan de Bastille te bestormen en in te nemen).

Basisvooropstelling daarbij is: de scheiding van staat en kerken, resp. religies. Vanuit die duiding:

(i) klagen zij de machtspositie van de Islamitische geestelijkheid aan en

(ii) benadrukken zij het feit dat

a. ofschoon het recht op ‘la différence’ (het anders zijn) een bolwerk is tegen het totalitarisme,

b. het recht op gelijkheid inzake rechten toch - wat zij heten - “de libanizering van Frankrijk” de pas afsnijdt.

Opm.-- Men weet dat de tragedie van Libanon er o.m. in bestaat dat het praktisch een vazalstaat van Syrië geworden is en vanuit vele andere, machtige landen ‘geregeerd’ wordt. ‘Libanizering’ betekent dan ook niets anders dan ‘aliénation’, het feit dat wat eigendom van Frankrijk is, in feite en op verraderlijke wijze, ontvreemd wordt door integristische systemen.

Een simpel vraagje. -

De vraag, die - met alle recht en reden - aan deze Feministische (en analoge) redenerenden kan gesteld worden, is de volgende.

(1). -- *E.W. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides tot Bolzano)*, Antw./ Nijmegen, 1944, 19, schrijft: Zenon van Elea (+ -500/…), leerling van de stichter bij uitstek van het Westerse Rationalisme (Parmenides), is bekend om zijn zgn. ‘paradoxen’. Volgens *Clémence*

Ramnoux, Parménide et ses successeurs immédiats, Ed. du Rocher, 1979, 158ss. (Techniques de formalisation), komt deze vorm van argumenteren hierop neer: a. zijn leermester, Parmenides, beweert iets;

b. de tegenstanders van Parmenides weerleggen die bewering (antilogia);

c. Zenon weerlegt die weerleggers (antilogia).

Ramnoux, een deskundige van het Eleatisme, vat samen: Zenon is 'dialectieker', d.i. hij formuleert de antilogie van de antilogie.

(2).-Beth haalt Aristoteles' omschrijving van Zenonisch denken aan:

(i) toegegeven dat mijn leermeester niet het absolute bewijs levert van wat hij beweert, maar enkel argumenten, die zijn stelling tot op zekere hoogte waarschijnlijk maken (wat in Aristotelisch taalgebruik een 'dialectisch' bewijs heet);

CF50

(ii) maar ook gij - weerleggers - levert, op uw beurt niet het absolute bewijs van uw stelling, maar enkel argumenten, die - ook uw tegengestelde mening - tot op zekere hoogte waarschijnlijk maken.

Kort verwoord:

Evenmin als (mijn leermeester) levert ook gij (zijn weerleggers: het apodictische (d.i. in Aristotelisch taalgebruik een 'absoluut sluitend' bewijs) bewijs.

Opm. -- Dat het Moderne Verlichte rationalisme in zijn grondslagen dodelijk geraakt wordt door een analoge redenering, wordt in het lang en het breed uiteengezet door een leerling van de fameuze epistemoloog *Karl Popper* (1902/ 1994), bekend o.m, om zijn *Logik der Forschung* (1934), nl. *W.W. Bartley, Flucht ins Engagement (Versuch einer Theorie des offenen Geistes),* München, Szczesny Verlag,1962 (// *The Retreat to Commitment*).

Bartley, radicaal Modern-Rationalist, geeft toe: noch de Cartesiaanse (Intellectualistische' Rationalist (vgl. cf 24) noch de Lockiaanse 'Empiristische' Rationalist --

(*Opm.*: J. Locke (1632/1704; bekend om zijn *An Essay Concerning Human Understanding* (1692); Locke is de Angelsaksische tegenhanger van de Franse Descartes (*René Descartes* (1596/1650; *Discours de la méthode, Dioptrique, Météores, Géométrie* (1637), -- gewoonlijk vernoemt enkel het

eerste gedeelte van de titel)) -- leveren het absolute, apodictische bewijs van de vooropstellingen, waarvandaan zij uitgaan.

De moorddadige kritiek van vooral Protestantse theologen als Karl Barth, Emil Brunner, Reinhold Niebuhr, Paul Tillich e.a., gezamenlijk wel Neo-Protestanten genoemd, redeneert als volgt: Gij - moderne rationalist - evenmin als ik - een Bijbelgelovige - levert het absolute bewijs van uw vooropstellingen. – Iets wat als voetstuk van het postmodernisme kan gelden.

Besluit. -

Regelmatig verwijt men Platon van Athene zijn Eleatisme, dat duidelijk in zijn tweeledige hypothetische methode (cf 4;20;36) uitgewerkt wordt. Maar hier weerom, voor de zoveelste keer, geeft ons deze methode (geen mode, -- zeker geen 'ideologie') de basis om de 'absolute' afwijzing van het dragen van de tsjadoor door Islammeisjes door de Franse Magonniekerinnen op losse schroeven te zetten: de Islamiet kan, net als Zenon, zeggen: ook gij evenmin als ik, ook gij levert van uw laïcistische vooropstellingen (Platonisch: hypothesen, geen bewijzen) geen stringent, absoluut bewijs, maar maakt ze enkel waarschijnlijk.

CF51

Het "simpele vraagje" luidt dus : "Hoe weet gij, met volstrekte, absolute zekerheid, dat gij en wel gij alleen (exclusivisme) volledig gelijk hebt?".

Het is meer dan patent: de Maçonnieke dames "weten het ook niet". Waardoor niet? Doordat zij niet eens de vraag naar haar grondslagen (Platonisch: hypothesen) als grondslagen stellen, maar uitgaande van wat zij voor zeker ergens 'aanvoelen', d.i. haar axiomata, maar doorredeneren. Wat, in Platonische taal, 'synthetisch' (Modern: axiomatisch deductief) denken heet, waar men analytisch (reductief) moet redeneren.

-- Islamitische dedramatisering. -

De Islam is, overigens, geen ondeelbaar blok van beweringen.

Ten bewijze. -- Parijs, 23.10.1989 (Reuter). Sjeik Tedjani Haddam, rector van de Moskee van Parijs, kwam tussen in de polemiek omtrent de Islamsluier en de lekenschool. Hij riep op tot dedramatisering en dialoog. -

In een vraaggesprek met Le Monde herinnert sjeik Haddam eraan dat

(1) de tsjadoordracht voor Muzelmaanse vrouwen niet een 'verplichting', wel een 'aanbeveling' is,

(2) de laïciteit kan geduid worden als het voor iedereen zonder onderscheid veiligstellen van het recht op een persoonlijke mening samen met het recht op de vrije, van iedere druk bevrijde meningsuiting". -

Opm. -- Men ziet het: het Moderne Franse Rationalisme heeft niet het monopolie van duiding inzake 'mensenrechten'. Ook niet-verlichte geesten beschikken over 'rationaliteit', al is het niet de Verlicht-Rationele, maar een 'traditionele' rationaliteit.

Ten andere: zagen wij niet, cf 13, dat het tijdschrift *Autrement*, sprekend over wat heel zeker 'traditioneel' is, de inboorlingen van Australië, betitelen: "Les Aborigènes : un peuple d' intellectuels"?

Cf 14 leerde ons Feyerabend's standpunt kennen: de 'rede' in haar Verlicht-Rationele wetenschappelijkheid riskeert eerder verarmend te werken, doordat zij, in haar exclusivisme, eentonige uniformisering (assimilisme) over de hele planeet in de hand werkt.

Zie ook cf 18. Zie vooral cf 21: om een traditionele cultuur werkelijkheidsgetrouw te begrijpen, beschik ik wel over a. de noodzakelijke en b. vooral voldoende vooropstellingen als niet-traditioneel denkend? -

Vooral cf 21 leerde ons de volgorde "premodern (traditioneel)/ modern/ postmodern", waarbij 'Postmodern' op insluitend (inclusief) neerkomt, -- ook inzake 'rationaliteit'.

CF52

- - Laïcistische dedramatisering. -

Niet enkel de Integrismen, ook de Laïciteit kan afgevlakt worden. - Eugene Spüller: van de exclusieve naar de inclusieve laïciteit. -

Bibl. steekproef: *Al. Rollat, La République est-elle trop bonne fille?*, in: Journal de Genève 07.11.1989.-

1.-- Feit. -

Om te bewijzen dat, daadwerkelijk, t.v.v. de keiharde, exclusieve Laïciteit, slechts 'dialectische' (= waarschijnlijk makende) argumenten bestaan, het volgende. - Michel Rocard, socialist, eerste minister, heeft de verdediging opgenomen van Lionel Jospin, socialist minister van nationale opvoeding, die er, in eigen kamp, van beschuldigd wordt voor de Muzelmaanse Integristen te hebben 'gecapituleerd'.

L. Jospin had, immers, geweigerd de tsjadoorgesluierde meisjes uit het 'publieke' onderwijs uit te sluiten. -

2.1.-- *De argumentatie.* -

M. Rocard weerlegde het betoog van "de extremisten van de laïciteit", die de sluierdracht in kwestie 'duiden' als een uiting van fanatisme en van proselitisme (*Opm.*: werfactie), -- beide dingen, die strijdig zijn met de stelregels van de 'republikeinse' school. -

"De Laïciteit - aldus Rocard - is één van de waarden van mijn regering. Het uitsluiten weigeren is één van de beginselen van die regering. Zou men ons ertoe willen veroordelen geen andere oplossing te hebben dan "sacrifier nos valeurs ou renoncer à nos principes" (onze waarden opofferen of onze beginselen laten schieten)? De moeilijkheid situeert zich daar en niet elders;

2.2.-- *De uitgangsargumentatie.* -

Welke basistheorie huldigen Laïcistische socialisten als Rocard en Jospin? "Gij. Rocard/ Jospin weigert een stellingname" luidt de opwerping in het socialistische kamp.

"Hoegenaamd niet! Wel weiger ik "le choix réducteur" (de simplistische keuze). Zo'n stellingname zou er, in de concrete werkelijkheid, toe leiden de laïciteit en het weigeren van uitsluitingen als radicaal tegengestelde gegevens te duiden. - Ik kies ervoor de voorwaarden te scheppen die laïciteit en uitsluitingsweigering doen samengaan. (...)". Aldus de Franse eerste minister. -

2.3.-- *Eugene Spüller: een nieuwe verdraagzaamheid.*

(a) Onder de Derde Republiek was een contrarevolutionaire stroming, enigszins gedekt door de hiërarchie der Katholieke Kerk, van die periode, actief, die de Franse Revolutie van 1789 ongedaan wou maken. –

CF53

- J. Ferry, met dit feit als vooropstelling, riep, in 1881, op tot "antiklerikale strijdbaarheid". Dit was de achtergrond van zijn laïcisering van o.m. het onderwijs.

De stellingname van Rocard/ Jospin laat zich inspireren - niet door een Ferry maar door Eugene Spüller, een opvolger van Ferry. Spüller was minister van onderwijs en erediensten in 1894. De regering, waarvan hij lid

was, wou toentertijd links en centrum bijeenbrengen. Spüller, met dit feit als vooropstelling, stond, inzake Laïciteit, “un esprit nouveau” (een nieuwe mentaliteit) voor. Zei Spülle r: “Een ware geest van ‘Verlichte’, ‘humane’, superieure verdraagzaamheid, -- een verdraagzaamheid, die niet enkel vrijheid van denken, maar ook liefde van het hart vooropstelt”.

-- 3. Een gok. -

Blijkbaar rekenen Rocard/ Jospin erop dat de Muzelmaanse meisjes b.v., onder de invloed van het ontvoogdingproces, dat, normaal in het gelaïciseerde onderwijsmilieu aan het werk is, zelf, mettertijd, haar integrisme zullen afwerpen. -

Daartegenover staat - wat Rollat onderstreept - een sterke ideologische stroming van keihard en, dus, exclusief modern Laïcisme, enerzijds, en, anderzijds, een leerkrachtenkorps, waarvan een gedeelte - dat zagen wij cf 47 (vierhonderdduizend + de rest) - zeer zelfzeker meent een “mission civilisatrice” (A. Rollat), een cultuurzending, te vervullen, gericht tegen alle fanatismen, dankzij de lessen “morale laïque” (lekenmoraal) en “instruction civique” (staatsburgerlijke opvoeding), -- gemilderd door een wil de gewetensvrijheid van ieder kind - het Integristische inbegrepen - ongemoeid te laten.

Besluit:

a. Deze ‘Kulturkampf’ (cultuurstrijd), in Frankrijk, één der vele uitingen van de tweeledigheid “tradities/ verlichting”, “premoderniteit /moderniteit”, is in volle ontwikkeling en is - zoals iedere echte ‘crisis’ - nog onbeslist. In die zin is de cultuurpolitiek van Rocard / Jospin een gok. -

b. Aansluitend bij cf. 51 kunnen wij terecht beweren dat de Vrijmetselaarsters een modern, en socialisten als Rocard/ Jospin een postmodern standpunt innemen. Aan de hand van zeer voorbijgaande, historische feiten en betogen, meten wij wat de moderne filosofen - nog steeds heden - hebben uitgewerkt in ons dagelijkse leven. De denkers van de moderniteit hebben meer gedaan dan de wereld louter intellectueel ‘duiden’, zij hebben hem veranderd.

CF54

7. Een miljard tweehonderd miljoen chinezen (54/62)

Een minieme steekproef. Culturologie is geen gemakkelijk vak. Wat voorgaat, heeft zulks reeds overduidelijk gemaakt. Althans indien men aan

cultuuranalyse doet in een Platonische geest, -- lettend op de feiten en hun 'hypothesen'.

Tot nog toe stonden eerder de Primitieve beschavingen (en haar vooropstellingen of 'elementen') centraal, behalve dan in de laatste bladzijden, waarin één der drie grote monotheïstische religies van het Westen ter sprake kwam als applicatief model van 'Traditie' in conflict met 'Moderniteit'.

Richten wij, nu, onze aandacht naar China, dat door het bloedbad op het Plein van de Hemelse Vrede (Tianmen), in de nacht van 3 op 4 juni 1989, door de daaropvolgende 'repressie' en 'terugkeer' naar een harder beleid tegenover politieke 'liberalisering', de voorpagina's van ons nieuws haalde. Zeven weken lang beheersten om politieke inspraak vragende studenten/ studentinnen, denkend aan de perestrojka (herstructurering) en glasnost (doorzichtigheid) van Michaël Gorbatsjov, in de Sovjet-Unie, "het grootste plein van de wereld". Dit heet men, in analytische termen, de 'figuur' of voorgrond.

De achtergrond kan als volgt samengevat: Deng Xiaoping voerde, sinds einde 1978, economische liberaliseringen in, zoals zovele socialistische landen, die de stagnering van de geleide economie moe waren. De tekst, die nu volgt stelt die hervormingen voorop. Hij bekijkt er de culturele weerslag van.

De methode. -

In Retoriek 117/119 (De Romantische idylle), een uittreksel uit *St.W. Mosher, Journey to the Forbidden China*, New York/ London, 1985, 42ff., ontmoetten wij een afstandige beschrijving. De auteur bekijkt, van op afstand, een Chinees dorp. -- Men kan, echter, ook kennis maken op hermeneutische wijze.

In *De filosofie van de levensloop*, 05/06 (Levenshermeneutiek (W. Dilthey)) leerden wij dat, in het spoor van Schleiermacher en von Savigny, Dilthey 'geesteswetenschap' opvatte als het 'Erlebnis' (doorleving, belevenis) van de medemens - doorheen de 'Ausdruck' (uitwendig gedrag, 'behavior') ervan - trachten te 'Verstehen' (= Verständnis, -- begrijpen). Uit tekens, door meeleven, het innerlijke leven van de medemens trachten te 'verstaan' -- ziedaar de begrijpende methode ('la methode comprehensive'). –

CF55

In Platonische termen: ik, als iemand die mijn zieleleven doorleef, tracht de fenomenen ('ta fainomena') die medemensen vertonen, vanuit 'hypothesen' (d.i. elementen, 'stoicheia', als vooropstellingen) in hun zieleleven gesitueerd, o.g.v. een minimale en essentiële gelijkenis ("het gelijkenisaxioma") tussen mijn zieleven en dat van mijn medemensen, te begrijpen. Dit, niet enkel o.g.v. op afstand en onbewogen 'bekijken' (de afstandige blik), maar o.g.v. - zie FLL 49 - innig samenleven (dialoog), liefst tot in de graad van vriendschap (zoals Platon, o.m. in de Zevende Brief uiteendoet). - De tekst, die nu volgt, steunt grondig op zo'n nauwer contact ('ontmoeting').

Bibl. steekproef: *Daniel Glinz, New Look: les habits neufs du tourisme Chinois,* in: *Journal de Genève* 13.02.1987. -

Wij volgen de tekst, zo mogelijk, op de letter. Let wel: zoals Platon benadrukte, één steekproef - wat hij 'fenomeen' heette - is, inductief gezien (cf 3,-- 18, 30), uiterst zwak, gezien het enorme aantal inwoners van China, maar zij is toch - om ontologisch te spreken - 'iets'.

Inleiding. -

China is aan moderniseringen onderhevig. Het past, dan ook, zijn onthaal van "de vreemde duivels" aan (voor dat land revolutionaire) denkbeelden inzake massatoerisme aan (...). Onder de talrijke bijkomstige gevolgen van de Postmaoïstische liberalisering van de Chinese economie (sinds einde 1978) is - zo stelt men vast - een oude 'kapitalistische' ondeugd bezig de geesten te 'besmetten', nl. de begeerte, de brandende begeerte om zich vlug en zonder enige inspanning rijk te maken (...).

7.1. Gegevens voor toeristen 55/58)

1.1. De nieuwe inrichtingen voor toeristen. -

In vijf jaar tijd is de prijs van de hotelkamers vervijfvoudigd. Waarom? De zaakvoerder van zo'n instelling in Bejing (Peking) levert ons een "schitterende logische bewijsvoering": "Wij gaan het hotel vernieuwen. Welnu, daartoe hebben wij geld nodig. Dus verhogen wij de prijs van de kamers". Waarop komt, nu, in feite, die 'vernieuwing' neer? Vaak behelst zij niets anders dan de plaatsing van een tv-toestel van Japanse makelij - uit snobisme, natuurlijk - of het inrichten van een bar,-- met versieringen, die men bij ons aan de kerstboom ophangt. Volgt daarop de 'inhuldiging'. Deze lokt, meermaals, de laatste volledige kuisbeurt ervan uit. –

CF56

Het dienstbetoon. --

De 'service' is nogal doenlijk gedurende de eerste maand, maar, eens die maand verstreken, wanneer de nieuwsgierigheid van het personeel wat betreft zijn nieuw arbeidskader, uitgestorven is, vervalt men opnieuw in de zuurzoete taferelen van het Chinese hotelwezen. Bij het morgenmaal b.v. vraagt gij een tweede tas koffie of drie lepels confituur (op de ondertas voor acht personen): het is alsof gij het onmogelijke gevraagd hebt. -

Drijf b.v. uw 'vrijpostigheid' niet zo ver dat gij om thee vraagt: "De thee is afgeschaft". Aan de 'bar' is wat de cliënt vraagt, nooit verkrijgbaar. Wel vindt het dienstpersoneel er altijd het ene of andere 'geniale' voorwendsel op om de afwezigheid van dranken of de traagheid in het bedienen te 'verrechtvaardigen': "Het hangslot van de koelkast werkt niet meer" (wat van geen enkel belang is, aangezien die koelkast toch altijd leeg is).

De volgende dag luidt het: "De verantwoordelijke kassier is zopas weg met de sleutel van de schuiflade op zak". Drie weken later stelt de cliënt, die opnieuw komt aandraven met de vraag om drank, - hij is daarbij lichtjes verwonderd - vast dat diezelfde kassier nog steeds zijn uitstapje doet, -- met dezelfde sleutel op zak.

1.2. ***Bekijken wij een paar 'argumenten'.***

a. "Eigenlijk waarderen vreemdelingen de Chinese thee niet". Bewijs: die 'vreemde mensen' doen er suiker bij. Besluit: om op die smaak in te gaan hebben 'de Chinezen' de koffie verplichtend gemaakt. (...).

b. Een bar is, zoals gezegd, iets recents in China. -- Maar ook die bar is er "om op de smaak van vreemde mensen in te gaan". Vooral als zij niet zoals de Chinezen, om 21.00 u, naar bed willen. Of aan zo 'n 'bar' nu drank beschikbaar is of niet, is heel en al bijkomstig. Wat telt, is dat die 'bar' - als zinnebeeld van modernisme - vermeld wordt in de prospectussen. (...).

2. De grote luxehotels. -

Hoe paradoxaal ook: uitgerekend die slechte befaamdheid van het doorsnee-Chinese hotelwezen heeft de stichting van de zgn. "grote luxehotels" in de hand gewerkt. Deze worden door "gemengd kapitaal" gefinancierd en zijn geleid door internationale hotelketens. Zij zijn basissen voor begoede toeristen, waar men de kamer rechtstreeks vanuit de vreemde bestelt. Het comfort is er onmiskenbaar.

CF57

Toch hebben deze “gouden kooien” de Chinese eigenschapen verloren om in “de gebreken van het Materialistische Westen” te vervallen. Zo b.v. the Golden Flower, in Xian, het prachtigste hotel van heel China.

(1) Tot zijn grote verbazing stelt de cliënt vast dat daar niet eens een thermosfles in de kamers beschikbaar is. Grijpt hij naar de telefoon om er een te bekomen, dan luidt het antwoord: “Wij kunnen u altijd zwarte thee bezorgen”. -- “Nee: ik zou graag de thermosfles met enkele blaadjes groene thee hebben. Zoiets vindt men over heel China in alle hotels”. Een stem van “de dienst” met een licht misprijzen; “Ach ja, dat heeft men slechts in de hotels voor inlanders”.

(2) De dag daarop: dezelfde teleurgestelde cliënt stelt vast dat - op zijn kamer dan nog - zijn fotoapparaat gestolen werd. Van zoiets wil de hotelreceptie hoegenaamd niets horen! Ook: zij verzendt de klacht van de ene afdeling naar de andere. Het gevolg is dat de cliënt nostalgisch verlangt naar “de hotels voor inlanders”.

7.2. De ‘elementen’ die aan het werk zijn (verklaring) (58/62).-

Hoe dergelijke gedragsvormen en toestanden begrijpelijk maken?

1. De ongegeneerde houding van het Chinese hotelpersoneel is, gedeeltelijk, verklaarbaar door een gevoel van verzadiging t.a.v. een steeds maar toenemende massa toeristen.

2. Een andere factor is het feit dat, in het kader van een slecht werkende planeconomie (opm.: de economie wordt, in socialistische landen, van boven af, via een stel bureaucraten, geleid), het hotel geen winstgevend bedrijf is. -

3. Derde ‘element’ dat werkt, is het feit dat, voor sommige Chinezen, “een ander mens dienen” overkomt als iets vernederends, iets dat uit een ‘feodaal’ tijdperk dateert.

Meer nog: “Die rijke vreemde duivels dienen” is gewoon beschamend. In Shanghai vertrouwde een hotelier dat toe.

Opm.: Een toelichting. -- H. Dubois, S.J., *La morale chez les Malgaches, in: Settimana Internazionale di Etnologia Religiose*, IVa Sessione Milano, 17/25 Sett. 1925), Paris, 1926, 171/185, zegt dat de inlanders op Madagaskar (Hova (Aziaten) en Negroïden)) al wat een inbreuk vormt op de

samenleving, voor zover geregeld door de voorouders (= traditie), als vijandig geduid wordt; gevolg: tegenover mensen, die zo'n inbreuk begaan (vreemdelingen b.v.), acht men "alles toegelaten".

CF58

Dit feit verklaart ook Chinees gedrag, dat, zoals wij wat verder nog zullen vaststellen, zeer sterk door het 'Manisme' (Voorouder cultus) beheerst wordt.

4. Vierde element: sommige Chinezen voelen zich bedrogen door de Maoïstische Revolutie, die hun ooit "een nieuwe maatschappij" voorspiegelde. "Heeft de 'Bevrijding', in 1949, niet eens en voorgoed afgerekend met de denkbeelden "heer/ knecht" (*opm.*: een toespeling op de dialectiek van de "Heer en de knecht" bij Hegel en Marx)?". "Werden de 'klassen' niet door de cultuurrevolutie (1966/1976) weggevaagd" "Heeft, sedert einde 1978, Deng Xiaoping - om de socialistische economie weer op gang te krijgen - niet het licht op groen gezet voor individueel initiatief? Wij zouden toch aartsdom moeten zijn als wij de kans misten om de toeristen "uit te buiten", voordat zoiets niet meer zal kunnen". Zo spreken sommige Chinezen. (Opm.: let wel: het artikel is in februari 1987 geschreven).

---

5. Een vijfde element dat werkt. Dit jaar - 1986/1987 - liep het aantal Japanse toeristen in China terug: zij hebben er genoeg van om, voor hun reis in China, met het zielig dienstbetoon eraan verbonden, meer yens neer te tellen dan voor een tournee in Europa. - Wat ik nu schrijf, kan paradoxaal klinken, maar het is waarheid. Sommige vreemdelingen redeneren als volgt: "Onze grootvaders schrokken er niet voor terug, in het begin van de XX-ste eeuw, de Chinezen te plunderen. Tenslotte doen wij niets anders dan voor één van de vele schuldbrieven, die het verleden ons naliet, opdraaien. Verwonderlijk is het dan ook niet dat degenen die hun spaarcentjes in China willen spenderen, er behandeld worden als uit te buiten naïevelingen"

B.-- Het geval Wang.

Herlezen wij nu Retoriek 108.1 (Karakteristiek) en RH 109vv. (Portret). De auteur heeft wekenlang een Chinees van dichtbij leren kennen en 'schildert' hem als een algemener 'type'.

Inleiding. -- Tien jaren geleden droegen de Chinezen, die én als gids én als tolk optreden, "om de vrienden uit de vreemde een onthaal te bezorgen", allen dezelfde blauwe kledij. Allen spraken zij ook - totaal eenvormig (cf 14,

43, 51) - hetzelfde taaltje. Nu zijn de buitenlandse bezoekers/ bezoeksters weerom herleid tot “gewone toeristen” en worden de gidsen weerom ‘zichzelf’. (...).

CF59

(I). -- Het uitzicht (‘gedrag’).

N.a.v. mijn laatste reis begeleid een groep van dertien toeristen dwars door heel China. - De “nationale gids-tolk” ons door het Chinese agentschap voor internationaal toerisme, Lüxingsje, bezorgd, heette Wang. De rol die wij hem toebedachten, was: ons al die tijd als tolk begeleiden en verbindingsman spelen tussen ons en de “plaatselijke gidsen-tolken”. Nu is die Wang uitgevallen als het prototype van de Chinese New Look. Tot nog toe treft men het in een minderheid aan, maar - mogelijk - produceert China er, de eerstvolgende jaren, een hele massa van. - Vanaf de eerste kennismaking hing om Wang een verontrustende sfeer. Hij is ongeveer vierentwintig. Niet groot. Om reden van de Chinese meisjes, die mannen van een meter twintig of meer verkiezen, loopt Wang in schoenen met hoge hakken rond. In China maken de ouders zich - nog steeds - met graagte van een baby van het vrouwelijk geslacht af.

Gevolg: minder meisjes dan jongens. Maar, eens dat meisjes volwassen zijn, zijn zij het object van de hardnekkige wedijver en onderlinge strijd van mannen. Men beweert, hierbij, dat de meisjes meesteressen zijn in de vaardigheid om uit die rivaliteit alle mogelijke voordelen te persen. Meteen gedragen zij zich - echte heerseressen gelijk - keihard t.o.v. degenen die naar haar hand dingen. Dat is ook de mysterieuze reden waarom Wang een vormvaste broek draagt, die zijn dijen doet uitkomen. En zijn grove lederen gordel spant hij danig op zo dat de slankheid van zijn taille de uitpuilende borstkas doet in het oog springen. Hij koos zich een pull met korte mouwen, die het uiterste punt van het sleutelbeen onder de Adamsappel blootgeeft. Om werkelijk het vrouwelijke oog dat gebeurlijk op hem valt, uit het lood te slaan, liet hij zich de haren in permanent zetten.Twee gebreken. Het eerste: hij zet zijn gebrekkige ogen om in iets glorierijks; met name: zijn dikke brilglazen geven hem het uitzicht van een ‘intellectueel’, wat nog versterkt wordt door het feit dat hij vloeiend Frans spreekt. Het tweede: dat verbergt hij. Een atletische allure heeft hij absoluut niet, maar door vreemde sigaretten te roken, geeft hij zich een echt ‘mannelijk’ uitzicht (…).

(II). -- De cultuurelementen aan het werk. -

Wat is, achter, het masker van dat uitwendig gedrag aan het werk? De auteur heeft hem, in ‘participating observation’ (waarneming in het kader

van samenleven), kunnen leren kennen. Wat een toepassing is van de 'geesteswetenschappelijke' methode of 'Verstehen'.

CF60

a. Eén cultuurfactor is ons, alvast, met alle duidelijkheid 'geschilderd', nl. het feit dat men het aloude ('Archaïsche') gebruik om baby's van het vrouwelijk geslacht af te maken nog steeds in het 'gemoderniseerde' China aantreft en … de weerslag daarvan op de huwelijksvorming. –

---

b. De auteur schrijft "Niettegenstaande alles is Wang een personage dat enige sympathie wekt. Glimlachen doet hij doorlopend en zijn "sans gêne" komt als radicaal 'natuurlijk' over. Op de eerste plaats is hij de volslagen belichaming van zijn omgeving, -- dermate zelfs dat hij in de grond "een onschuldige" is".

Opm. -- Een van de opwerpingen gemaakt tegen de 'comprehensieve' methode luidt: "Tout comprendre, c' est tout pardonner", - waarmee men bedoelt dat de (gebeurlijk wederzijdse) sympathie, die met "participating observation" quasi onvermijdelijk samengaat, het rein 'objectieve' (werkelijkheidsgetrouwe) oordeel vertroebelt. Dat kan, natuurlijk, zo zijn. Maar wij zullen zien dat de auteur niet in dat euvel vervalt. De stelling van de auteur is tweeledig.

(a) De Archaïsche onderlaag ('onderbouw' als men wil). Wang wil, te allen prijze, op de smaak van anderen ingaan (cf 56). -

Opm.: Alle veldetnologen stellen vast dat, vooral, 'Traditionele' beschavingen een soort mensen kweken, die, in contact met vreemdelingen, steevast diezelfde vreemdelingen naar de mond praten… "om op de smaak van die medemensen in te gaan". Werd b.v. Margaret Mead, op Samoa, uitgerekend daarvan niet het slachtoffer? Verder 'element', dat werkt: Wang bezit de alle mensen op natuurlijke wijze eigen luiheid. Deze gedragsvorm wordt 'goedgepraat' - aldus de auteur - door een wijsgerige stroming in de Chinese Oudheid, het taoïsme, dat een vorm van 'niet-actief' optreden aanpreekt. Doorheen alle wisselvalligheden des levens geraken, zonder daardoor innerlijk beroerd te worden, zo dat de innerlijke vrede van de ziel, de bron van hoge ouderdom, staande blijft, -- ziedaar, volgens de auteur, de praktische steleregel van het Taoïsme. –

CF61

Opm. -- Het is inderdaad zo dat het Taoïsme, met het Chinese Boeddhisme en het Confucianisme, één der 'drie wegen' van China uitmaakt (aldus *Cl. Larre, China, in: P. Poupard, dir., Dictionnaire des religions*, Paris, 1984, 277, waarbij Larre aanmerkt dat het Sjamanisme (Siberië, Midden-Azië, -- ook in Europa bij de Magyaren (Hongarije)), eveneens, een wezenlijke rol gespeeld heeft, gekenmerkt door de centrale rol van een (vrouwelijk of mannelijk) 'medium', dat -- gewoonlijk in vervoering ('trance') -- in communicatie en interactie komt met b.v. beschermgodheden, zielen van gestorvenen e.d.m.). –

De auteur gaat verder. - Het gevolg van die "natuurlijke luiheid" was dat, gedurende de drie weken van ons samenzijn, Wang strikt genomen niets gedaan heeft. Slapen deed hij overal waar het maar mogelijk was, -- ook gedurende de verkenning - drie dagen lang - van de Tsaidam-woestijn (van Xining naar Dunhuang), een streek die hij had kunnen leren kennen, aangezien het de eerste keer was dat hij er kwam.

Samengevat: als hij niet wakker bleef om te drinken of te eten, werd hij slapend bevonden. -

Opm. -- Wij kunnen niet nalaten hier te verwijzen naar FLL 119 en de ermee gemoeide Platonische psychologie: Euagrios van Pontos (346/399), een Platonieker, beschrijft de slaaplust van een lusteloos woestijnmonnik, wie het mediteren "niets zei", als illustratie van 'het grote monster' in de ziel van de mens, dat hem een slaapdrift ingeeft. -

De auteur gaat verder. - Gebeurde het dat ik hem smeekte de volgende halte op te bellen om de plaatsbesprekingen te bevestigen, dan profiteerde hij ervan om, gewoon, voor de rest van de dag te verzwinden. -- Maar, wanneer het avond werd, werd hij wakker. Hij lichtte zich nauwkeurig in omtrent mogelijk bezoek aan een disco. Ook trachtte hij vrouwelijke collega's mee te lokken.

Besluit. -

Wang was uiterst bezorgd om zijn individueel welzijn. Om dat van de toeristen, van wie hij de 'begeleiding' op zich had genomen, gaf hij geen zier. -- Meer nog: in tegenstelling tot zijn collega's, die ouder waren, had hij niets dan spot over voor wat zijn cliënten/ cliëntes over China zouden denken.

Voor Wang was 'propaganda' lucht. Aan "nationaal fierheidsgevoel" dat meer dan één gids-tolk voor hem a.h.w. aan het stikken bracht, leed hij zeker niet.

CF62

(b) De Moderne bovenlaag ('bovenbouw').-

Voor de auteur is Wang niet enkel het product van traditie. Hij vertoont ook een dosis moderniteit. -- "Hij is de neerslag van een reeks ideologieën. Eerst het Marxisme-Leninisme. Dan een door het denken van Mao Zedong (= Mao Tse-toeng (1893/1976; de 'Bevrijder' van China)) hersticht Marxisme-Leninisme. Tenslotte werd dit laatste denken weerom hersticht door het Postmaoïstische 'Pragmatisme' van Deng Xiaoping (sedert einde 1978 een dosis Liberale economie werd ingevoerd)". De auteur wees daarop reeds hierboven cf 57 (planeconomie), 58 (vierde element)).

(III).- Westerse reacties.

Kolonialistische therapie? - Sommige grote reisagentschappen hadden het omgaan met dat soort 'nieuwelingen' vlug door. Zij maakten, dan ook, gewoon komaf met de geschenkjes die, gewoonlijk, de goede verstandhouding tussen buitenlandse cliënten/ cliëntes en Chinese gidsen verzekeren. Nu kopen zij - koudweg - het dienstbetoon van de 'New-Lookchinezen', voor de prijs van honderd yuan (ongeveer 1.250 B. Fr.). Dit, zoals in Sjangai, "in de goeie ouwe tijd" van de zgn. 'concessies' -

Had ik Wang moeten 'kopen'? Ik betwijfel sterk de doeltreffendheid van een terugval op omkoperij. Zelfs indien zij, op gemiddelde termijn, ertoe kan bijdragen het Chinese systeem om te vormen door er concurrentie in te verwerken. Reden: als men zijn toevlucht neemt tot "oude methoden", behelzen deze onvermijdelijk het heropleven van "oude gebreken". Het nostalgisch verlangen naar het koloniale tijdperk zou ons niet dermate mogen verblinden dat wij er niet ook de "minder elegante" keerzijden van zien.

Opm. -- Manisme**.**-- 'Manisme' betekent 'Voorouderverering'. -- Ziehier wat onze missionarissen, indertijd, daarvan ondervonden. –

(i) "Een Heidens gezin - Ten geheten - woonde in een groot dorp, op enkele kilometers van de markt van Pin-Fe (Koey-Tsjeöe). (...). De Ten's, als Heidenen, vereerden, zoals talloze andere Chinezen, een Tan-Sjen (= tan-chen), een soort huisgodheid (door de Antieke Romeinen 'lar' geheten). In deze streek is dat een nogal omvangrijk vat in steen, waarin - zo geloven de Chinezen - de geesten alsook de overleden familieleden (zielen) huizen. In dat

vat bergen zij (...) heel wat 'dingen' en begraven het tot halverwege onder het huisaltaar. Voor dat altaar branden zij reukwerk en werpen zij zich dagelijks eerbiedig neer". (*Revue du monde invisible* (Paris), 10 (1907/1908), 134s.).

(ii) In andere streken is de haardgodheid (= Tan-Sjen) een vierkante steen, met in het midden een opening, "één van de meest vereerde, maar ook meest gevreesde voorwerpen" (o.c., 453).

CF63

8. De marxistische rede inzake kinderrijkdom in China (63/77).

Lenin (Vladimir Ilitsj Oeljanof, bijgenaamd Lenin (1870/1924; stichter van het Marxisme-Leninisme en leider van de Oktoberrevolutie in 1917) definieerde ooit het Marxisme als de 'synthese' van drie westerse rationalismen, nl. de Engelse economie, de Franse revolutie en de Duitse dialectiek (Hegel).

Wij gaan nu, heel even, nagaan wat de moderne rationaliteit doet over geboortebeperking.

Bibl. steekproef: *Marianne Lohse, 32 millions d' enfants uniques (Voici l' avenir de la Chine)*, in: Madame Figaro (Ed. intern.), 167 (10.01.1987), 78/82; *Cl. Cadart / M. Nakajima, Stratégie chinoise ou la Mue du Dragon*, Ed. Autrement.

8.1. Een tegensteling

8.1.1. Traditie/ moderniteit (63). --

Traditie: China is een land, waar, traditioneel, het kinderrijke gezin hoge waardering geniet, -- waar de overlevering wil dat - wanneer de ouders oud geworden zijn - zoon en schoondochter hun verantwoordelijkheden opnemen. Voeg, daarbij, wat cf 63 (Manisme) ons leerde: de enorme eerbied voor de voorouders. -

Moderniteit: sedert de dagen van N. Machiavelli (1469/1527; stichter van de Rationele staatsleer) is de moderne staat de belichaming van de verlichte rede. Zo in het 'Moderne' China. In 1970 huwen de Chinese meisjes 'vroeg' (achttien) en, eens gehuwd, brengen zij gemiddeld 5,8 kinderen groot. De Chinese autoriteiten grijpen, beangstigd door de economisch-sociale

gevolgen van die bevolkingsexplosie, in zo dat, tien jaar later, een gezin, gemiddeld, nog slechts 2,2 kinderen grootbrengt. -

Deng Xiaoping (cf 54) wil, vanaf 1981, nog drastischer ingrijpen: de bij wetgeving bepaalde huwelijksouderdom is, voor mannen, 22 en, voor vrouwen, 20 (maar men raadt aan 25 en 23). Wie dat uitvoert, bekomt voorrang wanneer men werk zoekt of een woning wil betrekken, bekomt een premie van 10 %, krijgt kosteloos schoolonderricht en geneeskundige verzorging voor het enige kind. Wie, echter, meer dan één kind grootbrengt en dus een "kind-buiten-het-plan" heeft, zal de tevoren gekregen voordelen terugbetalen, -- om van verplichte vruchtafdrijving en sterilisering niet te spreken.

CF64

8.1.2. Individuele reacties (63/64).

Ziehier een paar duidingen. -

Zhu Ling (Zhoe Ling): "Ik ben 34. Ik was tien jaar, toen, in 1958, "De Grote Sprong Voorwaarts" plaats vond. Ik heb toen mensen van honger zien sterven. Thuis waren wij met vijf kinderen, jongens en meisjes. Het was echt hard. -- Door de Cultuurrevolutie (cf 58), vanaf 1966, heb ik mijn studies moeten opgeven en waren mijn jeugddromen vernietigd. Hoe zou ik nu al mijn hoop niet op mijn enige zoon zetten?". -

Liu (Lioe) - De mooie Lioe is 26. Zij is boekhoudster in een firma in Sjangai; zij huwde met een collega. Per maand verdienen zij, elk, 120 yuan (1 yuan. +/- 200 B.Fr.) - Lioe komt ervoor uit indien zij geen tweede kind had, zou zij leven met het gevoel iets gemist te hebben. Maar: hoe het klaar spelen? "Wij zouden, met zekerheid, dit appartement van 13 m² moeten ontruimen en alle premies, die ons, n.a.v. Yio, ons dochtertje, zijn toegestaan, terugbetalen. Maar weet gij wat mij nog het meest beangstigt? De 'verwerping' door onze 'oversten', die ons gehuwd hebben. Ook de verhouding tot het buurtcomité - dermate voel ik mij meegegaan - weet gij dat de dame, die voor mijn woningenblok verantwoordelijk is, bestraft zou worden, indien ik een "kind-buiten-het-plan" had? En dan: in de kliniek zou men mij tot vruchtafdrijving aanzetten".

8.2. De metabletiek (64/77)

-- 'Metabletiek' is de psychologie der veranderingen. - Momenteel zijn er zo'n 32.000.000 gezinnen met "het enige kind" onder de dertien jaar. -- De opvoeding ervan begint de gezagdragers ernstige zorgen te baren. Zo werden o.m. recentelijk meer dan 12.000 scholen voor ouders gesticht, over heel China verspreid. Men stelt, nl., vast dat het enige kind voor de volwassenen te weinig eerbied opbrengt, -- "als een kleine keizer". Daarin verschilt het merkbaar van het kind uit een kinderrijk gezin.

"Ouders, grootouders bederven letterlijk het enige kind". -- Prof Zheng Ziam in Peking (Bejing): "In scholen van de eerste cyclus beveelt men, heden ten dage, dergelijke kinderen niet enkel aan niet op de grond te spuwen of de rode halsdoek van "de goede leerlingen" na te streven.

Men tracht hun ook bij te brengen dat zij zich minder zelfzuchtig gedragen. Weliswaar is hun denkvermogen toegenomen, maar hun hart lijkt erg meedogenloos. Daarom zetten wij er ertoe aan degelijks "een goede daad" te stellen". -

Opm. -- Men ziet, dus, wat juist de moderne rationaliteit in zo'n conditionering door de 'verlichte staat' bereikt.

CF65

Het element 'staat' in de Moderniteit. -- Wat het Communistische China ons te zien geeft, is 'modern'. Die stelling lichten wij nu, kort, toe.

8.2.1. De 'nationale' staat (65/66)

-- Eén van de Moderne factoren, die ons cultureel leven bepalen, is de staat.

Begripsdefinitie.

a. *'Staat' is, allereerst, een gemeenschap*

(samenleving, maatschappij). Deze gaat uit van twee vooropstellingen: inwendig bezien eigent zij zich de macht toe te bepalen wat 'recht', resp. 'onrecht' is (= inwendige soevereiniteit of eigenmachtigheid); uitwendig bekeken zet zij zich af tegen de omgeving (b.v. andere staten; uitwendige soevereiniteit). De wijze waarop die twee - overigens ineenlopende - vooropstellingen verwerkelijkt worden, is 'rationeel'. M.a.w.:

(a) een 'identiteit' (= wezensvorm), nl. soevereiniteit,
(b) wordt doorgezet (= geldingsdrang),

(c) tegen de tegenwerkende factoren, in- en uitwendig, in (= strijd), -- en dit, 'rationeel' d.i. gesteund op ervaring door redeneervermogen doorlicht.

b. *'Staat' is, ten tweede, 'de machthebbers', regering,*

met al wat dat omvat. Men zegt: "De staat beoogt het algemeen welzijn" (althans in de Antiek-Middeneeuwse tradities). In feite is het - wat men heet - "de politieke klasse" (of dat nu een 'Absoluut' vorst is met zijn omgeving of een huidige 'Democratische' regering met b.v. invloedrijke enkelingen of een of andere 'lobby' (drukkingsgroep)).

Opm. -- ***Rechtsstaat/ machtsstaat.*** -

Onder 'rechtsstaat' verstaat men een systeem van regeren dat - als doorslaggevende vooropstelling huldigt wat men heet: 'recht'. Wat dat 'recht' ook moge zijn, het is steevast iets dat hoger geacht wordt dan de 'beslissers; --

De 'machtsstaat', echter, - ook wel 'politiestaat' - kent geen 'recht' dat de naam 'hoger' waardig is: de machthebbers zijn het recht zelf. Waarvan twee modellen.

(i) Adolf Hitler (1889/1945), de stichter van de Nazileer, in *Mein Kampf*, schrijft: "Het hoogste doel van de Racistische staat moet zijn te waken over het in stand houden van de vertegenwoordigers van het "oorspronkelijke ras", (opm.: de tijd voor het christendom en voor het rationalisme) die beschaving stichten en, meteen, de schoonheid en de zedelijke waarde van een hoger type van mens uitmaken". Men ziet dat een cultuurbegrip schuilgaat in de Nazileer. Hierbij worden de hogere godsdiensten radicaal in twijfel getrokken. Zoals dat ook het geval is in vrijmetselaarsloges. Een al te sterke ratio ontneemt levenskracht. Dus wil men terug naar een primitievere laag die van een grotere vitaliteit getuigt.

CF66

(ii) Jozef Stalin (1879/1953), de jarenlange leider van de Sovjet-Unie, in *De beginselen van het Leninisme*, zegt:

"(i) In de greep van de heersende klasse is de staat een machine die erop gericht is de klassetegenstanders te verpletteren (...).

(ii) De proletarische staat is een machine erop gericht de bourgeoisie te verpletteren". Hier is een ander cultuurideaal aan het woord. --

Maar zowel Hitler als Stalin zijn 'etatisten', verstaatsers: een regering bezit een machtspositie om door te drijven. Wat wij zien in het geval van b.v. de Communistische regering in China. Wij zagen, daarbij, hoe diepgaand het privéleven doorgenomen wordt. Iets, waarvan ook de Racistische maatregels getuigen.

8.2.2. De nationale staat systeemleerstellig (66/78)

Een soevereine, 'autonome' rechtsgemeenschap of regering, voor zover door een grondgebied omschreven, iets dat door het begrip 'vaderland', 'volk', 'natie' kan bepaald worden, is een nationale staat.

1. Schaalvergroting. -- De Moderne, 'rationele' staat heeft wat vroeger aan b.v. de clan of de stam toebehoorde, veroverd. - *P.J. Bouman, Leerboek voor economische geschiedenis*, Amsterdam, 1947, 74, schrijft: "In de Late Middeleeuwen kwam de Moderne, gecentraliseerde staat op : Bourgondië, Frankrijk, Engeland (...). - De Moderne staat onderwierp alle belangen aan zijn onafhankelijkheid. Een hogere macht boven zich erkende hij niet, -- ook niet de Kerk. De leer omtrent de staatssoevereiniteit hield een erkenning van het recht van de sterkste in (...)".

2. Schaalverkleining. -

H. Védrine, Les philosophies de la Renaissance, Paris, 1971, 86, zegt: "De Middeleeuwen hadden van twee 'mythen' geleefd, die de feiten nooit hadden toegelaten werkelijkheid te worden:

Aan de eenheid van het Keizerrijk behoorde de eenheid van de Christenheid te beantwoorden". Het kan zijn dat het Middeleeuwen hun ideaal van een internationale eenheid niet hebben waargemaakt.

Maar de Moderne, 'rationele', ontkerkelijkte staat had evengoed met zijn kleinschaligheid af te rekenen: 'nationaal' is groter dan 'lokaal', maar blijft kleiner dan 'internationaal'. De nationale staat is, t.o.v. lokaal (hyposysteem), hypersysteem, maar, t.o.v. internationaal (hypersysteem), hyposysteem.

Enkel de schaal is veranderd, niet het probleem, nl. zich staande houden te midden van de andere volkeren. -- Wat wij b.v. nog ervaren m.b.t. de Euromarkt of een Europa, "gemeenschappelijk tehuis" (M. Gorbatsjef).

CF67

De nationale staat culturologisch. -

De Moderniteit, inzake staat kent twee extremen.

A. De Liberalistische staatsopvatting,

o.m. door *Adam Smith* (1723/1790; Schots denker, bekend o.m. voor zijn 'epochemachend' werk over economie (cf 63: Engelse ec.), nl. *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776)) voorgestaan.

De kerngedachte werd, wellicht, nog het schitterendst verwoord door een tijdgenoot, die zich overigens op Smith beroept, de als Oostenrijker geboren Friedrich A. Hayek:

"Het Liberalisme loopt evenwijdig met de recentste natuurkundige, scheikundige en biologische vakwetenschappen – vooral met de 'chaologie' (wanordeweten-schap), zoals Ilya Prigogine ze formaliseerde.

In de natuur alsook in de markteconomie ontstaat uit de 'chaos' (wanorde) de orde; met name: de orde gesticht door miljoenen beslissingen en informaties.

(***Opm***.: Hayek bedoelt de vrije enkelingen, die, elk voor zich, het eigen voordeel zoeken) leidt niet tot wanorde, doch tot een hogere orde. Als eerste - als Liberaal - wist *Smith* dit aan te voelen in zijn *The Wealth of Nations*, twee eeuwen geleden". (*Guy Sorman, Les vrais penseurs de notre temps*, Paris, 1989,245). -

Gepreciseerd: "Niemand bezit de wetenschap die het plannen van de economische groei mogelijk maakt. De reden daarvan is dat wij de mechanismen (Opm.: processen) ervan niet echt kennen. Immers: de markt zet zoveel beslissingen in werking dat zelfs de machtigste computer ze niet zou kunnen verwerken. Bijgevolg: geloven dat de staatsmacht zich in de plaats van de vrijemarkteconomie kan stellen, is iets absurds. Men merkt dat de rationaliteit hier op haar grenzen stoot.

(1) In wat Hayek heet "The Grand Society", d.i. de Moderne en ingewikkelde samenleving, is men - met noodzaak - aan de 'markt', d.i. het individuele initiatief prijsgegeven.

(2) Het dirigisme, echter, kan enkel en alleen lukken in een uiterst kleine samenleving. Daar, immers, kan alle informatie rechtstreeks onder controle gehouden worden. 'Socialisme' (zo zei ooit Hayek) is voor alles het nostalgisch verlangen naar een archaïsche samenleving, naar de solidariteit die b.v. het stamleven beheerst". (Ibid.). -

Merkwaardig, daarbij, is dat Hayek het Liberalisme "de enige staatsfilosofie heet, die werkelijk (opm.: tot op zekere hoogte) 'Modern' is". (ibid). (Nu is het uitgerekend gebaseerd op de onmacht van de 'rede' (cf 14, 18, 20, 25) om rechtstreeks 'chaos' te vatten!

CF68

Opm. -- Cf 41 noteerden wij dat zelfs een Archaïsche samenleving sterk 'privatiserende' kenmerken vertoont, -- althans volgens sommige ethno-economisten. Als die stelling verder verifieerbaar blijkt, zou het kunnen dat de 'chaos' of wanorde reeds in die mensheidsfase ergens aan het werk is en, ook daar, toch orde sticht. Buiten de "Archaïsche rede" om.

B. De Socialistische staatsopvatting. -

Eén van de namen daarvoor luidt "etatisme", "verstaatsingsdenken". Verstaatsing kan gedefinieerd worden als dat samenlevingsstelsel dat de regeringsbevoegdheden maximaal wil (*D. Julia, Dictionnaire de la philosophie*, Paris, 1964, 92 (Etatisme)). Zoals wij het zagen – cf. 65 - is zowel het Nationaalsocialisme als het Communistisch Socialisme daarvan een merkwaardige toepassing.

Mercantilisme (Economisch étatisme). -

"In de Late Middeleeuwen kwam de Moderne, gecentraliseerde staat op (...). Dit feit werd ook voor de economische geschiedenis van grote betekenis (...): overal waar, in de 'Nieuwe Geschiedenis' (*Opm.*: Moderne geschiedenis), krachtig bestuurde en streng gecentraliseerde staten ontstonden, zag men deze staten ook het economisch leven in hun machtspolitiek opnemen. Het streven naar economische organisatie van staatswege heet men 'Mercantilisme", (P.J. Bouman, o.c.,74).

Omvang:

(1) In Frankrijk, onder Lodewijk XI (1461/1483), -- later onder J.-B. Colbert, (1619/ 1683; minister van Lodewijk XIV; 'Colbertisme'),

(2) in Engeland, onder Hendrik VII (1485/1509), -- in Duitsland na 1648 ('kameralisme') komt - wat men later zal heten - etatistisch dirigisme of protectionisme op. -

Nawerking. -

In de Late Middeleeuwen ontstaan, blijft het Mercantilisme, voorloper van de XIX-de en XX- st' eeuwse Socialismen, gedurende twee eeuwen de economieën beheersen. Zodat wij kunnen zeggen dat, niettegenstaande het recentere karakter, het huidige Socialisme in de typisch moderne traditie wortelt.

Gemengde economie. -

De ook door echte Liberalen erkende uitwassen van het vrije-marktmechanisme leidden, b.v. ook in de zo Liberale USA, tot staatsinmenging in de vrije markt (denk aan monopoliebestrijding), - sedert *John Maynard Keynes (The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936)) ook wel 'macro-economie' genoemd. –

CF69

Het ***Mercantilisme*** (Colbertisme, Kameralisme) had, indertijd, twee hoofdtrekken: a. De schatkist**,** -- die, toentertijd, liefst met edele metalen gevuld werd (er was nog geen papiergeld in omloop; overigens heeft, heden nog, het goud een hoge 'schatkist-waarde');

b. De liefst gunstige handelsbalans (d.i. de verhouding tussen in- en uitvoer). - Let eens op de nieuwsberichten inzake regeringsbeleid in alle Liberale ('Westerse') landen: de schatkist en de handelsbalans zijn nog steeds twee hoofdzorgen van iedere regering, -- hoe Liberaal zij zich ook opstelt.

Maar ook de Dirigistische Planeconomisch gerichte staten zwakken hun staatsinmenging af, -- t.v.v. een 'Liberalizering'. Cfr. cf 54 wat Communistisch China betreft. Wat de Sovjet-Unie betreft, zij o.m. verwezen naar *J. Baynac, La révolution gorbatchévienne (Essai d'analyse historique et politique)*; Paris, 1988; -- *K. Malfliet, Achter het masker van het recht (Het individu als rollenspeler)*, in: Onze Alma Mater 37 (1983): 2, 137/153.

a.-- ***De sovjetrationaliteit: 'vooruitgang'***. -

De 'toekomststaat', het ideaal van de Sovjets, verwezenlijkt zich - binnen het 'geredeneer' der Marxistische ideologen - in twee 'rationele' fasen.

(i) De huidige fase. -- Zij heet 'Socialistisch': de singuliere mens in de Sovjetstaat bevindt zich - dat geven de ideologen grif toe - nog steeds in een 'vagevuur', want er is, in dit stadium, nog absoluut geen vrijheid of gelijkheid onder de staatsburgers; integendeel: de Sovjetmens behoort zich maximaal in te werken in de staatsdoel-stellingen, 'plan' geheten.

De politieke klasse (cf 69) is allereerst de enige partij, -- omgeven door de 'Nomenklatoera' (de bevoorrechten): zij is de belichaming van de Sovjetrationaliteit. Simpel uitgedrukt: zij 'weet' het!

(ii) De toekomstige fase. — Indien ooit de huidige volledige zelfverloochening (*Opm.*: wat een 'ascetische' cultuuropvatting!) van de aan arbeid toegewijde gemeen-schapswezens (daarvandaan de naam 'Collectivisme') er komt, dan kan de eigenlijke 'communistische samenleving' zich verwerkelijken. Pas dan, in die toekomststaat, zal iedereen én vrij én gelijk zijn. -- Wij hebben (cf het kind-buiten-het-plan) kunnen meten hoever de staatsingreep, in een extreem Communistisch systeem, gaan kan in China.

CF70

--b.-- ***De werkelijke 'rationaliteit',*** **--**

Maar de sociaaleconomische werkelijkheid heeft, blijkbaar, in zich een eigen 'rationaliteit', die de cerebrale niet steeds 'verifieert' (bevestigt). -

Enerzijds lijden de zwaar dirigistische economieën aan zware schaarste-problemen - wij zagen dat in dit jaar 1989, wanneer de Oost-Duitsers, voor de eerste keer, massaal doorheen "de muur der schande" konden en de overvloed van het zo geschandvlekte 'Kapitalisme' konden bewonderen -;

Anderzijds, tegen de cerebrale voorspellingen van een Marx e.a. in, stortten de 'Kapitalistische' economieën niet in; -- zelfs niet n.a.v. de in de herfst van 1973 ingezette 'oliecrisis' (integendeel: de bevolkingen van de Volksdemocratieën wisten, via allerlei kanalen, dat "Het Westen" die zware crisis geleidelijk overwon met … Liberale middelen).

Gevolg: Gorbatsjov en andere 'helderzienden' voerden 'Liberaliseringen' in, althans op economisch terrein. -- Een in dit jaar 1989 in Moskou gehouden congres van Sovjet-economisten stelt, echter, vast dat "de overgang van de dirigistische planeconomie naar de 'Markt' (zo heten zij dat)" - in de Sovjet-Unie en in de staten van het Oostblok, "én smartelijk én moeilijk" zal zijn. Eén der Sovjet-economen verklaarde dergelijke crisissituatie o.m. vanuit "het gebrek aan vrije concurrentie". Hij bekende, daarbij, dat, onder dat oogpunt, de Sovjet-Unie, momenteel, "een achterstand" heeft op landen als Hongarije en Polen.

Besluit: de 'rationaliteit', die - b.v. volgens Platon - in de dingen zelf, ook de economische, aan het werk is, heeft blijkbaar een andere structuur dan dat wat de door theoretici ontworpen hebben. - Nu zijn er, klaarblijkelijk, mensen, die, lange tijd tevoren, zo'n "falsificatie door de harde feiten" aangevoeld hebben.

Jacques Baynac, o.c., plaatst volgende tekst als motto van zijn boek over het Gorbatsjevisme vooraan:

"(1) Het Socialisme zal zich in al zijn fasen ontplooien, -- tot in zijn laatste consequenties, tot in zijn uiterste absurditeiten.

"(2 Op dat ogenblik zal, vanuit de Titanische (*Opm.*: de Titanen zijn 'wilde godheden' in de Antiek-Griekse mythologie) diepten van een revolutionaire minderheid, weerom de kreet van de 'ontkenning' weerklinken.

(*Opm.*: versta: de verwerping het verwezenlijkte Socialisme); de strijd op leven en dood zal weerom oplaaien. Op dat ogenblik zal het Socialisme de plaats innemen van het huidige 'Conservatisme' (*Opm.*: dat de Socialisten 'negeren', bestrijden) en zal het door een ons onbekende revolutie overwonnen worden". (Alexander *Ivanovitsj Herzen* (1812/1870; Terloops: Herzen was een in Moskou geboren en in Parijs gestorven Russisch revolutionair schrijver, -- o.m. van romans als *Dokter Kroepof* (1840), *Wie is schuldig*? (1845) en van *De klok*; een tijdschrift dat eerst in Londen dan in Genève verscheen (1857/1867)).

CF71

Het algemene, inductieve besluit. -

Zowel extreme Liberalen (die de zo gevreesde staat blijkbaar nodig hebben als correctief) als extreme Dirigisten (die een dosis van het zo hatelijk voorgestelde Kapitalisme menen te moeten invoeren) hebben 'geredeneerd' vanuit een 'cerebrale' rationaliteit, die gemeten aan het 'godsoordeel' ('atè' zegt de Antieke Homeros) van de feiten gefalsificeerd wordt. -

Deze twee steekproeven in 'extreme' denkvormen - Platon zou spreken van 'para.-frosunai', vormen van aan de werkelijkheid voorbij denkende rationaliteiten - laten ons een … steeds weer voorzichtige veralgemening toe: wee ons voor extreme denkvormen! Zie cf 3 (veralgemenende inductie; 18, 30, 55).

Keren wij naar onze "goeie ouwe" A-B-C- theorie terug (cf 20). –

A is de economische feitelijkheid.

B is al wat de 'Rede' - vaak eigenmachtig - ontwerpt naar aanleiding van, niet noodzakelijk in aansluiting aan de economische feitelijkheid.

C is het denkresultaat dat dan in boeken, artikels, redevoeringen 'verkondigd' wordt…in naam van "de rede". -

Laat dan maar een Alexander Herzen een 'revolutionair schrijver' geweest zijn; hij heeft in een ogenblik van 'helderziendheid' ergens het werkelijke proces van het Socialisme, dat, in zijn tijd, opkwam als correctief op het Liberalisme, voorop doorzien. Zodoende kan Baynac zijn tekst als motto vooropstellen.

Cerebrale en 'werkelijke' rationaliteit. -

Staan wij nog even bij B, het nevralgieke punt in het duidingsproces, stil. De logica (cf 2: indien, dan) - inzonderheid de Eleatische (cf 49: Zenon) en, in dat spoor, de Platonische (cf 2, 4) - let rabiaat op de vooropstellingen, ook elementen (cf 8) geheten, in B.

Blijkbaar zijn de vooropstellingen in onze hersenpan niet steeds in overeenstemming met de vooropstellingen, die de in die hersenpan weergeefbare werkelijke feiten beheersen. De "werkelijke rationaliteit" staat of valt met die vooropstellingen, die nl. onze - b.v. economische - geschiedenis (onze levensloop) beheersen.

CF72

De nationale start 'realpolitisch' (macchiavellistisch). -

De Moderniteit inzake staat heeft, behalve de ingreep, in verschillende graden, in de economie, uitgebreid tot andere cultuurdomeinen. Eén van de grote figuren, die hem daartoe op weg gezet heeft, is *Nicolo Mac(c)hiavelli* (1469/1527), die te Florence geboren is en o.m. kanselier was in zijn geboortestad in 1498, -- om later verbannen te worden. Zijn hoofdwerk is *Il Principe* (De regeerder) (1513, maar gepubliceerd in 1532).

Machiavellisme. -

(1) Men identificeert vaak 'Machiavellisme' als de stelling dat het (subjectief gestelde) doel (alle beschikbare) middelen 'wettigt', d.i. pragmatisch (doelgericht) toelaat.

(2) De Engelse Machiavellikenner Quentin Skinner, bekend om zijn boek over Machiavelli, beweert, echter, dat de toedracht anders is. Centraal

staat - wat de Humanisten van de Renaissance in Italië zeer hoogschatten - de 'virtu', de 'deugd(elijkheid)'. Machiavelli - aldus Skinner - oriënteerde zich uitgaande van Marcus Tullius Cicero (-106/ -43), de grote Romeinse denker, politicus en vooral redenaar.

a. Cicero: de regeerder heeft, indien hij 'virtus; 'deugd(elijkheid)', wil aan de dag leggen, als hoofdkenmerken gewetensvolheid, gepaard met vrijgevigheid en vooral grootmoedigheid. Deze drie hoofdkwaliteiten zijn, stuk voor stuk, ethische eigenschappen.

b. Machiavelli: Machiavelli had, toen hij schreef, een rijke Florentijnse Renaissance-ervaring achter de rug (tweede kanselier, diplomatieke opdrachten, kennismakingen met Italiaanse en buitenlandse regeerders); maar Cicero had ook een rijke politieke ervaring achter de rug.

Waar zit het verschil? Machiavelli was, in feite, een modern politicoloog, die (1) empirie, d.i. een reeks inductieve steekproeven inzake staatsbeleid, (2) in een theorie, d.i. een summatieve en vooral amplificatieve inductie, samengevat heeft.

Opm.-- (i) Een inductie (= veralgemening) is summatief, wanneer zij de feitelijk geverifieerde gevallen (fenomenen) in één term samenvat (= eindige verzameling). Dat is bij Machiavelli aanwezig.

(2) Een inductie is amplificatief, wanneer zij, na summatief te werk zijn gegaan, extrapoleert: van de geverifieerde gevallen veralgemeent men tot alle mogelijke gevallen van dezelfde aard (oneindige verzameling). Men kan dit een 'wet(matigheid)' noemen.

CF73

Maar, zoals wij het aanraakten, cf 03 (inductieve (peirastische) én abductieve (hypothetische) reductie), wetenschap - zeker in de Platonische zin, is meer dan louter induceren: er moet een hypothese zijn, die de inductie voorlicht.

Hier: "Indien A (= elementen), dan B (= fenomeen als resultaat (gevolg) van de elementen). Welnu B (voor Machiavelli: de gelukte pragmatische politiek). Dus A (voor Machiavelli: de noodzakelijke en voldoende voorwaarden, d.i. de elementen, die dat lukken beheersen). -

Luisteren wij nu naar Skinner.

a. Indien een regerende louter ethisch gewetensvol is, dan bereidt hij de ondergang van de staat voor.

b.1. Applicatief model: indien hij b.v. louter grootmoedig (= edelmoedig zo dat hij b.v. gemakkelijk vergeeft) is t.o.v. onderdanen, die oproerzaaiers zijn of een samenzwering tegen de staat op het getouw zetten, dan zet hij er anderen toe aan onrust te stoken of samen te zweren, zelfs met buitenlandse hulp. (opm. Wat juist is). M.a.w.: hij mislukt. Wat een 'falsificatie' is.

b.2. Applicatief model: indien hij louter vrijgevig optreedt, dan zal hij zich tot verhoging van de belastingen gedwongen zien, -- dan, meteen, doordat hij niet aan iedereen 'geeft', doch slechts een gedeelte van de bevolking beschenkt, zal hij een gedeelte van zijn onderdanen mistevreden maken. M.a.w.: hij mislukt (= falsificatie).

Welnu, gedurende zijn politieke loopbaan en zijn leven als politiek waarnemer, heeft Machiavelli gemeend daarvan - van die hypothesen - bevestigingen (= inductieve steekproeven) te zien. Dus - concludeert hij - 'elementen' van louter ethische aard als grootmoedigheid en vrijgevigheid werken, in 'publieke', d.i. staatszaken, negatief.

Politieke 'ethiek'. -

Welke gedragsregels volgen uit die reductieve bewijsvoering?

(1) De regeerder, ook als hij een rechtsstaat vooropstel, moet gebeurlijk de middelen van een machtstaat aanwenden, -- om te overleven als politieker en te lukken (pragmatisch, doelmatig). Cfr. cf 65.

(2) Wie als privépersoon 'virtu' bezit, deugdelijk is, is, daarom, nog niet noodzakelijk als publiek persoon (als staatsman en politieker) deugdelijk. Wij kunnen het resultaat van als volgt samenvatten: zowel een rechtsstaat als een machtsstaat, om zich te verwerkelijken (identiteit), moet gebeurlijk de middelen van de machtsstaat aanwenden (zelfbevestiging),

(3) om in de wereld, zoals hij feitelijk is, d.i. in een gedeeltelijk immorele wereld, zich staande te houden en te 'lukken' (d.i. zijn doel te bereiken), (ontkenning).

CF74

Opm.-- Men ziet duidelijk de drieledigheid "identiteit/ zelfbevestiging/ ontkenning". Onder 'ontkenning' verstaan wij de strijd, die behoort gevoerd te worden om wat het gestelde doel afbreekt, met de grond gelijk te maken, te 'ontkennen'. Is zo'n pragmatische ethiek in feite een amoralisme, zoals men wel meer aan Machiavelli verwijt?

(1) Zij kan gebeurlijk in amoralisme ontaarden (denk aan Hitler en Stalin, die het Machiavellisme in een rauwe graad hebben doorgezet).

(2) Maar zij kan evengoed een niet-ideale ('idealpolitik'), maar doelmatige of 'pragmatische' van de feitelijke gegevens als vooropstellingen uitgaande, 'Realpolitik' zijn.

Opm.-- Wij hebben dit ethisch probleem in de Cursus Eerste jaar, WDM 62, rechtstreeks besproken: Johannes van Salisbury (1110/1180) onderscheidt, ook, maar als Platonieker, tussen thesis (positio, ideaal) en hypothesis (wat hier betekent 'causa', situatie, feitelijke omstandigheden). Dit wordt ook besproken in *R. Barthes, L' aventure sémiologique,* Paris, 1985, 143s. (retorisch aspect).

De nawerking. - *P. Vervaeke, Verkoopactualiteiten*, in: *De nieuwe gids* (Gent), 05.11.1962 (alsook in de volgende nummers), wijst op de zeer grote invloed van Machiavelli op onze Westerse, d.i. moderne verkoopkunde (marketing): om het doel te bereiken - de koper doen kopen -, aarzelt onze Westerse, 'agressieve' verkoopkunde niet om de middelen van de loze machtswil toe te passen: "als wij het maar kwijt zijn".

E. Faul*, Der moderne Machiavellismus,* Köln/ Berlin, 1961;

a. Dit werk behandelt de 'tijd' (versta: cultuur) van Machiavelli en wat deze als oplossing op de problematiek van die tijd vond. De auteur heet Machiavellisme ook 'staatsutilisme', d.i. de stelling dat, gebeurlijk, wat de staat nuttig is, meteen ook 'goed' is.

b. Dit werk behandelt, verder, wat anderen nadien erover dachten: Walter Raleigh (1552/1618; Engels staatsman), Oliver Cromwell (1599/1658; Engels staatsman), *Denis Diderot* (1713/1784; de Verlicht-Rationalist, die de bezieler was van de fameuze *Encyclopédie*), *J.-J. Rousseau* (1712/1778; *Contrat social* (1762)). -

Verder blijkt dat de nationale vrijheidsoorlogen, vooral de Franse revolutie (cf 49), de inzet zijn van de huidige 'Realpolitik'.

Ook heeft Faul het over de Machiavellistische elementen in sociale ideologieën: zo b.v. bij Karl Marx en het marxisme, -- bij Friedrich Nietzsche (1844/1900) en het typisch Nietzscheaanse bij *Georges Sorel* (1847/1906; Frans socioloog, bekend om zijn *Réflexions sur la violence* (1908)) en het door hem theoretisch onderbouwde syndicalisme.

Idealpolitik/ Realpolitik. -- Na het cultuurhistorisch overzicht tracht Faul een definitie te geven van Machiavellisme of 'Realpolitik'. Deze luidt als volgt.

Zij is de rationele samenvoeging van **a**. staatsbeleid, enerzijds, en, **b**. anderzijds, economie (dat wisten wij al) en - niet het minst - militaire noodzaak. M.a.w.: politicologie omvat ook polemologie (wetenschap omtrent het oorlogen). Dit betekent dat, van meet of aan, Machiavelli ook het krijgsgeweld als publiek-ethische 'noodzaak' als 'element', dat politiek begrijpelijk maakt, vooropstelde.

(i).-- Dat dit zo is, blijkt uit wat *E. Mead Earle e.a., Makers of modern Strategy (Military Thought from Machiavelli to Hitler)*, Princeton (P.U.Pr.), 1944, 25, schrijven. Daaruit blijkt dat Machiavellistische denkbeelden niet enkel het verkopen of de economie, maar ook het oorlogen beheersen.

(ii).-- Dat bepaalde sociale 'ideologieën' het Realpolitische als vooropstelling huldigen, zoals Faul beweert, blijkt uit wat volgt.

a. E. Mead Earle, ibid., schrijft: "Net als Fr. Engels (1820/1895; Marx' denkgenoot), had Lenin (1870/1924; stichter van de Sovjetstaat) von Clausewitz (Karl C1. (1780/1831; Pruisisch generaal en polemoloog, die met Machiavelli opliep) gelezen, van opmerkingen voorzien en overdacht.

Von Clausewitz is bekend om zijn spreuk: "Oorlog is politiek voortgezet met 'andere' middelen". Lenin's commentaar: "De Marxisten hebben altijd dit axioma geduid als de theoretische verantwoording van de betekenis van iedere oorlog (V.I. *Lenin, Works* (English Translation), New York, 1929, XVIII, 224). (….)

Lenin was er verder van overtuigd dat er een nauw verband bestaat tussen de structuur van de staat en het regeersysteem en de militaire organisatie en het beleid inzake oorlog. -- Van Marx en Engels - onder

anderen - verwierf Lenin het oog voor de werkelijke toedracht, eigen aan machtspolitiek: (O.c.,323).

CF76

b. De 'Nieuwe Filosofen'. -- Sedert juni 1976 (n.a.v. een artikel van B.-H. Lévy (kort: B.-H. L.) in Nouvelles Littéraires) spreekt men, in Frankrijk, van les Nouveaux Philosophes.

Bibl. steekproef:

--*S. Bouscasse/ D. Bourgeois, Faut-il brûer les Nouveaux Philosophes*?, Paris, 1978;

--*G. Schiwy, Les Nouveaux Philosophes*, Paris, 1979 *(// Die Kulturrevolution und Neue Philosophen*; Hamburg, 1978).

Een paar kenmerken :

i. De Neo-Filosofen zijn teleurgestelden van en in de Révolte van Mei 1968 en, meteen, niet erg 'Links' meer; Methodologisch sluiten zij, nogal, aan bij de kritiek op de taal en het taalgebruik van het Poststructuralisme (Rol. Barthes (1915/1980; de semioloog), Mich. Foucault (1926/1984; eerst Structuralist, dan Poststructuralist), Jac. Lacan (1901/1981; psychoanalyticus), waarbij een bijzondere vorm van apolitisme (afkeer voor de feitelijke politiek) opvalt. Waarmee wij zeer dicht bij de postmoderniteit komen.

Opm.-- Volgens A.M. G. Schiwy is de Princeton-Gnosis verwant met de Neo-Filosofen in Frankrijk: het gaat om een aantal vakwetenschappers van Angelsaksische of Aziatische oorsprong (natuurkundigen, sterrenkundigen, biologen, artsen), gekend onder die naam sinds 1968.

Bibl. st.: R. Ruyer, *La Gnose de Princeton*, Paris, 1974.

Terloops: de Princeton-Gnosis vertoont heel wat kenmerken, die ze met New Age deelt (cf 11). Wat nog meer 'Postmodern' is. -

Luisteren wij, even, naar *A. Glucksman, Le discours de la guerre*, Paris, 1979, 93s., waar de auteur op één lijn stelt:

Niccolo Machiavelli, (ii) Karl von Clausewitz, (iii) Vl. Lenin. Lenin beschrijft hij als de Bolsjewiek, die als Russisch emigrant te Bern, in 1915,

zich in de lezing van von Clausewitz verdiept en van wie hij de oorlogsleer zal inpassen in de opbouw van de Sovjetstaat. “Machiavelli - luidt het - op drieënveertigjarige leeftijd, uitgesloten uit het politieke leven van Florence. Ontroostbaar. Gedurende vijftien jaren van gedwongen niet-activiteit schrijft hij het eerste politiek traktaat, het eerste boek over strategie en de eerste moderne geschiedenis (cf 16).

Drie wegen, die definitief het enige voorwerp van de passie waaraan Europa lijdt, omlijnen, nl. de politieke actie”. (O.c.,93).

Opm.: -- Men kan, in de grond, geen betere definitie van moderniteit geven dan deze triade: de Moderne geschiedenis wordt vooral gemaakt door staatlieden (politieke actie) die als strategen te werk gaan, d.i. die over de vaardigheid beschikken om een ‘veldslag’ te leiden onder al zijn aspecten.

CF77

“Die totale Mobilmachung”. -
Ernst Jünger, o.m. in *Der Arbeiter* (1931), heeft ooit beweerd dat het wezen van de typisch Moderne mens “de arbeid” is, d.i. het opnemen van de taak die het individu toegemeten wordt binnen de totalitaire staat.

(i) Totalitarisme is hetzij het systeem hetzij de leer (omtrent het systeem), waarbinnen de enkeling of de groep (minder dan de staat) slechts ‘werkelijkheid’ vertegenwoordigen in de ogen van de regeerders, voor zover zij dit danken aan de ‘genade’ van de machthebbers.

(ii) Totalitair is een staatsstelsel, wanneer de uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht uitsluitend in de handen is van een klein aantal regeerders, die, in naam van de ‘raison d’état’ (het staatsrecht), de democratische mensenrechten als totaal ondergeschikt beschouwen. -

Een voorbeeld is een dictator, met rond zich zijn politieke klasse, die de staatsmacht totaal in zijn greep houdt. - Wat Jünger ooit ‘totale mobilisatie’ heette, past in dit kader: de machthebbers mobiliseren letterlijk volgens het plan, product van de totalitaire rede, iedere werkelijkheid binnen hun greep. Zo wordt, dan, ‘geschiedenis’ gemaakt. Men denkt spontaan aan een Hitler of een Stalin.

Het geval Ceaucescu. -

Victor Loupan, La folie de Ceaucescu: *du passé il a fait table rase*! in: Le Figaro - Magazine, 484 (08.07.1989), publiceert originele, meestal in het geheim genomen foto's van de totalitaire cultuurrevolutie, door Ceaucescu, "de grote leider ('conducador')" van de volksdemocratie Roemenië, sinds geruime tijd, doorgevoerd in het cultuurlandschap zelf.

Wij zegden zo-even: "iedere werkelijkheid"! Volgens 'het plan' (cf 63, 69), het karakteristieke product van een moderne rede, worden, van 13.000 Roemeense dorpen, er 8.000 'methodisch' met de grond gelijk gemaakt. Daaronder bevinden zich parels van traditioneel cultuurlandschap. -De bewoners worden, vaak, slechts één of twee dagen tevoren van de vernietiging door de - meestal nachtelijke - bulldozers verwittigd. Soms verkiezen landelijke bewoners onder de puinen te sterven. -

De grote "verlichte geesten" van de XVIII- de eeuw hebben, in naam van rationaliteit, al wat 'traditie' is, als 'irrationeel' afgemaakt. In het Roemeense schoolstelsel wordt de traditie op 48 uren afgemaakt: de rest van de geschiedenislessen gaat over de modernisering, eigen aan het Ceaucescu-tijdperk. Wat de Verlichting heden kan!

CF78

9. Het element 'moderne economie' (78/90)

Onlangs werd, in Engeland, "Het jaar van het Britse voedsel en de landbouw" gevierd. *Jane Grigson, A Celebration of British Food*, in: *Observer Magazine* (een Brits zondagsblad), 26.02.1989, zegt o.m. wat volgt.

a.1. *Van 1700 tot 1800* de eeuw van het British Enlightenment (cf 63, 67) of Verlicht Rationalisme, dat hoofdzakelijk vakwetenschappelijk, technologisch en economisch was - verandert de Engelse bevolking tweevoudig:

(1) zij verdubbelt in aantal -- van 8.500.00 tot 16.500.000 inwoners;

(2) zij verstedelijkt, -- van de buitens verplaatst het zwaartepunt zich naar de ontstaande moderne steden!

a.2. *Van 1700 tot 1800* stelde zich een economisch vraagstuk: (gegeven) de bevolkingstoename en verstedelijking (gevraagd, gezocht) noopt tot grondige economische aanpassing aan de behoeften. -

De oplossing van het door het gegeven uitgelokte vraagstuk of probleem bestond er, in feite, in dat de Britse landbouwers hun landbouw, d.i. hun akkerbouw en hun veeteelt, wijzigden. Hun toonbeeld: onze eigenaars en landbouwers in Vlaanderen en Brabant.

b.1. Sir Richard Weston, Engels koningsgezinde, wijkt, wegens de burgeroorlog in de XVII-de eeuw, uit. In Vlaanderen en Brabant maakt hij kennis met boeren, die aan grondverbetering gedaan hadden. Het middel daartoe was de juiste wisselbouw.

"Eerst zaaien zij vlas, dan rapen, dan haver met klaver als ondergewas. Rapen en klaver maken het hun mogelijk in de winter hun veestapel te vergroten. Een toegenomen veestapel brengt meer stalmest op, die, dan, over groter akkeroppervlakten kan verspreid worden".

Opm. - Wij hebben hier een Vlaams-Brabants productieproces, d.i. een opeenvolging van activiteiten, zo dat meer goederen in de handel kunnen gebracht worden (verdelingsproces, distributieproces) om verbruikt te worden (consumptieproces). Wij hebben, meteen een grondinzicht in wat economie als proces o.m. is.

b.2. ***1650:*** *Sir Richard Weston, Discourse of Husbandrie Used in Brabant and Flanders* (= Verhandeling over het boerenleven (husbandry) in Brabant en Vlaanderen).

Het grote thema heette, in het Engels, 'improvement' (verbetering). Deze idee 'vooruitgang' wordt in de XVIII- de eeuw één der basisideeën van het 'rationele' landbouw-proces.

CF79

9.1. Een eerste vergelijking. -

Nemen wij een applicatief model uit een andere 'sector' van het economische leven, de financiën. Wanneer heel wat mensen over 'economie' horen praten, denken zij allicht 'geld'. Doch let op: de financiën zijn slechts een onderdeel van de hele economie. -- Wij steunen ons op enkele werken terzake, die ons én de traditionele (= premoderne) én de moderne geldeconomie tonen.

1. Michel Sot, Ces trois siècles qui firent le marchand (79/80)

in: *Le Monde* (19.02.1988), 18. - Het begint - weerom stellen wij dit vast - in de Late Middeleeuwen.

A.-- *Premodern***.** -

In het Frans heette men ze "pieds poudreux" (stofvoeten). Het zijn de kooplieden van b.v. de XI - de eeuw. Zij dragen zelf hun koopwaar. Van de ene stad naar de andere. Te midden van het stof der wegen, op zoek naar een winsttype. Hun Premoderne redenering: indien ik voldoende kan verkopen om te leven en om een nieuwe voorraad waren aan te kopen, dan kan ik (het proces van mijn stappen door het stof) herbeginnen.

M.a.w.: een verbetering, een vooruitgang zit er, in hun geest, niet in. Zo kan een koopliedenfamilie eeuwen zich staande houden.

B. *Modern***.** -

In de XV- de eeuw kent men nog altijd, langs onze wegen, de huis-aan-huisverkopers ('leurders'), die b.v. naaigaren of snuisterijen verkopen, of de winkeliers en herbergiers van allerlei types. - Maar wat een verschil - metabletisch gesproken - met de 'nieuwe zakenlui', d.i. de groothandelaars en de bankiers, die ondertussen opgekomen waren.

Zij - i.p.v. ter plaatse te trappelen - hoopten, binnen de tijd van enkele generaties, ernstige fortuinen op. M.a.w.: zij kennen verbetering, vooruitgang. -

Applicatief model. -- Bekend is b.v. Lorenzo I de Medici (1449/1492), in Florence, -- met reden "Il Magnifico" genoemd: zijn zoon b.v. en later zijn neef werden paus en zijn achterkleindochter werd de koningin van Frankrijk.

Opm. -- Laat ons nu even verpozen. *J. Bremond / A. Geledan, Dictionnaire économique et social,* Paris, 1981, 269/281 (Monnaie), haalt de Franse Verlichte Rationalist *Denis Diderot, Le neveu de Rameau* (1823; postuum) (CF 74), aan, waar het geld, centraal element van de praktische opvoeding van het kind, ter sprake komt.

"(...) Als ik een Louis d'or bezit - hetgeen niet zo vaak voorvalt, dan plaats ik mij voor het kind. Ik haal het muntstuk uit mijn zak; ik toon het hem vol bewondering; ik hef de ogen ten hemel; ik kus de "gouden louis", waar het er staat op te kijken.

CF80

Om het kind nog beter de draagwijdte van “la piece sacrée” (het heilige muntstuk) te doen vatten, toon ik het nu wat men zich daarmee kan aanschaffen: een nauwsluitende rok, die mooi staat, - een mooi muntje - een zoet koekje. -

Om te sluiten: ik steek de louis op zak en ik loop fier over en weer; ik hef het pand van mijn vest op, -- om het zo te doen vatten dat de zelfzekerheid, die hij mij ziet spelen, te danken is aan die louis”.

Opm. -- Men ziet hier, economisch, één der wortels van het fiere zelfbewustzijn van de moderne kapitalist.

2.-- Jean Favier, De l’or et des épices (80)

Paris, 1987, laat ons aanvoelen het expansionisme van het Kapitalisme. Enkelingen en families breiden hun levensruimte uit, -- van het ene uiteinde van Europa tot het andere, -- tot aan de grenzen van de planeet.

a. -- Stoutmoedigheid was nodig om b.v. in het (Verre) Oosten specerijen, zijde, aluin te zoeken. Inzonderheid een aantal Italianen muntten daarin uit. -

b. -- Berekenen. Als men, in Genua of Venetia, galeien bouwt, met een tonnenmaat van 200 tot 300 metrische tonnen, moet men over enorme sommen geld beschikken. Deze praxis noopt er de kooplui toe zich te organiseren en te berekenen.

Door, verder, samen te spannen, door op velerlei wijzen arbeid en geld te koppelen, hebben zij het kapitalisme gesticht.

Denkmodel. -- Rond 1350 reeds onderscheidt men methodisch - *le Discours de la méthode* van *Descartes* is niet uit de lucht gevallen - in het productieproces drie aspecten:

1. het financieel aspect van de onderneming, **2.** de leiding ervan, **3.** de loonarbeid.

Doch, aangezien dat type van “zaken doen” risico’s behelst, zal men ook snel leren dat risico berekenen; wat tot een vierde aspect leidt: men zet zich weerom aan het rekenen om het bedrag van de verzekering in de onkosten te verwerken.

Besluit. - Meteen krijgen wij een inzicht in de structuur van wat zeker centraal is in de Moderne economie, de onderneming.

3. Opgang en neergang (harmonie der tegengestelden) (80/81).

De Antieke Grieken, o.m., hadden de lotsstructuur door: eerst opgang, daarna neergang: wat, in de XIX- de en de XX - ste eeuw, een Balzac en een Simmel (alsook een Schumpeter) zagen, dat bevestigt (verificatie) Favier's boek.

CF81

Opgang. -- De koopman ondergaat een mentaliteitsverandering (= metabletisch aspect): met de groeiende omvang van zijn zaken (vooruitgang)! Hij wordt de berekenende mens, - steeds bezig met ingewikkelde berekeningen; ja, hij wordt de speculant, d.i. iemand die de op- en neergaande prijzen nagaat om, ook daaruit, winst te trekken.

Neergang -- Zeldzaam, echter, zijn de 'bourgeois' - families, in zo'n economische rol gevat, die het meer dan drie generaties uithouden. Het gunstige resultaat maakt van de stoutmoedig-ondernemingslustige kapitalist een 'rentenier': risico's nemen ligt, hem, mettertijd niet meer. Dat is één afloop. De andere afloop is: de kapitalist wordt een man die aan de 'macht' komt: in een koopliedenstad b.v. wordt hij bestuursambtenaar of regeringslid, ja, 'prins' (vorst). Dit laatste is het geval met een aantal Medici's b.v..

Besluit -- Hetzij als rentenier hetzij als behorende tot de politieke klasse groeit hij, in ieder geval, weg van het zakenleven.

4. Le culte de l'argent (81/),

in: *Le Monde* (19.02.1988), vat de vergelijking, die wij uitvoeren, samen. -

a. Wij beleven, in onze huidige cultuur, de nawerking van de moderne "economische revolutie". Het geld houdt de dagelijkse actualiteit in zijn ban: i. vroeger waren de beursquoteringen of de waarde van de Japanse yen te vinden in een donker hoekje van bladen voor financiële specialisten. ii Nu zijn zij thema van gesprekken zelfs in het café. -

b. Voegen wij daaraan toe dat er zelfs een economische leer is, die het geldaspect onderstreept, het monetarisme. Sedert de vijftigerjaren heeft zich, in Chicago, een strekking ontwikkeld, rond Milton Friedman, die beweert dat de munt het basiselement is, dat alle andere economische elementen beheerst. Cfr. *F. Poulon, Econ. gén.*, 274s..

(1) Honoré de Balzac (1799/1850; Frans romanschrijver, bekend om zijn *Comédie humaine* (omtrent negentig boekdelen), zag, in de "verering van de god van het geld", het merkteken van een verval van de mensheid.

(2) Georg Simmel (1858/1918; Duits denker en socioloog), bekend om zijn antikapitalistische cultuurkritiek, legt "de harmonie der tegengestelden" in het Kapitalisme bloot. In zijn *Philosophie des Geldes* zegt hij:

a. de geldreligie mobiliseert niet zozeer de levenswil (creativiteit) van haar aanhangers;

b. veeleer leidt zij, mettertijd, tot energieloosheid.

CF82

(3) Fr. Bayard, *Le monde des financiers au XVII-e siècle*, Paris, 1987, is een boek dat gaat over de staatsfinanciën onder de Absolutistische vorsten van het "Ancien Régime" (van 1598 tot 1653). De conclusie is analoog: (i) de ondernemingsgeest, de zin voor ontdekkingen, (ii) zodra het geld het beheersende element wordt, a. loopt uit op speculeren en b. ontaardt in de lichtzinnigheden van renteniers.

Het logisch besluit. - Behalve de structuur van de typisch Moderne economie (vooruitgangsgeloof) hebben wij, in de vergelijking met het Britse verbeteren van de landbouw, geleerd dat lotsanalytisch gezien de economische 'vooruitgang' althans wanneer wij de actoren en actrices ervan bekijken in hun/ haar familiegeschiedenissen, intrinsiek, via de psychische of mentaliteitsveranderingen (metabletisch), 'achteruitgang' behelst. wat in antiek-Griekse taal heet "harmonie der tegengestelden".

Geld en jonge kaderleden.

Laat ons, voordat wij met de uiteenzetting over het typisch Moderne in onze economie doorgaan, stilstaan bij een paar 'geldfenomenen'. -

Het eerste betreft de whiz kids ('wonderkinderen'), ook 'golden boys' ('Silver Boys') genoemd. - Onder 'yuppie-generatie' verstaat men de maatschappelijke laag der kadermensen (d.i. in een onderneming het personeel, voor zover het leidende functies vervult) en wel de jongeren. –

Welnu, onder die 'Yuppie's' vormen de Whiz Kids een aparte klasse. Zij zijn, natuurlijk, jongeren. Aan de uitgangen van de universiteiten, in de USA, vechten de financiersystemen om de aanwerving ervan: zij beloven - en geven

- hun een beginsalaris van 50.000 dollar jaarlijks, -- een bedrag dat snel verhoogd wordt (verdubbeld, verdriedubbeld) met premies, percenten en andere voordelen. Hun taak is speculeren. Een keihard werk: twintig uren op vierentwintig zitten zij desnoods voor het scherm. Zo dat sommigen erdoor ineenstorten.

Tegengewicht: Porsche 's, Mercedessen zijn hun voertuigen; luxeappartementen bewonen zij; modieuze restaurants en amusementsgelegenheden bezoeken zij. De gewone Amerikaan, in New York, staat er beduusd op te kijken. -- totdat het lot omslaat: reeds waren er enige voortekens, maar op die 19.10.1987 stort de beurs, in Wall Street, ineen. Die "jeunesse dorée" van New York (en andere financiële centra) wordt, sindsdien, met de vinger gewezen. Volgens experten voor een groot deel ten onrechte.

CF83

Wij weten immers, dat b.v. de grote economische depressie van de dertigerjaren minstens aan vier elementen te wijten was. Vier crisissen waren actief:

a. de broosheid van het Amerikaanse financierstelsel, waarvan de grote krach van oktober 1929 één der tekens was,
b. de planetair brede crisis van het kredietenstelsel,
c. de genadeloos woedende strijd der nationale staten m.b.t. tot hun muntwaarden: om mekaar te lijf te gaan hanteerden zij "competitieve muntontwaardingen ('devaluaties')".
d. het protectionisme (d.i. het kunstmatig beschermen van landbouw, industrie of handel van een land tegen de concurrentie uit de vreemde). Daarin o. a. moet men een beurskrach situeren.

Geld en vrouwen.

Met de Golden Boys beleven wij, heden, een tweede geldfenomeen, nl. de groeiende belangstelling van een gedeelte der vrouwen voor financiële activiteiten. -- Terzake beschikken wij over zeer weinig feitenmateriaal.

(1). *M. -Fr. Hans, Les femmes et l' argent (Histoire d' une conquête*), Grasset, is, op een Amerikaans onderzoek na, het eerste onderzoek. Wij leerden Retoriek 12, 142 (Herodotos) dat een 'enquête' twee elementen omvat:
a. de 'historiè', het inzamelen van feitenmateriaal,

b. de 'logos', de tekst waarin, op geordende wijze, de stelling(en), die uit het materiaal oprijzen, verwoord worden. -

I. Martin, L'argent au feminin, in: *Journal de Genève* (30.01.1988), doet dit als volgt.

i. Historia.
Historisch, literair en ook sociologisch (ondervraging van een honderdtal vrouwen, uit verscheidene landen, uit allerlei milieus, van alle leeftijden) heeft schrijfster de waardeoordelen van vrouwen onderzocht.

ii Logos. -
1. Recente mentaliteitsverandering. Meer en meer vrouwen verdienen, door eigen werk, geld en, gaandeweg, veel geld. Meer nog: zelf besteden zij het ook (onroerende goederen, beurswaarden, maar het meest in risicovrije bestedingen).

2. Factoren. Hoofdelement aan het werk in deze 'financiële ontvoogding' der vrouwen lijkt schrijfster te zijn de na moeizame Feministische strijd verworven economische zelfstandigheid o.g.v. vrouwenarbeid buitenshuis. Verdere elementen: opvoeding, ouderlijke toonbeelden, religieuze denkbeelden, politieke meningen.

3. Conflict. Vooral vrouwen, die een veeleisend werk hebben, doorleven een innerlijke spanning (taseologie): vrouw-zijn (traditie), b.v. gezinsrol, en/of loopbaan (moderniteit).

CF84

Eén factor om die soms tragische spanning (conflict) op te lossen is, blijkbaar, het feit dat een vrouw-in-de-financiën een begrijpende partner heeft.

(2). -- *J.- L.I., Enquête. - Les femmes et l'argent: un intérêt réel pour la finance*, in: *Journal de Genève* (30.11.1988).
i. Historia. *Jeu boursier* 1988, o.l.v. SBS (*Societe de Banque Suisse*), met medewerking van enkele Zwitserse media, ondervroeg 452 vrouwen.
ii. Logos**.**-- (a) 26 % vertonen geen of weinig belangstelling, (b) 38 % vertonen uitgesproken belangstelling. -

Hoofdindruk: indien de kansen op een gelukte loopbaan in de financiële sector dezelfde waren als die der mannen, dan zouden meer vrouwen dan nu zich in die sector inwerken.

Besluit. De vrouwen, ofschoon als huisvrouw met geld bezig, waren, tot nog toe, a.h.w. een bastion tegen de moderniteit - door allerlei invloeden ("Kinderen, keuken, kerk", seksisme (het feit dat de vrouw in ons maatschappelijk bestel o.g.v. traditie op allerlei domeinen der cultuur als minderwaardig behandeld wordt), e.d.m.) daartoe aangezet. Dit 'bastion' lijkt dus te wijken.

9.2. Een tweede vergelijking.

Vooruitgang in de Engelse landbouw in de XVIII - de eeuw, -- vooruitgang in de hele economie (zichtbaar in de moderne Kapitalist), -- vooruitgang in de Fugger-familie. *Y. Verbeeck, À la découverte de l'histoire*, Paris, 1981, 92/93 (*Les Fugger, des marchand et des banquiers*). -

Opgang

1. *1367* (merk op: weerom de Late Middeleeuwen). Hans Fugger vestigt zich als wever in Augsburg (Z. Duitsl.). Hij en zijn zonen worden de rijkste handelaars van de stad. Snel geraken zij bekend over heel Europa. Zelfs vorsten, steeds weer in geldnood, komen er geld lenen. Eén kleinzoon van Hans, "Jakob de Rijke", wordt schatrijk.

2. **1487** –

a. De Fugger's lenen een groot bedrag uit aan aartshertog Sigismund. Deze staat hun de controle over de zilvermijnen van Tirol toe. Later, o.g.v. nieuwe leningen, komen zij in het bezit van rijke mijnen in Hongarije. **b**. Zij stichten metaalgieterijen en hoogovens. **c.** Mettertijd beheersen zij de Europese handel in koper en zilver. -

Van de Lage Landen tot Italië brengen zij futein (bombazijn, een stof door de Fugger's vervaardigd uit Egyptisch katoen) in enorme hoeveelheden bij het koperspubliek dat erom smeekt, aan de man. - Inzake handel in specerijen associëren zij zich met de Portugese vorsten.

CF85

- **d.** Zij richten een handel in juwelen een zijdestoffen in. -

Besluit:

i. Het Fuggernetwerk van vestigingen omspant heel Centraal-Europa, -- van Warschau tot Rome (internationalisme). Meer nog: dankzij zeer moderne methoden (cf 78: reeds in 1350 dachten de Vroegkapitalisten methodisch en met denkmodellen) beheersen zij de hele Europese economie. Hun kapitaalbeheer was doorslaggevend. - Het gevolg is dat (het eerste gedeelte van) de XVI-de eeuw "de eeuw der Fuggers" kan geheten worden. In wat voor zin? De vorsten, steeds in geldnood, om reden van oorlogen (cf 75: polemologie) met behulp van huurlegers (voorzien van o.m. kanonnen), ontleenden geld.

ii. Het 'goud' der Fugger's was ook voor de Kerk een noodzaak: pausen, kardinalen, bisschoppen - om hun schulden aan te kunnen - wendden zich tot de Fugger's. Zo b.v. betaalden de Pausen hen met de gelden der aflaten. Wat een der vele elementen zal worden die de Hervormingen uitlokken.

3. *1527*. -- Jakob de Rijke - 76 oud - sterft. De neergang van de familie zet in. Heel wat vorsten konden niet terugbetalen. Einde XVI - de eeuw rond 1700) beschikken de Fugger's nog over een benijdenswaardig fortuin, maar de bankiers (geldschieters) van Genua nemen de eerste plaats in.

Bibl. Steekproef: *R. Auget, Le banquier* (1980*); -- Ph. Brochard, Une famille de marchands et industriels du Moyen - Age à nos jours* (1980); -- *P. Jeannin, Les marchard au XVIe siecle* (1957). -- Hier zij naar een ander geldschietersmodel verwezen: *Fr. Morton, Les Rothschild*, Paris, 1962; -- *Derek Wilson, Les Rothschild*, Paris, 1989 *(// Rothschild (A Story of Wealth and Power)*, London, 1988). -

Opm. - Opgelet: men verwarre de 'neergang' van de Fugger's niet met wat wij, hoger, cf 2, vermeld hebben: daar ging het om metabletische redenen; Hier gaat het om financiële redenen: de schuldenaars konden (of wilden) niet terugbetalen.

9.3. Een derde vergelijking.

Vooruitgang (Engelse landbouw), - Vooruitgang (de typische Moderne 'Kapitalist'), - vooruitgang (de Fugger's), vooruitgang: de eerste grootschalige moderne onderneming. -

Y. Verbeeck, A la découverte de l'histoire, Paris, 1981, 114s. (*La Compagnie hollandaise des Indes orientales*). - Voorop: wij gaan nu kort, zien hoe met het kapitalisme als onderbouw een hele cultuur kan opgebouwd worden: het is alsof de rest een soort bovenbouw aan het worden is. De

Verenigde Provincies kennen in de vorm van de Oost-Indische Compagnie een koopliedenkapitalisme.

CF86

1594.-- In de woning van een wijnhandelaar zetten negen mannen een Hollandse reis naar 'Indië' op touw (vier schepen met 249 matrozen). Toen werden ook andere, kleinere vennootschappen gesticht met het oog op de verkenning van de Indonesische eilanden. -- Een en ander ging niet zonder heel wat onenigheden.

1602.-- De regering beslist: de Oost-Indische Compagnie slorpt andere compagnieën op. -

De structuur. -

1. *Het Kapitalistisch actionariaat.* -- Onder meer zes compagnieën, in de voornaamste Hollandse steden, zoeken kopers van 'acties': een breed publiek schrijft in; het succes is er! Na tien jaar kunnen de actionairen hun 'waarden' verkopen. Op die methodisch-berekenende wijze houdt de Oost-Indische Compagnie haar kapitaal op peil.

Opm.-- De term 'kapitaal' heeft meer dan één betekenis;

1. *Als productie-element.* -- In alle economische systemen, ook de meest communistische, speelt 'kapitaal' de hoofdrol. Het is de totaliteit van al wat een productie-eenheid (een handelshuis, een fabriek, een boerderij) bezit: i. grondstoffen (industrieel kapitaal), ii. Werktuigen (technisch k.), iii. geld (financieel k.), iv. Schuldvorderingen (juridisch k.). - Om een productie-eenheid operationeel te krijgen is er het aanvullend element nodig: de arbeid.

2. *Actionair kapitaal****.*** -- De bijdragen van de eigenaars (b.v. in de vorm van gebouwen, maar geld, natuurlijk, het meest in vele gevallen) van een productie-eenheid (onderneming: b.v. een naamloze vennootschap) vormen één aspect. Daarover ging het in het geval van de Oost-Indische Compagnie.

3. *Verhandelbaar kapitaal.* -- Dit zijn losstaande bedragen, onderscheidbaar van de koopwaren of de diensten b.v.. - Door het actionair kapitaal zo op te vatten werd de Oost-Indische Compagnie de eerste grootschalige moderne onderneming.

De Kapitalistische leiding. - De beslissingsbevoegdheid berust bij zestig bestuurders (uit de handelskamers). Zij duiden, op hun beurt, de “Heeren XVII”, zeventien administratoren, aan. De “kleine actionairen” hebben geen stemrecht. –

CF87

Het Kapitalistisch monopolie. -- In het moederland verwerft de Compagnie het monopolie inzake fijne specerijen uit Insulinde. -- De koloniseringmethode vervolledigt dit.

(i) De inlanders doen aan monocultuur: muskaatnoot (Banda), kaneel (Ceylon), kruidnagel b.v. - Iedere andere cultuur van planten wordt onmogelijk gemaakt, desnoods met geweld (cf 75: “Geweld is Kapitalisme met andere middelen”).

(ii) De inlanders mogen enkel kunnen leven van de invoer van levensmiddelen en textiel. Dit, weerom, o.l.v. de monopoliserende Oost-Indische Compagnie. M.a.w.: de greep, de machtsgreep, op de kolonie is totaal (cf 77: i.p.v. staatstotalitarisme is hier Kapitalismetotalitarisme).

De Kapitalistische verkoop. -- Ruilhandel, in Europa, in Azië, in Bengalen ruilt men voor zijde en olifanten. In Siam voor tin. In zowat alle streken voor goud. Dit is het internationaal gericht ‘expansionisme’. - Wisseloplossingen: indien de suiker uit Batavia goedkoper is dan die van Brazilië, dan wordt zij in Amsterdam ingevoerd; indien zij, echter, duurder is, dan wordt zij naar Perzië (Iran) of Japan uitgevoerd.

Besluit. -- Onmiskenbaar werd - met die structuur - de Oost-Indische Compagnie één der basiselementen van wat men, in onze boeken van b.v. literatuurgeschiedenis heet: “de gouden eeuw”.

Opm. -- Men onthoudt goed de structuur: zij laat ons toe, mutatis mutandis, onze huidige kapitalistische cultuur beter te begrijpen. Indien de Kapitalistische structuur dan onze cultuur begrijpelijk.

Het economisch basisbegrip ‘groei’. -
Nu wij, inductief (cf 3, 18, 30, 55, 71, 72), d.m.v. steekproeven, het begrip ‘modern kapitalisme’ hebben verduidelijkt, kunnen wij het denkbeeld ‘economische groei’ goed vatten.

Applicatief model. -- Gesteld: een zeer gelukte koffieoogst in Columbia heeft als effect dat het BNP (bruto nationaal product) van dat land plots de hoogte ingaat. Dit fenomeen is geen echte 'economische groei'. De reden: de ene klimatologische factor, waarvan het afhing, kan het volgend jaar zo zijn dat er afname van groei is. -

Maar, indien de groei in kwestie het resultaat is van b.v. nieuwe verbeterde (cf 78: improvement) technieken (b.v. inzake koffieplanten), die in het vervolg duurzaam kunnen doorgezet worden, dan is er vooruitgang in de doelmatigheid van de geleverde arbeid, -- dan is er duurzame groei. Dat is echte. 'economische groei'.

Applicatief model. -- A. Sampson, De geldschieters (De macht van de banken en de economische crisis), Weesp, 1983 *(// The Money Lenders,* London, 1981), 197v., geeft een beschrijving. -- De vier draken. -- Onder de term "De vier draken" verstaat men Taiwan, Zuid-Korea, Hongkong, Singapore. -

CF88

1.1. *De economische groei als feit.* --
De "jonge landen van Oost-Azië - mettertijd bekend als de 'Superrivalen' of ook wel 'De Bende van Vier' - vallen op als ambitieuze nieuwkomers in de handelsstrijd. Tijdens de zestigerjaren hadden Zuid-Korea en Taiwan een jaarlijkse groei van 17 % en Singapore één van 13 %.

1.2. *Sociale karakteristiek.* -
Die groei kwam tot stand zonder onder de bevolking een grotere ongelijkheid te stichten, -- in tegenstelling tot wat vaak in Latijns-Amerikaanse landen gebeurt. (...) -

2.1. *De elementen aan het werk.* -
Deze "menselijke termieten" (...) bleken nu veel meer gecoördineerd en op elkander afgestemd dan de slungelige Westerlingen: als stekkers pasten zij in het nauwe circuit van de economische communicatiemiddelen; hun vingers zijn als gemaakt om handig met zakrekenmachines te werken; hun kleine woningen passen best bij kleine tv-toestellen. -

2.2. *De basisfilosofie.* -
Hun vermogen om de eigen individualiteit in dienst van het team te stellen maakt doorlopend indruk op Westerse beleggers en bankiers. "Hun

filosofie is in het kader van hun samenlevingssysteem gebouwd" verklaarde, in oktober 1980, James Wiesler, hoofd van de Aziatische afdeling van de Bank of Amerika". -

Opm. -- Dit tweede voorbeeldje bevat één der mogelijke verklaringen van economische groei. Merkwaardig is dat Heidens-Oosterse culturen, gemengd met Moderne 'rationaliteit', niet het onzalige effect verwekken dat wij in Latijns-Amerika, dat én Bijbels-Christelijk én grotendeels Westers van bevolkingen is, zien, nl. schreeuwende sociale onrechtvaardigheid. Toch is de formule in wezen dezelfde: kapitalisme. Dit betekent dat er een veelheid van kapitalismen mogelijk is.

Toelichting. -
Ondertussen is het denkbeeld 'economische groei' een niet zo gemakkelijk definieerbaar begrip. -- *O. de la Grandeville, Robeit Solow (Les legons d' un prix Nobel*), in: *Journal de Genève* (31.10.1987), heeft het over de Nobelprijs economie toegekend aan Robert Solow, prof aan M.I.T. (Massachustts Institute of Technology). -

De financiële crisissen (cf 83: Grote Depressie), die wij beleven, alsook de diepgaande omwentelingen, die de economische systemen doormaken, doen overduidelijk de grondige bijdragen van R. Solow inzake theorie over de economische groei uitkomen.

CF89

Eén van zijn pioniersprestaties situeert zich in het bloottrekken van de technische elementen, die én noodzakelijk én voldoende zijn om onze economieën een evenwichtige groei te bezorgen.

a. Wereldoorlog 1939/1945 eindigt:
Hoe gaat men de economische groei opvatten? Het antwoord van de groeitheoretici, in de vijftigerjaren, hield, vooreerst geen rekening met wat de economische geschiedenis ons daaromtrent leert; meer nog: zij gaven de voorkeur aan onbuigzame productiestructurering. Waar stak het onbuigzame? In het feit dat, volgens hen, de productie-elementen - zo b.v. het technisch kapitaal (cf 86) of de arbeid (cf 86) - binnen onveranderlijke verhoudingen moesten gevat blijven. Voor de planningsdeskundigen was dat hun werk gemakkelijk maken.

b. Maar Solow bewijst dat dat groeimodel bijna feilloos leidt ofwel tot het onvoldoende aanwenden van de kapitaalsvoorraad ofwel tot zich voortslepende werkloosheid.

Gevolg: hij stelt buigzame, soepele productiestructurering voor. Met als uitwerkselen: een evenwichtige groei, waarbij werkloosheid en onvoldoende aanwending van productie-elementen achterblijven.

Besluit: intellectuelen, die niet rechtstreeks in het economische leven, in de moderne zin, betrokken zijn, onderschatten geregeld én economisch activiteiten én economische theorieën. Maar, indien zij willen stilstaan bij b.v. zich voortslepende werkloosheid als gevolg van verkeerde economische praxis, zelf gevolg van verkeerde economische theorie, dan zullen zij, wanneer zij - sociaal gevoelig - het Kapitalisme aanklagen als "de oorzaak van al onze kwalen", inzien dat de verbetering niet zit in het klagen en revolutie kweken, maar in het verbeteren van het wezen zelf van het Kapitalisme.

Daarom o.a. stonden wij even stil bij de prestatie van de Nobelprijswinnaar Robert Solow, -- die een sociaalvoelende economische theorie, vooropstelling van sociaalvoelende economische praxis, tracht te construeren. ---

Opm. -- Wij doen aan cultuuranalyse. Volgens het Grossiaans beginsel (cf 38, 44) - indien economie, dan hoofdfactor van cultuur - begrijpen wij van een cultuur soms bitter weinig, wanneer wij er de economische structuur (waarvan aan modelletje, cf 86v.) niet van kennen. Wie daar meer wil over vernemen, op een niet zo moeilijke manier, leze b.v. *R.L.Heilbroner, De filosofen van het dagelijks brood*, Groningen/ Purmerend 1987 *(// The Worldly Philosophers*, New York, 1953).

CF90

O.c., 280vv., zet De auteur uiteen hoe het economische proces (d.i. het rein economische leven), behalve door economische elementen, ook door niet-economische elementen beheerst wordt.

1.a. *Adam Smith* (1723/1790; *The Wealth of Nations* (1776)) ziet in het ophopen van kapitalen het element bij uitstek. Dat hebben wij, hierboven wel leren inzien. Malthus en Ricardo deelden, overigens, de mening dat de vrije

prijsvorming rein economisch verloopt. Die opvatting heeft men ooit die van de 'homo oeconomicus', de rein economisch te werk gaande mens, geheten.

1.b. ***Thorstein Veblen*** (1857/1929; Amerikaans economist, intens bezorgd om verandering en groei) wees op het tegenstellingspaar "geldschieter/ technicus" (financieel beheer en produceren zijn, inderdaad, niet steeds harmonieus verenigbaar).

2.a. ***Thomas Malthus*** (1766/1834) en David Ricardo (1772/1823) wezen op het feit dat de bevolkingstoename een echte bedreiging kan uitmaken (cf 63 (China), 78 (Engeland)), -- wat b.v. door G. Sorman, minstens gedeeltelijk, betwijfeld wordt.

2.b. ***J.A. Hobson*** (1858/1940) legde de vinger op het feit dat rijke mensen uitermate spaarzaam zijn en de lonen zo laag mogelijk houden, -- wat, volgens Hobson, als gevolg heeft imperialisme: grote kapitalen hebben meermaals behoefte aan 'afzetgebieden', aan 'goedkope arbeidskrachten', gebeurlijk ergens in verre overzeese gebieden (cf 86: Oost-ind. Comp.).

2.c. ***John Stuart Mill*** (1806/1873) beweerde dat de verdelende rechtvaardigheid (de spreiding van de economische goederen) ook niet-economisch verloopt en dat het zo hoort.

Gevolg: de vrije prijsvorming moet én mechanisch (= rein economisch) én uitgaande van ethische vooropstellingen (= niet-economisch) berekend worden. M.a.w.: wil iedereen deelhebben aan de welvaart, dan moeten de prijzen door iedereen betaalbaar zijn.

2.d. ***Karl Marx*** (1818/1883) legde, n.a.v. het Kapitalistisch productieproces de systechie "kapitaal/ arbeid" ("ploetokraat/ proletariër") (cf 86) bloot. Daadwerkelijk hebben wij een hevige klassenstrijd zien ontstaan.

Opm. -- De Ecolo-Pacifisten wijzen verder op de invloed van de Moderne economie op het leefmilieu, weerom een extra-economische factor. -

Besluit: Groei is van een hele reeks elementen afhankelijk. Groei blijft een ingewikkeld proces. -- Om van monopolisbeknotting, vakbonden, regeringsmaatregelen e.d.m. te zwijgen.

CF91

10. Elementen van economie (91/101).

Het wordt zo stilletjes aan tijd dat wij onze basisbegrippen (de Moderne naam voor wat de Platonici heten 'elementen') betreffende economie ordenen.

Definities. -- Wij zeggen opzettelijk 'definities' en niet definitie, omdat men iets zo goed als altijd (althans buiten de logistiek (= axiomatisch-deductieve logica) en de axiomatisch-deductieve wiskunde) op meervoudige wijze kan 'bepalen'.

Eerste definitie. -- Prof Gaston Eyskens, te Leuven, gaf als definitie: de 'rationele' behoeftebevrediging met als doel "stoffelijke welvaart". Hij voegde, als sociaalvoelend mens, daar onmiddellijk aan toe zoiets als "gespreid over de hele bevolking" (cf 90: verdelende rechtvaardigheid). Maar dit bijvoegsel was, op de keper beschouwd, reeds extra-economisch.

10.1. Wat zou 'Rationeel' hier kunnen betekenen? (91/93)

De toepassing, op economisch terrein, van het economiebeginsel, dat, naar ons weten, de Nominalist Petrus Aureolus (+1322) huldigde inzake 'elementen' ter verklaring van iets: wanneer men, geconfronteerd met een gegeven, zoekt het te begrijpen en, meteen, de vooropstellingen (archai, principia) ervan tracht te vinden, dan moet men alle overbodige ('redundant' zegt men nu) elementen uitbannen.

Als men wil: met het noodzakelijke en voldoende minimum aan vooropstellingen het maximum aan gegevens verklaren.

'Rationeel' betekent, hier, zeker ook, - ofschoon G. Eyskens er, bij ons weten, nooit uitdrukkelijk op inging, wat wij cf 74 als "pragmatische ethiek" (hier inzake economie) bestempelden. En wat een verkooptheoreticus als P. Vervaeke (cf 74: de loze machtswil) duidelijk, begin zestigerjaren, uiteendeed (het basisonderscheid van onze typisch Westers verkoopstechnieken t.o.v. van wat hij b.v. "Oosterse verkoops-technieken" heette, die veel minder 'agressief' zijn).

Cfr. ook cf 87: "Geweld is Kapitalisme met andere middelen". -- De Eyskensiaanse definitie kan als volgt uiteengelegd worden: 1. betreffende stoffelijke welvaart 2. heeft de mensheid behoeften, 3. die zij bevredigt 4. op rationele wijze.

Het doelgerichte blijkt, waar de prof zegt “met als doel”. Alle echt ‘economisch handelen’ (één type van wat de praxeologie of actietheorie als voorwerp heeft) is doelgericht en dus ‘pragmatisch’ in de zeer brede zin.

CF92

Tweede definitie. -- Ofschoon een *J.K. Galbraith* (*New Industrial State*), een op zijn Amerikaans te verstaan ‘links’ economist, hem met de grond trachtte gelijk te maken, toch halen wij hem aan: *Paul A. Samuelson/ W.D. Nordham, Economics, McGraw Hill*, 1985-12, 4:

“Economie is de studie van de wijze waarop enkelingen en maatschappij erover beslissen hoe zij schaarse hulpbronnen, die men ook anders kan aanwenden, benuttigen met het oog op het produceren van allerlei bruikbare dingen (‘artikelen’) en het onder allerlei personen en groepen in de maatschappij verdelen ervan met het oog op het verbruik nu of in de toekomst”. -

Deze definitie legt de nadruk op het beslissings-theoretische element. Economie is dus: erover beslissen oe men

a. veelduidige hulpbronnen (gronden, fabrieken, diensten) gebruiken zal in productie- verdelings- en consumptieproces in het raam van de samenleving en haar leden.

De definitie van Samuelson tracht, te allen prijze, het drievoudige economische proces (produceren, verdelen (via verkoop), verbruiken) in de definitie te verwerken. Daarvandaan de ingewikkeldheid ervan.

Toelichting. -- *Fr. Poulon, Economie générale*, Paris, 1988-2, 3, zegt: “De economische vakwetenschap analyseert een bepaald type van menselijke activiteit. -

Definities ervan zijn er in overvloed. De overigens beroemde definitie van *L. Robbins, An Essay on the Nature and Significance of Economic Science,* London, 1935, zegt: “De economie is de studie van het menselijk gedrag, voor zover het te beslissen heeft over de betrekking tussen schaarse middelen, die ook op andere wijze kunnen, aangewend worden, en doeleinden. -

Dat de doelstellingen van de mens alle zelf gericht staan op de verwezenlijking van zijn geluk, en dat de middelen daartoe, waarover hij beschikt, alle hem tot de harde werkelijkheid van de arbeid nopen, --

daarover kan iedereen het eens zijn". - Zoals hierboven reeds opgemerkt: het doelgerichte karakter wordt hier in de verf gezet.

Sectoren. -- De totale actieve bevolking, betrokken in het economisch leven, kan in een kleine veertig sectoren ingedeeld worden. Maar de economisten vatten deze massa zelf, weerom, samen in drie grote sectoren.

CF93

(1). De primaire sector: vier deelsectoren (visvangst, landbouw (= akkerbouw + veeteelt), -- mijnen, steengroeven).

(2) De secundaire sector: tweeëntwintig deelsectoren samengevat in 'verwerkende nijverheid' en een sector, nl. de bouwsector. - Appl. model: de textiel verwerkt grondstoffen tot kleren b.v. (verwerkende nijverheid).

(3). De tertiaire sector: elf deelsectoren, die handel en diensten omvatten. --

Appl. model: onderwijs, openbare diensten, de medische en gezondheidssector, waar niet goederen geproduceerd worden, maar aan dienstbetoon gedaan wordt. - Merkwaardig is o.m. het toerisme, dat gestadig toeneemt: deze bedrijfstak schept, volgens deskundigen, de meeste plaatsen ('banen'); de jongste jaren neemt toerisme, op wereldvlak, na de sectoren 'energiewinning' en 'autoproductie', de derde plaats in.

Opm. -- *H. Pesch, S.J., Das christlich-soziale System der Volkswirtschaft*, 23f., merkt op dat de Fysiocraten (Fr. Quesnay (1694/1774, Frans economist (La Physiocratie (1768)), die de gronden als enige bron van 'rijkdom' beschouwen (met de bewerking ervan), in de grond de 'primaire sector' benadrukken.

Wat Pesch heet "het Industriesysteem", d.i. de economische opvattingen van het traditionele Liberalisme (A. Smith; CF 90), dat de industrialisering als basisfenomeen beschouwde, bevoorrecht de 'secundaire sector'. Pesch meent dat het Mercantilisme (cf 68), doordat het de buitenlandse handel bevoorrecht, meteen de 'tertiaire sector' in het middelpunt der belangstelling rukt. -Dit toont aan dat de drie grote sectoren meer zijn dan een louter logische of sociologische indeling.

10.2. Industrieel en postindustrieel tijdperk (93/96). -

Bibl. st.: *J. Peperstraete, Werkgelegenheid in de informatiemaatschappij*, in: Onze Alma Mater, 1987: 2, 67/79 –

(1) De industriële maatschappij. --

Het productieproces valt op door het aandeel 'automatische arbeid', in grondstoffenbewerking en energieverbruik -- Wat premodern door de dierlijke en menselijke spierkracht werd verricht - denk aan de boer met zijn paard of os -, wordt, sedert de invoering van de machine (denk aan de fameuze stoommachine uit onze geschiedenisboeken), gemechaniseerd. -

Kenmerk: de mens blijft nog steeds bestuurder, initiatiefnemer. -- Resultaat: producten worden in grote reeksen vervaardigd en aan een prijs, die door de massa betaalbaar is.

CF94

(2) De postindustriële (= informatie)-maatschappij). -

De spierkracht - dierlijke of vooral menselijke vorm van energie - laat toe materie te beheersen. - De huidige vakwetenschappen - natuur- en scheikunde, alsook biologie - werken met drie fundamentele denkbeelden, nl, materie (stof), energie en informatie.

1- Het mechaniseren van de spierkracht stond, stond, in de industrialisering (begonnen in Engeland, 1780 en volgende jaren) centraal. Denk aan de enorme rol van de stoommachine als energiemechanisering.

2. Het mechaniseren van de (dierlijke en) menselijke kennis, vorm van informatie, staat centraal in de informatiesamenleving. - Uitgangspunt is de communicatie- of informatietheorie, waarover wij het in het Tweede Jaar (Retoriek 38vv.: retoriek als informatie- of communicatietheorie) hadden. Daar leerden wij dat iedere berichtgeving (informatie als act) kan geanalyseerd worden als het feit dat een berichtgever een 'boodschap' (bericht of 'informatie' als mededelingsinhoud) doorzendt aan een berichtontvanger. Zo, in alle geval, zag reeds Aristoteles van Stageira (de 'Stagiriet', -384/ -322) het. Nooit is zijn informatieleer actueler geweest dan nu. -

Aan de geactualiseerde informatieleer ontspringen drie vakken: micro-elektronica, telecommunicatie en informatica (waarover straks, apart, meer). Kort gezegd 'informatica' handelt over het technisch-gemechaniseerd verwerken van (massale) hoeveelheden 'data' (gegevens, informatie-eenheden, 'bits') - opnemen (input, toevoer), -- verwerking (rangschikking, vergelijking, opslaan in het geheugen (memorisering)), -- beslissing (output, afvoer) -, met machines als werktuigen (robot's b.v.). -

Herlees nu even cf 87 (“Groei, in de echte zin, steunt op technieken, die, in het vervolg, duurzaam bruikbaar zijn”). Gij zult zien dat al wat de communicatieve heeft voortgebracht aan technieken en mechanise-ringen, neerkomt op ‘improvements’, vooruitgang, verbeteringen allerhande, die in de toekomst niet enkel zullen duurzaam - doorgaan, maar nog zullen toenemen.

Besluit: Een nieuwe naam voor een nieuwe economie: informationele economie, meteen is de economie enkele (overigens fundamentele) sectoren rijker, waaronder er zijn die vele andere overtreffen. - Dit is één van de redenen waarom wij zo lang stilstonden bij vooruitgang en vooral vooruitgang als echte groei.

CF95

De onderneming. -

Vaag omschreven luidt de term ‘onderneming’ eenheid inzake productie of dienstbetoon. Het is een organisatie, waarin “de patroon” (“de baas”), al of niet omgeven van helpers in de leiding (de ‘beslissingen’), met “het personeel” samenwerkt. Voor wie ook maar een klein beetje economisch besef bezit, is het onmiddellijk duidelijk dat de moderne economie staat of valt met ondernemingen, - wat betekent met ondernemers. Een economisch systeem dat de ondernemers niet aanmoedigt ondervindt weldra dat “alles stilvalt”.

Joseph Schumpeter (1883/1950; School van Wenen), bekend, bij zijn studenten, als de meest hopeloze conservatief (‘Liberaal’) en, tegelijkertijd, groot bewonderaar van de marxistische economie, geleek op Zenon van Elea (cf 49). Hij deed aan ‘antilogie’ (= weerlegging) van het Liberalisme (“Hij was vol ernstige kritiek op dit stelsel”). Doch hij deed ook aan “antilogie van de antilogie” (“Hij was een sarcastisch criticus van de critici van het Kapitalisme”). -

R.L. Heilbroner, De filosofen van het dagelijks brood, Groningen/ Purmerend, 1987, 277, tracht weer te geven wat de heldhaftige ondernemer is, volgens Schumpeter. “In zijn ogen had het Kapitalisme alle glans van een Middeleeuws steekspel (...). Want (...) het Kapitalisme kon zijn dynamische kracht alleen behouden, zolang de Kapitalisten zich bleven gedragen als ridders en pioniers. Niet allemaal, natuurlijk: bij elke ondernemer behoorde een kleine kudde van deemoedige volgelingen. Maar de eigenlijke stuwkracht van het systeem moest komen van mannen met durf, -- mannen die hun hele

vermogen durfden wagen om nieuwe plannen te verwerkelijken, -- die de moed hadden te vernieuwen, te experimenteren, uit te breiden". Van die economische stelling hebben wij toonbeelden ontmoet: herlees b.v. cf 78vv. (op- en neergang).

De rol der kleine en middelgrote ondernemingen. -

Als men een aantal mensen hoort praten, zou men denken dat alleen gigantische ondernemingen - b.v. de (zo gehate) 'internationals' ons economisch systeem bepalen.

Phil. Regnier, Les 'Quatre Dragons' et l' Europe, in: *Journal de Genève* (10.10. 1988), schrijft daaromtrent: "Het lijkt erop dat het Postindustrieel tijdperk als kenmerk vertoont het samenwerken en de wederzijdse aanvulling van kleine en grote ondernemingen, zowel in het Oosten als in het Westen". Inderdaad: de Amerikaanse, Japanse en Europese reuzen mogen ons niet doen voorbij denken aan de talloze kleine en middelgrote ondernemingen.

CF96

Zo heeft het Japanse Wirtschaftswunder (= economisch 'wonder') zijn flexibiliteit (aanpassings-, herstructureringsvermogen) te danken aan een uitzonderlijk groot aantal kleinen en middelgroten, die b.v. in dienst van de groten taken uitvoeren, doordat zij dit goedkoper kunnen doen dan de giganten (in het Frans "sous-traitance").

Dezelfde steller, in: *Journal de Genève* (11.10.1988), voegt daaraan toe dat de "Vier Draken" (cf 87) - Zuid-Korea, Hongkong, Singapore, Taiwan - een analoog stelsel vertonen. Waarover enkele gegevens. Om ons een denkbeeld te vormen: Z.-Korea telt ongeveer 1.650.000 kleine en middelgrote ondernemingen, Hongkong heeft er 90.000 en Singapore 70.000. Taiwan telt 730.000 kleinen en middelgroten. Welnu, het financieel overschot (op de balans) van Taiwan bedroeg, b.v. begin 1988, bijna 75 miljard Amerikaanse dollar. Daarmee kwam het, op dat ogenblik, op de tweede plaats, na Japan. - De Taiwanese economie wordt gewoonweg overheerst door kleinen en middelgroten. Zij vormen het element bij uitstek van het enorme betalingsoverschot op commercieel en financieel terrein van Taiwan. -

Besluit. -- Zoals Herodotos zegt (cf 83); indien men over de nationals b.v. oordeelt als de zo goed als enigen, dan zou men dit moeten confronteren met de historia, de feiten! Die zulks 'falsificeren'.

10.3. Economische systemen (96/100)

Definities, sectoren, ondernemingen. Maar ook 'systemen', d.i. totaliteits-ordeningen. De handboeken onderscheiden er een viertal, opdeelbaar in twee samenhorige types:

1.1. Markteconomie. -- Vraag en aanbod van grondstoffen, producten en diensten wordt uitsluitend bepaald door de totaal vrije individuen en groepen (cf 67: chaologische beslissingswijzen).

1.2. Overlegeconomie. -- 'Economie concertée' in het Frans. -- De actoren worden ertoe uitgenodigd hun duidingen (standpunten) inzake vraag en aanbod in onderling overleg te vergelijken zo dat gezamenlijke beslissingen uitkomst geven.

2.1. Planeconomie. -- Het geheel van vraag en aanbod wordt geregeld ('regulering') door de staat d.m.v. een gecentraliseerd plan. Cfr. cf 63 ("Kind-buiten-- het-plan").

2.2. Geleide economie. -- Vraag en aanbod worden 'geleid' ('regulering') - in mindere of meerdere graad - door de staat, -- d.m.v. b.v. globale maatregels (b.v. vastlegging der prijzen), douanerechten, fiscaliteit e.d..

CF97

Opm. -- Planeconomie, geleide economie (Dirigisme) -- beide -- behelzen een 'economische politiek'.

Bibl. st.: *J. Beishuizen e.a., De magische vijfhoek (Economische politiek in kort bestek)*, Utr./ Antw., 1976. O.c.,9, geeft men de vijf basiselementen, die een economische politiek beheersen:

1. Evenwichtige arbeidsmarkt (maximale tewerkstelling),
2. Stabiel prijspeil (denk aan de prijsstijgingen, die vanaf 1964 ('loonexplosie') en, nog meer, vanaf 1973 ('oliecrisis') door de regeringen moesten beheerst worden),
3. Evenwichtige economische groei (cf 87),
4. Rechtvaardige inkomensverdeling (cf 90: verdelende rechtvaardigheid; 91: gespreid over de hele bevolking),
5. Evenwichtige betalingsbalans (cf 97: balans;- - 93: Mercantilisme (buitenlandse handel)).

Het werkje bespreekt een zesde element: “Een belangrijke en actuele vraag is of een gezond leefmilieu als zesde doelstelling moet worden toegevoegd of onder “evenwichtige groei” kan begrepen worden.

Er is veel voor te zeggen het leefmilieu als een afzonderlijke factor in de economisch-politieke discussie te betrekken, omdat steeds meer mensen beseffen dat een gezond leefmilieu een levenskwestie is”. (O.c. 10).

Opm. -- Enkel en alleen al dit zesde punt bewijst dat economie (en politiek) ons allen aangaat. En object van cultuurfilosofie zijn moet.

Gemengde Economie. -

Sedert de vijftigerjaren doet zich een soort fusie der extremen voor: publieke en private sector werken hand in hand (b.v. een plaatselijke onderneming geniet staatstoelagen).

Opm. -- Onder de druk van de economische crisis aanvaarden niet enkel Dirigisten als de Keynesianen, die staatstussenkomst principieel vooropstellen, maar ook liberalen, gelijk President Reagan (het plan-Reagan 1981/1986) en anderen, staatstussenkomst, o.m. in de investering. ‘Investering’ is het feit dat men kapitalen (cf 86) ‘belegt’ in een productieproces (b.v. om een onderneming te starten of te begunstigen) of in waarden (die ook ergens aangewend worden).

Bibl. st.: *Phil. Marchat, L’ économie mixte*, Paris, 1980-2 -

Besluit. - Zoals gezegd, (cf 51), extreme stellingnamen kunnen wel in de hersenpan mooi ineenzitten, maar in de feiten (fenomenen) zelf vragen zij om aanvullingen, die de tegenstander beter ziet.

CF98

Economische actoren. -

Wij zagen reeds dat een regering met “van alles” rekening moet houden. Maar ook wij allen! Om dat “van alles” op economisch gebied overzichtelijk te maken, bekijken wij het economische leven - praxeologisch. Een ‘praxis’, handeling, gaat uit van een agens, -- een ‘actant’ -- van ‘actoren’, die ‘handelen’.

Bibl. st.: *R. Colonna d’ Istria, Initiation à l’ économie*, Paris, 1989. -- O.c.,17/24 (*Les agents économiques*) somt op:

1. Een economische actor is een entiteit ('iets') of 'eenheid', niet tot iets anders herleidbaar, waaraan economische beslissingen (cf 92: beslissingstheoretische verwoording) - inkomsten ontvangen, uitgeven - ontspringen.

2.1. Het gezin. -- Zelfs één persoon als hij maar op één plaats woont en economisch actief is van daaruit of ter plaatse, heet 'gezin' in de economische zin.

2.2. De onderneming. -- Zie hoger cf 95. -- Zij **(i)** produceert en **(ii)** verkoopt.

2.3. De administratie. - Publieke (de staat, het R.I.Z.I.V., enz.) en private (erediensten, partijen, vakbonden, V.Z.W., enz.) zijn actoren, die goederen en diensten produceren, maar deze - in tegenstelling tot b.v. de onderneming - niet verkopen (ook al moet men er ergens voor betalen.

2.4. De financiële instelling. -- Gezinnen verbruiken, ondernemingen produceren, administraties verkopen niet. Het wezenseigene van een financiële actor - een bank, de nationale of federale ('centrale') bank, de schatkist, een verzekeringsmaatschappij - ligt in het uitvoeren van financiële bewerkingen (opname van spaargelden, leningen).

2.5. Het buitenland. - Al wat buiten het grondgebied van een staat ligt, treedt, samengevat, als 'actor' op, -- wat men ziet aan de betalingsbalans.

Productie-elementen.

O.c., 25/35 (*Les facteurs de production*). -- De elementen, voor zover niet actoren, die de actoren aanwenden tot de productie van goederen of diensten, heten 'productiefactoren'.

1. De natuur. -- Plukken, vissen, jagen (cf 38), -- de landbouw, de mijnen, -- zij wenden de natuur aan. -

2.1. Het kapitaal. -- De goederen voor zover in dienst van economische activiteiten, zijn 'kapitalen' (cf 86).

2.2. De arbeid. -- 'Arbeid' is iedere hand- en geestesactiviteit, voor zover in dienst van economisch handelen. Wat tot de idee 'actieve bevolking' aanleiding geeft. -

3. De munt. -- Een muntstuk, een bankbriefje, een bankrekening (= scripturale munt) spelen een grote rol (ruilhandel, waarde - eenheid).

CF99

De klasse. -

De lopende omschrijving van het denkbeeld 'klasse' kan, in Platonische termen, als volgt samengevat worden: een 'klasse' is de verzameling, resp. het stelsel (systeem) gevormd door de enkelingen, die binnen een samenleving, ongeveer door de dezelfde (vooral of zelfs enkel economische) elementen - levens- en arbeidsvoorwaarden, verworven-heden, belangen e.d.m. - beheerst worden. -

Aangezien het begrip 'klassenstrijd', in het taalgebruik van een aantal tijdgenoten, zo'n grote rol speelt, staan wij even stil bij iemand, die op schitterende wijze de Engelse werkende klasse geanalyseerd heeft. -

Bibl. st.: *J.Cl. Favez, Histoire sociale: "Ils cultivaient l'arbre de la liberté*", in Journal de Genève (11.02.1989). -- Ziehier wat de auteur, n.a.v. *Edward P. Thompson, The Making of the English Working Class*, London, -- zopas in het Frans vertaald - *Miguel Abensour, trad., E.P. Thompson, La formation de la classe ouvriere anglaise* (Gallimard/ Le Seuil) - schrijft:

1. Thompson was aanvankelijk communist. Mettertijd werd hij een der begeesterende figuren van New Left (the Radicals). - Nieuw Links in de zestigerjaren. Het denkbeeld 'klasse' bekleedt, dan ook, bij deze 'kritische' intellectueel, een centrale plaats. Zijn boek is doorzinderd van bewondering voor - wat hij bestempelt als de heroïsche cultuur der vrijheid, waarvoor de Engelse werkende klasse gestreden heeft.

2. Het boek in kwestie analyseert de reacties der arbeiders op de industriële revolutie (1790/1830) in Engeland, dat, op dat terrein, baanbrekend was, gesitueerd binnen het totale proces van 'the making', letterlijk: het construeren, van een sociale klasse. -- Thompson falsificeert gedeeltelijk de versimpelingen (o.m. het herleiden tot louter economische factoren), gepleegd door Liberale en Marxistische economisten. -- Herlees nu even cf 83 (Herodoteïsche methode).

2.a. Historia. -- De bronnen, geraadpleegd door Thompson, zijn de traditionele gegevens, maar ook literaire teksten, die a.h.w. 'getuigenissen' zijn, die deze schrikwekkende tijd in de Engelse samenleving én weergeven én duiden.

2.b. Logos. -

(a) De door Thompson verdedigde stelling luidt, vooreerst dat een economisch element -- de industrialisering -- een rol gespeeld heeft: (i) van

1790 tot 1830 is, globaal genomen, het welvaartspeil van de Engelse arbeidersklasse gestegen, (ii) haar totale levenssituatie, echter, is erop achteruitgegaan.

(b) twee politieke elementen versterkten de economische factor.

CF100

(1) De contrarevolutie. --

'Contrarevolutie', zeer algemeen genomen, betekent "de 'Reactionaire' beweging, die de voorgaande revolutie (in dit geval de Franse Revolutie) wil ongedaan maken".

Opm. -- Le Club des Jacobins. -- Een aantal geestelijken, aristocraten en rijke burgers waren, eerst, voorstanders, in Frankrijk, van een constitutionele (d.i. door een grondwet beheerste) vorst. Na de vlucht van de Franse vorst naar Varennes werden zij wantrouwig: zij sloegen een nog democratischer richting in. -- In oktober 1789 werd hun vergaderplaats het gewezen klooster van Jacobins-St.-Honoré. -- De club oefende grote invloed uit op vele 'clubs' en 'verenigingen', ook buiten Parijs.

(i) Ten tijde van la Convention Nationale (20.09.1792 /26.10.1795), die het koningschap afschafte en de republiek instelde, speelden de Jakobijnen de hoofdrol.

(ii) De club steunde zelfs la Terreur (mei 1793/ juli 1794), die een brutale dictatoriale fase in de Franse Revolutie inluidde. De val van Robespierre (1758/1794) had tot gevolg dat op 12.11.1794, de club dichtging. --

Thompson stelt vast dat een zekere heersende klasse in Engeland - uit angst voor het Jakobinisme, dat zo'n grote rol had gespeeld in het ontstaan van de Franse Revolutie - maatregelen deed nemen om een op de Franse Revolutie gelijkende brutale revolutie de kop in te drukken. -- Dit is één type van 'Contrarevolutie', waarvan wij een ander type aan het werk zagen in Frankrijk (CF 52).

Besluit: een revolutie op zijn Frans werd, volgens Thompson, onmogelijk gemaakt door het ineenlopen van de Industriële revolutie en de Contrarevolutie in Engeland.

(2) Het utilitarisme en het methodisme. -

Algemeen genomen heet men 'Utilitarisme' die strekking in de ethiek, die het nut ('utilis', in het Latijn, is 'nuttig') - het algemene welzijn of het

particuliere 'nut' - als norm van ons gewetensvol gedrag definieert. John Stuart Mill (cf 90) b.v. was er voorstander van. -- Het Methodisme werd gesticht door John Wesley (1703/1791; theoloog en dominee). Het is een Protestantse religie, vooral in Schotland en de USA verspreid. - Welnu, volgens Thompson, legden zowel Utili(tari)sten als Methodisten aan de nieuwe volksklassen een harde arbeidstucht op.

CF101

10.4. De economie als wetenschap: enkele staakwoorden (101)

Uit *Paul A. Samuelson/ Peter Temin, Economics,* Tokyo, 1976-10, 921.

de Bijbel (-800/+99):

Artieke wijsgeren (-600/+600)

Aristoteles van Stageira (-384/-322)

Middeleeuwse scholastiek (800/1450)

H. Thomas van Aquino (1225/1274)

Fysiocratie

Francois Quesnay (1694/1774)

La physiocratie (1768)

Thomas R.1 Malthus (1766/1834) An Essay on the Principles of Population (1798)

Neo-blassieke (Neo-liberale) school Leon Walras (1834/1910) Alfred Marshall (1842/1924)

John MaynarKeynes (1883/1946)

Theorie der Beschäftigung, des Zinses und des Geldes (1936) Postkeynesianische Ökonomie

Praktijkmensen,

Zakenlui; pamfletschrijvers

Mercantilisme

(Colbertisme,

Cameralisme) (XII-/XVIIIde e.)

Klassieke ('liberale') school Adam Smith (1723/1790) Wealth of Nations (1776)

David Ricardo (1772/1823)

John Stuart Mill (1806/1873) On The Principles of Political Economy(1817)

Socialisme

Economy(1848) Karl Marx (1818/1883) Das kapital(1867)

VladimirOeljanov (Lenin(1870/1924))

Russischer Kommunismus

Chinesischer Kommunismus

Neue Linke (Radikal)

CF102

11. de rationaliteit van de economie (102/123)

11.1. De onzichtbare hand 102/103)

Adam Smith, de vader van de 'klassieke' (versta: Liberale) economie, stelde, zoals wij zagen, de prijsvorming, o.g.v. alle economische, vrij handelende actoren, centraal.

Dat uit die wanorde toch ergens orde ontstaat, schrijft Smith - en met hem alle echte Liberalen - toe aan "de onzichtbare hand". Wij zagen dat, sedert de informationele cultuur, informatie het denkbeeld bij uitstek aan het worden is (cf 94), - - ook in de economische praxis en theorie. - Volgens Smith zou dus "het prijsmechanisme", binnen het vrije-marktsysteem, de beste inzamelaar van alle informatie zijn. Maar dit, voor zover "een onzichtbare hand" daarbij cybernetisch of stuurkundig werkt.

M.a.w.: de chaos der vele individuen, die hun singulier of particulier 'nut' (voordeel, winst) zoeken, groeit, dankzij die onzichtbare hand, uit tot een optimum aan algemeen welzijn, het uitwendig teken van de orde.

De tweede onzichtbare hand. -

Milton en Rose Friedman, *Aan ons de keus* (Acropolis, Brussel/ Amstelveen), beweert, o.g.v. feitenmateriaal, dat er een tweede, 'tegenhand' aan het werk is. De politici en hun bureaucraten (de ambtenaren) - zij beweren steevast dat zij enkel het algemeen welzijn op het oog hebben - worden door een onzichtbare hand gericht zo dat zij, in feite, tegen wil en dank, privaatbelangen dienen. Het overgrote deel van de wetgeving, door hen ingevoerd, dient, in feite, bepaalde niet-algemene belangen. Dit, ten koste van het algemeen belang, d.i. andere niet-algemene belangen.

De kiezers/ kiezeressen, immers, in onze feitelijke democratieën, stemmen maar op een kandidaat (en zijn programma) om... toelagen en voorrechten te bekomen. De overheid, door die toelagen en voorrechten waar te maken, wanneer zij aan het bewind is of eraan deelneemt, werft, in feite, stemmen voor de altijd terugkerende kiezingen.

Gevolg: vaak gebeurt het dat de best georganiseerde kiezers/ kiezeressen de voordelen krijgen, terwijl de niet of slecht georganiseerden voor die bevoorrechten moeten opdraaien. En dit soms peperduur.

Aan die nadelige zijde van de wetgevingen wordt, meestal, nooit aandacht besteed. Waardoor? Doordat die nadelen over de grote massa gespreid worden en daardoor minder rechtstreeks gevoeld worden. -- De beide Friedman's heten dit mechanisme ook 'onzichtbare hand'.

CF103

De Antieke Grieken zouden, hier, zeker van 'harmonie der tegengestelden' gesproken hebben. -

Applicatief model. -

Overheidstoelagen kunnen omgekeerd werken. -- In enkele tientallen landen ontwierpen regeringen een 'nieuwe vorm' van "industriële expansie" in de vorm van zones waar subsidies werden toegestaan. Resultaat: de werkloosheid, die men daarmee, althans onrechtstreeks, wilde bestrijden, nam toe!

Besluit. -- Is onze moderne economie nu een 'rationeel proces' of niet? Indien men 'rationeel' denkt zonder de eerste hand, die uit wanorde orde sticht, en met de tweede, die het omgekeerde van wat schijnbaar gewild wordt, uitwerkt, dan is zij gewoon 'irrationeel' te noemen. De informatieve processen erin aan het werk werken desinformerend.

11.2. De avontuurlijke conquistadores (103/107)

1. Het Middeneeuwse voorspel. --

Zoals zo vaak, waren ook hier de Middeleeuwers de baanbrekers. Met name: *Marco Polo* (1254/1324), de avonturier uit Venetië, maakte een verkenningsreis doorheen Azië, over Mongolië heen, om langs Soematra terug te keren. - Zijn boek, "*Het boek der wonderen*" vertelde over een eiland, Gisopango, ondertussen met Japan vereenzelvigd, waar men "goud in reusachtige hoeveelheden" - "uit nooit uitputtende mijnen" - en "grote, roze, ronde parels in groten getale" aantrof. Dit gaf aanleiding tot de droom van één of meer el dorado' s.

2. Christoffel Columbus (1459/1506)

Columbus had als enige leidraad van zijn zoektocht naar "de wonderen van Indië" Polo's boek. Op 12.10.1492 zet hij voet aan wal op het Midden-

Amerikaanse eiland Guahani. - Op de kusten van het atol El Salvador bewonderen Columbus en zijn matrozen en natuur en bewoners. “De bewoners zijn erg mooi, goed gebouwd en heel zachtzinnig. - Ik gaf hun enkele knopen en wat glazen kralen, die zij dadelijk om de hals hingen, alsook andere, waardeloze dingen, waar zij danig blij mee waren. (…). Ik hield ze nauw in de gaten om te weten te komen of er goud aanwezig was. (…). -- Verder naar het Zuiden - zo beweerden zij - woonde een vorst, die grote voorraden goud bezat”.

Opm.-- men ziet het : hoofdzorg was goud!

3. In Columbus’ spoor gingen vele conquistadores op zoek naar goud, meteen naar macht. -

‘Conquistador’ is de Spaanse term voor avonturier-veroveraar. Hernan Cortez (1485/ 1547) was zo’n avonturier. Hij veroverde Mexico (1519/1521). Francisco Pizarro (1475/1541) was een ander avonturier: hij veroverde Peru.

CF104

Avonturiers, ja. Maar ook veroveraars: zij zijn het voetstuk waarop het Moderne Spanje zijn imperium bouwde. - De grote massa van de naamloze conquistadores waren - dat weet iedereen, die zich niet door idealiseringen, in schoolhandboeken b.v., laat misleiden – desinformeren meestal, bedelaars, -- dieven, moordenaars, die, toen, Spanjes gevangenissen bevolkten. Als zij zich lieten aanwerven voor één van de veroveringstochten, werd hun de vrijheid beloofd. -

Toen b.v. Pizarro de hoofdstad van de Inca’s ontdekt had, nam hij Atahualpa gevangen, doodde hem en nam alle schatten mee naar het zo Katholieke Madrid, dat - b.v. in naam van het Evangelie, te verkondigen aan “alle volkeren” - dat doden had kunnen bestraffen en die met bloed en diefstal omgeven ‘schatten’ weigeren. - Meer nog: de Spanjaarden - let wel: zij zijn niet de enige Modernen - lieten, op hun wegen, stromen bloed achter, -- steeds op zoek naar goud.

Darcy Ribeiro, Braziliaans antropoloog, berekende deze volkenmoord: “Azteken, Maya’s, Inca’s telden, samen, tussen de zeventig en de negentig miljoen mensen - zeggen we: mensen - toen de vreemde conquistadores aan de horizon verschenen. Anderhalve eeuw later bedroeg hun aantal nog een drie en een half miljoen”. -

De Katholieke Spanjaarden van die tijd, de aanvang van de Moderne tijd, namen de inwoners van Midden- en Zuid-Amerika voor inwoners van 'Indië' (het Indië van Marco Polo) en noemden ze 'indianen'. Meer nog: hun 'Katholieke' geloofsovertuiging duidde ze om tot niet-mensen. Waarom? Zij waren niet eens 'Christenen'.

Zo dachten, natuurlijk, niet alle Spanjaarden; -- de meeste missionarissen b.v.. Maar de toon werd door het radicale onbegrip (cf 19) voor de 'wilden' (en dan nog meermaals 'Bijbels' verantwoord (cf 35: 'Bijbelfanatiekers')) aangegeven.

Besluit. –
(i) Hoe Bijbels is de Spaanse (en andere) verovering nu?
(ii) Vooral - wij hebben het over moderniteit - hoe 'rationeel' is dat nu?

Georg Simmel. –
G. Simmel (1858/1918) was Duits socioloog en denker. Te Berlijn, waar hij, vanaf 1900, filosofie doceerde, waren mannen als G. Lukacz, E. Bloch, K. Mannheim zijn studenten. Wij vernoemden hem al (Cf 81). Van zijn hand is o.m. *Der Konflikt der Modernen Kultur* (1918).

CF105

Nu is *J.-L. Vieillard-Baron, trad., Georg Simmel, Philosophie de la modernité (La femme, la ville, l' individualisme*), Paris, 1989, verschenen, de vertaling van een aantal losse artikels. O.c., 305/325 (L' aventure) geeft *Simmel's Das Abenteuer*, in: *Philosophische Kultur*, Potsdam, 1922, 13/30, weer. -- Doch, voordat wij een paar uittreksels analyseren, nog dit : Simmel was een rasecht rationalist, in Hegel's spoor, die het methodische denken als absolute eis vooropstelde; Simmel was, echter, enigszins Postmodern, doordat hij de rationele denktrant ook toepaste op onderwerpen, die de traditionele Verlichte geest niet voor 'rationele analyse' vatbaar achtte.

De Moderne stad, het cultuurlandschap van de Moderne mens, -- de vrouw, met de vraag of de modernisering het diepere wezen van de vrouw al of niet zal aantasten, -- het avontuur, typisch voor het Moderne individualisme, -- alle onderwerpen, die, hoewel streng 'rationeel' behandeld, toch afweken van wat de Verlicht-Rationele geest van vroeger daarvan dacht.

Luisteren wij naar Simmel waar hij het avontuur, zo kenmerkend voor de Moderne mens, tracht weer te geven. -- O.c., 311: “Het leven in zijn totaliteit kan doorleefd worden als een avontuur”. Ziedaar a.h.w. het motto. -

A. -- *Eén of andere ‘inhoud’ in opgewondenheid doorleefd.* --

De inhoud is nog niet, op zich, het eigenlijke avontuur. Men overleeft b.v. iets doodsgevaarlijks. Een vrouw wordt ‘veroverd’ met het oog op een kortstondig geluk. Men heeft het erop gewaagd met onbekende elementen te spelen en men heeft of gewonnen of verloren. Zo’n ‘inhouden’ maken nog niet ten volle, zoals Simmel het avontuur definieert, een ‘avontuur’ uit. -

Het doormaken van dergelijke ervaringen wordt eigenlijk maar ‘avontuurlijk’, wanneer het vitale bewustzijn - de diepten van de menselijke ziel moeten bloot komen - een soort opwinding doorleeft, die tegelijk de hoofdzaak van de doorleefde ervaring is. –

B. -- Simmel ontwerpt, als denker, het avontuur -

Een ervaring, waarin de opwinding de wezenskern uitmaakt - op de achtergrond van een historiologie. - De verhouding tussen het louter toevallige en het door en door rationele. -- Dit doet aan Platon denken, waar hij ‘ananke’ (dat waarvan men desnoods niets verstaat, maar dat zich als uw lot bepalend opdringt) en ‘nous’ (intellectus), de rationele menselijke geest, vergelijkt. –

CF106

In ieder gebeuren, dat wij beleven, treffen wij zoveel dingen aan die, eenvoudigweg, “daar zijn”, d.i. van buiten ons komen als toevalligheden.

Gevolg: het is slechts een kwestie van ‘hoeveelheid’, -- als men tenminste wil ‘afwegen’ of het geheel van ieder gebeuren beschouwd kan worden als iets dat ‘rationeel’ en ‘begrijpelijk’ is, waarbij men uitgaat van een ‘zin’, ofwel of de ‘kleur’ van dat geheel bepaald wordt door het feit dat het als maar door meer is en anders dan hetgeen ervan voorafgaat, en door de onvoorspelbaarheid ervan, wanneer men er de toekomst wil uit afleiden.

Tot daar een moeilijke - typisch Duits-intellectuele - tekst, maar die klaar is wat betreft zijn betekenis: wat wij nu beleven, is “meer en anders” dan het verleden, waaruit wij, met onze ‘rede’ en haar Moderne ‘rationaliteit’ het heden niet kunnen afleiden; wat wij nu beleven, is zo dat wij er de toekomst, met onze ‘rede’ en haar moderne ‘rationaliteit, niet kunnen uit afleiden.

M.a.w.: onze zelfs Moderne 'rede' heeft er geen vat op. Zij is met iets 'irrationeels' geconfronteerd.

Een differentiaal. -

Het irrationele in de Moderne werkelijkheid is, nu, niet hypermassief: er zijn graden in, -- Luister hoe Simmel dat weergeeft:

"Tussen de (burgerlijk gesproken) veiligste onderneming en het irrationeelste avontuur in situeert zich een ononderbroken reeks uitingen van het leven, waarin het begrijpelijke en het onbegrijpelijke ineenlopen".

Zo lopen - volgens Simmel - de verdienste, d.i. wat wijzelf verwezenlijkt hebben, en de pure gunst, d.i. dat wat het "pure geluk hebben" ons bezorgt, alsook het voorspelbare en het louter toevallige (en dus onvoorspelbare) ineen. -

"Aangezien, van deze ononderbroken reeks, het avontuur het ene uiterste uitmaakt, vertoont het andere uiterste, de reine rationaliteit, in de grond gelijkaardige wezens kenmerken". (O.c.,323s.).

M.a.w.: volgens Simmel is het leven, ook het Moderne, zelfs waar het rein rationeel beheersbaar is, toch nog ergens met irrationaliteit behept.

Opm. -- Herlezen wij, nu, van hier uit b.v. Cf 82 (the Whiz Kids): is Simmel's irrationaliteitsbeschrijving daarop niet perfect toepasselijk? -

Of cf 80: "zaken doen behelst risico's" (rond 1350 wist men het al zeer goed, zo zelfs dat men een verzekeringswezen invoert).

Risico's bewijzen dat onze rationele greep zijn grenzen heeft en met iets irrationeels af te rekenen heeft. —

CF107

Of cf 81 (van stoutmoedig-ondernemingslustig evolueert de handelaar naar een risicovluchtend rentenier b.v.. Wat bewijst dat hij "het avontuur" moe wordt). --

Of cf 89 (de opmerking omtrent de onoverzichtelijke (en dus irrationele) reeks 'elementen', die het strikt economische ofwel in zich ofwel van buiten of bepalen). -

Of keren wij terug naar Hayek's theorie omtrent de wanordelijke factor in de economie (cf 67): kan het duidelijker gezegd zijn dat én rationaliteit (informatie) én irrationaliteit (desinformatie) ineenlopen?

En cf 102: de twee "onzichtbare handen" bewijzen dat er 'mechanismen' aan het werk zijn die niet of niet zo gemakkelijk (Simmel spreekt van een differentiaal, d.i. een interval (twee uitersten) waarbinnen een groot aantal gemengde vormen zich situeren) door rationele bewerking beheersbaar zijn. -

De conquistadores (cf 103) zijn dus, geen Fremdkörper (d.i. iets dat niet past in een geheel) in de Moderniteit. Integendeel: zij situeren zich wat meer naar het ene uiterste (het irrationele) toe. Meer niet. En zeggen dat, grotendeels, op zo'n 'irrationeel' fenomeen het Spaanse imperium zich kon vestigen!

11.3. De Kretek (107/109)

– (tabak + kruidnagel)

Maar blijven wij nu niet te veel in het verleden kijken.

(1).-- *'Kretek'*

Dat is, in het huidige Indonesië, de naam voor een sigaret. Zij wordt gemaakt uit 'zwarte' tabak vermengd met kruidnagels. - De kruidnagelboom, Caryophyllus aromaticus, is een altijdgroene tropische boom, die, oorspronkelijk, op de Molukken (meer bepaald: op het eilandje Makian) thuishoorde; zijn bloemknoppen, op een spijker gelijkend, worden gedroogd tot 'specerij', -- met een etherische olie erin. - De naam is klanknabootsend: bij ieder trekje 'knettert' de kruidnagelsigaret. - De 'zwarte' tabak bevat minstens tweemaal de dosissen nicotine en teer, die de 'witte' tabak bevat. De scherpe smaak van de kretek komt, natuurlijk, van de 'straffe' tabak, maar wordt door de kruidnagels versterkt.

(2).-- *Publiciteitscampagne. –*

Oorspronkelijk was de kretek de met de hand gerolde "sigaret der armen": die er de grote kopers van waren. Een kretek is goedkoop en wordt, moeiteloos, in een winkel of op straat per stuk aan de man gebracht.

De begoede klasse in Indonesië keek dan ook - aanvankelijk - met een tikje minachting op het rookstokje neer. De laatste jaren, echter, moeit de

retoriek (cfr. RH 102/105 (Marketing, cf 74) er zich mee: men lanceert een reclameveldtocht gericht op de hogere klasse. -

CF108

Men ontwerpt een nieuw merk: **a.** niet met de hand, maar met de machine gemaakt, **b.** betere kwaliteit van de ingrediënten, **c.** een verpakking met 'stijl'. Op korte tijd wordt de kretek het modieuze zinnebeeld van de yuppie (cf 82). Een groeiend aantal Indonesische rokers vindt "witte sigaretten" (Lucky Strike, State Express) - elders in Azië goed verkoopbaar - "zonder echte smaak".

(3).-- ***De kretek als economisch element.*** -

De cijfers 'spreken': in 1979 werden wat meer dan zeventig miljard sigaretten, jaarlijks, verkocht; in 1988 loopt dat op tot honderdveertig miljard. -- Met zo'n omzet wordt de tabaksnijverheid een politieke macht: van de +/- 4,5 miljard gulden komen er 1,2 miljard in de Indonesische schatkist (cf 69). Het werkverschaffingselement telt ook mee: +/- 11,5 miljoen mensen hebben hun broodwinning in de tabaksindustrie (17 % van de actieve bevolking). Cfr. cf 97 (tewerkstelling), 98 (actieve bev.). –

Het 'mecenaat' - één der publiciteitselementen van de huidige economie - werkt mee: de tabaksbonzen steunen het wegennet, -- de scholen (wat een cultuurzorg) de ziekenhuizen. -- Zo bouwt de tabakswereld zich een beeldindruk ('imago') op.

(4). ***-- De kretek een politieke factor.*** -

Economie en staatsfinanciën lopen gedeeltelijk ineen. Dat zagen wij al. -- De Indonesische "politieke klasse" (cf 65, 69) - alias: "de regeringskringen" - beseffen dat de tabakswereld een 'macht' vertegenwoordigt. Wetend hoe schadelijk de tabak is voor de volksgezondheid, één van de grote zorgen van een regering, staat zij voor een conflictsituatie enerzijds, echt ethische zorg (het welzijn), anderzijds, de macht van de tabaksindustrie. Tot nog toe durfde zij enkel de bevolking ertoe aanzetten "eens een dag niet te roken".

(5). -- ***De kretek een jeugdplaag.*** -

De regering kan er niet "nevens kijken; wel "ernaast denken" (Platon's 'para.-frosune'; cf 71), wanneer zij vaststelt hoe toeristen kinderen van tien jaar b.v. al een kretek op straat zien kopen en oproken. Volgens voorzichtige schattingen zouden zestig procent van de jongeren tussen vijftien en twintig aan het roken verslaafd zijn.

(6). ***-- De kretek op het 'gerecht'. -***

Er zijn, natuurlijk, ook Indonesiërs - enkelingen, groenen - die zich tegen de kretek-woede verzetten. —

CF109

De strijd tegen de kretekbonzen is keihard. Een advocaat zag hoe een kretekfabrikant een sigaret lanceert met als naam "remaya jaya" (geslaagde jeugd). Louter om te weten hoe het gerecht daarop zou reageren, legde hij, tegen die fabrikant, klacht neer met als titel "onverantwoorde reclame".

Het 'gerecht' - men zou wel van 'gekrom' kunnen spreken - gaf, natuurlijk, de advocaat ongelijk. -- Daarop heeft de fabrikant tegen die onverlaat van een advocaat klacht neergelegd, -- met als 'naam' "besmeuring van zijn goede faam".

Besluit.

1. Als men de verkoop, de gelukte verkoop van de nieuwe yuppiekretek (om van de oude niet te spreken) bekijkt vanuit de informatieleer, dan rijst toch de vraag: "Welke naam verdient de publiciteitscampagne?". Is zij informatie of desinformatie? Adam Smith - en met hem alle echte Liberalen - mogen duizendmaal beweren dat de vrije markt op zich de noodzakelijke en voldoende informatieprocessen op gang brengt, feiten - wij zeggen wel: 'feiten' - als de kretek bewijzen dat de onzichtbare hand, die daaruit echte, ware informatie moet puren, wel bijzonder machtvol zal moeten ingrijpen.

2. Als men dergelijke economische processen - die louter financieel als successen geboekt worden - bekijkt vanuit de idee 'rationaliteit', valt men dan niet noodzakelijkerwijze terug op de figuur terzake bij uitstek, Nicolo Machiavelli? (cf 72vv. (de 'virtu'; niet zoals de naïeve Cicero ze duidt, maar zoals de cynische rationalist Machiavelli ze opvat)). Psychologisch gezien is de cynische rede of rationaliteit wellicht het best geduid door Paul Diel (1893/1972, van wie een Einstein, in 1935, zei dat hij in hem "een denker van formaat" ontdekt' had. -

Kort gezegd: Diel, een Oostenrijker, maar die in Frankrijk, onder H. Wallon, gewerkt heeft en nu beschikt over een nawerking die aan het groeien is, onderscheidt twee soorten psychische afwijkingen, de naïeve, die op b.v. een neurose uitlopen (de tengere mens kan het cynische element niet verwerken), en de cynische, die zogezegd 'normaal' uitzicht hebben. Is de

publiciteit - die er bij mensen van het peil van de yuppie's toch ingaat (niettegenstaande hun 'rationaliteit') - rond de nieuwe kretek niet een puur werk van de cynische rede? (Cfr. *P. Diel. Psychologie curative et médecine*, Neuchâtel (CH), 1968).

CF110

11.4. Het cynische denken (110/123)

De cultuurhistorische oorsprong van het cynische denken

Bibl. st.: *Felix Flückiger, Geschichte des Naturrechtes, I (Altertum und Frühmittelalter),* Zollikon Zürich, 1954. -- De vraag rijst "Wanneer is een cynisme als datgene dat in de geschiedenis der kretek te zien is, ooit ontstaan?". -- Niets beter daartoe dan een beetje rechtsgeschiedenis.

11.4.1.Het archaïsche sacrale recht (110/111)

-- O.c., 9, zegt ons Flückiger wat volgt. Alle rechtsdenkbeelden van het Archaïsche tijdvak, bij de Antieke Grieken, zoals dit ons uit de epische dichtwerken van *Homeros* (Homerus, -- vlg. *Herodotos,* een dichter uit Klein-Azië, rond -850) en de poëzieën van Hesiodos van Askra (in Boiotië (Beotië), rond -750) bekend is, hebben een tweeledige vooropstelling.

De Archaïsche Grieken, op een aantal uitzonderingen na (die men in alle Archaïsche culturen aantreft), gingen uit van twee zekerheden: Het recht, d.i. dat wat aan het gedrag van de Grieken-in-samenleving een ordentelijk uitzicht geeft, gaat uit van godheden (goddelijke oorsprong);

De informatie over dit recht gewordt de Antieke Griek door de onthulling, door geïnspireerde mensen of door in de natuur of de samenleving opduikende 'tekens' (een storm b.v., die opvalt door zijn 'ongewoon', 'verdacht' karakter), van de wilsbesluiten van buitenaardse wezens (cf 10: tussenwezens geheten in b.v. Paulinische duiding), meestal hoge godheden.

Hesiodos' getuigenis. -

Uit zijn *Erga* (277/285).

1. De dieren - wild als zij zijn - en de vissen en de vogels, -- zij mogen elkander verslinden; want onder hen heerst geen 'recht' ('dike'). Doch de mensen, -- aan hen gaf Kronion (*opm.:* de zoon van Kronos, de Oergod; Zeus, de huidige Oppergod) het recht, -- het beste onder al wat ons ooit ten deel viel.

2. Telkens wanneer iemand, die het recht waarlijk kent, dit ook uitspreekt in de 'agora', de volksvergadering, schenkt Zeus (*opm.*: de huidige Oppergod, zoon van Kronion) hem geluk en voorspoed. - Doch degene die, terwijl hij een meineed pleegt, aan het liegen gaat, handelt tegen het recht in, -- een ongeneeslijk blinde gelijk. Dit is de inzet van de teleurgang van diens geslacht. -- De man, echter, die een eed zweert volgens het recht, zal zijn nageslacht zien opbloeien".

Opm. -- Men ziet het: het humane van de mens ligt in zijn zin voor recht, dat een goddelijke gave is. Juist daardoor evolueert de mens boven het dier uit.

CF111

Meteen wordt het zeer duidelijk: de godheden, vlg. *Paulus* "de elementen van de wereld" (d.i. in de context van zijn *Galaten- en Kolossenbrief* althans, de tussenwezens, o.m. de het recht ingevende buitennatuurlijke wezens) zijn niet zonder meer slecht. Paulus gaat een beetje te hard van leer.

Ook: zeer vroeg zal b.v. een Klemens van Alexandrië (150/215; uit de Alexandrijnse Christelijke Catechetenschool) de 'logos' (in zijn taalgebruik: God de Zoon, in Christus mens geworden) aan het werk zien in de 'heidense wijsheid'. Wijsheid, die niet simpelweg van de kaart behoort geveegd te worden, maar slechts uitgezuiverd ('catharsis'). Wat, in Middeneeuws-Scholastische taal, luidt: "Gratia (i) supponit (ii) sanat et (iii) perficit naturam" (De genade, d.i. de Bijbelse openbaring - Oud en vooral Nieuw Testament -, (i) vooronderstelt, (ii) zuivert uit ('saneert') en (iii) verheft op hoger vlak de natuur).

Applicatief model. –
(a) Agamemnon, vorst van Mukenai (Mycene), leider der Grieken bij de belegering van Troje, krijgt in een droom de opdracht om het leger, leiders en manschappen, bijeen te roepen in de 'agora' (volksvergadering) (*Ilias 2:1*vv.) –

(b) Telemachos, de zoon van Odusseus (Ulysses), ontmoet Pallas Athene (de godin Athene) - dit, in de gedaante van Mentès (dergelijke vermommingen komen meermaals voor in de buitennatuurlijke wereld van de "elementen van de wereld"); zij geeft hem de opdracht het volk bijeen te roepen (*Odusseia 1:289*vv.). -

(c) In *Odusseia 2* vernemen wij hoe Telemachos deze opdracht uitvoert: in die 'agora' beklaagt hij zich over de cynische vrijers, die het huis en het bezit van zijn moeder Penelopeia (Penelope) "letterlijk opvreten".

In deze agora geeft Zeus, de huidige Oppergod, door een teken zijn 'wil' te kennen. -- Let wel: soms komt een agora neer op het loutere vernemen van een goddelijk wilsbesluit; deze informatie omtrent het rechtmatig gedrag gaat ook zonder enige eigen wilsbeslissing van de leiders en/ of de soldaten door.-

Hier in dit geval: de waarschuwing vanwege de godheid aan het adres van de cynisch-schaamteloze vrijers. Gaat deze informatie er, o.g.v. hun desinformerende verblinding, niet in, dan overschrijdt hun gewetenloos gedrag de grens ('hubris', arrogantie, overschrijding, 'hoogmoed'), waarop, in een onvermijdelijk proces, de goddelijke sanctie volgt, -- zoals b.v. een Hesiodos nog wist.

CF112

11.4.2. Het gedesacraliseerde natuurrecht (112/122)

Flückiger zegt dat de Protosofisten (-450/-350) de eerste filosofen zijn, die duidelijk het Archaïsche sacrale recht 'de.sacraliseren' (ontwijden, ontheiligen, ontluisteren).

Van +/ - -850 (Homeros) of + /- -750 (Hesiodos) tot -450/-350 is er een verschil van +/- vier eeuwen. Op die tijd geschiedde in het Oude Hellas een geestesrevolutie: de rede in haar Antiek-Klassieke betekenis, kwam door in retoriek, vakwetenschappen allerhande, filosofieën allerhande. Deze veelheid maakte diepe indruk op een aantal denkende Grieken. Onder hen: de eerste Sofisten (wijsheidsleraars). Een andere veelheid trof hen diep: hun grote ontdekking was b.v. het feit dat wat in de ene groep mensen 'goed' genoemd werd, in een andere 'slecht' geacht werd.

Appl. model. -

Herodotos van Halikarnassos, de beroemde 'land- en volkenkundige', leefde in Ionië. De Ionische Grieken, in Klein-Azië, waren:

(i) met de wereld van die dagen - die strekte ver, tot in de Kaukasus b.v. of tot voorbij Gibraltar - zeer bekende zeelieden en

(ii) zakenlui. Zij brachten het, geruime tijd voor Athene b.v., tot gedegen welstand en tot hoge culturele bloei. Dit verklaart o.m. de hoge zin voor multicultuur (cf 36), Herodotos eigen. *D.H. Teuffen, Herodot (Sieben und andere Wunder der Welt),* Wien/ München, 1979, 46, schrijft:

"Herodotos getuigt van een onpartijdigheid inzake waarneming. Met dat type van waarnemen trad hij alle aan vreemde culturen eigen fenomenen tegemoet, -- ja, met diezelfde openheid trad hij zelfs de culturen van Griekenlands onmiddellijke vijanden tegemoet. - Zakenmensen, immers, zoeken b.v. handelsbetrekkingen en zoiets gedijt enkel in een klimaat van wederzijds vertrouwen, een soort vertrouwen, dat enkel ontstaan kan uit juiste informatie omtrent de zakenpartner.

Dit, vooral in een wereld, waarin totaal afgezonderde en in haar eigen tradities verwortelde lokale culturen nevens elkander leefden, -- met betrekkelijk schaarse verbingsmogelijkheden". Herodotos' verhaal-methode. -- Teuffen, p.c., 65, omschrijft deze als volgt.

(1).-- *De antiek-Griekse democratische mentaliteit.-*

Herodotos was een geestdriftig, maar niet naïef aanhanger van het democratisch stadsstaatsbeleid, zoals Athene trachtte te verwezen-lijken. Daarin kon iedereen vrij en vrijmoedig aan het woord komen. Dit was reeds zo ten tijde van de sacrale cultuur der Homerische Grieken, zoals F. Flückiger, o.c.,14, zeer duidelijk aantoont.

CF113

Het sacrale informatieproces der Griekse oerdemocratie.-

Let wel: Homeros leeft rond -850, volgens Herodotos. Wat hij beschrijft, is minstens zo oud als de IX-de eeuw voor Christus. Daarover zijn alle Homeroskenners het meestal eens. -

Welnu, luister goed hoe F. Flückiger, o.c.,14, alles samenvat. "Ook de dagorde van de agora is in een sacrale regel vastgelegd. –

(i) Wie tot het voeren van het woord bevoegd is, krijgt de scepter, het zinnebeeld van Zeus' heerschappij. - Hij staat onder diens bescherming en is, dan ook, onaantastbaar (*opm.:* in het taalgebruik van de Stille Zuidzee 'taboe' ('taou')), zelfs wanneer hij zich tegen de legerleider keert". --

Flückiger, ibid., licht toe: "De volks-, resp. legervergadering is een sacrale levensruimte, -- dit, binnen een nog door het Archaïsche krijgsleven

beheerste samenleving. Uitgerekend daar heerst, onder Zeus' bescherming ("één der elementen van de wereld") vrijheid inzake woordvoeren, vrijheid inzake besluitvorming". -

Flückiger besluit: "es ist die urform der späteren demokratie" (Het is de oorspronkelijke vorm van de latere democratie). - Tot daar het regulatief model.

(ii) Applicatief model. --

Als toepassing van wat *Homeros,* in zijn *Odusseia 2:37vv., 3:138,* terzake zegt, haalt Flückiger wat volgt aan. - Diomedes, de zoon van Tudeus, koning van Argos, veroorlooft zich de vrijheid om, in het kader van de legervergadering, tegen Agamemnon (cf 111), de algemene leider der Grieken voor Troje - dus in volle oorlogsvoering - stelling te nemen.

"Atride, allereerst tegen u, wegens uw gebrek aan inzicht (*opm.*: informatie), moet ik optreden. Zoiets is 'Themis', 'anax' (= heer), in de agora".

Flückiger merkt hierbij op: "Themis is het oeroude sacrale recht", - nog voor de heerschappijperiode van de Oppergod Zeus. Het is, dan ook, het "van oudsher overgeleverde" (traditionele) recht, dat, waarschijnlijk uit de beraadsvorm binnen de huiskring, centrum van de Themisperiode, stamt.

Indien Flückiger's hypothese juist is, dan zou de vrijheid van spreken, althans bij de Archaïsche Grieken, oeroud recht vertegen-woordigen. - Wat niet zo verwonderlijk moet klinken: ook het asielrecht, een op en top sacraal recht, is oeroud. Met name: wie, achternagezeten door om het even wie (zelfs de vorsten), in een tempel vlucht, is onschendbaar. De Bijbel kan daarvan iets leren.

CF114

(2). -- Herodotos' democratische verhaaltrant.

Teuffen omschrijft deze als volgt:

(a) Wanner Herodotos zijn teksten neerschrijft, verleent hij iedereen, die iets te zeggen heeft omtrent het behandelde thema, het woord. Daarbij laat hij, voorlopig, niet de minste voorliefde of afkeer blijken t.o.v. het standpunt dat iedereen inneemt.

Opm. -- Het is alsof de traditievaste Herodotos nog de sfeer van het Archaïsche gezin, dat beraadslaagt of van de Homerische agora, in volle discussie, beleeft.

(b) Pas nadat hij alle andere meningen aan het woord gelaten heeft, komt hij met de hem eigen mening voor de dag. -- Is hij, daarbij, omtrent de feiten, niet helemaal zeker, dan laat hij dit in de formulering van zijn inzicht blijken.

Opm.-- Wij weten het: Thales van Miletos, de stichter van de Griekse wijsbegeerte, vakwetenschappen, retoriek (-6247-545), was ook Ioniër, met zijn land-en vooral denkgenoten Anaximandros van Miletos (-610/-547) en ook Anaximenes van Miletos (-588/-524). Herodotos leefde, dus, in een klimaat van historia, onderzoek der gegevens (cf 83). Tot die gegevens behoren ook de meningen der anderen, zelfs als deze als onkritisch zouden moeten afgedaan worden. -

Applicatief model. -- Herodotos inzake multicultuur. -- Teuffen, O.c., 46f., haalt aan. -- Historiai 3:38.

1. Regulatief model. --

Gesteld: men wil alle volkeren der aarde ertoe uitnodigen uit de grote verscheidenheid (cf 14: Feyerabend) van de gedragsvormen de beste uit te kiezen. In zo'n geval zou ieder volk, eerst alle zeden nauwkeurig op hun waarde toetsen, om, daarna, de eigen zeden, toch als de beste voorop te stellen. -- Dermate gaat ieder volk ervan uit dat de eigen levensvormen "de beste" zijn. -

2. Applicatief model.

Daarvan - zo gaat Herodotos voort - (...) bestaan er vele voorbeelden. (...). -

(a) Toen Dareios (= Darios, Perzisch vorst) regeerde, liet hij eens alle Grieken aan zijn hof tot zich roepen en vroeg hun: "Wat moet men u geven opdat gij uw gestorven vader zoudt willen opeten" Antwoord: "in geen geval bedrijven wij zo' n misdaad". -

(b) Daarop liet hij de hovelingen komen, die uit de Indische volksstam der Kalatiërs afkomstig waren (zij eten de lijken van hun ouders op). Toen alle Griekse hovelingen uit de buurt waren, stelde Dareios, d.m.v. een tolk,

de vraag: “Wat moet men u geven opdat gij ertoe bereid zoudt zijn uw oude ouders te verbranden?”.

CF115

Met luide stem schreeuwden zij het uit en namen tegenover Dareios een smekende houding aan: “spreek toch niet zulke goddeloze woorden uit”. -- Zo is het gesteld met de zeden der volkeren. - Tot daar de tekst van Herodotos.

Het gedesacraliseerde ‘natuur’-recht der Protosofistiek.

a. *E.R. Dodds, Der Fortschrittsgedanke in der Antike,* Zürich, München, 1977 *(// The Ancient Concept of Progress*, Oxford, 1973), 124ff., typeert de mentaliteit der Sofisten van het eerste uur als volgt:

“(De Sofistiek) vertoont dezelfde kenmerken als het liberale denken van de XVIII-en de XIX - de eeuw. Deze zijn: (1) individualisme, (2) humaniteit (*opm.:* de nawerking van het Renaissancehumanisme), (3) verwereldlijking (secularisering), (4) kritiek op de traditie o.g.v. ‘rede’, (5) groot vertrouwen in de toegepaste rede als sleutel tot onophoudelijke vooruitgang (cf 78)”. -

Men kan niet duidelijker de overgang van de Archaïsch-sacrale cultuur naar de Verlicht-rationele samenvatten.

b. *Werner Jaeger, Paideia,* I, 368, zegt daaromtrent wat volgt. -

“Het probleem der problemen in de democratie’ -- De eeuw van Perikles is, althans wat Athene betreft, bekend voor haar ‘democratie’. Maar Perikles (-482/-429), de leider van de ‘democratische partij’, werd, in - 444, de enige heerser over Athene.

Volgens Jaeger was zijn zogezegde ‘democratie’ “eine kaum verhülte Tyrannis” (een nauwelijks verholen tirannie). -

Gevolg: de spanning tussen de sterke, ‘culturele’ persoonlijkheid, enerzijds, en, anderzijds, de hele samenleving. Alle toenmalige denkers over de samenleving, de ‘polis’, zoals wij het, Tweede Jaar (*Filosofie van de levensloop*, 246/264 (Elementen van Platonische sociologie), zagen, dachten daarover na, “ohne damit fertig zu werden” (zonder er een oplossing voor te vinden). -

Welnu, de eerste sofisten zagen dat probleem vlijmscherp. Zij wilden, dan ook, niet meer algemene volksopvoeding, maar elitevorming. “Es war, im Grunde, nur des alte Problem des Adels in neuer Form” (aldus steeds Jaeger). Wel kon iedereen, ook de gewone burger, in Athene, een - elementaire - vorming verwerven. Tot de Sofisten, wijsheidsleraars, komen van meet of aan slechts mensen uit de elite: met name, al wie zich tot politieker wil maken en, meteen, zijn polis leiden. -

Ziedaar een tweede karakteristiek (beschrijving) van de Protosofistiek.

CF116

c. Derde karakteristiek. –
Platon, in zijn dialoog *Protagoras 317b*, laat Protagoras van Abdera (-480/-410; kopstuk van de Protosofistiek), die Scepticisme (cf 9, 24) en Relativisme (waarover straks meer) voorstaat, het volgende staande houden. -- “(...) Ik eis de titel ‘Sofist’ op. Mijn beroep is de mensen cultuur bijbrengen (...).

(a) De anderen, -- zij verderven de jongeren: (...) zij brengen ze terug - tegen hun zin - tot gespecialiseerde vakken (...), -- berekeningen, sterrenkunde, meetkunde, muziek (*opm.:* zoals men ziet: de leervakken, die de Paleopythagoreeërs invoerden) (...).

(b) Maar, indien een jongeman tot mij komt, dan leert hij enkel wat hij graag leert.

Ten andere: de leerstof die ik onderwijs, is ‘eu.boulia’, het degelijke beraad (*opm.*: wij zouden nu, met een Anglicisme, ‘know how’ (grondige kennis) zeggen), nl. 1. in private zaken: de wijze waarop men zijn eigendommen uitstekend beheert; 2. in publieke zaken: de wijze waarop men, in de polis (stadsstaat), ageert en het woord voert, -- met maximaal resultaat”. (*J.P. Dumont, Les sophistes (Fragments et témoignages*), Paris, 1969, 29s.).

Zoals men weet, loopt het Internationaal Humanistisch verbond tamelijk hoog op met Protagoras :
(a) Wat wij van de gegevens - de ‘dingen’ - kennen, is slechts de wijze waarop zij ons onmiddellijk gegeven zijn (“zoals zij ons verschijnen”), -- wat Scepticisme is;

(b) Alle beweringen zijn, ergens, waar (maar dan zo dat uitmaken of er gradatie is inzake waarheid, -- of er toch én ware én onware beweringen zijn, voor zover men buiten het direct - waargenomene gaat, ondoenlijk is),-- wat Relativisme is.

Besluit: de mens, voor zover hij Scepticistisch denkt en te werk gaat, is de 'maat', d.i. de uiteindelijke norm, van "alle dingen".

Dit behelst dat de zienswijze van de topfiguur van de Protosofistiek zich beperkt tot het zicht- en tastbare (wat Secularisme is), -- met de mens - daarin, in dat beperkte werkelijkheidsgebied - als hoogste instantie (wat Humanisme is, -- of 'Humaniteit' in Dodds' taalgebruik (cf 115)). -

Men ziet dus waarop het neerkomt:
(a) is 'werkelijk' al wat zicht- en tastbaar is (de fenomenen); daarbuiten is er, eigenlijk, niets, tenzij pure hypothesen, die ontoetsbaar zijn;
(b) de mens, op zoek naar eigendommen en politieke macht, is daarin centraal.

CF117

Herlees nu cf 110, onderaan: volgens de Archaïsch-sacrale zienswijze is "het humane in de mens" zijn zin voor recht, voor zover dit een godgegeven, door een of andere godheid geïnspireerd wijsheid is; voor het protagoreïsch humanisme is het "humane in de mens" de know how in politieke invloed. -

Weerom: zoals cf 115 het al zei, is dit de overgang van de archaïsch-sacrale naar de verlicht-rationele cultuur. Men houde dit goed voor ogen, wanneer wij nu de ethiek, resp. politiek van de Protosofisten even schetsen.

Het protosofistisch relativisme. -
Protagoras is de 'ster'. Maar de Sofistiek was op geven ogenblik - -450/-350 (honderd jaar lang) - een hele beweging, met allerlei figuren. -

Eén van hun grootste ontdekkingen was - wat Herodotos (-484/-425) al ontdekt had, maar toch niet Sofistisch interpreteerde (cf 114) - de multicultuur in ethisch-politische (wij zouden sedert de vijftigerjaren zeggen: in menswetenschappelijke) termen: het feit dat wat, in de vooropstellingen, van het ene cultuurtype past en dus 'goed' (gewetensvol) is, uitgerekend in de vooropstellingen van het andere cultuurtype niet past en dus 'slecht' (gewetenloos) is.

De Protosofistische grondslagenkritiek. -

Voor een Pythagoreeër of een Platonieker zijn de varianten van eenzelfde basisinzicht (Platonisch: idee) slechts de fenomenale zijde van een verborgen eenheid. Men zou het wiskundig, bijna kunnen uitdrukken: fenomeen (= zicht- en tastbaar)/ verborgen (= ideëel) = varianten/ éénzelfde inzicht. - Voor de meeste Sofisten is dit anders. De vooropstellingen der culturen zijn niet goddelijke inzichten, waarvan de menselijke culturen gevarieerde toepassingen uitvinden, maar slechts meningen, louter 'humane' meningen. Ergens door beginfiguren 'uitgedacht'. -- God mag weten om welke 'humane' (Nietzsche zou zeggen "menschliche, allzu menschliche") beweegredenen of onbewuste drijfveren. -

Men voelt het humanisme inzake hypothesen (vooropstellingen). De wisselende omstandigheden ('situatief'), vermenigvuldigd met de betrekkelijk willekeurige duidingen van die omstandigheden, -- ziedaar de grondslagen, waarop de multicultuur gesteund is.

CF118

Een Euripideïsche formulering. -F. Flückiger, o.c.,87, haalt een vers van de derde grote tragicus der Antieke Grieken aan, Euripides van Salamis (-460/-406), die, met zijn diep-mystieke aanleg, langdurig met de waardencrisis der Sofisten heeft geworsteld.

(1) Indien 'goed (op zich) en 'kwaad (op zich)' overal hetzelfde waren, dan was er onder de mensen geen meningsgeschil meer. –

(2) In feite, echter, zijn slechts de woorden die men gebruikt, overal dezelfde. Maar wat door die woorden aangeduid wordt, verschilt van streek tot streek;

Opm.-- Deze schitterende formulering van Euripides spreekt twee dingen uit. -

a. Het onderscheid tussen begripsrealisme ('goed, resp. kwaad op zich', d.i. sedert Parmenides van Elea (-540/…), de stichter van het Eleatisme (cf 49,50), onafhankelijk van onze denkbeelden en onze woorden) en begripsnominalisme: Voor de Septische Protosofistiek zijn de namen der 'dingen' slechts 'woorden' (versta: klanken, waarmee de ene cultuur dit, de andere dat kan aanduiden). de ontologie, werkelijkheidsleer (zijnsleer) van

Parmenides wordt hier taalkunde, als de wetenschap omtrent het taalgebruik. Meer niet. Men kan dit, met sommige huidige denkers, linguisticisme heten.

b. Het Relativisme. -- Het 'relativeren' wordt de waardeleerstellige houding van de Sofistiek. Onder 'relativering' verstaat men "het systematisch als niet of niet zo 'absoluut' opnemen van de (traditionele) vooropstellingen der culturen". Waarbij 'absoluut' (in het Nederlands 'volstrekt') betekent "onafhankelijk van onze willekeurige of althans wisselende meningen", die, bij afwezigheid van iedere 'volstrektheid' of 'absoluutheid', totaal autonoom, eigenmachtig, kunnen te werk gaan (cf 73v.: zelfbevestiging). En wel in Individualistische zin, zoals Dodds zojuist zei (cf 115) zowel van het Antieke Sofistische denken als van het Moderne Liberalistische denken. Ik, gij, hij, zij, wij (als groep), -- wij denken 'ongebonden' ('vrij'), zelfstandig, 'zelfbepalend', eigenmachtig.

Het protosofistisch naturisme/ primitivisme.

cf 26/32 leerde ons al wat vooral Modern Primitivisme is. -- Daarin speelt het denkbeeld 'natuur' (denk aan 'natuurvolkeren') een hoofdrol. -

F. Flückiger, o.c., 107, stelt vast dat "de eersten, die bewust de menselijke natuur ('fusis') tot norm van:

(i) de dingen, de 'zijnden' (d.i. wat wij van de werkelijkheden denken en vooral zeggen) en

(ii) het gedrag, individueel of in samenlevingsvorm, vooropstelden". Het waren vooral de latere Sofisten, Antifon (-480/-411), een Attisch redenaar, -- Hipias van Elis (-481/-411) Thrasumachos van Chalkedon (-430/-400), -- en anderen.

CF119

(1).1. -- ***Het denkbeeld 'natuur' ('fusis').***

Met een W. Jaeger of een F. Flückiger kan men denken dat de Sofisten het begrip 'natuur' o.m. en vooral aan de medici van die tijd ontleenden. - F. Flückiger meent, o.i. terecht, dat hun woordgebruik rechtstreeks stamt uit een welbepaalde traditionele uitleg van het antiek-Griekse woord 'fusis' (uitleg, die ook een Jaeger vermeldt).

a. De term 'fusis' komt - aldus Flückiger - het eerst voor in *Homeros, Odusseia.10*: 303. Daar betekent 'fusis' de energie (kracht, vermogen), in een welbepaald toverkruid - molu - aanwezig, waarmee Odusseus de hem eigen

energie versterkt, zo dat hij zich tegenover de tovenares Kirke (Circe) kan staande houden.

Men ziet het drieledige schema:

(1) een identiteit (= wezensvorm, essentie),

(2) die een eigenmachtigheid uitmaakt,

(3) zo dat men het uithoudt tegen negatieve invloeden (cf 73, waar de virtu van een Machiavelli omschreven wordt in een identische drieledigheid (identiteit, eigenmachtigheid of zelfbevestiging, zich staande houden tegen negativiteit in of ontkenning). Men vergete daarbij niet dat in het Latijn, moedertaal van het Italiaans, 'virtus', vertaling van het Griekse 'dunamis', energie, geregeld, in een traditioneel taalgebruik, o.m. toverkracht, magische energie, betekent.

b. De term 'fusis' betekent, in het Antiek-Griekse woordgebruik:

(1) identiteit: oorsprong of wat uit een oorsprong ('genesis') ontstaat (zo dat het dezelfde identiteit, natuur, bezit)

(2) die zich eigenmachtig doorzet (zelfbevestiging)

(3) tegen al wat daarmee strijdig is (ontkenning). –

Wij gaan, nu, zien of die zeer traditionele betekenissen wel degelijk blijken de juiste te zijn, uit wat volgt.

Welke 'identiteit' benadrukken de Sofisten in kwestie? Twee kenmerken komen naar voren. -

1. De 'natuur' - b.v. van een politieker - indien Sofistisch, zo dat hij macht verwerft (het machtsbeginsel). -- Een Thrasumachos zegt b.v.: "Ik bestempel, eigenmachtig, als 'rechtvaardig' ('gerechtig') - beter: 'rechtmatig' - wat ik, -- als de sterkere of zelfs de sterkste, als nuttig voor mij duid; in dat geval ben ik "de gelukkige", met als toonbeeld de alleenheerser". Ziedaar de 'theorie' - omtrent de 'natuur'.

CF120

2. De 'natuur' - b.v. van een Anakreontisch dichter, indien Sofistisch, is zo dat zij lustgevoel, genietingsdrang, genotzucht uitleeft. -- Anakreon van Teos (-572/-487) zet een erotische poëzie in, die 'autonoom' begint aan te doen. - Waar b.v. een Sapfo van Lesbos (-612/...) wel sterk erotisch, ja, enigermate lesbisch dicht, is zij diepreligieus: zij vereert b.v. Afrodite of Eros (een godheid), terwijl zij erotisch leeft. - 'Anakreontische' erotiek, na Anakreon, wordt los van iedere godheid doorleefd. --

Analoog daaraan is de stelling van de Sofist Kallikles (*Platon, Gorgias 447*): “Voor mij, persoonlijk, bestaat ‘recht’ er o.m. in dat ik, zoals ieder enkeling of groep, de mij eigen lustgevoelens niet enkel kan, maar ook mag uitleven en dit door om het even welk middel”. -

Let erop: “kan uitleven” is de vrijheid van macht; “mag uitleven” is de vrijheid van ‘geweten’; -- de macht het ethisch - zogezegd ethisch - beginsel. Een Kritias van Athene (-460/-403) lijkt analoge theorieën verkondigd te hebben.

Samengevat: ‘natuur’ lijkt dus wel degelijk (1) een identiteit, -- hier een machtswillige en lustgevoelige identiteit, (2) die eigenmachtig zich doorzet, (3). Tegen alle weerstanden in. Weerom die drieledigheid “identiteit/ zelfbevestiging/ ontkenning”.

(1).2.-- ***De systechie ‘fusis (natuur)/ nomos (gewoonte)’.***

Eens dat men de machts- en lustbegerige natuur der Sofisten voor ogen heeft, begrijpt men één der mogelijke duidingen van de beruchte tegenstelling “fusis/ nomos”. - Men kijke naar de derde term van onze drieledigheid:

1. de vooropstellingen van de traditie - gewoonte(recht)
2. de (democratische) grondwet of gewone wet zijn evenzovele hindernissen, die de zich doorzettende natuur moet overwinnen, wil zij zichzelf waar maken. -

Appl, model. -- De Sofist Hippias stelt voorop “De wet is de tiran van de mens”. Van de Sofistisch geduide mens, -- wel te verstaan.

Opm.: Noteer dat die zin ook anders kan verstaan worden: indien een wet onrechtvaardig is, dan is zij tirannisch. Maar dit is geen echt sofistische duiding.

(2).1.-- ***De sofistiek, -- nu eens democratisch, dan weer antidemocratisch.*** -

(i) Protagoras van Abdera, Antifon van Athene e.a. waren voor gelijkberechtiging van alle burgers. Zij waren zeer democratisch gezind.

CF121

Herinner u “Iedereen gelijk voor de wet”. Hier wordt ‘wet’ geduid als de vooropstelling bij uitstek die, in een samenleving, ook de Sofistische mens ‘levensruimte’ schenkt.

(ii) Niet alle, maar toch een aanzienlijk aantal Sofisten duidden de gelijkheid inzake rechten als “eine gasze Ungerechtigkeit” (F. Flückiger), “een grote ongerechtigheid”. -- Het argument was o.m.: op die ‘democratische’ wijze worden, immers, de minderwaardigen - zo de massa - bevoorrecht en de meerwaardigen - zo de meestbegaafden - verontrecht. -

Flückiger, o.c., 109, licht dit toe. -

a. Als, in de school van Gorgias van Leontinoi (-480/-375; met Protagoras de op een na grootste Sofist), in naam van de ‘natuur’ het recht van de sterkste of van de beste vooropgesteld werd, dan bedoelde dit de bevrijding van de enkeling - individualisme - uit de ‘boeien:’ (1) van de heersende ‘conventies’ (b.v. oeroude gewoonten) en/ of (2) van het heersende rechtssysteem.

Opm.-- Weerom: zeer begrijpelijk vanuit (i) de identiteit, het eigen wezen, (ii) de zelfbevestiging, het zich eigenmachtig doorzetten, (iii) de ontkenning, hier de conventies of wetten, die ‘hinderen’. Cfr. *Platon, Gorgias 483*. -

b. Flückiger vat samen: “Dit natuurrecht vertoont en een Individualistisch én een Antidemocratisch karakter”.

Samengevat. -- Men kan zich niet van de indruk ontdoen dat een Sofist graag democratisch begon, om mettertijd vanuit een machtspositie op ‘democratische’ wijze verworven, ‘antidemocratische neigingen’ te ontwikkelen. Zo ontplooide zich zijn ‘natuur’, -- zijn ‘aretè’, ‘deugd’.

(2).2. - *Animalistisch primitivisme.* --

Hier komen wij aan de ware cynische rede. -- “Het recht van de sterkste geldt toch werkelijk algemeen in “de natuur” (hier als verzamelnaam van al wat een ‘natuur’ heeft):

(i) Het is de regel in het dierenrijk en - zo beweren de Sofisten - ook onder de mensen, -- in de grond. Bij de mensen blijkt dit glashelder in fenomenen als de oorlog: na een (gewonnen) oorlog, immers, kan de overwinnaar beslissen over het leven van de overwonnenen (Aldus F. Flückiger o.c.,109).

Opm.-- Daarmee zijn wij aan de tegenvoeter van een Hesiodos, (CF 110) voor wie, op sacrale gronden, de mens als mens door zijn zin voor recht boven het dierenrijk uitstijgt. -

Korter: Cicero gelijkt op Hesiodos, de meeste Protosofisten op Machiavelli (cf 72).

CF122

Besluit. -- Staan wij, eerst, stil bij een paar waardeoordelen. -

Een eerste waardeoordeel: Dodds, Fortschr., 125,

Doddts is nochtans een overtuigd aanhanger van het Liberalisme en principieel bewonderaar van de Protosofistiek zegt: "(De Sofistiek) had een groot tijdvak van intellectuele, sociale en politieke ontvoogding moeten inleiden. -

Wat zij, in feite, inzette, was vooreerst een tijdvak van burgeroorlog en stedenoorlog, die met een bewuste vreugde aan brutaliteit uitgevochten werden, -- een brutaliteit die, tot voor kort, bij ander volkeren van hoog cultureel peil nauwelijks overtroffen was.

Daarna een tijdvak van dictaturen - de zgn. 'tweede turannis' voor dewelke Dionusios van Syrakuse (*opm.*: een bekend tiran) model stond. (...).-

In de wereld van het denken dook, voor het eerst, de theorie van de Ubermensch (*opm.*: Nietzsche's machtsmens) op, -- nl. dat politiek immoralisme dat een Kallikles, in *Platon's Gorgias*, zo glanzend naar voren brengt en, anderzijds, Platon zelf, wiens filosofie Crossman terecht beschreven heeft als "de gruwelijkste en grondigste aanval op liberale denkbeelden, die de geschiedenis te kennen geeft".

Een tweede waardeoordeel velt ons het Internationaal Humanistisch Verbond.

(1) ***H.J. Blackham, Humanism****, Blackham,* Penguin Books, 1968, 9, definieert Modern 'humanisme' als volgt. –

(i) "Humanisme is de steevaste wisseloplossing voor religie" (m.a.w.: hier wordt een dilemma vooropgesteld: ofwel religie ofwel humanisme).

(ii) Humanisme, althans binnen een gekerstend Europa, bestaat in een verwerping van het christendom. (Sic). -

Deze negatieve definitie is de conclusie van twee vooropstellingen.

(i) “Dit aardse leven is alles (*opm.*: exclusivisme); meteen bestaat “de mens op zich” (opm.: de autonome, volslagen eigenmachtige mens).

(ii) “De mens is verantwoordelijk voor het eigen leven en voor het leven op aarde”. Noteer dat ‘verantwoordelijk’ hier betekent: die mens moet geen beroep doen op b.v. sacrale elementen, die hem, minstens gedeeltelijk, zouden kunnen ontslaan van de massieve en massale verantwoordelijkheid. Hij staat er radicaal alleen voor. --

Analoge vooropstellingen huldigt *J. Alleman, De leidende grondgedachten van het Moderne a-godsdienstige Humanisme*, in: *Tijdschr. v. Phil.* 21 (1959): 4, 615/680; 22 (1960):1, 13/76.

(2) Het Humanistisch Verbond over de Griekse verlichting. -

Volgens dat standpunt beleeft “de Griekse Verlichte rede” haar hoogtepunt in de V- de eeuw (= de eeuw van Perikles (cf 115).

CF123

- Hoe is, Humanistisch geduid, Hellas daar heen gegroeid?

1. Homeros’ Ilias en Odusseia. Deze worden geduid als de ‘heroïsche vorm van Humanisme’, waarbij ‘Humanisme’, nu, gedefinieerd wordt als “uitmuntendheid in alle menselijke prestaties” (athletisme, toneel, bouw- en beeldhouwkunst, welsprekendheid, politiek, denken, leven). M.a.w.: een cultuur. -

Opm.-- Wie Homeros, echter niet-exclusief Humanistisch leest, stelt vast dat hij mensen beschrijft, diepreligieus, toch uitmuntend presteren. Herlees b.v. cf 110/112.--

2. Thoekudides van Athene (-465/-401 of -395)

Hij schreef de *Geschiedenis van de Peloponnesische oorlog*, die, inderdaad, een Sofistische geschiedschrijving inluidt. --

3. Het Corpus Hippocraticum, d.i. een kleine bibliotheek van medische schriften (prognose, diëtetiek, heelkunde, farmacologie, beschrijvingen van ziekten en van gezondheid). -

Opm. -- Wie de Hippocratische teksten onbevooroordeeld leest, stelt vast dat deze uit de V-de en de IV-de eeuw stammende boeken zeker, voor het grootste deel, niet van Hippokrates van Kos, een tijdgenoot van Socrates (-

469/-399), zijn doch van een veelheid van stellers, die er zowel agnostische als religieuze meningen over nahouden. Zo dat zij absoluut geen argument kunnen zijn t.v.v. 'Humanisme' -

4. Demokritos van Abdera (-460/-370; Atomieker), Demokritos kan in zekere zin "de eerste materialist" geheten worden, maar dan in de zin van Hylisch Pluralisme (Demokritos aanvaardt én grove stof én 'subtiele' of fijne stof, waarmee hij b.v. occulte inwerkingen en verschijningen van godheden verklaart).-

5. Protagoras van Abdera (cf I 116). Het Humanistisch Verbond begroet in hem "de man die het eerst het regnum hominis (het Rijk van de mens) proclameerde".

Opm.-- Dat Protagoras 'humaniteit' centraal stelde is, grosso modo, juist. Maar nergens blijkt het radicale exclusivisme inzake sacrale werkelijkheden dat het humanistisch verbond huldigt: Protagoras zegt juist: "Ik weet niet of dergelijke dingen bestaan".

M.a.w.: als echt Sceptieker laat hij al wat de zintuiglijke ervaring van onmiddellijk gegeven werkelijkheden overschrijdt (cf 9, 24, 116), als ontoetsbaar en, meteen, onduidbaar tussen haakjes (hij spreekt er zich niet over uit, zoals het Humanistisch Verbond, dat agressief negeert). Vergeleken bij Protagoras komt het Humanistisch Verbond als dogmatisch-exclusief rationalistisch (cf47) over.

CF124

12. De huidige triomf van het liberalisme (124/134).

Als basis van deze steekproef in onze huidige cultuur nemen wij het schitterend artikel van *Pascal Garcin, Economie: Le bon marché*, in: *Journal de Genève* (29.06.1989), dat wij met andere opmerkingen toelichten. --

12.1. De feiten (124)

1.1. ***Het Westen.***

Sedert lang werd de kerk, ooit het middelpunt in de dorpen en de steden van het Westen, vervangen door de markt. De logica (*opm.*: de auteur bedoelt, de vooropstellingen) en de wetmatigheden van die markt vindt men, telkens weer terug in het wezen zelf van alle vraagstukken van onze Westerse samenleving. Die logica, die wetmatigheden beslissen over waarde en onwaarde van ieder gegeven. --

1.2. *Het Oostblok.*

De Oostbloklanden vertonen een veelheid van experimenten - Sovjet-Rusland, Communistisch China, Hongarije, Polen, zijn zij er nog niet in gelukt de étatistische economie om te vormen in een markteconomie, dan is het niet doordat zij het niet geprobeerd hebben.

1.3. - *De derde wereld.* -

Ofschoon geremd door het verouderd karakter van een aantal structuren, toch schrijdt de liberalisering dagelijks vooruit, terwijl, daarbij, de rol van de staat afneemt, zowel op industrieel of commercieel als op monetair gebied.

***2. De socialistische internationale.* -**

Als om de huidige geestdrift voor de markteconomie nog kracht bij te zetten, heeft de Socialistische Internationale er zich nu ook toe 'bekeerd': in de week van 19 tot 24 juni 1989 waren de leden - de meer dan tachtig Socialistische partijen van de hele planeet - in Stockholm bijeen om de honderdste verjaardag (1889/1989) te vieren. –

1. Onverdeeld positieve waardeoordelen over de markteconomie
2. afdoende kritieken intake de economische rollen van de staat algemeen genomen en, inzonderheid, de nationaliseringen werden in het programma van de Internationale opgenomen.

De Sociaaldemocratische partijen van Noord-Europa waren reeds, voor het grootste deel, marktgezind. De houding van andere partijen was tweeslachtiger, zo die van de Franse Socialistische partij (die nog nationaliseringen doorvoerde in 1981), zo ook een aantal Socialistische partijen in de Derde wereld.

12.2. Het waardeoordeel (124/134)

(a).-- *de stelling.*

Voor zover de apotheose van de markteconomie de overwinning van de rede is op sommige in diskrediet geraakte economiemodellen, verdient zij onze bijval. —

CF125

2. Voor zover, echter, de markteconomie, door die triomf, een soort monopoliepositie verwerft zo dat zij voor geen betwisting meer vatbaar wordt, is zij een reden tot ongerustheid. En dit o.g.v. de regels zelf, waarvan de markteconomie slechts de toepassing is.

(b).-- *Het betoog.*

Analogisch model. -

Denken wij ons een onderneming in die (i) door protectionistische maatregels afgeschermd is, (ii) die haar productie-onkosten niet bijhoudt, (iii) die niet tot herstructurering in staat is doordat zij dronken is van haar versneden successen. Wel: indien de markteconomie geen concurrerende ideologieën of denkmodellen meer om zich ziet, dan riskeert zij te verzeilen in de situatie van zo'n onderneming. --

2.1. *Historisch model.* -

Het risico is minder denkbeeldig dan men denkt. - Herinneren wij ons de omgekeerde situatie van de decennia na Wereldoorlog II (1939/1945). Het succes van het sociaaldemocratisch model was toen denderend. Zo denderend zelfs dat het alle politieke machthebbers beïnvloed heeft: dronken o.g.v. een algemene consensus (*opm.*: eenstemmigheid) kende men aan de staat de ene rol na de andere toe. Het gevolg was de inflatie van de zestiger- en zeventigerjaren.

2.2. *Het risico.* -

De markteconomie beleeft een analoge consensus.

Gevolg: o.g.v. die les der recentere geschiedenis, moet onze waardering door ernstig voorbehoud gematigd worden. Meteen is de openheid voor de - heden zeldzame - tegenstanders … een rationele plicht.

De herstructurering van ondernemingen.

Bibl. steekproef : *A. Bosshard, Interview: les nouveaux emplois qui font frissonner les syndicats,* in: *Journal de Genève* (20.09.1988). -

Begin september 1988 besteedt het Internationaal Bureau van de Arbeid (B.I.T., Genève) een seminarie (= studiegroep van éénzelfde vakwetenschap die een vraagstuk behandelt) aan de huidige vernieuwing van de onderneming (cf 95). -

Eén der basisdenkbeelden, die heersen, nu, heet 'herstructurering' (in het Frans: adaptation, -- 'perestrojka' (cf 54)). Dit is het geheel der maatregels, die een onderneming treft om de concurrentie en de trage groei (cf 87) te overleven. -

(I). - Het denkbeeld 'deregulering'. -

'Deregulering' betekent de afschaffing van allerlei reglementen ('regulering'), die de vrijheid van de ondernemingen aan banden leggen. In mei 1987 b.v. besteedde het 18de Vlaams economisch wetenschappelijk Congres te Brussel daaraan een tweedaags debat.

CF126

De meeste sprekers hielden een pleidooi voor een evenwicht tussen staatstussenkomsten en onverantwoordbare dereguleringen. Geen enkele economische school, - zelfs niet de Monetaristen (cf 81, 102,-- 98) of de Aanbodseconomisten, vroegen om algehele deregulering (cf 71: extreme denkvormen).

(II).-- ***Het denkbeeld 'flexibiliteit'.*** **-**

'Flexibiliteit' omvat: 1. de vergroting van de speelruimte van de onderneming om het aantal werknemers en, meteen, de tewerkstelling "aan te passen", 2. de versoepeling van de tewerkstelling - met name: de uurroosters - van de werknemers. -- In dit verband: 'atypische tewerkstellingsvormen' zijn deeltijdse arbeid, thuisarbeid, het doorgeven van werk aan kleinere ondernemingen (cf 96) ('soustraitance')

Opm.:

1. Tussen 1960 en 1980 slonken de kleine en middelgrote ondernemingen gevoelig, -- wegens de schaalvergroting. Dit proces zet zich door: denk aan de voorbereidingen met het oog op de Euromarkt 01.01. 1993.

2. Sedert + 1980, echter, ziet men een herstructurering en invoering van verscheidenheid in de secundaire (industriële) en de tertiaire (diensten betreffende) sectoren (cf 92v.: sectoren) (cf 96v.).

De grote zorg der vakbonden. **-**

De bliksemsnelle en diepgaande omvormingen van de onderneming - in de vorm van privatiseringen (cf 40, 54), flexibiliteit, informatica (cf 94) - niet enkel in het westen, maar ook in het oosten en zelfs in de derde-wereld-landen, brengen:

1. een nieuwe organisatie van tewerkstelling, loonovereenkomsten, uurroosters e.d.m., alsook

2. nieuwe verhoudingen tussen werkgevers en werknemers met zich. De grote zorg der vakbonden, daarbij, laat zich lapidair samenvatten in een zinnetje : "technologie schept weliswaar arbeid, doch doet banen verdwijnen". -- Dit slaat allereerst op de informatica.

Het Oostblok. -

In Socialistische economieën - Hongarije en China (cf. 54,58) voorop - nemen, bij de herstructurering, brigaden, coöperatieven, collectieven en private firma's de rol van de staat en de bureaucratie ermee verbonden over. -

Op het seminarie van het Int. Arbeidsbureau stelde de Heer Aganbeghian, uit Moskou, vast dat het Kapitalistische Westen, het Dirigistische Oosten en de ontwikkelingslanden privatiseringen invoeren. Hij aanvaardde privatisering als één methode om de productie van goederen en diensten te begunstigen, -- op voorwaarde dat zij gepaard gaat met eerbied voor de normen en de regels, die de lichamelijke en zielkundige gezondheid van de werknemers tegen uitwassen beschermen.

CF127

Opm. Bibl. steekpr.: *J. Baynac, La révolution gorbatchévienne (Essai d'analyse historique et politique)*, Paris, 1988. -- De auteur tracht aan te tonen dat Rusland aan zijn vierde revolutie toe is: 1905/1907 (spontane opstand), februari 1917 (democratische revolutie), oktober 1917 (Bolsjevistische revolutie), 1985 (Gorbatsjovistische revolutie (Mikhaël Gorbatsjov (1931/...)). In o.c., 21/60 (*Gorbatsjov avant Gorbatsjov*) toont hij aan dat Gorbatsjov voorlopers had, - o.m. Ioeri Andropof en Andrej Sacharof (deze laatste reeds in 1970, -- met V.F. Toertsjin en Roy A. Medvedef).

De auteur verwijst ook naar een roman, die via de KGB, o.l.v. *Andropof*, in het Westen doorzijpelde, nl., *V. Grossman, Vie et destin*, Paris, Julliard, 1984 (in de Sovjet-Unie pas in 1988) waarin passages te lezen zijn, die Stalinisme en Nazisme gelijkstellen. Zo b.v. het gesprek tussen een Nazi en een oude Bolsjewiek, in hetzelfde kamp opgesloten: "Wij zijn verschillende vormen van éénzelfde wezensvorm, de partijstaat". Cf 65v., 73 (Skinner)). -

De 'Postindustriële' revolutie (cf 94: informationele economie; 88, -- 126) - de informatisering en de automatie van de productie - speelt in de Gorbatsjovistische revolutie een hoofdrol (J. Baynac, o.c.,16). Maar de revolutie is veel diepgaander: in april 1988 zegt Gorbi (zoals men hem heet): "Zoals iedere revolutie is de perestrojka een zich doorzettende, revolutionaire hervorming van het bewustzijn. (O.c.,10); in juni 1988 zegt hij: "Het proces van revolutionaire vernieuwing dringt meer en meer door in de economie" (ibid.); in juli 1988 - in Krakau - heeft hij het over "de tweede wereldrevolutie" - ibid.).

Samengevat: van de machtsstaat naar de Socialistische rechtsstaat: de verwerping van het Kapitalisme, de verwerping van de dictatuur, de verwerping van de ontaarding van het systeem in de Sovjet-Unie van de Nomenklatoera, met al haar geheimhoudingen.

Het herstel van de 'oorspronkelijke' theorie, de 'ethische' opvatting van het systeem, de teruggave van de macht aan het arbeidende volk, dat, daardoor, pas de ware meester over zijn lot wordt, de vestiging van een Socialistische democratie, de huldiging van het 'humanisme' (de mens centraal), -- de achtergrond van de perestrojka, althans in de louter economische zin van het woord.

CF128

-- De economische uitwerkselen, die ons hier en nu interesseren, zijn b.v.: (i) het feit dat de staat zijn monopolie inzake buitenlandse handel versoepelt zo dat ondernemingen ook kunnen met het buitenland handeldrijven,

(ii) de herwaardering van de onderneming (cf 95): om een dosis vrijemarkteconomie in te voeren werd o.m. de wet op de familiale ondernemingen (die ambachtelijk zijn) uitgevaardigd, -- werd de wet op coöperatieven (om een netwerk van kleine en middelgrote ondernemingen te stichten (cf 95)) uitgevaardigd;

(iii) de 'joint-ventures' (door een wet ingevoerd) om Westerse kapitalen en technologieën te verwerven (*opm.*: joint-venture is samenwerking met het buitenland inzake onderneming).--

Opm. -- Bibl. Steekproef. *J.K. Galbraith/ Stanislav Menchikov, Capitalisme, communisme et coexistence,* Paris, 1988, onderlijnt het dode gewicht van de (staats) bureaucratie én in de Sovjet-Unie én in de USA; -- Maar wat Mensjikof zegt, interesseert ons hier: de bedoeling is een "democratisch centralisme" te stichten dat én het plan én de vrije markt verbindt; -- zo b.v. "de prijzen van de basisproducten worden nog door de staat vastgelegd, maar de rest (de meeste prijzen) worden door de vrije markt bepaald". Mensjikof onderlijnt: "De markt is niet noodzakelijk het perfecte instrument".

M.a.w.: niet het Kapitalisme wordt ingevoerd, maar een versoepeld Dirigisme. - Dit wordt bevestigd door *G. Sorman, Huit jours chez les grosses têtes de la 'perestroïka'*, in: *Le Figaro-Magazine* (16.07.1988), waar Otto Latsis (economist), die eerder pessimistisch gestemd is, Mikhaïl Oeljanof (Sovjet-acteur), die geestdriftig is, Roy Medvedef (historicus), die beweert "Niet het Socialisme afschaffen maar het op gang brengen". Vitaly Ginzburg (kernfysieker), die vooral de bureaucratie bekritiseert, Andrej Kornelof (ingenieur-ondernemer), die een coöperatieve leidt, aan het woord komen.

Hoofdindruk: Zeer gemengde gevoelens wat betreft de resultaten op economisch gebied: de zeventien miljoen staatsambtenaren, (de bureaucraten) en een zeer groot gedeelte van de arbeiders zijn, eerder tegen dan voor de perestrojka (om verscheidene redenen). -

Wat betreft de bureaucratie: *Tamara Kondratieva, Bolcheviks et Jacobins (Itinéraire des analogies*), Paris, 1989: de revolutionairen van 1917 (oktober) beschouwden zich als de eerste "echte revolutionairen; ofschoon in het spoor van de fameuze Jakobijnen (cf 431 1001); -- *Michael Voslensky, La nomenklatura (Les priviligiés en URSS)*, Paris, 1980 (herinnert,o.c., aan *Milovan Djilas, Die neue Klasse*, Wien, München, 1957), waarin de Nomenklatoera ter sprake komt.

CF129

De 'Nomenklatoera' (van het Latijn 'nomenclatura', lijst) is de lijst van de belangrijkste posten; de kandidaturen worden vooraf onderzocht, aanbevolen en gesanctioneerd door een comité van de partij van het arrondissement, van de stad, van de regio, enz.; m.a.w.: de Nomenklatoera behelst de personen die de sleutelposten bezetten" (o.c.,30).

Wat betreft de arbeid(st)ersklasse: *J.Baynac, La rév. garb.*, 254, zegt: "(...) Het mysterie van de afwezigheid van het proletariaat in het Gorbatsjeviaans taalgebruik. Heeft Gorbatsjef het overvloedig over de landbouwers en de intelligentsia (opm.: de kunstenaars en de denkende klasse), hij heeft nooit, maar dan ook nooit het middel gevonden om het proletariaat voldoende ter sprake te brengen.

Dit, in geen enkele, maar geen enkele, van zijn redevoeringen. Hij herinnert er wel even aan, terloops; meer niet. -- Men is er dan ook niet over verwonderd dat binnen de arbeid(st)ersklasse een duidelijk onbehagen aanwezig is. Haar angst opent haar de oren voor de Conservatieven, de

keiharde Leninisten (...). Wanneer het spookbeeld van de werkloosheid voor velen rondwaart (...), moet men er zich niet aan verwachten dat het proletariaat warmloopt (...)" -

Wat gaat daarachter schuil? De informationele revolutie (cf 94, 127), waarin voor de gewone arbeidende mens van langs om minder plaats is.

De duiding door het Internationaal Arbeidsbureau (Genève). -
Ziehier wat een verslag terzake, einde november 1989, zegt:

(i) Moeilijk voorspelbaar zijn de economische gevolgen van de perestrojka in de Oostbloklanden. --

(ii) Maar reeds nu is zeker dat een overschot aan werkkrachten tot andere vormen van tewerkstelling noopt. --

Verklaring: het knelpunt is:

(i) overgaan van een te verstaatste economie naar vrijheid voor ondernemingen

(ii) zonder werkloosheid op grote schaal of wilde inflatie.

Opm.:- Bibl. st.: *J. Bremond/ A. Geledan, Dictionnaire économique et social*, Paris, 1981, 212/220 (*Inflation*). -

Definitie. Met C. Olive definieert men als volgt: Niet het feit dat enkele prijzen de hoogte ingaan, maar dat het algemene prijzenpeil stijgt, schept 'inflatie'.

CF130

De 'maat', waarmee men dit stijgen (of dalen) meet, is de index (= de algemene index der prijzen, berekend vanuit het standpunt van het gemiddelde gezin ((cf 98), dat het geheel van de prijzen voor het geheel van de goederen en diensten betaalt). –

De index, maat van de prijzen, is de samenvatting van een aantal macro-economische (cf 68) mechanismen. Het economische leven is een 'systeem', d.i. een geheel van 'elementen', die op elkander inwerken. Zo 'n elementen, die inflatieverwekkend kunnen werken zijn:

a.1. iedere loonsverhoging (die, immers, doorverrekend wordt),
a.2. de munt, die te snel toeneemt of die te gemakkelijk in omloop is,

a.3. de staat, die zich rijkdommen toekent zonder tegenprestaties en zijn toevlucht neemt tot begrotingstekorten,

a.4. de permissieve levensstijl (uit snobisme of onder invloed van publiciteit, -- waarvan een voorbeeldje cf 107/109: de Kretek, steeds meer verlangen en uitgeven zonder rekening te houden met de mogelijkheden); -

b. Het buitenland (denk aan de plotse stijging der olieprijzen). -

De economisten, in de loop van dit jaar, vreesden een heropflakkering van de inflatie (gedurende het eerste semester van 1989, immers, was er een 'hausse' (0,2 USA; 0,1 Frankrijk), die niet kon toegeschreven worden aan seizoenswisselingen (b.v. de groenten worden duurder in de winter of bij droogte) of grilligheden (de oliecrisis): het was wel degelijk het geheel der prijzen als dusdanig dat steeg. Toch was het niet zoals in de zeventigerjaren, waarin de inflatie als een spookbeeld werkte.

Het begrip 'deflatie'. -

Denk nu maar niet dat de term 'deflatie' het omgekeerde is van 'inflatie'. 'Deflatie' - in een vrijemarkteconomie - is het geheel der tegenmaatregelen, genomen om de vraag (cf 96: vraag en aanbod) af te remmen (deflatoire politiek); -- zo b.v. vermindering der staatsuitgaven, verhoging van de fiscale druk (om de inkomsten, beschikbaar voor uitgaven, te beperken), de beheersing van de rentevoet der kredieten, loonbeperking, beperking der winstmarges, -- de 'prijzenstop').-

Opm. -- Dat wij daarbij stil staan, in het kader van een cultuurfilosofie, ligt daaraan dat zo goed als iedereen - de gewone man voorop - inflatie ondergaat, -- meestal zonder de 'mechanismen' te kennen, die ze beheersen.

Communistisch China. –

Wij herinneren aan cf 54: Deng Xiaoping, om de stagnerende economie van 'het plan' te redden, voert liberaliseringen door. Met schitterende successen, -- o.m. in de landbouw. –

CF131

Komt de Studentenrevolte met de bloedige onderdrukking, die de inzet is van de strijd tegen "de vreedzame ontwikkeling". -

De term 'Vreedzame ontwikkeling' slaat op wat wij, sedert Gorbatsjov, in het Oostblok, in Europa aan het werk zien. -

Peking (Bejing) 28.11.1989. -

De Chinese eerste minister Li Peng zei het zeer duidelijk: China zal een langdurige strijd moeten voeren tegen zijn 'kapitalistische' vijanden.

De hele Communistische pers zingt, dinsdag 21.11.89, de lof van Roemenië (cf 77) dat - zo houdt zij staande - een Socialisme 'construeert' (het is de term van von Hayek (cfr. cf 67: hij heet het Socialisme, op economisch terrein, een 'Constructivisme', dat zijn denkbeelden aan de economische werkelijkheden opdringt), dat over voldoende kracht beschikt om te weerstaan aan "de vreedzame ontwikkeling" in Oost-Europa. -

Het Volksdagblad van dinsdag 21.11.89 haalt Li Peng aan. Deze verklaarde, voor werkgroepen van leden van onderzoekscommissies, gedurende een Nationale Conferentie, "dat zij veel hadden gedaan om de sociale orde te handhaven, de stabiliteit van de natie te beschermen, de volksdemocratische dictatuur te versterken".

Meer nog: China beschuldigt er "volksvreemde krachten" van hun toevlucht genomen te hebben tot "de vreedzame ontwikkeling" om, in de loop van de lente 1989, de machtigste protestbeweging tegen de regering, sedert de stichting van de Volksrepubliek, op gang te brengen, die, begin juni 1989, "gelukkig door het leger met de grond gelijkgemaakt werd".

Opm. -- Men herleze cf 70: Herzen; 73: Machiavelli, met zijn oorlogspolitiek. -- Het is alsof deze Renaissancehumanist nog steeds met zijn schaduw boven Communistisch China hangt; -- cf 121: de Protosofistische oorlogsmystiek. In het huidige taalgebruik der Chinese gezagsdragers is de term 'Vreedzame ontwikkeling', immers, negatief! Het is iets dat men met man en macht dient te bestrijden!!!

Opm.-- Deze oorlogszuchtige taal gaat gepaard met planificatie-herstel (cf 96). De primaire sector (cf 93) wordt heraangepakt: de landbouwgronden gaat men hercollectiviseren; de secundaire sector (ibid.) wordt eveneens heraangepakt: de partijfiguren ontnemen, opnieuw, de ondernemingen haar zo resultaatvol individueel initiatief.

Besluit: P. Garcin mag gerust zijn: de tegenstanders van het liberalisme laten van zich horen.

CF132

De rationaliteit van het liberalisme.

Cf 102 (de 'rationaliteit' van de economie) heeft ons op dit onderwerp perfect voorbereid. -- Wij gaan wat wij, toen, leren inzien hebben, nu nog verfijnen, -- vooral aan de hand van de kennis- of, als men wil, informatieleer.

Risico/ onzekerheid.

1. ***Dit thema is niet nieuw:***

Cf 80 (rond 1350+ zien de Vroegkapitalisten van de Late Middeneeuwen reeds duidelijk het 'risico' en verrekenen het); Cf 106 (Simmel beweert dat rationeel en avontuurlijk eigenlijk slechts extremen van één differentiaal zijn); -- Cf 102 (Smith-Hayek zien in dat de wanorde der enkelingen, die elk hun eigen voordeel zoeken, een 'onzichtbare' hand, als correctief, nodig hebben);-

Bibl. st.: *F. Knight, Risk, Uncertainty and Profit, Houghton Mifflin Company*, 11921. --Deze Amerikaanse economist onderscheidde twee types van beslissingen (CF 92,98), voor zover er leemten inzake informatie in aan het werk zijn.

A.-- ***Het risico.***

Een risico is één type van onzekerheid, dat nl. tot op zekere hoogte kan beheerst worden door tegenmaatregelen. Zo b.v.: men houdt meer dan één product of dienst in voorraad (als de situatie verandert); men legt gewoon voorraden aan (om op alles voorbereid te zijn); -- men berekent, zoals reeds de Vroegkapitalisten deden, en men sluit een verzekeringspolis af (berekenbaar risico).

B. -- ***De algemene onzekerheid.***

Dit is het 'risico', doordat het ten volle avontuurlijk maakt, in de volle graad: het is gewoon onberekenbaar, onze 'ratio' (redeneervermogen) heeft er geen vat op. Men tast in het duister. Toch weet men dat het er is. Dus heeft onze 'ratio' er wel enigszins vat op.

Typologie der onzekerheden. -

(I).-- ***De objectale onzekerheid.***

De onzekerheid kan slaan op het object, dat de inzet is. -- Ik beslis in een tweedehandsboekhandel een werkje te kopen. Maar, voorlopig, weet ik er enkel van (= informatiedosis) b.v. auteur, uitgeverij, titel en een vlug doorbladeren (waarin ik enkele zinnetjes opvang, die mij tot kopen aanzetten).--

(II).-- ***De intersubjectieve onzekerheid.*** -

De onzekerheid kan ook slaan op mijn partner(in), het subject. -- Ik vraag aan de kassierster, die ik ken, of zij iets meer weet van het werkje; zij bekijkt het en zegt: "Ja, die meneer (een hoogstaand intellectueel) heeft het gisteren ook meegenomen". Ik weet iets meer (= informatie).

CF133

Maar ik weet niet met welke bedoeling die 'intellectueel' het werkje gekocht heeft: was het 'lukraak' ("at random")? Of was het doordat een kennis van hem het zocht, zonder dat hij het kende? (Informatieleemte).

Besluit. -- De 'vrije markt', kernstuk van Liberalisme in al zijn varianten, waarin ik het werkje koop, belet niet dat ik met informatieleemten koop. Dat behelst: "met irrationaliteit". Want gebrek aan informatie staat gelijk met irrationaliteit.

Institutionalistische vrije-marktkritiek.

P. Garcin, beslist aanhanger van het Liberalisme, Cf 125, smeekte om 'tegenstanders.' Dit, uit democratisch besef. -- Maar er zijn ook louter economische redenen.

Bibl, st. : *G.M. Hodgson, Economics and Institutions (A Manifesto for a Modern Institutional Economics*), Oxford, 1988, --

(I), Ziehier hoe een Institutionalist redeneert. Het huidige Liberalisme (denk o.m. aan *F. A. Hayek, Individualism and Economic Order*, Chicago, 1948) stelt als hypothese (cf 2, 71; -- 4, 20, 36, 50) voorop: Binnen de (totaal) vrije markt gesitueerd, beschikt de economisch actieve mens - b.v. een ondernemingsleider, een koopster - over niet enkel de noodzakelijke, doch ook de voldoende informatie (inlichtingen, 'kennis', kundigheden), -- zo dat hij/ zij rationele beslissingen kan nemen.

M.a.w.: deze hypothese doet alsof de economisch actieve mens 'alwetend' is wat betreft zijn economisch handelen. Uit wat een Knight zegt over risico's (dat kan er nog door) en over onzekerheden, blijkt echter dat dit zeer zelden het geval is. Dit verklaart het avontuurlijke. - Doch, indien er ernstige informatieleemte is, dan kan economie geen 'autonome' (Cf 74), louter regelvrije, desnoods gedereguleerde (Cf 125) werkelijkheid zijn. Dus geen louter of totaal vrije markt.

(II). -- De Institutionalisten stellen voorop als hypothese: de meeste economisch actieven beschikken wel over een aantal (= niet-alle, sommige) noodzakelijke informaties, maar niet over alle (universeel) voldoende informaties. Dit behelst dat het economisch handelen, in zo'n irrationele voorwaarden, nood heeft aan leemtecorrectieven. -- Dit heten de Institutionalisten 'instituties' (instellingen).

'***Instituties***'. -- (1) Regulering krijgt, hiermee, een zeer positieve rol toegemeten, nl. voor zover zij informatieleemten kan aanvullen. —

CF134

(2) De 'instellingen' - beter: 'marktcorrectieven' van informationele aard - zijn velerlei. -

a. ***Ethiek***. -- Een firma, geleid door een aantal leiders, die te allen prijze gewetensvol willen zijn, is, op zich, een extra-economische informatie: "Daar bedriegt men u niet".

b.1. ***Private instellingen***. -- Er bestaan privéfirma's, die een product (koopwaar of dienst) doorlichten en die informatie beschikbaar houden.

b.2. ***De staat***. -- Een regering, die 'wilde' prijsstijgingen beheerst, dankzij regulerende maatregelen, is op zich informatief: "wij weten dat men ons geen te hoge prijzen zal (mogen, durven) vragen".

b.3. ***Supranationale instellingen***. -- De Wereldbank, het Internationaal Monetair Fonds (IMF) - dingen waarover men al te veel enkel negatieve waardeoordelen verneemt - beschikken over informatie aangaande regeringen (b.v. uit de Derde Wereld) - of zij het geld goed of niet besteden; banken die willen geld voorschieten aan zo' n regeringen, kunnen daar informatie inwinnen.

Een Sovjettoepassing. -
Dat informatie en economie zeer nauw samengaan, en over de rationaliteit van de economie beslissen, blijkt nog uit *J. Baynac, La révolution gorbatchovienne*, 34. Daar wordt een brief, opgesteld door V.E. Toertsjin (physicus), A.D. Sakharof (academicus), Roy A. Medvedef (CF 128; historicus) - alle drie wereldbekend, vermeld. -

Op 19 03.1970 richten zij zich tot de topfiguren van de toenmalige Nomenklatoera. Ziehier een uittreksel (o.c.,34). - “Het lijkt, op dit ogenblik, met dwingende noodzaak, plicht een reeks maatregelen uit te vaardigen om een groter democratisering van het maatschappelijke leven in dit land (Sovjet-Unie) door te voeren. -

Deze noodzaak vloeit, voor een deel, voort uit het nauwe verband tussen (het vraagstuk van) de vooruitgang op technologisch-economisch terrein en vakwetenschappelijke beheersmethoden, -- ineen vloeiend met (het vraagstuk van) informatievrijheid, publiciteit en competitiviteitsgeest”. Wat verder, o.c., 41, wordt met klem teruggekeerd op “la liberté d’ information”, die door het Sovjetsysteem beknot wordt, -- tot grote schade van het Sovjetleven zelf. -

Besluit. Niet de ‘instituties’, ook niet de (absoluut) vrije markt, maar de (beschikbare) informatie beslist over de rationaliteit.

CF135

13. De eerste en de tweede industriële revolutie 135/142).

Wij kunnen ons, voortaan, de weelde veroorloven twee welbekende, doch vaker nog onbegrepen uitdrukkingen zo scherp mogelijk te verduidelijken.

13.1. De middeleeuwse industriële revolutie (135)

Bibl. st.: *Jean Gimpel, La révolution industrielle du Moyen Âge*, Paris, 1975. - Een door historici zonder Verlicht-rationele vooroordelen ontdekte industriële revolutie moet, als aanloop vermeld worden. -- “Van de XI-de tot de XIII-de eeuw (*opm.*: dus tussen +/- 1000 en +/- 1300) kende Westelijk Europa een tijdvak van intense technologische activiteit. Dit tijdvak is, meteen, één van de vruchtbaarste perioden inzake uitvindingen, van de geschiedenis. -

Dit tijdvak had, eigenlijk, “de eerste industriële revolutie” moeten heten, was het niet dat de Engelse industriële revolutie van de XVIII-de en de XIX-de eeuw reeds met zo’n naam wordt aangeduid”. Aldus Gimpel.

Opm.-- *J, Rosmorduc, De Thales à Einstein (Histoire de la physique et de la chimie*), Paris/ Montréa1 1979, 19s., 31, onderschrijft die stelling. --

Opm.: Terloops: *O.Brunner, Bürger und Bourgeois,* in: *Wort und Wahrheit VIII* (1953): Juni, 419/426, stelt dat - verschillend én van de karakteristiek Antieke stad (die een polis, een stadsstaat was, -- in het Latijn: civitas) én van de typisch Oosterse stad - in de XI-de eeuw (*opm.*: wanneer de Middeneeuwse industriële revolutie van de grond kwam), in West-Europa, tussen Seine en Rijn en in Noord- en Midden-Italië (Lombardije, Toscane), de burgerij en de burgerlijke stad ontstaan. Vgl. cf 79: *Ces trois siècles qui firent le marchand.* Een karakteristiek Middeneeuwse 'urbanisering' (verstedelijking) tekent zich af met een typische bevolkingslaag, de zakenlui. -

Opm.--- Meteen is duidelijk: de natuurwetenschappers van de Renaissance konden van de technologische verworvenheden van hun middeneeuwse voorgangers genieten.

13.2. De eerste industriële revolutie (135/136)

Bibl. st.: *W.W. Rostow, Les étapes de la croissance économique (// The Stages of Economic Growth*), Paris, 1962, 46, 49 (*Le premier démarrage*). -

I.-- Basiselementen van de moderne economische revolutie (cf. 78). - Rostow vermeldt er o.m. twee:

1.Het Post-middeleeuwse Europa beleeft de (her)ontdekking van delen van de planeet buiten Europa (de ontdekkingsreizen).

CF136

Het beleeft de vakwetenschappelijke revolutie Copernicus (1473/1543), -- het heliocentrisme; -- Tycho Brahe (1546/1601), Johannes Kepler (1571/1630; de wetten van Kepler inzake planetenbanen rond de zon); -- Galileo Galilei (1564/1642; exactheid inzake natuurwetenschap, d.i. beperking tot het mathematiseerbare van de werkelijkheid en mathematisering ervan)), -- met in het zog ervan de moderne technologische revoluties.

II.-- ***Niet de Hollandse Republiek maar Groot-Brittannië.***

1. Niet Holland. -

Cfr. cf 85: de eerste grootschalige Moderne onderneming (de Oost-Indische Comp.). - "Waardoor deed de definitieve inzet van het, in beginsel, eindeloze proces van economische groei (cf 87,-- 97, 125) zich niet voor in het land dat, in de XVII-de eeuw, er het dichtstbij was om er alle

vooropstellingen van te vertonen en dat aan de andere landen zoveel geleerd heeft, Holland? (...).

De Nederlanders rekenden te veel op de financiën en de handel, -- zonder een noodzakelijke en voldoende industriële onderbouw te scheppen. -- Dit had o.m. twee oorzaken:

1. Holland had niet de grondstoffen in eigen land;
2. Hollands financiers en zakenlieden wogen zwaarder door dan hun nijveraars.

2. Wel Groot-Brittannië. --

Groot-Brittannië haalde het op de Lage Landen bij de Zee. Waardoor?

(i) In het eigen land bezat het meer industriële vitale hulpbronnen (denk aan de steenkolen) dan Holland.

(ii) Engeland beschikte over meer protestanten van diverse sekten (cfr. o.m. cf 33: de Kalvinisten (Puriteinen) waren financieel vooruitstrevender dan de katholieken en zelfs de Lutheranen; denk aan de rentekwestie).

(iii) Engeland bezat meer schepen, dan b.v. Frankrijk: het kon een imperium uitbouwen overzee ("England rules the waves"). --

(iv) Vooral: Engeland (met Schotland) had reeds zijn sociale en vooral godsdienstige revolutie gekend rond 1688. -

Gevolg: enkel "Groot-Brittannië was ertoe in staat de bundeling van de katoenindustrie, de steenkoolmijnen en de staalnijverheid te mobiliseren; het kon, meteen, de stoommachine valoriseren. Het kon, na dit alles, zijn buitenlandse handel ontwikkelen.

Slotsom: al deze elementen samen maakten de inzet - tussen 1780 en 1800 - uit van het definitieve groeiproces". -

Besluit. Wij bezitten, nu, de nodige achtergrondinformatie om de juiste - zeer revolutionaire - draagwijdte van de Tweede industriële revolutie beter te begrijpen, -- door vergelijking.

CF137

13.3. De tweede industriële revolutie - de informationele (137/142)

Wij hebben dit reeds onrechtstreeks aangeraakt, cf 94, -- 127, 129. Daar gebruikten wij de term 'postindustrieel'. Deze term achten wij volstrekt niet

gelukt. Waarom? Omdat hij de indruk wekt dat wij na de 'industrie-zonder-meer' leven. Wat erg onjuist is.

Steenkolen en staal hebben - dat deed de steenkolen- en staalcrisis der laatste decennia ons duidelijk inzien - veel van hun onderbouw-waarde ingeboet. Dat is waar. De textiel, ook na de textielcrisis, blijft, echter, een stevige factor van economisch leven. -- Maar er zijn nieuwe industrietypes ontstaan, die de naam 'nijverheid' (industrie) verdienen. Maar ja, de naam postindustrieel tijdperk wordt gebruikt.

Mechanisering. -- cf 94 zagen wij dat het mechaniseren én in de eerste én in de tweede industriële revolutie centraal staan. Dit is een verder argument om de term 'postindustrieel' te vermijden. - Maar wat juist gemechaniseerd wordt, dat verschilt grondig. Dat wat - in de Tweede industriële revolutie - gemechaniseerd wordt, is informatie. Of liever de tekens, de stoffelijke of materiële tekens of symbolen van informatie (kennis, inzicht, - - boodschap, inlichting) -

Opm. -- Men beweert ook te veel dat, in de Eerste industriële revolutie, de energie gemechaniseerd werd. Dat is juist. De energetica, de theorie omtrent de energie als onderscheidbaar van de 'materie', ontwikkelde zich gelijktijdig. Maar bekijk de economische geschiedenis van de laatste decennia: was er niet zoiets als een 'energiecrisis'? De regeringen riskeerden soms het randje van oorlog om denk aan de Golfstaten - de energietoevoer veilig te stellen. Doch die energie wordt nog steeds bewerkt d.m.v. zeer klassieke, ofschoon b.v. door ordinatoren bijgewerkte, methoden, die typisch zijn voor de Eerste industriële revolutie. -

Een reden te meer om niet de term 'postindustrieel' te gebruiken. Want er is meer gelijkenis dan verschil, onder dat oogpunt, natuurlijk. Het is en blijft klaar: zonder energie geen mechanisering! Als is er, soms, veel minder energie nodig.

De hoofdkenmerken. -- *J. Peperstraete, Werkgelegenheid in de informatie-maat-schappij,* in: *Onze Alma Mater* 1987: 2, 67/79. -

A.I. ***Informationele technologie als element van economische groei.*** -

Een drieledige vooropstelling beheerst de overgang van de 'Industriële' naar de 'Informatiemaatschappij'.

CF138

1.1.- ***De informatietheorie. –***

Zoals gezegd: niet de kennis zelf, de 'informatie' zelf, die in onze geest aanwezig is, maar de tekens, 'symbolen', ervan, 'signalen' genoemd, worden, buiten onze geest, overgebracht, doorgeseind, zo dat communicatie ontstaat. Dit gebeurt

1. technisch, nl. d.m.v. een elektrische omloop ('circuit'),
2. biologisch, nl.

a. d.m.v. het genotype (het geheel van 'informatie' dat een levend wezen genetisch bepaalt),

b. d.m.v. de zenuwontlading (= impuls). -

Zo worden veranderlijke en, in beginsel, meetbare hoeveelheden 'informatie' (signalen) overgebracht en zodoende bruikbaar gemaakt.

1.2.- ***De informatica.*** **-**

Dit is de vakwetenschap, die de geautomatiseerde verwerking van informatie - met name: de methoden van verwerking - analyseert. Denk aan de term 'automatie'.

2.1.- ***De micro-elektronica.*** **-**

Deze term vat samen alle technieken, die, o.g.v. elektronica en radio-elektriciteit, het aanmaken van elektronische microstructuren mogelijk maken.

2.2.- ***De telecommunicatie.*** **-**

Dit vak analyseert alle - draadloze of niet-draadloze - elektrische en elektromagnetische technieken, die communicatie op afstand ('tele-) mogelijk maken.

De economische rol. -- Herlees nu cf 87 (het economisch basisbegrip 'groei'). -- De technische vooruitgang, o.g.v. de voornoemde vakken, is bron van echte economische groei. - Men kan de omvang ervan even nagaan. De drieledige techniek in kwestie behoorde, in 1980, tot de tien voornaamste deelsectoren (cf 93) van de industrie. Voorzichtige voorspellingen stellen dat, in 1990, zij de vierde plaats en, in 2000, na de energiesector, de tweede plaats zal innemen.

A.II.-- ***Toelichtingen omtrent micro-elektronica en informatica. - a. micro-elektronica.*** **-**

Micro-elektronica betreft geminiaturiseerde (schaalverkleinde) elektronische schakelingen, die elementaire (onherleidbare) hoeveelheden informatie - 'bits' geheten kunnen verwerken en in het 'geheugen' opslaan d.m.v. een ordinator (computer).

(1).-- ***De chip.*** **-**

a.1. Miniaturisering is een toepassing van het economiebeginsel (besparingsbeginsel). Men maakt de materie, resp. de energie, nodig voor een product, zo klein mogelijk. Hier: hoe meer een elektronisch werktuig geminiaturiseerd is, des te meer 'bits' men erin kan samenballen ('integreren').

CF139

a.2. de uitvinding van de transistor in 1948, de verfijning van fotografische technieken en de aanwending van scheikundige etsmethodes beheersen de miniaturisering. -

De doorbraak situeert zich rond 1960: op één plaatje silicium 'integreert' men een veelvoud van transistoren. -- Dit leidt, mettertijd, tot "Very Large Scale Integration" (= VLSI): verscheidene tienduizenden transistoren worden op één oppervlak ('chip') aangebracht.

Opm. Deskundigen voorzien "een onbeperkte vooruitgang": misschien produceert men, in 2000, chips met 10 tot de 12 macht, transistoren. Dit zou neerkomen op +/-1/100 van het aantal neuronen (= zenuwcellen) in onze hersenen, -- Herlees nu cf 78vv.: vooruitgang, wij tasten, hier, voor de zoveelste maal, het wezen van de moderniteit.

Opm. -- De term 'transistor' is de Engelse samentrekking van "transfer resistor" (opdrachts-weerstand). Dit is een apparaatje (vervanging van de elektronische buis), dat uit halfgeleiders is gemaakt. Het kan elektrische stromen versterken, elektrische trillingen verwekken, modulerings - en detectietaken uitvoeren.

(2).-- ***De microcomputer.*** **-**

Zodra tienduizend-transistoren-per-chip doenlijk was, ontstond de microcomputer (die, op zijn beurt, in grote reeksen kan geproduceerd

worden). Dit is en type van ordinator (machine die getalmatig informatie (signalen) verwerkt).

Opm. -- Bruikbaarheid. -- De micro-ordinator is een ordinator die afgeleverd wordt zonder 'voorbestemming': de gebruiker ervan maakt hem zelf - door programmatie - geschikt tot een doel.

B.-- *Informatica.* -

De snelle ontwikkeling ('groeit) van de micro-elektronische technologie is de vooropstelling van de snelle vooruitgang. - Let op de moderniteit - van de informatica.

(1). De industriële technologie ('industrieel' in de beperkte zin), één der hoofdfactoren van de zgn. 'Industriële maatschappij', heeft grondstoffen (steenkolen, ijzer b.v.) nodig en heeft zeer veel energie nodig.

Gevolg: Het denkbeeld 'energie' stond, sedert de XVIII-de eeuw (cf 136: Groot-Brittannië), centraal. -

(2) De informationele, 'postindustriële' technologie verwerkt zo goed als geen materie (grondstoffen) en heeft bitter weinig energie nodig. -

De eerste aanloop. -- Deze situeert zich rond 1830. –

CF140

1.1. *Machinaal aspect.* -- Ch. Babbage ontwerpt, rond 1830, met overheids-toelagen, een rekenmachine (zij werkte, erg genoeg, zeer onnauwkeurig).-

1.2. *Logistisch aspect*. -- *G. Boole*, bekend om zijn Boole-algebra, ontwerpt het redeneringsaspect, in zijn *The Laws of Thought* (1854). Het denkbeeld 'kunstmatige intelligentie' komt, meteen, op.

2. De transistor (1948) en de geïntegreerde schakelingen van transistoren (1960) maken een uitstekend werkende redeneermachine (signalenverwerkende machine) mogelijk.

Resultaat: de ordinator kan intellectuele taken, tot dan toe slechts door een levend wezen dat beredeneerd te werk gaat, uitvoerbaar, overnemen. en dit, gebeurlijk, beter dan de mens. -

Appl. model.-- Rond 1985 werd, in Japan, een robot ('robotica') op de markt gebracht die orgel kan spelen. Een mechanische 'hominoide' (kunstmatig mens) leest de partituur af, betokkelt de toetsen (met zijn mechanische 'vingers') en de pedalen (met zijn mechanische 'voeten').

B.I. -- ***De rol van de mens in de informationele economie.***

De dag dat de chip werd uitgevonden, veranderde onze cultuur zeer grondig. Wat men ooit als 'onmogelijk' zou afgewimpeld hebben, werd, ineens, feitelijk: supersnelle zakrekenmachientjes (voor een paar honderd frank), draagbare computers, uurwerken, die men niet meer dagelijks moet opwinden. -

Opm.-- De uitvinders van de chip - Bob Noyce en Jack Kulby (in 1958) - zijn, ofschoon de stichters van een enorme vooruitgang, zo goed als onbekend gebleven bij het publiek, dat andere wetenschappers als beroemdheden viert.

Kerstfeest 1989 een informaticafeest. -

De elektronische tuigen - ordinatoren, gadgets - zijn bezig ons 'traditioneel' Kerstfeest om te vormen. Traditionele speeltuigen - poppen, lego, duplo - geraken, gedeeltelijk, in de schaduw van de elektronica, die spectaculair stijgt.

Kinderen, jongeren voelen niet de 'afkeer' van een aantal volwassenen voor de nieuwe technologie. Zakenmensen rekenen reeds tweejarige kinderen tot de mogelijke 'verbruikers' van ordinatoren. Een Japanse firma voert volgende publiciteit "Opvoeden is op het leven voorbereiden. Ouders, het is uw plicht de talenten van uw kinderen te begunstigen".

Inderdaad: een snelgroeiend aantal banen is geïnformatiseerd en, via speelgoed, de kinderen daarop voorbereiden lijkt verantwoordbaar. -

Gevolg is dat werken ontstaan gelijk *Carl Mitcham* (New York)/ *Alois Hunirg* (Düsseldorf), *Philosophy and Technology II (Information Technology and Computers in Theory and Practice*), Dordrecht, 1985. –

CF141

De denkers in kwestie bespreken, eerst het metafysisch (versta: ontologisch (cf 1)) en epistemologisch (wetenschapskundig) karakter van informatie. Daarna hebben zij het over de interactie tussen mensen en

computers. Ten slotte bespreken zij de ethisch-politische gevolgen van de informatietechnologie. Zeggen wij: de culturologische uitwerkselen.

Silicon Valley. -

In Californië situeert zich het rijk van de micro-elektronica, Silicon Valley, dat "een begrip" geworden is. Hewlett-Packard is de eerste firma die zich, in 1937, daar inplantte.

J. Dumoulin, trad./ adapt., Les diables de Silicon Valley, in: *Express No. 1573* (04.09.1981), 44/47, omlijnt het belang als volgt: "De gevolgen van de micro-elektronische revolutie beperken zich niet tot digitale uurwerken, zakrekenmachines en sciencefictionspelen. Deze revolutie heeft, bovendien, gewoonweg, de natuur zelf van de strategische wapens, die het arsenaal van de USA en de SU uitmaken, onderste boven gekeerd". (A.c.,45). -- Hier test men a.h.w. met de vinger de inzet. Niet enkel economisch.

De kennistechnologen. -

Bekijk, grosso modo, de structuur van een informationele firma: (1) apparatuur (R and D; Research and Development), (2) programmatuur (teleprocessing), (3) dienstbetoon ('service'). -

De taak draait rond informatie. De R-en-D-afdelingen die de apparatuur analyseren in de bedrijven (en aan de universiteiten) zijn daarmee bezig. De Angelsaksers heten degenen, die daar aan het werk zijn, knowledge engineers (kennis-technologen) of, met een metoniem, golden collars (vgl. cf 82, het analogon in de financiën). -

Het zwaartepunt is verplaatst. In de klassieke industrieën, waar allereerst materie en/ of energie verwerkt wordt, situeren de 'grondstoffen' zich, zo goed als altijd, buiten de mens, in de natuur;

In de informationele industrieën is de vindplaats van wat er verwerkt wordt, informatie, in de mens zelf, in zijn geest, bron van alle informatie, voordat zij in tekens (signalen) omgezet wordt. -

Meteen: informationele bedrijven zijn afhankelijk, zoals alle andere, van kapitalen, grondstoffen, machines, arbeid (cf 86, 89). Maar er is één groot verschil: de menselijke inbreng, in de vorm van vorsers, vinders, en wel met sterke persoonlijke inzet (gemotiveerdheid)

CF142

B.II -- ***De Sovjetunie en de informationele revolutie.*** -

Wij hebben er reeds toespeling op gemaakt (cf 134), -- als achtergrond van de 'glasnost', informatieomloop, in het Communistisch systeem. - Maar er is meer: er is ook 'perestrojka', herstructurering. -

J. Baynac, La révolution gorbatchévienne, 38, haalt o.m., uit de programmabrief van de wereldbekende wetenschappers Toertsjin, Sakharof (Andrej Dimitrijevitsj Sakharof (1921/1989)), Roy Medvedef, wat volgt. -

"

Wij zijn op de USA vooruit (*opm.:* wij tekenen 19.03.1970) inzake steenkoolwinning. -- Maar wij hebben een achterstand wat betreft oliewinning, gasproductie en elektrische energie; -- Wij hebben een tienvoudige achterstand inzake scheikunde en een oneindige achterstand wat betreft ordinatorentechnologie.

Deze laatste achterstand is bijzonder belangrijk, want het invoeren van elektrische rekenmachines in de Sovjeteconomie is van doorslaggevend belang: dit fenomeen komt, immers, neer op een radicale verandering van het systeem als geheel -- want van de productiewijze. Terecht werd het als "tweede industriële revolutie" bestempeld. -- Welnu, het algehele vermogen van de Sovjet-ordinatoren is honderden malen beneden dat van de USA.

Wat betreft de aanwending ervan in onze Sovjeteconomie, is de achterstand zo omvangrijk dat hij gewoon onmeetbaar is: wij in leven nog in een vorig tijdperk".

De machine als hoofdfactor van rijkdom. -

Niet meer de arbeider-proletariër was in zekere zin de hoofdactor van het Kapitalisme. *Maar K. Marx, De grondlagen van de economie* (1857/1858), aangehaald door J.Baynac, o.c., 255s., heeft een voorgevoel gehad van wat wij nu, in de Informationele economie, beleven.

1. Er is, mogelijkerwijze, een toekomstig tijdperk op komst waarin de factor "menselijke arbeid" gewoonweg hinderlijk wordt voor het productieproces zelf (tot nog toe noodzakelijk element wordt die arbeid overbodig). --

2. Hoe is zo'n mutatie mogelijk? Dergelijke omvorming van de productiewijze - aldus Marx - is een kenmerk eigen aan het "vaste kapitaal"

(versta: de machines), dat daarin verschilt van de levende arbeider/ arbeidsters. --

Gevolg: i.p.v. in het hart van de productie te staan, als hoofdactor, wordt, mettertijd, de levende arbeid op zij gezet: hij is niet meer de hoofdbron van rijkdom. -- vgl. cf 128.

CF143

14. Japan als element van de wereld (143/151)

"Made in Japan": wie heeft die woordjes nog niet ergens zien staan op wat hij bij ons kocht?

14.1. De groep der zeven (rijkste industrielanden) (143)

De zestiende Top der Zeven, in 1990, zal van 09.07.1990 tot 11.07.1990 plaats grijpen in Houston (Texas). Sedert 1975 komen de USA, Canada, de Duitse Bondsrepubliek, Frankrijk, Italië, Groot-Brittannië en ... Japan regelmatig samen, -- Op de vijftig grootste banken van de, planeet - de internationale banken welteverstaan - zijn er 24 Japanse, 7 Duitse, 5 Britse, 4 Franse, 3 Zwitserse, -- de Amerikanen hebben er 3 (op de 22ste, 48ste en 49ste plaats). Aldus beweert L'impact (CH), No. 241 (nov. 1988), 64. In minder dan tien jaar werd Japan de eerste geldschieter van de aarde. -

In Berlijn - in het bijzijn van verscheidene duizenden ministers, bankiers en internationale kredietinstellingen - heeft de heer Sumita, in naam van de hoge rol van Japan, zich uit de betutteling van de USA en Groot-Brittannië, wier economieën slechts een klein vijfde van de wereldeconomie vertegenwoordigen, losgewrongen: hij eiste, tot verbazing van allen, op de jaarlijkse algemene vergadering van het Internationaal Monetair Fonds (IMF; cf 134) en van de Wereldbank (ibid.), de bij Japans machtspositie passende rol op, -- daarin gesteund door Frankrijk.

14.2. De Japanse expansie (143/151)

Van 'groei' (cf 87, 97, 125, 136, 138) gesproken!

a.1. Japan heeft uitzonderlijk grote rijkdommen opgestapeld: ongelooflijke handelsoverschotten, fenomenale schuldvorderingen, grote dividenden (profijten getrokken uit 'acties' van maatschappijen of na liquidaties) uit vreemde landen, machtig spaarwezen. -- Als geen enkel land ooit te voren heeft Japan geïnvesteerd in 'research' (vorsingswerk).

a.2. Het ontwikkelt, nu, een nieuwe activiteit: opkopen van vreemde ondernemingen, massieve inplantingen over de hele planeet, -- commercialisering van een heel stel nieuwe producten. -

In allerlei sectoren: vrijetijdsbesteding, toerisme, immobiliën, banken, verzekeringswezen, -- filmkunst, -- daar stoot men overal op "die kleine mannetjes uit het Oosten"

b. Zij weten, daarbij, in welke takken van de economie de spits zich situeert. In alle domeinen van de elektronica (cf 138, 142) hebben de USA, praktisch, het leiderschap verloren. Onder de twintig grootste producenten van halfgeleiders (de bestanddelen, het geheugen) zijn er tien Japanse; sedert 1985 bezetten Hitachi, NEC en Toshiba stevig de drie eerste plaatsen. –

CF144

Er is meer: op berekende wijze trachten de Japanners de topfirma's in Silicon Valley (cf 141) ergens te beheersen. Zo bezit Hitachi 80% van National Advanced Systems; Canon investeert 100 miljoen dollar in Next; Kubota Ltd. kocht 44% van de aandelen van Ardent Computer en 21% van Mips Computer Systems; Fujitsu bezit nu 31% van de aandelen van Poqet Computer. -- Wij ontlenen deze gegevens aan *Karen Benchetrit, Japon (L' empire contre-attaque*), in: VSD No. 635 (02.11.1989), 75/81. -

Nog één 'detail,' nl.: in de loop van 1987 hebben de Japanners 320.000 brevetten voor zich genomen, -- d.i. driemaal meer dan de USA en zeventienmaal meer dan Frankrijk. Geen enkel land ter wereld - wij herhalen het met Karen Benchetrit, a.c., 78 - besteedt meer tijd en geld aan vorsingswerk (research en vernieuwing).

Wij zagen het - hierboven, cf 141: het 'Postindustrieel' of Informationeel tijdperk staat of valt met 'informatie', aangebracht door kennistechnologen. Iets, waarmee ons onderwijs, vanaf de prilste jeugdjaren - een Japanse firma werpt reeds 'ordinatoren' op de markt voor tweejarige kinderen (cf 140) -, zal moeten rekening houden. Althans willen wij niet zoals de Sovjets- cf 142 - "in het vorig tijdperk blijven steken". Wat een man als Sakharof, in maart 1970, al aanklaagde.

Opm.-- Op vrijdag 01.12.1989 kondigde het ministerie van Financiën, Tokio, aan: de investeringen van Japanners in Europa zijn met 90% toegenomen, gedurende het eerste semester 1989 (vergeleken met dezelfde

periode in 1988); zij hebben een bedrag bereikt van ... 7,69 miljard US - dollars. Een cijfer dat voor zichzelf spreekt.

De verklaring. -- De vraag rijst "Welke elementen beheersen - en maken begrijpelijk - het enorme Wirtschaftswunder (= economische 'boom') dat Japan, wereldwijd, ten toon spreidt.". -

Y. Verbeeck, dir., A la découverte de l' histoire, Paris, 1981, 146/147 (*Le grand bond du Japon*), geeft ons, op zeer elementaire, maar zeer vatbare wijze, een globaal inzicht in de historische dialectiek die met onze uitleg van Japans economische groei gepaard gaat.

Opm. - ***De traditionele platonische dialectiek.*** -
Als culturologen lopen Socrates, Platon b.v. te Athene rond. Zij volgen nauwkeurig - 'akribos' - de mentaliteiten en de veranderingen ervan.

CF145

Terwijl zij rondlopen, praten, discussiëren, zijn zij op zoek naar steekproeven. Dit staat bekend onder de naam van socratische inductie (cf 3,-- 18, 30, 55, 71, 72, 87). De totale werkelijkheid - daaromtrent hebben Socrates en Platon niet de minste twijfel gelaten - vat de aardse mens, met zijn verstand (= intuïtief aspect van de menselijke geest) en zijn 'rede' (redeneervermogen), nooit, tenzij vaag. Alleen steekproeven, met 'akribeia', nauwkeurigheid, beredeneerd, geven toetsbare inzichten of 'informatie'.

Terwijl Socrates, Platon rondlopen, babbelen, onderzoeken -
bij iedere steekproef hoort een mogelijke veralgemening of inductie -, zijn zij, tevens, op zoek naar hypothesen (cf 2, -- 4,20, 38, 50, 71, 133), -- in onze Nederlandse taal: vooropstellingen. Die hypothesen of 'archai', principia, 'beginselen', kunnen b.v. algemene waarheden zijn. Maar een 'hypothese' of vooropstelling kan, evengoed, een historisch feit zijn. Hier begint de historische dialectiek, in Platonische, geest.

Opm. -- Een Hegel, met zijn Idealistische dialectiek, of een Marx, met zijn Materialistische dialectiek, zijn te 'dogmatisch', d.i. zij gaan van vooropstellingen uit, die zij hoogstens waarschijnlijk, nooit apodictisch zeker (cf 50: gij - evenmin als ik - geeft niet het absolute bewijs; 'Eleatisme') maken. - Een Platon - te onzeker omtrent de vooropstellingen zelfs wanneer het zijn ideeën zijn, waagt zich dan ook nooit aan systematische werken, zoals vooral

een Hegel, maar ook een Marx dat wel deden. Plato' s ontologie is slechts een inductieve ontologie. Meer niet.

Bibl. st.: *E.O. Reischaver, Histoire du Japon et des Japonais*, Paris, Seuil, 1973; -- *F. de la Mure/ M. Pontillon, Vivre au Japon*, Paris, Hachette, 1981. -

Wij weten dat b.v. Engeland, in 1793, een formeel en indrukwekkend gezantschap naar de Chinese keizer stuurde, met als resultaat dat, zich het middenpunt van het heelal denkend, de keizer de Engelsen "als barbaren" (d.i. in Chinese ogen, 'cultuurlozen'), afwees.

Doch zij hadden, ondertussen, heel China kunnen verkennen. -- In de loop van de XIX-de eeuw, op zoek naar afzet- en koloniseringgebieden (cf 86: structuur) komen de Westerse mogendheden actief tussen in China, in Japan.

Rond 1900 verwerven de Westersen dan ook, gesteund op hun economische overmacht, de heerschappij in het Verre Oosten.

CF146

I -- De verklaring: premodern (ontwikkelingsland).

A.1.a. ***Zakenlui*** *(*1) lenen aan de landbouwers machines uit, (2) nemen de waren af tegen weinig geld. Het gevolg is dat zijde- en katoenspinnerijen, papierfabrieken, werkplaatsen voor aardewerk, suikerraffinaderijen ontstaan. -

b. ***de regering*** *-*

bevreesd voor verandering (= traditionalisme) - (1) verbiedt de zakenlui te veel boeren aan te werven; (2) zij beperkt (contingentering) het aantal van hun machines. -

Gevolg: de economie blijft onderontwikkeld. Zij berust, algeheel, op kleinschalige landbouw.

A.2.- ***De grote heren,***

Met in hun dienst de Samoerai (= krijger, vazal van een Daimyo, feodaal 'heer'), blijven, althans in theorie, de meesters (bezitters) van het domein, waarop hun boeren arbeiden en waar zij hun soldaten - op bevel van de Keizer - rekruteren. - In feite zijn zij aan de Shogoen (Shogun,-- letterlijk:

hoofdbevelhebber tegen “de barbaren” (cf 145: Chinees analogon)) onderworpen.

Wij kunnen dit verwestersen door de term ‘paleismeester’ of ‘hofmeier’. Deze lijkt aan de Mikado, de Keizer, onderworpen, maar bezit in feite, de macht, -- sedert 1185. De Shogoen wordt steevast - sedert twee eeuwen - uit dezelfde familie gekozen en regeert als “de beschermer van de Mikado”. - Meer nog: in zijn ‘almacht’ ontneemt de Shogoen ook veel gezag aan de feodale heren. Hij beheerst ze.

Appl. model. -- Iedere ‘Heer’, domaniaal bezitter, moet een lid van zijn familie naar het paleis van de Shogoen sturen, waar het verblijft. Indien de Heren opstand plegen b.v., dan dienen die familieleden van de Heren als gijzelaars. Zij worden, dan, eenvoudigweg gedood.

B. -- *Toch doen er zich opstanden voor.*

Steeds meer. -- De reden: het volk moet - én in de steden én op de buitens - de schuldenlasten van de heren betalen.

1. De boeren geven steeds meer af van hun oogsten;
2. de stedelingen zien de prijs van de rijst stijgen (ja, de warenhuizen geraken niet steeds gevuld).

II.-- De verklaring: modern (industrieland).

A.-- het signaal.

De vonk, die de plotselinge ommekeer ontketent, ligt in de komst van westerlingen, eerst de Amerikanen, later de Russen. Zij bombarderen de havens en eisen de opening van de handel. -

Gevolg: de regering bezwijkt. De douanetarieven dalen; vreemdelingen mogen zich in Japan vestigen met het oog op om het even welke activiteit,- - zonder controle van de Japanse regering. –

CF147

Opm.-- Herlees even cf 87: “Geweld is Kapitalisme met andere middelen”.

A. -- *De radicaal-autoritaire modernisering.*

Wij noteren 1868: de Shogoen trekt zich terug. Hij schenkt zijn macht - althans in theorie - aan de jonge keizer, Mutsu-Hito. Nu gebeurt het ‘wonder’ Mutsu-Hito` heeft “het westen” begrepen: hij bestempelt zijn regeertype met de Japanse naam Meiji; vertaald: “verlicht-rationele regering”. Cfr. cf 44.

Mutsu-Hito omgeeft zich met nieuwe medewerkers, een regering. De motivering luidt: “de beste strijdwijze tegen vreemde overheersing - het kwam daarop neer - is de modernisering”. Men wordt dan, op hun terrein zelf, de evenknie, misschien mettertijd, de meerdere van de Westerlingen. Wat profetisch was: heden is Japan, nauwelijks een goeie eeuw later, de evenknie en zelfs, in zekere zin, de meerdere van het Westen.

Appl. model.-- Mutsu-Hito, bijgenaamd “Meiji Tenno” (1852/1912) opent het Moderne tijdperk, het “Meiji-tijdperk’ dat herinnert aan onze “Verlichte Despoten”. -- Het resultaat komt vlug: in 1872 heeft Japan de Meiji, de verwestersing, reeds enigszins verwerkt. De industriële revolutie zet zich door (wat men toentertijd b.v. al zag in het spinnerij-wezen). - Vgl. cf 135v, (Engeland), waar wij het eerste grootschalige toonbeeld zagen.

B.1.-- *Politieke verlichting.* - Een aantal maatregels wordt door Mutsu-Hito doorgevoerd. -- De Archaïsch-Feodale indelingen van het land worden afgeschaft en prefecturen komen in de plaats.

Opm.-- Men vergelijke dit met wat, in Frankrijk, gebeurde: de nieuwe departementenindeling. Doel, net als in het Verlichte Frankrijk: eenmaking. - Het leger komt onder de leiding van de regering (m.a.w.: de Heren en hun Samoerais verliezen hun machtspositie). -- Verregaande maatregel: de boeren mogen, voortaan, hun grond verlaten en een ander beroep uitoefenen.

B.2. - ***Economische verlichting.*** -

Zoals hierboven reeds gezegd: deze vordert snel. -- De regering schaft de traditionele eigendom der gronden af; gevolg: een grond mag verkocht worden; men mag erop kweken wat men wil. -- De handel wordt bevorderd: de douanerechten tussen de traditionele ‘provincies’ worden afgeschaft.

CF148

-- monetair: één enkele munt, de yen, de nu zo beruchte wereldmachtige munt. -- De nijverheid: de regering sticht modelfabrieken zo dat de Westerse technieken verspreid geraken, --

Het resultaat. Machiavelli zal, in zijn graf, geglimlacht hebben (cf 75 leert het ons: Realpolitik is:

(i) politiek beleid, (ii) in een met economie en … militaire noodzaak): in minder dan dertig jaar is Japan een grootmacht. Het vernietigt

onrechtvaardige verdragen en dit met man en macht: in mei 1905 verplettert de Japanse vloot - in enkele uren - de Russische vloot.

C.- ***De verlichte revolutie.*** -

Zij is en Premodern én modern. Wat, misschien, haar macht uitmaakt. -

(a.) De ware leiders van de Meiji zijn: i. de kleine adel en de zakenlieden, die de gronden der 'Heren' beheren, ii. de samoerais, die handelaars worden of ambachtslui.

Opm.-- Zij zijn zeer gehecht aan 1. de archaïsche waarden, 2. de feodale rangorde ('hiërarchisch denken'), 3. het keizerlijk systeem. Opvallend is: zij willen de grote winsten, gemaakt op het zweet van de boeren, niet delen.

(b) De boeren hebben aan de Meiji-modernisering geen echte oplossing. Appl. mod.-- In de meeste prefecturen hadden - gedurende twintig jaar - de boeren de beschikking over slechts twintig procent van hun oogst. 80% ging naar de voornoemde eigenaars er ook naar de staat. -

Besluit. -- (i) De zgn. revolutie kwam van boven. (ii) De traditionele samenlevingsvormen blijven voortleven. -- Het is dus een mengsel van traditie en moderniteit. (iii). - de verklaring: de sacrale tradities.

Bibl. st.: *Michio Morishima, Capitalisme et Confucianisme*, Paris, 1986, -- *J. Attali, L' électronique de Confucius,* in: *Le Nouvel Observateur*, 30.01.1987, 84/85, vat Morishima's stellingen als volgt samen.

(1) Het puritanisme (cf 33/35) heeft, doordat het het individuele initiatief vooropstelde, het kapitalisme doen van de grond komen.

(2) de Aziatische religies (Cf 60, 62) hebben, doordat zij de gezamenlijke zin voor ordentelijk werk vooropstelden, de (Japanse) onderneming doen zegevieren.

De Japanner Michio Morishima is één van de vooraanstaandste wiskundig-- economisten van heden. Hij is prof aan the London School of Economics. Hij verwierf bekendheid om zijn formalisering, d.i. mathematisch-logistisch vermogen: de Klassiek-Liberale en de Marxistische theorieën werden door hem vastgelegd in de taal van de meest gevorderde wiskunde. Welnu, Morishima komt met een eigen verklaring voor de snelle Japanse opgang voor de dag.

CF149

Hoofddenkbeeld: indien de wijze waarop de godsdienstige mentaliteit - een metabletisch feit, dus - in Japan, veertien eeuwen geleden, tot stand kwam, vooropgesteld wordt, dan wordt wat wij van het huidige Japan zien (de feiten), begrijpelijk. - Cf 144v. hebben wij de wending van de klassieke Platonische dialectiek naar een historische dialectiek even aangeraakt. Hier staan wij voor één toepassing: de hypothese (vooropstelling), door Morishima als verklaring ingevoerd, is een cultuurhistorisch feit.

Nadere toelichtingen. -

Japans economische opgang is niet het uitwerksel van de zgn. triomf van een Westerse revolutie, einde XIX-de eeuw, zoals zovele - zelfs Japanse - historici beweren. Die opgang is wel het resultaat van een reeks sacrale gebeurtenissen. Met name: vier religies hebben Japans cultuur mede bepaald. Het Taoïsme (cf 60), het Boeddhisme en het Confucianisme (ibid.) werden in Japan ingevoerd in de loop van de VI-de eeuw (500/ 600). Het Christendom werd, in de XVI-de eeuw, ingebracht. -

Morishima's kritiek op Max Weber. –

Max Weber (1864/1920) is Duits socioloog. Het denkbeeld dat er tussen Calvinisme (= Puritanisme) en Kapitalisme een nauw verband bestaat, ontstond, bij Weber, naar aanleiding van een werk van één van zijn leerlingen. Deze had de keuzen inzake beroep onderzocht in de verschillende godsdienstige groepen. Hij stelde een hoog percentage van protestanten vast onder de industriebonzen. N.a.v. die studentikoze ontdekking zag Weber hoe betekenisvol het is dat Puritanisme en economie samengaan. --

De reden: voor de Calvinist is arbeid (cf 86, 89, 90) een vorm van gebed; voor de Calvinist is het resultaat van arbeid - rijkdom - het onrechtstreekse teken, dat de Bijbelse God geeft van uitverkiezingsgenade. Ziedaar de thesis van *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*.-

Max Weber beweert betreffende het Confucianisme wat volgt:

(i) Zoals het Protestantisme is het een 'rationele religie:

(ii) Maar het staat de aanpassing van die 'rationele mens' voor aan het feitelijke heelal, terwijl de modern-rationele religies de "rationele onderwerping van het heelal" voorstaan. -

CF150

Weber's besluit: een door het Confucianisme beheerste cultuur als die van het traditionele China kan onmogelijk Kapitalistisch worden en, meteen, zich economisch ontwikkelen. M.a.w.: het Confucianisme zal van een land als China een ontwikkelingsland blijven maken. -

Morishima's stellingname;

a. Het is waar: in Japan is het Confucianisme een uiterst sterke cultuurfactor.

b. Hoe kon Japan, in die voorwaarden, zich dan toch bliksemsnel ontwikkelen? Het antwoord: het Japanse confucianisme verschilt van het Chinese, want andere sacrale denkbeelden hebben het in zijn wezenskern veranderd.

Chinees en Japans Confucianisme. -

A. Chinees confucianisme. --

Voor Confucius, de stichter, zijn ethische deugden de vooropstellingen van een gezonde samenleving. Met name: trouwe aanhankelijkheid, oprechtheid, rechtvaardigheid, 'wijsheid', 'geloof'. - Indien ieder enkeling, in het kader van zijn familie (cf 63), een hoogstaand mens wil worden, door nl. die ethische waarden in de praxis van alle dagen waar te maken, dan ontstaat sociale orde. -

Het gevolg: een maatschappelijk stelsel vloeit daaruit voort zonder enige tussenkomst van machtsvertoon (de wetgeving, de staat). Wel zien wij het volgende: een 'Verlicht' (opm***.:*** in de sacrale betekenis; cfr. cf 110: onthulling door buitenaardse wezens; cf 113: informatie) Keizer heerst d.m.v. zo'n ethiek en beheerst die heerschappij d.m.v. riten (religieuze geologenheden).

B. Japans confucianisme.

In Japan is het Confucianisme de religie der regerende kringen. Deze zien zeer snel twee andere religies opdagen nevens zich.

(i) het taoïsme - 'shintoïsme' geheten - wordt de religie van de Mikado, de keizer.

(ii) het boeddhisme wordt de religie van het gewone volk. -

Gevolg. - Niet de goedheid, zoals in China, maar wel de trouwe aanhankelijkheid, de eerbied voor de ouders en de ouderen, het zich verplicht weten t.o.v. de adel, worden de hoofdwaarden.

Sedert 604. –

(1) Het vangt aan in 604. Prins Shotoko Taishi wordt door de culturele macht van China verontrust. Hij vaardigt dan ook een grondwet uit, in 17 artikelen. -- Beïnvloed door de Chinese ethiek (confucianisme) en door het boeddhisme, stelt hij een tweedeling voorop.

(a) de mikado de keizer, heeft de voorrang.

(b) alle andere staatsburgers zijn gelijk. -

Hoofdwaarden: trouwe aanhankelijkheid, 'harmonie', welvoeglijk gedrag en gewetensvolle rechtschapenheid.

(2 Sedertdien ligt het grondpatroon van de Japanse samenleving zo goed als vast tot op heden.

CF151

()i Een Mikado - zelfs indien hij slechts gedurende één derde van al die eeuwen sedertdien niet echt de regeerder was - heerst over Japan; Japan is een "samenleving van diploma's" en niet een klassensamenleving, -- gepaard met een bureaucratisch systeem, -- overkoepeld door een door een grondwet gematigde alleenheerschappij, -- gericht op de roem van de staat.

Sedert 1868.

In het midden van de XIX-de eeuw is alles gereed voor een soort Kapitalisme. - 1. De Confucianistische 'deugden' worden door het gewone volk overgenomen, -- waarbij ieder 'individualisme' uitgesloten wordt. 2. Een bureaucratische elite werkt zich in alle technieken in. -Resultaat: "Het Japans Kapitalisme begint als staatskapitalisme". -

Opm.: J. Attali merkt hierbij op dat - volgens J. Raynouard - de Italiaanse zakenlui van de Middeleeuwen, in Venetië, in de XIV-de eeuw, uitgaande van Katholieke vooropstellingen, een staatskapitalisme stichten, dat, enigszins, gelijk te stellen is met het Japanse.

De onderneming. - cf 95,- - 125, 128, wees er ons op: de ondernemer(s) met hun onderneming(en) zijn de hoeksteen. - De tweeledige geest, die van 604 en die van + /- 1850, als men wil oud en modern, die Japan beheerst, is confucianistisch. Wij leggen dit nader uit.

Praxeologisch model:

Harmonie. - cf 92 leerde ons dat één van de benaderingswijzen van economie is de beslissingstheorie. Welnu, niet het bij ons, in het Westen, zo (soms) agressieve 'krachtmetingsmodel', waarbij syndicaten eisen stellen zo

dat de onderneming zelf (in haar bloei of zelfs in haar bestaan) bedreigd wordt, maar wel het 'harmoniemodel' beheerst het Japanse bedrijfsleven. -- Ziehier het praxeologisch schema.

(a) Elke beslissing is langdurig. -- Geraadpleegd wordt elk onderdeel van het bedrijf en elke enkeling erin, -- zelfs indien, aan de top, de beslissing, in feite, al vaststaat. Waartoe dient dan zo'n 'raadpleging'? Zij dient ter informatie (cf 134): iedereen moet weten waarover.

(b) Consensus wekt snelle uitvoering. -- Aangezien iedereen, van hoog tot laag, weet waarover het gaat, is er geen enkele hapering. -

Opm.-- Ook de vakbond acht zich tot de onderneming behorend, ofschoon hij er, voor zijn leden, het maximum tracht uit te halen.

CF152

15. Communalisme binnen de indiase multicultuur (152/155).

India is, voor vele New-Agemensen, het land van de yogi's en de mystieke ervaringen. Maar India is ook anders.-- Bibl. st.: *Kim Gordon-Bates, L'Inde au seuil du IIIe millénaire (Enrichi, le pays retrouve ses démons*), in: *Journal de Genève* (22.11. 1989). –

Mahatma Gandhi (1869/1948)

Apostel van ahimsa, geweldloosheid, was de ziel achter de onafhankelijkheidsbeweging. -- Doch de werkelijke uitbouw - cf 73 (Machiavelli' s politieke ethiek) - begon pas met Jawaharlal Nehru (1889/1964; eerste minister 1947/1964), van de Congrespartij.

Na hem kwam Shastri (1964/1966). Indira Nehru (1917/1984), gehuwd met de onbekende Feroz Gandhi, wordt eerste minister 1966/1977 en 1980/1984, -- eveneens van de Congrespartij.

India, 1947

India - eigenlijk 'Bharat' (Indiase Unie) - wordt een gelaïciseerde staat (cf 42), maar Pakistan wordt een islamitische staat. -- Op dit ogenblik (1989) is India een staat met 830 miljoen zielen. 21 staten vormen, sedert 1947, een onafhankelijke staat, sedert 1950 een federale republiek. Bharat is "de grootste democratie ter wereld", met 500 miljoen stemgerechtigden. Momenteel zijn +/- 83% hindoes en + 11,3% islamieten.

15.1. De moord op Indira Gandhi in 1984 (152/153)

Indira Gandhi-Nehru wordt op haar grasperk door Sikhs onder haar lijfwachten vermoord. Op 31.10.84.

De communale oerdrift ontbrandt onmiddellijk: om zich te wreken op de gemeenschap der Sikhs ('gemeenschap', -- waarvandaan 'communalisme') doden Hindoes in New Delhi, b.v., onder de ogen van de internationale pers, duizenden mensen.

Sikhs, -- mannen, vrouwen, kinderen, werden levend verbrand. -- De politieke klasse kreeg de angst om het lijf. Gelukkig haalde de Congrespartij, in de persoon van Rajiv Gandhi, Indira's zoon, ineens bekend doordat hij de sacrale kringgang, rond de brandstapel van zijn moeder, voltrok, in december 1984, bij de algemene verkiezingen 415 op 518 zetels. De stabiliteit was gered.

Achtergrond. -- 'Sikh' - letterlijk 'leerling' - is een aanhanger van de religie gesticht door de goeroe (wijsheidsleraar) Nanak Dev (1469/1538) in Punjab. Hij wilde de elkander bestrijdende Hindoes en Moslims verenigen binnen één gemeenschap.

CF153

Hij wou alle Hindoe- en Moslimriten uitbannen en in de plaats daarvan een streng monotheïsme invoeren, dat de nadruk legt op mystieke ervaringen, -- zonder wereldvlucht, weliswaar. Het doel heet 'Mukti' (bevrijding). -- De Sikhs weerstonden de Engelse verovering totdat zij, halverwege de XIX-de eeuw, onderworpen werden. - In 1947, bij de onafhankelijkheid, liep de nieuwe grens dwars door hun vaderland.

Gevolg: bijna 40% van de Sikhs moesten hun geboortestreek ontvluchten om te ontkomen aan de vervolgingen der (integristische; cf 46 (45)) islamieten. Zij vormen, sedertdien, in N.-India, een communalistisch wespennest, zeer verbitterd omtrent hun lot.

15.2. De communalistische scenarii in 1989 (153/155)

Een typisch 'Communalistisch' scenario ziet er als volgt uit. -

A.-- Een godsdienstige plechtigheid - een processie, een optocht, een bedevaart - van Hindoes, Islamieten, Sikhs grijpt plaats. Op zeker ogenblik waagt de groep zich in het woongebied van andersgelovigen. -

B. - Uitdagingen, -- reacties op uitdagingen doen zich voor. Gevolgen: woningen worden in brand gestoken, er zijn bloedige onlusten. -- Ziedaar de structuur der feiten.

Verklaring 1. -

De mening van Romila Thapar, een historica. -- Zij vindt dat het Indiase Communalisme een diepgaande ontwikkeling doormaakte. Het is, sedert 1947, (1) over het hele land toegenomen en (2) vooral veel grondiger georganiseerd.

ii. In 1947 ontstonden, de eerste weken, communale onlusten, die omtrent een half miljoen doden eisten. Maar het waren spontane uitbarstingen, teweeggebracht door de grenswijzigingen en zo.

ii. ***In 1989,*** zo beweert Thapar, daarin bijgevallen door vele zelfs Laïcistische Indiërs - wordt een Communalistisch scenario tevoren voorbereid door organisaties, die "culturele zelfverdediging" voorstaan en, die haar 'identiteit' 1. eigenmachtig doorzetten 2. tegen de andersgelovigen in 3. - vgl. cf 73, 118v, d.m.v. polarisering (= opdrijving van de tegenstelling) van de haat. --

Opm. -- Hier herinneren wij aan cf 50: ofschoon Hindoes, Islamieten, Sikhs e.d.. voor hun vooropstellingen (hypothesen) slechts waarschijnlijkmakende bewijzen voorleggen, toch duiden zij ze alsof zij absoluut zeker (apodictisch bewezen) waren en aan anderen opdringbaar zijn. Het Eleatisme van Zenon van Elea alleen geeft, hier, een rein logische uitweg.

CF154

Verklaring 2. -

Een andere mening zegt wat volgt. -- Het succes van andere geloofsovertuigingen (hypothesen) wordt geduid als een bedreiging voor de eigen identiteit van de groep. -

De Hindoes b.v. zien het resultaat van Christenen, Sikhs, Boeddhisten, -- vooral, echter, van de 11,3% Islamieten (die sleutelpunten innemen) denk aan de Islamitische arbeiders, die uit de Golfstaten komen werken.

a. Sedert de ontmoeting met de moderniteit zoeken verscheidene figuren en strekkingen een aggiornamento (term beroemd sedert Paus Johannes XXIII), een modernisering, actualisering, van de traditie.

b. Heden, echter willen een groeiend aantal Hindoes een militante hindoe-revival (d.i. een 'reveil' of opwekkingsbeweging). - Deze schiet zelfs wortel in een hele waaier van politieke oppositiepartijen.

Hoever de politisering kan gaan, leert ons b.v. het door de auteur aangehaalde gesprek met een nochtans westers opgevoede Indiase filosoof: met klem stelde deze dat enkel - bemerk het typische exclusivisme (cf 51) - het Hindoeïsme de 'ware' grondslagen van "de laïciteit" bieden kan en dat de religieuze minderheden dit maar te nemen hebben. Hiermee wordt, evidenterwijze, de 'Laïciteit' van haar wezenheid ontdaan. -- Volgens Romila Thapar en anderen steekt daar de stof voor Hindoe-fascisme in.

Verklaring 3. -
Inder Mohan, ex-militant voor de Mensenrechten, die, sedert 1947, zowat alle scenarii van communalisme meemaakte, stelt, voor een groot deel, de snelle economische bloei voorop. - Vooral sedert dat Rajiv Gandhi - d.m.v. een aantal hervormingen (cf 54: Parallel met de Deng-Xiaopinghervormingen; 124 (Liberalisme-triomf)) - een vrijemarktecono-mie "een nieuwe economische orde") stichtte, overspoelt de consumptiemaatschappij het land.

Namen als Suzuki, Sony (cf 143: Japans machtspositie), -- parfums als die van Dior, symbolen van het veroverende westerse model, - de ontvoogding van de buitenshuis werkende vrouw, die … eigen salaris opstrijkt, -- dit alles komt als een bedreiging voor de eigen culturele identiteit over.

De "nieuwe waarden" van de vrijemarkteconomie worden verworpen. -- Meer nog: "de nieuwe economische orde" werkt sociale ongelijkheden in de hand. De ene wordt rijk, terwijl de andere geen deel heeft aan de nieuwe rijkdommen. –

CF155

Gevolg. -- Terug naar de goede oude tradities. -- Romila Thapar is zelfs verontrust door de heropleving van zoiets als de Sati, d.i. het sacrale gebruik waarbij, met het lijk van de gestorven echtgenoot, de vrouw levend verbrand wordt (iets dat, in beginsel, verboden is).

Verklaring 4. -

Laatste mening: i.v.m. de "nieuwe economische orde", opnieuw, maar een uitwerksel ervan.

(i) De Indiase samenleving was, tot in 1950, in kasten ingedeeld - de drieledigheid, die men, enigszins bij andere Indo-Europese volkeren terugvindt: de 'brahmana' (priesters), - de 'kshatriya' (militairen). - de 'vaiçya' (zakenlui), de 'çudra' (landbouwers en handarbeiders). Buiten dat gevestigde kastesysteem vielen de 'kastelozen' ('asprçya'), de onaanraakbaren of, in het Europees, 'parias'. Ofschoon, binnen het kader van een democratie, afgeschaft, toch rest daarvan nog het atavisme (cf 42). -

(ii) De Indiase samenleving ziet, n.a.v. het neoliberale systeem, een nieuwe klasse ontstaan. Bharat wordt een land met 'rijkdommen' ('Wealth' in de taal van Adam Smith). Een nieuwe middenklasse - zowat 15 % tot 20% van de bevolking - komt op. Het bezit b.v. van een kleuren-tv is één van de symbolen, 'statussymbolen' geheten, --

Welnu, zoals in China, zoals in de Sovjet-Unie - overal waar 'geliberaliseerd' wordt, deze nieuwe economische klasse wil ook politieke invloed. Vooral op de buitens. - Nu bezit de Congrespartij, tot nog toe, in zekere mate, het monopolie inzake politieke macht. Volgens een aantal waarnemers is zij de partij van de Engelssprekende, welopgevoede en dus rijke Indiërs. -

De nieuwe middenklasse, om zich een op politiek terrein doeltreffende achterban te verzekeren, mobiliseert, bij het volk, communale thema's. Wat een nieuwe bron van Communalisme is.

De religies in India. -

Sedert het begin van de XIX-de eeuw is het gewoonte geworden het geheel van de religies van het Indische subcontinent 'hindoeïsme' te heten. -- De andere traditionele religies zijn dan, (1) het boeddhisme, (2) het Jaïnisme, -- de Islam kreeg mettertijd een heden nog - toenemende invloed. De andere Bijbelse religies - Jodendom en Christendom - zijn van weinig tel.

Opm.-- Het is hier niet de plaats om dieper in te gaan op het Hindoeïsme. Wel kan dit genoteerd worden. Het begint met de vedische periode (n.-Indië) de dravidische periode (z.-Indië) die duurt van -2000 tot -600 (*Opm.*: Thales

van Miletos, (-624/-545)). Dan komt de tijd van Boeddha en Mahavira (Jainisme).

CF156

16. Het Fascistisch element (156/163).

Cf 154 gewaagde, op zeker ogenblik, in Indiase context, van 'Hindoe-Fascisme; -- De term, gedurende jaren eerder vermeden, wordt de laatste jaren meer en meer gebruikt, -- soms in een te brede zin (nl. afwezigheid of zelfs afwijzing van 'democratie'), -- zo dat zelfs het Nationaalsocialisme van Hitler (Nazisme) erin omvat wordt. -- Wij gebruiken de term, hier, in de strikt historische zin.

16.1. De actualisering van het Italiaanse fascisme (153/158)

In 1946 - twee jaren voordat de nieuwe Italiaanse grondwet, die én monarchie én Fascisme uitbant - sticht een zekere Giorgio Almirante (1911/1988), een 'charismatisch leider', het M.S.I. (letterlijk: Italiaanse Sociale Beweging). -

In december 1987 wordt hij opgevolgd door Gianfranco Fini (1952/...), vertegenwoordiger van een gematigde vleugel van de Neofascistische Partij die het MSI in feite is.

(i) Niet het regime, zoals het van 1922 tot 1945 Italië beheerst heeft, maar wel de ideologie ervan, -- ziedaar - volgens Fini - wat het MSI vooropstellen moet. Kort gezegd: de strijd tegen de uitwassen van de Italiaanse parlementaire democratie, die het wil vervangen d.m.v. hervormingen. Waarover straks meer. --

(i) Zegt Fini omtrent de mentaliteit in het huidige Italië: "Ik zie niet in wat er voor ergerlijks zou liggen in de poging om de duurzame waarden van het fascisme te actualiseren.

(i) Wat ik, in het Fascisme, verwerp, is al wat 'beschimmeld' is: de Fascistische groet, het Zwarte Hemd.

(ii) Maar de term zelf 'Fascisme' jaagt mij geen schrik aan. Ik geloof dat dat woord niemand meer beangstigt. Niemand kan, nl., het Fascisme duiden als "de doorbraak van de hel in Italië".

Opm. -- Het is niet zo simpel. -

A. -- 01.01.1948: de nieuwe Italiaanse grondwet treedt in werking. Zij verwerpt het koningschap met het Fascisme, Zij stelt 'arbeid' als basisvooropstelling vooraan. -- Sedert +/- 1980 beleeft Italië zijn Wirtschaftswunder ('boom', cf 144: Japan): het komt op de vijfde plaats tussen de geïndustrialiseerde grootmachten (cf 143). Het is Europa aan het veroveren. -

B.-- Toch is er een zekere identiteitscrisis. Met de vraag naar 'hervormingen'. Inderdaad: de regeringen in Italië gelijken meer op paddenstoelen dan op honderdjarige eiken! Een Kommissie - de Bozzi - bewijst de crisis. —

CF157

Zulks speelt in de kaart van het MSI, natuurlijk. Wie heeft niet gehoord van de reeks schandalen waarin "de parlementaire partijen" verwikkeld zijn? Wie weet niet hoe deze zelfs met de Maffia ergens banden onderhouden? -

Opm.-- De 'Maf(f)ia' is een Italiaans 'geheim genootschap', - van Siciliaanse oorsprong -, bestreden door het Fascistisch systeem (1925/1929). De Mafia overleeft, ja, breidt zich uit, vooral in de Verenigde Staten, waar zij een misdadigheidstelsel uitwerkt - een ware staat in de staat -, dat delen van de Amerikaanse economie, politiek, -- 'magistratuur en politie inbegrepen beheerst. -- In feite is de Mafia uitgegroeid tot een internationaal systeem. -

Opm.-- De identiteitscrisis kwam, in 1987, tot uiting in het Milanese blad *Corriere della Sera*. -

(i) Renzo De Felice, die zijn hele leven besteedde aan de geschiedenis van het Fascisme en o.m. aan Mussolini's persoonlijkheid, schreef: "De antifascistische strekking van de grondwet heeft, op dit ogenblik (1987), geen zin meer". -- Terloops: dit spreekt t.v.v. MSI-leider Fini, natuurlijk. --

(ii), Paolo Spriano, eveneens historicus, antwoordde in genoemd blad: "De grondwet, door het Fascisme uitdrukkelijk te verwerpen, maakt onderscheid tussen vrijheid en dictatuur, tussen democratie en tirannie. Dit onderscheid geldt heden nog even goed". -

Cfr. bibl. st.: *Jeanclaude Berger, Italië: le fascisme bon teint de Fini*, in: *Journal de Genève* (15.12.1987), waar de gegevens, hier verwerkt, omtrent Fini's stellingname vermeld worden.

Opm. -- Fascisme. -- Wij gaan ons niet verliezen in uitvoerige uiteenzettingen. -

(1) Als leerstelsel kwam 'Fascismo' van de grond in 1919. Benito Mussolini (1883/ 1945) in Milaan werkte het uit. -

(2) Als werkend stelsel beheerste het Italië van 1922 (de Mars op Rome) tot 1945 (de overwinning der geallieerden). Twee kenmerken komen naar voren in de evolutie:

a. geleidelijk groeide het Fascisme uit tot een totalitarisme (= de staat beheerst door de Duce, Mussolini; CF 77);

b. geleidelijk ontstond er toenadering tot Hitler - Duitsland (beide staten gingen gezamenlijk WO II (1939/1945) in). --

Opm. - Volgens een gewezen Fascist, Curzio Malaparte (eigenlijk: *Kurt Erich Suckert* (1896/1957)), *Technique du coup d'état* (1931), geleken én Trotzky, resp. Lenin en, anderzijds, Mussolini en Hitler, in de techniek van de staatsgreep, sterk op elkaar.

CF158

De Fascistische 'hypothese' -

Ziehier, sterk ingekort, welke elementen het Italiaanse Fascisme beheersen.

(a) Negatief. -- Mussolini kiest tegen Socialisme en vooral Communisme (dat "vijand nummer 1" is). -- Het Liberalisme blijft, enigszins, centraal. -- M.a.w.: Fascisme is één der uitwegen uit de tegenstelling "Socialisme/ Liberalisme". Een derde weg. –

(b) positief.

1. De eenpartijstaat. -- De parlementaire democratie, met haar partijenveelheid - gezien als één der grote kwalen van de tijd -, wordt uitgebannen. **–**

2. Het nationalisme. -- De 'nationale staat' (CF 65), één der moderne verworvenheden, is eveneens een centraal gegeven. **–**

3. Het corporatisme. -- Wij spraken van 'derde weg'.

a. 'Corporatisme' is de leer die de 'corporaties' (beroepsverenigingen), uitgerust met economische, sociale en politieke bevoegdheden, voorstaat. Een 'corporatie', nu, is een 'gilde' of 'vakgenootschap' Het woord komt uit het Engelse taalgebruik: 'corporation' - het Frans 'corporation' - komt van over het Kanaal in de loop van de XVIII-de eeuw. Het duidt aan: een vereniging van personen, die hetzelfde beroep uitoefenen. Dit was zo voor de Franse Revolutie, die ze in 1791 afschafte.

b. Het Corparatisme - in tegenstelling tot het echte Socialisme (Communisme) - schaft dus de vrijemarkteconomie niet af, maar brengt er een grondig correctief aan, de corporatie.

16.2. Leonardo Sciascia, over het feitelijke Fascisme (158/)

Wij gaan nu in op een 'Comprehensieve' (Verstehende; cf 54v. (Hermeneutische meth.)) beschrijving van het feitelijke leven binnen de Fascistische samenleving.

Opm. -- Leonardo Sciascia (1921/1989), ooit betiteld als "het geweten" van Italië was geen Fascist. Toch brengt hij de noodzakelijke en voldoende voorwaarden op om zakelijk te beschrijven. -- Hier volgt een reeks uittreksels uit een interview (bibl. st.: *Maura Formica, Entretien: Leonardo Sciascia à batons rompus*, in: *Journal de Genève* (01.12.1989)).

II.A.-- Het schitterende systeem. -

1. Voor mij, als kleine schooljongen, was het Fascisme het mooiste dat bestond. De hele wereld benijdde ons. Mussolini, Italië was 'groot' in alles en overal, -- in de sportcompetities, in vliegtuigprestaties (...). Alles was volmaakt en schitterend.

2. Maar het is klaar dat ik, onvermijdelijk, op een gegeven ogenblik een zekere rijpheid moest bereiken en tot de jaren van inzicht komen. –

CF159

Zoiets was, in het Italië van toen, niet zomaar mogelijk: noch oude noch nieuwe lectuur was beschikbaar.

Zo b.v. maakte ik mij enkele begrippen van Marxisme eigen door toevallig op een boek van *Mondolfo, Sulle orme di Marx* (1919; In het voetspoor van Marx) te vallen, dat een beetje uitlegde wat Marxisme was.

II.B. -- Het bittere ontwaken. -

Wat mijzelf betreft, ik kwam tot het besef van wat het fascisme eigenlijk was, gedurende de Spaanse Burgeroorlog (1936/1939). Ook dit drong toevallig tot mij door. Mijn generatie, nl., was verzot op film, vooral de Amerikaanse film. Welnu, de Fascistische bladen legden, op zeker ogenblik een lijst van acteurs en regisseurs uit Hollywood voor, die openlijk hun sympathie voor de Republiek in Spanje betuigden: dezen moesten geboycot worden. -- Mijn ogen gingen open: voor een jongere van 16/17 jaar was het gewoon ondenkbaar dat een Gary Cooper aan de verkeerde zijde zou staan. Beeld u dat eens in! (...).

II.C. - ***De politiestaat.***

1. Ik ben, gedurende vier jaar, parlementslid geweest. Ik maakte deel uit van de Onderzoekscommissie, die de dood van Aldo Moro (1916/1978; leider van de Democrazia Cristiana, door de Brigate Rosse vermoord) moest ophelderen. Ik heb toen met volstrekte zekerheid kunnen vaststellen dat, indien onze Italiaanse politie met meer verstand te werk ging en over een betere leiding beschikte, men Moro levend had kunnen terugvinden (,...).

2. Onder het Fascisme was er, in Italië, een zeer goede politie. Maar zij werd, met de 'goede' Fascistische bureaucratie, afgeschaft.

II.D. - Jaren van de consensus. -

De Felice, Geschiedenis van het Fascisme, definieert die jaren terecht als "de jaren van de consensus".

(a) Voor de grote meerderheid van de mensen is 'vrijheid' een waarde van gering belang.

(1) De redenen, waarom er in het Fascistisch Italië zo'n consensus bestond, lagen o.m. in het feit dat de burgers zich veilig wisten, -- zowel binnenshuis als op straat. Voor het overgrote deel van de burgers was het, onder het Fascisme, mogelijk zich overdag en 's nachts veilig op straat te bewegen.

(2) Onder dat regiem kon men, verder, rekenen op een loon dat aangepast werd aan de eisen van het dagelijkse leven. De zeshonderd lires die een staatsbediende, b.v., als onderwijzer of prof, verdiende, volstonden ten volle voor het levensonderhoud. Nooit, overigens, hebben de lires zo'n koopkracht

vertegenwoordigd. -- Veiligheid en koopkracht vormen reeds de samenvatting.

CF160

(3). Verder waren er geen wilde stakingen, zoals nu, waarvan de bevolking de gevolgen moet slikken en die altijd de arme migranten, die n.a.v. de feesten naar Italië terugkeren, treffen. -

Een staking is een element van onzekerheid en onveiligheid. -- Zodoende is het evident dat dat het Fascisme, voor de meeste Italianen, een gegeerde toestand geschapen heeft. Overigens: de feiten zijn daar. Sommigen onder mijn generatie, die niet zozeer op vrijheid gesteld zijn of die zich niet te veel moeite getroosten om over de zin van het leven na te denken, beweren heden ten dage nog steeds dat, indien Mussolini zich had weten te beperken tot de verovering van Ethiopië (de Abessijnse oorlog 1935/1936), zijn systeem "het beste ter wereld" zou geweest zijn.

(b) Natuurlijk is er een minderheid van mensen, voor wie vrijheid de waarde is die alle andere waarden in de schaduw stelt. Ikzelf ben het niet eens met de lofreden op het Mussolini-regime. Ik verkies om het even welke wanorde boven de fascistische orde.

Opm.-- Dat sommige Italianen, zoals Sciascia zegt, de tijd van het Fascisme met heimwee herdenken, moge o.m. verrechtvaardigd worden door volgende gegevens. -

Virginio Rognoni, minister van binnenlandse zaken, verklaarde in juli 1982, voor het parlement: sinds het politieke terrorisme in Italië de kop opstak in 1969, zijn daar een ongelooflijk aantal aanslagen gepleegd, waarbij in totaal 315 mensen gedood en 1.075 gewond werden. Sinds 1974 - zo voegde hij daaraan toe - zijn 11 magistraten en 72 leden van de veiligheidstroepen vermoord. Op dat ogenblik - begin juli 1982 - zaten 1.477 personen vast, die als "Linkse Terroristen" beschouwd worden, terwijl 451 rechts Georiënteerden gevangen zaten. -

Opm.-- Een te losse democratie is voor hypothesen, d.i., in dit geval, extreem-links of extreemrechts die, ofschoon zij slechts waarschijn-lijkmakende argumenten naar voren brengen, zich toch als absoluut-geldig beschouwen (cf 153: 50: eleatisme) en de eigen identiteit (1), eigenmachtig

doorzetten (2), tegen de omgeving in (3) - cf 73 -, een ideale gelegenheid om amok te maken.

Opm. -- Sciascia typeert het feitelijk gedrag der grote meerderheid.

CF161

Misschien kan een boek als *J.L. Beauvois/ R, Joule, Soumission et idéologie (Psychosociologie de la rationalisation*), Paris, Puf, 1981, ons één der verklaringen bieden. Het thema is: de verhouding tussen de denkbeelden ('ideologie') en het feitelijke gedrag, onder verstaan van mensen die onder druk handelen. Waarbij die 'druk' van buiten kan komen (b.v. mensen in een politiestaat) of, ook, de eigen vrije keuze als oorzaak kan hebben (een mens zet zich voor iets (een ideaal, een medemens) in. -- Stellers onderscheiden twee theorieën.

(1) De theorie der rationele keuzen zegt dat de mens zijn denkbeelden omzet in praktijk.
(2) De theorie der rationalisering zegt dat de mens zijn denkbeelden aan de omstandigheden van zijn praxis aanpast.

1. Historia (cf 83, 96 ,99, 114): stellers onderzochten het feitelijk gedrag van mensen die onder druk handelen - b.v. van aan één of ander gezag onderworpenen. -
2. Logos: zij stellen vast dat personen, die onder druk staan, hun feitelijk gedrag 'verrechtvaardigen' door rationalisering, door achterafse redeneringen. -

Toepassing.-- De meeste mensen verwerken niet dat hun feitelijke leven een mislukking genoemd wordt. Welnu, de meeste mensen in het Fascistisch systeem konden zich wel niet aan die indruk onttrekken. Dus, 'rationaliseren' zij: zij vinden steeds de noodzakelijke waarschijnlijkmakende argumenten om te beweren dat "het nog zo slecht niet is", dat, "indien het niet was van dit of dat, het regime het beste ter wereld zou zijn". En dergelijke 'rationaliseringen' meer.

Overigens: zeer vele mensen verwachten van het leven, na enige rijping, niets meer dan wat het geven kan. Enkel 'onbevredigden' als een Sciascia, die over "de zin van het leven" nadenkt of meer 'vrijheid' wil, verwachten er meer van. - In alle geval: de 'bevredigbaren' zijn de basis van de dictatoriale of, althans, autoritaire systemen. Want dezen nemen er vrede mee.

Een venijnige lijst. -- Is in omloop, sedert jaren, een lijst van namen van mensen, die katholiek gedoopt en opgevoed zijn en ...die extreem-rechtsen waren, Ziehier: Hitler (Duitsland), Mussolini (Italië), Franco (Spanje), Salazar (Portugal), Pétain (Frankrijk), Pilsoedski (Polan), Horthy (Hongarije), Dollfusz (Oostenrijk), Schusznigg (Oostenrijk), Tiso (Slowakije), Degrelle (België), Pavelitsj (Kroatië). –

CF162

Zonder nader onderzoek weet men uit deze lijst, inzake echte informatie, niets meer dan dat gedoopt zijn en Katholiek opgevoed zijn de twaalf extreem-Rechtsen niet belet heeft het te worden. In de kerk zit een extreemrechts virus.

Reden: de 'elementen' (cf 4, 8, 73), die het extreemrechtse leven beheersen, zijn overtalrijk. Men kan, evengoed lijsten aanleggen die een analoge oorzakelijkheid (want daarover gaat het) in tegengestelde richting), insinueren. -- Toch stemt, voor al wie Katholiek denkt en leeft, dergelijke 'combinatoriek' (verbinding) tot diep nadenken.

De 'waarde(n)leer' als uitweg? -

P. Schotsmans, De waardeleer als uitweg uit onze beschavingscrisis, in: *Onze Alma Mater* 1986: 2, 107/120; vooral: 114/116 (*Reactie op autoritarisme in de psychologie*), 117/119 (*Teken van een geseculariseerde samenleving*). – Vroom en stichtelijk, maar niet meer dan dat.

Wij redeneren, nu, volgens analogie. -- De auteur vertelt hoe de USA-psychologie van een waardevrije (louter Positivistische) psychologie - denk aan de Behavioristische of Gedragspsychologie van B.F. Skinner (Walden Two (1948)) evolueert naar een Axiologische (= waardeleerstellige) psychologie (denk aan A. Maslow of C. Rogers). -

De psychologische analyse van - wat men heet - "de rechtse, fascistische ('fascistoïede') persoonlijkheid" die onderdanig als zij is, blind zweert bij het gezag, werd, op zeker ogenblik, door de Humanistische psychologen toegepast op de Amerikaanse-Skinneriaanse of Freudiaanse-psychiaters, die ...op autoritaire wijze hun patiënten 'beheersten' in de gezondheidszorg.

De 'Fascistoïede' onderdanigheid, die door dergelijke 'autoritaire' artsen, in hun patiënten, werd vooropgesteld (weerom: hypothese), miskende -

volgens de Humanistische psychologen - het unieke (singuliere) in de menselijke persoonlijkheid. Meteen werden de 'human potentialities' (de menselijke mogelijkheden), in aanleg in ieder individueel wezen aanwezig, miskend. -

Daar, echter, de meeste Humanistisch-psychologen een of ander Existentialisme (Heidegger, Sartre) vooropstelden, bij het ontwerpen van het unieke in de mens (en diens mogelijkheden), leidde dit correctief op het Autoritarisme tot een ander euvel, nl, het feit dat iedere binding, in geweten, aan :

(i) objectieve gegevens, de eerste basis van informatie, en

(ii) gezag-zonder-meer, op losse schroeven kwam te staan.

Dit kwam neer, in de praxis, op Individualistisch-egocentrisch anarchisme ("radicale wildgroei" (a.c.,116)). Wat mensen als Maslow en Rogers, mettertijd, doorzagen. -

Een citaat van Descartes: Pour atteindre à le vérité, il faut une fois dans la vie, se défaire de toutes les opinions que l'on a reçues, et reconstruire de nouveau et dès le fondement, les systèmes de ses connaissances.

CF163

Dit leidde tot een ander correctief: een weliswaar louter psychologische, maar toch beginnende waarde(n)-leer of axiologie. Indien men aan radicale willekeur wil ontsnappen dan is één uitweg daar nl. het verwijzen naar 'waarden'.

Cfr. cf 17 (tradit. type), 33 (het koppel 'Permissivisme/ Rigorisme'), 149 (het koppel "aanpassing aan de kosmos/ onderwerping van de kosmos"), 150 (hoofdwaarden). - In Humanistisch verband werden, dan, vooropgesteld (hypothese): rechtvaardigheid, eenvoud, goedheid, schoonheid, waarheid, speelsheid, veelzijdigheid, -- totaliteit (holisme), die gelden voor iedere persoon(lijkheid) als idealen, die de (onbeteugelde) vrijheid ergens, in geweten, binden.

Vgl. cf 72 (Ciceroniaanse 'waarden' versus Machiavellistische 'waarden'); cf 120v.: de Protosofistische waardencrisis, die zowel tot overdreven democratie als tot antidemocraten leidt.

De overdracht op onze hele samenleving, --

De psychiater - Skinneriaan of Freudiaan of Humanistisch-psycholoog, voor zover 'autoritair' of 'anti-autoritair' ('misarchisch' zegt Fr. Nietzsche, letterlijk alle gezag verachtend), toont, op zijn terrein, een brede culturologische problematiek. - Wat Schotsmans, a.c., als volgt verwoordt. - - De diepgaande cultuurcrisis, waarin wij allen leven, leidt ertoe dat de jongeren, heden, geen houvast meer hebben aan waarden, die op zich bestaan en - wat meer is - 'onschendbaar' ('heilig', 'taboe') zijn. Er is zoiets als "het feit dat onze jongeren, stuurloos als zij zijn, in een zgn. pluralistische multicultuur, tot geen eigen waardebepaling meer geraken". -

Opm.-- In dit verband wijst Schotsmans naar het Values Clarification Movement (*L. Raths/ S. Simon, Values and Teaching (Working with: Values in the Classroom*), Columbus, 1966-1, 1978-2), dat een waardensysteem in het opvoedingsstelsel zelf invoert. De opvoed(st)er scherpt diepe eerbied in voor de waarde van de persoon, de persoonlijkheid en de op 'waarden' gesteunde uitbouw ervan. -

Opm.-- Dergelijke denkbeelden roepen op wat *H. Redeker, Existentialisme (Een doortocht door een philosophisch frontgebied*), Amsterdam, 1948, 197, al zeer duidelijk inzag: "Door een Hitler kwam het Nihilistische Duitse denken tot zijn laatste consequenties". Het waardevrije of waarde-kritische Duitse denken - m.a.w. - had de bodem voor het Nazistisch Fascisme reeds goed voorbereid. Hitler kwam in een soort 'luchtledigheid' terecht.

CF164

17. Het nazistisch element (164/174).

Bibl. st.: *Alfred Grosser, dir., Dix leçons sur le nazisme*, Paris,1964 geeft ons - aan de hand van zeven medewerkers - de hoofddata: 1923 (de 'Putsch' (= machtsgreep (cf 157)) te München; 1930: de verklaringen 1933 (de eigenlijke machtsovername); 1936 (de Hitlerjeugd wordt gesticht), 1937 (de regeling der verhoudingen tussen "das Reich" en het Vaticaan); 1938 (de Conferentie van München); 1940 (Hitler valt het Westen rechtstreeks aan); 1941 (Hitler valt de Sovjet-Unie aan); 1942 (de Conferentie te Wannsee, die tot "die Endlösung"(de verdelging der Joden) beslist); 1945 (de nederlaag). -

Voor al degenen, die, om reden van hun te jonge ouderdom, die bewogen dagen niet hebben meegemaakt, lijken die data "droge opsommingen". Maar, in feite, zijn zij een tragedie zonder weerga. Tragedie, die nog nawerkingen verwekt. Daarom een kort woordje over het nationaalsocialisme of nazisme.

17.1. Italiaans Fascisme is geen Nazisme (164/165)

Verre van. -- Bibl. st.: *P. Ayçoberry, La question nazie (Essai sur les interprétations du national-socialisme* (1922/1975)), Paris, Seuil, 1979.

Wij zegden het reeds zeer duidelijk, cf 56: Fascisme is geen Nazisme. Velen gebruiken, onder de invloed van vooral Marxisten, de term 'Fascisme' in een historisch onjuiste betekenis. - Omdat wij dit willen verantwoorden, ziehier wat volgt. *P. Ayçoberry*, o.c., 57/59 (*Nazisme et fascisme Italiën*), geeft de grote Nazi-figuren zelf het woord. –

(i) De Nazi's zelf willen van een gelijkstelling niet weten.

(ii) Wanneer - einde twintiger-jaren - sommige Duitsers zich als 'Fascisten' bestempelen, behoren zij niet tot de Nazi-partij, maar maken zij één vleugel van de 'Stahlhelmen' uit. –

(iii) a. 1934: na de machtsovername in 1933 besteedt Dr Göbbels (1897/1945; Propagandaminister) een artikel aan "De praktische resultaten van het Fascisme".

(i) Hij prijst de "Italiaanse broeders",

(ii) Hij stelt een gemeenschappelijke 'geestdrift' vast.

(iii) Hij beaamt de "gemeenschappelijke strijd" tegen marxisme en liberalisme (cf 158), -- tegen Pacifisme, tegen 'Democratie' (versta: de ontaarde vormen ervan) en "de Reactie' (hier: tegen wat de Hitlerianen "die Reaktionären" heten, d.i. die een achterhaald stadium inzake politiek of zo willen herstellen). --

Men ziet het: enkel dat waartegen beide strekkingen zijn, wordt vermeld.

CF165

b. 1935: Adolf Hitler zelf huldigt dezelfde "beleefde stijl" (P. Ayçoberry) als zijn minister, in de voorrede van een Italiaans boek. Hij stelt enkel vast dat "beide systemen aan elkander verwante opvattingen huldigen

(i) inzake de staat en

(ii) betreffende het socialisme". -

Besluit. -- Zoals men opmerkt, én Dr Göbbels én Hitler verzwijgen totaal het racisme, zeker één van de basisvooropstellingen van het Nazisme.

Opm. -- *S. Altink, De mythe van de minderheid*, Utrecht/ Antwerpen,1985, 174vv., spreekt, min of meer, in dezelfde zin. - "Overigens heeft Links in het verleden zelf veel bijgedragen tot de chaos rond het begrip 'Fascisme". Voor veel Linksen was 'Fascisme' een onderdeel van het Kapitalisme.

"De Communistische interpretatie van Fascisme als een uitwas van het Kapitalisme was niet geheel onjuist. De grote ondernemingen waren belangrijke steunpilaren voor een Fascistische politiek. Maar hoe precies het adagio van Horkheimer (*opm.:* Max Horkheimer was een der leidende figuren van de Frankfurter Schule, een Neomarxistische strekking): "Wie over het Kapitalisme niet spreken wil, moet ook over het Fascisme zwijgen", Hoe die zin precies moet uitgelegd worden, is nooit duidelijk geworden. Nooit heeft een toegewijde Marxist die Kapitalistische invloed exact kunnen aanduiden.

Hoewel de Fascistische politiek lonkte naar de grote industriëlen, toch is die niet zonder meer te herleiden tot een vorm van Kapitalisme. De Fascisten werkten daarvoor te weinig planmatig. De Fascistische partijen werkten zelfs de grote ondernemers bij tijden tegen. (...)". (O.c.,176).

17.2. De geleide 'informatie' bij kind en jongeren (165/169).

M. Danthe, Comment fabriquer de bons petits nazis, in: *Journal de Genève* (04.02. 1989), zegt omtrent het informatieproces inzake kinder- en jongerenopvoeding wat volgt. Hij verwijst, daarbij, naar één bron, nl. *Erika Mann, Dix millions d'enfants nazis*, - - een boek dat recent in Franse vertaling verscheen. -

1938.-- De vooravond van WO 11 (1939/1945). Erika Mann is de dochter van *Thomas Mann* (1875/1955; bekend om *Buddenbrooks* (*Verfall einer Familie* (1901)). Zij publiceert, in New York, een sober, maar informatief boek: *School voor Barbaren* (De opvoeding onder de Nazis). Daarin beschrijft zij wat de Duitse kinderen worden, eens dat zij in de greep van das Dritte Reich gevat zijn. In dat boek ziet men een dictatuur (cf 77: totalitarisme) aan het werk tot in de minste details.

CF166

Een Nazidictatuur, die 1. de godsdienstige begeleiding, 2. het gezin, de school, de jeugdbeweging wil inpalmen -- met als doel: het kind, de jongere wordt één met de wil van "der Führer" (de leider). In het boek van 1938 stelt E. Mann vast: "Geen enkel onderdeel binnen het geheel der maatschappij

wordt dermate door de hervormingen, waaraan het Nationaalsocialisme zijn onderdanen onderwierp, gemerktekend als de sociale groep der kinderen".

Adolf Hitler - en dat wordt bij lezing van zijn *Mein Kampf*, München, 1943-17, 30ff. (*Der Mangel aan 'Nationalstolz'; der Leidensweg des Arbeiterkindes; Junge Autoritätsverächter*) sterk bevestigd - heeft, blijkbaar, onmiddellijk het belang van de opvoeding gesnapt. Niets - ziel, lichaam, wil - wordt verwaarloosd om kinderen en jongeren aan het systeem te onderwerpen. -- Vgl. wat betreft het beheersen van het informatieproces, cf 158v. ("voor mij als kleine schooljongen"); cf 61 ("... de neerslag van een reeks ideologieën"); cf 64 (de opvoeding van 32.000.000 Chinese kinderen). Daaruit blijkt dat een Curzio Malaparte, in 1931, waar hij totalitarisme van Links en van Rechts in hoge mate gelijkstelde, niet zo verkeerd dacht (cf 157).

Drie concentrische leefkringen. -
Erika Mann deelt de Nazi-groep in drie leefkringen in.

A.-- Collectivisering van het gezin -
Een sfeer van algemene verklikking - de kinderen, de jongeren vertellen over de houding van hun ouders en familieleden en zo - wordt stelselmatig geschapen.

Gevolg: de vader wantrouwt de moeder, de moeder haar kinderen, de kinderen elkander. Een diffuse angstsfeer wordt geschapen. -

Maar er is meer: de gesloten - veilige intimiteit van ieder gezin wordt opengerukt; de 'autoriteiten' krijgen, langs het verklikkingssysteem, directe inzage (informatie) in de gezinnen. Een gezin, in zo'n samenleving, is niet meer een basisgemeenschap, onschendbaar, afgesloten van de blik van de gemeenschap: het wordt gecollectiviseerd. -

Resultaat: tussen twee machten wordt ieder kind uiteen getrokken:
(i) zijn gezin en (ii) het 'collectief' van de Nazi-gemeenschap (vooral via de jeugdleiding, waarover straks meer). Iets, waarbij de ouders vooral het vaak niet halen.

CF167

B.-- Racificering en militarisering van de school.
Naar de Nazi-hypothese (= stel vooropstellingen) worden alle programma's omgevormd. 1. De catechese, 2. de geschiedenis, de literatuur, -- zelfs de

wiskunde worden o.g.v. racistische en militaristische vooropstellingen herschreven. Zo worden “de waarden der Arische cultuur” bijgebracht.

(1) Racificering. -- Ziehier een uittreksel uit een lezersbrief, die de kleine Erna naar het *Nazi-tijdschrift Der Stürmer* (1935) opstuurt. -- “Beste Stürmer. - Gauleiter Streicher heeft ons omtrent de Joden zovele dingen bijgebracht dat wij ze haten zoals het plicht is”.

Appl. model inzake het vak ‘literatuur’. -- De kleine Erna verraadt, in haar lezersbriefje, de methode. “In de klas hebben wij over de Joden een opstel gemaakt, waarvan de titel luidt: “De Joden zijn ons onheil”. Ik vraag u mijn tekst te willen publiceren”.

2. Militarisering. -- Het hele onderwijsstelsel is één doorgezette methode om een duurzaam klimaat van oorlogszuchtige geestdrift te scheppen. -

Appl. model inzake het vak wiskunde. -- In een handboek ‘Wiskunde’ staat te lezen wat volgt. “Gegeven: Een vliegtuig vliegt aan een gemiddelde snelheid van 240 km per uur. Het moet zijn stel bommen loslaten op een afstand van 210 km. Het neerlaten van de bommenlast vergt 7 minuten 30 seconden. - Gevraagd. - - Wanneer juist zal het vliegtuig opnieuw landen?”. -

Appl. mod. inzake het vak tekenkunde. -- In een handboek van tekenen “Gasmaskers lenen zich best tot grafische weergave. Zij vereenvoudigen, immers, sterk de omtreklijn van het menselijk hoofd, dat, op zich, moeilijk te vatten is”.

Opm. -- De auteur merkt terecht op: de axiologie der Nazi’s situeert het schoolse weten slechts op de vierde plaats.

1. de genetische erfenis (dat is natuurlijk racistisch op en top),
2. het karakter,
3. het lichaam,
4. de schoolse vorming. -

Opm.-- het vitalisme, - de cultus van ‘das Leben’, in de Racistisch-biologische zin, komt in deze waardenschaal overduidelijk naar voren, *J.P. Stern, A Study of Nietzsche*, Cambridge, 1979, geeft een kritische reconstructie van wat het ‘systeem’ (dat hij nooit bedoeld heeft) had kunnen zijn, indien Nietzsche systematisch-logisch had willen denken. Het is een lange strijd tegen - wat een Nietzsche bestempelt als - “het levensvijandige

denken". Nu is het geweten dat de Nazi's rijkelijk uit Nietzsche's denkbeelden geput hebben.

CF168

Ook *H. Arvon, la philosphie allemande*, Paris, 1970, 17/67 (*L' irrationalisme*), valt de stelling bij: *Alfred Rosenberg* (1893/1946), de denker van het Nazisme, met zijn *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (1931) duidt het leven als het centrale gegeven, waarbij dat 'leven', in zijn diepste kern, de mythe is, in een doodsstrijd gewikkeld met de 'logos' (het logisch strenge denken).

Enkel het doorkomen van "de mythe" in de (Arische) mens zal "een nieuw menstype" doen ontstaan. Cfr. o.c.,54. Hier wordt 'mythe' niet als de Archaïsche vorm van denken, maar en als de Archaïsch-Primitivistische denkvorm én als de radicale tegenhanger van het logische denken geduid.

Wij verwijzen naar cf 28/30 (*Duits Primitivisme*). -- Wat verder, o.c., 57/59 (*Le national-socialisme*), vernoemt H. Arvon Ernst Krieck (1882/1947; *Ein Volk im Werden* (1933), -- *Die deutsche Idee des Staates* (1934)).

Deze beweert dat "de mythe", in Nazi-zin welteverstaan, de absolute voorrang heeft op alle wetenschappen, zelfs de biologie. De ideeën 'ras' en 'bloed' ontspringen aan de 'mythische' oergrond in de (Arische) mens.

Het 'bloed' overwint "het louter formele redeneervermogen". Ook wordt een tweede Nazi-denker vermeld, *Carl Schmitt* (1888/1985), o.m. bekend om zijn *Der Begriff des Politischen* (1932), waarin deze het Liberalisme verwijt een kloof tussen de natie (het volk) en de staat geschapen te hebben.

'Staat' omvat, in zijn taalgebruik, religie, economie, opvoeding, -- m.a.w. de hele cultuur van het volk, dat de drager van de mythe is. -

Tot daar een kleine toelichting omtrent het mythisch irrationalisme, eigen aan het Nazisme. Irrationalisme, dat de school als 'cerebrale vorming' op de vierde plaats in de waardenschaal stelt.

C.-- *Definitieve nazificering van kind en jongere.*

E. Mann staat ook stil bij de derde leefkring, de jeugdbewegingen, die de genetische erfenis, het karakter en het lichaam tot volle ontwikkeling brengen. Het gezin is nog een te private sfeer.

De school leeft nog te veel van Voornazistische tradities. De jeugdbewegingen, echter, zijn algeheel het werk van Hitler 's nazisme. Pas in dat levensmidden wordt men echt 'nazi'. -

De meer concrete doelstellingen, waarin dat Nazi-zijn uit, zijn
(i) de toekomstige soldaat en
(ii) de toekomstige leidersfiguur.

Algemeen besluit. -- Wat men zou kunnen heten "een vrije markt inzake informatie" wordt, principieel én in Fascisme én in Nazisme uitgesloten. Want alles wordt erop gezet om "hinderlijke informatie" af te remmen.

CF169

Daarvandaan de diepe indruk van 'op- en afgeslotenheid' die bevolkingen ondergaan in zulke systemen. Vgl. cf 134: noch de instituties (b.v. de Fascistisch-Nazistische systemen) noch de louter vrije markt, maar de feitelijk beschikbare informatie beslist over de rationaliteit. 'Informatie' heette, traditioneel, 'waarheid'. Die Antiek-Middeneeuwse waarheid kan wel geactualiseerd worden, maar zij blijft de norm.

17.3. Geleide informatie en Duitse intelligentsia (169/172)-

Monique Lebedel, trad., Karl Löwith, Ma vie en Allemagne avant et après 1933, Paris, 1988. -- *K. Löwith* (1897/1973) - o.m. bekend om zijn *Das Individuum in der Rolle des Mitmenschen* (1928) - nam, in WO I (1914/1918), vrijwillig dienst in het leger van der Kaiser.

Hij volgde lessen o.m. bij de existentiële denker M. Heidegger, bij wie hij zijn Habilitation verwierf. Hoe schitterend hij het ook, als intellectueel, deed, na 1933 werd hij snel een uitgestotene. Was, immers, geen 'Ariër', maar half-Jood.

Tot ballingschap gedwongen komt hij eerst in Italië terecht, -- om via Japan in de USA te belanden. Vanaf 1952 geeft hij weerom les, in Heidelberg.

In Japan verneemt Löwith dat Harvard University een wedstrijd uitschrijft voor al wie “Duitsland voor en na Hitler’s machtsovername” goed gekend hebben.

In 1940 schrijft hij zijn *Het leven in Duitsland voor en na 1933*,-- een boek - dat aan een vergetelheid prijsgegeven was -, vol anekdotes en korte analyses.

Löwith beschrijft:
(i) hoe de universiteiten geleidelijk genazificeerd werden,
(ii) hoe de intelligentsia - zelfs de meest deskundige intellectuelen - zich laten meeslepen met het Nazi-denksysteem. -

Löwith keert, echter, naar het verleden (cf 145, 149) terug om het hele gegeven te verklaren. Hij beschrijft de intellectuele en ethisch-politische chaos, die in Duitsland heerste na WO 1 (1914/1918): intellectuelen begeven onder de indruk dat zij, als algemeen ontmoedigden, het grote verval aan het meemaken zijn. Om het Freudiaans uit te drukken: een soort Todestrieb (doodsdrift) leidt de intelligentsia tot dat type van doemdenken.

CF169

De ‘compromissen’. -
Met grote bitterheid ontmaskert Löwith de toegevingspolitiek van zijn collega’s, die Nazi-ideeën slikken en het feit dat zij het Nationaal-Socialisme aankleven, trachten te ‘rationaliseren’. (cf 151). Zo waren er ‘intellectuelen’, die de politieke dierkunde (*opm.:* de Racistische theorie), met haar raspercentages, als iets vanzelfsprekends aanvaardden.

Ook de logische kunstgrepen van sommige Protestantse theologen stelt Löwith aan de kaak. Het ergste zijn, voor hem, een aantal Joden, die zich steeds als Duitsers gevoeld hebben en zich, dan ook bij het Nazisme zouden aangesloten hebben, waren zij, daarin, niet gehinderd geworden door het feit dat zij tot het Joodse ras behoorden.

Lang weidt Löwith uit over de verblinding van Martin Heidegger
Dit m.b.t. het Nazisysteem, -- over zijn gemis aan elementaire hoffelijkheid t.o.v. de Joden, -- over zijn ononderbroken ‘filosofische’ denkstijl, -- over zijn politieke betrokkenheid. -

Opm. -- Löwith's stellingname wordt, ondertussen, bevestigd door de hele discussie die uitgelokt werd door *Victor Farias, Heidegger et le nazisme*, Verdier, 1987. -- Dit werk kan als volgt samengevat worden:

Vanaf 1910 (over Abraham a Sancta Clara een Jodenhater) tot 1964 blijft Heidegger een aantal basisovertuigingen huldigen, waarin een dosis autoritarisme (cf 162), antisemitisme en ultranationalisme aanwezig zijn.

De algehele toetreding van Heidegger tot het Nationaal-Socialisme in 1933/1934 is een bekend feit. V. Ferias tracht te bewijzen dat die inzet niet te wijten was aan een voorbijgaand opportunisme (= gebrek aan vaste principes zo dat men van de omstandigheden gebruik maakt), maar de uiting was van uitdrukkelijke overtuigingen, die hij zijn hele leven lang voorstond. -

De gedeeltelijke 'breuk' met de politiek inzake de universiteiten van de Nazipartij was te wijten aan de uitbanning van een groep binnen het nazisme, nl. Rhöm en de S.A., die, voor Heidegger, "de innerlijke waarheid en de grootheid" van het Nazisme vertegenwoordigden. Dezen dreven een te radicale ommekeer inzake de universiteiten door.

Gevolg: niet Heidegger, maar Rosenberg en Krieck (CF 168) werden de "officiële filosofen" van het systeem. -

Opm. -- Het boek van Farias wordt, op sommige punten, betwist. Toch blijkt de hoofdtendens van het werk stand te houden. Onder de vele werken, die sedertdien verschenen, wijzen wij op *J.-Fr. Lyotard, Heidegger et "les juifs"*, Paris, 1988 (Heidegger vergat niet "het zijn", maar wel de Joden);

CF171

-- verder: *L. Ferry/ A. Renaut, Heidegger et les modernes* (Grasset);-- *Fr. Fédier, Heidegger* (*Anatomie d'un scandale*) (R. Laffont); -- *Ph. Lacoue-Labarthe*, *La fiction du politique* (Chr. Bourgois).

De stellingname van Jeanne Hersch. -

J. Hersch (1910/2000), een Zwitserse, geboortig van Genève, is een leerlinge van de Existentiële denker Karl Jaspers; zij is moeilijk klasseerbaar maar zij is deskundig. Begin 1988 zette zij haar stellingname uiteen voor la Société Genevoise de philosophie.

(1) Zij begroette in Ferias' werk een degelijk boek, niettegenstaande zijn leemten.

(2) Zij steunt zich op haar veelzijdige belezenheid, op haar persoonlijke kennismaking (zij volgde de lessen van M. Heidegger, in 1933, gedurende één trimester), op haar praxis van 'geëngageerde' filosofe. -

(3) Zij ontkent met klem enige 'grootheid' van de mens Heidegger. Zij stelt dat zijn Nazigezindheid nauw samengaat met de grondslagen zelf van zijn denken.

(4). a. De feiten. -- Heidegger is geen groot denker, maar een denker van een gewoon peil. -- De redenen. -

i. Zijn 'vijandigheid' tegenover de rationaliteit als dusdanig maakt dat, in de teksten van "Heidegger de duistere" wijsbegeerte en poëzie ineenlopen. Dit staat in verband met zijn 'veroordelende' afbouw (deconstructie) van de hele Westerse filosofie, na de Voorsocratiekers (*opm.:* Heidegger loopt hoog op met de fragmenten van de Voorsocratiekers, -- in een hem eigen duiding, natuurlijk). --

ii. Zijn 'vijandigheid' t.o.v. de vakwetenschappen bevestigt zijn 'Irrationalisme'. -

Opm. Men herleze nu cf 167 (Vitalistisch Irrationalisme), waar een analoge afkeer voor het streng-logische en wetenschappelijke denken blijkt. --

(iii) Zijn verwerping van alle talen, behalve het Antieke Grieks (cf 26 (Klassiek Primitivisme)) en het Heideggeriaanse Duits als geldige talen om diepzinnige filosofische problematiek te verwoorden, wijst op een exclusivisme, dat onwijsgerig en onwetenschappelijk is.

(4).b. De verklaring. -- De 'elementen', die de zo-even genoemde kenmerken beheersen, zijn:

a.1. Heidegger's 'hypothese' staat of valt met de cultus van het woud als zijn geliefd leefmilieu;

a.2. die hypothese kan geformuleerd worden in twee termen "Blut und Boden";

b.1. wat, daarbij, doorslaggevend werkt, is het onmetelijke misprijzen, waaraan Heidegger lijdt t.o.v. al wat aan alle mensen gemeenschappelijk is (m.a.w.: een soort elitisme);

CF172

b.2. dit misprijzen gold inzonderheid de democratie (cf 158 (Fasc.), 154 (Göbbels)). -

- J. Hersch preciseert:
(1) sommige waarden, voorgestaan door het Nazisme, waren ook die van Heidegger;

(2) door lid te worden van de N.S.D.A.P. (de Nazipartij) hoopte Heidegger een maatschappelijke positie te verwerven, die hem het laten horen van zijn "profetische zangen" mogelijk maakte;

(3) Het feit dat hij als rector van de Universiteit van Freiburg-im-Breisgau ontslag nam, had niet als beweegreden dat hij, over de hele lijn, niet akkoord ging met de partij, waarvan hij lid bleef tot in 1945, maar dat hij niet de gewenste benoeming kreeg. -

Bibl. st.: *Charles Widmer, Heidegger, un philosophe quelconque, selon Jeanne Hersch,* in: *Journal de Genève* (21.04.1988).

Hoe verklaart men, dan, Heidegger's enorme invloed? -
Ongelooflijk is het prestige van Heidegger, -- althans in welbepaalde, vooral Europees-continentale wijsgerige en niet-wijsgerige middens. Ook: het feit dat men de nadruk legt op zijn onmiskenbaar (en door niemand loochenbaar) Nazisme, wekt bij vele aanhangers onbehagen.

a. Sommigen beweren daarop dat iemand een 'groot' denker zijn kan, en toch politiek grove fouten begaan (opm.*:* dit was zeker niet de voornaamste strekking in het Antieke Hellas, waar het ethisch-politische aspect (nu vervangen door 'menswetenschappen') zwaar doorwoog; -- denk aan onze Cursus Tweede Jaar over het Platonisme).

b. Het is waar: als Fenomenoloog, ineenlopend met zijn Fundamentalontologie (grondslagenonderzoek - op zijn Irrationalis-tische manier - van de traditionele ontologie), heeft hij naam gemaakt; daarin blijkt

nergens duidelijk dat hij Nazi is; integendeel: een zo effen mogelijk apolitiek en voor iedere mogelijke 'hypothese' liggend uitgangspunt valt daarin op.

Maar in zijn kleinere werkjes komt zeer duidelijk zijn - o.m. door Nietzsche sterk beïnvloede - 'hypothese' (standpunt) naar voren. Deze worden, vaak, als voorlopige benaderingen voorgedragen, schijnbaar zonder betrokkenheid in de samenleving. Maar een klimaat wordt geschapen van zoiets als in de plaats van de rede, die het niet meer doet, een 'verstehen', een voor iedere rationele activiteit gesitueerde 'belichting' van de totale werkelijkheid, die goed met Nazisme kan samengaan, maar zo dat de 'rede' eraan onderworpen is en blijft.

CF173

17.4. De 'onbewuste' rede van het Structuralisme (173/174)

De Franse Structuralisten bestreden de Existentialisten.

(1) In het (Franse) Existentialisme stond de mens als subject, d.i. als zelfstandig-vrij handelend wezen centraal.

Gevolg: *Sartre* b.v., de protagonist ervan, kon een boekje publiceren met als titel "*L' existentialisme est un humanisme*". 'Humanisme' in de zin van het tot volle ontplooiing brengen van wat de mens van de dieren onderscheidt (vgl. cf 110), -- waarbij dat wat de mens van het dierlijke onderscheidt, vooral, ja, enkel gesitueerd wordt in de identiteit, die hij zo eigenmachtig-individueel mogelijk doordrukt, tegen ieder element dat daarmee strijdig is of geacht wordt, (vgl. cf 119) in.

(2) Dat Humanistisch gedachte subject heeft geschiedenis ("Wij worden in het leven geworpen") en maakt geschiedenis ("Wij ontwerpen ons leven"). Dat is dan de fameuze historiciteit. -

Bibl. st.: *J.M. Broekman, Structuralisme* (Moskou/ Praag/ Parijs), Amsterdam, 1973, 1; -- *G. Schiwy, Der französische Strukturalismus* (Mode/ Methode/ Ideologie), Rowohlt, 1969, 210 (*der Begriff 'Subjekt'*); -- *G. Schiwy, Neue Aspekte des Strukturalismus,* Kösel, München,1971, 58f. (*Strukturalismus und Existentialismus*).

Nu valt het, bij de lezing van een Sartre b.v., op dat "la liberté", de 'vrijheid', zo centraal in zijn denksysteem - zeggen wij, liever, 'hypothese' - aan een 'choix préreflexif', een voor iedere 'reflectie', d.i. bewust denken, gesitueerde 'keuze' ontspringt. Kort maar minder geleerd en klaar gezegd: een onbewuste

keuze, die, weliswaar, achteraf, door een bewust denken ('reflectie') kan geanalyseerd, getoetst worden.

Het onbewuste denken speelt ook in het (Franse) Structuralisme een hoofdrol, maar dan niet zo 'Irrationalistisch' als bij Heidegger of Sartre. Als echt, maar pre-reflectief denken.

Zegt *Helga Gallas, Strukturalismus*, in: *G. Schiwy, Der fr. Strukt.*, 229, wat volgt. Cl. Lévi-Strauss, één der topfiguren van het Franse Structuralisme, analyseert de verwantschappen (b.v. in traditionele culturen) of de mythologieën als systemen.

Onder 'systeem' wordt, hier, verstaan een stel elementen, die in een duurzame structuur gevat zitten (waarbij 'structuur' (aldus Roman Jakobson) is het geheel der verhoudingen (= blijvende betrekkingen), dat een stel elementen tot een samenhangend geheel maakt). Daarvandaan de naam 'structuralisme' -- Juist die 'structuur' is, volgens Levi-Strauss, onbewust.

CF174

Volgens Hella Gallas legt het denkschema, dat zo'n structuur is, de vormen vast, waarin de bewuste menselijke geestesverrichtingen verlopen.

"Die Struktur der Geistestätigkeit wird als Natur aufgefaszt und ist dem Individuum unbewuszt, obgleich es sie bestendig benutzt". (De structuur van de mentale activiteit wordt opgevat als natuur en is onbewust voor het individu, hoewel hij of zij er ten volle gebruik van maakt.), De 'structuur' of het schema, waar alle cultuuronderdelen, -- niet enkel de verwantschappen of de mythologieën, aan gehoorzamen (als aan het 'element' of vooropstelling, waardoor zij beheerst worden), wordt als 'natuur', d.i. als aan de (bewuste) activiteiten voorafgaande basis, opgevat.

De enkeling is, daarin, een 'eender' (d.i. met om het even welk ander element, hier individu, omwisselbaar) element of onderdeel. Aldus *C.P. Bertels, Michel Foucault*, in: *C.P. Bertels/ E. Petersma, Filosofen van de 20ste eeuw,* Assen/ Amsterdam/ Brussel, 1972, 211, waar de definitie van structuur, zoals Roman Jakobson (die het kan weten) ze aangeeft, aangehaald wordt. - M.a.w.: i.p.v. subject komt systeem. Maar beide zijn ergens, 'onbewust' in hun wezen of wortel zelf.

Keren wij, nu, naar Heidegger terug. –

Er is een 'Verstehen', een belichting van de werkelijkheid, door hem 'das Sein' genoemd, aan het werk dat aan al onze bewuste reflectieve akten voorafgaat.

Men ziet het: Heidegger heeft een ontologie, theorie omtrent het zijn, ontworpen, die zowel Structuralistisch als Existentialistisch kan geduid worden. Of ook Nazistisch. Zo vrijblijvend is zijn ontologie. Dit is: dermate kan zij ... een veelheid van het onbewuste in ons benadrukkende denkstromingen 'funderen'. - Dit, -- deze vrijblijvendheid, met zijn eigenzinnig duidende eruditie, die niemand, in alle eerlijkheid, kan loochenen, is wellicht de reden waarom hij, niettegenstaande zijn nazisme, zo'n invloed, uitoefent. -

Maar dit is tevens het bewijs dat het nazisme aan juist dezelfde bron, de ontologie in de stijl van een Heidegger, put, waardoor dat nazisme dat door intellectuelen en kunstenaars (de intelligentsia) toch verworpen wordt, benauwelijk dicht bij hedendaagse cultuurstromingen komt te staan. Dat is, misschien, de reden waarom zovele Duitse intellectuelen en kunstenaars met zo'n gemak 'beten' in de 'mythe' (versta mythische ideologie of 'hypothese') van het Nazisme, -- tot verbijstering van Karl Löwith, cf 169v.. Welke mysterieuze factor of element van de wereld (cf 8) beheerst toch onze intelligentsia?

CF175

18. Het fusionisme der jongeren (175/182)

18.1. Le Grand Bleu (175/178)

Bibl. st.: *M. Danthe, Société: la génération "bleu à l' âme",* in: *Journal de Genève* (01.07.1939). - De auteur, die een culturoloog is - wat blijken kan uit zijn artikels heeft een onderzoek doorgevoerd betreffende het ongewone succes van een recente film Le Grand Bleu, van Luc Besson. Het artikel kan als een model doorgaan van filmanalyse.

De 'media', in een informatiesamenleving (cf 94, 127, 129, 137,-- 168), spelen een niet geringe rol, vooral dan in de opvoeding van de jongeren.

Na Le Grand Bleu, in een eerste versie, nu het 'enorme' blauw, d.i. de film van Luc Besson in een verlengde versie. Hiermee staan wij, wellicht, voor een kunstwerk, dat een hoofdkenmerk van onze cultuur vertegenwoordigt, -- dermate gaan onze jongeren erin op.-

Verleden jaar werd, in Cannes, Le Grand Bleu door de filmkritiek 'afgemaakt'. Wat niet belet dat zo'n zeven miljoen mensen - jongeren meestal - achter deze film staan, -- op een 'razende' wijze en er zodoende de film van een generatie van maken. -

M. Danthe heeft zich de moeite getroost er **(**i) jongeren, (ii) doch ook filmverdelers, psychologen en psychiaters over te ondervragen.

Het scenario. -

Enzo Molinari en Jacques Mayol zijn op een Grieks eilandje opgegroeid. Samen koesteren zij éénzelfde passie: het apnoeduiken (men duikt zo diep mogelijk in zee, terwijl men zo lang mogelijk de adem inhoudt). - Komt, daarbij, voor Mayol zijn grote bekendheid - convivialiteit - met de dolfijnen.

Zij maken omzeggens zijn enige familie uit. Bijna treurt hij erom dat hij zelf geen dolfijn is. -

De tragedie. -

Enzo en Jacques richten een echt gemeende, maar wel uiterst vriendschappelijke krachtmeting in: wie van beiden zal er als de sterkste - de 'kampioen' - uitkomen? Enzo schiet er plots het leven bij in. Jacques, ofschoon verrast, wordt tot een grenservaring meegesleept: a.h.w. bezeten door de waterwereld kiest hij welbewust voor de dood met zijn vriend. -

"Das sein zum tode", -- *M. Heidegger* (CF 170vv.), in *Sein und Zeit I* (1927), om het menselijk 'existeren' (feitelijk bestaan in de wereld) te typeren, beschrijft het als een 'zijn' dat, in angst om de nietigheidservaring, op de dood uitgeeft. Het is "ein Sein zum Tode". Dat Heidegger meer is dan wat J. Hersch, die hem vanuit een tamelijk 'rationeel-wetenschappelijk' standpunt beoordeelt, in hem ziet, zou wellicht eens kunnen blijken uit het effect van Le Grand Bleu.

CF176

Heidegger, met zijn irrationele 'belichting' van het 'zijn' (de algehele werkelijkheid), 'belicht' ze zo dat 'alles' op de dood schijnt uit te geven, -- op 'das Nichts', dat als een kloof doorheen het zijn in zijn 'volheid' loopt.

Het geval J.-P. Sartre (1905/1980). -

Voorstander van een 'Humanisme,' dat de mens boven de dieren verheft, door zijn ethisch aanvoelen, maar boven die mens geen godheid duldt

('Atheistisch Humanisme'; cf 122v.), heeft *Sartre* een hoofdwerk gepubliceerd met als titel *L' être et le néant* (1943), -- "een meesterwerk" in veler ogen.

En inderdaad: als fenomenologische beschrijving - o.m. van 'le regard', de blik - de eerder vernietigende blik dan - van de medemens op ons gericht - is het soms geniaal. Maar, culturologisch, lijkt het toch … een beetje anders uit te vallen.

Luisteren wij naar één van zijn beroemdste leerlingen, *Alfred Tomatis* (1920/2001), de wereldbekende specialist op het gebied van gehoorsstoornissen. In zijn *L'oreille et la vie (Itinéraire d' une recherche sur l' audition, la langue et la communication),* Paris, 1977, 37ss., leert Tomatis ons een andere, niet-geniale Satre kennen.

"Ik heb, onder mijn profs te Neuilly, uiterst bekwame figuren ontmoet. Maar één onder hen had, zijn faam en zijn 'charismatische' begaafdheid ten spijt, niet de minste invloed op mij, J.-P. Sartre. (…). Sartre was buitengewoon schitterend. Maar zijn gesternte werd, toentertijd, verduisterd door de taak, die hij op zich genomen had, "existentialist te worden". Wat hij, in het begin van zijn filosofische loopbaan, niet was. Hij hield, hele lessen lang, niet op met ons Heideggeriaanse theorieën aan te praten, zonder, overigens, zijn bronnen te vermelden. (…).

Sartre maakte indruk dermate dat een gedeelte van mijn klasgenoten al wat hij beweerde, doodernstig op nam, ja, letterlijk duidde met als gevolg dat zij in de wanhoop (*opm.:* le désespoir, in Satriaanse zin: radicale, godvrije autonomie; cf 118) ten onder gingen. Zij kwamen ertoe "een oplossing" of uitweg te zoeken uit de angst (*opm.*: l'angoisse is een ander Sartriaans thema, d.i. het feit dat de radicaal autonome mens geen enkel houvast (ideeën, idealen, waarden) heeft om zijn leven te 'ontwerpen') in de drug of, in sommige gevallen, in de zelfmoord. -- Aldus letterlijk Tomatis.

CF177

Het huidige 'fusionisme' (ineenvloeiïngservaring).

M. Danthe vat het scenario nog eens samen. –

(1) Juist één uitdaging het apnoeduikelen. (2) Twee helden, Enzo en Jacques. (3) Beiden verwikkeld in éénzelfde zoek- en dwaaltocht, waarbij men wil 'fusioneren', ineenvloeien, met dieren. (4) Met juist één opmerkelijk detail - om aannemelijker te maken - : een vluchtig liefdeshistorietje met een jonge Amerikaanse. -- De hele filmologische techniek staat daarvan in dienst.

De werkelijkheidsweergave. -- De Griekse kuststreken, de zeelandschappen, de blauwe zeeoppervlakten, -- dit alles komt tot de kijk(st)er in de vorm van schitterende beelden.

De muzikale begeleiding. - De kunstvolle partitie van Eric Serra gelijkt zo'n beetje op het soort muziek dat gebruikt wordt om piekervaringen inzake ontspannenheid en/ of bewustzijnsverruimin-gen (*opm.:* beide fenomenen zijn typisch voor New Age; cf 11) op te roepen. -

Dat én de beelden én de muzikale begeleiding hun retorisch effect niet gemist hebben, blijkt uit wat Isabelle Roos (20) tot M. Danthe zei: "Het scenario vind ik ietsje onnozel. Maar de beelden en de muziek vind ik zo uitzonderlijk dat ik de film een tweede keer ben gaan bekijken".

De duidingen. -
De film is veelduidig. -
(a) De jongeren tussen 15 en 25 vinden het "een goddelijk werk".
(b) Voor degenen die ouder zijn, is hij "een flop". -

Robert Palivoda (50), gewezen verdeler van Walt Disneyfilmen, zegt:
"(i) Ik heb Le Grand Bleu gezien in een nokvolle zaal. Maar van de dolle geestdrift van het publiek begreep ik toen geen snars. Ik vond het "een eindeloos-oeverloos durende film".

(ii) Maar mijn zoon (23) en mijn dochter (18) - mijn dochter ging hem drie keren bekijken - waren in de wolken. Doorheen het genot van muziek en beelden drong, ergens, tot beiden een boodschap door, die mij ontgaan was. Een boodschap van wanhoop, van een tot het uiterste doorgedreven uitdaging, een boodschap, ook, van terugkeer naar de natuur (cf 26). -- Kort gezegd: ik word geconfronteerd met een kloof tussen generaties". -- Deze tweedeling wordt, overigens, bevestigd.

CF178

Enkele jongeren. -
(1) Grégoire (16), collégien, zegt: "De muziek heeft mij meegesleept, -- op de slag. Ik was onmiddellijk enthousiast, buiten mijzelf. -- Om niet te spreken van de beelden, de acteurs, de onverwachte komische effecten van Enzo, het glimlachen van Jacques' -

(2) Florence Gaillard (18), collégienne: “Toen ik uit de filmzaal kwam, wou ik mij bijna in het meer (*opm.*: het Lac Leman) werpen: zich zo laten vloeien moet toch heerlijk zijn”. -

Let wel: Florence heeft niets van een ‘desperada’, met de erbij horende neigingen tot zelfmoord. Ten andere: als zij het over Le Grand Bleu heeft, komt zij met heel nauwkeurige argumenten af om haar waardeoordeel toe te lichten: de heftigheid van het driftenleven, de zee als decor, de uitzonderlijke kleurenrijkdom van het ‘blauw’, de landschappen, die bijna maanlandschappen zouden zijn, -- en dan: die beruchte dolfijnen, die zo sympathiek overkomen”.

Besluit: zelfs bij deze eerder ‘rationeel’ redenerende studentin komt het fusionisme - zich zo laten vloeien - uiterst suggestief werkend over.

Een getuigenis, nog, van de oudere generatie. -

Wij vernamen al hoe een Robert Palivoda het zag, -- Pierre Biner (50), producer bij Television Suisse Romande: “Maar wat is toch die ziekelijk-decadente film? Een onderlinge wedijver, die pure nonsens is, hemelt hij op. Overigens: de enige vorm van ‘communicatie’, die als gelukt mag bestempeld worden, is de omgang met walvisachtigen van menselijke wezens”.

18.2. Het hoofdprobleem (178/182)

Deze bestaat in de ‘suggestiviteit’ van het fusionisme. -

Hernemen wij heel even: hoe komt een degelijk kind als Florence, die rationeel analyseren kan, ertoe zich, bijna, in het water van het Lemanmeer te willen storten? Het moet die gepassioneerde en, tenslotte, dodelijke zoek- en dwaaltocht zijn. -- M. Danthe raadpleegde deskundigen.

18.2.1.“Iets tantristish” (178179/)

Elizabeth Dominick-Johnson, psychologe. -- “Zoiets is op en top karakteristiek voor de houding van kinderen en adolescenten, die kunstwerken, waarmee zij geconfronteerd worden, niet ‘rationeel’ verwerken. -

Zij laten zich op hun intuïtie drijven, -- nemen, daarbij, in zich op wat hun iets zegt, stoten van zich of wat hen niet raakt. Welnu, de muziek van Le Grand Bleu sleept u mee in het onderduiken. Zij is waarlijk meeslepend en beroert voorvaderlijke lagen in ons, die bijna tantrisch zijn”.

Opm.-- Het Tantrisme is een mystisch-magische beweging die, in India, rond 400 na Chr. ontstond, zowel in het Hindoeïsme als in het Boeddhisme (cf 155). Centraal staat "de godin", of nog: de grote godin. Zij wordt meermaals 'Sjakti' (levensenergie) geheten.

CF179

Het Tantrisme kan omschreven worden als een mysteriereligie, d.i. een aan ingewijden voorbehouden systeem, van bedwelmende dranken, vlees, vis, rituele gebaren en vooral 'maithuna' (= maithoena) of ritueel uitgevoerde seksuele eenwording.

Iets waarbij godinnen - behalve de Grote Godin, natuurlijk-, vrouwen (van een bijzonder type) een doorslaggevende rol spelen. Niet dat een man er geen rol speelt. Maar deze is en blijft ondergeschikt. -

Welnu, ingewijden, daarover ondervraagd, zullen u zeggen dat zij, gedurende het centrale erotische ritueel, ineenvloeien en met de partner(in) en met de grote godin en met de hele kosmos. Maar niet als een 'sein zum tode', Integendeel: als levenskracht wekkende handeling. -- Het moet zoiets zijn dat Mevr. Dominick-Johnson bedoeld heeft.

18.2.2. "Fusioneel leven" (179)

Elisabeth Kehrer, psychologe. -- "Mayol vergaat van het verlangen één te worden met de dolfijnen. -- Zoiets staat zeer dicht bij wat voor adolescenten kenmerkend is: het grote verlangen naar 'fusie', ineenvloeien. Een 'ineen bestaan' zo dat men, om zich te doen verstaan of om anderen te begrijpen, niet eens meer hoeft woorden te verspillen. Een 'ineen bestaan', ook, dat ontslaat van de taak, die, voor die leeftijd, altijd pijnlijk is, om de dingen van het dagdagelijse leven te duiden, een plaats te geven.

Indien alles 'normaal' verloopt, dan leert een adolescent(e) zichzelf situeren t.o.v. de anderen (ouders, de hele samenleving), -- tracht hij/ zij de eigen wezensaard (identiteit) te definiëren. Zoiets gaat niet zonder spanning, angst zelfs. Maar het is iets levensnood-zakelijks. Maar wat zien wij in Le Grand Bleu? Een terugkeer naar het ongedifferentieerde 'magma' (ineenvloeiende stof). --

Zoiets komt, voor de psychologen, neer op 'regressie', d.i. een terugval van een psyché naar een vorig psychologisch-sociaal stadium. - Wat Jerôme Ottino, psychiater, bevestigt: "Het is een magma, waarbinnen de held(in)

ieder vast punt, van waaruit hij/ zij zich en de hem/ haar omgevende cultuur zouden kunnen klaar situeren of definiëren, totaal ontbreekt. - Hier in de film: de moeder, afwezig; de vader: gestorven. Niemand vervangt op de ene of andere manier die twee ouderfiguren". -- Dit bevestigt onrechtstreeks het 'Tantrisch' element.

CF180

18.2.3."Euforische doodsdrang" (180)

'Euforie' betekent "een gevoel van immens (ongemeten, onmeetbaar) welzijn". M. Danthe zelf definieert, psychologisch, Le Grand Bleu als "une course euphorique et volontaire vers la mort" (een euforische en gewilde wedloop naar de dood). -

Jacques Sans (19), collégien, zegt, wanneer men hem vraagt of wat beide 'helden', in de film doen, "zelfmoord" mag heten: "Zelfmoord? Nee! Maar wel: vrijwillig gekozen sterven. En wel als de verheven bekroning van de poging om boven het dagdagelijkse peil van leven uit te stijgen en "het eigen ideaal" waar te maken". - Francis Loser, opvoeder: "Toont zo'n doodsdrang zich ook niet in sommige doodsgevaarlijke vormen van sport, -- parapente, rubbersprong, -- iets dat een groeiend aantal mensen aantrekt?". -

Dr. Annie Mino, toxicologe. -- "In Le Grand Bleu doet het geflirt met de dood mij niet denken aan de toxicomanie algemeen genomen, doch aan een aantal patiënten/ patiëntes, wier hoofdkenmerk is herhaalde overdosering. Bij dat type van druggebruik(st)ers stelt men een nood aan een soort 'euforie' vast, die met de ervaring dat men sterft, ineenloopt. Het lichaam gaat dood. Maar de ziel doorleeft, tegelijk, een behaaglijke toestand. Met het risico, natuurlijk, dat men aan zo' n waagstukken ten onder gaat. -

Meer nog: stoten zo'n drugverslaafden op medemensen, die ze tot de dagdagelijkse werkelijkheid willen terugbrengen, dan gaan zij daar vastbesloten niet op in. Zij verkiezen de subjectief doorleefde euforische toestand". -

Opm. -- Met deze laatste kritiek komen wij in - wat men zou kunnen heten - het jeugdige 'subjectivisme' terecht.

18.2.4."Een geïdealiseerd wereldje" (180/181). -

Dr. J. Ottino, psychiater. -

(a) Het waarneembaar gedrag van de twee 'helden' heeft mij getroffen. Eigenlijk zijn Enzo en Jacques geen 'adolescenten' meer. En toch vertonen zij gedragingen en door-leven zij een wereld, die nog altijd die van de 'adolescentie' is. Denk aan de 'eenzaam-heid' van Mayol. Denk aan de aaneen geklitte figuren van de groep, waarin Molinari zich thuis voelt.

(b) Voeg daarbij dat alles fel geïdealiseerd is, -- zowel de landschappen als de verhoudingen tussen de actoren.

1. Jacques doorleeft een 'romantische' liefdesgeschiedenis met Johanna, die bijna tot een 'mystieke ervaring' uitgroeit.

CF181

2. Jacques en Enzo doorleven een stevige, muurvaste mannelijke vriendschap, maar, in tegenstelling tot het feitelijke leven

waarin steeds enige graad van 'agressiviteit' aan het werk is (cf 72: Machiavelli leerde het ons op politiek terrein), doorleven beiden hun vriendschap zonder ook maar één klein greintje aanvalsdrift. Wat onwerkelijk is.

3. Ten andere: in de film bestaat 'agressie' zo goed als niet: iedereen is 'lief' en biedt, dus, een soort 'geborgenheid', zelfs de moeralen". -

Opm.-- 'Moeraal' of 'murene' is a. een lomp of puitaal (Zoarces viviparus), b. in het meervoud, een familie van meestal tropische, slangvormige vissen (Muraenidae), -- hier wel in de ironisch-metonymische zin voor dolfijnen of waterdieren.

Ander aspect van de idealisering, waaraan de film lijdt, is het feit dat de helden radicaal weigeren zich in de wereld van de volwassenen te laten betrekken. In feite leeft een kind of een adolescent(e) steevast betrokken in de volwassenen-wereld.

18.2.5. Zelfingenomenheid (narcissisme) (181)

Zegt J. Ottino: "Zowel Jacques als Enzo staan gezwollen van een massieve eigendunk. Deze zelfingenomenheid, - de huidige psychologen gewagen graag van 'narcissisme' - beheerst het leeuwenaandeel van hun feitelijk leventje.

Met name: de ene zowel als de andere willen ons duidelijk maken: “wij hebben niemand nodig”; -- Maar echt ‘iemand’ (een persoonlijkheid) worden, op evenwichtige wijze, - zich uit de adolescentiefase werken, -- dat behelst dat men er wil voor uitkomen dat men de anderen nodig heeft, -- dat men de medemens aanvaarden wil en kan, -- dat men met hem/ haar rekening houdt.

Algemeen besluit.

(a) De huidige jongeren, voor een gevoelig gedeelte, leven zoals hierboven, vooral door de psychologen en psychiaters geschetst. Voor een deel is dit normaal, -- in die zin dat de ‘adolescentie’ een groeifase is.

(b) De filmpersonages leven in uitgerekend die leefwereld.

Gevolg: zovele ‘adolescenten/ adolescentes’ worden door die film meegesleept. Zij herkennen er zich in. Hij is op hen/ haar afgestemd. -- Mits goed geanalyseerd bevat Le Grand Bleu, dan ook, kostbare informatie (kennis, waarheid; kf 138, 165).

Vergelijkende analyse. -

M. Danthe, Nouveau film culte: Les dauphins avec l’eau du bain, in: *Journal de Genève* (01.07.1989), preciseert nog de bovenstaande analyse. --

1. Films als *La fureur de vivre, Easy Rider, Harold et Maud, The Rocky Horror Picture Show,* -- Le Grand Bleu, zijn, ieder op zijn wijze, gevierde films (des films cultes).

CF182

Dit betekent: zij drukken, d.m.v. een scenario (verhaal), vastgelegd (‘gecodeerd’) in passende beelden en muziek, de dromen - verlangens, begeerten, driften, denkbeelden - van een hele generatie uit. -

2.1. *La fureur de vivre*

Deze film is de uitdrukking van de moeilijkheden, die de jongeren, einde vijftiger-jaren (1955+), ondervonden, wanneer zij zich inwerkten in een samenleving, die voor hun/ haar (d.i. hun/ haar cultuur-opvatting) weinig of geen begrip opbracht.

2.2. *Easy rider.*

drukt de revolte uit, die doorheen alle Westerse landen voer, halverwege de zestiger-jaren (1965+). -

2.3. *Harold en Maud.-*

In 1971. -- Drukt de inkeer van de enkeling in zichzelf uit, maar wel getemperd door een kritisch gestemde en toch conviviale (welwillend betrokkene) betrokkenheid in de omgevende cultuur (doordrongen van de 'baba-cool' van die periode). -

2.4. *The rocky horror picture show.*

1975.-- Is, in tegengestelde zin, een groot libertair vuurwerk, -- begrijpelijk in het kader van onze huidige cultuur, waarbinnen alle ervaringen toegelaten worden, -- waarbinnen alle taboes met licht gemoed doorbreekbaar geacht worden. -

3. Le grand bleu.

Deze film lijkt een breuk. Iedere 'dialoog' (ontmoeting) met de omgevende cultuur houdt op. Die dialoog, - hoe zuurzoet soms ook - treft men wel aan in alle vorige films. -- In die zin geduid lijkt - althans voor M. Danthe - Le Grand Bleu kenmerkend door iets dat in de lucht hangt. De enkeling, opgaand in eigen persoonlijkheid, eigen begaafdheid, eigen genietingen, zoekt enkel nog de eigen passies uit te leven, zonder zich om de maatschappij te bekom-meren, -- volgens de formule iedereen werkt zichzelf uit zoals hij / zij het wil" (cf 119).

De (i) eigen identiteit, individueel gezien, (ii) wordt eigenmachtig doorgezet, (iii) desnoods tegen de hele omgeving (en haar waardensysteem) in.

Identiteit, identiteitsbevestiging, ontkenning van medemenselijke identiteit. Ziedaar - zo lijkt het ons - de schematische weergave van wat M. Danthe uitvoerig - en goed gedocumenteerd (denk aan Herodotos' historia) - tracht waar te maken.

Eén aanmerking: "Iedereen werkt zichzelf uit, zols hij/ zij het wil", is één kenmerkend geval van moderne vrijheid, die als louter individuele zelfbevestiging kan gedefinieerd worden.

CF183

19. moderniteit als vrijheid 183/187)

Zo-even zagen wij het: de helden van Le Grand Bleu leven hun Moderne 'vrijheid' uit in de vorm van waaghalzerij en zelfmoord. -- Wij hebben, tot nog toe, getracht het denkbeeld 'moderniteit' vanuit verschillende gezichtshoeken te verduidelijken. Luisteren wij, nu, naar een aantal denkers omtrent wat vrijheid in de actuele zin wel zou kunnen zijn.

19.1. Positieve, maar ook negatieve vrijheid (183/184)

M. Danthe, La liberté et ses collisions, in: *Journal de Genève* (04.10.1989), is de weergave - hij was waarnemer - van één der spreekbeurten gedurende de XXXIIes Rencontres internationales de Genève (oktober 1989), met als thema "Usages de la liberté" (Hoe men van de vrijheid kan gebruik maken). -

De tweede spreker was de Italiaanse denker Salvatore Veca, die zowel met I. Kant, de grote Aufklärer, als met de Angelsaksische filosofie bekend is. Veca stelt twee types van vrijheid in onze cultuur vast. Hij gaat, daarbij, uit van een tweedeling ingevoerd, in 1958, door Isaiah Berlin.

A. *De negatieve vrijheid.* --

Wij - ik, gij, ieder van ons in beginsel - kiezen, op eigen houtje, voor wat wij begeren. wat telt, is wat wij als waardevol aanvoelen. Met één beperking: de medemens niet beschadigen. Dit laatste is plicht. - M.a.w.: deze opvatting gaat ervan uit dat enkel de persoon zelf echt geïnformeerd is inzake 'waarde'.

Gevolg: is ethisch-politisch 'goed' al wat onze uitleving, ingeperkt door het niet-beschadigen van de medemens, begunstigt. De instellingen - economische, sociale, politieke - zijn 'goed', in de mate dat zij dat type van vrijheid mogelijk maken. -- Veca voegt daaraan toe: die vrijheid is kenmerkend voor het traditionele liberalisme.

B. *de positieve vrijheid.* --

Wij - ik, gij, wij allen - zijn pas echt vrij, in de mate dat wij kunnen kiezen voor wat wij behoren, in geweten, te begeren, -- m.a.w.: voor zover wij een bestemming, een doelgerichtheid, kunnen waarmaken. - Deze duiding stelt voorop dat wij 'rationeel' - aldus Veca - te werk gaan, d.i. idealen vooropstellen.

Hierbij gaan wij niet zomaar in op onze individuele begeerten: wij beoordelen ze vanuit een hoger standpunt, een 'rationeel' standpunt. Wat men de 'anagogische' (op het hogere gerichte) duiding van vrijheid kan heten.

CF184

Zij herinnert aan wat wij, in het Tweede Jaar (Platonisme), gezien hebben: de Platonische ideeën, werkzaam als modellen in de fenomenen van de natuur, komen in de menselijke geest ('nous', intellectus) door als (hogere) idealen. - Hier is de enkeling of de groep slechts echt geïnformeerd, wanneer hij/ zij de ware bestemming (levensdoel) gevat heeft en deze als een ideaal tracht waar te maken. -

Gevolg: 'goed' zijn die instellingen - economische, sociale, politieke - in de mate dat zij de noodzakelijke en voldoende voorwaarden scheppen voor de verwezenlijking van op een hoger ideaal afgestemde individuen.

19.2. De geschiedenis van het vrijheidsdenkbeeld in de USA (184/)

Ant. Maurice, La plus noble conquête du libéral, in: *Journal de Genève* (05.10. 1985), brengt ons een verslag van de volgende spreekster, Judith Shklar, prof aan Harvard University, een overtuigde Liberale. Zij biedt ons een kleine 'dialectiek', een historische dialectiek dan (cf 149 (144)): het USA-vrijheidsdenkbeeld wordt beheerst door twee historische feiten, de slavernij als instelling en de macht van de gerechtshoven, die moeten vooropgesteld worden, wil men dat denkbeeld begrijpen.

II.A. De slavernij als instelling. -

Cf 34 bracht ons reeds in contact met de slavernij (Tituba), in de USA onder meer. In de zuidelijke staten was dit denkbeeld dermate ingeworteld dat er een Secessieoorlog (1861/1865) voor nodig was om het te onderdrukken. Onder Jackson (1829/1837), dus tweemaal president, komt de Democratische Partij op: zij neemt het op voor de slavernij. In 1856 neemt de Republikeinse Partij radicaal stelling tegen de slavernij.

1. Welnu, 'slavernij', als instelling, heeft als vooropstelling
(i) 'vrijheid' voor de meesters ('heren'), een minderheid,
(ii) 'onvrijheid' voor de slaven/ slavinnen, een meerderheid. -
m.a.w.: hier is 'vrijheid' slechts particulier, geldig voor een deelverzameling van de totale bevolking.

2. De afschaffing ervan heeft als vooropstelling het natuurrecht: alle wezens met een menselijke natuur - dus ook de slaven/ de slavinnen - hebben dezelfde rechten. Pas hiermee wordt 'vrijheid' universeel, geldig voor de totale verzameling der bevolking. -- Shklar merkt op dat, zelfs na de

afschaffing in 1865+, het denkbeeld 'slavernij' - bewust of onbewust - blijft nawerken.

CF185

Heden nog worden de Amerikaanse Liberalen erdoor beheerst en is niet tot slavernij - men denkt aan de onvoorstelbare wreedheden ermee verbonden - komen een vaste 'waarde' in de USA.

Toelichting. -- Basil Davidson is bekend voor zijn achtdelige tv - reeks 'Afrika'. De eerste aflevering ervan op BRT 1 dateert van 15.06.1984, met als titel "*Verschillend maar gelijk*" (wat een eerder Postmoderne duiding behelst). -

Meer dan vier eeuwen wordt Afrika geteisterd door de slavernij en de slavenhandel (de twee !). Davidson analyseert de vooropstellingen ervan. hij toont aan dat David Hume (1711/1776) topfiguur van de Engelse Enlightenmentbeweging) - vgl. cf 44 - en andere denkers van de grote verlichtingsstroming er verkeerdelijk vanuit gingen dat 'Afrika' noch ambachtswezen noch kunstwerken noch wetenschappen voortgebracht heeft. -

Opm. -- Nog in 1921 schrijft de antropoloog *A. Lefèvre* - in zijn *La réligion*, Paris, 1921, 82 - "Het ras der Afrikaanse Negers is wel vatbaar voor beschaving. Maar uit zichzelf komt het er niet toe de intellectuele prestaties van een kind van acht tot tien jaar te overtreffen". -

Opm. -- Over de 'intelligentsia' hoeven wij ons geen al te grote voorstellingen te maken: cf 169vv.

II.B. De scheidsrechterlijke rol van de rechterlijke macht.

Wij kennen ze: de scheiding der machten, -- de wetgevende (parlement b.v.), de uitvoerende (de regering b.v.), de rechterlijke. - De Onafhankelijkheidsoorlog duurt van 1776 tot 1783: dertien Engelse kolonies over-winnen het moederland. In 1787 komt de Grondwet, die in 1789 van kracht wordt. -

Welnu, vanaf dat begin onderschrijft - aldus Shklar - het volk de rol van de gerechtshoven. - Zij moeten zien of de rechten der enkelingen in de toepassingen van de wetten geëerbiedigd worden. Dit heet men het Amerikaanse legalisme.

Zoals *A. Ch. de Tocqueville* (1805/1859; *La democratie en Amérique* (1836/1839)) het zei: “In de USA wordt iedere politieke aangelegenheid een juridische kluif”. -

De reden: de wetgevende (meer nog: ook de uitvoerende) macht beperkt er zich toe de wil van een meerderheid (cfr. cf102: M. en R. Friedman) en soms de wil van een tirannie door te drukken. Een meerderheid, a fortiori een tirannie, vertegenwoordigt slechts een particuliere, niet een universele vrijheid.

CF186

Opm. -- Eén analoge toepassing van meerderheidstirannie zien wij aan het werk in het verloop zelf der Franse Revolutie. Op 27.08.1789 vaardigt l’Assemblée nationale, met grondwetgevende macht, *la Déclaration des droits de l’homme et du citoyen* uit.

In mei 1793 tot juli 1794 werd, met zo’n grondwet, een schrikbewind, la Terreur (cf 100), gevoerd, -- zoals *M. Gauchet, La révolution des droits de l’homme*, Gallimard, Paris, 1989 (waarin beweerd wordt dat dit a.h.w. noodzakelijk was), uiteendoet.

Het besluit. -- Shklar zegt: ‘vrijheid’ in de USA staat of valt met de rechten, hoofdzakelijk van het individu (mensenrechten), die men kan doordrukken langs de gerechtshoven om.

Amerikaans Liberalisme. -

Shklar onderschrijft I. Berlin (cf 183):

(i) er is negatieve vrijheid (“ik doe wat ik wil, als ik maar niet de medeburger schaad”),

(ii) er is ook - volgens haar in toenemende mate - positieve vrijheid (“Ik beheers mijn lagere driften, waardoor ik medemensen als ‘lagere wezens’ behandel”).

Het doordruksysteem. -

Toch is deze Liberale niet zo geestdriftig. Waarom niet? Omdat zij universele vrijheid voorstaat. Welnu, in de USA kan de enkeling zich niet tevreden stellen - althans niet steeds - met het lijdelijke (passieve) genieten van de vrijheid. Hij/ zij moet bijtijds actief doordrukken: met uiterste energie

- zo zegt zij - moet de enkeling via het gerecht (cf 108v.) zijn rechten afdwingen. Daartoe moet men over de noodzakelijke en voldoende middelen beschikken: wat gebeurt er met die staatsburgers die niet eens over b.v. de intellectuele middelen beschik-ken om het gerecht te doen ingrijpen?

Als Liberale is Shklar, dan ook, niet tevreden met de feitelijke toestanden, die slechts particuliere vrijheid genereren.

Appl. model. -- Bibl. st.: *P. Sigaud, Washington: la révolte des sans-abri,* in : *Journal de Genève* (10.10.1989). -

(1) President R. Reagan, Republikein, heeft zijn 'administratie' ertoe gebracht het budget inzake huisvesting van 26 miljoen dollar tot 8 miljoen te verminderen (70%).

Debra Haley, uit Californië:"Ik ben Republikeinse, maar ik ben in mijn partij beschaamd. George Bush, de nieuwe president, heeft "een broederlijke natie" beloofd. Welnu, wij beleven in de feiten het tegenovergestelde" .

CF187

(2) Het protest der daklozen. -- In oktober 1989 trekken zij naar Washington. Het waren er tussen de 150.000 en de 200.00. Urenlang was het defilé vanaf de obelisk tot de heuvel van het Capitool. Toegestroomd uit New York, Miami, Chicago, Los Angeles. Sommigen te voet. Anderen per bus of trein. Tegen de huisvestingspolitiek van de 'administratie': "Ieder burger heeft recht op een dak om onder te wonen". Als begeleiders hadden zij caritatieve en syndicale verenigingen (cfr. cf 133: in situaties).

i. Velen dreven een 'caddy' voor zich uit, waarin zij hun algeheel bezit - kleren, voorwerpen - uitstalden.

ii. Anderen wuifden met borden: "Genoeg schandalen! Hervormingen!". "Bezorg ons woningen, geen bommen!". -- "Huisvesting is een mensenrecht". -

Barry Zigas, één der organisatoren: "Wij eisen van de regering ("uitvoerende macht") dat zij met het duistere knippen in het budget inzake sociale woningen ophoudt, -- dat zij het federale (opm.*:* nationale) aandeel in de bouwprogramma's t.v.v. de economisch zwakken bijwerkt".

Cultuurhistorische toelichting. -

Wij hadden het cf 185 over de Afrikaanse slaven/ slavinnen. Wij verwijzen hierbij naar een roman: *Barbara Chase-Riboud, La virginienne*, A. Michel, Paris, 1983. -

Thomas Jefferson (1743/1836) was tweemaal president van de USA. Op een avond, in Parijs, kust Sally Hemings (°Monticello (Virginia)) hem de hand. Zij is 15, hij 38. Verliefd op hem wil zij de geliefde van Jefferson worden. Het lukt - Jefferson was zijn vrouw in het kraambed verloren maar het wordt, voor haar, een hinderlaag. Sally was 'quadron' (quarterone), d.i. kind van een blanke en een terceroonse of omgekeerd.

(***Opm.:*** terceroon(se) is ieder kind van mulatten (blanke x neger(in) en mestiezen (blanke x Indiaanse)).

De hinderlaag: Jefferson doorleefde steeds schrik dat zij hem zou verlaten, als zij 'vrij' handelde. Sally blijft, niettegenstaande alles, bij hem. Hij, op zijn sterfbed:"Hebt gij van mij gehouden?".

Toen deze roman in New York bekend werd, weigerden critici hem ernstig op te nemen: "Deze heilige politicus, deze Liberaal, geleerde, kunstminnaar, enz., die de mond vol had van mensenrechten, zou de afschaffing van de slavernij afgeremd hebben doordat hij ... op een zwarte verliefd was, -- uit schrik ze te verliezen. Toch berust de roman op historische feiten (zo o.m. leven de afstammelingen nog). -- Alledagsgeschiedenis ('Alltagsgeschichte') belicht soms raar de geschiedenis! (Zij kan soms meer verduidelijken dan wat de wereldgeschiedenis zegt.)

CF188

20. Modern rationalisme (188/191)

Wij hebben, na de Traditionele culturen (waaronder de oudste, de Primitieve of Archaïsche), aan het werk gezien - wat men heet - de moderne cultuur. Daarin - wij hebben het niet weggestoken - overheerst het verlichte rationalisme of, korter, de verlichting (enlightenment, lumieres, aufklärung). -- daarom nu een korte begripsbepaling ervan.

20.1. Het algemene rationalisme (188/190)

1. Cf 24 toonde ons dat een eerste levenshouding, al of niet uitgewerkt tot een geheel van beweringen ('bewijzen', argumenten), als scepticistisch kan bestempeld worden.

De Sceptieker twijfelt niet aan alles:

(i) hij neemt als zeker aan al wat onmiddellijk gegeven is;

(ii) wel betwijfelt hij al wat niet-onmiddellijk gegeven is (het transfenomenale, d.i. wat al wat zich direct toont, overschrijdt en, dus, op de ene of andere manier, moet 'bewezen' worden).

2. Alle niet-Scepticistische levenshoudingen heette men, in de Oudheid 'dogmatismen', d.i. levenshoudingen, die, behalve de onmiddellijke of 'evidente' gegevens (hier zijn de 'Dogmatiekers' het eens met de Sceptiekers), nog andere 'werkelijkheden' als zeker of minstens waarschijnlijk aanvaarden. Die niet-onmiddellijk gegeven werkelijkheden worden in basisbeweringen, 'dogmata', 'dogma's', vooropgesteld. Daarvandaan de naam 'dogmatisme'. Een recente benaming zou wellicht zijn 'fundation(al)ismen', d.i. systemen van beweringen, die 'funderende zinnen of uitspraken', 'fundamenten' (grondslagen), vooropstellen. Waarbij dan de onmiddellijk gegeven werkelijkheden, die ook de Sceptieker aanvaardt, niet meegeteld worden, natuurlijk.

Appl. mod. -- Het al of niet moderne rationalisme is, in die zin, een dogmatisme of een fundationalisme. Het stelt meer voorop dan de pure evidenties. -

In Platonische taal is ook het al of niet Moderne rationalisme slechts één hypothese onder vele mogelijke (cf 4), die ofwel 'synthetisch', d.i. deductief, te werk gaat (uit vooropstellingen conclusies trekt) ofwel 'analytisch' (lemmatisch-analytisch), d.i. reductief, te werk gaat (uit gegeven werkelijkheden vertrekkend zoekt naar de vooropstellingen of hypothesen, die die werkelijkheden begrijpelijk maken). -

Daarmee is wat (modern) Rationalisme heet, logisch goed gesitueerd: het is één van de vele 'hypothesen', die de aardse mens kan vooropstellen. Meer niet.

CF189

Nog eens het algemene rationalisme. -

Wij hebben, zo-even, het algemene Rationalisme afgetekend tegenover het Scepticisme. Nu trachten wij te omschrijven waardoor het zich aftekent. -- Als uitgangspunt nemen wij *M. Müner/ A. Halder, Herders Kleines philosophisches Wörterbuch*, Basel, 1959-2, 141/143, dat een algemeen en een bijzonder rationalisme onderscheidt.

Het algemene rationalisme. -

Ter inleiding. -

(i) Aristoteles van Stageira (de 'Stagiriet', -384/-322; ll. van Platon) definieert de mens als "zo.on logon echon" een levend wezen, dat over logos, geest, beschikt. Thomas van Aquino (1225/1274; topfiguur van de Middeneeuwse Scholastiek; Aristotelieker) definieert de mens als "animal rationale", een levend wezen dat 'rationeel' begaafd is (men merkt de Aristotelische traditie, die in de Christelijke Middeneeuwen doorleeft). -- 'Rationalisme' is hier een mensdefinitie.

(ii) G.Fr. W. Hegel (1770/1831; topfiguur van het zgn. Absolute of Duitse Idealisme) zegt o.m. "Alles menschliche ist menschlich dadurch und dadurdg allein dasz es durch das Denken bewirkt ist" (Al wat menselijk is, is pas menselijk door het feit dat het door 'het denken' bewerkt is). --

Weerom: een Moderne mensdefinitie. Maar ditmaal knoopt zij aan René Descartes (1596/1650; stichter van de Moderne filosofie), met zijn "Cogito; ergo sum" (Ik denk; dus ben ik), aan, alsook aan Immanuel Kant (1724/1604: topfiguur van het Duitse Rationalisme), bij wie het "Ich denke" (Ik denk), eveneens het uitgangspunt van filosoferen is.

Besluit.

'Logos', geest, of "ik denk" zijn de twee treftermen. Het Westen vertoont blijkbaar een taaie Rationalistische traditie. Dit betekent volstrekt niet dat men, buiten de geest of de denkende rede, ook niet het gemoed, de zintuiglijke waarneming of wat ook, in de mens, erkent. Neen. Maar de geest of de denkende rede zijn beslissend voor het humane, voor wat de mens als mens aftekent tegen het infrahumane (vgl. cf 110 (Hesiodos), 117 (Protosofistiek, 173 (Irrationalisme)).

Conceptualisme, Essentialisme. -

Conceptus, begrip, staat centraal in Antiek-Middeneeuws en Modern Rationalisme. En wel, op de eerste plaats, behalve bij Hegel (voor wie het singulier-concrete - naar Romantisch model - voorrang heeft), het universeel-abstracte begrip, dat, uit de singuliere exemplaren, de algemene wezensvorm ('wezen(heid')) losweekt.

CF190

De wereld der begrippen, voor de Rationalist, is tevens een vooropgestelde wereld ("un ciel intelligible", een denkinhoudelijke wereld, -- zoals J.-P. Sartre zal zeggen), die de 'essentie', de geldige wezensvorm, van de algehele

werkelijkheid weergeeft. Dat heet men, sedert enkele jaren 'essentialisme'. Dit regelt, 'stuurt', denken en handelen.

Het Rationalistisch wereldbeeld. -

Het Rationalisme is, in feite, een ontologie of werkelijkheidsleer: (i) menskundig Rationalisme: (ii) uitgebreid tot

a. kosmologisch Rationalisme (de hele kosmos of natuur rondom ons vertoont de sporen van een 'rationele ordening') en

b. theologisch Rationalisme (ook God is een 'rationeel' wezen). --

Opm. - Zoals Müller/ Halder opmerken, blijft het Rationalisme ook in de tegenbewegingen - samengevat in de term 'irrationalisne' -- de hoofdmacht. Het rationele in de mens en rondom hem is onloochenbaar. Wel kan men b.v. beweren dat dat 'rationele', op de keper beschouwd, uit een dieper gelegen irrationaliteit ontspringt en, dus, maar een 'schijnwerkelijkheid' is. Men wil 'bewijzen' dat men als Irrationalist gelijk heeft … met 'rationele' argumenten (wat nog toegepast Rationalisme is).

20.2. Het moderne rationalisme (190/)-

De denkwereld van Platon, Aristoteles, Thomas van Aquino - de Antiek-Middeneeuwse wereld - verschilt van de Moderne, -- o.m. door de afwezigheid van het Moderne Individualisme. Doch staan wij stil bij de hoofdkenmerken van het Moderne Rationalisme.

1.-- *De middeneeuwse aanlopen.*

E. Coreth, Einführung in die Philosophie der Neuzeit, I (Rationalismus /Empirismus: Aufklärung), Freiburg, 1972, 11, zegt dat, voor het moderne Rationalisme, een lange overgangstijd ligt, waarvan "de aanlopen diep in de middeneeuwen terugreiken". - Na wat wij gezien hebben - cf 79, 135; -- 80 (rond 1350), 84 (1367) - vooral op economisch terrein verwondert ons deze bewering volstrekt niet. - Wij gaan er nu niet verder op in, maar de Laatscholastiek (1300/1500) gekenmerkt door nominalisme (cf 118) begripsnominalisme) is de directe aanloop tot een gedeelte van het Moderne denken (dat op de Protosofistiek gelijkt).

CF191

2.-- De wezenskenmerken.

Bibl. st.: *G. und I. Schweikle, Metzler Literaturlexikon*, Stuttgart, 1984, 29/31 (*Aufklärung*).

a. De naam 'rationalisme' krijgt de Verlichting doordat zij gedragen wordt door optimisme inzake rede. Zoals wij het telkens weer vastgesteld hebben: de typisch moderne mens redeneert - hetzij vanuit puur logisch vooropgestelde gegevens (axiomata, feiten) hetzij vanuit te verklaren gegevens (om ze vanuit vooropgestelde gegevens begrijpelijk te maken). Alle mogelijke problemen worden volgens dat logisch-rationele schema aangeraakt: "problemsolving" zeggen de Angelsaksers. Het gegeven en het gevraagde, zoals in een wiskundig vraagstuk, worden zo benaderd.

b. De secularisering. Wij zagen, daarvan, een Antiek-Grieks voorbeeldje (cf 112/123 vooral cf 115vv., -- vooral ook cf 120 (autonoom, want religievrij)). Naar het voorbeeld der Franse Vrijmetselarij, aangeraakt cf 47vv., is één typisch model van moderne aard (vgl. cf 123 (Humanistisch Verbond)). De radicaal Moderne Verlichte geest denkt dermate 'autonoom' (gezags- en traditie-vrij) dat zelfs iedere religie, hoe verheven ook, "tussen haakjes gezet" wordt (d.i. niet in de oplossing van een probleem betrokken wordt).

c.1. Het denkbeeld 'vooruitgang'. -- cf 78, 84, 83, -- vooral cf 87 (econ. groei), -- cf 135 (147: Japan), -- ook cf 115 (Protosofistiek), -- al deze passussen hebben ons reeds grondig vertrouwd gemaakt met de Modern-Rationalistische vooruitgangsbegrippen, zodat wij ons van verdere uitleg ontslagen achten.

c.2. Verlichting. -- De naam 'Verlichting' (Aufklärung, Enlightenment, Lumières) is een term die de lichtmetafoor hanteert. Hij komt uit de opvoedkunde, einde XVIII-de eeuw. 'Opvoeden' behelst, voortaan : Het kritisch bekijken van traditie, o.m. de zgn. 'Duistere Middeneeuwen' (ook 'obscurantisme'). Normaal kijkt de Verlichte geest minachtend neer op vroegere eeuwen; zij zijn 'Primitief', (CF 12vv.) of 'traditioneel' (cf 19), d.i. pre.rationeel. Genade vindt, wel, een gedeelte van de Oudheid zo dat de Middeleeuwen met haar klerikaal 'Obscurantisme' slechts een tussentijd vertegenwoordigen. De Antieke cul-tuur wordt vooral gewaardeerd als toonbeeld van rationele opvoeding.

d. Cultuurrevolutie. -- Het Moderne Verlichte Rationalisme wil systematisch alle levensgebieden - economie, maatschappij, kunst, wetenschap, filosofie, recht, religie - 'revolutioneren', -- vooral vanaf de XVII-de eeuw, nog meer sedert de agressieve XVIII-de eeuw insluiten. Het denkbeeld 'Westerse cultuur' dateert sedertdien.

Basisbegrip: mondigheid, zoals I. Kant het zo mooi uitdrukte.

CF192

21. het cartesiaans rationalisme (192/196)

Bibl. steekpr.: *E. Coreth, Einführung in die Philosophie der Neuzeit,I (Rationalismus/ Empirismus: Aufklärung)*, Freiburg, 1972.

René Descartes (Latijnse naam: Cartesius; 1596/1650) is, te midden van een kokende ketel van Moderne denkbeelden, de man die, ineens, de Moderne filosofie stichtte. Wij gaan, nu, schetsen hoe hij dat deed, omdat dit toonaangevend is voor een reusachtig gedeelte van onze cultuur.

21.1. Autonomisme en traditiekritiek (192/193)

1. ***De Late middeleeuwen***

Deze tonen de ineenstorting van de cultuur, die o.l.v. de clerus tot stand kwam. Dit ging hand in hand met een algemene stemming van twijfel. Ook Descartes deelt in die twijfel: alle traditionele weten (theologie, filosofie en vakwetenschappen, -- om van retoriek te zwijgen) ziet hij als bouwvalligheden. - Wij zagen, regelmatig, hierboven dat traditiekritiek één der vaste Moderne waarden is en blijft. Men wil steevast iets Moderns, d.i. iets nieuws (neologisme).

Opm.: In de 14de en 15de eeuw was de kerk in verval. Zij was sterk autoritair en dogmatisch. De intellectuele en artistieke voorhoede zag duidelijk haar zwakheid en de schreeuwende mistoestanden.

Reeds de Heilige Hildegard von Bingen (1098/1179), de patrones van de katholieke theologen, waarschuwde de kerk reeds dat ze ofwel zich zal moeten hervormen, of dat ze anderzijds haar passiviteit zal betreuren. Dat zal o.m. Calvijn en Luther inspireren.

Rond 1300 werden de mistoestanden in de kerk zo groot dat mensen begonnen te twijfelen aan de grondslagen van hun cultuur. Men kwam tot scepsis, enkel wat onmiddellijk ervaarbaar is wordt dan nog aanvaard. Die scepsis kan overwonnen worden door streng wetenschappelijk bewijs. Dat gaven Galiliei en Descartes, door experiment en wiskundige zekerheid. In 1633 werd Galilei veroordeeld om het heliocentrisme af te zweren. Pas in 1822 werd het helicentrisme aanvaard. Het wordt in zulke zaken moeilijk voor de kerk om te beweren dat ze door God wordt geleid.

De renaissancetijd (+/- 1450/1640),

Deze ziet het moderne individualisme opkomen. I. Kant, de grote Duitse Aufklärer, vatte dit ooit prachtig samen: "Verlichting is het zich loswerken van de mens uit de onmondigheid, waaraan hij/ zij zelf schuld heeft. 'Onmondigheid' is het onvermogen zich van zijn verstand te bedienen zonder de leiding van een medemens". (*Kant,* in: *Berliner Monatsschrift* (1783)).

Dit 'Verlichte' kenmerk ontstaat in de overgangstijd tussen de Middeneeuwen en de eigenlijke XVIII-d' eeuwse Verlichting. Men kan dit 'autonomisme' heten, d.i. de doorgezette neiging om zelf, zonder enige melding' (traditie, gezag), te denken. 'Cogito', Ich denke, ik denk. Coreth preciseert: "Het nieuwe dat van de grond komt, situeert zich in het streven filosofie als strenge wetenschap te funderen.

(i) De natuurwetenschappen - vooral natuurkunde en sterrenkunde - hadden, te dien tijde, door Copernicus (1473/1543: heliocentrisme), Johannes Kepler, (1571/1630; de wetten van Kepler inzake de planeten rond de zon) en Galileo Galilei (1564/1642; exacte, d.i. experimenteel-wiskundige natuurwetenschap), een tot dan toe ongehoorde vooruitgang geboekt. - Dit doordat zij de bij haar wezensvorm passende methode hadden ontdekt, ontwikkeld en toegepast. Zodoende hadden zij de status van strenge, methodisch zekere wetenschap bereikt.

CF193

(ii) Daartegenover vertoonde de filosofie van die dagen een uiteenlopend en verward uitzicht; (O.c.,33). - Coreth onderstreept, daarbij, dat, in die dagen, twee hoofdhoudingen speelden:

(a) het scepticisme (cf 188), dat vaak de vorm van nominalisme aannam;

(b) de sciëntistiek, d.i. de vakwetenschappelijke mening. Deze weg kiest Descartes: "Vier jaar na Galileï 's veroordeling (1633) - omdat hij, zonder voldoende bewijzen, het heliocentrisme van Copernicus voorstond op een wijze die zelfs de Paus moest ervaren als een belediging, publiceerde *Descartes* zijn *Discours de la methode*. (1637).

Men kan het succes van dit werk, dat aan de grondslag ligt van de hele filosofie en de hele wetenschap van de moderne tijden, maar begrijpen, indien men ziet dat het eindelijk een betrouwbaar fundament legde voor de nieuwe wetenschappelijke rationaliteit". (*E. Vanden Berghe, 'Hevig verdacht van ketterij'*, in: *Collationes (Vlaams Tijdschrift v. Theologie en Past.*), 13 (1983): 3 (oktober), 328). -- Op het methodische hebben wij, cf 80, reeds gewezen.

21.2. De cartesiaanse rede (193/196)

Wij gaan nu de hoofdzaken aangeven.

B.1.-- ***Descartes' wiskundige rede.*** -

Descartes was op de eerste plaats een wiskundige, geïnteresseerd voor algebra en meetkunde. Zo vertelt hij dat hij, op een morgen, de centrale intuïtie van de analytische geometrie ontdekte.

In zijn *Discours de la méthode* zegt hij dat hij vooral in wiskunde opging om reden van de zekerheid en de klaarblijkelijkheid ('évidence') van de wiskundige redenering.

Uit een klein aantal definities (basisbegrippen) en axiomata (vooropstellingen) - dit is de aanvankelijke hypothese van de wiskunde - deduceert zij een degelijke reeks gevolg-trekkingen (stellingen). - Wij zagen in de Methodologie van het Eerste Jaar kort het wezen van de axiomatisch-deductieve methode. (cf 3).

B.I. bis. -- ***Descartes' mechanicistische rede.*** -

Descartes was meer dan wiskundige. Hij zegt zelf, in zijn Discours, dat de wiskundige methode toepaste op "les arts mecaniques", de mechanische gegevens. - Inderdaad, in het spoor van Galilei (exact = experimenteel +wiskundig) zag Descartes de natuur, de stof, als een machine ('mechanicisme'). Ook het lichaam zag Descartes als een toestel. Later zal I. Newton van Descartes zeggen dat hij, met Galilei o.a., één der reuzen is, op wier schouders hij zich optilde. –

CF194

Zoals E. Coreth, o.c.,34, zegt: "Enerzijds is er de waarneming, methodisch doorgevoerd in vaststelling en experiment; anderzijds is er de toepassing van het exacte wiskundige denken, dat natuurkundige processen vat en er de wetmatigheid van formuleert". - Bij Descartes treft men, dan ook, activiteiten aan die de biologie betreffen (anatomie en fysiologie), -- weliswaar in de stijl, grotendeels voorbijgestreefd van de XVII - de eeuw. Vooral de beweging, hoofdkenmerk van mechanische processen, trok Descartes' aandacht. -

Opm.-- *A. Weber, Histoire de la philosophie européenne*, Paris, 1914-3, zegt: "Descartes, geïnteresseerd in anatomie en fysiologie (...), stelt de ervaring als hoofdelement voorop: met liefde bestudeert hij "le livre de la

nature" (*Discours 1:15*); enkel onwetendheid omtrent dat punt kan hem, onder dat oogpunt, als de tegenstelling zien van Francis Bacon of Verulam (1551/ 1626; voorstander van de reductieve methode)".

En Weber voegt daaraan toe: "Zelfs heeft het Franse Positivisme geen ongelijk, wan-neer het Descartes onder zijn voorlopers rangschikt, in de mate dat hij van de wijsbe-geerte zelf een exacte wetenschap wou maken". M.a.w.: een echte sciëntistiek is Carte-siaans denken.

B. II. *Descartes' harmologische rede.* --

Zoals cf 1/2 zegt: 'harmologie' is ordetheorie. -- Op zeker ogenblik van zijn leven beseft Descartes dat zoiets als een veralgemeende wiskunde - mathesis universalis -, begrepen als algemene ordeleer, mogelijk moet zijn en, wellicht, de basis van een zo exact mogelijke ontologie (metafysiek). Alle domeinen van de werkelijkheid moeten, ergens, wiskundig ineengevoegd zijn.

Zo wil hij de filosofie 'more geometrico' (volgens de meetkundige methode; wat B. de Spinoza (1632/1677; *Ethica more geometrico demonstrata*) op de ethiek zal trachten toe te passen, in Cartesiaanse geest) uitwerken.

Opm. -- *E.W. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides tot Bolzano),* Antw./ Nijmegen 1944, 141, zegt: "De gedachte van een 'mathesis universalis', een "scientia generalis" (een algemene wetenschap), (i) door I, Kant fel bestreden is, (ii) door Fichte, Schelling en Hegel (*opm.*: de drie grote idealisten) weer opgenomen".

Besluit. -- Ook hier blijft de wiskunde paradigma, toonbeeldige methode, -- maar verbreed, zoals *M. Foucault* ten andere benadrukt (in *Les mots et les choses*, Paris, 1966).

CF195

B.II.bis. -- *Descartes' reflectieve rede.* -

'Reflectief' heet men een methode in de mate dat zij een lusvormige ('reflexieve') terugkeer op het denken zelf uitvoert. -- Gangbaar is ook de term 'introspectie'. - Inderdaad: Descartes staat bekend om zijn psychologisch-introspectieve inkeer in zichzelf. -

Opm. -- Het is zo een beetje mode in sommige middens om de introspectie als onwetenschappelijk af te doen, zelfs belachelijk te maken. Toch zijn er

b.v. P. Ricoeur en, nog strenger wetenschappelijk Paul Diel (1893/1972), een Oostenrijker, die de reflectieve methode met reden verdedigen.

In zijn *Psychologie de la motivation*, Paris, 1947-1, 1969-3, verdedigt *Diel* een standpunt, dat Albert Einstein (1879/1955; de man van de relativiteitstheorie) bijtrad: “Ik kan mij slechts aansluiten bij wat gij uiteenzet inzake uw methode (de zelfwaarneming). Als een modeziekte, in de eigenlijke zin, betreur ik de tendens om de introspectie als de hoofdbron van psychologische kennis te onderdrukken”. Aldus Einstein. -

Bij Diel, die in Frankrijk terechtkwam, is er wel één hoofdvoorwaarde, nl. dat datgene die zichzelf waarneemt, alle ijdelheid uitbant, -- in al haar duidelijke en vooral sluwe vormen.

De filosofische ‘hypothese’. -

Welke reden had, toch, Descartes om zo sterk introspectief te werk te gaan?

(i) De wiskunde - zo zagen wij - vertrekt van een stel axiomata (de wiskundige ‘hypothese’), waaruit zij dan deduceert, met zekerheid „

(ii) De ontologie heeft ook haar eigen hypothese, een stel basiswaarheden, nodig, waarop zij constructief kan opgebouwd worden, met grote zekerheid.

Welnu, Descartes meent die basisdenkbeelden in “le sens intime” (de eigen innerlijkheid van het denkende subject) te kunnen vinden, waarop een metafysiek kan geconstrueerd worden, analoog aan de meetkunde b.v..

De drie ‘substanties’.

(1) De ziel, innerlijkheid, bewustzijn, is een substantie die ‘denkt’: de dingen uit de buitenwereld vat ik niet zo direct (mediatisme) als wat zich in mijn zieleleven afspeelt (immediatisme). Zij zijn betwijfelbaar. Maar het feit dat ik twijfel, is het apodictisch bewijs van het feit dat ik besta, want ik denk (Cogito; ergo sum). Dat vat ik direct (immediatisme). Mijn zelfbewustzijn is onweerlegbaar.

(2) Het denkbeeld ‘oneindig wezen’ (God) vat ik onmiddellijk (immediatisme). Dit denkbeeld is zo dat ik het feit dat God bestaat, direct vat.

CF196

Er is iets mystieks in zo’n uitgangspunt: God als aanwezig in de ziel en, in de ziel, a.h.w. vatbaar als bestaande wijst op een religieuze ervaring. Men

staat hier voor een stukje Augustinisme (Augustinus van Tagaste (354/430; de grootste Kerkvader van het Westen; hij benadrukte het immediate of directe contact van de ziel met God in haar binnenste).

Dat leefde o.m. voort in de Congregatie der Oratorianen (1564 gesticht door Filippus Neri; 1611 in Frankrijk ingevoerd door de Bérulle). -- Meteen verraadt dit de gelovige Katholiek, die Descartes altijd is gebleven. - God - l'infini - is de substantie die oneindig is. -- Met de ziel en, in haar, God, bevinden wij ons in het immediatisme, d.i. het gebied dat direct (onmiddellijk) vatbaar is voor onze reflectieve rede.

Het feit dat de buitenwereld bestaat, is, volgens het mediatisme van Descartes inzake niet-innerlijke dingen, onzeker: ik kan mij, in mijn uitwendige zintuiglijke indrukken bedriegen. Wel heb ik "een natuurlijke neiging" om eraan te geloven. De enige echte waarborg en dus zekerheid bestaat erin dat God, die waarachtig en almachtig is, mij niet laat bedriegen betreffende de buitenwereld. -- inzonderheid het lichaam is een soort 'Fremdkörper' (een vreemd lichaam) voor de ziel. Dat is het beruchte cartesiaanse dualisme (ziel/ lichaam-tweeheid), dat, zeer ten onrechte, met Platonisme verward wordt. Het menselijk lichaam, de ganse stoffelijke natuur, die één grote machine (mechanicisme) zijn, zijn een substantie die uitgebreidheid vertoont.

Terecht zei ooit Jacques Maritain dat Descartes's filosofie kan samengevat worden in "un ange dans une machine" (de mens is een engel in een machine). -

Opm.-- 'substantie', in cartesiaans taalgebruik, is iets dat, om te bestaan, niet iets anders nodig heeft. Iets autonooms.

Besluit. -- *Richard Rorty*, een Neo-Pragmatist, in zijn *Philosophy and the Mirror of Nature,* doet de typisch 'moderne' filosofie bij Descartes beginnen en kenmerkt deze als een soort kennisleer (epistemologie), die als hoofddoel heeft 'funderen', radicaal onbetwijfelbare gronden aangeven zo dat absoluut ware van absoluut valse oordelen onderscheidbaar zijn. M.a.w.: fundation(al)isme (cf 168). -- Dat lijkt ons zeer waar. Al blijft het een feit dat b.v. het Godsbegrip van Descartes zeer vatbaar is voor twijfel: de atheïst b.v. kan er geen vrede mee nemen.

CF197

22. Het empirisch rationalisme van Joh Locke (197/205)

1632/1704), de stichter van de Angelsaksische verlichting.

Bibl. st.: behalve hoger vernoemde werken: *A. Weber, Hist. d. l. Phil. Européenne*, Paris, 1914-8, 336vv. (*Âge de la critique*).

22.1. Het empiristische voorspel (197/)

'Empirisme' betekent de voorkeur gegeven aan (wat de Antieke Grieken heten) 'empeiria', ervaring (weerneming), met de onderschikking van (wat de Antieke Grieken noemen) 'logismos', redenering.

Cf 144v, leerde ons wat 'historische dialectiek' is, nl. het leren begrijpen van iets vanuit historische feiten. Welnu, Locke wordt echt begrijpelijker, indien men hem situeert in de Engelse Empiristische traditie. --

De nominalist Willem van Ockham (= Occam) (1290/1350). --

Hij is één der topfiguren van de Laatscholastiek (1300/1500). -- Begrippen heet hij 'termini' (termen, d.i. woordklanken, die staan voor onze denkbeelden). Daarvandaan dat zijn Nominalisme (cf 118) 'Terminisme' heet. Hij ging, ofschoon Franciscaan, zeer autonome wegen. --

2.1. Roger Bacon (1210/1292). -

R. Bacon wou de wiskunde en de andere vakwetenschappen 'bevrijden' van - wat hij heette - de theologische methode. Wat op een vorm van sciëntistiek (cf 193) in volle Hoogscholastiek (1200/1300) neerkomt. --

22.2. Francis Bacon of Verulam (1561/1626; cf 194)

Hij is de hervormer van de vakwetenschappen. -- Wij lichten dit nader toe. Hoofdwerk: *Novum organum sciëntiarum* (1620), dat de reductieve methode (cf 3; 4 ('analytische methode')) aanprijst.

Ch. Lahr, S.I., Logique, Paris, 1933-27, 601/604 (*L'idée et les faits dans les sciences de la nature)*, zet helder Bacon's experimentalisme uiteen. -- Ziehier de hoofdkenmerken.

A.1. ***De feiten (fenomenen, gegevens). -***

De 'empirische rede' hamert op de feitelijke gegevens. Bacon vergelijkt de empiristen met mieren: feitenmaterialen ophopen, zonder veel samenhang! -- In die zin sprak I.Newton (1842/1727; bekend om zijn zwaartekrachttheorie), die in de Empiristische traditie stond: "Hypotheses

non fingo" (ik beperk er mij niet toe 'hypothesen' uit te vinden) maar steun mij allereerst op de feiten. -

CF198

A.2. ***De 'hypothesen' (a-prioriverklaringen).*** -

De 'aprioritaire' of speculatieve rede hamert op de geest met zijn voorlopige verklaringen. Fr. Bacon, herleidt, echter, de hypothese tot een "prudens interrogatio", een omzichtige ondervraging, van de 'natuur' (in de feiten, die men vaststelt). Hij noemt de hypothese "dimidium scientiae", de helft van de wetenschap. -- Bacon stelt de a-prioristen (speculatieven), met hun hypothesen, gelijk met spinnen: zoals een spin uit haar onderlijfje een prachtige, haarfijne en symmetrische webbefeërie construeert, zo construeert de speculatief een soms prachtige hypothese.

B. -- ***De proefondervindelijke of experimentele toetsing.***

De "experimentele rede" pleegt "con.nubium mentis et rei", het huwelijk van geest en feitelijkheid. Zij gaat empirisch te werk, want zij vertrekt van de feiten. Zij gaat, echter, ook hypothetisch te werk, want zij ontwerpt vooropstellingen, de hypothese, die de feiten tracht begrijpelijk te maken.

Vooral gaat zij proefondervindelijk te werk: zij toetst, aan de hand van nieuwe feiten, die zij, in de lijn van de voorlopige verklaring, ontwerpt, de hypothese, die aan de eerste feiten ontsprong. -

Bacon stelt de experimentalisten gelijk met bijen:
(i) Deze diertjes halen hun materialen (// mieren) uit de hen omgevende natuur

(ii) maar zij verwerken deze tot het eindproduct, de nectar, uit eigen wezensaard (// spinnen). De synthese, de fusie der twee, telt.

22.2. ***Het lockiaanse empiristische rationalisme (198/)***

Locke is een correctief op Descartes: hij is, tot op zekere hoogte echt cartesiaan, doch doet aan felle descarteskritiek.

B.1.-- Descartes ja, Descartes neen. -

(a) In *Book iv* van zijn *An Essay Concerning Human Understanding* (1590) is *Locke,* duidelijk, Cartesiaan. 'Knowledge', kennis (echte informatie), is waarneming. Doch volstrekt niet zintuiglijke waarneming, wel intellectuele waarneming of 'intuïtie' ('intuition').

Opm.-- Dit aspect van het kenleven heetten de Antieken 'nous' (intellectus) of verstand (in tegenstelling tot 'dianoia', ratio, rede(neervermogen)). - Nu onderscheidt Locke twee types van intuïtie:

a. de directe intuïtie, die zonder enige redenering of bewijsvoering verloopt;

b. de indirecte intuïtie: wanneer wij een bewijs construeren, dan nemen wij ieder onderdeel intuïtief waar. -

Onbetwijfelbaar Cartesiaan is Locke, wanneer hij de onbetwijfelbare zekerheden van de wiskundige rede (cf 193) als het ideaal inzake kennis ('knowledge') vooropstelt.

CF199

In *Book i, ii, iii*, is *Locke* veel minder direct Cartesiaans (tenzij men Descartes' empirische bezigheden (cf 193: Mechanicistische rede) in acht neemt).

B.II. -- *De empiristische rede.* -

Wij geven, nu, de hoofdzaken.

B.II.A. -- *Autonomie en traditiekritiek.* -

Ofschoon het 'Ik denk', in Lockes werken minder in het oog springt, toch is het duidelijk: zijn kritiek, felle kritiek, op de Antiek-Middeneeuwse denkwijzen (de Empiristen uitgezonderd), -- zijn kritiek op Descartes bewijzen het. Locke denkt autonoom, 'mondig', en leert mondig denken.

1. *De aprioritaire rede*. -- A-priorispeculatie (typisch voor Platonisme, Aristotelisme, - Scholastiek), meditatie (o.m. bij Descartes), -- alle pure geredeneer zijn, voor de speculatief, de informatiebron. Bij Descartes is er zelfs sprake van innatisme ('innéisme'): ik zou, volgens hem, aangeboren informatie, denkbeelden, hebben. Zodoende is het ik, het subject, een soort vermogen om informatie voor te toveren. --

2. *De empirische rede*. -- Dankzij zijn medische studies vooral, waarin toen al waarneming/ experiment en inductie (cf 3,-- 18, 30, 55, 71, 72, 87,145) de hoofdrol speelden, ontdekt Locke een andere informatiebron, de uitwendige waarneming en de innerlijke waarneming. "Sense-experience and reflection',

Appl. model. -- Pasgeboren kinderen, de grote massa der feitelijke mensen, idioten, -- zij allen vertonen geen enkel teken van 'aangeboren' kennis in hun ziel.

Opm.-- Dit 'bewijs' zal zeker nu in twijfel getrokken worden, althans door sommige denkers (cf 173vv: de 'onbewuste rede'), zelfs al verwerpen zij Descartes' innatisme.

De 'contradictie' in Descartes. -

Locke bewondert Descartes, maar hij verwijt hem 'inconsistentie' (gebrek aan samenhang).

(i) Hij vindt hem consequent met zichzelf, waar hij "de ogen sluit, de oren dichtstopt" om de zintuigen, de innerlijke en vooral de uitwendige, te verwaarlozen.

(ii) Inconsequent vindt hij hem, wanneer hij zich in ervarings-wetenschappen, als de anatomie en de fysiologie (cf 154), verdiepen wil.

Opm.-- Locke ziet aan het feit voorbij dat Descartes absoluut niet eenzijdig a-prio-risch te werk gaat.

B.II.B. ***Oorsprong en, meteen, begrensdheid van onze informatie.***

Weber doet de kritische filosofie met Locke beginnen. Inderdaad: kenniskritiek is schering en inslag bij Locke en bij alle Verlichte geesten. Het *Essay Concerning Human Understanding* benadrukt de grenzen van de rede.

CF200

Het wordingsproces van de empirische rede. -

Locke stelt vast - of meent vast te stellen - dat de ziel een bewustwordingsproces doormaakt.

1.-- ***Appl. model***. -- Het pasgeboren kind b.v. begint met de (uitwendige) waarneming. Zo pas verwerft het - en niet innatistisch - de eerste denkbeelden, die Locke met de term 'idea' aanduidt. -

Opm. -- In het Platonisme duiden de termen 'eidos', wezensvorm, en 'idea' op een objectieve informatie, die in de fenomenen der natuur als (toonbeeldig) model ageert.

Wil een bouwvakker b.v. degelijk ('goed') werk leveren, dan moet hij de blik van zijn nous, intellectus, geest, richten op de idee, die hij in één singulier geval moet waarmaken. Die idee schept hij niet, zij is er al voordat hij aan een bouwwerk denken kan. -

Tussen 1500 en 1600 begint men, echter, de term 'idee' (Engels: idea) in de betekenis van subjectieve informatie - b.v. een ideaal, - of gewoon een begrip (denkbeeld) - te gebruiken. Dat deed men nooit in de Oudheid. -Om naar de kinderontwikkeling terug te keren: pas later begint een kind een 'reflectieve' - wij zouden nu zeggen: introspectieve (cf 195) - waarneming te ontwikkelen.

Opm. -- Lockiaans consciëntialisne. -- Locke redeneert als volgt: enerzijds, zou, volgens de Cartesianen, het kind over onbewuste informatie beschikken; anderzijds, zou het er absoluut geen bewustzijn (besef) van hebben. Ofwel bewuste kennis (en dan is zij er werkelijk) ofwel onbewuste kennis (en dan is zij er helemaal niet) dat is de contradictie van het innatisme. -

Opm.-- Opnieuw: de dieptepsychologen, die het onbewuste als een (soms grote) macht vooropstellen, zullen Locke's beweringen terzake in twijfel trekken.

2.-- *Appl. model*. -- In *Book iii,* waar hij het over de taal heeft, meent Locke een bevestiging aan te treffen. -

a. 'Taal' is, voor hem, een aantal tekens, die afgesproken (conventioneel) zijn. Meer nog: de 'referentie' (zoals men nu wel zegt), d.i. de betekenende waarde, slaat niet op de dingen zelf, maar enkel op de denktekens, de 'ideas', -- onze denkbeelden van de dingen.

Weerom: een soort 'Conscientialisme', in de zin van innerlijkheidsgeloof. Denk aan het 'Mediatisme' van Descartes. Het typisch Moderne ik ervaart zich als opgesloten binnen zijn innerlijke wereldje.

CF201

b. De eerste betekenis (referentie) van al onze woorden is er een die slaat op waargenomen gegevens. -- Er zijn, natuurlijk, ook woorden, die 'refereren' naar niet-waargenomen gegevens. Locke verklaart ze als de overdrachtelijke betekenis van de waargenomen gegevens bedoelende woorden. -

Appl. Model. -- Het woord 'engel'

(i) betekent in zijn eerste, de directe waarneming weergevende betekenis 'boodschapper' (inderdaad, in het antieke Grieks betekent 'angelos' degene die een boodschap brengt);

(ii) in de tweede, overdrachtelijke betekenis betekent 'engel' een onzichtbare begeleider, -- in de Bijbel geduid als de boodschapper van Godswege -- ook betekent 'engel', nog algemener, een onstoffelijke 'geest'; wat de overdrachtelijkheid (metaforie) nog versterkt.

De 'kompositionele' empirische rede. -

Herlees eerst, aandachtig, cf 193, waar de twee hoofdhoudingen van de overgangstijd, tussen de gelovige en muurvaste filosofie van de hoogscholastiek (1200/1300) en de scepticistische periode (laatscholastiek (1300/1450) en later renaissance), vermeld worden:

1. Scepticisme (zie ook cf 24), dat enkel het onmiddellijk gegevene aanvaardt (streng immediatisme) en de rest, al het mediate, betwijfelt;

2. Sciëntistiek, d.i. het geloof in de zo exact mogelijke vakwetenschappen, die haar eerste moderne successen boeken, -- resultaten, waartegen zelfs de keihardste sceptiekers - ernstig gesproken - niet veel kunnen inbrengen. -- zowel Descartes als ook Locke zoeken, in de lijn van de toenmalige sciëntistiek, het scepticisme te overwinnen.

Het eigenlijke compositionalisme. -

Beiden - Descartes en Locke - bekijken de wiskunde als een soort ideaal van onweer-legbare wetenschap. -- Maar het leven, dat alle domeinen omvat, vergt ook waarnemingen allerhande.

(i) bij Descartes is de waarneming er echt; maar tot haar minimum herleid, -- om reden van haar betwijfelbaarheid en veelduidigheid. --

(ii) bij Locke, om reden van het Angelsaksisch empirisme (cf 197: voorspel), krijgt de waarneming een veel groter rol toegemeten. Zo verstaan wij de 'compostionele analyse', d.i. het ragfijne opdelen van totaliteiten in haar onherleidbare delen ('elementen'), zoals ook bij Descartes, die onoverzichtelijke, zgn. 'globale' gegevens wantrouwt en ze opdeelt in overzichtelijke, voor directe intuïtie vatbare onderdelen. --

Men heeft Locke's analyse als te minachten 'associationisme' afgedaan. Die kritiek bevat enige waarheid. Maar zij getuigt van radicaal onbegrip voor wat Locke zelf eigenlijk wou: keiharde zekerheden omtrent overzichtelijke waarnemingstypes.

CF202

1.-- *De ziel (bewustzijn, subject) als "tabula rasa".* -

Wij zagen het: voor Locke geen 'aangeboren denkbeelden'. De ziel van de baby begint met nul, 'tabula rasa', een tafel waarop niets staat.

2.-- *De waarnemingen.* -

Het bord van onze ziel wordt pas beschreven met informatie, wanneer zij waarnemingen doorleeft. Locke onderscheidt twee types.

a. De waarnemingen van de buitenwereld - sense perception - heten "zintuiglijke waarnemingen" (in het frans 'sensation').

b. De waarnemingen van ons innerlijk leven (Descartes' "sens intime") heet Locke 'reflectie' - reflection -, wat wij nu introspectie, zelfwaarneming, noemen. -- in *Book i* van zijn essay van 1690 zegt Locke dat beide vormen van waarneming - die wij ook bij Descartes aantreffen - de materialen leveren van ons kennen. Zij zijn 'ideas', denkbeelden, te verstaan als afbeeldingen van de gegevens.

***3.-- Enkelvoudige en samengestelde denkbeelden.* -**

Hiermee belanden wij in het eigenlijke compositionalisme; --

a. *De enkelvoudige - 'simple' - denkbeelden*

Deze komen in de ziel via onze in- en vooral uitwendige waarnemingen. Daarbij reageert de ziel passief: de gegevens komen op haar af zonder dat zij ze schept. Onze rede kan, onmogelijk, een enkelvoudige 'idea' doen ontstaan. -

b. *De samengestelde - 'complex' - denkbeelden*

Nu construeert onze ziel zelf, actief. Onze actieve rede kan b.v. een enkelvoudige waarnemingsinhoud herhalen, hem met andere samenvoegen of meerdere inhouden ineenvoegen. Daarbij spelen de grondbegrippen "identiteit/ verschil" (die wij reeds bij de antieke paleopythagoreeërs en bij Platon aantreffen) - cfr. cf 1 (tautologisch/ analogisch) - 'betrekking' (b.v. breder dan, groter dan), 'samenbestaan' (coëxistence: b.v. iets is tegelijk geel van kleur en vervormbaar (goud b.v.), -- niet het minst "feitelijk bestaan" (real existence) een normerende rol.

Zoals bij Descartes staan wij hier voor een harmologie (ordeningsleer: cf 194 (mathesis universalis)), die enigszins in de huidige logistiek voortleeft. Wij ordenen met onze 'compositionele rede' de waarnemingen. Dit omvat wat wij nu zouden heten 'combinatoriek' (configuratie theorie).

Wij ordenen - aldus Locke - op eindeloos variërende manier. Dat is o.i. de juiste manier om Locke' s compositionalisme te duiden.

CF203

Locke's ordetheorie is, heel zeker, voor verbetering vatbaar. Maar hij zag, tenminste, het harmologisch probleem.

4. -- *Applicatieve modellen.*

a. *Buitenwereldse waarneming.* --

A.1. *Enkelvoudige denkbeelden.*

a. Het denkbeeld 'hechtheid' (gedegenheid, stevigheid) of ook wel 'ondoordringbaarheid' wordt, in ons binnenste, gevormd - beter: gesuggereerd - door onze lichamelijke aanraking. Onder alle enkelvoudige denkbeelden inzake de buitenwereld lijkt de hechtheid Locke de wezenlijkste (vgl. de uitgebreidheid van de materie bij Descartes).

Het denkbeeld 'lichaam' is ondenkbaar zonder de 'hechtheid'. -- Deze is niet de 'ruimte', waarmee de cartesianen ze verwarren. De hardheid is zij ook niet. Een lichaam heet Locke 'hecht', voor zover het de ruimte opvult zo dat het volstrekt alle andere lichamen verdringt, uitsluit, terwijl het 'hard' heet, voor zover het moeilijk of niet van vorm veranderbaar is. -

b. *De enkelvoudigheid*. -- 'Hechtheid' wil Locke niet strikt definiëren. Gesteld dat wij hem vragen zijn denkbeeld 'hechtheid' te verduidelijken, dan zal hij ons verwijzen naar onze eigen zintuiglijke waarneming; want een enkelvoudig denkbeeld is juist 'enkelvoudig' in de mate dat het enkel door ervaring kenbaar is. Willen wij ons denkbeeld terzake nog klaarder maken dan wat wij er door waarneming van weten, dan zullen wij weinig of niets vorderen. -

a.2. *Samengestelde denkbeelden.* -

Denkbeelden, die via meer dan één waarnemingstype (zintuig b.v.) in onze ziel 'gesuggereerd' zijn, zijn b.v.

i. Ruimte, uitgebreidheid, figuur (uitwendig zichtbare vorm),

ii. Beweging of rust.

b. *Innerlijke waarneming.* -

De denkbeelden 'waarneming', denkvermogen, -- wil, vermogen tot handelen betrek-ken wij uit onze 'reflectie' (introspectie). -

Opm.-- Men stelt vast dat, bij Locke, zelden sprake is van waarneming van het uitwendige gedrag, wanneer het psychologische denkbeelden betreft, 'behaviorist' is hij, dus, niet.

c. *Uitwendige en inwendige waarneming.* -
Denkbeelden als i. bestaan, eenheid, ii. macht, iii. genot/ pijn betrekken wij én uit de buitenwereld én uit onze ziel zelf.

De begrippelijke rede. - Onze rede vormt zich begrippen. En wel algemene begrippen, 'universalia' in middeneeuws latijn. Voor Locke zijn deze slechts het product van onze empirische rede" –

CF204

(1) weliswaar vertonen de fenomenen in ons en in de natuur rondom ons gelijkenissen (cf 202: identiteit). Een dierenras b.v. bestaat uit zeer op elkander gelijkende exemplaren. -

(2) doch de individuele verschillen (cf 202), in ruimte en tijd b.v., zijn even vast-stelbaar.

Gevolg: wanneer wij in een abstract-universeel begrip de gelijkenissen samenvatten, dan zetten wij de individuele verschillen tussen haakjes. -- het woord "flatus vocis", een luchtverplaatsing van onze stem, is hetzelfde voor alle individuele exemplaren. De zaak waarnaar het woord 'refereert' (verwijst), is telkens weer gedeeltelijk verschillend. Vgl. 118 (Euripides' formulering van het nominalisme).

Het begrip 'werkelijk bestaan'. -
Wat, dus, werkelijk bestaat, is het individuele, het singuliere. Wat binnen onze empirische rede bestaat, nl. onze universele begrippen, zijn hoogstens soortbegrippen.

Gevolg: laat ons de identische woorden niet verwarren met de bestaande dingen. Dat verwijt Locke, als nominalist, aan

(i) de aristotelische abstractionisten, die iets werkelijk universeels in de bestaande dingen zelf aannemen,

(ii) de Platonische ideationisten, die daarenboven dat werkelijk universele in de werkelijke fenomenen opvatten als voorafbestaande in b.v. de geest van de heelalstichter (demiourgos).

Het beginnende criticisme. -

De term 'criticisme' wordt gewoonlijk voorbehouden voor I. Kant, de topfiguur van de Duitse aufklärung. Maar hij kan gerust op Locke toegepast worden. Zoals *A. Weber, hist. D. 1. Ph. Europ.*, 339, zegt: het essay van Locke had tot doel

i. De oorsprong van onze denkbeelden bloot te trekken,

ii. De zekerheidsgraad en vooral de begrensdheid tot waarneming van onze, - zelfs intellectuele, kennis (cf 198: intuïtie) stevig aan te duiden. Maar ook dat doet Kant, - alleen maar grondiger.

M.a.w.: al wat onze innerlijke of uitwendige waarneming te buiten gaat, is betwijfelbaar. Wij bevinden ons steeds in de sfeer van het scepticisme, waarmee men worstelt (cf 188, -- 193 (Descartes), 204 (Locke)).

De crisis der traditionele metafysiek (ontologie).

Kijken wij eens hoe Locke zich uitspreekt over de metafysische drieledigheid - ziel, God, buitenwereld (cf 195 (de drie substanties)) - empiristisch geduid.

CF205

(1) Ik heb een onmiddellijke, intuïtieve kennis (immediatisme) van het feit dat ik besta. -- maar - en hiermee zien wij het verschil met de niet-empiristische Descartes - ik weet zo goed als niets over het wezen van de ziel (zoals de traditionele metafysiek beweert). –

Op één punt gaat Locke verder: ik heb het bewustzijn van mijn individuele identiteit, want ik neem deze waar in mijn zelfbewustzijn. Zo b.v. kan ik mij herinneren dat ik, twintig jaar geleden, iets deed: "ik ben werkelijk dezelfde nu die twintig jaar vroeger het deed". Waarop de radicale sceptiekers zelf repliceren: "vergist gij u niet, Locke".

(2) Ik heb een zekere kennis van het bestaan van God. Niet, zoals bij Descartes, o.g.v. een half-mystieke intuïtie van 'het oneindige', neen: ik weet, daarbij, zo goed als niets omtrent de oneindige aard van de goddelijk

wezenseigenschappen. Meer nog: ik ken God enkel d.m.v. de ene of andere bewijsvoering (mediatisme).

(3) Ik heb een kennis van de dingen uit de bestaande buitenwereld; maar, daarbij, is het duidelijk dat ik ze niet direct ken (mediatisme).

Gevolg: informatie is er maar voor zover onze denkbeelden - na toetsing aan de feiten - met deze feiten overeenstemmen (immediatisme). Maar wat "het wezen" (zoals de traditionele metafysiek dat denkt) van de dingen uit de buitenwereld werkelijk is, daarvan weet ik zo goed als niets. Ik neem, immers, enkel 'eigenschappen' (= hechtheid, -- uitgebreidheid, meetkundige vormen, -- bewegingen) waar. Meer niet.

Besluit. -- De klassieke metafysiek, die draaide rond drie hoofdbegrippen - ziel (onsterfelijkheid, zedelijke verantwoordelijkheid), God (schepper, rechter), wereld (kosmos als geordend heelal b.v.) - wordt betwijfelbaar. En bevindt zich in een twijfelachtige onderneming.

Algemeen besluit: moderne fundationalismen. -
Zowel Locke als Descartes willen een wetenschappelijke ontologie construeren. Zoals Coreth, o.c.,34f., zegt: zij menen onbetwijfelbare 'fundamenten' (grondslagen) aan te treffen in eerste, onmiddellijk gegeven intuïties (immediatisme), die apodictische zekerheden opleveren. -- Model staat de sciëntistiek van die dagen. De oudheid en de midden-eeuwen hebben zoiets nooit aangedurfd.

Bij een Hegel wordt dat "de absolute methode van het absolute systeem". De grote vergissing was: zelfs die eerste fundamenten zijn reeds duidingen, geen ongeïnterpreteerde 'feiten' en dus voor twijfel vatbaar.

CF206

23 : het sadiaans rationalisme (203/222).
"Le divin marquis", -- zo heten ze hem!

Donatien Alphonse François, Marquis de Sade (Paris 1740/ asile des fous (Charenton) 1814), is bekend om volgende pornografische werken: *Les 120 journées de Sodome* (1787), *Justine ou les malheurs de la vertu* (1791), *La philosophie dans le boudoir* (1795).

Petit Larousse en couleurs (1972) voegt daaraan toe:" Zijn romans tonen personages die geobsedeerd zijn door het perverse plezier onschuldige zielen

te laten lijden (sadisme), maar het belang van zijn werk ligt in zijn verslag van de opstand van een vrije man tegen God en de maatschappij". -

Men kan het niet beter samenvatten. De moderne intelligentsia is dermate 'bezeten' door "de opstandigheid tegen God en de samenleving" dat zij zelfs de pornografie - als pornografie - erbij neemt. M.a.w.: in het pornobedrijf zelf werkt:

(i) de autonomie, "l' homme libre" (Larousse) (identiteit),

(ii) zichzelf eigenmachtig uit (zelfbevestiging),

(iii) zelfs tegen de hoogste levenswaarden in (ontkenning; cf 119,-- 173, 182).

Doordat wij deze grondvorm van 'autonomie' telkens weer, vaststellen en wij hem weerom, in het pornobedrijf, dat in de 'vrije' landen (cf 183vv.: Moderniteit als 'vrijheid') een schitterende bloei kent - het is één der opvallende kenmerken van de moderniteit, voor zover zij zich tegen de tradities aftekent, - aantreffen, zijn wij wel verplicht erover te spreken.

23.1. De twee vooropstellingen bij uitstek (206/212)

Indien men de sadiaanse teksten wil begrijpen, moet men uitgaan van (i) het materialisme in de XVIII- d' eeuwse zin en

(ii) het libertinisme (vrijgeesterij).

A.I.-- het moderne materialisme

Vermelden wij een steekproef:

Fr. A. Lange, Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in die Gegenwart, -- vooral I (Geschichte des Materialismus bis auf Kant), Leipzig, 1866-1;

-- *Joh. Fischl, Materialismus und Positivismus in der Gegenwart (Ein Beitrag zur Aussprache über die Weltanschauung des modernen Menschen*), Graz/ Wien/ Altötting, 1953 (de auteur behandelt het XIX-de en- XX-st' eeuwse materialisme, -- in zijn twee vormen, het Mechanicistische en het 'Dialectische' (Marx, Sovjetfilosofie));

-- *O. Bloch, Le matérialisme*, Paris, 1965 (o.m. 59/61 (Le mécanisme cartésien));

-- *J.K. Feibleman, The New Materialism*, The Hague, 1970;

-- *R. Desne, prés., Les matérialistes français de 1750 à 1800*, Paris, 1965.

CF207

-- *D. Dubarle, O.P., Concept de la matière et discussions sur le matérialisme*, in: *Science et matérialisme (Recherches et Débats du Centre Catholique des Intellectuels de France*), No. 41 (1962: déc.), 37/70 (een grondige studie van het begrip 'stof' (materie), voor zover de klassieke intelligentsia dit ziet).

Hieraan is echter volledigheidshalve, toe te voegen:
J.J. Poortman, Ochêma (Geschiedenis en zin van het Hylisch Pluralisme), Assen, 1954,
- *J.J. Poortman, Vehicles of Consciousness, I-IV*, Utrecht, 1978 (een bijzonder diepgaande studie over de niet-klassieke denkbeelden inzake 'stof' (fijn- of ijlstoffelijkheid, 'oerstoffelijkheid' e.d.m.), die o.i. niet mogen overgeslagen worden, wil men een volledigere inzicht bereiken).

De cartesiaanse mentaliteit als prematerialisme. -
Bibl. st.: *C. Forest, C.P., Le cartésianisme et l' oriëntation de la science moderne,* Liege/ Paris, 1938, 3, schrijft: "Het Cartesianisme als systeem werd nogal vlug verlaten. Toch bleef Descartes daardoor niet minder én de moderne filosofieën én de moderne wetenschappen beïnvloeden". Daarom juist betitelen wij dit tekstgedeelte met de naam 'Cartesiaanse mentaliteit'. Een mentaliteit is geen leerstelsel. Het 'zweeft', het is dat ongrijpbare, maar invloedrijke dat een 'mentaliteit' uitmaakt.

(1) Descartes was én filosofisch én als gelovige (want dat blijkt hij radicaal gebleven te zijn) spiritualist.

De term 'Spiritualisme' omvat
(i) het geloof in de ziel (onsterfelijkheid, verantwoordelijkheid) en
(ii) het geloof in een bovenzinnelijke, immateriële (= onstoffelijke) wereld, in en toch ergens boven de stoffelijk-zichtbare werkelijkheden (waarin God, gewoonlijk toch, een centrale rol speelt).
M.a.w.: Descartes was geen 'materialist', zeker niet. cfr. Forest, o.c.,9. -

(2) En toch was hij prematerialist. *Voltaire* (1604/1778; topfiguur van de Franse revolutionaire Verlichting (Lumières)), in *Oeuvres complètes* (1784), t. 31, 1, zegt dat vele mensen - hij noemt ze op - die hij gekend heeft, beweerden dat "het cartesianisme" (***opm.***: let wel: niet Descartes zelf) hen ertoe gebracht heeft zelfs niet meer in God te geloven. (Zie Lange, o.c., I, 368).

Opm. -- Dit is één der vele voorbeelden van harmonie der tegengestelden, zoals de Oude Grieken dit dachten: de omslag in het tegendeel (Spiritualisme slaat om in Materialisme) bewijst het.

CF208

Toelichtingen. -

Welke 'elementen' werken in Descartes' systeem zo dat het pre.materialistisch is?

(i) Vergeten wij niet (cf 193) het gegeven bij uitstek,

dat het moderne rationalisme bepaalt, nl. het scepticisme. Wij herhalen: de Sceptieker(in) houdt zich aan het zicht- en tastbare. De grove stof - ter onderscheiding van de ijle of fijne ('subtiele') stof - is onmiddellijk gegeven (immediatisme) en als dusdanig onloochenbaar. Of, met Descartes, 'evident'.

Zoals wij zagen, Cf 24, -- 193, 201:

(i) het innerlijk doorleefde (reflectief-introspectief bereikbaar) en

(ii) het transrationele of theosofische delen niet in die 'evidentie', -- zijn dan ook niet of zeker niet zo 'geloofwaardig'. Laat ons zeggen dat zij, in sceptische ogen, eerder onwaarschijnlijk zijn.

(ii) ***Tweede 'element' dat werkt: het cartesiaanse dualisme.*** --

cf 196 deed het ons inzien: de Katholieke denker *Jacques Maritain* (1632/1973: Neothomist), in zijn *Le songe de Descartes* (1932), zoals in zijn *Religion et culture* (1930) schetste het 'paradigma' (basisdenk-patroon) van Descartes als volgt.

Wat de H. Thomas van Aquino (topfiguur der Hoogscholastiek) uitzegt van de engel, een levenskrachtige geestelijke substantie, dat uitgerekend zegt Descartes reeds van de ziel van de aardse mens. "un ange habitant 'une machine" of "un ange conduisant une machine" is de aardse mens.

Inderdaad twee, 'duidelijke' en Godgegeven denkbeelden zijn onze ziel aangeboren, nl. la pensée (het denken), wezenskenmerk der ziel, en 1' étendue (de uitgebreidheid), wezenskenmerk van het lichaam en de stof.

In tegenstelling tot het platonisme (dat een gosdienstweten-schappelijk 'dualiteits-geloof' huldigt), knoopt het cartesianisme aan bij het antiek-Griekse mechanicisme, zoals dat o.m. bij de atomsten aantrefbaar is, nl.

Leukippos van Miletos en diens leerling Demokritos van Abdera (-460/-370). -

De Moderne herstichting ervan zal de achtergrond vormen - weerom: een 'mentaliteit' - van alle Moderne kosmologieën (= heelalopvattingen) (Forest, o.c.,5), -- behalve de dialectische der Marxisten. -

Pierre Duhem (1861/1916; vakwetenschappen), Henri Bergson (1859/1941; Joods wijsgeer), Alexis Carrel (1873/1944; Nobelprijs-winnaar 1912 (fysiologie/ geneeskunde)) hebben het Mechanicisme aangeklaagd: "Het betrok onze cultuur in een wetenschap, die haar triomf beleefde, maar dit terwijl de mens eraan ten onder ging". (*A. Carrel, L' homme, cet inconnu* (1933)).

CF209

Het Reductivisme. -

Onder 'Reductivisme' verstaan wij de neiging om het hogere (anagogische) te begrijpen vanuit het lagere. Het hogere wordt 'gereduceerd' (herleid, verminderd) tot het lagere. -

Appl. mod. - zoals wij zagen, cf 194, is het eerste domein, waarop Descartes zijn mechanicisme toepaste, de biologie. Het 'reductieve' ervan bestaat erin dat men louter mechanische materie als enige vooropstelling gebruikt om het levende te verklaren. -

Beluister een Nicole Malebranche (1638/1715) één der belangrijkst Cartesianen: "Indien een dier huilt, dan is dit volgens de wetten, die het ontsnappen van de lucht uit een lichaam, waar in die lucht is opgesloten, beheersen: tussen een hond die blaft en een klok die weerklinkt, is er geen verschil". (Forest, o.c.,6). -

Opm. -- Het Reductivisme kan verscheiden aan het werk zijn:

(i) als methode, - in welk geval het perfect aannemelijk is, want dan beweert men niet dat het totale gegeven verklaard wordt, maar enkel een mechanistische schijf ervan;

(ii) als ideologie -- wat het geval was bij velen (men meende het gehele fenomeen te vatten);

(iii) als mode, - wat bij oppervlakkige, de Moderne 'trend' (stroming) volgende geesten het geval was, nl. zoveel mogelijk geest en biologisch leven duiden vanuit natuurwetenschap en wiskunde (= sciëntistiek).

Het Hylisch Pluralisme. -

De huidige paranormologie,- - zeker het traditionele occultisme (cf 9, 24, 33) hebben de mens drieledig geduid:

(i) hij/ zij is een grofstoffelijk lichaam (dat, behalve een Mechanisch aspect, eigenlijk een levend organisme is);

(ii) hij/ zij is een fijnstoffelijk zielelichaam (ook kortweg: 'ziel'), als tussenschakel tussen het grofstoffelijke lichaam en de reine, onstoffelijke ziel (geest). Dit leefde bij Francis Bacon (cf 197) en bij Descartes nog voort onder de naam van 'levensgeesten' (spiritus animales, "esprits animaux")

(iii) de mens is, bovendien, nog een louter geestelijk, onstoffelijk 'ik' (subject), -- een dieper 'ego'. -

Pas die drie wezenstrekken samen maken de mens begrijpelijk, volgens de Theosofische wijsbegeerte.

'Hylisch' betekent 'materieel': "Hylisch pluralisme" betekent dat men een veelvoud van materie vooropstelt, om de fenomenen in hun totaliteit te kunnen begrijpen. Dit is het holisme van New Age (cf 11).

CF210

A.II. Het libertinisme (vrijgeesterij).

Bibl. steekproef***:*** *A. Adam, Les libertins au XVIIe siècle,* Paris, 1964;

-- *Cl. Reichler, L'âge libertin, Ed. de Minuit* (1987);

-- *J.- Ch. Gateau, Biographies: Salades panachées de salons libertins*, in: *Journal de Genève* (30.05.1987). -

"Cerebraal, smachtend en overgevoelig als zij was, is de XVIII-de eeuw in de mode. Zij wordt ons bijgebracht doorheen vier liefhebbers van ergerlijke rauwkost".

Aldus leidt Gateau zijn korte bespreking in van vier boeken:

1. *Duc de Castries, Le scandaleuse Madame de Tencin* (= C1. Guérin (1682/1749)) - (Perrin),

2. *L. Desgraves, Montesquieu* (1669/1755; de Liberale denker. (Mazarine),

3. *Benedetta Craveri, Madame du Deffand et son monde* (Le Seuil), - het salon van Mevrouw de Deffand zet, in 1747, dat van mevrouw de Tencin voort; zij was intelligent en 'libertine', net als de Tencin en al even cynisch (cf 110/123),

4. *J.-J. Pauvert, Sade vivant, I* (*Une innocence sauvage*) (R. Laffont), waarover straks meer.

Claude Reichler, L' âge libertin,

Reichler geeft het libertinisme weer: de mens die zich dermate vrij weet en uitleeft dat hij de vooropstellingen - ook de zo goed als algemeen aanvaarde - van de gevestigde samenleving vervangt door zijn individuele vooropstellingen, - Reichler onderscheidt o.m. drie types:

a. de dichter Théophile de Viau, die luidop verkondigt, met als gevolg dat hij, op vorstelijk bevel, in de gevangenis terecht komt;

b. de denker-historicus Pierre Bayle (bekend om zijn *Dictionnaire historique et critique* (1696/1697), praktisch de eerste Moderne geschiedenis der wijsbegeerte), die, ofschoon Libertijn, het masker van "un honnête homme" ("een eerbaar mens") aanneemt;

c. het typisch XVIIId' eeuws Libertinisme dat theatraal doet. - Centraal staat de vrouw en, inzonderheid, de vrouw als erotisch lichaam, alsook de seks. Behalve de uitwendige remmen (religie, gevestigde zeden, koningschap) legt Reichler ook de nadruk op de innerlijke remmen (eeuwen geremde cultuur legt men niet zomaar af). Het boek bestrijkt zowat de periode 1680/1789. -

Opm.-. *J.P. Dubost e.a., L' Enfer de la bibliothèque Nationale 7*, Paris, 1988, geeft *Oeuvres érotiques du XVIIe siècle*, waaruit blijkt dat het Franse Libertinisme o.m. ook Italiaanse oorsprongen heeft; zo Pietro Aretino (1492/1556; Sonnetti lussuriosi, -- Ragionamenti (1336;1556), een wulps schrijver.

CF211

Luisteren wij naar *A. Adam, Les libertins au XVIIe siècle*, 7: "Rond 1620 groeit de vrijgeesterij ("le libertinage") uit tot een lopend vuur dat een goed deel van de jonge adel in Parijs meesleept". Denk erom: Galilei krijgt de eerste

moeilijkheden inzake heliocentrisme rond 1610; Descartes is vierentwintig in 1620. -

Opm.-- Andere studies over het Libertinisme tonen aan dat, ook in volle Middeneeuwen, een typisch Middeneeuws Libertinisme bestond: waartoe zouden de Minnezangers "de minne", veredeld (t.o.v. de verloederende vorm ervan) voorgedragen hebben?

Besluit. -- Wij staan hiermee voor een cultuurfeit dat wij niet onbesproken kunnen laten.

Een definitie. -

Fr. Engels, Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie, Stuttgart, 1888, ii in fine, schrijft:

"De 'Philister' (bekrompen burger) verstaat onder 'materialisme', vreten, zuipen, gluren, 'vleselijke lust' en hoogmoedig optreden, geldzucht, schraapzucht, hebzucht, jacht op profijt, beurzenzwendel, -- kort gezegd: al die smerige slechte eigenscheppen waaraan hij zichzelf, in het geheim, overlevert".

'Materialisme' staat, hier, blijkbaar voor Libertinisme. Maar het is toch opvallend dat het taalgebruik, op zeker ogenblik, de twee termen, tot op zekere hoogte, als synoniemen opvat.

Toch moeten wij opletten: **a**. reeds Reichler onderscheidt drie types van Libertijn, **b**. ook Adam maakt onderscheiden. Adam zegt dat er, behalve wellustig-wrede, ook koel- berekenende vrije geesten zijn, -- beide even rationeel. Zodat Engels' definitie maar op een gedeelte van ons onderwerp slaat.

De libertijnse hypothese.

Zoals in alle levens- en wereldbeschouwingen, zo ook hier. Er zijn Libertijnen, die hun vooropstellingen doorleven, zonder veel theorie. Er zijn er die een echte filosofie ontwikkelen.

A. *Traditiekritiek.*

cfr. cf191, -- 192 (Descartes), 199 (Locke).

-- De Spiritualistische traditie (Godsgeloof, ook de Bijbel inbegrepen) wordt, sceptisch, verworpen.

B. *Rationalisme.*

Het lot, "le destin", d.i. de opperste wetmatigheid, die alles beheerst, "Première Puissance", heeft de natuur geordend en ordent ze doorlopend (ook ons leven).

CF212

"***Levende beginselen***" worden vooropgesteld. Zij verhuizen van de ene (levens)vorm naar de andere, in een eeuwige beweging. Dit om de vormen in kwestie - een plant, een dier, een mens - levend te maken. -

Opm. Met deze opvatting van 'levende principes' vermijdt de Libertijn die mentaliteit het Reductivisme (Cf 209) en blijft een stukje Archaïsche duiding van al wat leeft, doorleven. -- Verwar die 'levende beginselen' nu, niet met de Bijbelse of Platonische ziele-opvatting: de Libertijn - aldus A. Adam - gelooft niet in de onsterfelijkheid van de ziel.

Het typische Rationalisme.

1. De lotsduiding - als Eerste Macht - is de vervanging van de traditionele Godheid. In de lijn van het doorgezette Scepticisme, oergrond van het moderne rationalisme. -

2. Maar de rationaliteit blijkt, ook nog, rechtstreeks. A. Adam, o.c., 12s., zegt dat het Libertinisme, als vrijdenkerij (vrijgeesterij), 'Verlicht' ("illuminé") is. Meer nog: het heet zichzelf ook 'Verlicht'.

a. Preciezer: zij nemen kritisch (cf 204: van Locke tot Kant) afstand t.o.v. de "dwalingen van het gewone volk" (élitisme), dat prijsgegeven is aan het bedrog en de begoochelingen, eigen aan het "gemene verstand". -

b. Dit, in naam van "het licht van de rede" eigen aan de Libertijn. -

Besluit: rond 1620 bestaat er, vooral bij de jonge aristocraten, een echt verlicht rationalisme. Iets, waarover de doorsnee handboeken van geschiedenis der filosofie niet of te weinig gewagen.

Applicatief model: Godsdienstkritiek.

Wat zijn de religies, -- de Bijbels-christelijke voorop? Het zijn vormen van politiek volksbedrog: machtigen - de politieke klasse - maken onmachtigen - het gewone 'onverlichte' volk - wijs dat er een godheid, een zedenwet e.d.m. bestaat.

Om de machtelozen dezer aarde een valse moraal aan te pappen - waarin zij zelf niet eens geloven - en ze zo 'braaf' (onderworpen) te houden.

Toen reeds weerklonk wat wij, vooral sedert het Tweede Vaticaans Concilie (1962/ 1965) vaker gehoord hebben, zelfs in de mond van Katholieken: "wat hebben ze ons allemaal wijsgemaakt?". -

Niet zozeer een Galilei, een Descartes of een Locke, maar een *Teophile de Viau* (Adem, o.c.,7), een Gaston d' Orleans (o.c.,9), een auteur van *les quatrains du deiste* (o.c.,10) maken rond 1624 een verlichting uit.

Beter gekend zijn Libertijnen als la Mothe le Vayer (1586/1672; een radicaal Sceptieker-christen, die 'précepteur' (opvoeder) van Louis XIV was) of Gassendi (1592/1655; de rivaal van Descartes) (O.c., 15). -- Rationalistisch gezien zijn zij op hun tijd vooruit.

CF213

23.2. Het sadiaanse rationalisme (213/222)

Over de Sade is veel geschreven; een steekproef: biografieën als E*. Lely, Vie du marquis de Sade, Paris*, 1965 (1952-1 en 1957-2 in één boek);

-- *J.-J. Pauvert, Sade vivant, I (Une innocence sauvage* (1740/1772) (Laffont);-- beoordelingen als *R. Jean, Un portrait de Sade*, Actes Sud, 1989 (Jean beoordeelt hem niet negatief als een Charles Nodier (typisch voor een zekere XIX-de eeuw) of ook niet positief als de Surrealisten (typisch voor een zekere strekking in onze XX-ste eeuw);

Simone de Beauvoir, Soll man de Sade verbrennen? (*Drei Essays zur Moral des Existenzialismus*), Szczesny, München, 1964 (o.c., 7/34) (*Opm.*: dit boek vermijdt grenzeloze minachting en, ook, grenzeloze ophemeling: de Beauvoir, "la Sartreuse", ziet in de Sade én de schrijver én de seksueel perverse mens ineen; in typisch Rationalistische zin weigert de Sade zijn natuurgegeven afwijkingen als natuurgegeven te aanvaarden; hij zoekt - om ze te 'funderen' (cf 166) - een systeem uit te bouwen;

Beoordelingen als *Bertrand d' Astorg, introduction au monde de la terreur*, Paris, 1945 (25/33: de Sade; gelijkstelling van Saint-Just en William Blake met de Sade); -- *H. Layser, Sade - oder der andere florestan (Eins Skizze zur*

*Tragikomödie der Intelligenz),*in: Antaios II (1961) 6 (März), 515/526 (Leyser ziet in de Sade een perverse graad van rationaliteit);

Vrouwelijke benadering (behalve die van Simone de Beauvoir) zijn b.v. *Angela Carter, La femme sadienne*, H. Veyrier, 1979 (een nogal beamende Feministische duiding); -- Simone Debout - Claszkiewicz, Sade, in: *D. Huisman, dir., Dictionnaire des philosophes,* Paris, 1984, 2275/2278 (erg positieve beoordeling). -

Opm. -- Het is niet onze bedoeling al die stellingnamen te bespreken. Ons interesseert de dosis echt rationalisme in het Sadiaanse systeem, zoals de Beauvoir het heet.

Een kijkje in de Sade's bibliotheek. -- A. Carter, o.c., 65s. (onder meer), legt de nadruk op het rationalisme. In zijn bibliotheek waren te vinden:

(i) *Miguel de Cervantes* (1547/1615), *Don Quichotte de la Manche* (*opm.:* een roman van 1605 en 1615);
-- *Mad. de Lafayette* (1634/1693), *La Princesse de Clèves* (een roman van 1678). --

(ii) *Voltaire, Oeuvres complètes* (63 boekdelen);
J.-J. Rousseau, Oeuvres complètes (beiden zijn de topfiguren van de Franse Verlichting).
Volgens Carter onderwerpt de Sade juist die wereld van 'rationaliteit', aan zijn Libertijnse kritiek, ingekleed in pornografie.

CF214

Opm.-- Vele seksbladen - denk aan playboy - mengen rationaliteit en seks, -- nu nog, de Sade was op zijn tijd - de onze - ver vooruit.

De Sade's zelfkennis.
De Beauvoir, Faut-il brûler de Sade?, begint met een aanhaling, die als Leidmotief voor onze bespreking kan dienen:

"Autoritair, opvliegend, zonder maat of doel, -- inzake zedelijk gedrag prijsgegeven aan een verwarde fantasie, die haars gelijke niet heeft, -- atheïst tot in het fanatieke, -- kortom: zo ben ik. Doodt mij ofwel neemt mij zoals ik ben, want ik zal mijzelf toch niet veranderen". - Meteen hebben wij, in notendop, de sadiaanse hypothese.

Enkele feiten.

(1) Als twintigjarige in het leger, als luitenant, in Duitsland, wordt hij door zijn kapitein als volgt beoordeeld: “Fort dérrangé (*opm.*: in het Frans zegt men b.v. “Avoir l’esprit dérangé” (Niet goed bij zijn verstand zijn)), mais fort brave (*opm.*: dapper). --

In de hoop hem tot ‘rede’ te brengen, brengt zijn familie hem tot een huwelijk, op drieëntwintigjarige leeftijd. Snel doen echter geruchten de ronde, die hem, voor lange jaren, zullen geprangd doen zitten tussen zijn schoonmoeder, die hem de gevangenis in wil, en zijn vrouw die hemel en aarde verzet om hem eruit te houden.

(2) De processen van Arcueil (april/ juni 1768) behandelen het feit dat hij, in Arcueil, een leurster, Rose Keller, aan erotiserende geselingen onderwierp. - De processen van Marseille (juni/ september 1772) behandelen het feit dat hij een groep prostituees aanwerft, -- om deze vrouwen - met zijn kamerdienaar - aan een aantal perversiteiten te onderwerpen. -

Opm.-- Om de veelduidigheid van de Sade te illustreren:

(i) H. Leyser, a.c., 517, zegt dat dergelijke afwijkingen maar begrepen kunnen worden “auf der Ebene des aufgeklärten Intellektualismus” (op het vlak van het Verlichte Intellectualisme);

(ii) Simone Debout-Oleszkiewicz, a.c., 2275, zegt: “Sade fut emprisonné trente ans pour quelques délits mineurs”. (De Sade werd dertig jaren gevangengehouden om reden van enkele kleinere delicten). -- In alle geval: in zijn slot La Coste (Provence) stichtte de Sade een soort polygame seksgroep, waarbinnen homoseksuele verhoudingen heersten, -- uitspattingen met minder-jarigen inbegrepen.

CF215

(3) Goede Vrijdag 1790: de Sade o.g.v. algemene amnestie (Franse Revolutie) wordt vrijgelaten. Als ‘Brutus’ de Sade wordt hij lid van één van de vele revolutionaire clubs waarvan hij zelfs voorzitter wordt. In de lente van 1793 wordt de Sade tot rechter benoemd. Aangezien hij niets anders doet dan de aangeklaagden vrijspreken - zelfs zijn vroegere vijanden - , wordt hij beschuldigd van moderantisme (een politieke houding die gematigdheid, i.p.v. fanatisme en extremisme, preekt) en, meteen, weerom aangehouden.

(4) Onder Napeleon (1769/1821) wordt hij in een krankzinnigenasiel tot aan zijn dood opgesloten. -- Ziedaar enkele voorname feiten.

Het sadiaanse systeem.

Wij geven, nu, enkele hoofdtrekken.

1.-- *Libertinisme.* -

Behalve dat de Sade het van zichzelf uitzegt, laten wij het toch nog even doorschemeren vanuit één van zijn werken, nl. *Justine of de tegenspoed der deugdzaamheid*, Amsterdam, 1978-11, 318vv..

(i) "Tegelijkertijd trok die Libertijn mijn rokken omhoog" (315).--

(ii) "Rochelend als iemand die op sterven ligt, stootte deze onverbeterlijke Libertijn, daarbij, nog verschrikkelijke Godslasteringen uit". (321).

(iii) "(...) De twee Libertijnen, over mij heen gebogen (...) ". (321). (iv) "Mijn billen doen, voor sommigen, dienst als wellustig schouwspel, - voor anderen als mikpunt van hun wreedheid: onze twee Libertijnen (...) trekken zich tenslotte terug (...). "De twee Libertijnen grepen mij beet". (326). -

Men verontschuldige ons voor deze 'rauwkostteksten', maar zij geven een staaltje van één aspect van wat men gewoonlijk bestempelt als sadisme, d.i. de fusie van wellust en wreedheid. Om van het 'godslasterlijke' te zwijgen.

2.-- *Strikt Rationalisme.* -

Wat een aantal Sadekenners hebben vastgesteld, blijkt b.v. uit volgende steekproef: "Ik laat mij door geen ander licht leiden dan het licht van mijn eigen rede" zegt Juliette, de ijzige heldin - in de stijl van de heldenfiguren van Voltaire b.v.. Merk op dat de metafoor van het licht ('Lumières') duidelijk werkt; cfr. cf 161. -- Dit heeft, na al wat wij gezien hebben, geen uitleg meer nodig. -

3.-- *Energetisme.*

Het begrip 'energie' wordt actueler dan tevoren in de loop van de Eerste Industrieel Revolutie (cf 135) - men denke aan de energie der stoommachine -, einde XVIII-de eeuw. Maar de Sade huldigt een eigen energetica.

CF216

-- *B. d'Astorg, Intr. au monde d.l. terreur*, 30, zegt: "De term 'energie' ('énergie') heeft de Sade doorlopend gebruikt - in de aller modernste zin - van 'elan vital' (levensaanloop), d.i. het dynanisme dat het menselijk geslacht stuwt in de richting van zijn brutale zelfontplooiing en zelfovertreffing. -

Appl. model. -- De diefstal. -- Een diefstal is een applicatief model van een oergrond van 'energie' - aldus de Sade zelf -; bijgevolg: de mens, die zo nalatig is dat hij zich laat bestelen, zou men moeten bestraffen. -

Appl. model. -- De liefdadigheid. -- Liefdadig zijn is te veroordelen: het went de arme aan een reeks hulpverleningen, -- wat zijn 'energie' schaadt.

4.-- *Atheïsme.*

'Atheisme' is Godloochening, *R. Desne, Les matérialistes Français*, 88s., haalt aan wat volgt. -

Een Materialiste, "la Durand', is aan het woord:" Mijn vrienden," zegt Durand, "hoe meer wij de natuur bestuderen (let wel: het basisbegrip voor een Materialist), hoe meer wij haar geheimen ontfutselen, hoe beter wij haar energie kennen. -- En hoe meer men overtuigd is van de nutteloosheid van een god, hoe verfoeilijker, belachelijker en verachtelijker de oprichting van dit afgodsbeeld is van alle hersenschimmen. Deze onwaardige fabel, bij alle mensen uit angst geboren, is het laatste effect van menselijke dwaasheid. -

Nogmaals: het is een misverstand de natuur te veronderstellen dat zij een auteur heeft. Het is zich blindstaren op alle gevolgen van deze eerste macht om degene toe te laten die haar leidt.". Ziedaar, in het Frans zelf, de atheïstische belijdenis (want een credo is het, waarlijk) van een sadiaanse ontvoogde vrouw. -

Cf 211 heeft ons reeds het begrip "première puissance" bijgebracht, als onderdeel van de libertijnse hypothese. De Sadiaanse hypothese herneemt dit onderdeel. Het is - wat men vaker heet - het lot, de lotsbestemming - een soort wetmatigheid, die de natuur als geheel doorzindert en vooral beheerst.

Hiermee keert men, in zekere zin, terug naar de archaïsche tijden: niet zonder reden heeft een Susan Sontag (Cf 28) de Sade bij het primitivisme ondergebracht. Natuurlijk, niet enkel om reden van dit begrip 'lot'.

5.-- *Sacralisering van de misdaad.*

De ethiek-politiek (= menswetenschappen), die bij zo'n vooropstellingen past, is de volgende. -- In *Les 120 journées de Sodome* luidt het: "Al is het waar dat de misdaad niet de hoge adel die men in de deugd aantreft, bezit, is zij toch niet steeds het verhevenste? Vertoont de misdaad niet ononderbroken het kenmerk van het grootse ('grandeur')

CF217

en van het verhevene ('sublimite')? Haalt zij het niet, daardoor, en zal zij het niet altijd halen op de eentonige en verwijfde ('afféminés') bekoorlijkheden van de deugd?". -

De atheïst, zoals reeds Ludwig Feuerbach (1804/1872; Links Hegeliaan) inzag, verwerpt wel God als persoon(lijkheid), maar behoudt - om zingeving mogelijk te houden - Gods eigenschappen, de heiligheid hier onder de namen 'verhevenheid', 'grootsheid', vermeld op de eerste plaats: de misdaad, d.i. de act waarin het atheïsme van de Libertijn, die de bode was, zich uitleeft, verwerpt wel God als persoon(lijkheid), maar behoudt - om de belevenis te sacraliseren, d.i. te heiligen - Gods wezenskenmerk bij uitstek, zijn 'verhevenheid' of 'heiligheid'.

De maatschappijleer.

Een ethiek behelst steevast een politiek, d.i. een denkbeeld van het samenleven. - B. d'Astorg, 29, haalt aan: "De maatschappij - om haar broze heerschappij staande te houden - heeft er de wetgeving op uitgevonden.

De wetten zijn, dan ook, in een eeuwigdurende contradictie met het individuele belang, dat - welteverstaan - steeds contradictorisch is met "het algemene belang". De wetten, die 'goed' zijn voor de maatschappij, zijn "zeer slecht" voor het individu, dat er een lid van is.

De reden: voor die éne keer dat de wetten de enkeling beschermen, belemmeren zij hem/ haar, - leggen zij hem/ haar aan banden gedurende de drie vierden van zijn leven". Aldus de Sade. -

Opm. Men herleze, nu, cf 118vv. (protosofistiek), en men zal inzien dat Dodds, waar hij een parallel ziet tussen Antieke Protosofistiek en Modern Liberalisme (cf 115: de gemeenschappelijke eigenschappen: individualisme, humanisme, secularisering, traditie-kritiek in naam van 'rationaliteit', vooruitgangsgeloof), gelijk haalt.

Alleen dat de Sade de uiterste consequenties trekt uit de gemeenschappelijke voorop-stellingen waar de anderen aarzelen, -- misschien uit atavisme (cf 42, 155).

Sadiaans nominalisme. -

Herlees cf 118 (Euripides' omschrijving): de woorden ('nomina', letterlijk: de namen) zijn overal dezelfde; de dingen, door die woorden aangeduid, verschillen overal. -

E. d'Astorg, o.c. 27, haalt aan: "Twijfel niet, Eugénie. de woorden 'deugd' en 'ondeugd' bedoelen slechts (*opm.*: Reductivisme) zuiver lokale (*opm.* particuliere) denk-inhouden.

(1) Er bestaat geen enkele daad - hoe uitzonderlijk gij ze u ook inbeeldt - die een echte misdaad is.

(2) Er bestaat ook geen enkele daad die men een echte deugd kan noemen". -- Aldus de Sade.

CF218

Moord. -- Eén toepassing.- R. Desne, o.c., 237, haalt de Sade aan: "Herhalen wij het onophoudelijk nooit zal een 'wijze' natie op de gedachte komen de moord als 'misdaad' te veroordelen". -

(i) ***Tegenmodel.*** -- Opdat moord een misdaad zou zijn, zou men de mogelijkheid van vernietiging moeten aannemen. Nu, zo-even zagen wij dat deze stelling onaanvaardbaar is. (*opm.*: een redenering uit het ongerijmde; het begrip 'misdaad' behelst echte 'vernietiging'; welnu, zoiets, in de Sade's denksysteem, is ondenkbaar, absurd).--

(ii) ***Model*** "Ik herhaal: moord is slechts (*opm.:* reductivisme) een vormverandering, waarbij noch de wetmatigheid eigen aan de (biologische) 'rijken' (planten, dieren, mensen), noch de wetmatigheid van de natuur ook maar iets verliezen. Integendeel: beide wetmatigheden winnen er enorm bij. --

(iii) ***Tegenmodel***. -- Daarom, dus, een mens straffen enkel en alleen omdat hij wat vroeger "een portie materie" (*opm.:* het Materialisme van de Sade) aan de natuur-elementen teruggegeven heeft, -- nl. door iemand te vermoorden-- vervroegt de misdadiger het verrottingsproces van diens lichaam. --

Materialistisch gezien is zelfs een wens - net als alle natuurlichamen - een portie materie, meer niet. Meer nog: het is zo dat die "portie materie" toch natuurnoodzakelijk tot de natuurelementen terugkeert. Deze elementen der natuur gebruiken, zodra zij tot hen teruggekeerd is, deze "portie materie" om er nieuwe vormen uit samen te stellen. Is een vlieg nu meer waard dan een pasja of een Kapucijnermonnik?".

Hartversterkend Materialistisch proza! Herneem kort cf 211, onderaan: "vorm, vormen". zo stak het al, principieel, in het vroegere libertinisme. Zo is het woord voor moord "vervroegde vormverandering". De 'levende beginselen' verhuizen, toch, metter-tijd: moord dwingt een levend beginsel tot vervroegde verplaatsing in een nieuwe 'vorm' van materie .-

Met deze Materialistische redenering 'fundeert' (cf 188: fundationisme; 213 (de Beauvoir)) de Sade zijn nominalisme inzake deugd en ondeugd, inzake moord e.d.m..

Een funderende redenering.
Eén: Een woord, dat de zaak een naam geeft.
Twee: nominalisme. Het radicaal autonone individu, louter 'humaan' (zonder God) duidt radicaal vrij de gegevens der ervaring.

CF219

Het Rode boekje voor scholieren.
Wij kennen het nog: *Claartje Hülsenbeck/ Jan Louman/ Anton Oskamp*, *Het rode boekje voor scholieren*, Utrecht 1970-1, 1971-8.

"Eigentijdse leraren, -- 'kritische' leraren (cf 204, 212 (Vrijgeesterij)), in samenwerking met hun leerlingen, redeneren om hun nominalisme inzake "deugd of ondeugd" te 'funderen', op een wijze die ten zeerste gelijkt op de Sadiaanse.

Wij halen letterlijk aan: Als er in de krant staat dat iemand een zedenmisdrijf gepleegd heeft, dan klinkt dat erger dan het is. -- het gaat dan om iemand die op een bepaalde, 'ongebruikelijke' manier klaar kan komen.

Appl. modellen.
(i) Lees je dat "iemand onzedelijk heeft gehandeld, dan heeft hij, meestal, zijn broek opengedaan en zijn penis laten zien. Hij heet dan 'exhibitionist', -

(ii) Lees je dat “een man of een vrouw ontucht met minderjarigen bedreef”, dan heeft deze ‘gemasturbeerd’ waar kinderen bij waren. Of met kinderen ‘gevreeën’. -

(iii) Lees je over een ‘voyeur’ (*opm.:* gluurder), dan gaat het over een man of een vrouw die “graag kijkt hoe anderen het doen”: deze bespiedt vrijende paren, die denken dat ze alleen zijn. -- Eén enkele keer gebeurt het dat deze mensen “in paniek worden gebracht”. Dit komt door de manier waarop anderen reageren op hun gedrag. Zij weten dan niet meer wat zij doen en soms komt het tot geweld’. (O.c.,100). --

Herlees, met in uw achterhoofd, het Reductivisme:

(i) vormverandering “broek opengedaan en penis laten, meer niet;

(ii) vormverandering “waar kinderen bij waren, gemasturbeerd of gevreeën”, meer niet;

(iii) vormverandering “graag kijken hoe onwetende anderen het doen”, -- meer niet; vormverandering “door de toevallige reactie van anderen toevallig panikeren en, soms, tot geweld brengen”, - meer niet.-- De naamveranderingen, o.g.v. een on.ethische lectuur (waarneming met duiding) der feiten, legt dan het gegeven vast.

Nominalisme.

‘Nihilisme’ is het ontkennen van iedere hogere idee, ideaal of waarde. In Het rode boekje voor scholieren is de hogere zin van seksualiteit, zoals de verscheidene tradities hem hebben trachten te duiden, volkomen verloren gegaan.

Die hogere, sacrale zin of ‘waarde’ is ‘nihil’, niets, geworden. Maar dat was reeds bij de Libertijnen en zeker bij een de Sade zo. Zo bouwt men een permissieve samenleving op (Cf 33, 163), die dan weer ‘Puritanismen’ uitlokt.

CF220

Opm. -- Seks en ‘Seksuele Revolutie; --

De term ‘seks’ komt van het Latijnse ‘secus’ of nog ‘sexus’, afdeling, geslacht.

A.-- *Sexappeal.* -- 1920 en de jaren daarop zien - uit de USA. - de term ‘sexappeal’ opdagen, gecentreerd rond (vooral vrouwelijke) filmsterren.

Hij betekent “de uitstraling van een erotisch prikkelende - vrouwelijke/ mannelijke - aantrekkingskracht”. 1920+ ziet ‘sexappeal’ uitgroeien tot een gedesacraliseerd en gecommercialiseerd massaproduct, waar veel geld, heel veel geld (cf 116 (euboulia), -- ook cf 81) mee gemoeid is. -

B.-- *Seks.* -

1955+ is de tijd dat de term ‘seks’ in omloop geraakt: ‘vrije’ (versta: Libertijnse) geslachtelijke leefwijzen worden eronder verstaan.

Seksindustrie, sekshandel, -- seksmarkt, seksboetiekje, -- seksboeken, seksinfrastructuur (kunstmatige middelen), m.a.w. het hele libertijnse pornobedrijf wordt in die nieuwe term samengevat.

Het Rode boekje voor scholieren tracht de schoolgaande jeugd niet enkel informatie te verschaffen, maar ze er rechtstreeks in te betrekken door indoctrinering.

Sadiaans feminisme. -- A. Carter, o.c., 68: “De Sade blijft een monument van beschaafdheid, tegelijk monsterachtig en indrukwekkend. -- Toch zou ik willen geloven dat hij de pornografie “in dienst van de vrouw” stelde. Of, wellicht, dat hij in de pornografie een ideologie te werk stelde, die niet de tegenvoeter van de vrouwenbeweging als ontvoogdingsbeweging is.

Brengen wij, in die geest, dan ook maar hulde aan die ‘ouwe duivel’ en beginnen wij met het aanhalen van dit prettig stuk ‘retoriek’:

“Bekoorlijk geslacht! Vrij zult gij zijn. Genot doorleven zult gij, net als de mannen, in al de wellustbelevingen die de natuur u als plicht oplegt. Halt houden zult gij voor geen enkele wellust. -- Moet het goddelijkste gedeelte van de mensheid onvermijdelijk in de boeien geklonken worden door het andere gedeelte? Ach! Doet uw boeien stukspringen. De natuur wil het”.

B. d’ Astorg, o.c., 29, is veel minder enthousiast: “te zijn als de teef, als de wolvin : ze moet toebehoren aan allen die haar willen”, deze aanhaling om het op zijn zedigst uit te drukken”.

M.a.w.: het is juist dat de Sade één type van vrouwenontvoogding - mondigheid (cf 191) - voorstond; het is, echter, ook juist - geschriften en daden bewijzen het - dat hij de dierlijke onderworpenheid van de vrouw voorstond.

CF221

Uitweiding. -- Het Surrealisme en de vrouw. -- Voorop wat informatie. -- Twee 'Modernistische' stromingen. -

(a) het dadaïsme. -- 1916+ ontstaat in Zürich, -- later overgewaaid naar Parijs en New York. 'Dada', een subversieve stroming, -- met grote nawerking (Surrealisme, Lettrisme, Pop Art, Op Art). -

(b) het surrealisme. -- De hypothese wordt uiteengezet in de drie Surrealistische Manifesten van André Breton (1896/1966) in 1924, 1930, 1942.

De tekst van 1924 roept de Westerse intelligentsia op tot een soort Freudisme: zich, zonder enige ethisch-politieke of esthetische normgeving, overleveren aan de impulsen van het on- en onderbewuste zieleleven.

De droom, het toeval - allerlei automatismen en vrije associaties zijn schering en inslag. Inspirerende figuur: Jeroen Bosch, William Blake, Odilon Redon, -- Guillaume Appollinaire, Giorgio de Chirico, -- de Dadaïsten, Hegel (de filosoof) en vooral Freud.

Bibl st.: *P. Schaefer, Exposition à Lausanne: la femme entre Sade et l'amour courtois*, (Tentoonstelling in Lausanne: vrouwen tussen Sade en hoofse liefde), in: *Journal de Genève* (28.11.1987). -- In 1965 hebben A. Breton en enkele vrienden eraan gedacht een tentoonstelling in te richten.

Thema: de vrouw volgens het surrealisme. Pas nu wordt dit ontwerp uitgevoerd. Zijn vertegenwoordigd:

1. voorlopers van het Surrealisme (School van Fontainebleau, Füssli, Gustave Moreau, Mucha, Gauguin).

2. de voornaamste voorvechters en vrienden van de groep (Dali, Max Ernst, Brauner, Masson, Magritte), alsook uitlopers uit Scandinavië, Groot-Brittannië en vooral Mexico.

3. Kunstenaressen, dik in de verf gazet (Leonora Carrington, Meret Oppenheim, Frida Kahlo en vele andere).

(A) De foto's der tentoonstelling bewijzen dat de vrouw steevast in het middenpunt van het Surrealisme stond: "Het vrouwelijk lichaam is alomtegenwoordig. Soms een etalagepop of een standbeeld, soms een echt lichaam, vaak gefragmenteerd".

Menig kijker is geschokt bij het zien van de blootgegeven en gefolterde lichamen, de uiteen geplooide ingewanden, -- bij al de erotische collages (opm.*:* kunstwerk bestaande uit een verscheidenheid van aaneengelijmde onderdelen). Dit alles staat uiterst ver af van het ideale denkbeeld vrouw.

(B) José Pierre, schrijver en criticus, die reeds in 1965 aan het project deelnam, stelt bij de Surrealisten, inderdaad, een ononderbroken pendeling vast tussen de hoofse of romantische zienswijze en de libertijnse, sadiaanse blik op de vrouw. -- Beide duidingen erkent hij als onderling strijdig, ja, contradictorisch. Cfr. cf 36, multicultuur, -- meer nog: J. Pierre stelt vast dat dezelfde contradictie ook in het dagelijkse leven zelf van de voornaamste betrokkenen aanwezig is.

CF222

a. 'Donjuanisme' heet hij dat. Don Juan Tenorio, én hoogmoedig - godloos én wreedaardig - verleidelijk, is een legendarische figuur in Spanje. In De bedrieger van Sevilla van Tirso de Molina (1583/1648) komt hij, voor de eerste maal, in een kunstwerk voor. Later keert hij als thema of motto vaak terug:

b. Welnu, volgens Pierre, overheerst, in hoge mate, een of ander Don juanisme bij een aantal Surrealisten. Het bekendste is Max Ernst (1891/1976), een Frans schilder van Duitse afkomst, eerst Dadaïst, later Surrealist.

(C) Inderdaad: het Surrealisme is eerst en vooral een ontvoogdingsbeweging, typisch modernistisch. Wat het bestempelt als uiterst geremde en vooral remmend werkende cultuur - de Traditionele - willen zij, 'kritisch', maatschappijkritisch (cf 191,-- 211), vervangen door een permissieve cultuur.

Hun kunstwerken zijn, voor een deel, middelen - uitdagende instrumenten - om het 'establishment', de gevestigde orde, subversief te ondermijnen. Of, althans, op losse schroeven te krijgen.

De Beauvoir's verontrusting. -

Men kan moeilijk betwijfelen dat *Simone de Beauvoir* een Feministe was. "*Le deuxième sexe*" heeft zij tegen al wat 'Sexisme' was, keihard verdedigd. Toch is zij *niet zo mals voor de Sade*:

"De eigenlijke waarde van de Sade's model ligt daarin dat het ons verontrust. Hij dwingt er ons toe opnieuw de wezenlijke vraag te stellen, die - op eigentijdse wijze - onze tijd tot nadenken dwingt "welke is de ware verhouding van de ene mens tot de andere?". -- Met deze vraag beëindigt de Beauvoir haar studie over de Sade.

Merkwaardige analogieën. -- 'Analogie' (cf 1) is enkel deelidentiteit. Toch kan zij 'sprekend' zijn. -

1. *J.-J. Rousseau:* "Ik alleen. Ik voel mijn hart aan en ik ken de mensen: ik ben niet op de wereld gekomen als al de anderen die erop leven. Ben ik niet meer waard, ik ben tenminste anders", (in zijn *Confessions*) Cfr. *H. Arvon, L' anarchisme*, Paris, 1951, 88. -

2. ***Wilhelm Meister*** (Goethe): "Mij ontplooien zoals de natuur mij gemaakt heeft, was ergens van af mijn jeugdjaren mijn verlangen en mijn lotsbestemming". (H. Arvon, ibid.).

Het anarchisme, ofschoon een 'sociale' beweging, draagt in zich een Libertijnse kern.

CF223

24. moderniteit (223/228)

Het wordt tijd dat wij de reeds veel gebruikte termen modern (pre en postmodern) trachten nader te preciseren, te 'definiëren'. Als dat kan. Want echt definiëren is aartsmoeilijk.

Cultuur. -- Men kan 'cultuur' definiëren op meer dan één wijze. -
Nemen wij b.v. *J. van Doorn/ C. Lammers, Moderne sociologie (Een systematische inleiding*), Utrecht/ Antwerpen, 1976-2, 105/140 (Culturele elementen). De auteurs onderscheiden 'materiële' en 'immateriële' cultuur.

Onder het eerste verstaan zij "de materiele producten van menselijke activiteit" (b.v. auto, radio, televisie, -- arbeid aan de lopende band) (o.c. 110v.).

Meer algemeen gezien definiëren zij 'cultuur' aan de hand van vier termen: normen (o.c.,112), d.i. al wat aanleiding geeft tot geboden of verboden (desnoods raadgevingen) - elke cultuur vertoont een aantal

gedragsregels, liefst algemeen aanvaard -; verwachtingen (o.c.,115), d.i. denkbeelden omtrent wat, in een cultuur, zal gebeuren (als men erin iets is of doet) - een onderwijzeres komt pas op school: van haar verwacht men dat zij haar werk zal doen -; waarden/ doeleinden (o.c. 118), d.i. objecten van gemoed en gevoel.

(***Opm.:*** de auteurs definiëren 'waarden' als normen in het centrum van een cultuur, die toelaten eigen en andermans gedrag te beoordelen (o.c.,119), maar waar is dan het verschil met 'normen', -- tenzij men het accent legt op 'centraal'), --

Objecten van gemoed en gevoel, drijven tot wilsacten, natuurlijk; -- 'doeleinden' definiëren zij als min of meer gestandaardiseerde denkbeelden omtrent wat wenselijk is. -

Besluit. -- Wanneer wij de vier elementen die cultuur beheersen, samenvatten, dan staat of valt alles met 'waarden', die de normen, doeleinden en verwachtingen bepalen. Axiologisch dus definiëren wij.

Modern. -

(1) Onze huidige term 'modern' komt van het Latijnse 'hodiernus' (dat, vanaf +/- 500, ook als 'modernus' uitgesproken wordt): het betekent 'huidig', 'hedendaags', 'in', 'actueel'. -

(2) Vanaf +/- 900 wordt die term, in kerkelijke middens, tweeledig gebruikt:

a. melioratief: open, vrijzinnig, -- op de hoogte van de recentste feilen of denkbeelden ("zij/ hij is bij"), -- ondernemend;

b. pejoratief: modieus, lichtvaardig, actualistisch (meegevoerd op de vaart van actuele strekkingen), neologisch, (belust op het nieuwe omdat het nieuw is).

CF224

(3) Tussen 1520 en 1550 vooral, wordt de term 'modern', voor het eerst, bewust aangewend om niet-middeneeuws, post-middeneeuws aan te duiden, -- met als basis-betekenissen "huidig, actueel, progressistisch (cf 78, 79, 64, 65, vooral 87vv. wat kenmerkend is voor de Renaissancetijd (trecento in Italië, - toppunt onder Paus Leo X (één der Medici's (cf 61)) (1475/1321), --

later in Frankrijk onder François 1 (1494/1547) en over het gehele Westen), d.i. de overgangstijd.

24.1. Karakteristieken van moderniteit (224/227)

Onder 'karakteristiek' verstaan wij een poging om b.v. een cultuur in haar hoofdkenmerken te omschrijven ('karakteriseren'). --

A. - ***Fr. Engels***, *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen Philosophie*, Stuttgart, 1688, zegt:

"Zoals de bourgeoisie - door de grootschalige nijverheid, de concurrentie en de wereldmarkt - alle stabiele, door haar ouderdom eerbiedwaardig geworden instellingen praktisch doet verzwinden, zo ook vervluchtigen door de dialectische filosofie (*opm.*: Engels bedoelt Hegel en Marx, met hun Moderne 'Dialectieken', de ene idealistisch, de andere materialistisch) alle voorstellingen betreffende een definitieve, absolute waarheid en de toestanden der mensheid - even absoluut als die waarheid -, die daaraan beant-woorden.

Voor de 'Dialectische filosofie' bestaat er niets dat definitief, absoluut, 'heilig', is; inzake alles bewijst zij dat het vergankelijk is. Voor haar bestaat niets, tenzij het - ononderbroken - proces van ontstaan en vergaan (...).-

Uitgerekend één conservatieve zijde, heeft zij nog: zij erkent het goede recht van welomschreven fasen van kennis en maatschappij, voor zover deze beantwoorden aan één bepaalde tijd en aan bepaalde omstandigheden. Maar ook niet meer dan dat. -- Het conservatisme van de Dialectiek is betrekkelijk haar revolutionair karakter is absoluut, -- het enig absolute dat zij nog laat gelden".

Opm. **(I)** Ook Platon, als leerling van Kratulos, een Heraklitiaan ging ervan uit dat alle fenomenen 'kinesis', motus, beweging (in de zin van verandering), zijn, maar dan als harmonie der tegengestelden, d.i. als op- en neergang, als ontstaan en vergaan. -

(II) Ook Platon erkende een historische Dialectiek (cf 144 (Rg), 149 (Tp), 164 (Tp)), maar stabieler dan b.v. die van een Engels (door de ideeën b.v.).

CF225

(III) De Moderne of 'Nieuwe' Dialectiek - Hegel, Marx -verwerktin het Plato-nische schema "ontstaan-en-vergaan" de revolutie.

B. -- ***H. Barth***, *Revolution und Tradition (Ein Versuch zur Selbstverständigung der Philosophie*), in: *Saeculum (Jahrbuch für Universalgeschichte* (München)), 14 (1963), 1/10. -- Centraal staat in het artikel de Franse revolutie (1789).

a. De auteur, ***H. Barth***, verwijst naar *Paul Hazard, La crise de conscience européenne* (1680/1715), Paris, 1935. -- In *De la stabilité au mouvement* (o.c; 3/29) b.v.. In die vijfendertig jaartjes speelt zich metabletisch een 'revolutie' af. -- "Wat een tegenstelling! Wat voor bruuske overgang! In Vlaanderen kwam dit vooral na Vaticanum II op.

(1). De rangorde, de tucht, de orde (waarvan het gezag de verzekering op zich nam), de dogmata, die op stevige wijze het leven beheersen: ziedaar wat de XVII-d' eeuwers vooropstelden.

(2). De dwang, het gezag, de dogma's: ziedaar wat degenen die onmiddellijk daarop volgen, de XVIII d' eeuwers, uitspuwen". Aldus Hazard. Hij legt uit:

(1) de XVII-d 'eeuwers zijn christenen, -- zij stellen een op de godheid gegrondveste orde inzake recht voorop; zij voelen zich thuis in een samenleving, waarvan de klassen ongelijk berechtigd zijn;

(2) de XVIII-d' eeuwers zijn tegen het gevestigde christendom, -- de louter menselijke natuur is, voor hen, grondslag van iedere rechtsordering; zij dromen slechts van één ding: l' égalité' (gelijkberechtiging). -

Hij preciseert:
(1) de meerderheid der Fransen dacht als *Bossuet* (1627/1704; bisschop van Meaux; bekend om zijn *Discours sur l' histoire universelle* (1681; een historiologie);

(2) plots denken zij als *Voltaire* (1694/1778; *Candide ou l'optimisme* (1759); *Essai sur les moeurs et l' esprit des nations* (1760; een historiologie, maar Kriticistisch). "Met andere woorden: een revolutie". Aldus Hazard.

Opm. -- Omwentelingen, 'revoluties' (een term die in 1391 door Chaucer nog enkel in sterrenkundige zin verstaan werd), zijn er, -- politieke om te

beginnen: 1642, 1688 (Engelse revolutie), -- 1776/1783 (Amerikaanse revolutie; cf 185),-- 1789+ (Franse Revolutie; cf 48v.), -- 1917 (Sovjet-revolutie), -- 1949 (Chinees-Communistische revolutie).

b. ***H. Barth*** licht dit nader toe. -- Tussen de Renaissance (Francesco Petrarca (1304/ 1374; Humanist) en later) en +/- 1680, een overgangstijd, enerzijds, en, anderzijds, 1789 situeren zich denkbeeldverschuivingen waarvan wij er enkele vermelden.

CF226

(i) De aartsbisschop van Kamerijk (Cambrai), François de Salignac de la Mothe-***Fénelon*** (1651/1713; *Aventures de Télémaque* (1699)) uit, o.m. in zijn Telmaque, een genadeloze kritiek, maar ditmaal vanuit Christelijk standpunt, op de sociale mistoestanden. -- Hij stelt - i.p.v. de 'wilde massa' of de koninklijke monarchie - het 'soevereine' (cf 65) volk voorop.

(ii) ***J.J Rousseau*** (1712/ 1778; *Emile ou sur l' éducation* (1762; Le contrat social ou principe de droit politique (1762)) staat drie 'revoluties' voor:

a. een opvoedkundige (*Emile*),

b. een politieke (*Contrat*),

c. een godsdienstige (de terugkeer van de Bijbelse ('positief' geheten) religie naar een soort natuurreligie. -

"Gij betrouwt u op de huidige gevestigde orde zonder er aan te denken dat die orde onderhevig is aan onvermijdelijke revoluties.(...). De rijksgrote wordt een kleine mens; de rijke mens wordt arm; de alleenheersende vorst wordt een onderdaan. (...). Wij naderen de crisistoestand ('1' état de crise') en de eeuw der revoluties". (*Emile 3*).

C. ***Barth*** haalt, verder, aan. -- Na de Franse revolutie. -

(i) *Alexis de Tocqueville* (1805/1859; *L'ancien regime et la révolution* (1856)), in 1850: "Op dit ogenblik is het duidelijk: de vloed stijgt. Wij zullen niet het einde van de ongehoorde revolutie te zien krijgen". -

(ii) *Maurice Joly, Gesprek in de onderwereld tussen Machiavelli en Montesquieu* (1864) :"L' ére indéfinie des révolutions".

(iii) *J. Burckhard* (1818/1897; *Die Kultur der Renaissance in Italien*), in 1867: "Die eeuwige 'revision" (De eeuwige herziening); het hoofdgevoel van

zijn dagen “Das Gefühl des Provisorischen” (Het gevoel dat het allemaal maar voorlopig is)

(iv) *Constantin Frantz*, tegenstander van Bismarck en voorvechter van Duits en Europees federalisme, in zijn *Naturlehre des Staates* (1870): “Het voorlopige is het algemene kenmerk van de huidige situatie”.

D. ***Barth*** wijst op twee denkers van groot formaat, die de revolutionaire wezensaard der moderniteit filosofisch verwerken. --

(i) ***I. Kant*** (cf 204). -- Kant ziet twee machten, die de cultuur bepalen:
a. Het dogmatisme (cf 188), gebaseerd op de traditionele metafysiek, die het verlicht-rationalistische grondslagenonderzoek weigert of omzeilt;
b. “die kritische Vernunft” (de ‘kritische rede’). -- Wat hoger ter sprake kwam. –

CF227

(ii) ***G.W. Hegel*** (1770/1831; ‘Absoluut’ (= ‘Duits’) Idealist). Barth ontdekt dezelfde tweeledigheid.

a. ***“Het positieve” - in Hegeliaanse taal - is***
1. al wat in feite bestaat, ja, traditioneel (‘gevestigd’) is,

2.a. voor zover het erop aanspraak maakt onvergankelijk, ‘taboe’ (heilig), onschendbaar, voorwerp van verering, te zijn (identiteit),

2.b. en dit doorzet, desnoods met gewelddadige middelen, die alle grondslagenonderzoek afremmen (zelfbevestiging; ontkenning; cf 74, 119). -
In dit verband denkt Hegel aan al wat de ‘Filosofen’ (in de XVIII- d’ eeuwse betekenis van “Verlicht-rationele denkers”) bedoelen: vooroordelen, bijgeloof, -- wijsge-rig dogmatisme. -

b. ***“De filosofie als kritiek”,***
die al het ‘positieve’ (in de hegeliaanse zin) - uitgaande van een maat of norm, nl. het redelijke (d.i. door de moderne rede verantwoordbare) - aan kritisch waardeoordeel onderwerpt; -- wat bij de zeer praktische denker Hegel op ethiek en politiek uitloopt. -

Opm. -- Deze tweeledigheid beheerst, inderdaad, de hegeliaanse ‘nieuwe’ (revolutionaire) dialectiek (cf 224), waarover Engels schrijft. -

Bibl. st.: *P. Foulquié, La dialectique*, Paris, 1948, 41/122 (*La dialectique nouvelle*). -- Foulquié onderscheidt twee types van 'Nieuwe Dialectiek',

i. een filosofische (Hegel, Marx) en

ii. een vakwetenschappelijk onderbouwde (Bachelard, Gonseth),

waarvan de eerste te veel hypothesen bevat, die gefalsificeerd werden, terwijl de tweede minder pretentieus is, maar zakelijker.

24.2. Model van Hegeliaans - Marxistische dialectiek (228/229).

-- "Wat redelijk is, dat is 'werkelijk' en wat 'werkelijk' is, dat is redelijk" (Was vernünftig ist, das ist wirklich und was wirklich ist, das ist vernünftig).

Opgelet: Hegeliaans verstaan betekent 'werkelijk' al wat - rationeel onderzocht - aan de feitelijke situatie beantwoordt en verantwoorbaar is. -

Appl. model. -

(1) Denk u een leerkracht in, die door ouderdom getekend is en - eerlijk gezegd - beter ontslag zou nemen: Hegel zou zeggen "Er/ Sie ist nicht mehr 'werklunch' (Hij/ zij is onwerkelijk geworden). -

(2) De Franse monarchie, object van Fénélon 's kritiek, werd, met medewerking van de Vroegmiddeneeuwse clerus, gesticht door Chlodwig (= Clovis; 481/511), stichter van de Merovingische dynastie. Toentertijd was zij 'werkelijk' (en dus 'redelijk', rationeel verantwoord) ('model'). -- In de XVIII-de eeuw begon zij 'onwerkelijk' en niet meer 'rationeel' te worden (ofschoon 'positief' (zie hierboven));

CF228

in 1789 vervangt men ze door de republiek, die, toen, 'werkelijk' en redelijk (verantwoordbaar) voorkwam (tegenmodel).

Opm. -- Duitse Romantiek. -

Cf 29v.. -- Men pleegt de moderne rationaliteit steevast profaan, a-theologisch, te duiden. Het kan, echter, ook anders. -- *P.-L. Landsberg, Die Welt des Mittelalters und Wir*, Bonn,1925, 118. -

"Er ligt waarheid in volgende tekst van *Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel* (1772/ 1829; bekend om zijn *Philosophie des Lebens*; -- hij is de broer van

de eveneens Romantisch gerichte August Wilhelm von Schlegel (1767/1845)):

"Gesteld dat deze revoluties - *opm.*: de Protestantse Hervorming; de politieke revoluties - niet zomaar door "de natuur" bewerkstelligde vernietigingen zijn, doch dat de voorzienigheid - wellicht nog nooit zo duidelijk voor het menselijke oog - op de aardse situaties ingewerkt heeft, dan kan men toch hopen dat zij slechts voorbereidingen zijn op een herstel op hoger vlak van de orde".

Toelichting. -

(1) Deze zienswijze is postmodern: zij voorziet - weliswaar nog aarzelend - een tijdperk dat wel de verworvenheden der Moderne revoluties als voldongen en 'positief' (in Hegeliaanse zin van 'gevestigd' en dus al eerbiedwaardig geworden) betreurt, als ordever-storende factoren, maar deze op hoger vlak situeert. -

(2) Meteen staan wij hier voor een geval van 'catharsis': von Schlegel, gelovig katholiek geworden, veronderstelt

(1) de revoluties, doch

(2) bekritiseert ze als ordeverstorende gegevens en

(3) situeert ze op hoger vlak.

M.a.w.: die revoluties, ofschoon 'redelijk verantwoordbaar', gezien vanuit de mistoestanden die zij wegwerken of willen wegwerken, zijn zelf de oorzaak van nieuwe mistoestanden - wat de huidige geschiedenis ons overduidelijk leert -, die om een hoger vlak, waarop zij gesaneerd kunnen worden, vragen. -

Dit lijkt ons de toepassing van een oud theologisch adagium (lijfspreuk):

Gratia (i) supponit, (ii) sanat et (iii) elevat naturam (de genade, d.i. de bovennatuurlijke ingreep van God) (i) vooronderstelt, (ii) maakt gezond en (iii) verheft op hoger vlak de natuur). -

Met zulke bedenkingen benaderen wij het terrein, van waaruit men zoiets als New Age kan begrijpen. New Age verzamelt mensen, die weliswaar de revolutionaire rede en haar verwezenlijkingen aanvaarden, maar er geen vrede mee nemen. New Age zoekt de uitweg ergens op een hoger vlak.

CF229

25. de wetenschappelijke revolutie (229/231)

Wij hebben het, bij herhaling, vastgesteld:

(i) scepticisme (cf 188; -- 9, 24; -- 193, 204, enz.), d.w.z. men begint methodisch, met zich enkel te houden aan wat onmiddellijk gegeven is;

(ii) sciëntistiek, d.i. de methode om Sceptiekers toch nog te overtuigen van niet-onmiddellijk gegeven werkelijkheden. Cf 197v. (experimentalisme) gaf ons daarvan een denkbeeld. Empirisch-hypothetisch-toetsend, -- ziedaar kort gezegd de methode.

Men stelt iets vast (empirisch); men ontwerpt een hypothese om het te begrijpen (verklarend; men toetst aan nieuwe vaststellingen of de hypothese verifieerbaar is (toetsend). -- Naar dat model hebben Descartes en Locke getracht een filosofie te ontwer-pen.

De sciëntistiek als wetenschappelijke revolutie. -
H.Fr. Judson, On the Barricades, in: *The Sciences* (New York), 1985: July/ August, 54/59. -- De auteur ontwikkelt, n.a.v. *I. B. Cohen, Revolution in Science*, Harvard Press, volgende denkbeelden, die een revolutie preciseren.

a. *De term 'revolutie'.* -- Hij komt uit de sterrenkunde. -- Metaforisch (overgedragen op niet-astronomische gegevens) betekent 'revolutie': een omwenteling, omslag in iets anders, in de mentaliteit of in de samenleving. Daarvan zagen wij voorbeelden: cf 135 (econ.), 225 (pol.).

b. ***Wetenschappelijke revolutie***. -- Niet enkel in Revolution in Science, doch ook b.v. in zijn *The Newtonian Revolution* (1980) - Cohen is Newtonkenner - analyseert *Cohen* het begrip 'wetenschappelijke revolutie'.

b.1. *H. Butterfield, The Origins of Modern Science* (1949), analyseerde, voor hem, de wetenschappelijke omwenteling.

i. Vooropstellingen: de opkomst, in de Oudheid, van het Christendom, -- de verschuivingen binnen de Middeneeuwse Christenheid, -- het Humanisme (cf 72: Machiavelli als Hunanist) en de Renaissance, - zij stichtten een cultuur. -

ii. De wetenschappelijke revolutie zet in met Copernicus (1473/1543) - heliocentrisme -, Tycho Brahe (1546/1601; leermeester van Kepler) en Joh. Kepler (1571/1630) - de wetten van Kepler inzake de omloop der planeten. G. Galilei (1564/1642) - mechanica, heliocentrisme -.

Newton en anderen later werken dit type van sciëntistiek verder uit.-- Butterfield zegt: “De Moderne wetenschappelijke revolutie stelt al wat voorgaat, in de schaduw en maakt er niet meer dan voorbijgaande episodes van.”

CF230

Preciseringen.

Wat juist veranderde dan zo sterk? De geestesverrichtingen zelf van de mee-evoluerende moderne mensheid. Dit, zowel in de sciëntistiek (wiskundige natuurwetenschappen) als in de ethiek-politiek (nu menswetenschappen geheten). En ook in de filosofie. Het heelal, de maatschappij en de mensen zelf zien er nu heel anders uit. -

Dat heet Butterfield “de wetenschappelijke revolutie”. - Wij hebben hierboven, daarvan, de bewijzen gezien.

b.2. ***H. Fr. Judson staat dan stil bij I. B. Cohen.*** -

Cohen onderscheidt vier momenten. -- ***Opm.*** -- ‘Moment’ nemen wij, hier, in de Hegeliaans-Dialectische zin: **i.** een element, **ii.** dat verandering behelst. -

(A) ***Private fasen.***

i. Een nieuw denkbeeld wordt, stricto sensu, ‘revolutionair’, wanneer het intellectueel begint: één enkeling - denk aan Coppernicus, die denkt dat de aarde rond de zon draait - of een groep, geconfronteerd met een probleem (gegeven/ gevraagd), ontwerpt een hypothese, in de vorm van een nieuwe theoretische formulering, van een nieuw stelsel b.v., als uitweg. -

ii. “The Revolution of Commitment” (de betrokkenheidsrevolutie). -- Het nieuwe denkbeeld wordt als nieuw ervaren en wordt met grote zorg genoteerd, -- men zet er zich voor in. -

(B) ***Publieke fasen.***

i. “The Revolution on Paper” (de revolutie op papier). - Via ‘papier’ dringt het nieuwe denkbeeld door tot vrienden, medewerk(st)ers, collega’s, -- ja, tot de hele wetenschappelijke wereld. --

ii. Andere wetenschappers, ja, de hele wetenschapsgemeenschap reageren op de publicatie, -- althans mettertijd. Pas dit vierde moment bezegelt de revolutie. -

Vergelijking. -- Men denke aan *Thomas Kuhn, De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Meppel, 1976-2 (*The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, 1962).

Een nieuw 'paradigma', schoolvoorbeeld van wetenschappelijke arbeid) sticht een 'revolutie' in een of andere vakwetenschap. -

Cfr. *Alan Chalmers, Wat heet wetenschap?* (*Over aard en status van de wetenschap en haar methoden*), Meppel Amsterdam,1981, 114/127 (*Theorieën als structuren; De paradigma's van Kuhn*). -- Cohen ontwerpt een theorie die ook toepasselijk is op revoluties die tijd vergen, aldus Judson.

Appl. model. -- De Copernicaanse revolutie (de aarde draait om de zon) was, gedurende een aantal jaren, een onopgemerkt probleem. –

CF231

(1) IMre Lakatos (1922/1974), epistemoloog, die zich opnieuw, na Karl Popper, de vraag stelde: "Op grond van welke vooropstellingen begrijpt men de wetenschappelijke groei?"

Cf 67, beweerde, in 1973, zelfs dat er nooit een 'Copernicaanse revolutie' geweest was; reden: hij ontdekte geen crisis bij de intelligentsia, die met het vorige paradigma (het Ptolemaische geocentrisme) werkte, hij zag nergens een plotse ommekeer tot het heliocentrisme.

(2) Maar Cohen brengt hiertegen in: het systeem, dat ten volle door Copernicus werd uitgewerkt, in 1543, had geen onmiddellijke grondige weerslag op de sterrenkundigen; -- tot na 1609, toen Kepler een herwerking ervan publiceerde.

Deze actualisering van Kepler was radicaal: vanaf dat moment kunnen wij een revolutie beginnen, vaststellen in de kosmologie (heelaltheorie), die haar hoogtepunt beleeft in het kosmosbeeld van *I. Newton* (1642/1727), met zijn *Philosophiae naturalis principia mathematica* (1687).

Men lette erop: 1543, 1609, 1687. Gespreid over jaren. Meer nog: Newton's herstichting van de Copernicaanse revolutie was dermate nieuw - Cohen is Newtonkenner - dat in welbegrepen zin Newton's denkbeelden niet zozeer een vertraagde Copernicaanse revolutie waren als wel een "niet-meer-Copernicaanse" revolutie. -

Opm.: Inductie (cf 3, -- 16, 30, 55, 71, 72, 87, 145, 199): Cohen erkent nog in een dozijn andere wetenschappelijke revoluties van groot formaat (om van kleinere niet te gewagen) hetzelfde vertraagde type. -- Waarbij hij benadrukt dat wetenschappelijke revo-luties een andere structuur vertonen dan de politieke.

Toemaatje. -- *H.F. Cohen* (opgelet: niet verwarren met I.B.Cohen van zo-even), *Quantifying Music (The Science of Music at the First Stage of the Scientific Revolution* (1560/1650), Dordrecht, 1964. -

Dit werk is een musicologie (de theorieën omtrent consonantie, omtrent de verdeling van de octaaf o.m.) zoals Kepler, Stevin, Benedetti, Vincenzo en Galileo Gallileï, Mersenne, Beeckman, Descartes, Huyghens ze hersticht hebben, komen ter sprake. -

Gedurende deze zeventig jaren onderging de muziektheorie een revolutie
(i) sinds de Paleopythagoreeërs (-530/-300) was zij een soort toegepaste rekenkunde;
(ii) zij wordt een natuurkundige en zelfs psychofysische theorie. -- Weerom: de moderne rede revolutioneert alle levensdomeinen.

CF232

26. De cynische rede (232/239)

Cf 110/123 leerde ons reeds één bron kennen van cynisme, nl. de protosofistiek. Wij keerden daarop terug o.m. cf 210vv. (Libertinisme). -- Nu gaan wij zo kort mogelijk in op een tweede aspect (en bron).

26.1. Het antieke kunisme (cynisme) (232/234)

Beginnen wij met wat *Susan Sontag*, *Primitivism* in: *Enc. Brit.*, Chicago, 1967, 18, 531, over de hondse of kunische denkers schrijft. - Cfr. cf 26. - Toekomstgericht ('cultureel') primitivisme treft men, ook, aan in het Kunisme (Antisthenes, Diogenes).

Het wijsgerig ideaal van aut.arkeia, zelf.genoegzaamheid, kunisch verstaan, omvat: **(i)** de natuur - cf 120 - als gedragsregel; **(ii)** tegencultuur: afwijzing van weelde, van lichamelijke netheid en verzorging, -- vooral afwijzing van de regels van welvoeglijkheid en fijngevoeligheid ('tact'), afwijzing van alle regels van de heersende moraal (seksuele taboes inbegrepen).

Bibl. st.: *A.h. Popkin/ Avr. Stroll, Philosophy Made Simple*, New York, 1965, 25/27 (Cynicism);

-- *Maria Daraki, La sagesse des Cyniques*, in: Cl. Mossé, prés., *La Grèce ancienne*, Seuil, Paris, 1986, 92/112;

-- *E. Shmueli, modern Hippies and Ancient Cynics (A Comparison of Philosophical and Political Development and its Lessons*), in: *Cahiers d' histoire mondiale*, 12 (1970): 490/514).

-- De Oudere of Paleokuniekers zijn één type van Microsocratiekers (Kleinsocratiekers).

(1) *Antisthenes van Athene*

(-455/-360), leerling én van de Protosofist Gorgias van Leontinoi (-480/-375; cf 115: hoofddenkbeelden) én van Socrates van Athene (-469/-399), bekend om zijn uitroep, op de agora, de markt, "Wat moeten wij met al die overvloed aanvangen?".

Uitspraak, waarin een dosis primitivisme op zijn Socratisch' aanwezig is. - Antisthenes was:

(i) teleurgesteld ('gefrustreerd') in de verwachtingen van zijn cultuur.

(ii) Hij reageert daarop met

a. afwijzing van alle gevestigde 'fijnere' cultuur (cultuurpessimisme) en

b. inkeer in zichzelf ('aut.arkeia; autarkie, zelfgenoegzaamheid). -

1. Hij kende zich de titel van "echte hond" toe, waarbij de term 'hond' (kuon) niet het huisdier, maar de wilde hond bedoelde, in de 'natuur'-toestand. -

2. Hij riep zichzelf ook uit als 'vorst' of nog 'god', waarbij hij als ideaal het leven der godheden voorstond. -

3. Beide titels werden in het Kunisme ineengedacht en ineenbeleefd.

CF233

(2) *Diogenes van Sinope* *(-400/-325)*

Hij is de beruchtste onder de "goddelijke hondsen". Bekend is de anekdote: Alexander de Grote, de veroveraar en verspreider der Griekse cultuur, bezoekt Diogenes; op de vraag wat hij kon doen om Diogenes uit zijn cultuurloze toestand te bevrijden, antwoord-de deze: "Ja, gij kunt iets doen: verplaats u zo dat ik het licht van de zon kan zien".

Andere feiten, die het Kunisme echt karakteriseren.

a. Op zekere dag merkt Diogenes een vrouw op, die zich diep neerbuigt voor de godheden, -- waarbij haar onderlijf bloot kwam. Diogenes gaat op haar af:"Vreest gij niet, vrouw, dat de god zich toevallig achter u bevindt (alles is, immers, vol van zijn aanwezigheid) en dat gij hem een zeer onzedig schouwspel biedt.

b. Diogenes, als "goddelijke wilde hond, masturbeerde zichzelf publiek, op de agora, - waarbij hij beweerde dat de god Pan (*opm.*: de zoon van Hermes en de nimf Druopè; hij was de god der ongecultiveerde herders en herderinnen; hij toonde zich met de benen en het haar van een bok) de uitvinder van de masturbatie was, --

Pan, de heer van het gebergte, die het zich masturberen aan de ruwe herders en herderinnen aanleerde (aldus M. Daraki, a.c., 97). -- Dit lijkt te wijzen op een mythische oorsprong van het kunisme. - 'Publiek' - niet privé - waren, in Diogenes' ogen, de bevre-digingen van honger en dorst en seks: hij at publiek op de agora (wat de Grieken van zijn tijd 'honds' (schaamteloos, onwelvoeglijk) achtten);

Sommig zieners zeggen dat wie niet gedoopt is en natuurgeesten opmerkt, ze bezig ziet in hun liefdesspel, dat behoorlijk primitief is. Ook de schrijver Frederik van Eden zag zulke wezens. Iets van die seks weerspiegelt zich in onze videocultuur en seksboetieken of op een aantal pmopfestivals: het vlinders in de buik hebben, wat eventueel tot een vorm van orgasme leidt. Er is een soort muziek dat zich daarin specialiseert. Het seksuele staat er op het peil van dat van de natuurgeesten en is erg primitief. De 'kick', de bevrediging en het lustgevoel zijn de enige 'waarden'.

Diogenes masturbeerde zichzelf altijd publiek, waarbij hij zei: "Gaf de hemel maar dat het volstond zich de buik te prikkelen om geen honger meer te hebben!". Hij was, natuurlijk, ook nudist. Kleren dragen was te 'gecultiveerd'

c. Necrofagie, lijkeneterij (cf 114), was een ander leerpunt. Doden zijn slechts (cf 209: reductivisme; -- 212, 217) 'voedsel' en wel een te koken voedsel. -- De eer een deftige begrafenis te bezorgen wordt afgewezen: men werpe de lijken voor de dieren! Diogenes vroeg dat, na zijn dood, men zijn lijk onbegraven zou laten "opdat de honden er hun deel zouden van krijgen". opm. -- Een soort animalisme (cf 121) is, geleidelijk aan, duidelijk.

(3) *Krates van Thebe* (-365/-285)

Hij was leerling van Diogenes. Hij maakte dichtwerken in Kunische stijl en inhoud, En was een geliefd man. -- Met Hipparchia, een Kuniekerin, pleegde hij regelmatig de copula publiek.

CF234

Maria Daraki, a.c., vat samen: terugkeer naar het wilde leven, - genieten van ergernis geven, alternatieve eetgewoonten (rauwkost), -- afwijzing van het geordende huwelijksleven (prostitutie, homoseksualiteit, bloedschande (incest), publieke masturbatie en copula), nudisme en afwijzing van welvoeglijkheid, -- afwijzing van uitvaartriten, -- met als toonbeeld het wilde dier.

Opm. -- Zonder gelijkstelling (wat zeker onwaarheid zou bevatten) kan toch gelijkenis vastgesteld worden met de 'Kritische leraren' van Het rode boekje voor scholieren (cf 210). -- De 'Seksuele Revolutie' (weerom een 'revolutie'; cf 229; - 220) heeft met de prille kuniekers ook een Antiek-Grieks toonbeeld.

Van Kunisme naar cynisme.

Popkin/ Stroll, Cynicism, beweren dat de Kuniekers een echte ethiek en oprechtheid cultiveerden, -- weliswaar als ontmaskeraars van de toenmalige schijncultuur. -

Later, echter, zou de afzijdigheid ('autarkeia') of zelfgenoegzaamheid, met de leer der onverschilligheid, bij de epigonen (vervallen aanhangers) vooral, geleid hebben tot openlijk cynisme (in de huidige betekenis). -

Appl. mod. De Kunieker(in) ontleent geld en voedsel aan 'vrienden'/ 'vriendinnen'. Als het erop aan kwam de schuld te delgen, pasten zij de leer der onverschilligheid toe en gaven, oneerlijk en harteloos, niets terug. Dit was, eigenlijk, normaal: voor de Kuniekers was de Kuklops (Cycloop), die als wilde reus niet arbeidde, maar van wat de aarde, zonder werken, bood, leefde, het ideaal. Cfr. M. Daraki, a.c.,96. Weerom een mythisch toonbeeld.

Asociaal, ja, antisociaal: inkeer zonder inzet. Popkin/ Stroll onderstrepen het ascetische. De versterving van de natuurlijke begeerten - wat nu anti-natuur is - was een Kunisch motief. Dat had een Socrates al ingescherpt.

Nawerking. -- De invloed van de Kuniekers was zeer groot.

a. de stoa of stoïcisme. -- Zenon van Kition (-336/-264) begon als Kunieker. In de Stoa hangt veel van het Kunisme, o.m. de afstandigheid t.o.v. de wereld en het leven.

b. de wereldvreemde kristenen spiegelden zich vaak aan de Kuniekers en de Stoici; daarvandaan de wereldvreemdheid, die o.m. door Fr. Nietzsche aangeklaagd wordt en die niet een Platonisch effect is. -

c. de primitivisten (Hippies) inspireren zich meermaals aan het Kunisme.

CF235

26.2. Het moderne cynisme (235/)

Bibl. st.: *P. Diel, Psychologie curative et médecine*, Neuchâtel (CH), 1968 (de recente titel luidt: *Psychologie, psychanalyse et médecine*, Paris, 1967);

-- *Peter Sloterdijk, Kritik der zynischen Vernunft*, Frankfurt a.M, 1983;

-- *J.-M. Le Sidaner, intr., Les Cyniques(Anthologie), La Différence*, 1989 (41 auteurs worden aangehaald);

-- *J.-Fr. Kahn, Esquisse d' une philosophie du mensonge*, Flammarion, Paris, 1989;

-

- *Christian Laborde, L'os de Dionysos*, Ed. Régine Deforges, 1989 (de geschiedenis van een leraar, die godslastering, wellust, uitdaging, -- heidendom, door de wet verboden storing van een Christelijke school op het geweten heeft; hij beroept zich o.m. op Serge Gainsbourg en de Sade (o.c., 156)).

Dandyisme. -- *Ernst Junger, Strahlungen*, Tübingen, 1949, 345: "Parijs 10.08. 1944.-- (...) J' aime les raisins glacés -- Parce qu'ils n'ont pas de goût.
-- J' aime les camélias. - Parce qu'elles n'ont pas d'odeur.-- Et j'aime les hommes riches -- Parce qu'ils n'ont pas de cœur".

Deze verzen brachten mij op de gedachte - bij mijn werk over het nihilisme (cf 219) - het dandyisme als één van zijn voorstadia ter sprake te brengen".

De Engelse term 'dandy' betekent een man die sobere elegantie, schaamteloze beleefdheid en ijskoude ironie als kenmerken vertoont.

George Bryan Brummel; (1776/1840), toonaangevende figuur in de mode van die tijd, gaat door als één der zuiverste exemplaren van Dandyisme.

Bibl, st.: *O. Mann, Der Dandy (Ein Kulturproblem der Noderne*), Heidelberg, 1962. -- De auteur beweert, aan de hand van analyses, dat Byron, Bulwer, Disraeli (Engeland), -- Stendhal, Baudelaire, Flaubert (Frankrijk) ook door Dandyisme gekenmerkt waren.

Cynisme is een kenmerk en wel het hoofdkenmerk (o.c.,45), ofschoon dat Dandy-cynisme zich kan verbergen. -

Opm. -- Een bijzonder sprekend 'geval' van Dandyisme vertelt *ons J.-P. Goujon, Pierre Louys, Une vie secrète* (1870/1925), Seghers/ Pauvert.

Men heeft zijn leven van Dandy trachten samen te vatten in drie woorden: "onbeschreven papier, oude boeken en 'dames brunes' (bruinharige vrouwen)", dingen waaraan hij op tragische wijze aan ten onder gegaan is. Verfijnde elegantie, hopen vrouwen, hopen schulden!

Kierkegaard over cynisme. -- *S. Kierkegaard* (1813/1855; 'vader' van het Existentialisme) typeerde cynisme als volgt.

CF236

"Het onderscheid tussen goed en kwaad wordt ontkracht door een lichtvaardige, 'voorname', theoretische kennis van al wat kwaad is, -- door een zelfingenomen schranderheid, die ervan uitgaat dat, in de wereld, het goede niet geacht wordt en onbeloond blijft, zo zelfs dat het op korte tijd op domheid neerkomt", (in zijn *Kritik der Gegenwart* (1846), Basel, 1946, 21).

M. Hunyadi over M. Foucault. -- Wij worden geconfronteerd met wat Kierkegaard zegt, wanneer wij het leven van M. Foucault (1926/1984), overbekend én als Structuralist én als Post-Structuralist, met zijn theorie confronteren. -- In: *M. Hunyadi, Philosophie*: *Michel Foucault perd sa virginité* in: *Journal de Genève* (20.01.1990), lezen wij wat volgt.

1. De tweeslachtigheid. -- Wanneer men de geleerde werken leest van Foucault en ze met zijn leven confronteert, wordt men noodgedwongen getroffen door "ce sceau de l' ambivalence" (het zegel van de tweeslachtigheid). --

Enerzijds heeft Foucault, én in de praxis van zijn militant optreden én in zijn geleerde werken, zonder ophouden “le pouvoir” (de machthebbers) ontmaskerd als aan misbruik van macht prijsgegeven.

Anderzijds miste dezelfde Foucault geen enkele gelegenheid om zich tot “le jeu du poivoir” (het spel van de machthebbers) te lenen. -- Waarin de existentialist J.- P. Sartre (cf 176) grondig van hem verschilt. Het weze tot diens eer duidelijk gezegd.

2. Uit *D. Eribon, Michel Foucault*, Flammarion, een gedegen levensbeschrijving van Foucault - die, voor één keer, niet in bewieroking ontaardt, - haalt Hunyadi volgend feit aan. -

a. Wanneer hij *Les mots et les choses* (één van zijn beroemdste werken) schreef, bereidde Foucault allesbehalve “de revolutie” voor. Aan een strijd op de barricades dacht hij, verder, geen ogenblik. Nee: hij discuteerde toen volop - in de burelen van een … Gaullistische (*opm.*: zeer rechtse) minister van onderwijs over de prestigieuze hervormingsplannen van het Gaullisme inzake middelbaar en hoger onderwijs in Frankrijk.

b. De Université de Vincennes werd gesticht in het spoor van “la grande peur” (*opm.*: zelfs de anders zo strijdbare de Gaulle geraakte op zeker ogenblik in paniek bij het zien van de studentenrevolte van mei 68) en zij was dan ook een bolwerk van het militante Ultra-Gauchisme.

Herfst 68: men vertrouwt aan Foucault de afdeling Filosofie aan Vincennes toe; hij ontpopt er zich als militant lesgever. –

CF237

c. uitgerekend op dat ogenblik bereidt hij zijn kandidatuur voor op le Collège de France (zowat de top van het Franse denken). Met al wat zoiets aan “ondernemen van stappen”, aan “geheime verstandhoudingen” behelst.

Mettertijd wordt Foucault gekozen, -- tezelfdertijd als R. Aron. “Zij werden op juist dezelfde dag gekozen, gedurende juist dezelfde vergadering van professoren! Als men weet dat Aron zeker niet links was….

Foucault zal van … 1970 tot 1984 de beroemde prof aan le College de France zijn, -steeds als militant in dienst van iedere vorm van “de goede (linkse) zaak”.

Opm. -- Hier is - het weze opgemerkt - niet sprake van tegenstelling tussen leer en leven, zoals zo vaak, maar van tegenstelling tussen leer en militant leven, enerzijds, en, anderzijds, 'medeplichtig leven'. Wat de zaak cynisch maakt. Een toepassing van Kierkegaard's definitie.

Peter Sloterdijk's "cynische rede".
Wij staan met zijn *Kritik der zynischen vernunft* voor een ontmaskering. -

Bibl. st.: *G. Groot, Peter Sloterdijk, Cynicus*, in: *Streven* 1985: jan., 322/336.

(A) ***De verlichting.***
Verlichting beleeft haar hoogtepunt in I. Kant (cf 204 (Kriticisme), 226 (die kritische Vernunft)). Zie ook cf 191v. (mondige rede). -
Sloterdijk's titel herinnert, overigens, zeer duidelijk aan Kant (*Kritik der reinen Vernunft* (1761/1787); *Kritik der praktischen Vernunft* (1786)).
De stelling door Sloterdijk verdedigd komt hierop neer. -

(B) 1. ***Kant: "was ist Aufklärung?***
Hierin roept Kant op tot een redeneren en denken dat zelfstandig (mondig), 'autonoom' - en begoochelingsvrij - 'illusionslos' - is. In het Latijn: sapere aude (Durf persoonlijk te denken)! Het kwam hierop neer: de mondige rede doorvorst onversaagd:
(i) alles buiten haarzelf en
(ii) alles in haarzelf (cf 195v.: de drie Kartesiaanse substanties; 204 (dezelfde drie substanties, Lockiaans)), -- 'gründlich' (grondig). -

(B) 2. ***De verkering.*** -- In het Nederlands der Hegelianen betekent 'verkering' omslag in het tegendeel.
Sloterdijk beweert, nu, dat die Kantiaanse rede - in de tweehonderd jaar tussen *Was ist Aufklärung*? en ons - geleid heeft tot het tegendeel van wat door de verlichters beoogd werd, nl. een 'kritische' cultuur funderen (cf 188: fundationisme). -
In welke zin? De 'Illusionslosigkeit' is ontaard tot
(i) een Sceptisch erkennen van enkel en alleen de brute feiten (cf 9, 24, -- 193 (Descartes), 201 (Locke)),

CF238

(ii) met miskenning van al wat die 'brute feiten' overschrijdt. Zegt Ger Groot:

"Al het andere (*opm.:* dan de brute feiten) is Romantische versluiering, die zo snel mogelijk moet worden geontmythologiseerd, gereduceerd (cf 209, 233) tot "vulgaire realiteit", die erachter schuilgaat.

'Nuchterheid', 'ontmaskering' en 'ontheiliging' zijn de wachtwoorden van een rede, die tot de grond der dingen wil doordringen en deze niet anders dan niet-materieel, illusie-loos en (op het niveau van de moraliteit) als machtsdrift en eigenbelang vermag te zien.

Duidelijker gezegd: de Moderne rede is dermate cynisch geworden, op die tweehonderd jaar tijd, dat zelfs daar waar iemand echt verheven en belangeloos handelt, slechts - reductivistisch - schijn, schijndeugd gezien wordt. Zelfs het belangeloze gedrag wordt geduid als het masker waarachter lage, zelfzuchtige beweegredenen en drijfveren schuilgaan.

"De drie 'Kritische' Materialisten" (P. Ricoeur).

Wat Sloterdijk beweert, krijgt een ongewone bevestiging in *P. Ricoeur, Le conflit des*

interprétations (Essais d' hermneutique), Paris, 1969, 148/151 (*Marx, Nietzsche, Freud*).

Ricoeur zet daar uiteen hoe - wat hij heet "de drie 'Kritische' Materialisten" - Marx, Nietzsche en Freud, elk vanuit een type materialisme (cf 206), toch dezelfde ontmaskering uitvoeren inzake onze cultuur.

Aan Marx verwijt Ricoeur 'Economisme' (de zaken eenzijdig economisch zien), Nietzsche verwijt hij 'Biologisme' (de zaken eenzijdig biologisch zien) en Freud verwijt hij 'Panseksualisme' (de gegevens eenzijdig als in de grond seksualiteit zien).

Alle drie zijn zij overtuigde Materialisten, maar tegelijk Hermeneutiekers, d.i. zij stellen een type van duidingsleer voorop, die zij consequent of niet, toepassen. -

a. Descartes ontmaskerde het lichaam als een 'machine' (cf 193) en ontluisterde het, maar huldigde nog het (zelf)bewustzijn der ziel.

b. Marx, Nietzsche Freud, - zij ontmaskeren ook het zelfbewustzijn als bedrieglijk. Zij zijn alle drie bewustzijnskritiekers. Het bewustzijn der ziel maakt zichzelf, omtrent zichzelf en de dingen, iets wijs.

Het is niet wat het meent, zich inbeeldt, te zijn: "objectieve waarheid". Het is een masker voor sociale (Marx), biologische (Nietzsche), libidinale (Freud) factoren, waardoor het, in feite, beheerst en verblind wordt.

CF239

Het tweesnedige moderne levensgevoel.

(1) In een diepgaande analyse van de vakwetenschappen, voor zover deze louter stellig ('positief') uitgewerkt worden - m.a.w.: voor zover zij louter brute feiten beschrijven en deze ook gebeurlijk 'verklaren', zonder met hogere waarden rekening te houden - , wijst *G. Van Steendam, Wetenschap op zoek naar ethiek*, in: *Onze Alma Mater* 39 (1985): 2, 81/117, in zijn inleiding op het feit dat de moderne wetenschappen een 'dubbel gelaat' vertonen: enerzijds een uiterst constructief, anderzijds, een zeer gevaarlijk aspect. Dit is zelfs tot het gemene verstand - de gewone man inbegrepen - doorgedrongen en is - het weze eraan toegevoegd - tot ecolo-pacifisme (cf 97: leefmilieu) in zowat alle industrie-landen uitgegroeid,

(2) ***Marshall Berman, All That is Solid, Melts Into Air (The Experience of Modernity),*** London, 1985. -- 'Modernity' wordt, hier, bekeken vanuit het (waarde)voelen.

'Modernity' heet Berman het samengaan van of het afwisselen van overmoed in het aangezicht van wat men aankan, en angst voor een bedreiging die aan wat die overmoed presteert, ontspringt.

a. - De Moderne mens doorleeft - om b.v. met Goethe te spreken - een Faustiaans levensgevoel: met zijn tijdgenoten, in de lijn van de grote beginfiguren van de Moderniteit, ziet hij ongekende mogelijkheden, -- ontwerpen, vernieuwingen, -- voegen wij eraan toe: revoluties; dit alles ligt in zijn macht.

b. - Dezelfde Moderne mens ervaart gemakkelijk de steevaste veranderingen, die hij zelf verwezenlijkt, als bedreigingen. Men is nooit zeker. De basiszekerheden - de met de opvoeding (en de opvoed(st)ers) opgedane - denkbeelden - worden, meteen, tot onzeker-heden omgetoverd.

i, De traditionele mens kan het zich veroorloven van solide levenszekerheden te leven. -

ii. De ontwortelde Moderne mens, echter, misschien de meerderheid onzer tijdgenoten, stelt vast dat all that is solid, melts into air" (= al wat stevig, solide, is, vergaat in lucht, verzwindt),

Besluit. -- 'moderniteit' was

1. Rationalisme (cf 188), -- hetzij Kartesiaans (axiomatisch - deductief vooral, ofschoon niet eenzijdig) hetzij Lockiaans (reductief, ofschoon ook niet eenzijdig) cf 192, 197;

2. zij was ook Sadiaans (cf 206). -

3. Revolutionair (cf 224) op velerlei terreinen en

4. cynisch was zij ook.

CF240

27. M***odernisme (240/252)***

Wat betekent de term 'modernisme'? - Vaststelling: er is wel ergens een gemeenschappelijke kern, die in de variëteit van de definities (= duidingen) terugkeert. - Trachten wij die kern even te omschrijven.

Het Katholieke Modernisme der eeuwwende.

Tussen 1896 en 1910 deed zich, in de Katholieke Kerk, een Modernisme voor. Wat n.a.v. het Tweede Vaticaans Concilie (1962/1965) 'aggiornamento', aanpassing (actualisering), heette, noemde zich toen 'Modernisme'.

Hoofdfiguren als G. Tyrrell (1861/1909), in Engeland, en, in Frankrijk, A. Loisy (1857/1940) wilden het traditionele katholicisme moderniseren. Zij waren ervan overtuigd dat ook de Kerk moest mee evolueren met de vooruitgang (cf 87, 224), die de Moderne cultuur behelst.

Het Vrijzinnig - of Liberaal - Protestants model.

In het Katholieke Eeuwwende-modernisme stonden niet de Orthodoxe (= traditie-vaste) Protestanten model, doch de Vrijzinnige:

Fr. D. Schleiermacher (1768/1834), de stichter van de Moderne Hermeneutiek, -- G.W.Fr. Hegel (1770/1831), de stichter van de Nieuwe of Moderne Dialectiek (cf 224) waren de aanvoerders van het Liberale of Vrijzinnige Protestantisme.

Aug. Sabatier (1839/1901), de Protestantse Symboolfideïst ("De traditionele dogma's zijn (slechts) 'zinnebeeldige' uitspraken, die wij, nu,

vanuit Modern standpunt behoren te actualiseren") liep parallel met Schleiermacher of Hegel.

Zij stonden, bij de Katholieke Modernisten, model niet enkel voor een soort 'Protestantisering', maar zelfs voor een Liberaal-Protestantisering van het Katholieke geloof. Wat, in zijn scherpe vorm, op een liberaal katholicisme neerkwam.

Het traditie-katholicisme,
in zijn Barokke vorm vooral, moest zoiets veroordelen, natuurlijk: het H. Officie (opvolger van de H. Inquisitie) vaardigde een decreet uit "*Lamentabili sane exitu*" ("Met waarlijk betreurenswaardige uitkomsten") (03.07.1907); paus Pius X bevestigde dit in de encycliek "*Pascendi Domini gregis*", ("Het weiden van de kudde van de Heer)", (08.09. 1907) die het toenmalige Modernisme niet één ketterij onder vele, maar de verzameling van alle ketterijen noemde.

Dit om reden van het basisbeginsel van het Eeuwwende-modernisme, nl. ontwikkeling: de mensheid, in haar geheel, maakt, doorheen de cultuurgeschiedenis, een groei door naar een uiteindelijke bevrijding (o.m. van alle dwalingen).

CF241

Opm.: Men ziet dat het Vaticaanse Katholicisme, ofschoon het ook op zijn wijze mee evolueert (denk aan de sociale encyclieken van een Leo XIII (paus van 1878 tot 1903), die de oecumenische beweging inzette, de Franse Katholieken ertoe aanzette de 'Republiek' (= religievrije staat) te aanvaarden, de Katholieke arbeid(st)ers in *Rerum Novarum* (1891) een kerkelijk handvest bezorgde), eerder - zoals Marshall Berman (CF 239) het zei - angstig reageert bij het vaststellen dat "al that is solid, melts into air" (dat alle dogmatische zekerheden, eens op Modern-kritische wijze ondermijnd, in lucht vergaan).

27.1. Het artistieke modernisme (241/250)

A. Bolckmans, Overzicht van de wijsgerige stromingen in de wereldliteratuur, Gent, 1972, laat ons een ander type van Modernisme zien.
--

"De term 'modernisme' wordt gebruikt als grote literair-historische naam in de XX- ste eeuw. Het is nl. opvallend hoe, telkens weer, in verschillende stromingen, die elk een eigen naam dragen, de nadruk gelegd wordt op "het

moderne", "het nieuwe". Men wil er de aandacht op vestigen dat men iets nieuws brengt en dat men origineel is". Aldus Bolckmans.

Traditionalisme/modernisme.

De West-Europese letterkundige wereld - aldus steeds Bolckmans - lijkt, na 1910, in hogere mate dan vroeger, gedreven door het conflict "Traditie/ Moderniteit". Beide termen zijn verzamelnamen: de Traditionalisten wensen voort te bouwen op wat tevoren gold, maar zo dat het geactualiseerd wordt; de Modernisten wensen radicaler vernieuwingen.

Onder de Traditiegetrouwe bewegingen rekent Bolckmans het Neo-Realisme, het Neo-Naturalisme, het Neo-Symbolisme, het Neo-Klassicisme. -

A. Vele, zeer belangrijke schrijvers zijn traditievast: Thomas Mann, John Steinbeck, Michail Sjolochov, François Mauriac, Graham Greene, Niko Kazantzakis. Modernisten zijn het niet. -

B. De Modernisten brengen, echter, de strikt nieuwe verwordenheden: Futurisme, Surrealisme, Hermetisme, Existentialisme zijn er de namen van. -

C. "In vele gevallen is het moeilijk de twee uit elkaar te houden" (o.c., 95). -

Opm.: -- Deze laatste zin moet ons zeer voorzichtig doen zijn. -

Opm. -- ***Bibl. st.:*** *Douwe Fokkema/ Elrud Ibsch, Het Modernisme in de Europese letterkunde (Synthese, stromingen en aspecten),* Amsterdam, 1984. Daarin worden romanciers en essayisten besproken uit de periode 1910/1940 (Joyce, V. Wolf, Proust, Gide, Svevo, Musil, Mann).

CF242

Merk op dat Bolckmans Mann als 'traditievast' klasseert en Fokkema/ Ibsch als 'modernist'.

-- *Fr, Bulhof, ed. Nijhoff, Van Ostaijen, 'De Stijl' (Modernism in the Netherlands and Belgium in the First Quarter of the 20th Century)*, The Hague, 1976.-

Dit boek sluit aan bij een symposium, aan the university of Texas, Austin, over "*Modernism in the Low Countries*, 1915/1930", in oktober 1973.

De taal- en denkverwarring.

(1) *Lieven De Cauter, Postmoderniteit voor kinderen*, in: *Streven 1987*, okt., 77/79, zegt: "Dus wie wil weten wat hij nu van de kunst van Borges, Eco, Calvino, die uitdrukkelijk postmodern zijn, moet denken, kan voorlopig bij Fr. Lyotard (*opm.*: de theoreticus van het Postmodernisme) niet terecht".

(2) P. *Pelckmans, Eco's circus van het ongelooflijke* in: *Streven* 1989, okt., 46/57, zegt: "Sommige van de trends die men de laatste jaren 'Postmodern' pleegt te noemen, hernemen gretig - met veel vertoon van zelfironie en dubbelzinnigheid - een irrationeel erfgoed, dat, sinds de Verlichting, definitief afgeschreven leek.

Umberto Eco, De slinger van Foucault suggereert dat de superieure reserve van dat soort trips ongemerkt een holle façade dreigt te worden .(...). Eco's afwijzing van het postmodernisme blijft, qua uitgangspunt, onverminderd modern". -- begrijpe wie begrijpen kan.

Opm. -- Misschien - wij zeggen 'misschien' - kan, *Neil Postman, Wij amuseren ons kapot*, Houten, 1986, en id., *Het verdwijnende kind*, Weesp, 1984, ons minstens één kenmerk aan de hand doen om wat, artistiek en zelfs algemeen, 'modernisme' is, te onderkennen.

In het spoor van *M. McLuhan, The Medium is the Message (An Inventory of Effects),* Middlesex, Penguin Books, 1967 (een communicatietheoretisch werk), beweert Postman dat rationaliteit het wezenselement van onze westerse cultuur is en dat de 'rationaliteit', wezenlijk, de tekst, d.i. het gesproken en geschreven woord als medium, communicatie-middel, gebruikt.

Verder: dat de media, sedert de jaren vijftig vooral, deze woord- en tekstcultuur a.h.w. vernietigd hebben en door de beeldcultuur (denk aan de overwoekering van de tv in de kinderopvoeding) vervangen. 'Modernisme' zou, in die hypothese, kunnen zijn: een kunststijl die rationeel is dankzij strenge cultus van het logisch duidelijk woord in tekstvorm. Sommige zieners zeggen dat de jeugd een ander lot krijgt door de TV.

CF243

Appl. model. -- Nieuwe kunst.
Bibl. st.: *J. Mathes. Hrsq., Prosa des Jugendstils,* Stuttgart, Reclam, 1982. -

Wat wij, Nederlandstaligen, 'Nieuwe Kunst' heten, dat noemt men elders Art Nouveau, Arts and Crafts, Modern Style, Jugendstil. -

"De Modern Style, Art Nouveau en Jugendstil dienen zich aan als de eerste moderne kunst". (*B. Verschaffel, Postmoderniteit (Over de dood van "de kunst" en de alomtegenwoordigheid van "de schoonheid*), in: *Streven 1988*: dec., 242).

In Duitsland, vooral rond en in München, was het Modernisme, in die vorm althans, erg 'elitair' en betrachtte het al wat 'verfijnd' (van zgn. hoger gehalte) is, zoals sfeerweer-gaven, gezochte droomvoorstellingen, krachteloze zinnelijkheid exotismen allerhande, louter decoratieve stileringen.

In de grond niet zonder eigendunk en vooral 'Estheticisme', d.i. het herleiden van de kunst tot een bezigheid die in zichzelf opgaat, -- zonder veel 'boodschap' (zou men nu zeggen). -- Mathes' boek situeert de Duitse Nieuwe Kunst tussen 1893 en 1913. Erg gelijktijdig met de Katholieke Modernisme (cf 240: 1896/1910). Dus ook een Eeuwwend modernisme.

B. Verschaffel, a.c., typeert als volgt: "Het credo (*opm.:* de 'hypothese' (Platonisch)) van de Avant-garde en de basiswaarde van "de moderne kunst" komt neer op het einde van de 'geschiedenis': de vrijheid. --

(i) ***Vooreerst moet "de kunst" vrij zijn naar buiten uit:***

Zij mag niet door een externe autoriteit bevoogd worden. Men kan 'de voorhoede' niet aan een leiband laten doen. Pas wanneer "de kunst" radicaal vrij en autonoom (cf 183vv.) is, kan zij een utopie bedenken en voorleven, -- kan zij experimenteren met de totale vrijheid waartoe iedereen bestemd is, -- kan zij de vrijheid en het geluk van "de komende mens" prefigureren. Enz.. --

(ii) ***Verder moet "de kunstenaar" ook intern vrij zijn:***

Niets mag zijn scheppings-, expressie- of exploratiedrang beperken. Alles moet kunnen en kan: alle materialen, alle vervaardigingprocédés, alle betekenissen, alle functies, alle 'statements'.

Regels, conventies, gewoonten kunnen en moeten 'genegeerd' worden. Meer nog: het proces van creatieve negatie" (cf :74; 119: 'fusis') van het bestaande is de motor van "de creativiteit" en "de vooruitgang" in "de kunst".

Het ideale Modernistische kunstwerk is de geste die niet nagevolgd of herhaald kan worden (een wit doek ophangen b.v.). (...)". (A.c., 242/243).

CF244

Opm. -- Wanneer wij de duidingen van een Postman (ordentelijk-logische tekst) met die van een Verschaffel vergelijken, dan zien wij dat de veelduidigheid van de moderniteit wel één van de oorzaken zou kunnen zijn van de taal- en denkverwarring inzake Modernisme: cf 192 (Cartesiaanse Moderniteit), cf 197 (Lockiaanse Moderniteit) geven een Postman gelijk; cf 206 (Sadiaanse Moderniteit) geeft Verschaffel's duiding gelijk.

Doch gaan wij, verder, in op Verschaffel's duiding, -- "In het spel van het 'negeren' van regels en het uitproberen van de 'totale' vrijheid kwam de Avantgarde snel tot het besef dat, wanneer alle spelregels verdwenen zijn, het spel zelf (*opm.*: hier de kunst) overblijft als laatste conventie en beperking (*opm.:* het moet, alle totale vrijheden ten spijt, toch nog 'kunst' blijven). -- Het bestaan van "de kunstenaar" en de institutie "kunst" (met al wat erbij hoort) worden ontmaskerd (cf 237) als ... de resten van de oude, burgerlijke kunst; (A.c.,243). --

Men ziet het: de cynische rede, al of niet Sadiaans, wijst niet zozeer naar Descartes of Locke als modellen van Modernisering. - Verschaffel gaat, echter, door:

"De ultieme opdracht is dan het spel (*opm.*: hier "de kunst") zelf te negeren: het isolement van "de kunst" en "de kunstenaar" moet doorbroken worden. "De kunst" moet werken en opgaan in "het leven".

Alles is 'kunst'. Iedereen - d.w.z. de mensheid of "de held van de geschiedenis" - is 'kunstenaar'. Wanneer de institutie 'kunst' zelf genegeerd is, zijn wij aan het eind.

De "creatieve negatie" of "het experiment" stokt en de molen valt stil, De Avant-garde en "de moderne kunst" zijn voorbij. De 'kunst' is gestorven, -- ergens in de jaren zeventig. (...). Het is niet duidelijk wat "de kunst" nu nog kan of moet betekenen of waarom zij belangrijk zou zijn. (...)". (A.c.,243). -

M.a.w.: volgens Verschaffel begint dan de postmoderniteit (en, gebeurlijk, het postmodernisme), die in de vooruitgang als einddoel van de cultuurgeschiedenis niet meer gelooft.

Futurisme, dadaïsme/ surrealisme, hermetisme.

De 'nieuwe' kunst vertoont meer dan een vorm, --

a. *Het Futurisme.* -

Rond 1909, in Italië, zet de dichter Filippo Marinetti (1876/1944) deze kunst- en levensbeweging in: de 'actualiteit' (niet de 'Traditie'), met de eigentijdse problematiek, is het vertrekpunt. Wij leggen dit, met Verschaffel, nader uit. –

CF245

A. *Het model van Constantin Guys (Vlissingen 1805/ Parijs 1892).* --

Charles *Baudelaire* (1821/1867), de wegbereider in Frankrijk van de 'Moderne' letterkunde, bekend om zijn *Fleurs du mal* (1857 (cf 235: dandy), schrijft, in 1863, over C.G., Peintre de la vie moderne.

Gyus werkte als illustrator voor dagbladen, tijdschriften. Maar hij duidde zichzelf niet als 'kunstenaar' maar als outsider. Guys wou "alles zien", "alles doorleven: "la curiosité peut être considerée comme le point de départ de son génie" (de nieuwsgierigheid kan geduid worden als de bron van zijn persoonlijkheid) schrijft Baudelaire over Guys, die aan overdreven neiging vertoonde om op te gaan in zicht- en tastbare dingen. -

Daarin gelijkt hij op het kind: "L'enfant voit tout en nouveauté; il est toujours ivre. (...). c'est à cette curiosité profonde et joyeuse qu'il faut attribuer l' œil fixe et animalement extatique des enfants devant le nouveau, quel qu'il soit". (Het kind ziet alles vanuit de nieuwheid; het loopt er altijd dronken bij. (...). Aan die diepe en blije nieuwsgierigheid moet men het starende en dierlijk verrukte oog van kinderen voor al wat nieuw is, wat dat ook zij, toeschrijven). -- Welnu, daarin ziet Baudelaire, met Guys, het typisch moderne estheticisme.

(a) De eerste industriële revolutie (cf 135/136). -- "De locomotief - aldus Verschaffel, a.c., 246) - is, voor de burgerlijke XIX-de eeuw, het beeld van de eigen kracht, -- het symbool van de vooruitgang, het symbool van de geschiedenis. --

Niets kan die door mensenhanden gemaakte machine, -- niets kan de vooruitgang, de geschiedenis, de ontwikkeling stoppen. De weerstand tegen de trein is de belachelijke krachteloze weerstand tegen de vooruitgang, tegen de nieuw tijd, tegen de toekomst. -

Het station is, trouwens, één der eerste en belangrijkste burgerlijke bouwwerken: het is de tempel van de burgerij, waar de efficiëntie, de zakelijkheid, de techniek, de veran-derbaarheid en de mobiliteit vereerd worden".

(b) C. Guys, als modern 'estheet'. -- Guys was tekenaar en aquarellist, bekend om zijn weergaven van le Second Empire (gesticht door Napoléon III (02. 12.1852/ 04.09. 1870), zijn zeden en zijn oorlogen. –

CF246

Guys ziet de trein, het station e.d.. ook modern, maar anders: als een nieuwsgierig kind dat - onverschillig voor de vooruitgangsdenkbeeld - louter kijkend opgaat in het schouwspel dat de trein, de locomotief, het station e.d.m. bieden. Niet 'betrokken' in het actieve moderniseringsproces, zoals de industrieel of de zakenman of de bankier of de proletariër, die er zijn in brood moet in verdienen. Neen: als onbetrokkene, louter esthetisch doorlevend. als slenteraar ('flaneur').

Hij zit, nog steeds, in het "esthetische stadium" (zou Sören Kierkegaard (1813/1855; de vader van het Existentiële denken) zeggen). -

Appl. model. "De maatschappelijke en industrie te veranderingen (...) maken vooreerst (...) een nieuw milieu: de grootstad. Het leven in die grootstad creëert onbedoelde, onvoorziene (en aanvankelijk onopgemerkte) bijproducten en bijklanken.

In die nieuwe onoverzichtelijkheid die de stad is, zijn radicaal nieuwe dingen te zien, te voelen, te ervaren. Het verdwijnen van de duisternis, het glanzen van de natte straten met straatverlichting, de grond die trilt van machines zijn absoluut nieuwe sensaties.(...). De grote winkelruimtes, het breed etaleren van koopwaar, de alomtegenwoordigheid van de spiegel, opschriften en tekens in de stad zijn absoluut nieuw (....)". Aldus typeert Verschaffel, a.c., 247v., Baudelaire's denkbeelden vertolkend.

B. *Filippo Marinetti*. -- Marinetti wordt door Verschaffel gekenmerkt als "dandy" (cf 235), als 'flaneur' (slenteraar) en "'decadent poëet" en, later, "de paus van het Futurisme" (a.c., 251).

Dit is, in Platonische termen, de Futuristische 'hypothese' (vooropstelling): onbetrokken, ja, 'onverschillig' maar op genietingen uit: "Wij zijn de nieuwe 'Primitieven', met een geheel omgevormde sensibiliteit (*opm.*: aanvoelings-, doorlevingsvermogen)" zegt Marinetti. -

Het futurisme. -- Verschaffel kenmerkt: "de lichtzinnig-optimistische 'Bejahung' (*opm.:* opgaan in) van wat Baudelaire - op een zeer gemengde, pessimistisch conservatieve wijze - als zijn lot erkent; nl. te leven in de moderniteit, met haar industriële revolutie, met haar grootstad. -

Het *Manifesto dei pittori futuristi* (1910) (vgl. Mussolini) luidt o.m.: wij willen het dagelijkse leven, dat op een gedurige en wanordelijke wijze omgevormd wordt door de glorierijke wetenschap, weergeven en verheerlijken.

Zonder de ideologie, de boodschap, het denken (o.m. in cultuurhistorische termen) het moderne leven en zijn leefmilieu doorleven en in kunstwerken weergeven: ziedaar een tweede Modernisme. (Vgl. Muziek van Wagner).

CF247

b. *Het Symbolisme.*

A. *het Franse symbolisme*.-- Rond 1885 ontstaat, in Frankrijk, de Symbolistische beweging.

a. Zij reageert tegen het Positivisme (d.i. het Empirisme (cf 229 (Sciëntistiek); 198 (Empiristisch Rationalisme)), aanwezig in het Naturalisme in de kunst, -- inzonderheid tegen le Parnasse (een literair-artistieke strekking, die een onpersoonlijk-geleerde stijl invoerde en "l 'art pour l' art" als beginsel vooropstelde, -- rond 1850+).

In strikte zin zou men het Naturalisme, dat, in de kunst, de Moderne wetenschap als een soort ideaal vooropstelt, een 'Modernisme' kunnen heten. Doch deze naam betekent nu iets anders.

b. Zij tracht, d.m.v. de tekst, voor zover deze woorden met muzikale waarde en termen met zinnebeeldige ('symbolische') draagwijdte bevat, de zelfs allerminst vatbare doorlevingen van het moderne zieleleven - de occulte inbegrepen - weer te geven, te suggereren. --

Verlaine (1844/1896), Rimbaud (1854/1891) zijn de baanbrekers. Mallarmé wordt de centrale figuur. Met het toneel van Maeterlinck bereikt het Symbolisme het grote publiek.

In de schilderkunst zijn daar Gust. Moreau, Puvis de Chavannes, Odilon Redon. --

B. ***Het internationale symbolisme***. -- In België (G. Rodenbach, E. Verhaeren), Engeland (O. Wilde), Duitsland (St. George), Denemarken (G. Brandes), Rusland (C. Belmont) treft men, mettertijd Symbolisten aan. -- 'modernisme' --

Met die term duidt men, in de Spaanse en Latijns-Amerikaanse kunst, tussen 1890 en 1920, de Symbolisten aan, die het Franse Symbolisme als toonbeeld navolgen.

Voorloper: de Cubaan J. Marti. Hoofdfiguur: de Nicaraguaan Ruben Dario (1867/ 1916).-- 'ermetismo' -

Tussen 1920 en 1950 treft men, in Italië, een kunststroming aan, die het Franse Symbolisme invoert.

De term 'Hermetisme' (denk aan 'hermetisch gesloten') benadrukt één aspect ervan. Het Italiaanse Hermetisme - net als zijn voorgangers - reageert tegen de Moderne massa-samenleving, tegen een 'versleten' taalgebruik. -

Men wil nieuwe, door de massa niet gekende domeinen van de werkelijkheid bloottrekken. Voor degene die dergelijke nieuwe, dieper gelegen werkelijkheden niet doorleeft, komt het taalgebruik van het Symbolisme als "magisch-raadselachtig", "mysterieus-duister" over. -

Besluit: - Nieuw taalgebruik, nieuwe domeinen van de (doorleefde) werkelijkheid. Ziedaar het modernisme van de symbolisten.

CF248

Opm. -- Dit kan volstaan als schets van het Symbolisme. -

Nog een paar kenmerken.

A. Alle kunstvormen interesseerden de Symbolisten. Meer nog: (Richard Wagner (1813/1883) oefende sterke invloed uit op de Symbolisten, -- met zijn 'Musikdrama' (Th. Mundt), dat hij als een 'Gesamtkunstwerk', een

verzamelkunstwerk, bestaande uit woord-kunst, muziek, danskunst en zelfs plastische kunst opvatte.

B. Invloed oefenden uit op het Symbolisme o.m. Ch. Baudelaire, G. de Nerval en Edgar Poe. --

Noteren wij de invloed van Emmanuel Swedenborg (1688/1772). Zijn Theosofisch (cf 9) systeem kan min of meer als volgt worden samengevat: het heelal is, in zijn diepste grond, een immateriële ('geestelijke') structuur; God, door Swedenborg geduid als "de Goddelijke Mens", is oneindige wijsheid en liefde; uit die God vloeien natuur en geest voort (Emanatisme of uitvloeiingsfilosofie). -- Wij noteren even bovenstaande invloeden om de 'Symbolisch-Hermetische' wezensvorm van het Symbolisme te verduidelijken. Mystiek en occultisme zijn o.m. vanuit Swedenborg begrijpelijk.

b. *Het Dadaïsme en het Surrealisme.* -
Twee andere Modernismen, die wij even bekijken.

A. *Het dadaïsme.* -- 1916/1925. -- Kortweg 'Dada', - De term werd door een groep kunstenaars - in Zürich en New York, later in Parijs - ingevoerd om een soort nihilisme (ontwaarding der Traditionele waarden) aan te duiden: (zeer nihilistisch)

a. zij stonden opstandigheid tegen het zinloze (absurdisme) van onze cultuur voor;

b. zij verzetten zich beslist tegen alle Traditionele uitdrukkingsvormen. - Hoofdfi-guren: Hugo Bali, Tristan Tzara, Hans Arp, Marcel Duchamp, Man Ray. -

Invloed. - Dada beïnvloedde het Surrealisme: "De kopstukken van het Surrealisme - Aragon, Breton, Eluard, Péret - maakten de Franse groep van het Dadaïsme uit tot in 1922". (*M. Nadeau, Histoire du surréalisme*, I, Paris, 1945, 24):-

Dada beïnvloedde echter ook het Lettrisme (1945+, met Isidore Isou: 'kunst' bestaat in configuratie van lettergebonden klanken, zonder veel logische betekenis), alsook Pop Art en Op Art (in het spoor van de Tegencultuur (Beatnik's, Hippie's, Nieuw Links)).

CF249

B. *Het surrealisme*. -- cf 31 (M. Ernst); 221 (Surr. en vrouw). -- De hoofddenkbeelden worden uiteengezet in de drie Manifesten (1924, 1930, 1942) van A. Breton (1896/ 1966), Het is een revolutionaire beweging, -- met een Nihilistische inslag (cf 221), die zich, behalve met kunst, ook met psychologie (de Freudiaanse dieptepsychologie), politiek (mettertijd Marxistisch) en filosofie (Hegel) bezighield. -

Het Manifest van 1924 behelst een aanval op het Verlichte Rationalisme met zijn streng logische denk- en leeftrant. Breton nodigt er de kunstenaars in uit nieuwe, liefst 'irrationele' domeinen te betreden, zoals het onbewuste en het onderbewuste zieleleven (humor, dromen, toevallen, automatismen, vrije associaties), om dit in kunstwerken weer te geven, -- met uitsluiting van iedere ethische of zelfs traditioneel-artistieke beheersing door regels. - Voor niet-Freudianen is Surrealisme eerder duister, natuurlijk.

Inzake plastische kunst waren Jeroen Bosch, William Blake, -- Odilon Redon voorlopers. -- Behalve Freud, Hegel, Marx, ondergingen de Surrealisten de invloed van Guillaume Apollinaire en Giorgio de Chirico, -- alsook van het Dadaïsme, het Futurisme en het Kubisme (cf 31).

La surrealité. -- "Het begrip 'surrealiteit' heeft, in de geschiedenis van het Surrealisme, betekeniswijzigingen ondergaan, doch al die betekenissen draaien rond één hoofd-gegeven, de verwezenlijking van "l' homme integral" (de algehele mens).

1. de humor geeft er de toegang toe.
2. Het automatisme (*opm.*: de vrije loop geven aan on- en onderbewust zieleleven) verschaft de materialen.
3. De kunst is de weergave.
4. De psychoanalyse geeft de diepere betekenis.
5. De revolutie zal de feitelijk bereikbare mogelijkheden aantonen". (*Y. Duplessis, Le surréalisme*, Paris, 1950, 7).

Het revolutionair karakter blijkt uit het Marxiseren: "De Psychoanalyse van Freud vindt (*opm.*: volgens de Surrealisten) haar aanvulling in het marxisme, dat de hindernissen die de vrije zelfontplooiing van de mens beletten, uit de weg ruimt. (Id.,6).

De omvang. -- Men mag het Surrealisme niet onderschatten. -- "Het Surrealisme ontstond in Parijs, -- een tiental mannen maakten het aanvankelijk uit. (...) Het heeft aanhangers gevonden en mensen beïnvloed in Engeland, België, Spanje, Zwitserland, Duitsland, Tsjecho-Slowakije,

Zuid-Slavië en zelfs in andere werelddelen: Afrika, Amerika (Mexico, Brazilië, USA) (...). -

Geen enkele kunstbeweging voor het Surrealisme - zelfs niet de Romantiek - heeft zo'n internationale weerklank gevonden. (*M. Nadeau, Histoire du surréalisme*, I, Paris, 1945, 24).

CF250

Heropleving. -- "Na een lange eclips (1919/1968), gedurende dewelke het Surrealisme moest wijken voor het existentialisme van een Sartre, voor "*l' ecole du regard",* de nieuwe roman van *Robbe-Grillet* en Butor, voor het structuralisme van Barthes, Lacan, Foucault, trad het weer op de voorgrond. *(R. Brechon, Actualité du surréalisme*, in: *Techniques Nouvelles* 17 (1977): 6, 2, 24). -- Wat ook blijkt uit wat wij, cf 221, gezien hebben.

Opm. -- Onderweg naar het holisme. -

Wanneer wij het Surrealisme, dat, met Freud en de dieptepsychologen, het on- en onderbewuste zieleleven ontdekt, en het Symbolisme (cf 248: Swedenborg), dat het mystieke en occulte zieleleven ontdekt, vergelijken met het Secularisme (d.i. het zich opsluiten in het zicht- en tastbare) van het Positivisme (Naturalisme), én wij denken aan de opbloei, de laatste jaren van het nieuwe tijdperk (New Age; cf 11), dan is het meteen duidelijk dat surrealisme en symbolisme het zieleleven omvattender, rijker, 'holistischer', gezien hebben dan de secularisten, die er maar de zicht- en tastbare laag van (willen) zien. 'Holisme' betekent "zin hebben voor - wat de Antieke Grieken noemden - "to holon", het geheel, de totaliteit".

M.a.w.: Surrealisme, Symbolisme hebben de weg gebaand voor het huidige Holisme.

c. *Het Expressionisme.*

Een ditmaal Duitse Modernistische beweging. -- Beginnen wij vooral met het literaire expressionisme.

"Als voorlopers kan men *Georg Büchner* (1813/1837; *Junges Deutschland*) en *Frank Wedekind* (1864/1918; *Jahrhundert-wende*) beschouwen.

Invloeden inzake stijl kwamen van de Zweed August Strindberg (1849/1912) en de Amerikaan Walt Whitman (1819/1892). -

Wat betreft thematiek leunde men aan bij de Russen Leo Tolstoi (1828/1910) en vooral Fjodor Dostojewski (1821/1881). -- dichtbundels als *Les fleurs du mal* van *Charles Baudelaire* (1821/1867; CF 245) en *Illuminations* van *Arthur Rimbaud* (1854/1891; cf 247) beïnvloedden op beslissende wijze de Vroeg expressionistische lyriek". (*B. Bau-mann/ B.Oberle, Deutsche Literatur in Epochen*, München, 1985, 188). -

Figuren: E. Barlach, G. Senn, G. Heym, G. Kaiser, E. Lasker-Schüler, C. Sternheim, E. Toller, G. Trakl, Fr. Werfel. Dadaïsme en Futurisme hebben als invloeden ook gespeeld (o.c.,194f.).

CF251

27.2. De expressionistische 'hypothese' (251/252)-

De vooropstellingen, nodig om het Expressionisme als cultuurstroming te begrijpen, komen, kort gezegd hierop neer. "In de op politiek gebied rustige jaren na de eeuwwende keken jonge intellectuelen achter de façade van een samenleving, wier moraal vraagtekens opriep en wier welstand vaak de industriële uitbuiting als de ware bron vertoonde.

Tegenover het Positivisme der vakwetenschappen (steeds cf 193: Sciëntistiek), net als tegenover de technische vooruitgang stonden zij kritisch. Met wantrouwen stelden zij de toenemende invloed van het militarisme en het patriottisme en hun maatschappelijke gevolgen vast.

Gelijktijdig met een toenemend sociaal gevoel ontstond - t.o.v. het dreigende politieke gevaar - een gevoel van de bedreiging die, mettertijd, in de Eerste Wereldoorlog (1914/1918) schrikwekkende werkelijkheid werd.

De laatste kans om de mensheid en de planeet voor de ondergang te redden zagen de Expressionisten in een omvorming van de enkeling en, als resultaat daarvan, een omvorming van de samenleving: "De wereld kan maar goed worden, wanneer de mens goed wordt" (K. Pinthus)". (O.c.,188f.). -

De naam 'expressionisme' -

De naam kwam er uit reactie tegen het (Naturalistisch) Impressionisme, dat een fotografisch-nauwkeurige (quasi-wetenschappelijke) weergave van de zintuiglijke werkelijkheid voorstond - betekent dat de Expressionisten het zwaartepunt in de ziel zelf legden, wier verhevigd en zelfs

cultuurpessimistisch waardevoelen uitdrukkingen - 'expressies' - zocht in uitdagende (gebeurlijk krasse of verwrongen) kunstwerken.

Deze zielenpathetiek vindt men weer in de vereenvoudigde vormgeving (niet het uitrafelen van de Impressionisten, maar "het wezenlijke") en in de ongewone contrasten van de kleuren.

Rond 1910 komt het Expressionisme in de letterkunde op. -- In de film ziet men het aan het werk in de Duitse Filmwereld 1920+ (denk aan *Het kabinet van Dr. Caligari* (1919) van *Robert Wiene*). -

In de schilderkunst echter brak het Expressionisme het eerst door.

(1) De schilders van Die Brücke (Dresden; 1905/1913) - onder invloed van Vincent Van Gogh, James Ensor, Edvard Munch -; Der blaue Reiter (München; 1911/1914) - onder invloed van Kubisme en Futurisme - ; Schiele, Kokoschka (Wenen).

CF252

(2) Na WO I (1914/1918): Duitse (Grosz, Beckmann, Dix), Vlaamse (Permeke, De Smet, Van den Berghe) Expressionisten komen Mexicaanse (Rivera, Orozco, Siqueiros, Tamayo), Braziliaanse (Portinari, Segall), Franse (Rouault, Soutine) kunstenaars van dezelfde stroming.

(3) Na WO II (1940/1945): Cobra, de Belgisch-Hollands-Deense Expressionisten; Dubuffet in Frankrijk; Pollock, De Kooning in de USA. -

In de beeldhouwkunst zijn daar Lehmbruck, Barlach; -- Zadkine, Moore; -- Coururier, Germaine Richier .-

Besluit -- Het expressionisme, oorspronkelijk Duits, is een internationaal fenomeen geworden, met grote rijkdom. - Dit Modernisme vertoont kenmerken die men later in de ecolo-pacifistische beweging zal aantreffen (het Antimilitarisme; de kritiek op de technisering van het leven in de industriële cultuur b.v.).

Besluit. -- ***Nieuwe kunst*** (cf 242),- futurisme cf 244), symbolisme (met Hermetisme) (cf 247), dadaïsme (cf 248), surrealisme (cf 248), expressionisme (cf 250), -- ziedaar wat de voorhoede, de avant-garde, heeft gepresteerd aan modernismen. -

Op cf 244 (Verschaffel's duiding) zagen wij dat de Dandyistisch-slenterende Postmodernist - met minachting - de 'dood' van "de moderne kunst" - ergens in de jaren zeventig - vaststelt. Het is mogelijk. Maar:

(i) wij stellen een zeer grote rijkdom en verbreding van de gezichtseinder vast (holisme, ecolo-pacifisme in wording) en

(ii) of de nieuwe kunst nu definitief 'dood' is, is een vraag die de toekomst pas zal oplossen. Niet de prognoses van de Slenteraar Estheet van het Postmodernisme. -

Tevens stellen wij vast dat, met een Guys (cf 245) en, in diens spoor, Baudelaire, het postmodernisme als onbewogen, onbetrokken-afstandig estheticisme van de grond komt. In die zin was dat type van Modernisme enigszins Postmodern. Wat er de rijkdom en de horizonverruiming van onderstreept.

'Moderne kunst'. - Fr. Will. *Wentworth-Sheilds, Modern Art,* in*: Encyclopaedia Britannica,* Chicago, 1967, 15, 630f., schrijft:

"Deze term wordt gebruikt om de ontwikkelingen in de Westerse kunst sinds het einde der XIX- de eeuw weer te geven". -

Letten wij dus op:

(i) de Moderne filosofie begint met Descartes en Locke, halfweg de XVII-de eeuw;

(ii) de Moderne kunst vangt pas aan einde XIX- de eeuw. -- De term 'modern' heeft dus een meervoud van betekenissen.

CF253

28. modernisme en postmodernisme in de bouwkunst (253/261)

Ter inleiding. - Tot nog toe hebben wij de bouwkunst buiten beschouwing gelaten. Met reden. Want bouwen is een erg gebonden vorm van kundigheid en kunst.

(1) ***'Modern Style***', -- 1890+: o.m. in Frankrijk, in het spoor van de School van Nancy (Gallé, Vallin), reageert - wat men heet - 'Modern Style' tegen de sobere nabootsingen van de Antieke stijlen in alle domeinen van de kunst, doch vooral in de kunstnijverheid (les arts décoratifs, de sierkunsten) en de bouwkunst.

(2) *Union des artistes modernes*. -- A. Barré-Despond, U.A.M. (Union des Artistes Modernes), Les Ed. du Regard/ U.I.A., 1987, heeft het daarover: rond 1929 verenigen zich een aantal Avant-gardekunstenaars, o.a. de bouwkundige Mallet-Stevens, de beeldhouwer Csaky, de interieurontwerper R. Herbst, de juwelier R. Templier, de ontwerper Cassandre, in de Union.

Het doel: de nieuwe materialen en vormen aanprijzen en eerder de uitrusting dan de versiering van de woning begunstigen. Zij hebben de binnenhuisinrichting, o.m. het meubilair, in nieuwe banen geleid.

28.1. Het modernisme in de bouwkunst (253/255)

-- Het is - zoals voor de vorige Modernismen - onbegonnen werk een volledig overzicht te geven. Wel geven wij nu een paar steekproeven van Moderne bouwkunst. Immers de architektoniek, d.i. het systeem der bouwregels, ondergaat een Modernisering.

Met *Alb. Bush-Brown, Modern Architecture, in: Encyclopaedia Britannica,* Chicago, 1967, 15, 619/630, kunnen wij in de USA een Frank Lloyd (1869/1959), de grootste onder de Chicago Architects, en in Europa - in het spoor van Peter Behrens - Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rohe en Le Corbusier als Modernisten, aanduiden. Zij beheersen - tot +/- 1960 - het moderne in het bouwen.

Das Bauhaus. - Walter Gropius (in 1914 opvolger van Henry van de Velde) was de stichter van het Bauhaus. In 1930 volgt Mies van der Rohe hem daar op. - Zijn 'hypothese' -- Visuele kunst bedoelt de stichting van een volledige en homogene natuurlijke ruimte, waarin alle kunsten (cf 248: verzamelkunstwerk) - bouwkunst, beeldhouwkunst, sierkunsten, schilderkunst - haar plaats hebben. Het bouwen moet, daarbij, de maatschappelijke problemen helpen oplossen. - De stijl der Bauhausgebouwen - met veel staal en glas - was zeer invloedrijk.

CF254

Alfr. Roth, Plaidoyer pour l'architecture moderne, in: *Journal de Genève* (14.05. 1987), zegt daaromtrent wat volgt.

"Rechthoekige dozen, heel en al vensters, hermetisch gesloten en geklimatiseerd: ziedaar de "glazen kooien" van de International Style.

Zij werden over de hele wereld geparachuteerd, in koude en warme landen, in allerlei culturen. Zij zijn - kort gezegd - een commerciële

aanpassing van de internationale architectuur, zoals deze in de twintigerjaren (1920+) werd ontworpen om aan universele vereisten en een rationele verdeling der ruimten te voldoen. -

De oorsprong? Men komt, onvermijdelijk, uit op de Amerikaanse wolkenkrabbers en - in zekere zin - op Mies van der Rohe. (...).

(i) Het werk van van der Rohe is, onbetwijfelbaar, dat van één der grootste kunstenaars van onze tijd.

(ii) Het drama van the International Style, zit in de nabootsing van Mies van der Rohe door techniekers zonder talent en verantwoordelijkheidszin, -- techniekers die enkel commerciële doeleinden zagen".

Fr. Oswald, Pour continuer Le Corbusier: *critiquer son utopie*, in: *Journal de Genève* (14.05.1987). -

Rond 1900 komt de Moderne bouwkunst van de grond. 1920+ ontstaat de internationale stijl. Edouard Jeanneret, dit Le Corbusier (1887/1965), de Zwitserse architect en urbanist, was de grote vernieuwer van de stads- en woonruimte. -

Oswald vertelt: "In 1924 bedenkt Le Corbusier zijn reis in het Oosten (1910/1911) en noteert: "Eén overtuiging: men moet volledig herbeginnen. Men moet het probleem stellen. De wervelende maalstroom van het leven. Het gaat om meer dan louter esthetica (schoonheidsleer)". -

Le Corbusier was reeds losgekomen uit het verleden. nu begint hij ook uit het heden los te komen, -- het tijdperk waarin hij leefde, met zijn vastgeroestheid in de bouwvormen van het verleden. Meteen belandt hij in nieuwe toevluchtsoorden, in een utopische wereld.

CF255

Net als, voor hem, Thomas Morus (1478/1535; Humanist en staatsman) in zijn boek *Utopia* (van het Antieke Grieks ou = niet en topos = plaats), d.i. nergensland. - Vanaf 1922 moeten de ontwerpen van Le Corbusier geduid worden als toepassingen van theorieën, als vooropstellingen van een nieuwe bouwpraxis. "De bouwkunst bestaat in organiseren. Gij zijt een organisator, geen tekenaar" zegt hij. De bouwkunst moet een verzamel-kunstwerk (cf 248; 253),"une oeuvre d'art totale", zijn: zij behoort alle sectoren van het leven te omvatten, -- van de geboorte tot de dood, -- van de enkeling tot de gemeenschap, -- de zichtbare fenomenen en de onzichtbare dingen".

"Waarom te allen prijze iets nieuws?" -

A. Roth, a.c., vermeldt twee hoofdfiguren.

(1) *"Henry van de Velde*

Hij was een pionier van de nieuwe bouwkunst. Toch stelde hij, in 1928, de vraag: "*Waarom te allen prijze iets nieuws*?". Dit was de titel van een artikel, waarin hij aantoont dat "het nieuwe" - doorheen alle tijdvakken en stijlen - nooit iets anders geweest is dan de uitdrukking van nieuwe en uiteenlopende 'functies' (*opm.*: verwachtingen omtrent de rollen van een gebouw) en niet het resultaat van subjectieve voorliefden en vormelijke buitenissigheden. -

(2) *Mies van der Rohe*

De uitspraak van L. Mies van der Rohe "Ik wil mij, als architect, niet interessant maken. Ik hou het bij een goed architect zijn" loopt gelijk met van de Velde's stelling.

28.2. Het postmodernisme in de bouwkunst (255/261)

Ook hier wordt niet volledigheid betracht maar, kenmerkende steekproeven.

1.-- Francois Lyotard. -

Jean-Francois Lyotard (1924/1998) is één der figuren die het modernisme wijsgerig doordacht heeft. Getuigen: zijn werken, als *La condition postmoderne* (*Rapport sur le savoir*), Paris, 1979 (waarin hij de Postmoderne wetenschap karakteriseert) en *Le différend*, Paris, 1983 (waarin hij de hoge ethiek, die het 'achtenswaardige' Postmodernisme behoort te kenmerken, schetst: niet 'consensus' (die in een radicaal pluralistische samenleving nauwelijks mogelijk is en zeker met conflicten (cf 36/53, waar wij de multiculturele conflicten inductief schetsen) maar pluralistische 'gerechtigheid').

Le postmoderne expliqué aux enfants

In Nederlandse vertaling: *Het Postmoderne aan onze kinderen uitgelegd*, Kampen, Kok, 1987 (met een Nawoord van Dick Veerman over het wijsgerig karakter van Lyotard's Postmodernisme en een verdediging ervan tegen Habermas, Honneth en Rorty, die hem niet goed zouden begrepen hebben).

Zie ook *W. Welsch, Unsere postmoderne Moderne Weinheim*, Acta Humaniora, 1988-2, 31/37 (Postmoderne philosophisch: Jean-François Lyotard).

CF256

Les Immatériaux (1985). -- *Hilde Heynen, Postmodernisme en architectuur (Een merkwaardige combinatie*), in: *Streven* 1989 (febr.), 429/440, vertelt over het feit dat Lyotard, in 1985, in Parijs, in het Centre Pompidou, een tentoonstelling geleid heeft, waarin hij het postmoderne wou duidelijk voorstellen en uitbeelden. Met als middelen: videoclips, elektronische muziek, kunstmatige geuren, doorlopend geactualiseerde beursberichten van over de hele planeet.

1.1. ***Het doolhofmodel***. -- De architectuur van les Immatériaux was het netwerk, d.i. een losse veelheid van punten, die onderling verbonden zijn, maar dan zo dat het een labyrintstructuur bezat: de bezoek(st)ers liepen erin verloren, doordat de 'eenheid' ervan onoverzichtelijk, ondoorzichtig, was en plaats gemaakt had voor een losse 'veelheid' van tentoonstellingsonderdelen.

1.2. ***Informationalisme***. - Cfr. cf 137/142 (De tweede industriële revolutie). -- De zo-even vermelde materialen suggereerden ons nieuw leefmilieu dat twee aspecten vertoont:

a. *De materiële inrichting* (cf 94: materie/ energie/ informatie) van onze gebouwen (woningen, burelen, werkplaatsen, klassen, -- ja, het hele cultuurlandschap sinds de tweede industriële-revolutie) heeft, natuurlijk, de traditionele binnenhuis-inrichting (zelfs in de Moderne vorm (cf 253));

b. *De informationele inrichting* met haar tv-schermen allerhande (tv, computer), met haar (tele)communicatieapparatuur (de telefoon b.v.), met haar dagbladen en tijdschriften vormt de binnenhuisinrichting om tot een trefpunt van onophoudelijke informatiestromen, die ons leven gaandeweg meer beheersen. Deze informationele inslag is nieuw.

2. *Hoofdgedachte*. -- Lyotard's tentoonstelling wou de pluralistische samenleving, met haar veelheden, ja, haar conflicten, uitbeelden in de 'architectuur' van de tentoonstelling.

Opm. -- De doolhof. -- *Sip Stuurman, De labyrintische staat (Over politiek, ideologie en moderniteit)*, Amsterdam, 1985, geeft één inductieve steekproef

(cf 3) van het doolhoffenomeen: onze Moderne staat (cf 65) is tot een soort 'demonische' doolhof aan het worden, -- met b.v. betonnen gebouwen zonder einde, met bureaus (en zielloze bureaucraten) en opgestapelde dossiers.

-- *Paul de Saint-Hilaire, Introduction A l' énigme des labyrinthes,* Bruxelles, 1975 (een kunst- en cultuurhistorisch werkje).

CF257

Labyrintische (of doolhof)-schrijvers.

"Indien de werkelijkheid, de objectieve (op zich) of de vermeende (voor ons, subjectief), een wanordelijke doolhof is, dan is de mens erin een ronddolende of verdwalende".

Stel u voor: een buitenmens, die pas leert met de wagen rijden, moet op een bepaald uur, stipt, in een grootstad, waarin vele straatnaam-borden weggevallen zijn en vele enige richtingen hem belemmeren, ter bestemming zijn!

Opm. -- ***Wanordewetenschap (chaologie).***

De 'onstuimige' (turbulente) fenomenen in de natuur rondom ons en in onze cultuur worden in de chaologie geanalyseerd. Wij zagen daarvan een applicatief modelletje, cf 67 (Hayek's analyse van de vrijemarkteconomie), maar verbeterd door de 'onzichtbare hand', die uit de wanorde orde sticht (//A. Smith; cf 102); -- orde, die op haar beurt 'wanordelijk' wordt door de tweede onzichtbare hand van Milton en Rose Friedman (cf 102)).

Het Ultraïsme van Jorge Luis Borgesi (1899/1986).

In 1921 - de volle periode van het Modernisme - luidt J.L. Borges, in Buenos Aires, het Ultraïsme in: een Ibero-Amerikaanse voorhoede, onder invloed van cultuurpessimistische stromingen, n.a.v. WO I (1914/1918) - cf 251 (Expressionisme) - breekt radicaal met de Traditie (o.m. inzake poëtiek).

Borges, "de meester van de metafysische fantastiek", werd vertaald: *L' aleph*, Paris, Gallimard, 1949; -- *Oeuvre poétique*, Paris, Gall., 1965 (een bloemlezing, die zijn thematiek (ficties (inbeeldingen), spiegelspel, doolhoven, tijgerdromen) en zijn 'hypothese' (bedwelmende eruditie, -- maar ook twijfel aan de objectieve werkelijkheid en een 'rede' (!) die door al wat fantastiek is, ondermijnd wordt (wat *Fr. Rottensteiner, The Fantasy Book (An Illustrated History from Dracula to Tolkien*), New York, Collier Books, 1978, 134, doet zeggen dat Berkeley's 'esse est percipi' (alle zijn komt neer op gewaarwording)

op Borges toepasselijk is)) weergeeft; -- *Le livre des préfaces*, Paris, Gall., 1975.

De Amerikaanse "Nieuwe Roman.",

Ander type van doolhofletterkunde. *D. Coussy e.a., Les littératures de langue anglaise depuis 1945 (Grande Bretagne, Etats-Unis, Commonwealth*), Nathan-Université, 1988, 167/179 (Le Nouveau Roman), zegt dat de figuren van die beweging geïnspireerd werden door het Europees modernisme (Joyce, Surrealisme (cf 241,248))

CF258

en door le nouveau roman (cf 250). Vladimir *Nabokov* (1899/1977), spitsfiguur zei ooit: "Eén van de bedoelingen van mijn romans bestaat erin te bewijzen dat "de roman in het algemeen" niet bestaat" (o.c.,167). -

Vermelden wij even John Barth (1930/…), beïnvloed door Borges overigens, met zijn 'metafictieve' schrijftrant (wat hij neerpent is fictie (hersenspinsels), maar hij laat de lezer meeleven met de vinding ervan: van fictie naar metafictie). -

Andere figuur: Thomas Pynchon (1937/…), die al wat louter taal en teken is, liefst zonder enige verwijzing naar een objectieve werkelijkheid voorstaat. -- Zij gelden als typisch Postmoderne schrijvers.

Umberto Eco (1932/2016). Deze semioloog (tekentheoreticus) aan de universiteit van Bologna - *La structure absente* (*Introduction à la recherche sémiotique*), Paris, 1972 - is overbekend door zijn *Il Nome della Rosa* (Milaan, 1980), *De naam van de roos*, Amsterdam, 1985-10 (ook U. Eco, *Naschrift bij De naam van de roos,* A'm, 1984-3), -- verfilmd door J.-J. Annaud, -- vertaald in bijna dertig talen.

Centraal in deze roman, een doolhofroman, is "een groot en hemels bloedbad" (o.c., 53), in een Benedictijnenabdij tussen Ligurië en Provence, in 1327 (het vervaltijdperk van de Middeneeeeuwen). Enige uitweg te midden van die doolhof: tekens, sporen, die naar iets anders verwijzen en die, vooral, moeten geduid worden in hun veelduidigheid.

Even zij vernoemd zijn *De slinger van Foucault*, waarin New Age, met mystiek en occultisme (cf 250), eerder belachelijk gemaakt wordt (Cfr. cf 242:

het moderne aspect van de Postmodernist Eco). Zie ook b.v. *Cees Nooteboom, Eco's labyrint, in: Knack* 19 (1989):15 (april), 202/213. -

Als Nooteboom zegt dat, bij de lezing van deze balladeske roman, hij "in de rook geraakte en verdwaalde in het labyrint", antwoordt Eco:

"In de initiatieriten van de Mysteriën van Eleusis was rook een zeer belangrijk onderdeel: mist -- zodat zij niet wisten waar zij waren. Daarom gebruiken zij nog steeds wierook in de Katholieke kerk". (A.c., 208). –

CF259

Terloops: dit gezegd, bewijst veel voor Eco's fictie en metafictie, maar weinig voor de religiegeschiedenis, natuurlijk. Misschien is Eco nog het eerlijkst, waar hij schrijft "Wij zouden kunnen zeggen dat ieder tijdperk zijn eigen Postmodernisme heeft, net als ieder tijdperk zijn eigen maniërisme zou hebben (zodat ik mij afvraag of 'postmodernisme niet de moderne naam is voor maniërisme (…) (*Naschrift,* 82)"".

Opm.: 'Maniërisme' betekent, heel algemeen, gekunsteldheid (meer bepaald: in de kunst); als kunsthistorisch begrip betekent het - in de beeldende kunst en in de bouwkunst vooral - tussen, Renaissance en Barok (in Italië, volgens sommigen, tussen 1520 en 1590) in, een stijl die én verfijnd, ja, gesofistikeerd én - voor het gewone verstand - gezocht én 'opgesierd' (met kunst- en vliegwerk) is.

Besluit. -- Samengevat:

a. Lyotard's 'architectuur' - les Immatériaux - is gekenmerkt door immaterialiteit (informationeel i.p.v. materieel) en door doolhofkarakter;

b. de 'Labyrintische teksten' zijn gekenmerkt door een analoge 'immaterialiteit', o.g.v. de sterke rol der tekens, en door een analoge doolhofstructuur.

2. -- Charles Jencks.

Deze Angelsaksische schrijver heeft bekendheid verworven door zijn *Modern Movements in Architecture,* Harmondsworth, Pelican, 1973. -

Maar hier interesseert hij ons om reden van zijn *The Languages of Post-Modern Architecture,* London, Academy Ed., 1977, en zijn *Post-Modernism (The New Classicism in Art and Architecture)*, London, Academy Ed.,1987.

Postmoderne bouwkunst is gekenmerkt én door Modern functionalisme (*opm.:* een gebouw speelt een rol ('functie') in de Moderne wereld (cf 253v. (Gropius); 254 (Internat. style); vooral 255: 'functies' (Van de Velde)) en door getuigeresten van premoderne, traditionele stijlen.

Men heet Jencks' 'hypothese' ook Nieuw of Neo-Eclecticisme: de Postmoderne kunstenaar-bouwer - leeft in een multicultuur, die een veelheid van stijlen mogelijk maakt, -- ja, in éénzelfde bouwwerk.

Periodisering. -- Volgens *H. Heynen, Postmodernisme en architectuur*, 432v., onderscheidt Jencks drie perioden. -

1. -- *1960+.* -- Zonder de naam te gebruiken waren **a**. pop 'art, **b.** tegencultuur ('counterculture') en **c**. adhoc-isme (populisme), in feite, Postmodern, -- in verzet tegen het Modernisme.

2.-- *1970+.* -- een veelheid van uiteenlopende strekkingen, -- steeds 'Postmodern', want zich verzettend tegen Modernisme, -- eclectisch van aard. -

3 -- *1979+* -- De veelheid van strekkingen komt tot eenstemmigheid, -- tot op zekere hoogte, althans. Verzamelnaam: free-style classicism, vrijestijlklassicisme.

CF260

Appl. model. -- Bouwkundigen als Michael Graves, Leon Krier, Philip Johnson, -- James Stirling, werken in de Jencksiaanse richting. -- J. Stirling heeft, in Stuttgart, de staatsgalerie ontworpen. Wat is daar nu voor Postmoderns aan? De veelheid ('pluralisme') en de keuze ('eclecticisme') inzake stijl. Wat wij nu nader uitleggen.

a. Eerste veelheid: de klassieke laag. -

Volgens H. Heynen, a.c., ziet men dit aan volgende kenmerken, - als 'klassiek' bestempeld door Jencks d.i. al wat sinds de Antieken tot aan het Modernisme de architectoniek bepaalde.

In de Staatsgalerie ziet men dit aan:

a. de driedeling (pediment (glooiend voetstuk), hoofdgedeelte, kroonlijst (bovenste lijst van een hoofdgestel),

b. materiaalgebruik (echte of schijnbare natuursteen)

c. symmetrische opbouw,

d. verhoudingen der zalen,

e. de algehele monumentale indruk,

f. planschikking naar het model van het Altes Museum in Berlijn.

a. *Eerste veelheid: de vrije stijl.* --

De 'Klassieke' bouwkunst vertoon de - op haar manier - vrije spelingen, ja, speelsheid, -- 'Free Styles. -- Dat ziet men aan

a. de U-vorm van de Staatsgalerie met in het midden van de U een (verschiet niet) lege rotonde (waar men Klassiek iets belangrijks zou verwachten),

b. de hevige kleuren (cf 251: Expr.) van de overgedimensioneerde railingen, van de afdakjes, deuren, glazen puien (stoepen),

c. de grappige details (b.v. uit de muur gevallen stenen),

d. de verwijzingen naar andere bouwkundigen (Le Corbusier (cf 254): de gevel van de bibliotheek; Steven Izenour: de ingedrukte portiek; Piano en Rogers: de grote verluch-tingskokers).

b. *Tweede veelheid. 'Double coding' (tweeledige codering).*

Jencks verstaat daaronder het feit dat een Postmodern gebouw tweeduidig is:

i. het kennerspubliek - bouwkundigen, kunstkenners - ziet wat de anderen niet zien (het decodeert de gecodeerde boodschap anders);

ii. het niet-kennerspubliek ziet hetzelfde gebouw anders (het decodeert de in het bouwwerk gecodeerde boodschap anders). –

CF261

B.1 *De niet-kenners*. -- De gewone mens ziet, in de Staatsgalerie, het materiaalgebruik, de vorm van het aediculum (gebouwtje) aan de ingang als verwijzend naar de plaatselijke omgeving (o.m. het ernaast gelegen gebouw); de vaak gebruikte openbare voetgangersweg over en door het gebouw 'spreekt' tot de Stuttgartse bevolking, natuurlijk; de hevige kleuren, die de kledij der jongeren, die het gebouw bezoeken, weerspiegelen, spreken ze aan .

B.2 *De kenners*. Dezen 'lezen' de 'tekst', die het gebouw is, op hun manier: zij 'zien' b.v. de verwijzingen naar andere, door hen gekende bouwkundigen.

3. -- ***Philip Johnson***,

Alfred Roth, Plaidoyer pour une architecture moderne, wijst op de versierde bouwstijl ("L' architecture décorée") als 'nieuw postulaat' (nieuwe

vooropstelling' ingevoerd door Ph. Johnson, die doorgaat als een erfgenaam van "de grote Mies van der Rohe" (cf 254), die zeer vijandig stond tegenover versierde bouwstijl. -- Deze stijl heeft succes. Zo b.v. de sociale woningen, in de nabijheid van Parijs, ontworpen door Ricardo Bofill (zie afbeelding hieronder).

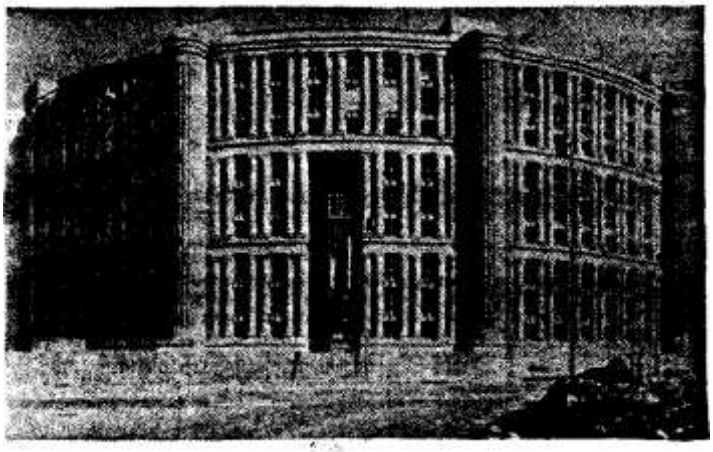

De kritiek van A. Roth. Roth verwijt de Postmodernisten (hij vernoemt Jencks o.m.) dat zij beweren dat de beginselen der Modernisten 'uitgeput' zijn, -- dat de Modernisten - H. van de Velde, Adolf Loos, Peter Behrens, Auguste Perret, Louis Sullivan - (zo beweren de Posmodernisten) 'zwevers' zijn. -

De Amerikaan Sullivan - aldus Roth - wees ons op de twee grondslagen van de bouwkunst aller tijden:

a. De oplossing van een (bouwkundig) probleem - denk aan een woning, een werkplaats, een bergruimte - kan slechts gevonden worden in het wezen zelf van dat probleem;

b. De vorm is de logische en zintuiglijk waarneembare weergave van de functie (rol), verstaan in haar algehele ingewikkeldheid ("Form follows function"). -- De toepassing van die twee vooropstellingen leidde zowel tot de organische bouwstijl (Wright) als tot de functionele bouwstijl (Le Corbusier; cf 254). -- Welnu, de Postmodernisten - Jencks inbegrepen - verstaan de 'functie', zoals de traditie ze op vatte, vaak verkeerd, -- nl. door ze te herleiden (te beknotten) tot zuiver materiële en technische aspecten met uitsluiting van de emotionele, poëtische en esthetische aspecten. -- Aldus steeds Roth.

CF262

29. Postmoderniteit (262/266)

(Grondslagencrisis), postmodernisme (leven met grondslagencrisis).

Eindelijk komen wij aan de vraag: “Hoe Postmoderniteit, resp. Postmodernisme definiëren?”. Wij doen dit in twee keren.

29.1. Het ‘endisme’ (262/263)

Wij staan, heel kort, stil bij een paar steekproeven. -

A.-- *Alfred Weber, Abschied, von der bisherigen Geschichte (Ueberwindung des Nihilismus?*), Bern 1946

Reeds de titel verraadt het historisch denken. In het Tweede Jaar (Fil. v.d. levensloop, FLL 275/290 (Historiologie)) stonden wij, even, stil bij het denkbeeld ‘historiciteit’, d.i. het feit dat de mensheid evolueert, doorheen cultuurhistorische fasen, naar een voorlopig onbekend eindpunt. -- Weber, (niet de grote socioloog Max Weber), ziet het, wat het Westen betreft, als volgt:

a. De ‘jonge’ Westerse volkeren zijn het aanvangspunt. Zij leven nog ‘spontaan’ en ‘natuurlijk’ (*opm.*: wat dat juist is, blijft zelfs bij Weber eerder vaag).

b.1. De klassieke Oudheid is de eerste cultuurvorm die zij, uit den vreemde, overnemen, tegen wil en dank. -

b.2. Het Christendom, dat voor een deel vreemd is voor de klassieke Oudheid, is de tweede cultuurvorm waarin de “spontane en natuurlijke krachten” der ‘jonge’ volkeren gewrongen worden’. -

c. Beide - Oudheid en Christendom - worden door het Verlichte Rationalisme ‘verwereldlijkt’ (‘geseculariseerd’). -

d. Wij beleven, sedert enige tijd, het nihilisme: dit is een cultuurbeweging die de overgeleverde cultuurvormen verwerpt, zonder nieuwe cultuurvormen te kunnen stichten (bij gebrek aan contact met de ‘transcendente’ cultuurmachten). -

Slotsom. -- Weber, als socioloog, stelt de grondslagencrisis van onze cultuur vast, in zijn termen. Hij heet ze ‘nihilisme’. Hij zoekt een uitweg. -- Maar het denkbeeld van een ‘einde’ van onze (cultuur)geschiedenis is hier zeer duidelijk.

Opm. -- De Nazi's (cf 164/174) vertrokken van een zeer gelijkend denkbeeld. -

a. Het 'oorspronkelijke', raszuivere Germanendom, met zijn "onbewuste en dus zelfzekere levensovertuigingen' was een 'natuurlijke' oerstaat. -

b.1. De Klassieke Oudheid, 1500 jaar geleden, sterk veroosterst ('orientalisiert'), verblindt de Germanen. –

b.2. Het Christendom, met zijn ascetische levensvreemdheid ('zonde'), onderwerpt, brutaal, met staatsmacht o.m., de Germanen aan de dogma's van de Kerk ('Rome'). –

CF263

c. ***Beide - Oudheid en Kerk*** - worden door de Aufklärung (cf 44) verdrongen t.v.v. een theoretisch denkende rede, -- met haar "objectieve wetenschap". -

d. ***De drie volks- en bloedvreemde cultuurvormen*** - Oudheid, 'Rome' (Kerk) en Verlichting - hoe onderling strijdig ook, hebben een gemeenschappelijk effect: zij doen het Germanendom doodlopen. -

De 'uitweg' zagen de Nazi's in een terugkeer op Modern vlak, naar de "onbewuste grondslagen van het Germaanse leven". -

Cfr. *R. Benze/ G. Gräfer, Hrsg., Erziehungsmächte und Erziehungshoheit im Grosz-deutschen Reich (als gestaltende Kräfte im Leben des Deutschen),* Leipzig, 1940, 1/26 (*Die deutsche Erziehung und ihre Träger*). -

Opm. -- Zoals *J.P. Stern, A Study of Nietzsche*, Cambridge, 1979, opmerkt, putten de Nazi's rijkelijk uit de denkbeelden van Fr. Nietzsche met zijn strijd tegen het 'levensvijandige' denken (ook Weber vermeldt Nietzsche bij de enkelingen, die, als kunstenaars begaafd, contact hebben met de "transcendente cultuurmachten" en, dus, nieuwe cultuur-vormen kunnen scheppen).

B -- *Arnold Gehlen,*

Einblicke, Frankf.a.M., 1975, 115/133 (*Ende der Geschichte*). - - Net als Weber (en de Nazi's) situeert Gehlen, de socioloog, zich na de hele cultuurgeschiedenis. Wat men, in het Frans, 'posthistoire' (posthistorie) heet. In het Duits: 'Nachgeschichte'. -

W. Welsch, Unsere postmoderne Moderne, Weinheim, *Acta Humaniora*, 1988/2, 17/18 (Postmoderne versus Posthistoire), zegt dat de Posthistorieker "voortaan geen vernieuwingen meer" verwacht.

Onze geïndustrialiseerde wereld (cf 135: Eerste en Tweede industr. rev.; 137: 'postindustrieel') is gekenmerkt door (re)productievormen, die geen nieuwe waarheden, geen nieuwe waarden meer nodig heeft.

Of die ze verwaarloost, indien deze toch opdagen. De technologie is de onderbouw, de 'cultuur' is slechts de bovenbouw. Vandaar de lijdelijke, bittere of cynische reactie van de 'Posthistorieker'.

Volgens Welsch is het verschil met het Postmodernisme daarin gelegen dat dit laatste zich situeert - niet na de hele geschiedenis, maar - na de Moderniteit (cf 252: tweemaal 'Modern'). o.c., 18:

(i) nach der gesamten Geschichte" (Posthistoire);
(ii) nach der Moderne (Postmodernismus)".

Daarbij is het Postmodernisme "actief, optimistisch, -- ja, euforisch en in alle geval verscheiden" (ibid.).

CF264

29.2. Het huidige Amerikaanse 'endisme' (264/)

R. Schwok, Etats-Unis: la mode terminale (Fukuyama et l' histoire de la fin de l' histoire), in: *Journal de Genève* (02.11.1989). -

'Endisme', zo luidt de naam van het laatste virus dat een gedeelte van de Amerikaanse intelligentsia teistert: 'end of nature', 'end of culture', - 'sense of ending' zijn titels die succes boeken. (...).

Het artikel waarover iedereen het heeft, is "*The end of history*?" (het einde van de geschiedenis?), -- verschenen in de loop van de zomer van 1989 in *The National Interest*, het Neoconservatieve tijdschrift (Washington), geleid door Irving Kristol. -

De auteur: Francis Fukuyama (36), hooggeplaatst ambtenaar van het State Department. (...). De tekst kreeg aanvankelijk slechts een oplage van 6.000 exemplaren (...). Toch is de weerklank ervan uniek in de intellectuele geschiedenis van de USA. *Newsweek, New York Times Magazine* besteedden

er reusachtige besprekingen aan, toegelicht door kleurfoto's. *The Washington Post* publiceerde het artikel in zijn geheel. -

Het verschijnsel slaat over naar West-Europa.

De BBC bereidt een film over het gehele gebeuren voor (nov. 1989). In *Le Monde* besteedde André Fontaine er een uitzonderlijk hoofdartikel, op de voorpagina, aan. *Commentaire*, revue van wijlen R. Aron, wijdt twee nummers aan het einde van de geschiedenis.

De stelling van Fukuyama. -

(1) Voor Fukuyama is de geschiedenis een onophoudelijke strijd, -- met als eindpunt de vestiging van de vrijheid een denkbeeld dat diep in het menselijk bewustzijn wortelt. Het artikel bevat een 'blijde boodschap'.

(2) Wat zich, in de wereld van vandaag voordoet, is niets anders dan het zegevieren van het westen. Denken wij aan het opkomen van Solidarnost in Polen, de uittocht der Oost-Duitsers, het neutralisme van Hongarije (cf 54, -- 70, 124vv., 154). -

Het einde van de XX- ste eeuw toont ons de beslissende overwinning van de USA en hun bondgenoten op de totalitarismen (cf 77: E. Jünger). -

Fukuyama zelf: "Het is mogelijk dat wat wij nu beleven, niet enkel het einde van de 'koude oorlog' of van een bepaalde fase van de naoorlogse geschiedenis is, maar ook het einde van de geschiedenis als 'geschiedenis', nl. het eindpunt van de ideologische ontwikkeling (cf 191: vooruitgang) van de mensheid en de veralgemening van de Liberale Westerse democratie".

CF265

Slotsom: een meervoud van 'Endismen'. -

Weber, Benze/ Gräfer, Fukuyama zien dat een min of meer omvangrijk cultuurtype eindigt. De mensen, die vroeger a.h.w. op de knieën vielen voor de priester, krijgt men maar met moeite meer naar de Kerk. Intellectuelen, die vroeger zwoeren bij de moderne vooruitgangs-, ontwikkelings- of groeigedachten (waarvan Fukuyama nog een laat vertegenwoordiger is), 'geloven' niet meer in die leuzen.

M.a.w.: Kerken, Verlichting, -- zij geraken in een crisis, die, meteen, de grondslagen, d.i. de 'hypothese' van onze cultuur, tot nog toe, raakt.

Mensen als Weber of Gehlen treuren erom, -- hebben al of niet enige hoop dat een nieuwe cultuur opdaagt. - Maar de eenstemmigheid - de consensus - is er niet meer…

De mensen, de dag van vandaag, zijn verdeeld: zij duiden in meer dan één zin één-zelfde samenleving. - De Endismen - of men ze nu belachelijk maakt of niet - zien tenminste dat wij een of ander fundamenteel 'einde' beleven.

Ook dat zien de Postmodernen. Maar op hun/ haar wijze. Of liever: wijzen.

Definitie van postmoderniteit/ postmodernisme. -

Lieven De Cauter, Postmodernisme eindelijk in Leuven, in: *Academische Tijdingen*/ Alumni Leuven 22 (1988): 13/14 (22.04.1988), 38, ziet het - niet ten onrechte - als volgt.

A.1. De 'kwestie' van het Postmodernisme wordt ter sprake gebracht in de redetwist over ons huidig cultuurtijdperk. O.m. met zijn veelheid van kunststromingen, die tonen wat in onze cultuur gaande is (cf 259: periodisering; breder: cf 255/261 (bouwkundig Postm.). -

Zie meteen ook maar eens cf 21v. (Atlan's anekdote), -- 14 (Feyerabend's afscheid van de 'Rede'), 25 (inclusief denken); -- 36vv. (multicultuur), 114 (Herodotos' openheid), 117 (Protosof. multicult.), -- plaatsen, waar wij vooruitliepen op deze bespreking van Postmoderniteit. -

A.2. De inzet van de redetwist - aldus De Cauter - zijn de grondslagen, 'axiomata', 'beginselen', 'vooropstellingen' - Platonisch: hypothesen - van onze cultuur, van ons huidig cultuurtijdperk, van een of ander onderdeel ervan (b.v. het Modernisme als kunststroming).

Pasklare antwoorden op de vraag: "waarop is, in feite, onze cultuur gegrondvest?" of "waarop zou onze cultuur behoren gegrondvest te worden?' zijn er niet. Althans niet antwoorden die een algemene instemming uitlokken. –

CF266

A.3 ***De Postmoderne leefwijze*** -

'Life style' - (*La condition postmoderne* luidde de titel van J.-Fr. Lyotard (cf 255vv.); zij beheerst het Postmoderne gedrag) ziet men daar opkomen waar

men er zich van bewust wordt dat er gewoon geen 'universele' - eenstemmigheid uitlokkende - grondslagen zijn.

Opm. -- Voor de logische zijde daarvan verwijzen wij, even, naar cf 49/51: Een simpel vraagje, waar wij de Eleatisch-Platonische behandeling van multicultuur en verdeeldheid weergeven: Gij evenmin als ik! M.a.w.: voor de Platonieker is Postmodernisme, voor een deel en wel het belangrijkste, een kwestie van strenge logica. -

B. ***Definities.***

B.1. ***De grote 'ronkende' denkbeelden***

Deze maakten, ooit, de eenstemmig aanvaarde of vooropgestelde grondslagen uit van cultuur.

Appl. mod.-- 'Rede', '(denkend) subject', -- 'geschiedenis (karakter)', waarbij histo-riciteit geduid wordt als ontwikkeling, vooruitgang, groei, en wel naar ontvoogding en bevrijding (cf 183/187, 243), zijn denkbeelden die modernen echt aanspreken. -

B.2. ***Postmoderniteit: twijfel.***

Postmoderniteit is het betwijfelen van de mogelijkheid van eenstemmig aanvaarde grondslagen, -- zoals De Cauter zegt: de verbrokkeling -

Fragmentarisme -- van de eenheid rond dergelijke vooropstellingen in een samenleving, die zich als modern bestempelt. De eenheid van de Moderne tijden valt, heden, uiteen in een onoverzichtelijke veelheid van onderling soms zeer tegengestelde duidingen, stromingen. -

Opm. -- Men denke aan de Belgische abortuskwestie: hoe zij onze landgenoten verdeelt. De ene stelt de onschendbaarheid van ongeboren - en dus onschuldig leven voorop. De andere stelt de last, de schande gebeurlijk, van datzelfde ongeboren leven voorop.

B.3. ***Postmodernisme.*** -- Is Postmoderniteit een situatie, een stel feiten, waarin wij geworpen zijn, Postmodernisme is een reactie op die situatie. De Postmodernist in de strikte zin legt zich neer bij dat feit en stuurt aan op ermee leren leven, zonder treurnis (cultuurpessimisme). - Meer nog: de Postmodernist, in een nog acuter zin, stelt dat alle cultuurduidingen evenwaardig (cf 21v.: "Inderdaad, gij hebt gelijk"; multi-rationaliteit) zijn. -

Opm. -- Wij zeggen - tegen De Cauter in - 'acuter Postmodernisme'. Waarom? Omdat dat evenwaardigheidsaxioma zware problemen stelt, waarvan wij er één hebben aangeraakt: cf 36 stelde de vraag of Islamitische vrouwduiding wel evenwaardig is aan de Moderne.

CF267

30. Het postmoderne 'einde' van de metaverhalen (267/278)

(De grote verhalen volgens Lyotard). Beginnen wij met een bibliografische steekproef: *L. De Cauter, Postmodernisme voor kinderen,* in: *Streven* 1987: okt., 77/79; *Les Cahiers de Philosophie* (Lille), 5 (1988: printemps) : *Jean-Francois Lyotard / Reécrire la modernité*.

A.-- *Het verslag van L. De Cauter.* -

Hij heeft het over het werk van *Lyotard, Le postmodernisme expliqué aux enfants*. Dit bevat tien brieven gericht tot de kinderen van zijn vrienden, jongeren. De Cauter vat samen: einde van de grote verhalen (a.c. „77). M.a.w.: weerom een Endisme (cf 265) of 'Terminale' denkwijze.

30.1. Het metaverhaal ('métarécit') of het grote verhaal (267/277)

Werken wij ons in de woordenschat van Lyotard in. Een 'métarécit' of metaverhaal is een verhaal dat de hele geschiedenis of een groot tijdperk ervan weergeeft in vertellende vorm. Het heeft tot doel een zin (waarde, betekenis) te geven aan wat wij - elk van ons - dagdagelijks doen en laten, aan onze daden, wier som 'de geschiedenis' maakt.

Een groot verhaal is niet enkel 'grootschalig' doordat het een omvangrijk gebied van het gebeuren dat de cultuurgeschiedenis is, bestrijkt: het is ook 'groot', doordat het - zo wordt verondersteld - algemeen aanvaard (consensus) is. -- Het is een verhaal dat de 'historiciteit' toelicht in haar wezen.

Applicatieve modellen. -- De Cauter vermeldt, in Lyotards spoor, wat volgt.

30.1.1. De mythe (267/268)

-- De mythe is een sacraal verhaal dat de oorsprong van een cultuurdaad situeert in een voor en boven de cultuurgeschiedenis bestaande (= macht- en energie-geladen) toonbeeld (van b.v. een voorouder, een godheid). Wie b.v. zaait in navolging (imitatie) van een heilbrenger, die ooit - in den beginne - een reddende plant invoerde, neemt aan diens 'heiligheid' deel (participatie) en zal geluk beleven aan zijn daad. -

Alle 'kleine verhalen' slaan op al de gelovigen, die op die wijze, naar dat algemene model, door alle gelovigen aanvaard, zaaien: zij zijn de applicatieve modellen (veelheid) van één algemeen regulatief model (eenheid). Zoiets geeft een 'diepere', 'hogere' zin aan de 'kleine' en 'vele' daden van het dagdagelijkse leven bij Primitieven, die nog Archaïsch (cf 19) leven.

CF268

Opm. -- De Cauter zegt dat "de mythe dient om instellingen en het sociale handelen te legitimeren (een grondslag, 'hypothese', te geven), te verantwoorden", -- en wel door "naar een oorspronkelijk en hoogst eigen verleden terug te wijzen" (a.c.,77). - Dat is juist. Maar wie denkt dat daar geen toekomst in zit, vergist zich: de mythe, eens in het praktische leven beleefd ("het levende, niet het dode geloof"), schenkt het vertrouwen dat de toekomst mede bepaald, 'gesticht' wordt door de imitatie en participatie aan een gemeenschappelijke mythe of 'metaverhaal'.

Wanneer gezegd wordt "in den beginne", dan betekent 'begin' een boventijdelijke oorsprong, die voor, gedurende en na de 'kleine' verhalen bestaat. 'Begin' betekent hier 'oorsprong' en 'beginsel', dat de kleine 'verhalen' (gebeurtenissen) beheerst.

30.1.2. De heilige, gewijde of heilsgeschiedenis (268)

De Cauter:"Het grote verhaal van het Christendom: verlossing door liefde". -

Opm. -- Dit moet de rijkdom van de heilsgeschiedenis samenvatten. In feite is het zo: de H. Drie-eenheid is de grote, alomvattende 'oorsprong'. Zij was "in den beginne", zij "is ook nu" en "zal altijd zijn", als het grote 'begin' (versta: beginsel, oorsprong en, dus, grondslag), -- zoals de gelovigen dit een eindeloos aantal malen zeggen in het "Eer aan de Vader en de Zoon en de H. Geest, zoals het was (i) in het begin en (ii) nu (iii) en altijd, -- in de eeuwen der eeuwen".

Alle kleine verhalen (alle dagdagelijkse daden) van de gelovigen - indien in levend, niet in dood geloof ('God is dood') gesteld - zijn een imitatie van de scheppingsdaad van de H. Drie-eenheid en meteen een participatie eraan. -

Dit geeft, aan onze dagelijkse daden, een diepere, hogere 'zin': wij nemen deel aan

(a) paradijs,
(b) zondeval en
(c) herstel (verlossing) –
een stuurkundige of cybernetische structuur (doel, afwijking, herstel) die de hele geschiedenis 'fundeert', een grondslag geeft --; en dit samen met de hele wereldomspannende gemeenschap der gelovigen. -

Zo maakt het metaverhaal van de Bijbel uit de kleine verhalen, (veelheid) een omvattend metaverhaal (eenheid).

CF269

30.1.3. De grondstructuur van alle types van metaverhaal (269)

De Cauter: "Hoe verschillend of tegengesteld zij ook zijn, een ding hebben al deze verhalen gemeen: zij vinden plaats in één en dezelfde geschiedenis, waarvan de eindterm is de universele vrijheid van de gehele mensheid. --

Opm.-- Voor de Bijbel is dit volslagen onjuist: niet de universele mensheid wordt gered, maar enkel die mensen, die o.g.v. van persoonlijk geloof beamend ingaan op Gods aanbod (de zgn. oordeelsschifting). - Wel zijn er ideologen geweest, die, zogezegd Bijbels denkend, ge-universaliseerd hebben wat enkel particulier is.

CF270

Opm. -- ***B. Verschaffel, Postmoderniteit*** *(Over de dood van de kunst en de alomtegenwoordigheid van de schoonheid*), in: *Streven* 1988: december, 239/252, bevestigt. -

"***Het principe der ontwikkeling***".
"De Moderne wereld - de moderniteit - begint met het "principe der ontwikkeling" of de overtuiging dat alles - op elk moment - verandert en dat alle veranderingen passen in een grote ontwikkeling". (A.c., 240).

Opm. -- **(**i) Alle veranderingen (// de kleine verhalen) (ii) passen in een grote ontwikkeling (// het grote verhaal). -

Verschaffel: "De Moderne wereld begint wanneer men, vanuit dat "besef van ontwikkeling" gaat denken en handelen. -

(a) Het ontwikkelingsprincipe kan in organische of vitalistische termen gedacht of beleefd worden; het heet dan 'evolutie': "alles is evolutie". -

(b) De ontwikkeling kan ook in historische termen gedacht en beleefd worden; zij heet dan 'geschiedenis': "alles is historisch". (...); (Ibid.).-

Opm. -- In modeltheoretische termen: het onderwerp van de zin, het origineel, de kleine verhalen - een evolutiefeit hier, een evolutiefeit daar; een historische ontwikkeling hier, een daar, - wordt gedacht en verwoord in termen van het gezegde van de zin, het model (men zegt ook wel 'de metafoor'), het grote of metaverhaal.

Het einde van het grote verhaal en, meteen, het postmodernistische... grote verhaal. -- Zegt De Cauter: "Het nieuwe grote verhaal zou kunnen zijn: het verval van de grote verhalen" (a.c.,78). -

Betoog.

A. Men zou het in het reductieve schema kunnen zeggen "Indien ontwikkeling, dan ontvoogding. Welnu, ontvoogding (nl. in de kleine verhalen, in de dagdagelijkse feiten (verificatie)). Dus ontwikkeling". (Denk aan het algemene schema van Lukasiewicz indien A, dan B; welnu, B; dus A). -- Zo redeneert b.v. Fukuyama. (cf 264), modern. De feiten in het Oostblok kunnen - hij is voorzichtig - zo geduid worden.

B. Maar wat stelt Lyotard vast? "Het is onmogelijk geworden de ontwikkeling te 'legitimeren' (*opm.*: verantwoorden) door een belofte van emancipatie van de gehele mensheid.-- Deze belofte is niet gehouden (falsificatie). De 'meineed' (*opm.*: 'meineed' is een metafoor voor 'falsificatie', d.i. het feit dat de kleine ontvoogdingen, die de grote, de beloofde, moesten 'waarmaken', er niet zijn) is niet te wijten aan het vergeten van de belofte. Het is de ontwikkeling zelf die het onmogelijk maakt ze te houden." Dat is de postmoderne duiding.

CF271

30.2. De inductieve basis (271/277)

Falsificatie, ja. Maar aan de hand van welke feiten? -

A.-- *Een reeks feiten*

1. Het neo-analfabetisme,

2. De werkeloosheid,

3. De overmacht van de opinie en de vooroordelen, weerkaatst door de media,

4. De verarming van de volkeren van het Zuiden en de Derde wereld. -

5. De gedragsregel dat wat doelmatig ('efficiency') is, meteen ook ergens 'goed' is.-- Commentaar: "Dat is niet te wijten aan een tekort aan ontwikkeling, maar wel aan de ontwikkeling. Daarom durven wij het geen vooruitgang meer noemen". (A.c., 78).

B 1 -- ***De 'moderne' misdaden.***

De 'rechtvaardigheid' ('justice'), zoals Lyotard ze opvat, is radicaal gekraakt in feiten als:

(i) de toestanden, waarin het proletariaat, in het begin van de Moderne industrialisering, leefde (cf 99),

(ii) de uitgeweken arbeid(st)ers,

(iii) de feiten die tot het Feminisme aanleiding gaven,

(iv) vooral Auschwitz als metonymie voor de Nazi-uitroeiingskampen. (Aldus *Christine Buci-Glucksman, A propos du différend (Entretien avec J.-Fr. Lyotard*), in: *Les Cahiers de Philosophie* (Lille), 5 (1988 printemps), *Jean-Francois Lyotard: Reécrire la modernité,* 40; ook Lyotard zelf, a.c., 42: "ce tragique après Auschwitz introduit un (...) silence") cfr. cf 170: Heidegger vergat niet 'het zijn', maar wel de Joden! Dit feit en zijn betekenis ontleent Lyotard, gedeeltelijk, aan Adorno (Frankfurter Schule). -

De Cauter: "Sinds de opkomst van de moderniteit, die een ontvoogding van de mensheid wilde bewerkstelligen, hebben een aantal misdaden tegen de mensheid plaatsgevonden, die niet meer in de opvatting van "geschiedenis als vooruitgang" passen". (A.c.77). -

Opm.-- Dit argument vertoont een zwakke zijde. Cf 263 leerde ons dat de Nazi's uitdrukkelijk niet-modern wilden zijn, maar een terugkeer naar het primitieve oergermaanse leven, ofschoon ook met Moderne middelen, voorstonden.

Het primitivisme (cf 28 (de Sade's rauw Primitivisme)) was de reden, niet de moderniteit van de Nazi's (enkel de middelen waren Modern). Het juist niet-Moderne lijkt ons de ware reden.

Men kan Auschwitz moeilijk tegen de Moderniteit als dusdanig uitspelen. Maar tot daartoe. Blijft dat de feiten zich in een Modern kader afspeelden, niet zonder de verblinding der Duitse intelligentsia (gedeeltelijk).

CF272

Opm. -- Wat misdrijven, in de Moderne zin, betreft, kan o.m. verwezen worden naar A. Giresse/ *Ph. Bernert, Seule la Vérité blesse (L' honneur de déplaire*), Paris, Plon, 1987: daarin blijkt hoe het Franse gerecht, niettegenstaande de scheiding der machten (een Moderne gedachte), toch mogelijkerwijze gemanipuleerd wordt door buitengerechtelijke factoren. Wat een misdrijf in de misdrijfbestrijding is.

B.2. -- ***De technowetenschap ('technoscience').***

Onder de term 'technowetenschap' verstaat men het ineen bestaan van vakwetenschap, techniek, nijverheid en markt. -- in dat complex (cf 263: Gehlen) is de hoofdregel pragmatiek, 'efficiency'. -

Opm.-- Dit gelijkt sprekend op 'Realpolitik' (cf 75: staatsbeleid, economie, militaire noodzaak), -- is er in feite een onderdeel van. -- "Het moet lukken", want mislukken is falen zonder meer. Een patroon die op het jaareinde met deficit werkt, loopt vast, zonder genade wordt hij in de concurrentie uitgeschakeld.

Lyotard: de Moderniteit, met haar techno-wetenschap, beoogt ontvoogding, bevrijding (mondigheid (Verlicht Rationalisme), rijkdom (Liberalisme), sociale rechtvaardigheid (economische democratie (Marxisme)).

Maar de techno-wetenschap is er wel, maar niet de ermee verhoopte ontvoogding. Er is niet méér mondigheid, niet méé rechtvaardige verdeling van rijkdom. De 'groei' is enkel techno-wetenschappelijk, maar niet emancipatorisch. - Dat is dan de 'meineed' (cf 270), de falsificatie, van de Moderniteit. Haar 'ontwerp' (project van cultuur) is niet bewaarheid.

Ziedaar het betoog, de 'legitimering' (verantwoording) van de stelling door Lyotard voorgestaan. Het komt neer op de zoveelste toepassing van een Oudgrieks adagio "harmonie der tegengestelden": de Moderne ontwikkeling draagt, in zich, haar tegengestelde (de vernietiging van zichzelf (cf 224: Engels over ontstaan/ vergaan)).

De uitweg, -- **(1)** Hesiodos van Askra (-800/-600), de Oudgriekse dichter (cf 110), -- Platon van Athene, -- zij stonden ook voor het verval van een of ander 'groot verhaal'. Lyotard's vaststelling is dus de zoveelste in een hele 'historische' reeks. -

(2) "Tijd voor een nieuw groot verhaal, dat de wonden tot littekens maakt? Tijd voor een nieuwe religie? **-**

a. Zo denken velen.

b. Maar - zegt Lyotard met klem - dat is helemaal niet de juiste richting". -- Zijn betoog: het verlies verwerken, nl. het 'verlies', dat de mislukte Moderniteit is, verwerken "mag geen nieuwe mythe zijn" (a.c., 78). –

CF273

Opm.-- De term 'mythe' wordt hier in één van de vele oneigenlijke zinnen gebruikt: een verhaal - een groot dan nog - dat op zijn tegendeel neerkomt, indien men het uitwerkt. -- Wat moet die verwerking dan wel zijn? "Zij moet ontmythologiserend zijn" (ibid.)

Het waardeoordeel van De Cauter. -

(i) Daarmee kan men het roerend eens zijn".

(ii) En toch vinden dat het een enorme lapsus (*opm.:* vergissing) is". -

Het betoog.

"Het onhoudbare, vernietigde verhaal van emancipatie (de moderniteit) wordt - op een negatieve manier - weer ingevoerd. Want wat is "la direction antimythologisante" anders dan het smal geworden pad van de bevrijding"? Alle 'bevrijding' is, van oudsher, "vernietiging van de mythe".

Misschien heeft de oude Habermas (*opm.*: Jürgen Habermas (1929/…) toch gelijk als hij zegt - telkens opnieuw - dat het postmoderne denken tot contradictie (*opm.*: innerlijke tegenspraak) leidt". Zo verstaan wij beter wat De Cauter zegt: "Het nieuwe 'grote verhaal' zou kunnen zijn: het verval van de grote verhalen". (A.c., 78). -

Terloops: Habermas houdt staande dat het ontwerp van cultuur van de Moderniteit

(i) onaf blijft - de ergste Liberaal ziet in dat de door de Moderniteit geschapen wereld allesbehalve ideaal is -,

(ii) maar kritisch verdergezet behoort te worden. -- *Habermas*, Frankfurter Schule tweede generatie, is o.m. bekend om zijn *Der philosophische Diskurs der Moderne (12 Vorlesungen*), Frankfurt a.m., 1985;

-- *Theorie des kommunikativen Handelns, I (Handlungsrationalität und Gesellschaftliche Rationalisierung), II (Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft)*, Frankf. a.M., 1981 (waarin het als hypothese, vooropstelling, het

denkbeeld 'interaktion' (interactie binnen de samenleving, op consensus - en niet, zoals bij Lyotard, op onenigheid, geschil (différend, - gericht) invoert). -

Bij Habermas worden de Duitse denkers - Kant, Hegel - en de Angelsaksische Taal-analytiekers op Marxistische wijze geduid. -

Slotsom: op zijn wijze ziet Habermas de balans van de Moderniteit én negatief (Frankf. Schule: negative Dialektik) én positief (verderzetten, maar kritisch). Waardoor Habermas grondig Modern blijft. Hij is één van de 'velen' die het niet zo Postmodern-pessimistisch zien.

CF274

B. -- *'Taalgeschil' ('différend') als het nieuwe, Postmoderne grote verhaal.* --

Wij gaan nu even dieper in op de ontologie, werkelijkheidsleer, van Lyotard. 'Ontologie', in Platonische zin, is de 'hypothese', die ergens vooropgesteld behoort te worden, indien men het geheel hetgeen van men beweert en/ of het geheel van hetgeen is (dit laatste vooral), wil begrijpelijk maken. Men zegt ook 'intelligiebel'.

Voorwoord.-- *Manfred Frank, Dissension et consensus selon J.-Fr. Lyotard et J. Habermas,* in: *Les Lyotard (Reécrire la modernité*), 164, vermeldt terloops, - wat de Antieke Grieken zouden geheten hebben - de 'eris', het meningsverschil, tussen Lyotard, de Postmodernist, en Habermas, de Modernist.

"(i) De uitspraak van Lyotard over "de Rationalistische terreur - versta: consensuele terreur - van de filosofen van soms Amerikaanse maar vooral Duitse oorsprong" lokte vanwege Habermas een weinig genuanceerde repliek uit, die Lyotard beschuldigt van 'Irrationalisme' en 'Conservatisme'. -

(ii) Waarop Lyotard reageert met ons de lectuur aan te bevelen van enkele denkers - Fransen of niet-Fransen -, die niet de eer genieten door professor Habermas gelezen te zijn". -

Deze incidentrijke confrontatie - wij kunnen moeilijk van 'ontmoeting', o.m. in de zin van F.J J. Buytendijk, spreken - illustreert - met tragische ironie voor de zo op 'consensus' (wederzijds verstaan, verstandhouding) aansturende Habermas - de postmoderne hypothese van het 'taalgeschil', dat wij nu even uitleggen.

Tweede voorwoord. -- I.*M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap,* Utr./ Antw., 1961, heeft het over de semantische trappen in de tekenleer (semiotiek).

a. *Nultrap.* -- Alle gegevens - 'zijnden' zegt Bochenski -, zonder dat wij ze met een (taal)teken 'betekenen' (aanduiden, een plaats aanwijzen in een of ander teken- of taalstelsel), vormen, samen, de verzameling van de 'nultrap' (onderverstaan 'nul over tekens').

b.1. ***Eerste trap: objecttaal***. Zodra wij als duidende wezens - 'interpretanten' zou Peirce zeggen - hetzij een denkteken (denkbeeld) hetzij een spreekteken (gesproken woord) hetzij een schrijfteken (tekst) invoeren, duiden wij daarmee de 'objecten' aan (van de nultrap). -

b.2. ***Tweede trap: metataal***. Wij denken, spreken, schrijven over ons denken, spreken, schrijven (= 'taal') in een 'taal over de taal'.

CF275

Zo verstaan wij het taalgebruik van Lyotard, wanneer hij het over omvattende (regulatieve) metaverhalen heeft, die minder omvattende - zgn. 'kleine'-verhalen weergeven en beoordelen.

Rechtstreekse en zijdelingse rede. -- *J.-Fr. Lyotard* zegt, b.v., in *Reécrire la modernité*, 39: "Ik zou tot de kern van de zaak willen komen". Dat heeft de oerklassieke spraakkunst 'rechtstreekse rede' genoemd. Dat is objecttaal, -- hier bijzonder duidelijk, want hij zegt dat hij 'tot de kern van de zaak' wil komen.

Wanneer ik nu neerschrijf "dat J.-Fr. Lyotard zegt: "Ik zou tot de kern van de zaak willen komen", dan is dat zijdelingse rede, -- taal over de taal (hier zelfs in een tweede graad, want

(i) ik schrijf neer (ii) dat J.-Fr. Lyotard zegt (iii): "Ik zou, enz.".). In die zin is meta-talig spreken een objecttaal zelf als object besprekelijk maken.

Opm. -- Zijdelingse rede kan, natuurlijk, schakeringen vertonen:
(i) zij kan louter zakelijk weergevend zijn ("Ik zeg dat J.-Fr. Lyotard zegt (...)";

(ii) zij kan, ook, meer zijn (maar veronderstelt altijd de louter weergevende, -- althans binnen het deskundige spreken over): “Ik zeg dat - wanneer J.-Fr. Lyotard zo spreekt als hij spreekt - hij “een lapsus” (cf 273: De Cauter’s waardeoordeel) uitspreekt”. Tot daar wat nodig is om het vervolg goed te begrijpen.

Lyotard’s metataal. -- O.c., 39: “Ik zou tot de kern van het probleem willen komen.

(1)a. Er bestaat geen ‘méta-langage’, metatalig taalgebruik (kortweg: metataal): het taalgebruik (‘langage’) is heel en al vol van ‘différend’ (taalgeschil). -

(1) b. En, dus, is er geen sprake van vertaalbaarheid van het ene domein van het menselijk handelen en weten in het andere”. --

Appl. model. -- Lyotard houdt staande dat objectieve (zakelijke) ‘kennis’ - ‘cognitief’ taalgebruik - volstrekt gescheiden is van b.v. ethische waardeoordelen - ‘ethisch’ taalgebruik.

Luister ernaar hoe hij dat zelf zegt: “Tussen “Ik weet dat” - een uitspraak eigen aan het domein van de ‘kennis’ (cognitief taalgebruik) - en “Gij moet” (ethisch taalgebruik) gaapt er een afgrond, -- dermate dat men - voor een ethica - niet een grondslag kan vinden in een ‘kennis’ (…)”. –

CF276

Opm.: Dit herinnert fel aan, de kloof - verschil - tussen ‘Sein’ (versta ‘feitelijk vaststelbaar zijn’) en ‘Sollen’ (verplicht zijn), Zo nieuw is dat nu weer ook niet. Reeds een paar eeuwen geleden redeneerde men in wijsgerige, Empiristische middens zo. -- Wel is nieuw dat men de kloof tussen “louter vaststelbaar - stellig of positief - ‘zijn’ (ten onrechte met “zijn-zonder-meer” vereenzelvigd) en b.v. plichtsgevoel in termen van taalwetenschap en taalfilosofie verwoordt.

(2)a. ***Inductie (veralgemening).***
Lyotard gaat tekstueel verder. -- “Dit type van onverenigbaarheid veralgemeent men dan tot het geheel van het taalgebruik. -

Appl. mod. -- **(i)** Zo functioneert de politiek (politiek taalgebruik): zij stelt een (politieke, haar domein eigen) norm voorop; zij gaat, meteen, niet uit van

zoiets als 'plicht' (wat het domein van de ethiek uitmaakt (ethisch taalgebruik)). -

(ii) En, doordat de politiek (politiek taalgebruik) functioneert o.g.v. de 'norm' (weerom: de haar eigen stelregels), functioneert zij, meteen, ook niet o.g.v. 'kennis' (cognitief taalgebruik). -

(2)b. ***De kloven zijn radicaal:***

Het 'zijn' van het taalgebruik - voor zover zo'n denkbeeld ergens een 'zin' heeft - bestaat, dus, niet in dialoog of in consensus. M.a.w.: er bestaat niet, zoals Habermas dat voorstaat, een op communicatie gesteunde ethiek, die tot grondslag zou dienen van "een nieuwe fase in de Moderniteit". -- De postmoderniteit is radicaal (...)".

Opm. --- Men heeft het wel degelijk zelf gelezen: Lyotard, de fragmentarist (Differentist),

(i) veralgemeent (inductie) en

(ii) heeft een - in zijn eigen ogen 'gelegitimeerd' (en meteen 'gefundeerd') - taalgebruik dat de totaliteit van de door onoverbrugbare 'kloven' gescheiden domeinen van het taalgebruik kan beoordelen.

Hij heeft, dus, wel degelijk een 'groot' (de totaliteit van alle afzonderlijke taaldomeinen omvattend) verhaal. Het zijne. Het door hem 'radicaal Postmodern' gehetene.

In naam van dat taalgebruik, groot verhaal, beoordeelt hij alle 'Moderne' taalgebruiken over ontvoogding e.d. de grondslag, waarop hij zijn groot verhaal fundeert (fundation(al)isme), spreekt zich, weliswaar ironisch, uit over het 'zijn van het taalgebruik'.

Het is dus een Postmoderne ontologie, die via het taalgebruik, meteen het door de taal bedoelde - de werkelijkheid - bestrijkt. Ontologie is, van oudsher, totaliteits-denken.

Al veroordeelt Lyotard zo'n denken, het zijne behoudt hij om alle andere te beoordelen.

CF277

30.2.1. Appl. model: de bio-ethiek (277/278)

Wij laten, na de eerder theoretische *Lyotard*, de toegepaste Lyotard aan het woord. In *Reécrire la modernité*, 45s. zegt hij:

1. Denk aan het knutselen ('bricolages') in onze laboratoria van biologie, met name: de biogenetica.

2.1. "Ethische commissies" komen van de grond om uit te maken of men "het recht" heeft embryo's te klonen, -- individuen te fabriceren zoals men ze wenst, of, ten minste, om te zien of het zonder meer uitvoerbaar is.

2.2. Dergelijke commissies zijn 'instanties' (*opm.*: rechtsbe-voegdheden), die met een taalgeschil geconfronteerd worden tussen, enerzijds, het taalgebruik eigen aan 'het weten' ('savoir') in zijn techno-wetenschappelijke vorm (cf 272) - een 'weten' dat volgens eigen stelregels verloopt - en, anderzijds, het ethische voorschrift (*opm.*: ethisch taalgebruik)". -- Dit is de eerder beschrijvende Lyotard. Nu komt de betogende aan het woord.

3. Men ziet niet in in naam van welk 'recht' men dergelijke experimenten zou kunnen verbieden, -- indien, tenminste, men enkel en alleen oordeelt vanuit louter technowetenschappelijk vorsingswerk. Zou, in een lab, een vorser aanvaarden zijn proefondervindelijke voorbereidingen op te geven en zijn berekeningen in het vuur te werpen, -- enkel en alleen om reden van een beslissing genomen door "een ethische commissie", die van oordeel is dat wat de biotechnoloog aan het doen is, "misschien gevaarlijk" is?". -

Men ziet het: steeds die kloof tussen specialismen. Hij gaat door: "Enerzijds hebben de wetenschappelijke proefnemingen haar eigen 'legitimering' (*opm.*: verantwoording, 'fundering', o.g.v. eigen specifieke 'grondslagen'). Anderzijds komt men voor de dag met "een humanistische (*opm.:* van humane overwegingen uitgaande) bezorgdheid", gedeeld door de meerderheid van het publiek en door de meeste rechtsgeleerden. -

4.1. Kan men biotechnologische experimenten hun gang laten gaan zonder een kik te geven of moet men ze 'reguleren' (*opm.:* 'beregelen', van regels voorzien; cf 125; 133)? Indien men ze behoort te reguleren, welke regulering dan: preventieve (tevoren) of curatieve (achteraf)?

4.2. Maar er is meer: wat is dat recht, in naam van hetwelk zo' n commissie tussenkomt? Waarvandaan haalt zij haar 'gezag'? Wat kan zij inroepen als "subject van de norm"? -- Zij bestempelt zichzelf als 'ethisch' en, inderdaad, zij is niet politiek of juridisch, maar ethisch.

CF278

Maar bestaat er wel een algemeen aanvaarde ethiek, in wier naam zo'n commissie haar controle op genetische proeven daadwerkelijk kan uitoefenen? (...)". Tot daar Lyotard.

Zijn besluit luidt: het subject van de norm, d.i. dat in wiens naam men optreedt om een beslissing door te drukken, "n' est pas nommable" (is iets waarvoor men geen 'naam' kan vinden). De ethische commissies gebruiken 'criteria', -- de biogenetici gebruiken ook 'criteria', de hunne. Zij verschillen. Zij zijn gelijkwaardig (cf 266: evenwaardigheidsaxioma).

En ... er is geen enkele instantie, die de nodige criteria heeft om te beslissen welke van de twee het zwaarst doorweegt. Er zijn, immers, geen 'universele' (verstaan wij daaronder 'algemene instemming uitlokkende' (cf 266)) grondslagen. Er is - voor die gevallen - geen metataal, die over die twee taalgebruiken kan oordeel vellen. -

"Ecoutez: il y a différend. Fichez nous la paix avec votre prétention à unifier la totalité des Phénomènes de langage. Respectez la guerre qui les divise". (*Réécrire la modernité*, 47). -- Vertaald: "Luister: wij staan hier voor een geval van taalgeschil. Laat ons gerust met uw pretentie die de totaliteit van de taalfenomenen wil éénmaken. Eerbiedig de oorlog die ze verdeelt". Vgl. cf 266: fragmentarisme, een veelheid van taalgebruiken zonder eenheid.

Different(ial)isme. -- In een heftige reactie tegen iedere vorm van Assimilisme (waarbij de onderscheiden en de scheidingen vervagen) vervalt Lyotard in Different(ial)isme: hij overbenadrukt de verschillen en de scheidingen.

De middenweg - zo zagen wij - is het Analogisme, dat én verschil, resp. onderscheid én scheiding eerbiedigt. Immers, niettegenstaande al zijn beweringen vergelijkt, confronteert, Lyotard de door absolute kloven onderscheiden en gescheiden taalgebruiken (en, meteen, levens- en cultuurdomeinen); hij kan dit maar, als hij een daartoe geëigende metataal schept, die én onderscheid/ scheiding en gelijkheid/ ongescheidenheid tegelijk eerbiedigt. -

Waar tasten wij het Analogisme a.h.w. met de vinger? In de samenleving. De term 'maatschappij' bedekt dit eerder. Maar 'samenleving' is 'samen.leving': wij leven allen in éénzelfde cultuur met raakpunten. Als biotechnologen voor ons schadelijke dingen uithalen, dan heeft een

kommissie wel degelijk redenen om met recht en reden in te grijpen, in “naam van ons welzijn”.

CF279

31. Een veelheid van postmodernismen (279/281)

Het gebruik van de term ‘postmodernisme’. 1870: de salon-schilder John Watkins Chapman - in Engeland - wil, met zijn denk-genoten, ‘Postmodern’ schilderen, -- waarmee hij het toenmalige Impressionisme (een artistieke beweging - in literatuur (Goncourt) en in schilderkunst (Manet, Monet, Pissaro, Sisley, Jongkind, Renoir e.a.) -, die de vluchtige indrukken (‘impressions’) wil weergeven) wilde voorbijstreven. -

In 1934 (F. de Oniz), 1942 (D. Fitts), 1947 (Arnold Toynbee, de bekende historicus), -- in 1917 (*Rudolf Pannwitz, Die Krisis der europäischen Kultur*, heeft het over “de postmoderne mens”, voorbij al de nietige mensbeelden, die aan het ineenstorten zijn, -- Nietzscheaans), wordt de term wel eens gebruikt.

H. Bertens/ Th. D’ haen, Het Postmodernisme in de literatuur, Amsterdam, 1988, 12, zegt wat volgt. -

(1) In ***1946*** gebruikt de dichter-criticus Randall Jarrell (1914/1965) de term ‘Postmodern’ in een bespreking van de dichtbundel van Robert Lowell (1917/1977), Lord Weary’s Castle (1946). -- In 1948 gebruikt een ander dichter-criticus John Berryman (1914/1972) de term; hij vermeldt Jarrell als de bron. -

(2) ***1950:*** de dichter Charles Olson (1910/1970) hanteert regelmatig als literatologische (letterkundetheoretische) term ‘Postmodernism’. Hij bedoelt daarmee zijn eigen poëzie en die van de door hem geïnspireerde dichters van de Black-Mountaingroep (in de vijftigerjaren een centrum van dichterlijke afwijzing van de gematigde dichtkunst). -

Van dan af is de term, in de USA, in omloop, -- alhoewel in een meervoud van duidingen. In de bouwkunst - cf 253vv. - komt de term voor bij een voorloper (1949).

J. Hutnut, The Post-modern House, in: *Architecture and the Spirit of Man,* Cambridge. 1966/1967: *Nic. Pevsner, Architecture in Our Time (The Anti-Pioneers*), in: *The Listener.* -- In de schilder- en beeldhouwkunst: in 1980 heeft Achille Bonito Oliva het over Postmodernisme.

In de Culturologie der sociologen heeft men twee termen:

a. 'Postindustrieel tijdperk' (cf 137; 263) wordt gezegd vanaf *David Riesman, Leisure and Work in Post-Industrial Society* (in: Mass Leisure),1958.

b. *A. Etzioni, The Active Society (A Theory of Societal and Political Processes*), New York. 1968.

CF280

In de filosofie: 1979: *J.-Fr. Lyotard, La condition postmoderne*; 1980: *Julia Kristeva* (1941; bekend om haar internationale universitaire revue *Semiotica*).

Opm. -- De term 'A-modernisme' komt van Jacques Derrida, de Deconstructionist. De term 'Sur-modernisme', is afkomstig van Richard Rorty.

De denkinhoud van de term.

Zoals gezegd er is een meervoud van duidingen. *H.Bertens/Th. D'haen, Het Postmodernisme in de literatuur*, 7, onderscheidt vier types, -

a. Het existentialistisch postmodernisme, voornamelijk aantrefbaar in de Amerikaanse letterkunde, waarin M. Heidegger (cf 170/175) een hoofdrol speelt. --

b. Het poststructuralistisch postmodernisme, waarin de draagwijdte van onze menselijke kennis (opgesloten, allereerst of zelfs helemaal, in de taal) centraal staat.

c. Het avantgardistisch postmodernisme, dat in de bewogen Zestigerjaren van de grond kwam: Pop'Art, Op 'Art, --- Happenings en 'Performances' e.d.m.

d. Het rein esthetisch-postmodernisme, dat alle trekken van het andere Postmodernisme vertoont, maar wars blijft van politieke of zelfs 'wijsgerige' vooropstellingen.

Terloops: het aangehaalde boek van Bertens/ D'haen handelt over het Poststructuralistisch, eenzijdig talig Postmodernisme in de literatuur. -

Tot daar een typologie of indeling, -- tussen andere.

De 'definitie' van A. Wellmer.

Albrecht Wellmer, Dialectique de la modernité, in: *Les Cahiers de Philosophie* (Lille), 5 (J.-Fr. *Lyotard: Réécrire la modernité*), 1988 (printemps), 99/161, kan ons helpen enig inzicht van omvattende aard te verwerven.

In zijn *Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne (Vernunftkritik nach Adorno), Suhrkamp*, 1985, typeert hij Postmodernisme als volgt. -

A.-- Het Post- van Postmodernisme drukt het einde (cf 267) - Endisme - uit van het 'ontwerp' (versta: cultuurideaal) van het Verlichte Rationalisme en, zelfs, in de grond, van de Grieks-Westerse cultuur, -- niet zonder ironie geheten "de dood van de rede".

B.-- Het Post- van Postmodernisme drukt een 'anamorfosis', een herstichtende radicalisering, van dezelfde cultuurontwerpen uit: in die zin is postmodernisme een geradicaliseerde moderniteit. (A.c.,99s.). -

M.a.w.: de zgn. kloof tussen Moderniteit en Postmoderniteit is verre van absoluut.

CF281

De omschrijving van Ihab Hassan: -

I. Hassan is een Amerikaans Postmodernist, die om zijn vele werken bekendheid verwierf (o.m.: *The Dismemberment of Orpheus (Toward a Postmodern Literature,* Madison, Wis., 1971; *Pluralism in Postmodern Perspective*, in: *Calinescu/ Fokkema, Exploring Postmodernism*, Amstedam / Philadelphia, 1987, 17/40).

A. Wellmer, a. c., 101s., haalt diens mening aan. -- In zijn *The Critic as Innovator*, in: Amerikastudien 22 (1971) 11, 55, beweert Hassan wat volgt. -

A. *Algemene omschrijving,*

'Unmaking', vertaalbaar door 'afbouw' ('deconstruction'), lijkt hem het wezenlijke. Er zijn andere termen in omloop: ontzetting uit het evenwicht ('décentrement'), verdwijning, (ver)spreiding, ontluistering, breuk, 'différance' (J. Derrida), verbrokkeling. --

B. *Denkinhoud.* --

Al die termen drukken op de ene of andere wijze één of meer aspecten uit, die drie hoofdpunten typeren. -

a. *Op ontologisch terrein*: het voetstuk van het Moderne denken, het Ik of 'Subject', dat zich ertoe in staat acht - binnen het Cogito, Ik denk (cf 195), - een alomvattende denkkracht - de totaliteit (cf 267 ('groot' verhaal); 276) van alwat is, o.m. van de hele cultuur, te kunnen bestrijken, wordt radicaal afgewezen. De 'afbouw' van het Moderne 'Subject'. -

b. *Op epistemologisch* (kennisleerstellig) ***terrein***: de Postmodernist is als een 'bezetene' (sic!) op zoek naar de breuken, brokstukken, -- van de totaliteit. Wat slechts de negatieve zijde is van de afwijzing van het totaliteitdenkende Ik, - dat slechts delen kent, niet het geheel. -

Pluralisme. -- Dit is het gevolg van punt **a**. en **b**. De tirannie van het totaliteitsdenken, die minderheden, marginalen, dissidenten onderdrukt, wordt radicaal afgewezen.

Vandaar dat de Postmodernist het evenwaardigheidsaxioma (cf 266) doordrukt t.v.v. minderheden als politiek verontrechten (politieke minderheden), seksueel uitgestotenen (seksuele minderheden), door hun/ haar taal benadeelden (taalkundige minderheden), e.d..

Systemen van cultuur, die minderheden scheppen, hebben een totalitaire structuur, o.g.v. hun denkwijzen (cf 77; 264). Juist denken, juist voelen, juist handelen, -- juist lezen e.d. is totalitarismen 'afbouwen' - to unmake. -

Ziedaar wat de 'hypothese' van het Postmodernisme op sociaal en politiek terrein zou kunnen zijn. Wij zegden het: Postmodernisme is een zeer veelzijdig cultuurfenomeen.

CF282

32: the beatniks als postmodern (282/313)

Het is niet de bedoeling, uitvoerig in te gaan op wat Beat en Beatnik als cultuurfenomeen is. Enkele hoofdtrekken kunnen volstaan om de cultuurrevolutie, die het Beatnik-fenomeen is, duidelijk te maken. Want de Beat- of Beatnikcultuur is:

(i) een type van doorleving van Moderniteit (in de twee betekenissen, zoals wij ze cf 252 hebben vastgesteld),
(ii) waaraan **a**. een mode **b**. een methode en **c**. zelfs een ideologie ontspringen.

32.1. Het tweeledige hoofdkenmerk (282)

Een aantal jongeren - op de eerste plaats in de Verenigde Staten - vormden, na WO II (1939/1945), een eigen leeftijdsgroep, die zich in de term 'beat(nik)' uitdrukt.

(1) Te midden van de Moderniteit - met haar Amerikaanse samenleving - wisten zij zich de geslagenen ('beat' in één van de betekenissen van 'to beat', verslaan), -- de moedelozen, de 'uitgeblusten'. Met "no future" zonder 'toekomst', in de traditionele en Moderne zin van dat woord. -

(2) Zij zochten een uitweg in een of andere roes ("een beat(ific)", zaligmakende bedwelming). -

Opm.-- Vergelijk dit met wat A. Wellmer zegt over het wezen van het Postmoderne: **(i)** Endisme en **(ii)** Radicalisering (cf 280).

32.2. De uitingen van de hoofdtrek (282/313)

De ongeremde, directe beleving (doorleving) valt op. 'Ongeremd' in die zin dat zij niet (af)geremd wordt hetzij door de aloude Traditie hetzij, vooral, door de Moderniteit. Cfr. cf 175, waar le Grand bleu een actueel voorbeeld van zo'n ongeremd doorleven biedt.

The Beatles. -- In 1961 komen de Beatles, in Engeland (Liverpool), van de grond, - 'Beatles' is de ineenvoeging van 'Beat' en 'beetle' (kever).

In hun LP Revolver formuleren zij het: "Turn off your mind, -- relax, float downstream" (Wend uw (te geconcentreerde) geest af, -- ontspan u, laat u stroomafwaarts meedrijven). -

Opm.-- Men heeft dat type van leven ook wel 'Fenomenologisch' geheten. Maar dan in de zin van een empirische, louter de beleving (bijna om de beleving) belevende Fenomenologie, die noch rationele beschrijvingen noch rationele verklaringen zoekt, maar bij het doorleefde blijft.

CF283

Deze leefvorm treft men aan in het eigen kunstwezen der Beatgeneratie (muziek (Jazz, Rock), Batman(ia), Pop'Art, Beatschrijvers), in het holisme, d.i. de vollediger aanvaarding van de totaliteit der werkelijkheid (Fiedler) (druggebruik (bewustzijnsverruiming), Neo-Sacralisme (oriëntalisme)), in het anarchisme (niet de staat (cf 75: Realpolitik), doch de vrije zelfbepaling van enkeling en kleinschalige gemeenschap), -- in de 'nieuwe' opvoeding (Antiautoritaire opvoeding).

Opm. -- Men lette erop: de USA is niet deze laag van 'ontwortelden', zoals de Amerikaanse schrijver, verteller, zanger Garrison Keillor, in de loop van de herfst van 1989, gedurende weken, in Londen, met denderend succes, heeft trachten duidelijk te maken.

Zoals een Will Rogers, de cowboy-denker, in het begin van deze eeuw deed, zo ook G. Keillor: hij laat “het diepe Amerika” doorkomen, de antithese van tv-Amerika in de vorm van Dallas en Dynasty e.d.m..

Keillor heeft het over een ingebeeld plekje in de USA, ver buiten de center, dichtbij Canadees grondgebied, waar de winter bijna nooit eindigt, “Lake Wobegon”.

De titel, waarmee Keillor de Londenaars meer dan twee uren boeide, luidde “It has been a quiet week in Lake Wobegon, my hometown” (Het was stil, deze week, in Lake Wobegon, mijn geboorteplekje). “Tenzij - maar vertel dat niet verder, a.u.b. - dat mijn tante Myrna de twaalfde prijs toegewezen kreeg in een prijskamp voor keukenvaardigheid in Lake Wobegon, -- iets waarop ik danig fier ben” zegt Keillor, die als ‘Regionalist’ gecatalogeerd wordt. -- Het doet goed eraan herinnerd te worden.

Een karakteristiek. -- *W. Welsch, Unsere postmoderne Moderne*, Weinheim, 1988-2, 15, zegt: “Zo heeft Leslie Fiedler (*opm.*: een Joodse critica), in 1969, in het beroemde opstel *Cross the Border/ Close the Gap*, in: *Playboy*, 1969, Dec., 151, 230, 252/254, 256/258, het uiteengezet.

Opvallend: dit opstel verschijnt voor het eerst niet in een letterkundig tijdschrift, maar in Playboy.

“Grensoverschrijding” - Het programma van dit type van letterkunde - was tegelijk een methode van de literatuurkritiek die zij propageerde. -- Fiedler begint de tekst met een categorische uitspraak: “Bijna alle huidige lezers en schrijvers zijn zich - en wel, in feite, sinds 1955, ervan bewust dat wij de doodsstrijd van wat - literair gesproken - ‘modern’ heet, en de barensweeën van wat ‘postmodern’ heet, beleven”. -

Met L. Fiedler karakteriseert Welsch: “Voor Fiedler is de Postmoderne schrijver meteen een dubbelagent:

CF284

(i) In gelijke mate is hij thuis in de technologische wereld en in het rijk der ‘wonderen’. Verder is hij evenzeer tot verkenningen in het gebied van de mythe of in de domeinen van de erotiek bereid”.

Toelichting. -- “Steekt de grens over/ Dicht de kloof” is de titel. Inderdaad: waar de Traditiegetrouwe ‘letteren’ een tijdschrift als Playboy zeker zouden geminacht hebben, -- om in te schrijven, daar ‘overschrijdt’ L. Fiedler, met de Postmodernen uit de vijftigerjaren - de tijd van de beatnik’s - , dat ‘taboe’.

Erotiek wordt een domein, evenwaardig aan de ‘gevestigde’ themata. -- “Steekt de grens over/ Dicht de kloof” tussen de Moderne, ‘rationale’ technologie, enerzijds, en, anderzijds, “het rijk der wonderen” en dat van de mythe (cf 266; 281: evenwaardigheidsaxioma).

Het Exclusivisme der Modernen,

als Descartes, Locke, enz., wordt overschreden t.v.v. een inclusivisme, dat, behalve de klassiek aanvaarde kunsttypes (‘genres’ met hun wetten), ook andere aanvaardt. Dat insluitingsdenken zullen wij als één der hoofdtrekken van Postmoderniteit ontmoeten: (om met Lyotard te spreken:) “Met welk recht, -- in naam van welk gezag sluit men een aantal genres uit?” (cf 277).

Een pareltje humor. -- Men kan de kloof der generaties - in de Beatniktijd - niet beter illustreren dan met volgende dialoog:

“Dochterlief, je geeft te veel geld uit. Meer dan je verdienen kan. Gij zult zeker nooit rijk sterven”. -- Dat is modern. -- En nu postmodern:

“Maar Paatje toch! Rijk sterven is niet mijn bedoeling: rijk leven wil ik”.

Herlees vlug even cf 78vv. (Moderne economie; vooral cf 79: de louis d’or), en gij zult het Postmoderne duidelijk voelen.

32.3. De tegencultuur (284/286)

Bibl. st.: *Th. Roszak, Opkomst van een tegencultuur, (Bespiegelingen over de technocratische maatschappij en haar jeugdige bestrijders*), Amsterdam, 1971-1, 1973-4;

Ch. Reich, Bloemen in beton (Hoe de revolutie der jongeren Amerika probeert leefbaar te maken), Bloemendaal, 1971 (// The Greening of America);

J.-Fr. Revel, Ni Marx ni Jésus (De la seconds révolution américaine à la seconde révolution mondiale), Paris, 1970. -- Dit zijn werken die het denkbeeld ‘counterculture’ nauwer omlijnen. —

CF285

H. Bertens/ Th. D’haen, Het Postmodernisme in de literatuur, Amsterdam, 1988, 19, zegt : “In het midden van de jaren zestig onderscheidden L. Fiedler

en Susan Sontag (cf 26) een Postmodernisme dat nauw verbonden was met de Amerikaanse counterculture en de voorlopers ervan, zoals de Projective dichters (*opm.*: *Charles Olson* met zijn manifest *Projective Verse* (1950), leider van de Black-Mountaingroep (cf 279)) en de beat-schrijvers (*opm.*: Allen Ginsberg (1926/1997), Lawrence Ferlinghetti (1919/…), Bob Kaufman, Gary Snyder, -- "the Beat Generation") (…). het benadrukte: een directe beleving (cf 282) en een volledig aanvaarden van de werkelijkheid (cf 282v.: holisme) in al haar facetten".

'Underground'.

Angelsaksische term. -

(i) ***1830+:*** "The Underground Railroad" betekende "de ondergrondse spoorweg", waarvan een geheime en onwettelijke organisatie van Amerikaanse blanken gebruik maakte om ontvluchte negerslaven toe te laten het Noorden van Canada te bereiken en zo in veiligheid te geraken.

(ii) ***Tijdens WO II*** (1939/1945) waren in de door de Duitsers bezette gebieden "ondergrondse bewegingen" ("Underground Movements"), die onwettelijk te werk gingen. -

(iii) ***In de vijftigerjaren*** komt een nieuw type van 'underground' tevoorschijn. Afkeer voor de 'traditie' en "de gevestigde orde" (het 'establishment') is er het negatieve kenmerk van. --

Beatniks, -- later Hippies en Yippies (Nieuw Links). - Hollandse Provo's, 'Kabouters', Dolle Mina's, Pacifisten e.d.m. zijn er de subgroepen van. -

De uitingen: Anarchisme, Seks, druggebruik, Communes, -- Beat, Pop, Protestsong. Gevierde kunstwerken: West Side Story,-- later: Hair, Oh Calcutta, Jesus Superstar. -

Opm. -- De Underground-pers was een heel stel bladen, waarvan er nog bestaan. De Underground Popmusic was een mengsel van Country Music (// Duitse Schlager), -- Jazz, Blues en Rock, Folk- en Protestsong.

Slotsom: 'Underground' is een andere naam voor tegencultuur, maar voor zover zij een 'subversief' en 'cultuurondermijnend' element binnen de Moderniteit vertegenwoordigt. -

Opm. -- Harry Kupfer, een Amerikaans regisseur, heeft, in de zomer van 1989, Rheingold, deel 1 van R. Wagners' Der Ring der Nibelüngen (cf 248),

tot Underground-kunstwerk omgevormd: i.p.v. godendeem-stering tekent hij 'mensen-deemstering'!

Onze cultuur, met haar 'opium's', -- geld, drugs, seks, ijdelheid, machtsdrang en... wanhoop, wordt erin, op zijn Amerikaans, gespeeld.

CF286

Tot en met de Punker Loge, wiens leuze 'no future' hem ertoe aanzet de wereld, die hij uitspuwt, toch maar aan zijn cynische (cf 110; 210; 232) doeleinden te onderwerpen, komt in die herstichting en ... radicalisering van Wagner's meesterwerk der Bayreuther Festspiele (sinds 1876) voor.

Hiermee zien wij globaal het fenomeen 'beatniks'. Laat ons, nu, een aantal aspecten nader analyseren.

32.4. Beatniks en muziek (286/288)

Twee voorbemerkingen. -

(1) ***'Program music':***

De muziek, waarover het hier gaat, is niet - of niet zozeer - 'Absolute' of 'Abstracte' muziek (die zich beperkt tot geluidsmanipulaties, ontsprongen aan een geest die klanksystemen construeert); zij is vooral 'program music':

a. zij is instrumenteel ('Abstract'),

b. maar het zwaartepunt ligt in een of andere extra-muzikale 'boodschap', -- hier de boodschap van de Tegencultuur en Underground.

(2) ***"The energy issue".***

I-D Magazine (London), No. 73 (1989): Sept., is getiteld "the energy issue".

Het tijdschrift licht toe: "Het Notting Hill Carnival is gedrenkt in Vodoe-energie. Heavy Metal wordt vernietigd door Rock' n' Roll-energie. New York danst op het geluid van Dancehall-energie. Wordt Iain Banks (*opm.*: The Wasp Factory, Canal Dreams) geïnspireerd door griezel energie? Diana Brown en Barrie K Sharpe (vergeet de K niet) barsten van Soul-energie. Gelooft gij in de macht van droomenergie" -

Ofschoon allereerst bedoeld voor actuele muziekgenres, toch is de hoofdgedachte 'energie' reeds het kenmerk van de Tegenculturele muziekgenres. Deze 'energie' doet, onwillekeurig, denken aan de Sade met

zijn 'energie' (cf 215v.), niettegenstaande er ook een duidelijk verschil is, natuurlijk. -

Opm.-- Misschien is één van de 'verklaringen' voor de 'nood-aan-energie' het feit dat heel wat Beatnik's en aanverwanten overkomen als 'uitgeputten', die juist daardoor zo verzot zijn op 'beatific' fenomenen (cf 282). Het lijkt wel soms heel wat op een pepmiddel.

Typologie. -- Onbegonnen werk is het, hier, al de types muziek, die de Tegencultuur aanbelangen, aan te halen. Wij vergenoegen ons met dingen die de sfeer, waarin de Beatnik's konden leven, verduidelijken. –
CF287

Jazz, Sedert 1917 overspoelt, vanuit New Orleans, USA, in soms sterk verscheidene vormen (New-Orleans/ Middls Jazz/ Be-Bop/ Cool/ Free Jazz), deze Jazz-levenswijze - "life style" - en de Westerse wereld en, zelfs, de rest. -

In de mode, in onze disco's, zelfs in een paar filmen is Jazz aan een soort 'revival' (heropwekkingsbeweging, 'réveil') toe.

Denken wij aan de film '*Round Midnight'* (B. Tavernier), waarin de Jazz én als sfeer én als muziekstijl, vooral uit zestigerjaren, centraal staat: het scenario speelt zich af in Lyon, New York, maar vooral Parijs.

Een Amerikaans muzikant-saxofonist (Dexter Lordon) is "moe en uitgeput van alles, -- behalve van zijn (Be-Bop) muziek, - aan zelfvernietiging toe om reden van drankoverdaad", ...en de 'rest'. Een jong Fransman (François Cluzet) valt op hem, wordt door hem geboeid en wil hem opnieuw de levenslust bijbrengen.

Meteen wijdt deze - volgens critici uitstekende - film ons in in het muzikantenleventje. Vooral: uit deze film blijkt dat, behalve een muziekstijl, Jazz eerst en vooral een 'life style', (leefwijze) is, -- niet zonder de "ziel van de Blues".

Rock 'n' roll. –
Volgens de enen in 1954, volgens de anderen in 1957 - in alle geval de Beatnikjaren - ontstaan in de USA uit **(i)** jazz, **(ii)** blues and rhythm en **(iii)** landelijke folklore. -

"Rock' n' Roll - zo leren handboeken - ontstond rond 1955 te Memphis (Tennesee), als Elvis Presley en enkele andere gelijkaardige blanke 'fijten', 'zwarte muziek' opnamen, terwijl zwarten als Little Richard en vooral Chuck Berry hun 'ritme' en 'Blues' aan de smaak van jonge blanken aanpasten. -

(...) Rock' n' Roll is een muziek uit het Amerikaanse zuiden: in Tennessee en Kentucky beleeft men, vanaf 1800, de eerste uitbarsting van een protorock, een golf van religieuze 'uitleving', -- in onze geschiedenisboeken vermeld als "the Great Revival" in de Camp Meetings (...)". (*R. Pedant, Les aventures de la musique Américaine*, in: *Musicien* (Paris) No. 13(1989): nov.,20).

Opm., -- Bibl. st.: *J. Koenot, "Rock against Religion"*, in: *Streven* (1983), 406/418;

-- *W.J. Matt, Le Rock' n' Roll (Instrument de révolution et de subversion culturelle), Sherbrooke* (Quebec) 1981;

-- *J.-P. Regimbal,O.SS.T. e.a., Le Rock' n' Roll (Viol de le conscience par les messages subliminaux*), Sherbrooke (Quebec), 1983.-

(zie ook op deze website, tekst 35)

Terloops: het leven en de dood van Elvis Presley is een schitterende toepassing van wat de Antieke Grieken heetten "harmonie der tegengestelden".

CF288

J.-P. Régimbal, Le Rock n'Roll (Viol...), 47, vat als volgt samen. -

(1) De 'King' van de Rock' n' Roll oefende steevast de greep van een afgod uit op al wat hem 'bewonderde'. Hij is, echt, de initiator (inwijder) van de hele rockrevolutie. alleen - in zijn unieke persoonlijkheid - belichaamde hij de revolte van de jongeren tegen gezin, religie en natie.

Met groot overleg wierp hij zich op de afbouw van alle 'taboes', -- op de eerste plaats die taboes, die het felst door de opstandige jeugd werden verafschuwd, de seksuele taboes.

(2) Maar hij werd het slachtoffer van zijn eigen beroemdheid, -- meteen ook van zijn verslaving aan verdovende middelen. -

(i) Na het schitterend resultaat van zijn ethische en politische (versta: maatschappelijke) revolutie te hebben beleefd,

(ii) is hij, pas veertig, gestorven".

Opm. -- Men vergelijke dit met "de ster" van een J.-P. Sartre (cf 176), die in haar spoor, eveneens, drugverslaving en zelfmoord zaaide. Sartre kan dan al door een groot Vlaams denker als "een metafysieker met grote diepgang" aangeslagen zijn, de resultaten bij een gedeelte van zijn "bewoneraars en bewonderaarsters" getuigen van het tegendeel.

32.5. Rockmuziek als 'beweging' (288/289)

(1) *J. Koenot, "Rock against Religion"*,

(i) stelt als hypothese voorop dat Rockmuziek "niet los staat van de algemene trend naar muzikaliteit, die zich in alle domeinen van de hedendaagse cultuur manifesteert" (a.c., 406).

(ii) "Deze trend kan men beschouwen als de uitdrukking van een zeer verspreide, maar vaak onuitgesproken levensbeschouwing, die wij "de metafysica van de beweging" zullen noemen" (ibid.). -- "De naam, die deze muziek zich gegeven heeft, "rock-n-roll", spreekt op zichzelf al boekdelen: (a) wiegen/ schommelen, (b) schudden/ schokken" (a.c.,409). -

(2) *J.-P. Regimbal, Le Rock' n' Roll (Viol* ...), is veel preciezer. -

1.a. In 1951/1952 begon Richard Little, een jonge zanger uit the Midwest van de USA, de 'beat' (= slagritme) van Rythm and Blues, - eigen aan de zwarte bevolking in het Amerikaanse Zuiden, te wijzigen. -

Opm. -- 'Beat' is de ononderbroken herhaling van de van regels voorziene 'slagen', ineenlopend met gesyncopeerde ritmes. -

1.b. 'Beat' is het typische kenmerk van Rockmuziek. -

i. Hardrock. -- het slagritme hitst de seksuele aandrangen op.

ii. Acidrock. -- Hier beïnvloedt de 'beat' hersenen en zenuwstelsel zo dat men erdoor vatbaar wordt voor druggebruik.

iii. Punkrock.

CF289

Opm. -- 'Punk' betekende, oorspronkelijk, in Engeland, 'prostitué(e)'. Een latere (Amerikaanse) betekenis is 'verrotting'. -- De 'beat', hier, hitst de aanvalsdrift op. -

2.a. ***1954:*** in de herfst wordt het muzikale thema van *Bill Haley* "*Rock Around the Clock*" - dankzij de film *Blackboard jungle* op de slag berucht.

2.b. Toch is het een disc jockey (d.j., presentator) van de radiopost van Cleveland die er de term rock' n' roll op vond om het kersverse ritme te benoemen. -

Maar wat men meestal niet weet, is dat deze term de twee bewegingen van het menselijk lichaam weergeeft in het erotisch zich uitleven. -- 'Rock 'n' Roll' komt uit de volkstaal van de Amerikaanse getto's. -

Opm. -- Reggae. -- *C. Brown* (Ipswich), *Letters: Reggae Runnings, in: i-D* (London), No. 75 (1989: nov.), schrijft aan de redactie: "De Amerikaanse invloed – vooral m.b.t. 'rap' in de USA - begon heel wat vroeger (dan een vorig artikel had gesteld). In de loop van het midden tot de late vijftigerjaren M.a.w. weerom de tijd van het opkomen van de Beatnik's.

Een Anarchist. - Jerry Rubin - over Rock' n' Roll.-

(i) In zijn kassucces *Do It* schrijft *Rubin*: "Elvis Presley heeft ons het lijf wakker geschud. Ja, hij toverde het heel en al om.

De dierlijke Hard Rock - Het geheim ervan zit in de energie (cf 286) van de 'beat' - drong in het binnenste van ons lijf. -- Meteen kwamen alle driften - verdrongen en geremd als zij waren - door het meeslepend ritme naar boven,

De zetels achteraan in de wagens waren de pleisterplaatsen van een seksuele revolutie (cf 220; 234), terwijl de radio van die wagen het instrument ter verspreiding van die cultuurondermijning was.

De ware naam voor het begin van de revolutie was 'rock', wij hebben een nieuwe politiek vermengd met een psychedelische (*opm.*: druggebruik beamend) 'life style'.

Onze leefwijze, ons 'acid' (*opm.:* een andere naam voor 'drug'), onze 'freaky' (*opm.:* **(i)** buitenissig, **(ii)** alternatief) kledij, onze Rockmuziek, -- dat is de echte revolutie. --

(ii) Elders schrijft hij, in *Do It*: "Door jeugd, muziek, seks, drugs en revolte te combineren hebben wij een brouwsel bereid, dat moeilijk te verslaan is". -

Opm .-- Men ziet dat authentieke figuren - 'feiten' - van de 'beweging' - om met Jan Koenot te spreken - er geen doekjes om doen.

CF290

32.6. "Pop music" (290)

-- Voordat wij het begrip - en de eraan beantwoordende werkelijkheid - 'Popmuziek' even toelichten, een klein woordje over 'underdog' ('ongeluksvogel') --

M. Van Nierop, Nieuwe woorden (Verklarend en verhalend woordenboek van Modern taalgebruik), Heideland, 1975, 268v. zegt wat volgt.

In een zeker Engels taalgebruik is er een systechie 'topdog/ underdog'. De 'topdog' is degene die in alles lukt; de 'underdog' is degene die van de ene mislukking naar de andere - een rollende steen gelijk - botst.

M.a.w.: de beide termen zijn lotsanalytische termen. "Je hebt van die honden die een en al zieligheid en onderdanige angst schijnen te zijn: de staart tussen de benen, oren als de bladeren van een treurwilg en oneindig droeve ogen. Is dat het beeld waaruit de benaming 'underdog' voor de onherstelbaar misdeelde is voortgekomen?". (O.c., 268).

Chris Schraepen, The Sound of the City van Charlie Gillett (Standaardwerk over de geschiedenis van de popmuziek), in: *De Nieuwe Gids* (Gent), 04.03.1988, schrijft:

"Precies de sociale underdog-situatie, waarin (en waaruit) de Popmuziek groeide en verder groeit, is één van haar sterkste punten". -- Waarmee de maatschappelijke 'site' van de Popmuziek al voor een belangrijk deel geschetst is. -

Opm. -- *M. de Kuyper*, vert., *Charlie Gillett,* The *Sound of the City* (Het klassieke werk over de geschiedenis van de Popmuziek), Amsterdam, Loeb, wordt door Schraepen vergeleken, in hoge informatieve waarde, met *Ed Ward/ Geoffrey Stokes/ Kan Keller, Rock of Ages (The Rolling Stone History of Rock' n' Roll)*, Rolling Stone Press. -

Opm.-- Het wordt vervelend, maar het heeft bewijskracht: "Gillett werd vooral getroffen door de parallellen (...) tussen a. de opkomst van de populaire muziek - zoals wij ze nu kennen - aan het begin van de vijftigerjaren en b. de maatschappelijke verschuivingen in de Westerse cultuur- en leefwereld". (A.c.). -

Opm. -- Ondertussen kan iedereen vaststellen dat b.v. de titel 'Popnieuws', in een of ander dagblad, zo breed is dat allerlei types van muziek er ter sprake komen.

Het wordt al wat in een discotheek te horen en van dans te voorzien is. Zo omvat de term folksong of, korter, folk al wat - binnen het kader van de Popmuziek - zich inspireert aan de folklore.

Heeft men, indertijd, Joan Baez niet “de diva van de Folk(song)” geheten? - Tot daar enkele lichtjes geworpen op de sfeer van de Beatniktijd.

CF291

32.7. Beatnik’s en Batman(ia) (291/292)

“Batman (letterl.: vleermuisman) 1989 (...) in een postmodern ‘Babylon’ (*opm.*: Babylon was ooit, in de Oudheid, de in de hele Antieke wereld bewonderde hoofdstad van Chaldea), op de rand van een beroerte. Waarin de politieke macht ineenstort; waarin de samenleving in lichtzinnigheid ploetert; -- waarin de anarchie (*opm.*: stuurloosheid) wortel schiet t.v.v. de georganiseerde misdaad”. Aldus *M. Danthe, Tel le phénix, in: Journal de Genève* (09.09.1989). -

‘Babylon’ is, hier, een Endistisch (cf 265) zinnebeeld, zoals in de Apocalyps (Openbaring omtrent de eindtijd) van Sint Jan, het laatste boek van de Bijbel. -- Daarin situeert Danthe, een uitstekend journalist, Batman.

(i) Een negentienjarig - let op de ouderdom - tekenaar, Bob Kane, debuteert in het stripblad *Detective Comics*, in 1939, met ... strip. Columbia, de filmmaatschappij valt op hem. Zij is op zoek naar een held (heroïcisme) bruikbaar voor het USA-thuisfront. Batman krijgt dan ook een Japanner als tegenstander, Dr. Daka, “de schadelijke”. Gevolg: eerste succesgolf.

Opm. -- Bob Kane, onder de druk van een zeker publiek, schept letterlijk een vogelvrij man - buiten de wet gesteld -, maar die met alle middelen - ook de onwettelijke - “de misdaad” bestrijdt. Waarop de Amerikaanse censuur - de zo gehate censuur - reageert: de Batmanfiguur komt neer op het goedpraten van wat én immoreel én onwettig is.

Toppunt: 1954. *Dr. Frederic Wertham, Seduction of the Innocent*, zet uiteen hoe o.m. een Batmanrage “de Amerikaanse jeugd bederft”. De kleintjes ontaarden - zo zegt hij - en worden tot toekomstige misdadigers. Of zij worden tot homoseksuele fantasmen aangezet. De Amerikaanse moeders zetten een nationale kruistocht in.

(ii) ***1966***. -- ***Nieuwe Batman-rage***. -- Batman krijgt twee vrouwenrollen bij. Zo komt hij te staan voor wel vier tegenstanders: The Joker, Catwoman (de ene der toegevoegde), The Riddler en Penguin. Maar het succes beperkt zich tot de jeugd. Alles luwt vlug.

(iii) ***1970:*** men brengt de mythe binnen in het Batmanscenario (figuren als Ra's Al Ghul b.v.) maar ook de toverleerling, Man-Bat). --

1980: *Frank Miller, Dark Knight Returns*: batman, volgens dat boek, staat boven goed en kwaad, zoals Nietzsche's held, "Jenseits von Gut und Böse", maar toch in dienst van de strijd tegen het 'kwaad'. Met name: hij "doet het vuile werk".

CF292

News Week schrijft: "Het Comic Book schijnt zich nu eerder te richten tot de volwassenen, -- niet zozeer door overdreven porno, maar o.g.v. verwarde angstige paranoia-achtige benadeling (...)".

New York Times en USA Today heeft het over "grafische en intelligente romans ten gebruike van de mtv-generatie". (*Opm.*: mtv = music television). -

Opm. -- Wanneer men de klassieke letterkundige genres vooropstelt, dan is de ballade, met haar ogenschijnlijk 'Realisme' (de opperhuid van de werkelijkheid) -, maar tevens met haar transrationele inslag (mythe, 'religie') en haar misdadigheid (moord, seks), een mogelijk 'model' om zoiets als het huidige Batmangenre te begrijpen.

De 'sombere ridder' leeft tussen goed en kwaad, tussen licht en duisternis. Zoals in Johannes' Apocalyps, een eindtijdfiguur. -

Mogelijke andere duiding. –

De film, die - in één maand tijd - bijna tweehonderd miljoen dollar opbracht - om van de onmetelijke kampanje (T-shirts, petten, sierspelden, handtassen, hangertjes, armbanden, speelgoed, mode, liedjes) niet te spreken - lijkt, in de ogen van sommigen, rousseauïstisch (cfr. cf 222): de mens, voor zover enkeling, is steengoed. Het is "de maatschappij" - een thema dat onze maatschappijkritiekers regelmatig hanteren - die dat steengoede enkelingetje tot "het kwaad" brengt.

Toepassing: De doorsnee-Amerikaan, ervan overtuigd dat hij 'steengoed' is, weet zich ergens altijd "slachtoffer" van 'boze machten' in zijn samenleving. Niet langer acht hij "de gevestigde maatschappij" in staat tot rechtsherstel. Zij is door en door bedorven. - Denk aan de machteloze politie(mensen), die wij in de dag-in dag-uit op ons tv-scherm zien: hun overheden, samen met de gevestigde politieke machten, dwingen hen er regelmatig toe de misdaad met de tegenmisdaad te bestrijden. -

Opm. -- Dat naïeve Rousseauïsme gelijkt op de klassieke christen, die - zichzelf steengoed achtend - de duivel als de enige factor die hem tot "het kwaad" brengt, vooropstelt. "De maatschappij" vervangt, bij Rousseau, "de duivel". -

Slotsom. -- Het Batmancultuurpessimisme kadert zeer goed met de cultuurpessimistische grondstemming van de Beatniks. -

Opm. --- Terloops: Miller is de mening toegedaan dat het nog het beste uitvalt, wanneer men de wereld, zoals hij 'werkelijk' is, 'realistisch' weergeeft. Akkoord. Maar het 'Realisme' van Miller is een 'fantastisch realisme', balladesk.

CF293

32.8. Beatnik's en Pop'art (293/296)

Knopen wij eventjes aan: "In 1966 maken filmregisseurs Batman "tot een uitzinnige belichaming van Pop'Art, een kunstvorm, die - sinds 1955 (weerom: gelijktijdig met het Beatnikfenomeen) - het toenmalige Amerika verovert (...)". (*M. Danthe, Tel le phénix*, in: *Journal de Genève* (09.09.1989). -

De term. -- Net als Popmuziek (cf 290) is Pop'Art de verkorting, in de USA vooral, van "popular art". Men bedoelt ermee een heel bijzondere plastische kunst, in Engeland en Amerika, die de gehelen, die b.v. schilderijen, in beginsel, zijn, aaneenlijmt met brokstukken, getuigeresten. Meer nog: ofschoon 'Realistisch' (werkelijkheidsgetrouw) in zijn 'fragmenten' (cf 266: Fragmentarisme; 278 (Lyotard)), toch is het eindresultaat een soort fantastisch realisme. Een Rauschenberg, een Andy Warhol ook, zijn Pop'Artfiguren.

Bibl. st.: *P. Casparie, Edie (Sedgewick)* en *Andy (Warhol)* en de *Silver Sixties*, in: *Streven* 1983 (aug. - sept.), 1003/1011. -

Dit goede artikeltje schetst, aan de hand van een paar bewogen Pop' Artfiguren, Edie Sedgewick, afkomstig uit een rijke Amerikaanse familie, en de beruchte Andy Warhol (1929/1987), de "paus van Pop'Art", een steekproefmatig beeld van wat de 'life style', de levensstijl, van Pop'Art zou kunnen zijn. -

Opm.-- "life style" is een modewoord. Het betekent **(i)** levensstijl, **(ii)** maar met een typisch Postmoderne, eerder Dandyachtig kenmerk. Zegt *Sarnia Saoumi*, die ooit Warhol's "*Mijn filosofie van A tot B*" presenteerde: "Andy Warhol bezat een grote aanleg voor 'humor', d.i. een uitzonderlijk vermogen om alles belachelijk te vinden. In hem was een sterk cynisme (cf 110; 210; 232; 286). En toch getuigde hij ook van heel wat verfijning". Men kan de Dandy niet beter typeren. -

Terloops: een conservator van een museum (moma) beweert dat Warhol's denkbeelden "in het Postmodernisme" situeerbaar zijn. -- Degenen die hem goed kenden, beweren dat zijn omgeving vooral bestond uit mannequins, sterren van de Rock' n 'Roll en min of meer 'uiteengevallen' jongeren.

Op'Art. -- Samentrekking van 'optical art'. In de vijftigerjaren ontstaat, in Frankrijk, Italië en elders een nieuwe kunstvorm. Uit materialen (ruimtelijke lijnen, vlakken, lichamen, kleuren) puurt men optische effecten (een artistiek gezichtsbedrog; denk aan de moiré-stoffen met de eigenaardige fonkelingen). Zo b.v. - voor wie "the responsive eye" (het ervoor vatbare oog) bezit - gaat van Op'Artkunstwerken de optische indruk uit dat zij bewegen.

CF294

32.9. Beatniks en literatuur (294/296)

-- Hetzij dat zij lazen hetzij dat zij zelf schreven of invloed uitoefenden, letteren zijn een onderdeel van het Beatnikfenomeen. -

A.-- ***Herman Hesse (1877/1962).*** -

H. Hesse werd nobelprijswinnaar in 1946. Hij is onder de Europese schrijvers de meest gelezene door de jongeren in de USA, Japan, Australië, Zuid-Amerika. --

Volker Michels, in een werk over Hesse, verklaart dit:

(i) weiger de normen van de 'meerderheid' (versta: de gevestigde 'bourgeois' orde);

(ii) "ik doe enkel wat ik zelf beslis". -- Deze tweeledige 'hypothese' beheerst de werken van Hesse. Het Postmoderne individualisme is hier aan het werk. -

1.1. Hesse komt uit een Piëtistisch-Protestants gezin, waarin vader dominee-zendeling was. Zijn ouders vonden 'normaal' dat hij dezelfde 'roeping' volgde. Maar hij weigerde zelfs de studies ertoe aan te vangen. -

1.2. De invloed van de Duitse Romantiek is overal voelbaar. Welnu, de Romantiek is, ofschoon in het voetspoor van de Moderniteit, toch een reactie tegen het Verlicht-Rationalisme. --

2.1. 1920+: Hesse ontdekt de Psychoanalyse; vooral C.G. Jung (die gedeeltelijk Oriëntaliserend is) interesseerde hem. -

2.2. Als zendelingen waren zijn ouders met het Oosten vertrouwd. Maar in 1911 ondernam Hesse zelf een reis naar India. Zijn werk *Siddharta* (1922) weerspiegelt zijn Oriëntalisme.

Opm. -- Onder zijn vele werken munt *Der Steppenwolf* (1927) uit: het geeft, in vaag-zwevende stijl, de innerlijke doorlevingen weer van een figuur, geprangd tussen - enerzijds - de waardencrisis van de bourgeoiswereld en - anderzijds - een kunstenaarsleven. De 'held' van het boek voelt zichzelf als 'schizofreen' aan. Het heeft iets van de Inferno van Dante, maar actueel: het is alsof Hesse wil dat de 'ontwortelde' (die hij en vele anderen zijn) "tot het uiterste doorheen de 'hel' van een verduisterde zielenwereld trekt".

Slotsom: een voorbeeld van beginnende Tegencultuur.

B.-- *"The beat generation".* -

Bibl. st.: *D. Coussy e.a., Les littératures de langue anglaise depuis 1945* (Gr.-Bret/ Et. -Un./ Commonwealth), Paris, 1988, 189/191 (*Les 'beats'*). -- Revolte tegen het 'élitisme' ("ivoren-torenmentaliteit") van de 'Academische' (= gevestigde) kunst(opvattingen), -- tegen de hele westerse cultuur. Ziedaar de samenvatting.

CF295

Schrijvers als Walt Whitman (1819/1892) stonden, hierbij, model:

a. zoals een Amerikaan dit vlotter doet dan een Europeaan, zijn Beatschrijvers 'anti-intellectualistisch' (de kritische, zelfs de louter verklarende rede wordt lamgelegd);

b. weerom typisch Amerikaans: zij vertrouwen, bijna blind, op het zelfbewustzijn als bron van inzichten, eigen aan de 'democratische' Amerikaan;

c. nieuw: maatschappijkritisch ingesteld weigeren zij de gevestigde maatschappij;

d. nieuw: zij leveren zich over aan allerlei 'ervaringen' (de 'curiositas', de nieuwsgierigheid);

e. nieuw: zij zijn fans van de Jazzmuziek;

f. nieuw: zij verbreden hun leefwereld naar Oosterse mysticismen toe (Oriëntalisme).

Men ziet, op zijn Amerikaans, het analogon van een Hermann Hesse.

'Beat Generation', een term van Jack Kerouac, werd de vlag, die zich over de hele USA verspreidde, -- meteen over de hele Angelsaksische wereld. -- Volgens sommigen mag men, om de leefwereld van de Beat's te begrijpen, zoals hij is, niet vergeten dat "wagens, drank en drugs, seks, praten" een reeks is die medebepalend is voor hun denken en doen.

(1) ***Hack Kerouac*** (1922/1969).

Zijn "*On the road*" (1957) is één der drukst gelezen werken. Hoofdfiguur: een Amerikaan,

(i) onverschillig t.o.v. de economische voorspoed van de vijftigerjaren in de USA; erop uit om te ontkomen aan de 'ingeslapen sfeer' van zijn klein stadje,

(ii) tuk op 'creativiteit'. - versta: jazz, kunst, -- taal. -

Narratieve structuur. On the Road mist een geordende volgorde als verhaal: voor-knoop, knoop (intrige) en ontknoping zijn er niet. Het enige verband, volgorde, van de gebeurtenissen is die van het tijdsverloop, -- louter het ene na het andere gebeurt. De 'held' van het verhaal "rolt, als een vallende steen, van het ene voorval naar het andere". -- in een losse opeenvolging (fragmentarisme; cf 293). -- Dit gelijkt op "de hel" van Hesse.

(2) ***Allen Ginsberg*** (1926/1997).

Was On the Road een roman, *Howl and other poems*, van *Ginsberg*, is een dichtbundel. Ook een soort Beatbrevier. Een hele generatie 'slenteraars' (cf 246: Guys/ Baudelaire), de Beatnik's, zag in Howl and Other Poems haar 'Bijbel' -- in Ginsberg haar 'profeet'.

Maar de gevestigde Amerikaan zag in hem een 'onrustzaaier', -- die, om gebrek aan zin voor zedigheid, een proces verdiende. Wat zijn succes niet aantastte. -- Wij vertalen - zo goed en kwaad als dat gaat, Een fragment, dat men als "whitman waardig" heeft bestempeld.

CF296

"Ik heb de beste geesten van mijn generatie door waanzin vernield gezien, -- uitgehongerd, hysterisch en naakt, -- in de negerstaten dwalend bij het morgenkrieken, op zoek naar een uitzinnige prik, -- als hipsters (*opm.*: een jazzfan werd, in die kringen, wel eens een 'hipster' geheten) met een engelkop, -- begeesterd door de oeroude en hemelse verbinding met de gesternde dynamo in de nachtmechanica (...)". (*Howl, city lights books*, 1956,9).

32.9. Beatnik's en drugverslaving (296/)298)

Wat - sedert de postmoderne ommekeer in denken en doen van, vooral, vele jongeren - duidelijker wordt met de dag, is de toxicomanie. Denk aan een tijdschrift als *Autrement*, no. 106 (avril 1989, série mutations), met als titel "*l'esprit des drogues*".

Therapeuten, ethologen, psychoanalisten, artsen, historici, filosofen, juristen, schrijvers trachten in dat speciale nummer van *autrement* enig inzicht te verschaffen in wat als een van de grootste cultuurcatastrofen kan betiteld worden.

De beat's begingen wel wild-lichtzinnige 'trips' (op druggebruik gesteunde verkennings- en .. dwaaltochten). Soms ook als "klinisch experimenteren" vergulde trips. Bij een aantal - dat is duidelijk - was het anders: holistisch, d.i. op het geheel van de werkelijkheid ingesteld, wilden zij "andere gebieden van de werkelijkheid" verkennen. -

Opm. -- Op een zeer klein percentage na, echter, lopen dergelijke drugexperimenten catastrofaal af: of het nu wild-lichtzinnig, klinisch-experimenteel of methodisch-verkennend bedoeld is, het resultaat blijft meestal identisch.

Men spreekt wel, van softdrugs 'zachte' drugs, die zogezegd geen lichamelijk-geestelijke verslaving met wat daarbij hoort, veroorzaken - cannabis, met de nevenproducten (hasjiesj, marihuana) -, maar wanneer men het streng medische gebruik overschrijdt (b.v. zonder oerstrenge artsencontrole), dan worden heel wat 'zachte' drugs 'hharddrugs zoals de feitelijke ervaring leert. -- Herinneren wij ons de vroegtijdige dood van "the king of rock' n' roll" (cf 288).

William Burroughs (1914/1997) - 1953: *Junkie.* -- Dit werk, dat literatologen tot "de nieuwe roman" rekenen, ontleedt, op rauwe wijze, de angstaanjagende doorlevingen van een druggebruiker.

Daarbij blijkt dat drugs de gebruikers ervan "opslokken zonder enige tegenprestatie".

CF297

Opm. -- Iemand heeft volgende bedenking: "de surrealisten (cf 249) overtreft Burroughs waar hij de gevestigde moraal, o.m. op seksueel gebied, confronteert met haar tegenmodel, één en al perversiteit".

Opm. -- Weerom: het waanzinnig proza dat hij bedrijft, is voor Burroughs geen vlucht uit "de werkelijkheid" (wat hij daaronder verstaat, natuurlijk). Integendeel: hij doorleeft er een soort 'bevrijding' in.

Het is alsof, bij een aantal postmodernen, althans, het zich rondwentelen in het bederf en de 'modder', die eeuwen en eeuwen cultuur achter zich lieten, én een soort 'delectatio morosa' (zich met wellust in iets verliezen) én een soort er zich van vrijmaken is. - Men vindt dit bij zeer veel succesrijke schrijvers en kunstenaars, over het algemeen, -- zelfs bij bepaalde nobelprijswinnaars.

Opm. -- 1959: *Naked Lunch*. – Dit is een later werk van *Burroughs*, dat samengesteld is uit 'episodische' (losse, op zich staande 'verhalen' bevattende) teksten, -- los van elkander, zonder orde of schema, -- zonder eenzelfde standpunt (vakwetenschap los naast tekenverhaal, humor naast seks e.d m.). Cfr. cf 295: fragmentarisme.

Opm. -- "Als de politie niets doet, rammen we die junkies en dealers (*opm.*: drug- of stuffverkopers) er zelf uit!". - Zo besloten, in de loop van 1989, een duizendtal bewoners van de wijk Klarendal in het Oost-Nederlandse stadje Arnhem.

En zij trokken in drommen de straat op, gooiden de ruiten van een vijftal drugshuizen in en sloegen één van de 'spuitholen' aan spaanders.

De aanleiding: een kind op straat had een heroïnespuit gevonden en zich daarbij verwond. De kans dat het hummetje nu aids krijgt, is werkelijk". Ziedaar wat men in de dagbladen kon lezen. -

Besluit. -- Regerenden, politiesystemen allerhande, -- machteloos. Gevolg: een "stille gemeente" krijgt de reacties van Batman (cf 292). Zij bestrijdt met onwettelijke middelen waar 'de wet' rauw in gebreke blijft.

De anarchist Jerry Rubin haalt gelijk: "door jeugd, drugs muziek, seks en revolte te combineren hebben wij een brouwsel bereid dat moeilijk te verslaan is". (cf 289), tenzij door batman(ia)! -

Amerikanen, die het planetaire drugssysteem beweren te kennen, zeggen "opstandelingen op de buitens, stadsterroristen, bevrijdingsbewegingen, wapentrafikanten, ondermijners allerhande, linkse en rechtse politieke groepen, hooggeplaatsten (met medeweten van hun overheden) teren op de narko-dollars, die bij miljarden rondvloeien".

CF298

De narko-dollars, die bij miljarden rondvloeien. Het begon
(1) in Zuidoost Azië, in de … beruchte vijftigerjaren (steeds diezelfde tijd),
(2) ging door in Midden-Amerika, in de zeventigerjaren;
(3) nu viert het hoogtij in en rond Colombia.
Cfr. *X, Lebanon (under the influence), in: The economist* (30.09.1989), 58.
-

Het is merkwaardig:
a. Het ving aan met een afwijzing van het gevestigde systeem;
b. Het loopt uit op één der sterkste uitingen van het gevestigde systeem, de internationale financiële wereld. Weerom: harmonie der tegengestelden. Tegencultuur en tegelijk cultuur.

Slotsom: indien, in Platonische zin, een hypothese, d.i. hier het stel vooropstellingen van een Burroughs, haar werkelijke draagwijdte - haar 'waarde' - toont, wanneer men ze in het dagdagelijkse leven 'waarmaakt', dan wordt het, voor Burroughs, zeer bedenkelijk.

32.10. Beatniks en Neo-sacralisme (298/300)-

'Neo-sacralisme' betekent dat men, al of niet bewust aanknopend aan archaïsche of klassieke religies (die staan of vallen met het sacrale (het gewijde, het heilige)), op actuele wijze meent een of andere transrationele, sacrale ervaring te beleven. -

Was reeds de bewustzijnsverruiming, eigen aan drugservaringen, één der vele gedaanten van holisme, het neo-sacralisme, o.m. in zijn oriëntaliserende vormen, is er zeer zeker een volgende vorm van.

Beat's en neo-sacralismen. -

Onder de leidende figuren van the-beat-generation-schrijvers treft men o.m. Gary Snyder (1930/…) Aan. Deze 'goeroe' was etnoloog (cf 19), die hoog opliep met de amerindiaanse culturen, -- die het oriëntalisme aanhing, -- die in één woord 'religie', in de archaïsch-klassieke zin, ernstig opnam.

Wat hem niet belette - een teken van postmoderne multicultuur - tevens aangetrokken te worden door het anarchisme van sommige arbeid(st)ersbewegingen. -- Bekend is zijn 'etnopoëtiek', aantrefbaar o.m. In zijn *Myths and texts* (1960), een bloemlezing van Indiaanse dichtkunst. -

The-black-mountain dichters (cf 279;285) rond Charles Olson (1910/1970), met zijn bloemlezing *Projective verse* (1950), hadden reeds die 'ethnopoëtica' ingezet: projective versedichters willen holistisch zijn, d.i. zij wijzen de éénzijdige, louter rationeel-verlichte benadering van de werkelijkheid af, alsook de Bijbelse tradities en - als primitivisten (cf 26) - inspireren zich aan (i) Amer-indiaanse - o.m. van de Maya's (een volk in Midden-Amerika) en (ii) Chinese tradities. –

CF299

Opm. -- Wij ontmoetten de afwijzingsreeks - niet de Bijbel, niet het verlichte rationalisme - reeds eerder: cf 262 (Alfred Weber), 262 (Nazisme), -- in een andere zin: 268 (Lyotard). -- Wijzen de enen de Bijbel af, anderen inspireren er zich aan: zo de al vermelde Allen Ginsberg (cf 295), die én joods mysticisme én boeddhisme ergens meent te kunnen verzoenen.

Veroostersing (Oriëntalisme). -

Bibl. st.: *Vlad. Grigorieff, Mythologies du monde entier*, Alleur (Marabout), 1987. -- Het Boeddhisme, o.m. in de vorm van Zen-Boeddhisme, was, in de vijftigerjaren, één van de aantrekkingspunten. -

In het Antieke India situeren de oudste Heilige Schriften - de Veda's - zich tussen -1500 en -500. -- De stichter van het Boeddhisme, binnen het Hindoeïstisch kader, was Siddharte Gautama, bijgenaamd 'boeddha' (de verlichte). Hij leefde tussen -600 (de tijdgenoot, dus, van de stichter van de strikt wijsgerige denkstijl in Hellas, Thales van Miletos (-624/-545)) en -500.

Het latere Boeddhisme kende in hoofdzaak drie types: het oudere hinayana-Boeddhisme (dat eerder ascetisch en streng was), het jongere mahayana-Boeddhisme (dat, weerom, dichter bij de volksreligies stond) en het o.m. in Tibet ingeburgerde vajrana-boeddhisme (dat sterk magisch was).

A.-- Waarschijnlijk gedurende de eerste eeuw na Christus, zeker in de loop van de tweede, zijpelde Indisch Boeddhisme - Hinayana en Mahayana - via China, in Korea en Japan in.

B -- In China ontmoet het het Chinese taoïsme (cf 60, 148v.).

Opm. -- De denker Lao-Tse (letterlijk: "Oude Meester") heeft het Taoïsme tot een religieus systeem uitgewerkt.

C.-- Een mengsel van Indiaas en Chinees religieus denken en leven ontstaat in China en later in Korea en Japan.

Centraal stond een type van meditatie ('tsjan', ook 'sjan' of 'tsjen'), -- in Japan 'zen' geheten. -

Terloops: 'tsjan' betekent zowel 'geest' als 'heelal'. Wij zagen, verleden jaar, hoe, bij Platon, de mens als geest 'microkosmos' (de weerspiegeling én de deelname aan de kosmos) is. De geest, in de meditatie, verruimt zich, door verdiepings- of andere technieken, tot de hele kosmos (vgl. cf 178: tantrisme). Daardoor wordt hij transrationeel (cf 9 (Theosofieën); 24). -- Dit leidt, via bewustzijnsverruiming, tot een nieuw type van holisme.

CF300

Opm. -- Door het werk van Daisetz Teitaro Soezoeki (= Suzuki) (1870/1966) (en anderen, natuurlijk) is Zen onder Westerlingen op zoek naar zoiets als geestesverruiming - noem het met een Oosterse naam 'verlichting' - populair geworden. -- Let op: het Mahayana- of "Groot-Voertuig", Boeddlisme in Japan is uiteen geëvolueerd in drie hoofdrichtingen, waaronder Zen er één is.

32.11. Beatniks en Anarchisme (300/304)

Het Anarchisme (cf 289: Rubin) is een soort socialisme, nl. voor zover het het Liberalisme, net als de Socialisten, van een grondig correctief wil voorzien. Veel is erover geschreven. -

Een boek weze hier vermeld: *Jan Moulaert, De vervloekte staat (Anarchisme in Frankrijk, Nederland en België 1890/1914*), epo, 1981. -

Vergeet niet dat landen als Spanje en Italië de hevigste Anarchisten gekend heeft. -

Twee methodes worden door de Anarchisten voorgestaan:

a. de revolutionair-syndicale, die vooral langs vakbonden om een algehele omwenteling van de 'maatschappij' wilden bereiken;

b. de terroristische, die door - wat geheten wordt - "propaganda van de daad" (bedoeld is een aanslag b.v.) "de massa" wil wakker schudden en tot revolutionaire toestanden activeren.

Opm. -- Anarchisme is niet noodzakelijk een arbeidersbeweging: in Luik b.v. wel, maar in Mechelen b.v. was er een Anarchistische 'kern' (zo heet men dat) onder ... de meubelmakers. -

Heel wat kunstenaars steunden het Anarchisme: James Ensor, Henry van de velde, Octave Van Rijsselberghe, Octave Maus, Edmond Picard o.a. waren, min of meer 'misarchisch' (zoals Nietzsche zegt: 'mis.archie' betekent "verachting van gezag". Eén der hypothesen, nog heden, van de libertairen en de anti-autoritairen). -

De Franse Anarchisten hadden als parool: "ni maître ni dieu" (zelfs Gods gezag woog hun, als 'verrechtvaardiging' van de door Godgelovigen geschapen mistoestanden, te zwaar).

Natuurlijk - zoals de titel van *Moulaert*'s werk suggereert - *De staat* (cf 65vv.) is, in Anarchistische - net als in Liberale, overigens - ogen 'vervloekingen' waard.

De oervijandigheden t.o.v. verstaatsing (etatisme), zo geliefd in typisch Socialistische landen, worden in zekere zin gedeeld door een aantal Kapitalisten. Hierdoor blijkt één der merkwaardigste verschillen met het gewone Socialisme, dat vermaatschappelijking, 'socialisering', vaak ineen doet lopen met verstaatsing.

CF301

Opm. - Onder de Moderne voorlopers van het huidige Anarchisme vernoemt men o.m. *William Godwin, Inquiry Concerning Political Justice* (1795).

Maar de echte stichters zijn *Max Stirner* (= Kaspar Schmidt (1806/1856; *Der Einzige und sein Eigentum*, zijn werk, is eerder Nietzscheaans), M.A. Bakoenin (1814/1876; die de Socialistische Internationale in 1872 deed uiteenspatten),

P.J. Proudhon (1809/1865) *Qu'est-ce que la propriéte?*, -- een werk waarin Proudhon antwoordt: "la propriété, c' est le vol" (eigendom is diefstal).

Een Sergej Netsjajef, met zijn Revolutionaire Catechismus, waarin de Pandestruktion (Propaganda van de daad) centraal stond, werd de aanvoerder van de Russische Nihilisten. -

Opm. -- Na WO II (1939/1945) beleven wij een herstichting van het XIX-d' eeuwse Anarchisme, -- eerst in de USA, daarna in Europa en elders. Het is zowel antikapitalistisch als anticommunistisch. De enkeling, de kleinschalige gemeenschappen staan centraal. De Gauchisten (New Left/ Nieuw Links) en de Libertairen zijn daar voorbeelden van. Bekendheid in de VSA verwierf o.m. Murray Rothbard, een Amerikaans Libertair, die economie doceert aan de University of Las Vegas.

De baanbreker van het Libertarisme is Ludwig von Mises, een Oostenrijks economist, aanhanger van radicaal Liberalisme. Cfr. *G. Sorman, Les vrais penseurs de notre temps*, Paris, 1989, 253/262 (Murray Rothbard (L' état, c'est le vol!)), waar vermeld wordt (o.c., 260) dat Ayn Rand, de romanschrijfster (met haar Nietzscheaanse ondernemers in een apocalyptisch gevecht met de bureaucratische "machten van het kwaad"), sterk vereerd wordt als baanbreekster.

Opm. -- De 'Linksheid' van een zekere intelligentsia (voorhoede). –

Bibl. st.: *Paul Hollander, Political Pilgrims (Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba,* 1928/1978), Oxford University Press, New York/ Oxford, 1981. -

Het is een feit dat - door de forse ineenstorting van de Oostbloklanden, op zoek naar een of andere vorm van Liberalisme (zowel politiek als economisch), en de tragedie van het Tianmenplein, in China (cf 70; 54) - een aantal kunstenaars en intellectuelen bekomen van wat men zou kunnen betitelen "het linkse utopisme" van ettelijke intellectuelen en kunstenaars. Genoemd boek heeft het over de onkritische blindheid van veel voorhoede-

figuren inzake Socialistische landen, die zij, niettegenstaande berichten van het tegendeel ophemelen als “het ideaal”.

CF302

Voorbeelden: G.B. Shaw (1856/1950; Iers schrijver), Nobelprijswinnaar letterkunde 1925; -- Bertolt Brecht (1998/1956; Duits schrijver); -- Pablo Neruda (1904/1973; Chileens schrijver), Nobelprijswinnaar letterkunde 1971; -- Jean-Paul Sartre (1905/1980; Existentialistisch schrijver en denker (cf 176), die Existentialisme combineerde met Marxisme). -

De auteur toont schitterend aan hoe vele - wij zeggen ‘vele’- voorhoedefiguren uit kunst -, wetenschaps- en denkwereld het elementaire contact met de (barre) werkelijkheid missen, zodra het gaat over hun ‘utopie’.

Zelfs wanneer zij die landen bezoeken, gelukt het hun de duidelijk negatieve zijden van die politieke systemen niet te zien, alsof zij het ‘positief’ vermogen bezaten niet te ‘zien’ wat het gemene verstand, eigen aan volksmensen, overduidelijk ‘ziet’ nl. de schromelijke leugen van die systemen.

Een tweeledige verklaring wordt in het boek ter sprake gebracht:
a. Voorhoedemensen stellen hun cultuurkritiek - regelmatig in de vorm van ‘maatschappijkritiek’ - voorop, met als gevolg een dwangmatige behoefte aan utopische landen. Zij vervallen in - wat psychologen noemen - projectie: zij ‘zien’, als verwezenlijkt of verwezenlijkbaar hun ‘ideale staat’ (denk aan Platon’s vergissing terzake) in landen, die er in feite het tegendeel van zijn.

b. Hun rationalisme, tuk op de georganiseerde vormen van samenleving - von Hayek sprak van ‘constructivisme’ (cf 77; 97) - ziet in het hypergeorganiseerd karakter van de bureaucratie der Socialistische landen een soort ideaal. -- Welnu, de Beatniks zetten, volop, deze Linkse traditie in.

Opm. -- Lees nu cf 169: dezelfde neiging van de vele Duitse voorhoedemensen inzake het Nazisme, -- intellectuelen en kunstenaars, die menen het verstand in pacht te hebben, maar die het elementaire contact met de werkelijkheid, eigen aan het gemene verstand, totaal missen. -

In die beperkte zin heeft een Lyotard gelijk: het ‘grote’ Marxistische verhaal werkt zo verblindend dat dergelijke voorhoedemensen al de kleine verhalen, die dat ‘grote’ verhaal falsificeren, a.h.w. verdringen of onderdrukken. Cfr. cf 270 (falsificatie); 269 (het marxistische verhaal). ---

Terecht schrijft *Ger Groot, Intellectuelen laten zich misleiden*, in: Streven 1989, 1043/1044, dat dit fenomeen “hoogst verontrustend” is.

CF303

Opm. -- Wij vermeldden zo-even Platon met zijn ‘ideale staat’, Toch is er, gewoonlijk, een radiaal onderscheid:

a. Platon heeft, o.m., als ‘hypothese’ de ene of andere ‘idee’, hier die van de (ideale) polis-samenleving (op zijn Antiek-Grieks), waarvan hij terdege wist dat zij, eens in een of ander ‘fenomeen’ (zicht- en tastbaar gegeven) verwerkelijkt, niet meer ‘ideaal’ was.

b. Platon heeft zelfs van zijn uitgewerkt samenlevingsmodel uitdrukkelijk laten verstaan dat hij zo goed als nergens de (ideale) verwezenlijkingsvoorwaarden zag. -- Een grondig tweeledig verschil met de Utopisten, over wie wij het zo-even hadden, zij dachten, echt, dat de ideale, ‘andere’ samenleving in China, de Sovjet-Unie of Cuba of elders reeds een aanvang aan het nemen was.

Beatniks en Anarchisme.

Anarchisme verschilt van het gewone Socialisme doordat het, in geen geval, de enkeling of de basisgemeenschappen b.v. aan “de vervloekte staat” ondergeschikt wil zien. Ook al is er een dosis ‘Collectivisme’ aanwezig in het Anarchisme (denk aan de Communes). -

Maar het Anarchisme is veel meer een diffuse tendens dan een uitgesproken en georganiseerde beweging. -

Een langere aanhaling, echter, uit *M. Bakounine, Confessions*, Paris, 1974, weergegeven in *H. Arvon, Le gauchisme*, Paris, 1977-2, 99, toont de zielsgelijkenis met b.v. het doorlevingselement (cf 282: ongeremde, direct weergegeven doorleving) van de Beat Generation. -

De aangehaalde tekst handelt over Bakoenin en de Revolutie, in Frankrijk, van 1848, die de grondwettelijke monarchie omverwierp en de Tweede Republiek vestigde (24.02.1848). -- Volgens Arvon is Bakoenin de eerste die het denkbeeld ‘viering’ (‘fête’) invoerde. -

Dit is enigszins vergelijkbaar met 'happening' of ook 'occurrence', zoals de beatnik's dit, einde vijftigerjaren, verstonden, nl. een spel, waarin protest geuit wordt tegen het 'establishment', Cfr *Arvon*, o.c., 102/104 (*Le Happening*). -

Welnu, Bakoenin was vitalistisch: de 'energie' (cf 286; // de Sade 215; 289: Rubin), bron en tevens kracht, eigen aan "het leven", zo instinctief mogelijk, werd, door hem, gedacht als de tegenhanger van de uitgeleefde, levensvreemde ingebeelde wijsheid van b.v. de dorre (vak)wetenschappen, zo centraal in Descartes' of Locke's Verlicht Rationalisme (cf 190: 'Irrationalisme', 198). –

CF304

De revolutie als viering. -

Bakoenin was toevallig in Parijs, toen de Revolutie in 1848, uitbrak. In zijn *Belijdenissen*, die hij, later, op aanvraag van de Russische tsaar, in de gevangenis van St.-Petersburg (= Leningrad), neerpende, staat het volgende. -

"Sire, ik ben er niet toe in staat u een nauwkeurig verslag te geven van de maand die ik in Parijs doorbracht, want het was een zielebedwelmende maand. Ik niet allen, -- ook alle anderen, wij waren als buiten onszelf: de enen gegrepen door waanzinnige angst; de anderen door even waanzinnige vervoering, door onverantwoorde verwachtingen (....). Het was een 'feest' zonder begin en zonder einde.

Ik zag b.v. jan en alleman en toch heb ik in zekere zin niemand gezien. Ieder individu, immers, geraakte als verloren in één en dezelfde onoverzichtelijke en afdwalende menigte. Ik sprak met iedereen maar zonder mijn eigen woorden of die van de anderen te onthouden. Onze aandacht, immers, ging, van ogenblik tot ogenblik, als aangezogen, naar de steeds maar nieuwe gebeurtenissen (*opm.*: happenings, occurrence' s) en aandachtspunten, naar onverwachte nieuwsjes (...). Het was alsof het heelal in zijn geheel onderste boven gegooid werd (*opm.*: kosmische doorleving).

Wat ongelooflijk was, werd dagelijkse kost; wat onmogelijk leek, werd ineens een reële mogelijkheid. Wat voordien als mogelijk een kwestie van gewoonte was, was ineens onmogelijk te verantwoorden. -

In één woord: de geestestoestand was, op dat 'historisch' ogenblik, alsof men ons de volgende boodschap was komen melden: "God is, zo-even, uit zijn hoge hemel weggejaagd en de republiek is in diezelfde hoge hemel uitgeroepen". Iedereen zou zoiets zonder meer geloofd hebben; meer nog: niemand zou zich over dat nieuws verwonderd hebben".

Opm. -- Men ziet dat, op een ander, minder geweldrijk vlak - dat van het democratisch vrije Westerse leven - de happenings of occurrence' s een zeer gelijkende structuur hebben: én feest (viering, spel) én protest tegen de bestaande orde. -

Opm. -- Het reine doorleven - 'Fenomenologie' gedoopt - vertoont utopische kenmerken: waar Bakoenin, a.h.w. vervoerd, niet aan 'denkt' (denken is Rationalistisch), is dat eens dat de Revolutie van 1848 gelukt was, het dorre, dagdagelijkse leven, zonder kleur of sensaties, moest doorgaan; vooral … vergeet hij het feit dat de revolutionairen het minstens even goed of liever beter moesten doen dan de constitutionele monarchie. Maar de 'doorlever' denkt daar niet aan.

CF305

32.11. Nawoord. (305/313)

De hippies en de yippies (versta: sedert 1968 ook politiek betrokken Hippies) zijn, in de zestigerjaren, de voortzetters van het Avantgardistisch Postmodernisme, ingeluid door de Beatniks.

Wij zullen daar nu niet bij stilstaan, aangezien het Hippiefenomeen slechts de uitwerking is van het Beatnikfenomeen. -- Wel gaan wij zeer kort in op juist één aspect.

(1). -- *De postmoderne 'openheid'*.

Insluiting; 'pluralisme', 'éclecticisme'. -- *G.J. Demaix, Les esclaves du diable*. Paris, 1970, 29/30, omschrijft de insluitingsbehoeften der Postmodernen van het eerste uur. Hij haalt, hierbij, Kenneth Keniston, prof van psychologie aan Yale University, aan.

(a).- De Hippies, resp. Yippies vertonen een gemeenschappelijke eigenschap, nl. de postmoderne openheid of insluiting. -

Opm. - Een andere benaming: inclusivisme. -- "De behoefte om - hetzij als enkeling hetzij in groepsverband - open te staan voor medemensen is één der aantrekkelijkheden van de postmoderne generatie. De jongeren willen

zowel de eigen persoonlijkheid als hun bewegingen opengesteld zien voor alle denkbeelden, alle tegenstellingen".

Psychologisch gezien behelst deze houding een echte inspanning om de minste gevoelens, de uitspraken, de invallen van degenen die anders zijn, te aanvaarden. -

I.p.v. dergelijke gegevens op argwanende wijze of, althans, afstandig te 'analyseren' en meteen te onderdrukken of verdringen, willen de Postmodernen ze laten doorkomen en 'integreren' ("de synthese maken").

Hierin drukt zich - aldus steeds Keniston - een soort afschuw uit voor de verwerping of uitsluiting - *opm.*: exclusivisme - van om het even welk aspect van de persoonlijkheid of van de mogelijkheden van de persoon, die 'anders' is. -

Opm. -- Herlees nu cf 1 (ontologie): het denkbeeld 'zijn' of 'zijnde', in de strikt ontologische zin - niet in de oppervlakkige omgangstalige zin, waarmee het vaak verward wordt -, is radicale insluiting van al wat ook maar 'iets' is, hoe negatief of gewoon 'anders' het ook mag overkomen. De radicale insluiting der Postmoderne jongeren is, in feite, een echte ontologische houding. Althans in haar aanloop.

(b). -- Kijken wij nu in hoever deze Postmodernen die aanloop ook praktisch waarmaken.

CF306

(i).-- ***De insluitingsbehoefte,*** in kwestie, is een vermogen om zich in te laten met, ja, zich in te leven - denk aan de verstehende begrijpende of comprehensieve methode (cf 54; 60) - in degenen, die, oppervlakkig gezien, als 'vreemden' overkomen. Dit, -- om zelfs zich met hen/ haar te vereenzelvigen, -- om met hen/ haar samenwerking te bereiken, -- of het nu gaat om de Vietnamese boer, de armen van Amerika, de onterfden of de lichamelijk gehandicapten van overal.

Gevolg. **a.** Binnen de staat, waarin deze jongeren leven, uit zich dit in sterke democratische zin, die voor iedereen een plekje open laat binnen de eigen samenleving.

b. Naar buiten uit zich dit in een nieuw, Postmodern internationalisme, dat een plekje openlaat voor alle volkeren met hun culturen. -

In een woord: multicultuur. cfr. cf 36. Zie ook cf 112 (Herodotos). -- Wat doorslaggevend is, is niet waarvandaan gij afkomstig zijt, maar wel het type van verhouding dat gij met uw medemensen wenst (of duidelijk wilt) aan te gaan.

Appl. modellen. -- De Hippies resp. Yippies keken b.v. niet naar de nationale oorsprong van een denkbeeld. -

Amerikaans Pragmatisme (Ch. S. Peirce (1839/1914), W. James (1842/ 1910), -- Varianten: het Functionalisme van John Dewey (1959/1952) en het Humanisme van F.C. Schiller (1864/1937)), --

Frans Existentialisme (J.-P. Sartre (1904/ 1980), M. Merleau-Ponty (1906/1961), -- G. Marcel (1889/1973)), --

Zuid Slavisch Communisme (Josip Broz, 'Tito' geheten (1892/1980; pp 20.06.1948 uitgesloten uit de Communistische cominform), die het oorspronkelijke communisme afzwakte - democratiseerde - door de invoering van zelfbestuur der werknemenden, in 1950, waardoor iedere productie-eenheid bestuurd wordt - niet door de staat maar - door de arbeid(st)ers zelf), Indiaas Mysticisme (cf 299), Zenboeddhisme uit Japan (cf 299).

Al deze 'hypothesen' krijgen recht op medemenselijke aandacht. -- Demaix voegt er het antiracisme aan toe: alle 'zuilen' (d.i., groepsvormen, die zich voor wie anders is, zo radicaal mogelijk afsluiten), o.m. o.g.v. rasverschillen, worden doorbroken.

Zo b.v. wordt - wat in het gevestigde Amerika vaak afgrijzen wekte - het intiem samenleven van twee mensen van verschillend ras (al of niet door een huwelijk bevestigd), de sociale verwikkelingen ten spijt, toch als 'natuurlijk' of 'normaal' beschouwd.

Slotsom: de Hippie/ Yippie weet zich lid van de planetaire mensheid. –

Cf307

(ii).-- In feite is de ***onthaalbereidheid*** van de Hippies/ Yippies meer gericht op wat anders, ja, ongewoon is, dan op wat vertrouwd was, nl. hun/ haar eigen ouders en familie of de waarden van het gevestigde Amerika. -

Dit heet men "de kloof der generaties". In feite komt dit vaak op meer neer dan het verwerpen van het Exclusivisme van de ouders en familie en

van het establishment - iets dat in de grond wel pijnlijk is, maar tot op zekere hoogte verantwoordbaar -:

Het is vaak een nieuwe vorm van verzuiling, zich opsluiten in het baba-cool milieu der Hippies/ Yippies. Het is een lek in de insluiting, want, dan, wordt het Postmoderne uitsluiting. -- Prof Deniston, overigens, wijst zeer nadrukkelijk op die lek.

Besluit. -- *W. Welsch, Unsere postmoderne Moderne*, Weinheim, 1988-2, 4, zegt: "postmoderniteit wordt begrepen als het systeem van radicale 'pluraliteit' (veelheid). postmodernisme is het verdedigen van het denkbeeld van 'pluraliteit'." -

Men ziet dat én Beatniks én, in hun/ haar spoor, Hippies/Yippies avantgarde geweest zijn, d.i. baanbrekend.

(2).-- *Het postmoderne 'nihilisme'*.

(a).-- *De Traditie* - ontologisch of niet - ging er steevast van uit dat een tekst of een kunstwerk, indien zij een echte tekst of een echt kunstwerk wilden zijn (wat van de tekst-op de auteur of de kunstenaar afhangt) en, meteen, ergens beoordeelbaar en voor medemensen begrijpelijk (mededeelbaar, 'communicabel'), én een aantal vooropstellingen bergt, die reeds vooraf bestaan en, meteen, door analyse vindbaar zijn, én een aantal regels (inzake tekst of inzake kunstwerk) vertonen, die reeds vooraf bestaan en, meteen, door een analoge analyse op te sporen zijn. -

Zelfs wat radicaal nieuw is, als tekst of kunstwerk, bergt eigen vooropstellingen, die reeds voor het ontstaan aan het werk waren, - dit o.m. in de vorm van regels inzake tekst of inzake kunstwerk, -- vooropstellingen, die - hoe nieuw ook - toch vanuit wat tevoren bestond of gedacht werd, begrijpelijk kunnen gemaakt worden (ook al kan dit slechts - ons menselijk inzicht op aarde is radicaal begrensd - achteraf), al was het maar gedeeltelijk.

(b).-- *Het Postmodernisme* van J.- Fr. Lyotard (cf 267/278)., -

(i) *Radicaal actualisme.* -- 'Actualisme' betekent het feit dat men de werkelijkheid ziet als bestaande uit slechts 'actuele' gebeurtenissen. -

Niets is stabiel, onveranderlijk. Alles is singulier-concreet. En dus louter vluchtigheid. -- Luisteren wij naar Lyotard zelf.

CF308

Een Postmodern schrijver of kunstenaar gaat op juist dezelfde wijze te werk als een filosoof: de tekst die hij opstelt, -- het kunstwerk dat hij uitwerkt, zijn, in wezen, niet beheerst door vooraf vastgelegde regels; zij zijn ook niet beoordeelbaar vanuit reeds gekende of vaststaande vooropstellingen inzake (het wezen van een) tekst of kunstwerk. Want, met de ontstaande tekst of met het wordende kunstwerk zelf, ontstaan de vooropstellingen en de regels ervan. -

Appl. model.-- *H. Bertens/ Th. D'haen, Het Postmodernisme in de literatuur*, A' m, 1988, 19, geeft daarvan één model, de 'performance' of, in juist Nederlands, de absolute improvisatie.

'Improvisatie' betekent b.v. een handeling - een toespraak of een protestmars - die, op het ogenblik dat zij bedacht wordt, zonder nadenken of voorbereiding, gesteld wordt. Men kan b.v. "voor de vuist" een gedichtje maken. -

Welnu, 'performance' is zo 'n voor de vuist uitvoeren van een ontwerp. De uitvoering is zo dat zij het 'iets' - een denkbeeld of ontwerp - dat moet uitgevoerd worden, een vorm geeft (vormgeving, stilering), doch de vooropstellingen en o.m. de regels van de uitvoering ook nog moeten 'uitgevoerd' worden.

Met de woorden van Bertens/ D'haen: "De 'performance' is een spel, dat, al doende, zijn eigen regels schept en verandert". -

De happening is daarvan, gebeurlijk, een toepassing. Maar ook de 'ludieke' romans van Alain Robbe-Grillet, de spontane creaties eigen aan Living Theatre, de 'Body'Art' kunnen daarvan voorbeelden zijn.

"Overigens zijn 'Performances' niet, per definitie, zonder 'betekenis' (*opm.*: een hogere boodschap b.v.). Maar die betekenis is altijd vluchtig en ondergeschikt aan het hier en nu". (O.c.,20). Niet het scheppen van universeel geldige en onveranderlijke kunstwerken of teksten is de bedoeling.

Neen: singulier concrete handelingen, vluchtig en voorbijgaand, -- liefst radicaal nieuw en onherhaalbaar, ziedaar de volstrekte improvisatie. De 'performance' was, tot op zekere hoogte, 'in' in de zestigerjaren.

Men ziet het meteen: een Differentialisme, het benadrukken van het onherleidbare in al wat bestaat, -- van het verschil, is hier mede aan het werk.

(ii) ***Ontologisch nihilisme.*** - 'Nihil' betekent, in het klassiek Latijn, 'niets', 'The unpresentable', in het Engels, is dat wat niet voorgebracht, voorgelegd, aangetoond, kan worden.

CF309

Het niets - zoals Bertens/ D'haen, o.c., 35, zeggen - is de 'inhoud' van de volstrekte improvisatie.

"Postmoderne literatuur is, dus, voortdurend in conflict met zichzelf: zij geeft 'iets' weer om daarmee weer te geven dat juist dat (*opm.*: weergeven) onmogelijk is". -

Dit is, natuurlijk, een stijlfiguur - object van de klassieke retoriek -: het 'niets' is, behalve het onderwerp of de zin van de handeling die nog moet gevonden worden in de absolute improvisatie, heel zeker iets algemeens, dat algemene instemming afdwingt (cf 270: een groot verhaal b.v.) of dat gezag betekent, in wiens naam (cf 278) men iets kan doen gelden.

Opm. - In het Platonisme zou men dat de idee heten, d.i. dat wat in ieder hoe verschillend individu ook, algemeen is (en dus gemeenschappelijke eigenschap, basis van 'verzameling'), -- alsook dat wat, in ieder singulier fenomeen, b.v. 'hoger' is (en dus ontzag inboezemt).

Lyotard verdedigt, hier, de zoveelste vorm van - radicaal-nominalisme (cf 118). Dat het inzake ideeën - in de zo-even bedoelde zin - 'niets' is, is een vorm van nihilisme. -

Harmologische gevolgtrekking. De feitelijke gegevens der menselijke ervaring kunnen niet vergeleken (*opm.:* 'vergelijken' niet verwarren met 'gelijkstellen') worden: daarvoor verschillen zij te radicaal onderling.

Zij kunnen ook niet vergeleken worden met een ideaal (= de idee als norm), want het 'verschil' tussen een (onbestaand, of onbewezen, zeker niet algemeen aanvaard) ideaal en dat wat erdoor genormeerd zou moeten worden, het fenomeen (feitelijk gegeven), is te groot.

Of nog: indien de comparatieve methode dan toch toegepast wordt - wat nonsens is -, dan enkel om aan te tonen dat het verschil absoluut is. Er 'zijn' enkel 'gebeurtenissen', 'actualia', actuele dingen, die een even vluchtig optreden vertonen als zij snel verzwinden in het 'niets'. Uit het niets duiken zij op. In het niets duiken zij weer onder. En op volstrekt grillige manier.

(iii). ***'Eclecticisme', insluitingsdenken,*** is geen echt Postmodernisme.-- Bertens/ D'haen halen Lyotard aan: "Eclecticisme is de nulwaarde inzake hedendaagse cultuur.

CF310

-- Men luistert naar Reggae, bekijkt met aandacht een western, neemt een middagmaal in een McDonald en, in een lokale keuken, een avondmaal, loopt in Tokio met een parfum uit Parijs rond en met 'retro'-kleren in Hongkong. Kennis (cf 275) is iets voor tv-amusement. -- Gemakkelijk is het - voor Eclectische werken - een of ander publiek te vinden. 'Kunst' - door 'kitsch' (*opm.*: smakeloze kunst) te worden - zet de verwarring die inzake smaak de mensen, die de kunst beheersen, domineert, nog verder door.

Kunstenaars, eigenaars van kunstgalerijen, critici en publiek ploeteren samen in "om het even wat lukt wel". Meteen is ons tijdperk er een van doodlopen". (*J.-Fr. Lyotard, Answering the Question: "What is Postmodernism*?", in*: Ihab Hassan/ Sally Hassan*, eds., *Innovation/ Renovation (New Perspectives on the Humanities*), Madison (Wis.), 1983, 334f.).

Gevolg: Lyotard, uitgaande van zijn hypothese, sluit van echt Postmodernisme uit een groot deel van het Avant-gardistisch Postmodernisme!

"Postmoderne literatuur dient de afwezigheid van 'légitimation', (*opm.*: het verantwoorden van b.v. grote verhalen) te thematiseren (= ter sprake brengen), zowel via vorm als via inhoud. Zij moet, m.a.w., doortrokken zijn van de ontologische twijfel, die kenmerkend is voor de Postmoderne tijd. Negeert zij die twijfel en schept zij alleen maar een alternatieve werkelijkheid (zoals in sciencefiction, in 'fantasy', in 'performance' of in alleen op vorm gerichte teksten), dan is zij niet 'werkelijk' postmodern.

Voor Lyotard houdt het Postmodernisme, dus, zeker niet een - wat hij zelf noemt - "anything goes" (om het even wat lukt wel) in". (o.c.,36). -- Wat

overschiet, zijn 'kleine verhalen', nergens ontologisch 'verankerd', d.i. uit het niets opduikend en in het niets weer onderduikend. Cfr. cf 272v. Dat is Lyotard's 'groot' verhaal. Want hij vergelijkt en onderling en met zijn ideaal van Postmodernisme.

Opm.-- "Non datur scientia de individuo".

Het singuliere kan niet in louter universeel denkende wetenschap weergegeven worden. - *Ch. Lahr, Logique*, Paris, 1933-27, 537s., betitelt zo een opmerking.

Met adagium (spreuk) der Scholastiek (800/1450) geeft Lyotard, en alle Nominalisten, in die beperkte zin, gelijk: individuele dingen zijn dermate van kenmerken voorzien dat zij dermate onderling verschillen dat een louter universele wetenschap ervan onmogelijk is. In die zin tracht wetenschap toch ergens het singuliere 'weer te geven', dat niet 'weergeefbaar' is. "Omne individuum ineffabile" (Alwat singulier is, is onuitspreekbaar (in de zo-even bedoelde zin):

CF311

het kan wel 'aangewezen' worden (Cfr. WDM (Eerste Jaar) 242; 336v.: inductie). -- De fenomenen, in de volle werkelijkheid zijn

(1) synchronisch
a. ontelbaar (een in beginsel oneindige verzameling) en
b. ingewikkeld (een systeem met kenmerken en omstandigheden, die onoverzichtelijk zijn, en

(2) diachronisch aan onophoudelijke verandering toe. -- Een 'exhaustieve' wetenschap is dan ook onmogelijk. Zoals Socrates en Platon het deden: enkel inductieve steekproeven (= kleine verhalen) nemen, maar ook de hypothetische methode toepassen op de geïnduceerde gegevens (die kleine verhalen aan een methode onderwerpen).

Daarbij, meestal, met de Eleaat Zenon (cf 50v.), vaststellen dat meer dan één hypothese (= insluiting of pluraliteit) ernstige argumenten voor zich heeft (dialectische of retorische redenering, in Aristoteles' taal, - geen apodictische).

Ziedaar de basis van een Traditioneel inclusivisme, zonder ontologisch Nihilisme à la Lyotard.

Opm. -- Lyotard vindt dat inclusivisme - door hem 'Eclecticisme' geheten - onvoldoende is om 'echt' Postmodernisme te hebben.

(a) Wat hij typeert als 'Eclecticisme' (hierboven cf 309v.), is in feite een karikatuur, die wel ergens bestaat, maar die de feiten niet volledig weergeeft. M.a.w.: de inductieve basis van Lyotard is wat dat betreft, ontoereikend als argumentatie.

(b) In naam van wat - cf 277 (de hoofdvraag die Lyotard tot zijn gesprekspartners altijd richt) - sluit Lyotard, uit het denkbeeld 'Postmodernisme', b.v. het alternatieven zoekende Inclusivisme der Tegencultuur, minstens, gedeeltelijk, uit? In naam van zijn individueel standpunt (groot verhaal), waarmee hij en van waaruit hij vergelijkt, oordelen (ook waardeoordelen) velt.

(c) De 'performances' der Tegencultuur zijn geen echt Postmodernistische absolute improvisaties in Lyotard's zin, misschien, maar 'performances' zijn het ook in een niet-Lyotardiaanse zin. Of is er geen alternatief voor Lyotardisme? Een beetje meer inclusivisme zou ook Lyotard niet misstaan.

(3) - De neognostische methode.

Inclusivisme is goed. Maar het heeft met de tegenspraak (cf 36: conflict van contradictorisch aard) af te rekenen. M.a.w.: de absolute evenwaardigheid (cf 266; 278; 281) is in een aantal gevallen onhoudbaar. -

Er moet een schiftingsmethode gevonden worden, indien wij een min of meer consensuele, 'harmonieuze' samenleving (denk aan Habermas) willen opbouwen. De Amerikaanse Neo-Gnostici hebben met dit probleem, op hun wijze, geworsteld.

CF312

De vraag of liever het gegeven luidt: "Er is nu, eenmaal, een pluraliteit, met de inherente insluiting". Maar het gegeven omvat ook contradicties. "Iets kan niet tegelijk, onder éénzelfde oogpunt, waar en niet waar zijn". -

Gevraagd: "Welke methode is er om een uitweg te vinden?". Ziehier hoe de Neo-Gnostici van Princeton hierop reageren. -

Bibl. st.: *R. Ruyer, La Gnose de Princeton (Des savants à la recherche d' une religion*), Paris, Arth. Fayard, 1974. -- In 1969 daagt de uitdrukking op

“Princeton-Gnosis”. De tegenstanders vonden de term. De aanhangers vonden de term nog niet zo slecht. Met veel humor hebben zij hem op zich toegepast. -- Wij gaan hier niet verder op in, want wat die Gnosis juist is, is niet zo onmiddellijk duidelijk.

Het Eleusiskaartspel.

O.c.,12s. -- De Neo-Gnostici weren, zelfs, ieder intellectueel ‘ceremonieel’ (versta: geijkt, voorafbestaand en vastgelegd gedragspatroon of ‘paradigma’ (denkkader)) af.

Reden: ieder enkeling “wijdt zichzelf in”. Op het voor hem/ haar gepaste ogenblik vindt hij/ zij opnieuw de regel (= paradigma) uit. -- Van dit ‘origineel’ (om met de model-theoretici te spreken) bestaat een ‘model’: een lid van die Gnosis vond een kaartspel uit dat zo is dat men er niet de al bestaande ‘regel’ sluw moet toepassen - om te winnen, - maar de ‘regel’ raden (in peirciaanse taal: abduceren, als hypothese vooropstellen). De naam van dat spel is ‘Eleusis’. -

Structuur.

1. Er is steeds een spelmeester (ieder medespeler/ medespeelster wordt op zijn/ haar beurt spelmeester(es)). Deze voert een geheime ‘regel’ in; hij/ zij zet deze op papier om op het einde van het spel, ter toetsing, het papier open te vouwen. Die spelregel bepaalt hoe de kaarten behoren op tafel gelegd te worden.

2. De spelmeester(es) legt dus een kaart op tafel. De kaart, die gespeeld wordt door een medespelende, kan hij, die de geheime regel kent, aanvaarden of niet: indien ja, dan legt hij ze rechts van de vorige; indien niet, dan links ervan. Degene die - min of meer - de regel raadt (abductieve redenering), maakt zich, natuurlijk, sneller dan de anderen van zijn kaarten af. -

Opm. -- Er zijn, natuurlijk, ook spelfasen en telmethoden (puntenstelsel)

CF313

Het origineel.

In de universitaire wereld, alsook bij de wetenschappelijke vorsers had dit kaartspel succes. Waarom? Om reden van de analogie met de vakwetenschappelijke vorsingsmethode, waarin (behalve inductie en deductie) de abductie, het raden van de vooropstelling, hier verzinnebeeld

door de kaartspelregel, waarvan men geen kennis - zeker geen 'exhaustieve' - heeft, een sleutelrol speelt.

Vergelijking. -- Ruyer merkt op dat oppervlakkig gezien het systeem der Neo-Gnostici gelijkt op dat der hippies. Toch is er een grondig verschil. Er is schifting: de onjuiste 'raders'/'raadsters' verliezen, in het spel. Degenen die juist raden, winnen. -

Zo gaat het ook met de vorsingsarbeid: de juiste hypothese haalt het, althans op de lange duur. - Dit gelijkt - zegt Ruyer - op wat de biologen kennen als 'natuurlijke selectie'. Dat is juist, maar met dit verschil dat, gewoonlijk, in het kader van een met intellect begaafde en soepele samenleving, de schifting veel sneller verloopt. -

Toepassing: indien twee contradictorische hypothesen, dan, mettertijd, wel één der twee die als onwerkelijk uit de bus van het onderzoek en de analyse komt.

M.a.w.: absolute evenwaardigheid bestaat niet; wel een relatieve (en b.v. voorlopige): als pure hypothese zijn alle meningen evenwaardig; op het einde van één of meer toetsingen, echter, blijkt dat de ene meer waarde heeft dan de andere, -- althans in een aantal gevallen.

In tegenstelling tot wat Lyotard insinueert (cf 277), nl, dat de meningen niet vergelijkbaar en toetsbaar zijn, om reden van de kloven ertussen, blijkt - in een meer optimistische grondhouding - dat een aantal wel degelijk niet-evenwaardig zijn. Althans op het einde van een doorgevoerd onderzoek.

Linguisticisme (nominalisme).

*Bertens/ D'haen, Het Postmod.,*131, zeggen dat logica, oorzakelijk verband, rechtlijnige ontwikkeling en chronologische volgorde - voor het Postmodernisme (zoals zij het verdedigen) - "niet langer aanvaardbaar" zijn.

Een verslag van een gebeuren (verhaal) draait heel en al rond binnen de taal over dat 'gebeuren', dat ermee ontstaat (sterke graad van narrativisme). -

Een voorbeeld daarvan, in de samenleving, hebben wij vastgesteld: het linkse of rechtse utopisme (cf 301v.). Voorhoedemensen kunnen ronddraaien binnen "wat zij erover vertellen of horen vertellen", -- zonder aan echte toetsing te denken.

CF314

33: New Age en traditionele geneeswijzen (314/327)

Beginnen wij met een povere steekproef: *W. Schmidbauer, Van magie tot psychotherapie*, Haarlem, 1973 (Dt: *Psychotherapie (Ihr Weg von der Magie zur Wissenschaft*), München, 1971).

De auteur heeft het, o.c., 41vv., over "de extatische erediensten uit onze tijd": "Men mag de therapeutische waarde van deze praktijken niet onderschatten" (o.c.,41). Waarbij hij vermeldt dat +/- 40% van de nominaal-katholieke bevolking, in Rio de Janeiro (negen miljoen inwoners), Spiritist is en dat het aantal Macumba- en Candomble aanhangers wellicht nog een hoger percentage uitmaakt.

"Samen met New-Age-aanhangers ontmoeten vrouwenbeweging, nieuw heidendom (neo-paganisme) en ecologische beweging elkaar in de nieuwe heksencultus in Duitsland. Al deze bewegingen "hebben dezelfde grondslag".

Opm.: Platonisch gezegd: hypothese. - "Zij versterken en bevruchten elkaar en winnen, daardoor, veel aan kracht". Zo meent Argante, een Wicca-priesteres (een vorm van Modern of Postmodern, liever, Heksendom), -- zowel van de Amerikaanse als van de Duitse Heksenscène te hebben vastgesteld". (*Gisela Graichen, De 'Nieuwe Heksen' (Gesprekken met heksen),* Baarn, De Kern/ Antwerpen, De Standaard, 1987, 22).

Daarmee beginnen wij het nieuwe tijdperk, le nouvel age (ook: l' ere nouvelle), New Age, te omschrijven. Wij hebben het onderwerp even aangeraakt cf 11 (in Paulinische duiding, als teken van het feit dat "de elementen van de kosmos" (versta: de hoge entiteiten, die onze leefwereld beheersen) het gevestigde Bijbelgeloof en het even gevestigde Verlichte Rationalisme aan het verdringen zijn). cf 24 (transrationele methode), -- cf 76 (princetongnosis; zie ook cf 311v. (Eleusiskaartspel); -- cf 178 (Tantrisme); -- cf 209 (holisme inzake materie); cf 250 (Holisme), brachten ook aspecten ter sprake. -

Slotsom: een ingewikkeld, maar boeiend fenomeen, dat in het dagdagelijkse leven begint door te dringen. In *Intuitions Magazine* (Bruxelles), 6 (1990: janv./ fevr.), CB 6/22, lezen wij: "Emploi. -- JH (jeune homme), 29a (29 jaar), dynamique motivé, tendance New Age, cherche tes travaux. Expérience diététique, travail corporel'. -- Tél.: 02-215. 83.17".

Toegegeven: het blad, *Intuitions Magazine*, is New Age, maar het is toch tekenend voor een rijzende mentaliteit, bij een gedeelte van onze bevolking.

CF315

33.1. De hypothese van het nieuwe tijdperk (315/319)

Welke vooropstellingen karakteriseren New Age? *A.Y. Mohr. trad., Peter Russel, Evolution (Sommes nous à l'aube d' une ère nouvelle?)*, in: *Intuitions Magazine 5* (1989: nov.- dec.), 8/10, tracht aan de hand van wat P. Russel zegt New Age te typeren. De vier hoofdthemata, telkens weer aantrefbaar, zijn

1.1. De mensheid beschikt over meer - en groter - mogelijkheden ('Potentialities', 'potentiels') dan zij, uitgaande van Bijbelse en Verlicht-Rationele vooropstellingen, waarmaakt;

1.2. De mensheid is voor verbetering vatbaar. -

2.1. Het leefmidden en de mensheid zijn, samen, één en hetzelfde systeem, d.i. samenhangend geheel. -

2.2. De mensheid mishandelt, ja, misbruikt, én zichzelf én haar leefmidden.

Dergelijke axiomata worden, dan, waargemaakt in dingen als persoonlijke groei en opvoeding, geneeskunde en voedingsleer (denk aan de alternatieve diëtetieken), economie (alternatieve landbouw, industriële bezorgdheden, commerciële praktijken), bouwkunde (denk aan de zorg om de woning), religie (magie, mystiek), seksualiteit (denk aan menig oriëntaliserend erotisme), kunst, vrijetijdsbesteding enz., die evenzovele domeinen der cultuur zijn, waarop men de 'hypothese' toepast. -

Eén van die domeinen, het genezen, bekijken wij, nu, heel vluchtig en eenzijdig. Als steekproef van wat New age zoal kan zijn.

(I).-- *Toonbeelden.*

Fernanda Pivano, Beat (Hippie/ Yibpie)/ (De l' Underground (cf 285) *à la Contre- Culture* (cf 284), Paris, Chr. Bourgois, 1977, 32, vermeldt een zeer merkwaardig verschijnsel.

"De twintigerjaren werden, in de USA, gekenmerkt door een uitzonderlijke belangstelling voor cannabis (chanvre indien, Indische hennep; -- in Brazilië: de "drug der armen"; -- in Egypte: hasjisj; -- in Westerse landen: marihuana), -- inzonderheid onder de zwarte Jazzmuzikanten (cf 286). Iedereen weet dat, na WO II (1939/1945), marihuana even verspreid was als Coca-Cola.

Onder de hedendaagse schrijvers waren de beroemdste experimentatoren inzake cannabis Hermann Hesse (cf 294), Aldous Huxley, George Andrews, Henri Michaux, Paul Bowles, Alexander Trocchi, Allen Ginsberg (cf 295), Simon Vinkenoog, William Buroughs (cf 296)". –

CF316

Waarlijk een indrukwekkende lijst. Pivano voegt daaraan toe dat druggebruik althans bij de besten onder de druggebruikers -- niet een verslavingsvorm, maar wel als bewustzijnsverruimend middel bedoeld was. Wat de Archaïsche Grieken 'mnèmosunè' memoria, 'gedenken' heetten, dat precies werd bedoeld.

De 'hypothese' getrouw vinden de New-Agers dat het Bijbels-Verlichte 'bewustzijn' "meer en groter mogelijkheden" dekt dan men gewoonlijk denkt. De 'hypothese' getrouw vinden vele New-Agers - en menig ander mens - dat de gevestigde geneeskunde, hoe verantwoord en bron van levensverbetering ook, "meer en groter mogelijkheden" bergt. In die geest lezen wij nu een pas verschenen boek.

(II). -- De sjamanen als druggebruikers.

Ter inkleding. -- Lees b.v. een 'aanminnig' boekje als *Gary Doore, La voie des chamans*, Paris, J'ai lu, New Age, 1989 (// Am.: Shaman's Path), en gij zult vlug gewaarworden dat zoiets als sjamanisme - oorspronkelijk wel een rein Siberisch verschijnsel (cf 61) - New-Agers moet interesseren.

Bewust boekje is een stel teksten van specialisten. De term neo-sjamanisme verraadt dat het Archaïsche 'hersticht' wordt: wat bruikbaar is, wordt van het onbruikbare ontdaan en geactualiseerd (wat Antieke Grieken 'catharsis', reiniging, heetten).

Een bibliografische steekproef: *Yvo Perez Barreto, Sarita (Le chemin des chamans*), Paris, Ed. du Rocher, 1990 (// Sp.: Sarita entre los brujos). -

Het scenario: Sarita, een Peruviaans veertienjarig mooi meisje, is reeds heel wat gevorderd in haar 'vervoeringstechnieken' - o.g.v. het brouwsel dat zij maakt van een cactus, de San Pedro ("Sint-Pieter", als wat de sleutel tot de hemel bezit), -- met zijn wetenschappelijke naam: Trichocereus (o.m. mescaline bevattend).

Barreto leert ze kennen, -- met de vreugden en ook de barre angsten, die hij vanwege het druggebruik ondervindt. Toch brengt het hem op het denkbeeld een grondige studie te maken van de druggebruikende genezers/ genezeressen en magiërs/ magiërinnen in Z.-Amerika (Peru en Brazilië vooral). Zo valt hij o.m. en vooral op de Ayahuasca, "het koord van de dood" (wetenschappelijk: een paar soorten Banisteriopsis), een drugbevattende liaan.

CF317

Opm.-- (1) Voor een beter begrip is het aangewezen b.v. *Scott Cunningham, De magische kruidentuin*, Amsterdam, Schors,1984 (// Am.: *Magical Herbalism (The Secret Craft of the Wise* (1982)), te lezen. Het boek in kwestie - o.c.,123/169 (*Magisch herbarium*) - geeft ons een lijst van honderdzeventien planten (meestal bloemen of, zoals men nog zegt, 'kruiden' (in het Frans 'simples')), alsook een klein lijstje, -- O.c., 191/196. (Verderfelijke kruiden en vliegzalven).

Een eerste voorbeeldje. -- "Zonnebloem (Helianthus annuus). -
Geslacht: heet (*opm.*: sensitieven voelen, daarbij, warmte in het geslachtsorgaan).

Planeet: Zon (*opm.*: dit is het Astrologische aspect: indien men deze plant in verband met de zon denkt, dan geeft zij meer energie af).

Element: vuur (*opm.*: sedert de Antiek-Griekse denker Empedokles van Akragas (Lat.: Agrigentum) (-483/ -423) is een lijst van vier 'elementen' (beter: aggregaat-toestanden) in omloop, -- vuur, lucht, water, aarde, -- bij Empedokles niet zonder verband met godheden). -

Gebruikt deel: zaad.

Voornaamste krachten: bescherming, vruchtbaarheid.

Specifieke toepassingen: in de tuin groeiende bloemen van de Helianthus brengen de 'zegeningen' van de Zon; vrouwen die willen zwanger worden, eten vaak - tijdens de wassende Maan - de zaadjes op.
Tot daar letterlijk Cunningham.

Herlees nu cf 9vv. en gij zult inzien dat Cunningham zich met de "elementen van de wereld" inlaat zoals Paulus ze verstaat (o.m. in de vorm van Astrologie).

Volgens Paulus: wie zo handelt, wordt - wellicht - wel geholpen door één of meer

(1) krachten (energieën),

(2) wezens (entiteiten, -- godheden, natuurgeesten, zielen) en

(3) processen (b.v. vruchtbaarheid, tuingeluk),

maar komt, meteen, in de greep van diezelfde 'elementen' van onze kosmos.

Voor de grote Apostel begint met dit laatste aspect het probleem, dat, zijns inziens, enkel door Jezus, in Drie-eenheidsverband (cf 268) - basis van ons groot verhaal kan worden opgelost. -

Tweede voorbeeldje. -- O.c., 194 Bilzenkruid (Hyoscyamus niger). -

Het werd benut om "kwade entiteiten" op te roepen; ook om 'clairvoyance' (helderziendheid, mantiek) te bevorderen.

Andere toepassing: via tegenbetoveringen (antimagie, 'exorcisme'), waarin men met dat kruid werkt, breekt men (= maakt men ongedaan) vorige magische vervloekingen; -- via betovering, met gebruik van het kruid, de erotische liefde van een vrouw "aantrekken" (bewerken)". -

Cunningham, definieert zelf: "Verderfelijke kruiden zijn kruiden, die de dood veroorzaken. (...) Ooit werden zij, echter, bij magische werken gebruikt". (o.c.k 191).

CF318

Sint Paulus zou, hier, heel zeker op de onvermijdelijke greep van de 'kosmische elementen' wijzen. Als men b.v. "kwade wezens" oproept - een natuurgeest der woede, een duivelin, gebeurlijk Satan, kopstuk van de elementen van deze wereld -, dan zal het zeer moeilijk zijn St.-Paulus ervan te overtuigen dat men niet in de greep van kwade machten (energieën, wezens, processen) valt. -

Opm. -- De term 'vliegzalf' betekent 'uittredingszalf'. De heksen, waarvan wij een herstichting beleven, b.v. wreven zich met een brouwsel in, dat o.m., als planten, bazielkruid (Ocimum basilicum), zonnebloemzaadjes,

vijfvingerkruid (Potentilla canedensis), peterselie (Petroselinum sativum), kalmus (= kalmoes; Acorus Calamus) omvatte.

Volgens Cunningham worden deze 'sabbatoliën' nu als gewone 'zalfoliën' aangewend.

Opm.-- Wie wat meer wil weten omtrent uittreding, leze b.v. *Janet Lee Mitchell, Uittredingservaringen (Welke betekenis hebben deze ervaringen voor onze visie op de dood?*), Naarden, Strengholt, 1985 (// Eng.: *Out-of-Body Experiences* (1981)), een werkje dat zo nauwkeurig mogelijk ingaat op het fenomeen en wat ermee samengaat.

Zoals *Carlo Ginzburg, De Benandanti (Hekserij en vruchtbaarheidsriten in de XVI-de en de XVII-de eeuw*), Amsterdam, B. Bakker, 1986, vermeldt, pasten de Benandanti (1575+ in de streek van Friuli, N.-Italie) een analoge methode toe: het lichaam blijft stilliggen, gedurende uren, terwijl de 'geest' (ziel) uittreedt en "op reis gaat" naar een welbe-paald punt (hier: om de boze heksen te bestrijden).

Ginzburg aanvaardt de hypothese dat, in het geval der Benandanti, het uittreden

(i) ook al neemt slechts de 'geest' eraan deel,

(ii) volkomen 'werkelijk' (in de transrationele zin, natuurlijk) was. -

Als men weet hoe sterk Deuteronomium 18: 9/14 (Verbod van waarzeggerij en toverij) nawerkte, is het niet moeilijk om St.- Paulus' oordeel over zulke dingen te raden.

Opm. -- Zoals *Y. Pérez Barreto, Sarita*, 156, zegt, is het een publiek geheim dat b.v. grote Amerikaanse farmaceutische firma's veel geleerd hebben van genezers/ genezeressen en magiërs/magiërinnen:

Merk, Squibb, Davison b.v. maakten antibiotica, contraceptiva, hormonen, -- kortom: allerlei producten o.g.v. wat die Primitieven kenden, -- producten met algemeen erkende farmaceutische waarde.

CF319

Bibl. st.: *R. Evans Schultes/ Hofmann, Over de planten der goden*, Utr./ Antw., Het Spectrum, 1983 een zeer degelijk werk; -- 86/91 (Hekserijkruiden: Wolfskers (Atropa), Bilzekruid (Hyaryamus), Alruin (Mandragora)); -- 92/101 (Cannabis: de nectar van het genot); -- 120/127

(Ayahuasca (Banisteriopsis): slingerplant van de ziel); -- San Pedro (Trichocereus): cactus van de vier winden) e.d.m.); --

D. Martinetz/ K. Lohs, Gift (Magie und Realität/ Nutzen und Verderben), Leipzig, 1985 (wat gifstoffen zijn en de werkingen ervan, -- anorganische, plantaardige, dierlijke stoffen).

Analyse. - Staan wij, nu, stil bij één of meer aspecten van Sarita. -

Ter inleiding. -- De ondertitel "*Le chemin des chamans*" wordt, o.c.,75, verduidelijkt. De Siberische sjamanen wendden de amanita muscaria, vliegenzwam, aan als 'vliegdrug' (uittredingsmiddel).

Zij zagen hoe hun rendieren de giftige paddestoel aten zonder ervan te sterven. De Amanita muscaria, nu, is een hallucinogeen ('hallucinaties', -- beter: 'gezichten' (visioenen, mantische beelden en ervaringen) verwekkend of, althans, begunstigend), dat onveranderd doorheen het rendierorganisme gaat en gaaf in de urine afgegeven wordt. Siberiërs - sjamanen of niet - nemen van dergelijke urine in, -- om zodoende 'helderziendheden' te begunstigen.

33.2. Analyse (A).- Druggebruik (319/320)

Druggebruik als bron van veranderde, ja, vervormde waarnemingen.

Men kent, wellicht, de term 'ASC' (Altered States of Consciousness, veranderde bewustzijnstoestanden).

Sarita, de veertienjarige, en de auteur 'experimenteren' o.m. en vooral met de San Pedro. Zij komen in een of andere 'ASC' terecht. Meer niet. Waardoor? Waarom? Doordat/ Omdat zij doelloos, zonder voorafgaande, duidelijke intentie (bedoeling, probleemoplossing) te werk gaan.

Gevolg: i.p.v. het druggebruik te beheersen, worden zij erdoor beheerst.-

Men kent wellicht 'sensitieven' (helderwaarnemenden) vooral de sterke graad - de 'hypersensitieven' - worden allerlei dingen gewaar, waar de normale mens, tenzij na lange inspanningen, niets van gewaar wordt. Deze hypersensitieven vallen op door de wanverhoudingen tussen de (kleine) prikkel - een persoon, een voorwerp, een woord - en de (grote) reactie. -

Welnu, druggebruikers begunstigen dergelijke wanverhoudingen.

CF320

Appl. model. O.c., 229. -- “Graziela kwam op mij toe en reikte mij, in een lepel, een beetje ijskreem toe. -- “Het is vanille, zoals gij ze lust” zei zij, -- met zoveel vertedering dat ik de mond opende alsof men mij de eucharistie of iets in die aard gaf. Het minieme klompje ijskreem kwam koud en dik over.

Terwijl het doorheen keel en slokdarm gleed, kwam het als traag en overvloedig over. Het neerglijden eindigde maar niet. Het klompje bevroor alles om zich heen. -

Toen, tenslotte, deze ijzige doorleving mijn maag bereikte, was ik op de slag als verlamd, -- bewegingsloos als een standbeeld, -- volkomen bevroren door een lepeltje vanille-ijskreem.

Zonder het hoofd te bewegen - dit vervloekte slokje had zelfs mijn gelaatstrekken stijf gemaakt - zei ik tot Sarita: “Ik kan niet meer bewegen”. (...); --

Ziedaar wat het brouwsel, door Sarita gemaakt, uitwerkte. De psychiaters moeten zeker zulke ‘waarnemingen’ (‘hallucinaties’ geheten) bij sommige patiënten/ patiëntes vaststellen. Men komt ze, in het dagelijkse leven, tegen wanneer men ‘hypersensitieven’ bezig hoort. -

O.c., 231. -- “De kelner keerde met de soep terug (...). Eén enkele lepel warmde ons op (uit onze verkleumdheid). Waarbij wij ons verzadigd voelden alsof wij “een groot banket” achter de rug hadden (....)”.

Dezelfde avond, dus, stoten zij op warme soep: weerom dezelfde wanverhouding, maar, i.p.v. afkoelend, nu verwarmend: op iets kleins, miniems, reageert de druggebruiker niet evenredig. wij kunnen dit de bedwelmde, ja, vervormde waarneming heten.

33.3. Analyse (B). Druggebruik als middel tot contact (320/322)

-- Druggebruik als doelgerichte contactering van de elementen van de kosmos.

Waren Sarita en Barreto eerder ‘doelloos’ te werk gegaan, de Peruviaanse en, algemener, de Amazoniaanse genezers/ genezeressen en magiërs/ magiërinnen gaan zeer doelbewust te werk. Zij willen, als echte ingewijden (‘initiatie’), mensen helpen - diagnosen stellen, therapieën uitwerken; -- lotgevallen keren. Het drugeffect is meteen, grondig anders, beheerster. -

Appl. model. -- O.c., 160. -- Don Manuel Cordoba, een doorgewinterd genezer, slikt Ayahuasca amaranti. -- “In de loop van die bedwelmingen en van die dromen, die ik doorleefde, naarmate ik van de Ayahuasca amranti innam, ‘zag’ ik dingen, die gaandeweg ‘heerlijker’ overkwamen. -- Zo b.v. bestaat er het lied der woeste adders, -- een toverlied dat aangewend wordt om adders en giftige slangachtigen te beheersen. Alle kruipdieren hebben hun eigen ‘gebed’.

CF321

Maar men behoort dat ‘gebed’ te zingen, zoals zij u dat aanleren. Met name: in de loop van dergelijke ‘bedwelmingen’ dagen, voor u, “grote adders” op, “grote giftige slangachtigen”. Zij vangen met zingen aan. Iets dat u diep in het geheugen gegrift blijft”.

Opm. -- Het mantisch ‘zien’ van b.v. ‘grote’ adders wijst op buitennatuurlijke wezens, die, ofschoon geen adders, zich de verschijningswijze van adders aandoen om de ‘identitieve’ methode (zij vereenzelvigen zich met adders) toe te passen.

Daardoor komt wat zij aanleren - b.v. het lied -, over bij de adders en door adders benadeelde mensen als ‘echt’ adder en, dus, indrukwekkend, efficiënt. Het is een soort van magische retoriek.

Als don Manuel Cordoba dan het door die ‘grote godheden’, die het adderdom beheersen - één type van Paulus’ elementen van de kosmos aangeleerde lied zingt, -- zo getrouw mogelijk weergevend wat die ‘groten’ van de adderwereld hem geleerd hebben, ten titel van inwijding, dan luisteren de dierenzielen ernaar. Anders niet.

Opm. -- cf 233 (Pan als mythische leraar van masturbatie) gaf ons een ander voorbeeld van wat de elementen van de kosmos zoal te ‘zien’ geven. De Bijbelse en Modern-Verlichte zedigheid en geslachtelijke ethiek is dergelijke ‘natuurwezens’ gewoonlijk nog niet eigen. -

Opm. -- Het staat vast dat don Manuel op die wijze mensen effectief kon helpen. Zodat het keren van hun/ haar lot het zelfs voor Sceptiekers en Rationelen (cf 9, 24: Sceptisch/ Rationeel, Transrationeel) onloochenbare feit is, waardoor iets transrationeels doorkomt. Hoe veelduidig het ook mag zijn.

Analyse (B). -- Druggebruik als doelgericht contact. -

Een tweede voorbeeldje. -- O.c.,209/211. -- Dona Susana, eveneens een magiërin/ genezeres, die, overigens, Barreto wou inwijden, licht hetzelfde fenomeen anders toe.

Ook zij zong - wat de Latijnen ooit heetten - 'carmine', toverliederen. Maar doelbewust riep zij daarmee "de moeder der planten" op. Heel eerlijk als zij was, bekende dona Susana dat ieder sjamaan/ iedere sjamane individuele methoden aanwendt om de kundigheden, waarover zij/ hij beschikt, over te dragen op een '(tover)leerling(e)'.

Maar met klem hield zij staande dat wat haar begaafdheden betrof, deze rechtstreeks van de onthullingen van "de moeder van alle planten" afkomstig waren. –

CF322

Opm. -- Het is - voor wie die wereld een beetje kent - godinnen - buitennatuurlijke vrouwelijke wezens - gegeven o.m. de plantenwereld (en al wat ermee samengaat) te beheersen. Het feit dat zij 'beheersen', toont dat het om zeer belangrijke 'elementen van de kosmos' gaat.

Opm. -- De 'Nieuwe Heksen' geven zich daarvan soms zeer scherp rekenschap. Zegt *Ir. Christoph K.*, 43 (Heksennaam 'Belladonna'), in: *G. Graichen, De 'Nieuwe Heksen*; 135:

"Als de heksencultus een vrouwelijke religie is, dan vereer ik in de vrouw een belangrijk, een mooi deel van de natuur. Vrouwen hebben - in tegenstelling tot mannen - iets fascinerends". -

Wat is dat 'fascinosum' juist? Argante, 30, 'Priesteres' van de Wiccacultus zegt, o.c., 119: "(Met mannen samenwerken, in Heksenverband, is altijd moeilijk) omdat ik maar heel weinig mannen ken, die in staat zijn tot die kring te behoren. Als er eentje de opleiding volhoudt en ingewijd wordt, dan weet hij zich ook in de kring te gedragen. (...)

Ik heb een paar negatieve ervaringen opgedaan. In het begin had ik mijn energie tamelijk ver buiten (*opm.*: buiten het grofstoffelijke lichaam). Ik was fantastisch gelukkig als ik maar met die mensen samen was. -

En, in die groepen, is energievampirisme helemaal niet zeldzaam: het feit dat anderen mijn energie willen 'uitzuigen'. Dat is mij met mannen vaak

overkomen, opdat zij zich als eenheid konden voelen;-- die het niet gelukt is om hun vrouwelijke kant te versterken.

Voor hen is het gewoon heel wat makkelijker om bij een vrouw, die een goede vrouwelijke energie heeft, die energie uit te zuigen".

Slotsom: vrouwen, indien occult gaaf, beschikken oven veel meer energie, occulte of buitennatuurlijke energie, dan mannelijke wezens. Heel wat mannen, thuis in occultisme, hebben het snel door dat vrouwen van die hoge, zeer doordringende energie beroven het gemakkelijke middel is om zelf op dat terrein zich te doen gelden. -

Draag dat nu over op het terrein der elementen van de kosmos: ook daar zijn godinnen veel energiegeladener dan mannelijke wezens.

Als men dan weet dat, om te lukken op dat terrein, energiebezit doorslaggevend is, dan vat men dat ervaren vrouwen een doodschrik opdoen voor mannelijke uitzuigers; -- dat zij zich aan vrouwelijke godheden vastklampen. Dat heeft niets te zien met mannenverachting; wel met elementair zelfbehoud. -

Tot daar over het 'fascinans' der vrouwelijke wezens, aards of buitenaards.

CF323

33.4. Analyse (C). Druggebruik als voorlopige methode (323)

Het gebeurt ook dat druggebruik - het aanwenden van plantenenergieën als substraat van mantiek - zich herleidt tot een fase. -

Zo bij de genezer Juan, die het liefst zonder doet. -- O.c., 193s. -- Juan is een vervoerd genezer: hij doorleeft 'trance' ('transitio', overgang). - Juan, bij valavond, zette zich te midden van de patiënten/ patiëntes neer. Bekleed met een witte bekleding. Na enkele minuten vertoonde hij schokken, -- eerst nauwelijks merkbaar, -- daarna sneller en heviger.

Dat duurde zo'n acht tot tien minuten. Plots hield dit op. Een stem, die sterk van de stem van Juan verschilde, kwam vanonder de witte bekleding. -- Niet enkel de geesten der planten, maar ook een of ander personage voeren, op die wijze, in Juan.

Gebeurlijk - bij moeilijk te analyseren gevallen - kwam de ene 'entiteit' (= buitennatuurlijk wezen), na de andere door, -- elk gespecialiseerd in juist één aspect van het probleem. -

Opm. -- Dit is typisch wat de godsdienstwetenschapper Usener vastlegde met de term 'Funktionsgötter' (godheden - versta buitennatuurlijke wezens - die juist één 'functie' of rol spelen). -

Opm.-- Weerom: buitennatuurlijke wezens spelen een kapitale rol; -- de elementen van de kosmos van Paulus. Maar het druggebruik treedt hier duidelijk terug: "Juan verschilde ook van de andere genezers, die ik leerde kennen, want hij nam zeer zelden plantenextracten in, -- aftreksels van de planten, waarvan hij 'de geest' wilde ontmoeten". (O.c.,196).

"Aftreksels zijn het niet!" lichtte hij bijna ontstemd, toe. "Het is het bloed der planten, -- een bloed dat op het onze gelijkt, waarbij enkel de kleur verschilt. -

Aanvankelijk nam ik er alle dagen van in, maar nu heb ik dat niet meer nodig. ik roep de geesten der planten op en zij komen, -- zonder drug". (Ibid.).

Toelichting. - Wanneer wij, nu, de delen (A), (B) en (C) van de analyse samenvatten, dan staan wij voor een soort gamma, een differentiaal:

a. van niet- doelgericht naar wel doelgericht,

b. van druggebruik tot niet-druggebruik. En waarop het aankomt, is de mantiek, d.i. het zien(st)ersvermogen, -- niet de sensaties aan drugs verbonden.

Terloops: *M. Denning/ O. Philips, La visualisation créatrice,* Paris, J' ai lu, New Age, 1989, is een boekje dat in de lijn van wat wij, hier, kort analyseerden, ligt: onze hersenen bevatten meer en groters dan wat wij ervan waarmaken.

CF324

33.5. Een waardeoordeel (324/327)

-- Wij hebben enkele hoofdpunten uit *Barreto's Sarita* gelezen. - Welke informatieve waarde bezit dat boek? Dit kan blijken o.g.v. vergelijking. -

Nemen wij b.v. *Theo Ott, Der magische Pfeil, (Magie and Medizin*), Zürich/ Freib. i.Br., Atlantis, 1979. Wie dit verslag van een analoog onderzoek naar

de Traditionele geneeswijzen, door Duitsers gemaakt, leest, wordt getroffen door de verregaande gelijklopende vaststellingen. Wat bewijst dat Barreto wel degelijk informatieve waarde heeft.

Opm. -- Typologie. -- Ott, o.c.,49f., 63, preciseert. -- Men onderscheidt in een aantal gevallen drie types. -

Wie ziek is of lotsproblemen heeft, wendt zich
(a) tot de curandera, de genezeres: steevast stelt zij als 'diagnose' dat de kliënt(e) 'decliceado' (ontspoord, uit de voegen) is; haar 'behandeling' bestaat in massages;

(b) men wendt zich daarna tot de vegetalista, de plantenkundige: deze past kruiden en planten toe, o.m. in de vorm van sappen, waarbij hij zich vooral richt op het getroffen orgaan;

(c) tenslotte wendt men zich tot de brujo, de tovenaar (zie hierboven), die als de eigenlijke genezer gewaardeerd wordt, doordat hij met de onzichtbare wezens contact heeft. -

Wat Ott en zijn équipe opvalt, is de verstehende methode (cf 54):
i. men betrekt zoveel mogelijk de naastbestaanden - b.v. de ouders en gezinsleden - in het behandelingsproces, -- blijkbaar o.m. om het die mensen draaglijker te maken ("Men is nooit alleen ziek of in nood in Amazonië");

ii. de curandera, die masseert, doet dit met innig medeleven zo dat de getroffene, door die moederlijke aanrakingen, uit zijn afzondering geraakt; -- zo ook gaan de vegetalista en de brujo te werk: zij hebben tijd voor en leven mee met hun cliënteel. -- Wat, in zeer hoge mate, in de Moderne geneeskunde ontbreekt (zo merkt Ott op). -- Dit alles is, natuurlijk, in de geest van postmoderniteit en, inzonderheid, nieuw tijdperk.

Opm. -- De titel 'magische pijl' betekent wat volgt. -- In de mond houdt de brujo een voorwerpje (steentje, penneschacht, boon, tand), terwijl hij een lichaamsdeel uitzuigt: de tsentsak of oorzaak van het onheil wordt in dat voorwerpje gezogen en zo uit de getroffene verwijderd. Daarna wordt het voorwerpje uitgespuwd, ver weggeworpen of vernietigd. - Elders, b.v. in W.-Afrika, doet men dat ook.

CF325

Een toemaatje. -- *G. Sciuto, red., Jean Raillon, Alchimiste des plantes,* Paris, J. Grancher, 1983 - het boek is een reeks vraaggesprekken met de befaamde kruidenverkoper Raillon, die via zijn grootouders een 'pommade' (het 'geheim' ervan) kreeg, die zij, op hun beurt, van Zigeuners hadden gekregen (als teken van grote, zeer grote dankbaarheid) - vertelt wat volgt.-- O.c., 64/66 (*Un exemple frappant*). -

In 1904 slaan, in Duits Z.-W.-Afrika (Namibië), de Duitse kolonisatoren een inlandse opstand neer. Na de krachtmeting wordt, tussen vele anderen, een Hottentottenkrijger naar de kliniek van Nababis (Marienthal) overgebracht. Talrijk zijn zijn wonden. De kogel wordt onmiddellijk verwijderd. Maar de wonden gaan niet dicht, de uitwendige bloedstorting gaat door, de toegediende stollingsmiddelen werken niet. Het lijkt een "hopeloos geval". -

De Hottentot beseft dat men hem aan zijn lot aan het overlaten is. Hij vraagt of men wil toelaten dat de tovenaar van zijn stam hem verzorgt. Zijn "laatste wens" wordt welwillend toegestaan.

De Afrikaanse 'wonderdoener' bestrooit de wonden met een eerder grijze poeder. Geamuseerd, onverschillig of benieuwd reageren artsen en verplegend personeel. De tovenaar wil wel zeggen dat het de gemalen en verpulverde wortel van een inheemse plant is, maar weigert de naam te noemen. Een ogenblik is de twijfel massief. -

Maar 's anderendaags begint de wonde toe te groeien. Enkele dagen later staat de Hottentot op en wandelt rond in de hovingen van de kliniek. Algemene verbazing! Maar de tovenaar geeft de naam van de plant niet prijs. Daarop mobiliseert een blanke een politiehond die het spoor van de oude man volgt.

Zo werd de plant, die de inlanders 'Duivelsklauw' (Harpagophytum) heten, ontdekt. Stalen werden naar wat toen Pruisen heette verzonden. Vakwetenschappelijke toetsingen bevestigen (verificatie) de wondegenezende kracht van de plant, die slechts op de rand van de namibische woestijn groeide, en onthullen nog andere medische eigenschappen (pijnstillend, cholesterolverminderend, ureumzuurverminderend e.d.m.).

Alternatieve geneeswijzen. -- Na deze korte zoektocht in het domein van de Archaïsch-Primitieve geneeswijzen verstaan wij beter één der

deelhypothesen van New Age (cf 315: mogelijkheden; mens/natuur één systeem).

CF326

-- ***Bibl. st.:*** *I.Dorren, Natuurlijk alternatief (Moderne encyclopedie van de Homeopathie en andere alternatieve geneeswijzen),* Amsterdam, Sijthoff, 1987 (een werk dat duidelijk maakt welke uitbreiding de alternatieve strekking ondertussen heeft bereikt);

-- *P. Jochems, Geneeskunde op de zwarte markt (Weerstand tegen pendelaars, magnetiseurs en paragnosten),* Kapellen, 1986 (*het cultuurconflict*);

-- *J. Mandorla/ Fr. Simpère, Le guide des guérisseurs et autres thérapeutes (Leurs techniques, leurs resultats. Bonnes et mauvaises adresses),* Paris, Lebaud, 1986 (met o.c.,128/131 (*L' illusion philippine*), één voorbeeldje van bedrog (illusionisme i.p.v. echt genezen)).

Besluit: de New-Agemensen hebben een insluitingshouding (cf 305), met zin voor multicultuur. Daardoor zijn zij één type van Postmoderniteit.

Fytotherapie/ aromatherapie/ kruidenkeuken.

Eén figuur zij vermeld: Dr. Jean Valnet, de baanbreker in Frankrijk. *Dr J. Valnet, Phytothérapie (Traitement de maladies par les plantes)*, Paris, Maloine, 1972-1; 1983-4 (een ware goudmijn);

id. *Aromathérapie (Traitement des maladies par les essences des plantes*), Paris, *Maloine*, 1964-1; 1984-9 (hier handelt de auteur over de etherische of vluchtige oliën);

id., *Se soigner par les légumes, les fruits et les céréales*, Paris, Maloine, 1967-1; 1985-9 (weerom met dezelfde hoge wetenschappelijke zin geschreven). -

Valnet waarschuwt wel tegen de 'kwakzalvers', die met veel te weinig kundigheid zich aan deze materie wagen. Dit is niet zonder nut: als men maar weet dat sommige dosissen van aromatische oliën comateuze toestanden kunnen veroorzaken.

Cosmetiek. -- Men heeft maar vrouwenbladen en, inzonderheid, vakbladen voor esthéticiennes (schoonheidsspecialistes) open te slaan om onmiddellijk de planten te ont-moeten,-- in de ene of andere vorm.

Bibl, st. *B. Hlava e.a., Schoonheid uit kruiden, Zutphen,* Thieme, 1982 (honderdvier-enzeventig planten worden toegelicht (beschrijving, herkenning herkomst, verspreiding, oogsten, toebereiding, actieve bestanddelen, cosmetisch en ander gebruik));

Dr. K. Tolkiehn, Het grote boek over natuurlijke cosmetica (Alles over gezonde cosmetica, huid - en lichaamsverzorging), Sassenheim, 1988 (zeer mooi boek, van de hand van een scheikundige).

Opm. -- *G. Hodson, Les fées au travail et au jeu*, Paris, Adyar, 1966, leert ons hoe een echt ziener "de elementen van de kosmos" ziet.

CF327

Twee soorten bijbelgeloof. -

Niet enkel mensen als Hodson 'zien' en 'ontmoeten' natuurgeesten allerhande (zij zijn overtalrijk en uiterst gevarieerd).

Nemen wij het romantische verslag van *Ursula Burkhard, Karlik (Ontmoetingen met een natuurwezen*), Zeist, Vrij Geestesleven (Steineriaans), 1987 (// Dt: *Karlik (Begegnungen met einem Elementarwesen*), Weissenseifen, 1986). 'Karlik' is het Russisch voor 'dwerg', de naam van één der hoofdfiguren van dit mooie boekje. 'Elementarwesen' vertaalt men, hier, door 'elementenwezen' (o.c. 9), -- beter wellicht: 'elementgebonden wezen'.

De 'elementen', hier, zijn de Empedokleïsche (wat salamanders (vuurgeesten), sylfen (luchtgeesten), undinen (watergeesten) en gnomen (aardgeesten) geeft). -

Opm. --- Dit boekje doet ons, in de vorm van een autobiografie van een Duits blindgeboren meisje, aanvoelen wat de nieuwtijd-perkers verstaan onder "mens-en-natuur-als-één-systeem".

Meteen steekt, in New Age, een blijde boodschap voor gehandicapten zoals de "blinde ziener" Teiresias (Lat.: Tiresias), in de Antiek-Griekse mythologie (hij speelt een hoofdrol als voorspeller in het leven van Oedipus), zo ook Ursula Burkhard: (biologisch) blind - en dus gehandicapt - 'ziet' zij duidelijk "de andere wereld", zoals zij die noemt. Zoals New-Age beweert: meer en groter mogelijkheden bergt het zieleleven van de mens.

"Als kind speelde ik graag met dwergen en elfen. Ik kende ze en begreep ze. (...). Toen ik nog klein was, luisterden volwassenen geduldig. (...) Later probeerden zij mij die 'andere wereld' uit mijn hoofd te praten (...). Om te 'bewijzen' dat het "niet waar" was, zeiden zij: "Er staat over dwergen en elfen niets in de Bijbel. En 'geloven' in iets wat niet in de Bijbel staat, is zonde". - Maar ik 'geloofde' niet in het bestaan van deze wezens: ik ervoer hun aanwezigheid. Zo kwam het dat ik onder het eerste groot probleem van mijn leven begon te lijden (...)". (o.c.,21). -

Pas later bekomt Ursula Burkhard van de druk van haar Bijbels milieu (cf 35):

(i) zij las in de hoogste klas Faust van Goethe;

(ii) in de lessen van Oud-Engelse letterkunde leerde zij over de Ierse monniken, die, ofschoon diep Christelijk, toch "sterk met de natuur verbonden" leefden. Dat was een ander type van Bijbelgeloof: "daarbij kon ik aansluiting vinden" zegt U. Burkhard (o.c., 23).

Opm.: De heilige rest. Zieners zeggen ons om het laatste stukje op je bord niet op te eten, er hangt een zwarte massa rond die negatief geladen is. 'Men kan geen grotere stommiteit begaan'.

CF328

34. Persfragmenten omtrent 'New Age' (328/337)

Staan wij, na de definitie (cf 315) - mensheid en leefmidden (kosmos) maken één systeem uit; de mensheid, zelf, is voor verbetering vatbaar, o.m. doordat zij over meer en groter 'mogelijkheden' beschikt -, even stil bij een ander type van karakterisering, persuittreksels.

Men kan b.v. lezen: "New Age, het 'Nieuwe tijdperk', Aquarius- of Watermantijd-perk, uitloper van de Beatniks (cf 282) en de Hippies (cf 305), vertoont, tot op zekere hoogte, de mentaliteit van de Underground (cf 285) en de Tegencultuur (cf 284). New Age vertoont b.v. een eigen inclusief pluralisme, - waardoor het duidelijk postmoderne kenmerken heeft". Zoiets treft men in menig tijdschrift aan, als typering.

Andere karakteristiek. - In de USA oogst New Age een denderend succes waarop o.m. de uitgeverij en zo ingaat: Windham Hill is er zo een. Er bestaat zelfs een Napra - versta: New Age Publishing and Retailing Alliance - .

Marilyn McGuire, woordvoerster, zegt dat, sinds 1985, de omzet - geldig voor zo'n miljard dollar of meer zelfs - inzake publicaties zo'n 20% tot 30% per jaar stijgt. -

Thema's: alternatieve geneeskunde (cf 314vv.) en gezondheidszorg, lichamelijke expressie, parapsychologie en occultisme (denk aan de Bermuda-driehoek, met de mysterieuze ongelukken of aan de goden als kosmonauten), de triade "Jezus/ Krisjna/ Boeddha" (let op de gelijkschakeling), Keltische, Precolumbiaanse culturen, Oosterse religies.

Lees b.v. Cosmo(politan) voor de vrouw van de wereld 1988: nov., 50: "Op cocktails komt het onderwerp van gesprek herhaaldelijk op aura's en tarot (*opm.:* ook 'tarok', een mantisch kaartspel).

En het is volstrekt bon ton om, na een etentje, een pendel uit je zak te halen. Er zijn tientallen workshops (*opm.*: ateliers voor experimentele activiteiten) en New Age-centra, waar je leert je sluimerende paranormale vermogens te ontwikkelen. -

Is het paranormale 'normaal' geworden? En wat is paranormaal?". Waarop het damesblad - blz. 50/75 - in zes hoofdstukjes tracht een journalistiek antwoord te geven.

Doch trekken wij naar de ons omgevende landen. -- Zo i-D, een blad voor Tegencultuur. Het artikel "*The Selling of the New Age*; in: i-D (*Ideas, Fashion, Clubs, Music, People*), London), No 73 (1989: sept), 20ff., begint als volgt. –

CF329

(1) "This is the Dawning of the age of Aquarius". Zo klonk ooit - in de Hippe en 'gelukkige' zestigerjaren - het lied. -- Maar wie zou gedacht hebben dat "het tijdperk van harmonie en verstandhouding" zich, te midden van de materialistische, keiharde tachtigerjaren, zo zou hebben doen gelden?

Ja: het Watermantijdperk - New Age - wint steeds meer veld, werft aanhang(st)ers, staat op het punt één van de grote leuzen van de negentigerjaren te worden, -- naast al wat groen heet. -

(2) Maar wat juist betekent "Nieuw Tijdperk"? Astrologen rekenen ermee dat de aarde verschuift, in de Dierenriem, van Vissen naar Waterman. Zo'n verschuivingen doen zich niet zo vaak voor (zo om de tweeduizend jaar).

Dergelijke verschuivingen - zo beweren astrologen - voorspellen een wijziging in het bewustzijn op deze aarde. Zo betekent 'Waterman' (yuppe) harmonie, vrede en verstandhouding.

Het Watermantijdperk luidt, dan ook, een periode van metafysisch (*opm.:* versta: 'bovenzinnelijk', 'transrationeel' (cf 9; 24) bewustzijn - de geestelijke revolutie - in. -

(3) De aanhang(st)ers zien dit weerspiegeld in volgende fenomenen:

a.1. alternatieve bewegingen in vakwetenschap, -- geneeskunde, psychologie, politiek, -- opvoedkunde (opm.: alternativisme).

a.2. toenemende belangstelling in al wat 'geestelijk' (*opm.*: sacraal, religieus) is (*opm.:* neosacralisme);

b.1. geloof in 'the connectedness' (samenhang) van de dingen binnen een omvattend of zelfs alomvattend verband;

b.2. het situeren van ieder ding en ieder wezen binnen een weids kosmisch systeem (*opm.*: holisme - cf 314 (209; 250))".

Opm. -- Opmerkelijk is dat een door de Bijbelse religies zo uitgestoten en door de echte verlicht-Rationelen geminachte denkvorm als de Astrologie zo'n planetair succes kent.

Er moet in deze niet-Bijbelse en niet-rationale denkwijze meer schuilgaan dan mode of ideologie. Wellicht zou St.-Paulus triomfantelijk beweren dat de 'elementen van de kosmos' (cf 8 (vrl. 10) het én op Christendom én op rationalisme halen.

Nemen wij een Frans jongerenblad. -- *Marie-Odile Briet, Qui sont les New-Agers*?, in: 20 ans (Paris), No 41 (1990: janvier), 61.

CF 330

"In de USA werft New Age, dat reeds 10 procent van de bevolking raakt, in een welomschreven cultuurmidden. De New-Agers zijn eerder jongeren (20/35 vgl. cf 177 (Le Grand Bleu: 15/25)), rijk gewordenen, oververzadigd van 'materiële' welvaart maar er zich van bewust dat "geld alleen" niet het nirwana (*opm.*: Boeddhistische term voor 'levensvreemde gelukzaligheid') uitmaakt.

De New-Agers zijn, op de eerste plaats, bekeerde yuppie' s (Cf 82). -- Santa Barbara, een Californische stad, is er totaal door 'ingenomen':

vegetarische fastfoods, boekhandels, winkels die speciale cassettes verkopen, rijzen er als paddenstoelen uit de grond. -

In Frankrijk schat men het aantal mensen dat - als aanhang(st)ers van New Age - “les stages de développement spirituel” (*opm.:* cursussen die een of andere religieuze, of liever sacrale (neosacrale dan) ontwikkeling bijbrengen) doormaakt, op zo’n tweehonderdduizend.

Aan deze zijde van de Atlantische Oceaan is de beweging intellectueler: denkende koppen zoals Elisabeth Badinter of Michel Cazenave (France Cu, Océaniques) schrijven in gespecialiseerde tijdschriften. doch de beweging grijpt bij een zeer gevarieerd publiek, onophoudelijk om zich heen. -

Zijn de New-Agers “herwonnen Baba’s”? Juist is dat, hier en daar, een beetje patsjoeli (*opm.*: parfum der Hippies/ Yippies) rondzweeft, -- dat de uitgemagerden van de Tegencultuur der zeventigerjaren zich op die beweging geworpen hebben, maar zij, althans, maken niet de meerderheid uit (...)”.

Opm. -- Deze typering is eerder sociologisch. En nu een kijkje in de (vrouwelijke) schoonheidsverzorging. -

In het duidelijk voor het Nieuwe Tijdperk gewonnen tijdschrift *Psychologies* (Paris), No 76 (1990: mai), 8, leest men wat volgt. -

De vrouwen willen niet meer, in een klassiek schoonheidsinstituut, enkel maar gemaquilleerd worden; zij verlangen veel meer dan een ‘gelaatsverzorging’. Zij wensen een magische ruimte, -- gezellig, rustgevend.

Om er haar ‘dagdagelijks pantser’ eens kwijt te geraken en er zowel “in goeie forme” als mooi gemaakt uit te komen. -

In die geest geeft *l’ institut de formation holistique à la beauty et à la santé* (ifhobsa, 39 bis, avenue Lénine, 92200 Nanterre) onderricht.

Behalve schoonheidsleer komen les médecines douces (*opm.:* alternatieve geneeswijzen) (cf 326), alsook zelfkennis (d.m.v. karakterologie, morfologie, astrologie, grafologie e.d.m.) aan bod. Doel: estheticiennes vormen die ertoe in staat zijn de vooropstellingen van de holistische theorie in praktijk om te zetten. Wat psychisch en wat lichamelijk is, vertoont interactie: als de luim slecht is, kan de huid niet mooi zijn. -- De titel van dit publiciteitsproza luidt: “*I.T. Esthéticienne new look*”. –

CF331

Opm.- - In dit verband gebeurt het dat men een nieuwe naam invoert: 'cosmetologie'. Goed om weten.

Opm.-- *P. Overman*, Reportage: *Jane Fikkert (Een bijzondere schoonheidsspecialiste)*, in: *Esthéticienne* (Vakblad voor schoonheidsverzorging en cosmetica), Nr 6/7 (15.06.1989), 14/15, geeft ons een voorbeeldje van Holisme inzake esthetica.

Jane Fikkert, in Amsterdam Zuid Oost, is, behalve schoonheidspecialiste, ook 'gespecialiseerd' in 'lymfe-drainage' (toepassing van lymfologie), Zen Shiatsu (drukpuntmassage) en polariteitsmassage (stichter: de Amerikaanse arts R. Stone; axioma: de polariteit of evenwicht (harmonie)). -

'Samenhang' (het Holistisch axioma) is Fikkert's beginsel: "Ik probeer de samenhangen te zien van allerlei soorten massages: singularisering: "Ieder mens is bijzonder' (*opm.*: individueel). Daarom zijn mensen zo interessant". Daarbij is Jan 'alternatief': zij gebruikt preparaten en oliën en zo van Dr. Hauschka, die met plantenextracten werkt (en daarbij Anthroposoof, Steineriaan, is: de planten b.v. worden bij zonsopgang geplukt, in beschermde natuurgebieden; zij zijn vivisectievrij).

De wereld van de onderneming.

-- *A.G., Le manager et l' intuition*, in: *Psychologies* (Paris), No 76 (1990: mai), 48. -

a.1. Een Jong scheikundige, Albert Méglin, wordt in een bekende fabriek voor pesticiden te werk gesteld, -- in 1926 (...). In 1945 verlaat hij ze, nadat zij, dankzij hem, schitterende resultaten bereikt had. "Omdat ik begon in te zien dat pesticiden de aarde, gingen doden". -

a.2. Hij sticht Acier-Tor, een staalfabriek. Op korte tijd bereikt zij een jaarlijks zakencijfer van vierenzeventig miljoen Franse frank. -- 1984: *Méglin* publiceert *Le monde à l'envers* (Le Rocher). De Académie Française bekroont het boek.

Stellingen: **i.** de mensheid maakt een cultuurcrisis door; **ii**, de uitweg:
a. een bewustwording van de echte waarden,

b. de enkeling behoort zich in te burgeren in de kosmische harmonie. -

b. Hoe verklaren dat Méglin, een topmanager, evolueert tot New-Agevoorstander? “Jodjana, een Indonesische prinses, tevens intiem bevriend met Albert Einstein, leerde mij

(a) mij voor de wereld open te stellen en

(b) mijn intuïtieve vermogens te ontwikkelen”. Aldus Méglin zelf.

(3.1)

Sedertdien geeft hij gratis conferenties, -- niet enkel over de methoden, die hem als zakenman hebben doen lukken, maar ook over de wijze waarop de new agefilosofie in het arbeidsproces kan verwerkt worden. -

Ondertussen verscheen van zijn hand *L’audace de connaître* (Le Rocher). Hijzelf beweert dat de tekst ervan onder ingeving (‘inspiratie’) is neergepend (*opm.*: het bekende mediale schrijven). -

Hij stichtte, ondertussen, ook l’ Université populaire de Paris (nu: Université européenne de Paris). Bedoeling ervan is ieder mens (het new-agecommonsensisme) toelaten de hem/ haar eigen intuïtieve vermogens te ontwikkelen en … “met het kosmisch bewustzijn in contact te treden”.

Opm. -- Wanneer wij de ‘hypothese’ van New Age gedenken, dan zien wij dat, ook hier, in de zakenwereld,

(i) mens en kosmos één systeem vormen en

(ii) de mens verbeterbaar lijkt, o.m. doordat hij/ zij ‘andere en groter vermogens’ tot ontwikkeling brengt. Wij zijn ver van het zo overheersende cultuurpessimisme van modernisten en (een gedeelte van de) Postmodernen.

Een Verlicht-Rationalistisch oordeel.

L’ Évenement (Paris) is uitgesproken Verlicht Rationalisme. -- *M. de Pracontal, L’art et la manière de magnétiser les gogos,* in: *L’Évenement*, No 260 (26.10.1989), is begeleid door een klein uitweidingetje: *P.R., L’irrationnel, fils de pub*, a.c., 82/84. -

Opm. -- ‘Gogo’ betekent a. onnozelaar, b. lichtgelovige. ‘Pub’ betekent ‘retoriek’, publiciteit, reclame. Reeds die pejoratieve termen verraden dat men niet rustig-objectief schrijft maar emotioneel-vooringenomen, - in strijd met de axiomata van het Verlichte denken, natuurlijk. -

Doch luisteren wij. -- "*Édition de l' alchimie au New Age*". –

Of de rasechte Cartesi-anen (cf 192vv.) het graag hebben of niet: de wegen van het bevreemdende (l 'étrange') en het hiernamaals ('l' au-delà') zijn bezaaid met bestsellers:

1,3 miljoen *Les prédictions de Nostradamus* (Rocher), 403.000 *la Vie après la vie van Dr Raymond Moody* (35 maal heruitgegeven bij Robert Laffont),

300.000 *Le troisième oeil* van *Lobsang Rampa* (J'ai lu). In Frankrijk telt die sector meer dan driehonderd uitgevers. om die lectuur verspreid te krijgen: bijna honderd gespecialiseerde boekhandels en tweehonderd niet-gespecialiseerde maar met een rijkgevuld rek 'esoterisme'. -

Een ander uittreksel: *D.-A. Grisons, L'issue de secours du sacré*, in: *L' Évenement*, No 260 (26.10.1989), geeft één mogelijke verklaring.

CF333

"Sedert de mensen in niets meer geloven, geloven zij in alles". Zo schreef ooit G.K. Chesterton (1874/1936; Katholiek Engels schrijver). -

Misschien bevestigt de huidige heropleving van het irrationele de waarheid van deze uitspraak. Geloofsvormen van allerlei aard, -- dromen en fantasmen! Men ontkomt niet aan de indruk dat wij eeuwen terug leven.

Het is alsof de moderniteit zich niet heeft kunnen doorzetten. God, de wetenschap en Marx zijn dood, maar de 'duivel' komt in volle snelheid terug! De crisis der ideologieën heeft nog eens toegeslagen". (A.c.,104).-

Opm. -- "Issue de secours", nooduitgang van het heilige, is de titel: het 'heilige' komt én in het Verlichte Rationalisme én in de seculariserende Kerken niet (voldoende) aan bod: de nooduitgang is New Age. Zo luidt de Rationalistische duiding, hier.

Een gelijklopend beweging. –

Wat wij, nu, even ter sprake brengen, is geen New Age in de zuivere zin. Daarvoor is er te veel traditioneels in. Maar het is, toch ook, een nooduitgang van het heilige. *O. Piqetti, L'incroyable retour du surnaturel*, in: *Marie France,* 1990: janvier, 60/63. -- Ziehier wat de auteur beweert. -

"Tien miljoen Fransen geloven in occulte wetenschappen! Vurige christenen inbegrepen, -- zeer tot schade van de clerus. Tovenaars van allerlei slag hebben werk bij de vleet. (...). "Dertigduizend lotswerpers" beweren de enen. "Zestigduizend" beweren anderen. (...) Ze nauwkeurig tellen is niet te doen". -

De auteur geeft een - voor Frankrijk ontstellend - applicatief model. -- "Zomer 1985. -- Politiemensen dalen met man en macht in de kelders van het Ministerie van landsverdediging, omringd door woedende militairen, af. Zielige ontdekking! In een slecht verlichte gang as en wierookwalmen, naalddoorstoken beeldjes, druipresten van kaarsen, slachtafval van schapen in de verrottende fase, een geïmproviseerd altaar! (....) Een viering van een zwarte mis in volle Ministerie van landsverdediging! (...).

De Greenpeace-affaire is nog niet zo lang achter de rug. Een te hulp geroepen magiër duidt als slachtoffer aan Charles Hernu, toentertijd minister van landsverdediging (...)".

Opm. -- Eerlijk gezegd: of er nu dertig- of zestigduizend zijn, die duizenden lots-werpers zijn een soort 'clerus', die de 'occulte' (naargeestige) zelfkant van onze cultuur uitmaakt.

CF334

Een ander getuigenis.
-- *A. Ober/ J.-Y. Casoha, La France ensorcelée,* in: VSD (Paris), 31.08.1889, 44/51. -

"Les sorciers" (de heksers, magiërs) bevinden zich in ons midden. Zij zorgen voor onze gezondheid, onze liefdes, onze toekomst, ons leven. Magiërs, maraboes (*opm.*: Islamitische magiërs), lotswerpers, exorcisten, -- nooit waren zij zo talrijk; nooit bloeiden hun zaken zoals nu.

Het gaat erom om over de oogst van een boer ongeluk te brengen, zich te wreken op zijn diensthoofd (*opm.:* twee typische gevallen van lotsworp), -- een contract in de wacht te slepen of om de liefde van een geburin te bemachtigen: de Fransman van vandaag aarzelt niet 'tovenaars/ tovenaressen' te raadplegen of, zelfs, waagt hij/ zij het zichzelf tot leerling(e) in 'toveren' te maken, -- ja, waagt hij/ zij het "het lot te werpen", zwarte missen te bedrijven en andere plechtigheden op touw te zetten (...).

De auteurs lichten de rol toe: “De magiër(in) van heden vervangt zowel de psychotherapeut (‘le psy’) als de priester. Als dusdanig is hij/ zij in de rol van vetrouweling(e). Hij/ zij is de laatste toevlucht. Hij/ zij vertegenwoordigt, vooral, de magische dimensie, waarvan het gemis ons eeuweinde zo wanhopig maakt”.

Opm. -- Dat alles is niet New Age, maar traditioneel erfgoed. En toch loopt dit ergens parallel: “Wat, echter, nieuw is - zo onderstreept *Ed. Brasey, Les sorciers*, Ed. Ramsey - is het feit dat het niet enkel meer de “achterlijke volkslagen” zijn, waarbinnen een sterke meerderheid vrouwen is, maar ook kunstenaars, toneelspelers, journalisten, schrijvers, reclamespecialisten, -- politici, onderneming: hoofden, financiers. De helft zijn mannen, de andere helft vrouwen. steeds jonger. Meteen is ook de reden veranderd: minder liefdesproblemen, meer beroepszorgen”.

Opm.-- De auteurs trekken de aandacht op een herdefiniëring:
(1) In de XIX-de eeuw - zo b.v. in Littré - werd ‘magiër(in)’ omschreven als “degene die doorgaat voor iemand die een pakt met de duivel sloot”;

(2) nu, honderd jaar later, - zo b.v. in Robert - is ‘magiër(in), “degene die magie beoefent” en ‘magie’ “de vaardigheid om d.m.v. occulte methoden het gewone verloop van de natuur te overschrijden”. -

Opm. -- *Ph. Alfonsi/ P. Pesnot, L’ Oeil du sorcier*, Paris, 1973, is één der beste werken over dit onderwerp, ernstig gemaakt en eerst en vooral informatief (en niet eerst veroordelend).

CF335

Toelichting: Nieuw Tijdperk, -- Nieuw Occultisme (met als basis Nieuwe Magie).-- Zij zijn niet hetzelfde. En toch zij lopen parallel. -- De kern van magie is ‘occult’ d.i. buiten het bereik van de gewone methoden (de rationele inbegrepen, ook de kerkelijke inbegrepen).

Wat is dan de wezenskern van magie?
(1) Dit werd enigszins aangeraakt cf 3 (Negro-Afrikaanse magie en Puritanisme).
(2) Het kwam, vooral, ter sprake cf 119, waar de eigenmachtigheidsstructuur thema was: één der Archaïsche betekenissen van het Antiek-Griekse woord ‘fusis’, natuur, is “magische kracht”.

Magische kracht is:

(i) geconfronteerd worden met een cynische situatie (cf 73 (Machiavellisme); 209 (Reductivisme, Sadiaans of niet); 232 (cynische rede))

(ii) zo dat men ze aankan (door de eigen identiteit te beseffen, ze eigenmachtig door te zetten en dit desnoods ten koste van de rest van de werkelijkheid).

Welnu, het is duidelijk: de moderniteit is gaandeweg één cynisch feest. Het is maar normaal dat de traditionele magie, die dat probleem allang kent, herop leeft, -- juist door- dat de moderniteit er de situatie voor schept, -- door haar cynisme.

Kort gezegd: wie in een cynischer wordende wereld wil overleven, heeft op de 1ange duur maar een uitweg: magisch te werk gaan. Met inachtneming van alle 'natuurlijke' (gewone, niet-occulte) middelen als onderdeel van het overleven. -- Dat is het schouwspel dat de Nieuwe Magie te zien geeft. Althans voor wie de ogen wil openen.

Appl. model. -- *Fernanda Pivano, Beat/Hippie/ Yippie (De l' Underground à la Contre-Culture*), Paris, Chr. Bourgois, 1977, 66/70 (*Allen Ginsberg: mantra à Denver*) (I1 Giorno). -- Wij halen simpelweg aan. -

"In Boulder is een meisje uit Colorado met een Tibetaanse lama (*opm.*: wijman in Tibet en Mongolië; denk aan de Dalai Lama) in het huwelijk getreden, Cho. gyam Trungpa Tulku Rimpoche.

In diens omgeving komen denkgenoten de meditatie beoefenen en de boeddhistische studies doormaken. -

In mei 1972 (cf 295) is Allen Ginsberg hem komen bezoeken. In de loop van 1968 waren er wanordelijkheden, die in Chicago een schokgolf verwekten - gedurende de Democratische Conventie. Gedurende die wanordelijkheden, had Ginsberg reeds gelijklopende resultaten van zijn vorsingswerk toegepast: hij kreeg voldoende 'bewijzen' voor de mogelijkheid om in de loop van optochten, in te werken op de onvoorziene en onbeheerste reacties van de massa.

CF336

Appl. model. -- Op zekere dag waren manifesterende jongeren bijzonder opgehitst door het plotse geweld van de politie. Daarop kregen zij schrik (...).

De dichter neuriede gedurende zevenenhalf uren de sacrale lettergreep 'om' (*opm.*: ook 'aum').

Resultaat: hij gelukte erin enkele groepen die overigens geleidelijk in aantal toenamen, tot rust te brengen. -- De pers ging daarop in. Een rechtsgeding werd ingespannen tegen "de samenzweerders van Chicago". Als getuige trad Ginsberg er op: hij legde toen uit waarin zijn 'neuriën' bestond. Waarop de gezworenen zelf - gedurende de pauze tussen twee verhoren in - hem trachtten na te doen: zij 'neurieden' op de grond gezeten en de benen gekruist, -- in lotus-zit, noch min noch meer". -

Opm. -- Wat schrijfster vermeldt, is magie, -- geactualiseerde magie, in tegencultuur-kader, postmodern. - Meteen ziet men dat New Age wel degelijk op het verlengde ligt van de Beatnik- en Hippiecultuur. En dat de 'revival' van de traditionele hekserij ook op datzelfde verlengde ligt. Ofschoon anders. Dat is nu eenmaal Postmoderniteit.

De eigenaardige 'macht' van de magie.

Rationalisten van het Verlichte genre bekijken magie als naïef, kinderstadium e.d.m. Of magiërs/ magiërinnen wel zo 'naïef' en 'kinderlijk' of zelfs 'kinds' zijn, blijkt wel als de Verlichte geest zich wat beter inlicht, voordat hij rationeel oordeelt.

Bijbelse mensen bekijken magie als 'duivels'. Ook hier zou een betere en grondiger informatie misschien geen kwaad kunnen. Men moet niet de duivel zien waar hij niet per se is. -- Maar 'macht' bezit magie.

Appl. model. *R.P. Trilles, Chez les Fang (Quinze années de séjour au Congo français),* DDB, Lille, 1912, 174/197 (*Le Ngil*). -

De Fang zijn een type van Bantoe-negers, in W.-Afrika (Kameroen, Gabon). De Ngil is niet "le féticheur", de wijman (resp. wijvrouw), die tot de publieke religie behoort en door iedereen geacht wordt (cf 14; 33), maar de "zwart-magiër" ("le sorcier") of hekser, aan de zelfkant van de samenleving - in het oerwoud -, die geminacht, maar ook gevreesd wordt.

O.c., 190s. -- "Iedere Ngil heeft het recht, resp. de plicht een opvolger te kiezen of liever te vormen. Een kind van omtrent tien jaar wordt, gewoonlijk, door hem geadopteerd. De Ngil prent het zijn vooropstellingen in.

CF337

De eerste magische geheimen, leren met een holle grafstem spreken, met hem de tochten meemaken, als schildknaap voor hem uit gaan met de tovenaarsschel. Deze eerste periode duurt tot het achttiende jaar. -

Dergelijke kinderen leven ononderbroken met "slechte voorbeelden" voor de ogen, te midden van het weerzinwekkendste bederf.

Gevolg: zij zijn op korte tijd tot in merg en been verdorven. Alle mogelijke krasse dingen hebben zij meegemaakt; tot iedere misdaad zijn zij bereid".

Opm. -- Dit is allesbehalve 'naïef stadium', kinderlijk denken. De wijman/ wijvrouw, die tot de publieke religie behoort, heeft daar geregeld mee af te rekenen: dus ook zij leven in dat cynische milieu. Zo naïef zijn dezen dus ook niet. -

En nu de (on)macht van de gevestigde kerken. Wij halen Trilles aan: "Vaak kwamen ze naar de missie, aangetrokken door een kameraad, door de lokroep van het onbekende. Soms bleven zij daar tot aan het doopsel, -- bedrogen hun meesters met diepgaande vermomming. Zij vertrokken altijd nog slechter dan toen zij binnenkwamen. De Christelijke vorming heeft geen invloed op hen gehad.".

Kort gezegd: niettegenstaande alle bovennatuurlijke genademiddelen, gelukt het de Kerk - de machtige Kerk - niet deze met louter natuurlijke en buitennatuurlijke middelen gevormde kinderen te 'bekeren' of minstens ietsje te verbeteren. "De christelijke vorming heeft op hen geen enkele vat gehad". Zo luidt het besluit van een kenner.

Trilles is een kenner. Hij is erop ingegaan. Grondig. Misschien zal St.-Paulus toch nog gelijk halen wanneer hij het heeft over "de elementen van de wereld" in zo'n verband (cf 8vv.). Maar hoe komt het dat "de duivel(s)" dan zo grondig kan (kunnen) vormen dat de Kerk er geen macht lijkt over te hebben? Zou het niet dezelfde 'macht' zijn die maakt dat niettegenstaande de Moderniteit, New Age en de Nieuwe Magie zo sterk opkomen?

Eén aspect. -- Men kan New Age niet losmaken van "alternatieve" of "sacrale erotiek" (cf 178: Tantrisme b.v.). -

Maar de Nieuwe Magie kan, evenmin, losgemaakt worden van "seksuele magie": denk aan *Lynn V. Andrews, Medicijnvrouw*, Katwijk, Servire, 1987

(// *Medicine Woman*, San Francisco, Harper and Row, 1981), vooral o.c., 181vv.; 200vv, -- Of men het graag heeft of niet, ook dat is Postmodern.

CF338

35. Holisme(n) (338/341)

Deze term was, oorspronkelijk, meer gebruikelijk in de Angelsaksische landen. -

(1) *Een eerste betekenis luidt*:

"Leer volgens dewelke het geheel (= totaliteit, -- verzameling, systeem) -- in het antieke Grieks: 'holon' -- als geheel, vooral al wat leeft, kenmerken vertoont, die men niet aantreft in de integrerende delen ervan; (*P. Foulquie/ R. Saint-Jean, Dictionnaire de la langue philosophique*, Paris, 1969-2,323). -

Kort gezegd: het geheel is meer en anders dan de delen of elementen. Dit wordt o.m. voorgestaan, in de psychologie, door de Gestalttheorie. Of in het Frans 'psychologie de la forme'. Het Organicisme der Romantici beweerde, verleden eeuw, iets analoogs.

(2) *Een tweede betekenis*. -

Paul Kurtz, Decision and the Condition of Man, Seattle, Univ. of Washington Press, 1965, 65/84 (*Reductioniam, Holism, and the Logic of Coduction*). -

"A whole refers to any individual or context that maintains an integrated unity of its subsystems". Een geheel slaat op ieder singulier gegeven of iedere singuliere context, voor zover deze een geïntegreerde eenheid van de subsystemen ervan in stand houdt. -- Kurtz definieert in termen van (model) systeemtheorie het Holisme (origineel).

Opm. -- Kurtz lijkt te definiëren in een stadium voor het Postmodernisme, dat de nadruk legt op de kloven in de werkelijkheid, vooral binnen de cultuur (in de Lyotardiaanse versie vooral; zie cf 277 (kloof tussen de specialismen); zie ook cf 307 (Postmoderniteit als radicale pluraliteit)).

Dit is het beruchte Differenti(al)isme of Verschildenken (tegengesteld aan Assimilisme, dat de gelijkenissen en de eenheid benadrukt, maar ook aan het Analogisme, dat én verschil (kloof) en gelijkenis (samenhang) tegelijk tracht te zien).

Wij zagen, cf 278, dat een absoluut Differentisme onhoudbaar is (er zijn altijd raakpunten, ook tussen hypo- of subsytemen van een (hyper- of super)systeem, dat (sterk) tegenstrijdige subsystemen omvat). -

Postmodern gezien is een systeem "een systeem van uiteenlopende subsystemen", zo is het Lyotardiaanse 'grote verhaal' (systeem) een globaal zicht op alle 'kleine' (strijdige) verhalen. Als men wil: een inclusieve kijk op exclusieve gegevens! -

M.a.w. zelfs na het Differentialisme blijft de systeemtheorie houdbaar.

CF339

Methodologisch holisme. -
Willen wij het Holisme van New Age en nieuwe magie verstaan, dan moeten wij de drievoudige methodestap voltrekken. - Cfr. cf 11, 24,-- 193 (Descartes); 201 (Locke);

(1) ***Eerste methode: scepticisme:*** De sceptieker(in) houdt zich aan het onmiddellijk gegevene (Husserl: het fenomeen, innerlijk doorleefd; Behaviorisme: het fenomeen als gedrag van buiten uit bekeken). Daarmee bereikt men een eerste schijf van de totale werkelijkheid. -

(2) ***Tweede methode: rationaliteit***, o.m. in de vorm van Moderne sciëntistiek, zoals Descartes en Locke dit opvatten en, meteen, de Moderne vakwetenschappen. Hiermee bereikt men een tweede schijf van de totale werkelijkheid. -

(3) ***Derde methode: transrationaliteit.*** Hierbij houdt men rekening met de totale kosmos waarmee de mensheid een systeem vormt (cf 316). -

Opm. -- Het is duidelijk dat rationaliteit Holistischer is dan scepsis en transrationaliteit nog Holistischer. Of, als men, wil: inclusiever.

Appl. model. -- *J. V.-Manevy, Nouveau: la médecine holistique*, in: Vital (Paris), No 106 (1989: juillet). - Ziehier wat daar geschreven staat. -

(1) "Gedurende de voorbije lente was de holistische geneeskunde voorpaginanieuws, inzonderheid op het *Congres des médecines douces* de Lausanne (Mednat), ook n.a.v. le Salon des médecines douces de la Porte-de-Versailles (Paris).

Ondertussen opende de eerste holistische kliniek haar deuren in het kasteel van Cambous (bij Montpellier)".

(2) a. Genezers, magiërs, kwakzalvers, esoterisch-verzorgers (cf 333) spelen in op de klaarblijkelijke leemten van de gevestigde geneeskunde.

b. Bezorgd om deze heropleving van "het obscurantisme" (*opm.* achterlijkheid) grijpen echte artsen naar een uitbreiding van de geneeskundige vorming: zij worden homeopaten, acupuncturisten, mesotherapeuten, osteopaten, naturopaten, fyto- en aroma-therapeuten (cf 326); zij wenden muziek, licht en kleuren als therapie aan; zij leren de nieuwe diëtetiek. -

(2) 'Holistisch' heet deze geneeskunde voor zover zij én de harde, vakwetenschappelijke geneeskunde en de zachte (alternatieve, 'natuurlijke') geneeswijzen combineert. " Een geneeskunde die wetenschap en empirisme (let wel: pre-wetenschappelijke ervaring), het rationele en het irrationele, de wetenschapper en de magiër met elkaar zou verzoenen". Ja, zo staat het er! Descartes en Locke zullen zich, in die lente, in hun graf omgekeerd hebben!

CF340

Terloops: *Berkeley Holistic Centre*, Hrsg., *Das Buch der ganzheitlichen Gesundheit*, Bern, 1982.

Ontologisch holisme. -
Met de methodologische zin voor het geheel als 'hypothese' (in Platonische termen) komt men tot het geheel der werkelijkheid (cf 1: ontologie) zelf. In dit geval: de mensheid als éénzelfde systeem uitmakend met de kosmos.

Appl. model. -- *Hans Bouma/ Frits Wiegel, Holisme* (*Briefwisseling over een ander wereldbeeld*), typeert dit 'Dialectisch':
De werkelijkheid is **(a)** totaliteit en **(b)** 'dynamisme' (verandering). Kort: alles (totaliteit, holon) hangt op dynamische wijze (mobilisme) samen. Dat leerde reeds Herakleitos van Efesos (-535/-465).

Ook het organicisme van verleden eeuw stond zoiets voor. -- Het tegenmodel heet reductionisme: men 'reduceert', (herleidt, beperkt) de 'werkelijkheid' tot wat het gevestigde Rationalisme ervan vat.
Gevolg: milieucrisis, moderne bewapeningsspanningen, rijk-armcrisis, crisis binnen onze verscheurde individualiteit. -

Het model: de oeroude wil tot overleven (cf 335). Wie denkt hier niet aan *Moreno's Shall we survive*? Toonbeelden:

a. de ethiek der schriftloze volkeren en Oosterse mystiek; de Joods-Christelijke traditie;

b. de "Nieuwe Fysica", die, behalve harde wetenschap, ook zachte inzichten tracht te integreren. -

Bibl. steekpr.: *Rol. de Miller, Les noces avec la terre (La mutation du Nouvel Age*), *L' Isle sur la Sorgue*, Ed. Scribe, 1982 (een hele reeks Nieuwtijdperkers, die elk een kapitteltje wijden aan een of ander aspect van "de natuur" in New-Agezin).;--

M. Ambacher, Les philosophies de la nature, Paris, PUF, 1974, vooral o.c., 79/122 (*Les caractéristiques des philosophies de la nature au cours des temps modernes*), waar blijkt dat de (Duitse) romantiek daarin scherpomlijnde begrippen huldigde (denk aan Schelling b.v., maar ook, enigszins, aan Hegel en Bergson): hoe bekritiseerbaar ook, hier daagt een fysica op die het Verlichte rationalisme een correctief bijbrengt. -

Opm. -- Rolfing (een methode daterend van Ida Rolf) situeert zich - in Cambous b.v. - in zo'n fysische perspectief: door massage en zo brengt men de patiënt(e) weerom in zijn/ haar middenpunt (evenwicht) in het kader van de aardse zwaartekracht.

CF341

De Transpersonale psychologie van Stanislas Grof.

-- Een voorbeeld van Holisme! E. Pigani, Interview: *Stanislas Grof, La dimension spirituelle de la psychologie,* in : *Psychologie (L' harmonie du corps et de l'esprit*), No 65 (1989: mai), 22/25. --

In Praag, zijn geboortestad, in 1956, begon Dr St. Grof, thuis in Freudiaanse psychoanalyse, een onderzoek inzake psychedelische drugs (cf 296). 1967/1973: voortzetting ervan als verantwoordelijke voor psychiatrische vorsing in het Spring Grove Hospital (Baltimore, USA).

Hij vervoegt een groepje beroepspsychologen (o.m. Abraham Maslow) en sticht, met hen, the association for transpersonal psychology. -

De term 'transpersonaal'.

(i) 'Persoon' is hier, in zeer beperkende zin (niet zoals de Personalisten b.v.), het 'ik' ('ego'), voor zover het leeft in de smalle wereld van het dagdagelijkse of eenzijdig rationele bezig-zijn.

'Transpersonaal' is al wat die individueel-ingeperkte zienswijze overschrijdt. Methodisch holisme dus. -

(ii) - 'Transpersonaal' groeit, geleidelijk, uit tot meer en anders dan louter psychologie, psychiatrie en psychotherapie: de Transpersonale zienswijze is inclusief.

Zij integreert b.v. fysica der quanta (M. Planck) en relativiteitsleer (Einstein), -- moleculaire biologie en genetica, -- informatie- en communicatiewetenschappen, -- parapsychologie en studie van de mystiek, -- ja, ecologie. Ontologisch Holisme dus. -

Zegt Grof: "Net zo goed als de mystici kunnen wij uitzonderlijke bewustzijnspeilen bereiken, -- zonder daardoor al 'abnormaal' te zijn".

Inderdaad: de humanistische psychologie sloot zich, in de zestigerjaren, aan bij een hele stroming, vooral in Californië, die de 'spirituele' dimensie van de ziel insluit.

Van humanistisch werd zij Transhumanistisch: de ASC (Altered States of Conscious-ness; cf 319), o.m. in Yogasystemen, Boeddhismen, Soefisme (opm.: een Islamitische mystiek), Kabbalistiek (*opm.:* Joods mystisch-magisch denkstelsel) begonnen de Humanistisch-psychologen te interesseren. -

Slotsom: de Transpersonale psychologie wordt, zodoende, tot een eenheidswetenschap. Ziedaar het holistisch paradigma (hypothese) van Grof c.s.:

(i) vals encyclopedisme is uitgesloten (ophoping van alle mogelijke gespecialiseerde informatie);

(ii) wel een andere, inclusieve houding tegenover die massa gegevens. Een globale, pluralistische aanpak situeert de specialisaties binnen een holon, een geheel.

Inderdaad: reeds Platon trachtte de inductieve steekproeven ergens binnen een geheel, zijn dialectiek, te situeren!

36. Neo-sacralisme(n) (342/350)

Beginnen wij met een historisch gelijkenispunt. -- "Het hele leven is smart. Er is, meteen, geen ophouden aan het (levens)verdriet. -- Maar "ta d'hetera", "die andere dingen" - wat zij ook zijn - zijn kostbaarder dan het leven: zij verbergen het omhullende duister in wolken, -- een naamloze werkelijkheid die over de wereld heen 'licht' geeft. -- Duidelijk is dat wij er ons ziek naar verlangen". (Euripides van Salamis (-485 -406; derde grote tragicus). -

Dodds, de kenner, vat met die woorden Euripides' kernidee samen, zeggend dat "Euripides - in de bredere zin - een diepreligieus dichter is".

Inderdaad: hoe meer men hem leest vanuit New Age en, zelfs, vanuit de Nieuwe Magie, hoe meer men een 'Neosacrale sfeer' gewaarwordt. Het succes, overigens, van deze grote dichter bewijst dat hij vooruitliep op het 'Neo-Sacralisme' na hem.

Hij had de Sceptiserende Protosofistiek (cf 117v.) doorleefd, maar iets in hem, diep in hem, zette hem op de weg van een eerder 'vage' religiositeit, alsook op die van de rijzende, nieuwe 'mysteriën' (een religievorm op magie en inwijding gesteund). Een Sofistisch ontwortelde bleef hij dan ook niet.

H. De Dijn, Religie en waarheid, in: *Tijdschr.v.filosofie* (Leuven), 51 (1989): 3 (sept.), o.m. 415, overloopt vlug enkele stellingnamen - beter: duidingen - inzake god(heid).

De traditioneel-godsdienstige mens, stelt voorop dat - indien men wetenschap, 'rationaliteit' e.d. ernstig opneemt - God(heid) zich situeert buiten en boven wat de wetenschap vatten kan.

De Atheïst - denk aan Russell - ziet louter tegenstrijdigheid tussen het aannemen van god(heid) en 'wetenschap' of liever Wetenschap met een grote hoofdletter. Wat De Dijn de Holist heet, versmelt wat wetenschap vat en wat god(heid) is.

"Wat een soort negatie lijkt van de religie" zegt De Dijn. Met een Wittgenstein en andere Differentialisten meent De Dijn dat wat wetenschap vat en wat god(heid) is, zo ver buiten elkander liggen dat zij ... "onvergelijkbaar" zijn. Noch tegenstrijdig noch "op elkaars verlengde" zegt De Dijn. Anders. In de sterke graad.

36.1. Het huidige neo-sacralisme (342/345)

-- De term slaat op een hele verzameling van Neo-Sacralismen. -

Een eerste steekproef. -- *Catherine Mantil, Tout nouveau, tout beau?* in: *Psychologies* (Paris), No 76 (1990: mai), 30/31.

CF343

Stelling:

(i) de Materialistische waarden, eigen aan onze samenleving, samengevat: "de voorrang van de economische rendabiliteit" (cf 78vv.), hebben het heilige vernietigd, -- hebben het herleid tot een religieuze praktijk, die aan het doodlopen is";

(ii) een echte paradigmaverandering, d.i. een wijziging van de basisvooropstellingen ("postulats fondamentaux"), is bezig. "Nieuwe technologische, nieuwe economische, nieuwe sociale waarden duiken op en situeren zich binnen het denkkader dat New-Age heet".

"Op de eerste plaats is New-Age een vieren van het heilige ('le sacre') in het dagdagelijkse leven; meteen is New-Age een toenadering tot de natuur en God (...)". (A.c., 30). -

Opm. -- Wat De Dijn 'Holisme' heet inzake god(heid), zou beter 'Assimilisme' heten. Mantil, een Holiste, identificeert niet zomaar God en wat wetenschap vat. Ook al maken mensheid en kosmos (en God(heid)) één systeem uit. En 'Atheïstisch' is dat nu ook weer niet.

Een tweede steekproef. -- *Eliane Caro, La spiritualité est de retour*, in: *Psychologies* (Paris), No 76 (1990: mai), 28/29. -

Caro begint met een vaststelling: culturologen - sociologen vooral - kleven het etiket "heropleving der religies" op New-Age.

Argumentering:

a. De drie grote monotheïsmen (cf 47), in hun Fundamentalistische of Integristische versies - Islam, Jodendom, Katholiek Integrisme - leven herop;

b. New-Age situeert zich in dezelfde sfeer. -- Daarop brengt Caro kritiek uit.

1.1. Juist is dat sommige strekkingen van New-Age zich inspireren aan één of meer van die drie Tradities;

1.2. Juist is ook dat het overschrijden van het verlichte rationalisme (inzake vakwetenschappen b.v. als beperkt in draagwijdte) gemeen is én aan die Tradities én aan het Nieuwe Tijdperk. -- Maar er zijn ook verschillen.

2.1. De drie monotheïsmen vertonen een autoritaire vorm van het sacrale: de gelovige bereikt god(heid) slechts via middelaars, de clerus (de imam, de rabbijn) de priester). New-Age is neosacraal: ieder enkeling contacteert rechtstreeks het heilige (commonsensisme op sacraal terrein; voeg daarbij de menselijke mogelijkheden (cf 315)). In de Tradities is geloof groter dan individuele ervaring; in New Age is individuele ervaring groter dan geloof.

2.2. Meteen hebben de Traditionele monotheïsme de religie gecodificeerd, in een stelsel van dogmata vastgelegd. –

CF344

Weliswaar zijn er, binnen dat autoritair-dogmatisch kader, mystiekers en mystiekerinnen, die beweren god(heid) rechtstreeks te contacteren (cf 341: Grof).

Zij ontsnappen aan de strakheden van de Tradities. In die wijsheidsleraars/ wijsheids-leraressen zien New-Agers “de spirituele of geestelijke meesters/ meesteressen” die niet autoritair zijn, maar charismatisch begaafden, die ons kunnen de weg wijzen. Caro verwijst naar *J. Brosse, Les maîtres spirituels* (Bordas). -

Meer nog: het Nieuwe Tijdperk verbreedt de toegang tot het sacrale: astrologie, -- yi king (een Chinees mantisch systeem), numerologie (arithmologie), kartomantie (kaartleggen),- - reincarnisme, enz. worden, althans in beginsel, niet uitgesloten. -

Opm. -- Hier stoten wij op de lotsanalyse, gelegen in die technieken en systemen: New Age wil levensproblemen oplosbaar maken en zo aan lotsverbetering doen, praktisch. Wat te veel mankeert in de drie grote monotheïsmen, die te “zweverig” en levensvreemd zijn. -

Opm. -- Channeling. -- *E. Picani, Channels (Les médiums du Nouvel Age)*, Paris, L'Age du verseau, stelt vast dat "kosmische entiteiten" - denk aan Paulus' elementen van de kosmos - in contact komen met de gewone man en vrouw via mediaal begaafden, die men, in de USA, 'channels' heet. Kanalen van communicatie en interactie tussen onzichtbare entiteiten en de aardse mensheid. Een voorbeeld zagen wij reeds terloops: cf 332 (onder ingeving geschreven),

Archaïsche voorbeelden:
cf 321 (Cordoba is een channel); ibid. (Susana is channel); 323 (Juan is channel). -

Elisabeth Warnon, L' ère du Verseau et ses orientations, Le Hierarch, biedt zich ook aan als woordelijk ingegeven door een buitenaardse entiteit. -- Sinds Shirley MacLaine, in 1986, enkele van die 'channels' in de USA voor de tv bracht, beleeft men er een ware explosie van channeling. -

Opm. - Het gaat om oplossing van levensproblemen - lotsanalyse, lotsverbetering -: zoals de sjamaan/ sjamane vroeger, zo behandelt een channel - holistisch - de enkeling **(i)** als bezield lichaam, **(ii)** in sociaal verband, **(iii)** gesitueerd in de kosmos.

2.3. ***Planetair oekumenisme*** -- New Age verbreedt het sacrale ook tot religies buiten de drie monotheïsmen: Negro-Afrikaanse religies, Afro-Braziliaanse (Vodoe b.v.), --

Oosterse religies gelden, evenzeer, als toegangen tot het heilige. Iets wat de traditionele monotheïsmen niet konden dulden (cf 327).

CF345

Verdere toelichting. -- *Erik Pigeni, New Age: l' homme, la terre, le cosmos (L 'unité retrouvée)*, in: *Psychologies*, No 76 (1090: mei), 27/29, is een historiek. -- Hij preciseert, echter, het heilige in New Age.

(1) In tegenstelling tot de Hippies/ Yippies inspireert het Nieuwe Tijdperk zich b.v. aan Oosterse religies niet om als marginalen te gaan leven - wat wereldvlucht is -, doch om aan de opbouw van een nieuwe mensheid mee te werken. Dit geschiedt b.v. in een aantal 'kleine gemeenschappen' die, echter, grondig van de Hippe/ Yippe 'communes' verschillen.

(2) In tegenstelling tot de sekten met haar 'goeroes' (wijsheidsleraars), die de traditionele autoritair-dogmatische methode bewaren, is New Age niet elitair: iedereen kan de transrationele werkelijkheden onderzoeken, rechtstreeks, wel begeleid door één of andere traditie, al of niet zonder 'meester'/ 'meesteres'. Zonder Fundamentalistisch of Integristisch strak kader.

36.2. Twee types van 'natuurlijke' religie (345/)

(i) De channels, media, **(ii)** de kosmische entiteiten, -- zij stellen ongetwijfeld (zware) problemen. Dat was zo in het verleden. Dat is nog zo. -- *K. Leese, Recht und Grenze der nätürlichen Religion*, Zürich, 1954, blijft, o.i., nog steeds het beste werk over dat probleem.

De natuurlijke religie.

Thomas van Aquino (1225/1274; topfiguur van de Hoog-scholastiek; door het Vaticaan erkend grootmeester), in zijn *Summa theologica* (*1:2,2*) schrijft: "*St.-Paulus*, in zijn *Brief aan de Romeinen (1:19*) zegt het: het bestaan van God en al wat het natuurlijk verstand ("per rationem naturalem") omtrent God kan weten, behoort niet tot de punten eigen aan het (bovennatuurlijk) geloof, maar tot de fase ('praeambula') ervoor". -

Het Eerste Vaticaans Concilie (1869/1870), de Antimodernisten-eed van Pius X (1910; cf 240) beamen ten volle die Middeleeuwse stelling: de mens, in beginsel althans is ertoe in staat God te kennen, louter o.g.v. zijn natuurlijke en buitennatuurlijke begaafdheden. In beginsel. -

Meer nog: de Katholieke traditionele theologie houdt staande: het natuurlijk licht van de rede kan het bewijs leveren van

1.1. Gods bestaan,
1.2. het feit dat Hij het heelal geschapen heeft;
2.1. de vrijheid van de menselijke wil, "
2.2. de onsterfelijkheid van de menselijke ziel.--

Gevolg: New Agesacralisme is mogelijk, principieel.

CF346

Opm. -- *A. Gelin, De hoofdlijnen van het Oud Testament*, Antwerpen, Patmos, 1962, o.m. en vrl. 33v. (*Jer. 31:31/34*), zou ook kunnen ten gunste van New-Agereligie geduid worden.

"Dan (*opm.:* in die komende tijd) behoeven zij elkander niet meer als leerlingen te behandelen, -- de ene niet tot de andere te zeggen: "Leert Jahweh kennen". Neen, dan zullen allen mij (Jahweh) 'kennen' (*opm.*: 'kennen', verstaan als "intiem omgaan met"), kleinen en groten. -- Zo spreekt Jahweh. -- Want Ik zal, dan, hun hun misdaad vergeven, hun zonde niet langer gedenken". Zo luidt de Oudtestamentische tekst.

Opm. -- De Hervormers - Luther, Kalvijn - gaan van dezelfde hypothese uit. Zij milderen, echter, die stelling tweeledig:

(i) in feite beschikt de menselijke rede niet over 'de volle maat' van haar natuurlijk licht;

(ii) gevolg: een supernaturalisme, dat het bovennatuurlijke geloof, pure Godsgave of 'genade', fel benadrukt: enkel het (bovennatuurlijk) geloof - sola fide - ziet klaar in wat de (natuurlijke en buitennatuurlijke) rede zou moeten/ kunnen inzien.

(A) ***De natuurlijke religie.***

Zij was de hypothese, stelling, van denkers vanaf de antiek-Griekse stoa (gesticht door Zenon van Kition (= Citium) (-336/-264), -- met als voorloper Herakleitos van Efesos (-535/ -465; "de aartsvader van de Stoa" (aldus Leese)).

Stellingen:

De fenomenen van het heelal (de natuur) hebben als gemeenschappelijke vooropstelling de 'logos' (heelalverstand, kosmische geest) - hetzij als goddelijk hetzij zelfs als Opperwezen gedacht. -

Die Logos is een alomvattend verstand, dat maakt dat alle dingen 'zinnig' (begrijpelijk, intelligiebel, voor onderzoek vatbaar) zijn (informatief). Hij is de stichter van de grondslag der zeden en van het recht (ethisch-politisch). Dit laatste heet 'natuurrecht'.

Deze Stoïsche opvatting wordt door de humanisten - Th. More (+1535), J. Bodin (+1595) hersticht:

a. zij onttrekken zich aan het starre autoritaire dogmatisme van de Kerken;

b. zij houden zich aan een natuurlijke religie (Gods voorzienigheid; onsterfelijkheid der ziel; nadoodse vergelding).

Thomas More, de Katholieke heilige is de eerste: in zijn *Utopia* (1516). -- Deze Humanistische opvatting wordt, gedeeltelijk herduid, overgenomen door het verlichte rationalisme (behalve een de Sade en zo).

CF347

(B). ***De natuurreligie.***

Leese, o.c., 41/43, staat stil bij een ander type van op het natuurlijke redeneren berustende religie. -- Men zou ze de vitaal-mystische religie kunnen noemen.

(i) Ook hier onttrekt men zich aan de greep van star-autoritaire dogmatismen en kerken, zoals de Rationalistische Humanisten en Verlichters. -

(ii) Maar, i.p.v. verstand/ rede, wetmatigheden, al of niet aangeboren begrippen en algemene waarheden inbegrepen, wordt het sacrale bereikt via bezielde intuïtie en levend gevoel, gesitueerd in de enkeling, die geconfronteerd wordt met de kosmos en de levende cultuurgeschiedenis. -

J.G. Herder (1744/1603, tegenstander van de Verlichter I. Kant), vooral in de Bückeburgertijd (1771/1776) - cfr. *Horst Stephan, Herder in Bückeburg*, Tübingen, 1903, 118/157 - en *Fr. E. D. Schleiermacher* (1768/1834), in zijn *Reden über die Religion* (1759), vertonen de inzet van een Postrationalistische natuurreligie.

Opm. -- De romantiek speelt hier een beslissende rol. ook, o.c., 305, zegt Leese dat de natuur als middelares van goddelijke openbaring herontdekt werd door de (Duitse) Romantici (na de Sturm-und-Drangperiode).

De natuur. -

(1) De 'natuur' werd Modern geduid door Galileï, Newton, -- Kant e.a.. Zij is object van zo exact mogelijke natuurwetenschappen die ze zoveel mogelijk in wiskundige formules weergeven (mathematische fysica), al of niet getoetst aan experimenten (cf 193: sciëntistiek). --

(2) De 'natuur' wordt Romantisch-Vitalistisch en -Mystisch geduid door de aanhang-(st)ers van de Natuurreligie.

De fenomenen, waaraan aangeknoopt wordt, zijn - volgens Leese

a. al wat aan driftleven ontspringt, al wat intuïtief vatbaar is, al wat onverstorven genieten is (subjectief) en

b. al wat het leven - centraal begrip van de Romantiek - in de mens en in de kosmos aan “overvloeiende pracht en schoonheid” biedt, gezien als verschijningswijzen van het goddelijke, ja, van God. -

Gevolg:

a. in de mens: lichamelijkheid, seksualiteit, levenslust, gevoel, -- geest (in de omvattende zin) i.p.v. (eng-Rationalistisch opgevatte) ‘rede’,

b. in de kosmos: de aarde, met haar landschappen, -- anorganische stoffen, planten, dieren, mensen; de kosmos, via het uitspansel, met zon en maan en met de hemellichamen allerhande. -

Opm. -- Filosofisch wordt dit een andere natuurfilosofie (Schelling voorop; cf 347 (Ambacher)).

CF348

De getuigenis van Max Planck (1858/1947). -

Th. Ott, Der magische Pfeil, Zürich, 1979, 166, haalt deze Duitse natuurkundige aan, bekend om de quanta-theorie, die, voor de natuurkunde, een ware revolutie betekende. Nobelprijs fysica 1918. -

Ziehier wat deze mathematisch-fysicus zegt. -- Als natuurkundige, d.i. als iemand die zijn ganse leven de zakelijke vakwetenschap, voor zover deze de materie onderzoekt, gediend heeft, sta ik met zekerheid boven verdenking: men kan mij niet zomaar als fantast of dweper afschrijven. -- Vanuit die gezichtshoek beweer ik, na mijn atoomonderzoek, wat volgt.

(1) materie op zich bestaat niet! Alle materie ontstaat slechts o.g.v. een kracht (energie), die atoomdeeltjes doet trillen en ze, binnen het nietigste zonnestelseltje dat het atoom is, samenhang verleent.

(2) Welnu, in het heelal is er noch een met verstand en rede begaafde kracht noch een eeuwige, abstracte kracht aangetroffen. Het is dan ook de mensheid nooit gelukt een “perpetuum mobile”, (*opm.*: iets dat op zich, zonder van buiten uit bewogen te worden, autonoom, beweegt) uit te vinden.

(3)1. Gevolg: wij moeten in die kracht een zich bewuste en met verstand en rede begaafde geest vooropstellen. Die ‘geest’ is de ‘Urgrund’, de basisvooropstelling, van alle materie.

(3)2. Niet de zichtbare en tegelijk vergankelijke materie is het werkelijke, het ware, het reële. Want zonder die geest bestond - zoals wij zagen - die materie gewoonweg niet. De onzichtbare, onsterfelijke geest is het ware.

(4)1. Maar geest op zich is onmogelijk: iedere geest is de geest van een of ander wezen. Gevolg: wij moeten, noodgedwongen, geestbegaafde wezens ('Geistwesen!) vooropstellen.

(4)2. Maar met geest begaafde wezens zijn er niet toe in staat uit zichzelf (op eigen vermogen gesteund) te bestaan: zij moeten geschapen zijn. -- Daarom ben ik er niet beschaamd in de mysterieuze schepper te noemen met de naam, waarmee de oude cultuurvolkeren der aarde uit vroegere millennia Hem aanduidden: God (*Max-Planck-Gesellschaft, Forschungsberichte und Meldungen*, PRI 17/8 von 11.08.78, München, 1978). -

Ziedaar één van de vele mogelijke 'bewijzen' (in de zeer brede zin, natuurlijk) van het op het natuurlijke licht van de rede gesteund denken.

Basis, sedert St.-Paulus (en de Stoa, ja, Herakleitos), van natuurlijke religies, waarvan New Age er weerom eens één aan het stichten is.

Deo Trino et uno Mariaque mediatrici gratias maximas
(21.05.1990).

CF349

Nawoord. -- *W.B. Kristensen, Verzamelde bijdragen tot kennis van de antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, 272/275 (*De demonische goden der totaliteit*), levert ons, misschien, een grondinzicht in het Neosacralisme. -

'Totaliteit', in de sacrale zin, betekent "harmonie der tegengestelden" (informatief: waar/ onwaar; ethisch-politisch: goed/ kwaad rechtvaardig/ onrechtvaardig; - lotsanalytisch: heil/ onheil, leven/ dood, gezondheid/ ziekte, geluk/ misrekening). -

Appl. mod. -- De Babylonische Oppergod Anu (Anoe), was heelal-stichtende godheid: hij was de 'veroorzaker' (Söderblom) van het lot zonder meer; hij schonk én goed én kwaad.

Gevolg: hij was ondoorgrondelijk, onberekenbaar - boven iedere 'rationaliteit' op aarde; "mysterium-tremendum en fascinans", angstaanjagend en vertrouwenwekkend.

Volgens Kristensen, een kenner, stelden de meeste Heidense, Antieke culturen zo'n godheid voorop: de Griekse Zeus, de Romeinse Fortuna, de Indische Varuna, zelfs eens Ahura Mazda (Iran), -- zij vertonen een 'demonische natuur, d.i. zij zijn én goed én kwaad, zoals de boom der kennis in boek Genesis. Zelfs de Jahweh van Job vertoont zo' n harmonie der tegengestelden. Aldus Kristensen. -

Gevolg: Gewetensvol in de Bijbelse of Verlicht-rationele zin zijn zo'n "elementen van de kosmos" hoegenaamd niet. De ethisch-politische wetten, die zij zelf aan de aardse mensheid voorschrijven, verloochenen zij door hun handelwijze. -- Ziedaar de stelling van Antieke mythisch-theologen. -

Het is duidelijk dat de Bijbel en het Rationalisme dat inzicht delen. Daarvandaan beider wantrouwen inzake de elementen van de kosmos. Wantrouwen, dat vele Nieuw-tijdperkers niet schijnen te koesteren. Nochtans *Christina Stanley Hole, Fairy*, in: *Enc. Britannica*, Chicago, 1967,9,39/ 40 (een artikel over natuurgeesten), wijst op de "harmonie der tegengestelden" in de folklore.

Besluit. Al wat niet Drie-eenheid (cf 268;317) is, is 'principieel, verdacht van harmonie der tegengestelden.

Bibl. opm.

-- Betreffende New Age: *S. Crossman/ Ed. Fenwick, Le Nouuel Age*, Paris, 1981; -- *M. Ferguson, Les enfants du Verseau*, Paris, 1981; - *J. Exel, Bible et astrologie*, Paris, 11986; -

-- *D. Ulansy, Les mystères de Mithra*, in: Pour la science (Paris), No 48 (1990: févr.), 96/104 (over New Age in de late Oudheid); -- *M. Eliade, Occultisme, sorcellerie et modes culturelles,* Paris, 1976; -- id., *Méphistophélès et l'androgyne*, Paris, 1962.

CF350

36.3. New Age en de hypothetische methode (350. -

De mogelijkheid bij uitstek, waarover de mens beschikt, is de hypothetische methode. Sommige Nieuw-tijdperk(st)ers passen ze toe.

(I), -- *Dr Margaret Millard, Gevallen uit de praktijk van een medisch astroloog*, Amsterdam, Schors, 144. --De inleiding, o.c.,7/9, van J.M. Addey, ziet de huidige astrologie op een tweesprong. -

a. De traditionele hypothese (stel astrologische regels) verbeterd. -- Dr Millard, kindercardiologie, stelt de traditie, gebeurlijk verbeterd voorop en toetst ze aan de gevestigde streng vakwetenschappelijke geneeskunde (cf 339), in actieve samenwerking met het hele medische korps van de kliniek. M.a.w.: de reductieve methode (cf 2v.)

b. Grondlagenonderzoek. -- Addey, daarentegen, met een stel astrologen, meent: teveel twijfelachtigheden en vertekeningen bederven de traditionele astrologie;

Gevolg: wij beginnen, weerom, van voren af, nemen niets voor vanzelfsprekend aan, toetsen alle vooropstellingen op haar verificeerbaarheid. M.a.w.: ernstig grondslagenonderzoek (de terugwaartse methode). Addey: "een drastische herwaardering en fundamenteel onderzoek" (o.c.,8)

(II).-- *Gina Covina, The Ouija Book*, London, R. Hale, 1979. -- Deze Amerikaanse, met haar denkgenoten, zet de Spiritistische traditie daterend van de Paleopythagoreeërs (o.c., 94f.), voort, maar met "an open-minded skepticism, a critical optimism" (o.c.,20).

De hypothetische methode heeft bij haar een eigen toepassing: zij beseft dat de gecontacteerde 'entiteiten' (de identiteit ervan is steevast twijfelachtig) "harmonie der tegengestelden" zijn.

Haar stelling: "Let op! De door u opgeroepen entiteiten zullen u bij uw individuele vooropstellingen nemen; zij zullen u, gebeurlijk, misleiden, indien uw vooropstellingen, bewuste, maar vooral onbewuste, niet met de objectieve werkelijkheid stroken (o.m. indien zij niet met Gods vooropstellingen stroken (o.c., 22)).

"Voordat wij kunnen vragen waarvandaan de antwoorden van het ouija-bord komen, moeten wij vragen waarvandaan onze vragen komen. (...). Uw drijfveren, uw verwachtingen zullen afgebeeld worden in de antwoorden!" (O.c., 21). Uw "hidden assumptions" (uw voor uzelf verborgen vooropstellingen) zijn het grote gevaar, de zwakke plek, waarbij de (al of niet hoge) entiteiten u, bij uw 'channelling', zullen nemen.

Grondslagenonderzoek, ja, maar nu individueel-psychologisch.

CF351

Wat een ziener onze zegt: Plantenkruiden: De geesten die de planten beheersen behoren volgens st.- Paulus tot de elementen van de wereld. Planten kunnen genezend werken maar als mensen plantenextracten gebruiken om hun erotiek te versterken, dan worden ze beheerst, ja bezeten door die wezens. Ze bestaan, wees niet naïef.